

TEFHİMU'L KUR'AN

KUR'AN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ

mevdudi

2. Cilt

insan yayınları

insan yayınları : 33
kaynak eserler : 1

Copyright©insanyayinlari

yayıncı sertifika no: 12381
isbn 978-975-574-549-7 (tk. no)
isbn 978-975-574-551-0 (2. cilt)

tefhimu'l-kur'an
ebu'l-a'la mevdûdî

genel yayın yönetmeni
ali bulaç

tercüme kurulu
muhammed han kayanî
yusuf karaca
nazife şişman
ismail bosnalı
ali ünal
hamdi aktaş

redaksiyon
ismail bosnalı
düccane cündioğlu

içdüzen
mürettibhane

kapak düzeni
yunus karaaslan

baskı-cilt
çınar matbaacılık ve yayıncılık san. tic. ltd. şti.
yüzyıl mahallesi matbaacılar caddesi
ata han no: 34 kat: 5 bağcılar/istanbul
matbaa sertifika no: 12683

insan yayınları
mehmet akif caddesi
kestane sok. no: 1 güngören/istanbul
tel: 0212-642 74 84 faks: 0212-554 62 07
www.insanyayinlari.com.tr
insan@insanyayinlari.com.tr

İçindekiler

- 7. A'râf Sûresi / 7**
- 8. Enfâl Sûresi / 137**
- 9. Tevbe Sûresi / 191**
- 10. Yûnus Sûresi / 299**
- 11. Hûd Sûresi / 371**
- 12. Yûsuf Sûresi / 433**
- 13. Ra'd Sûresi / 503**
- 14. İbrahim Sûresi / 533**
- 15. Hicr Sûresi / 561**

kısaltmalar

- (an.) : Açıklama notu
(a.s) : Aleyhisselam
(b.) : Bin (ibn)
(bkz.) : Bakınız
(c.) : Cilt
(c.c) : Celle Celâlühu
(Çev.) : Çeviren
(H.) : Hicrî
(Hz.) : Hazreti
(M.) : Milâdî
(M.Ö.) : Milattan önce
(M.S.) : Milattan sonra
(r.a) : Radiyallâhü anhü
(s.a) : Sallallâhu aleyhi ve sellem
s. / sh) : Sayfa

A'RÂF SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 46-47. ayetlerde geçen *el-a'râf*'tan almaktadır.

Nüzûl Zamanı: Sûrede anlatılan konular hakkında yapılacak dikkatli bir inceleme, bu sûre ile En'am Sûresi'nin hemen hemen aynı zamanda, yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'de geçen hayatının son yıllarında nâzil olduklarını gösterir. Ancak hangisinin daha önce geldiği kesin olarak bilinmemekte. Her hâlükârda, En'am ve A'râf sûrelerinin ele aldıkları konular ve anlatım biçimleri arasındaki benzerlik, bu iki sûrenin de aynı döneme ait olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. İkisi de aynı tarihî arka plana sahip olduklarından, okuyucu En'am Sûresi'nin mukaddimesini de göz önünde bulundurmalıdır.

Konu: Sürenin ana konusu, dikkat çekici bir uslûpla, "Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderilen *İlâhî tebliğ*e çağrı"dır. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekkelilere yaptığı uzun süren nasihatleri neticesinde, onlar üzerine bir tesir görülmemesi nedeniyle. Hatta onlar, Peygamber'in (s.a.v.) davetine karşı adeta sağır bir kulak kesilmişler ve o kadar inatçı, o kadar vurdumduymaz olmuşlardı ki, neticede Hz. Peygamber'e (s.a.v.), yalnızca Mekkelilerle uğraşmayı bırakıp başka insanlara da yönelmesi emrolunmuştu. Bundan dolayı Mekkelilere İlâhî daveti kabul etmeleri için sürekli çağrıda bulunulmasının yanında, daha önceki kavimlerin peygamberlerine karşı takındıkları yanlış tavırlarının sonuçları sert bir dille anlatılarak, bu hususa dikkatleri çekilmektedir. (O vakitte Hz. Peygamber Mekke'den hicret etmek üzereydi.) Hitâbın sonuç bölümü, Hz.

Peygamber'in ileride kendileriyle ilişkiler içinde olacağı Ehl-i Kitab'a yöneltilmektedir. Bu, hicret vaktinin artık yaklaşmakta olduğunun, "mesaj"ın öncekilerde olduğu gibi sadece kendi kavmine münhasır kalmayıp bütün insanlığa yayılacağına ifadesi idi.

Yahudilere hitâb edildiğinde, onların peygamberlik müessesesine karşı münâfıkça tutumlarının sonuçlarına işaret edilmektedir. Çünkü onlar, sözle Hz. Mûsâ'ya inandıklarını söylüyorlar, yalandan ibâdet ediyorlardı; fakat gerçekte O'nun öğretilerine karşı gelerek itâatten kaçınıyorlardı. Bütün bu tavırlarının neticesi olarak, alçaklık ve rezillikle suçlandılar.

Sûrenin sonunda, Hz. Peygamber ve O'na uyanlara, İslâm'ın tebliğ vazifesini hikmetlice yapabilmeleri için bazı talimâtlar verilmektedir. En önemlisi; muhâliflerin tahriklerine karşılık verme konusunda, kendilerini tutma ve sabretme hususuydu. Ayrıca hislerin etkisiyle, hedeflerine zarar verecek herhangi bir yanlış adımın atılmaması tavsiye edilmektedir.

ÖZET

Ana Fikir: İlähî Çağrı'ya Davet.

Konular ve birbirleriyle alâkaları

1-10 Bu bölümde; bütün insanlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) vâsıtasıyla, kendilerine gönderilmiş olan Mesaj'ı izlemeye davet edilmekte ve bunu reddedişin sonuçları hakkında da uyarılmaktalar.

11-25 Hz. Âdem'in hikâyesi, onun zürriyetinin, şeytanın tuzaklarına karşı uyarılması gayesiyle nakledilmektedir. Çünkü Şeytan, (Hz. Âdem ve Havvâ örneğinde de görüldüğü gibi) her an onları saptırmaya hazırdır.

26-53 Bu bölüm; bazı İlähî talimâtları ve bunların Şeytan'ın talimâtları ile olan zıtlıklarını içermekte olup her ikisinin sonuçlarının ve meyvelerinin bir resmi çizilmektedir.

54-58 Yeri, göğü ve onlarda olan her şeyi yaratan Allah tarafından gönderildiği için bu *mesaja* uyulmalıdır; o mesaj ki; O'nun, kuru toprağı diriltmek için indirdiği yağmura benzer.

59-171 Bazı meşhur peygamberlerin -Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb, Mûsâ- (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun) hayatlarından olaylar, bu İlähî çağrıyı reddedişin kötü sonuçlarını gözler önüne sermek için verilmekte, ve yine bu maksadla, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) azabdan kurtulmaları için yaptığı daveti kabullenme ve izlemeye- çağrı, hitâb ve konuşmaları nakledilmektedir.

172-174 Bir önceki bölümün sonunda, İsrâiloğulları ile yapılmış antlaşmadan bahsedilirken, tüm insanlığa daha en başta Âdem'in Allah'ın halifesi olarak atandığı zaman yapılan sözleşmeye münasib bir şekilde telmihte bulunularak, O'nun zürriyetinden gelen bütün insanların verilen o ahdi hatırlaması ve Hz. Peygamber tarafından kendilerine sunulan Mesaj'ı kabul edip izlemeleri gerçeğine dikkat çekilmektedir.

175-179 Mesaj hakkında bilgisi olduğu halde buna aldırmış etmeyen insanın örneği, bu çağrışı bâtıl addedenlere bir ihtar olsun diye verilmektedir. Mesajı tanımak için bütün kapasitelerini kullanmaya teşvik edilmekteler. Aksi halde cehennem onların kalacağı yer olacaktır.

180-198 Sûrenin bu sonuç kısmında, Mesaj'ı anlamak için melekelelerini doğru dürüst kullanamayanların bazı sapkınlıklarına değinilmekte, bu kimseler uyarılmakta ve Hz. Peygamber'in çağrısına karşı gösterdikleri düşmanca tutumların ciddi sonuçları konusunda bunlara ikazda bulunulmaktadır.

199-206 Sonuçta, Hz. Peygamber'e ve O'na uyanlara, davete karşı gelen ve ondan yüz çevirenlere karşı takınmaları gereken tavırlar hususunda bazı talimâtlar verilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 • الْقَمَطُ ﴿١﴾ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
 لَتُنذِرَ بِهِ ۖ وَذَكَرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla

1-2 Elif, Lâm, Mîm, Sâd. (Bu) Bir Kitap'tır.¹ Bundan dolayı içinde bir sıkıntı² olmasın. Onunla kâfirleri korkutman ve mü'minlere de bir öğüt olmak üzere sana indirildi.³

AÇIKLAMA

1. "Kitap"tan murad burada, bu sûredir yani A'râf Sûresi'dir.

2. Yani, "Bunu insanlara, korkmadan, çekinmeden ve muhâlif olacıkların nasıl bir tepkide bulunacaklarına zerre kadar aldırmadan ulaştır. Bırak onlar istedikleri gibi karşı çıksınlar, alaya alsınlar, küçük görsünler; isterlerse ellerinden geleni ardına koymadan düşmanlıklarını yapsınlar! Fakat sen bu daveti ulaştırmalı, hiçbir korku ve sıkıntı duymadan anlatmalısın".

Tereddüt etmek, çekinmek anlamına gelen "حرج" sözcüğünün lügatteki karşılığı, içinden geçilmesi zor, sık çalılık demektir. O takdirde metin, mecâzî olarak şu anlama gelir: "Muhâlefet ve engeller karşısında, davan yolunda, daha fazla ilerleyemediğinden ötürü kalbinde herhangi bir sıkıntı ve darlık bulunmasın." Aynı husus, Hicr Sûresi 97'de şöyle ifade edilmektedir. "Onların (senin tebliğine karşı) dediklerinden göğsünün daraldığını (canının sıkıldığını) şüphesiz biliyoruz". Ve yine Hûd Sûresi 12'de "...Davetine cevap olarak, onların 'Neden O'na bir hazine indirilmedi? Niçin O'nunla bir melek gelmedi?' demeleri yüzünden canın sıkılacak ve Allah'ın sana vahyettiğinden bazısını terk mi edeceksin?" denilmektedir.

3. Ayet, bu sûrede işlenen ana konunun, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davetini reddedişin sonuçları hakkında insanları ihtar ve umursamazları da kendi kovuklarından çıkarmak, uyandırmak olduğunu belirtiyor. Bu münâsebetle ayet, kâfirlere bir ikazda bulunurken, mü'minlere de, Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği davetin sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ
 رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ
 قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيِّنًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ
 دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾
 فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقْصُصَ
 عَلَيْهِمْ بَعْلَمٌ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ
 ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾

- 3 Rabbinizden size indirilene uyun, O'ndan başka velîlere⁴ uymayın. Ne az da öğüt alıyorsunuz?
- 4 Biz nice ülkeleri yıkıma uğrattık. Geceleri uyurlarken ya da gündüzün dinlenirlerken, bizim zorlu azabımız onlara geliverdi.
- 5 Zorlu azabımız onlara geliverince yakarabildikleri: "Biz gerçekten zulme sapanlardandık" demelerinden başka olmadı.⁵
- 6 And olsun, kendilerine (peygamber) gönderilenlere soracağız⁶ ve onlara gönderilenlere (peygamberlere) de elbette soracağız.⁷
- 7 And olsun, (yapıp etmelerini) onlara bir ilimle mutlaka haber vereceğiz. Ve biz gaibler (onlardan uzakta olan habersizler) de değildik.
- 8 O gün tartı haktır.⁸ Kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtulanlar onlardır.

AÇIKLAMA

4. Bu sûrenin ana konusu budur. Ayet, insanları, Allah'ın elçisi aracılığıyla göndermiş olduğu hidâyeti kabule davet ediyor. Çünkü insanın, kendisi hakkındaki ve âlem hakkındaki gerçek bilgiyi yalnızca bu verebilir; hayatının gerçek amacı ve konusunu ona yalnız bu anlatır ve ahlâkını, toplumsal hayatını, kültür ve medenîyetini üzerine bina edeceği pren-

sipleri ona, ancak bu kılavuz öğretebilir. İnsan, kendisine rehber olarak yalnız Allah'ı tanımalı ve kılavuz olarak da peygamberleri aracılığıyla göndermiş olduğu irşâdı takip etmelidir. Ayet, irşâd için Allah'tan başkasına yönelmenin temelde yanlış olduğu; çünkü bunun her zaman hezimetle sonuçlandığı ve kaçınılmaz olarak hüsrana götüreceği konusunda ikazda bulunur.

Burada "evliyâ" (velîler) kelimesi, insanoğlunun ister övsün, isterse yersin veya ister "velî" olarak kabul ettiğini, isterse etmediğini söylesin, Allah'ın yerine kendisine tabi olduğu herkes için kullanılmıştır. (Daha fazla açıklama için bkz. Şûrâ an: 6.)

5. Yani, "Allah'ın irşâdından ayrılıp başka yollara sapan ümmetlerden iyi bir ders alabilirsin ki onlar en sonunda dünyanın başına iğrenç bir belâ haline geldiler ve Allah'ın gönderdiği bir afetle ortadan yok olup, temizlendiler."

"Şüphesiz ki biz zâlim kimselerdik" ibaresi burada, iki hususta ikaz vazifesini görmek üzere delil olarak getirilmiştir. Birincisi; "Verilen sürenin bitiminde, bir kimsenin yaptığı hatayı itiraf etmesi ve pişmanlık duyması, artık tamamıyla faydasızdır. Eğer insanlar kendilerine tanınan sınırlı vakti kayıtsızlık içinde geçirir ve kendilerini Hakk'a davet eden kimsenin ikaz ve tavsiyelerine karşı kulaklarını kapatırlarsa, fert ve toplum olarak tam bir akılsızlık göstermiş oldukları apaçık ortaya çıkar. Tavırlarının ne kadar korkunç olduğunu, ancak Allah'ın azabı onları kuşattığı zaman anlarlar."

İkincisi; "Hadlerini aşmış ve kendilerine ayrılan sürenin sonuna gelmiş nice insan ve toplumların, Allah'ın bir felâketi ile helâk oluşlarının örneklerini bizzat siz gördünüz. Yine siz, onların başına böyle bir felâket geldikten sonra, ondan kurtulmak için hiçbir çıkar yolun olmadığını da gördünüz. Bu, devamlı tekrarlanan tarihî bir gerçek olduğu halde, neden bir insan, aynı hatayı tekrar tekrar işler de, tövbe etmek için, hiçbir nedâmetin yarar sağlamayacağı ve sadece keder ve pişmanlık getireceği bir son ânı bekler durur."

6. "Soracağız" ifadesi ile kıyamet günündeki "hesap" kast olunmaktadır. Kötü kişi ve toplumlar tarafından işlenen suçların, bu dünya hayatında, hakikî bir şekilde cezalandırılmasının mümkün olmaması, insanların âhirette hesaba çekilecekleri gerçeğinin kesin bir delilidir. Dünyada sadece, daha fazla kötülük yapmaya fırsat vermemek için bir suçlu tevkif ve hapsedilerek daha fazla suç işlemesine engel olunabilir. Gerçek cezalandırma âhirette olacaktır. İnsanlık tarihinde vuku bulan ilâhî felâketlerin çokluğu, insanın aklına estigini yapmak için başıboş bırakıl-

madığı gerçeğini vurgulamaktadır. Onun üstünde, muayyen bir noktaya kadar gitmeye müsaade eden mutlak bir *Hâkim* vardır. Böyle bir noktaya daha varmadan bu güç, insanı kötü yollardan vazgeçirtecek şekilde birbiri arkasından uyarılarda bulunur. Eğer bunlara kulak vermezse, o zaman insanoğlu, kötü davranışlarına son veren ani bir felâketle cezalandırılır. Şimdi biz, bu kaçınılmaz gerçeklerin ışığı altında, ciddi olarak düşünürsek, evrenin tek Hâkimi'nin, bu gibi suçluları hesaba çağırıp onlara nihaî adâleti uygulayacağı neticesine varırız. Bu ayetteki uyarı, daha önce geçen ayetlere dayandığı ve bunun, önceki ayetlerin bir neticesi olduğunu göstermek için “ف (Fe)” (Bu sebepten) edatı ile başlamaktadır.

7. Bu, âhirette peygamberliğin yargılama için temel bir ölçü olacağını gösterir. Bir taraftan peygamberlere, daveti insanlara ulaştırırken neler yapacakları sorulurken; diğer taraftan kendilerine davet gelenlere, ona karşı nasıl davrandıkları, bunu nasıl karşıladıkları hakkında sorular sorulacaktır. Kendilerine tebliğ ulaşmayan insan ve cemiyetlerin durumlarına gelince; bunların hangi ölçüye göre yargılanacaklarını Kur'an söylemektedir. Allah Teâlâ'nın kendisi bunu açıklamaya lüzum görmemiş olduğundan, bizim için de araştırma gereği yoktur. Ama kendilerine davet gelenler, ulaşanlar hakkında Kur'an; inkârları, kötü tavırları, karşı koyuşları ve asiliklerine artık bir mazeret beyan edemeyecekleri ve cehenneme doğru rezilce sürülecekleri zaman çaresizlik içinde nasıl ellerini ovuşturacakları hususunda oldukça açıktır.

8. “O gün tartı hakla (gerçekle) bir tutulacaktır.” Hesap günü kurulacak Allah'ın mizânında haktan başka hiçbir şeyin ağırlığı olmayacak ve tabii bütün ağırlığı olan da yalnız hak olacaktır. Kişinin yükü hakla yakınlığı oranında ağır ya da hafif gelecektir. İnsan, beraberinde getirdiği hakkın ağırlığı ile tartılacak ve sadece onun ölçüsüyle hesaba çekilecektir. Sahte hayat ve onun fayda vermeyen uzunluğu ve görünen şa'saali işleri, adâlet kefesinde hiçbir geçerli ağırlığa sahip olmayacaktır. Bâtıla uyanların amelleri o terazide tartıldığı zaman, hayatlarının o “muhteşem” işleri olarak kabul ettikleri şeylerin hiç de bir anlam taşımadıklarını bizzat kendi gözleriyle göreceklerdir. Bu husus, Kehf Sûresi 103-105. ayetlerde de ifade edilmektedir: “Yaptıkları şeylerin doğru olduğu zannı ile, ömürleri boyunca bütün çabalarını bâtıl yollarda harcayan kimseler zarara uğrayanlardır. İşte onlar Rablerinin ayetlerine ve O'na kavuşmaya inanmayan, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir; binaenaleyh kıyamet günü onlara hiç değer vermeyeceğiz.”

وَمَنْ خَفَّتْ

مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا
يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا
مَعَاشٌ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ
قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنْ

السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

- 9 Kimin de tartıları hafif kalırsa, bunlar da ayetlerimize zulmedegel-
diklerinden dolayı nefislerini hüsrana⁹ uğratanlardır.
- 10 And olsun, sizi yeryüzünde 'yerleşik kıldık' ve orda size geçimlikler
yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz?
- 11 And olsun, biz sizi yarattık; sonra size sûret (biçim, şekil) verdik;
sonra meleklerle: "Âdem'e secde edin"¹⁰ dedik. Onlar da İblis'in dı-
şında secde ettiler; o secde edenlerden olmadı.

AÇIKLAMA

9. Başka bir ifade ile, insanın amelleri iki sınıfa ayrılır: olumlu ve olumsuz. Hakkı bilmek, tanımak, onu izlemek ve onun gerektirdiği ey-
lemlerde bulunmak olumlu tarafta yer alacaktır. Nitekim âhirette bir de-
ğer ve öneme haiz fiiller de yalnız bunlar olacaktır. Buna karşılık gerçe-
ği görmezlikten gelmek veya reddetmek, ya da başka bir yaratığın veya
şeytanların isteklerine uymak ve bu yanlış yola kendini vermek, olumsuz
ameller zümresine dahildir. Bir tarafta olan eylem ve hareketler sadece
değersiz olmakla kalmayacak, aynı zamanda diğer doğru ve hak ameller-
rin de değerini düşürecektir.

Yukarıdaki ifadede, âhiretteki kurtuluşun, insanın işlediği sâlih
amellerin kötü amellerinden daha ağır basmasına bağlı olduğu açıkça an-
laşılmaktadır. Kötü işleri, sâlih emellerinden daha ağır gelen kimsenin

hâli, bütün varını yoğunu, borçlarını ödemek için verip de hâlâ borçlu kalan bir müflisin durumuna benzer.

10. Karşılaştırmak için, Bakara Sûresi'nin 30 ile 36 arasındaki ayetlerine bakınız.

Bakara 34'teki ifade, Âdem'in önünde eğilmeleri için meleklerle verilen emir, bizzat Hz. Âdem'in şahsına bunu yapmaları emrediliyormuş gibi yanlış bir kanâat uyandırmış olabilir. Fakat onu takip eden ayetin anlatım şekli bunu açıklamaktadır.

Emirden önce geçen kelimeler, meleklerin Hz. Âdem'e, tüm insanlığın temsilcisi olarak secde etmeleri gerektiğini gösterir.

İnsanın yaratılışına gelince; her şeyden önce Allah, o işi takdir etti ve bu maksat için gerekli olan maddeleri hazırladı. Bilâhère ona insan şeklini verdikten sonra, Âdem canlı bir varlık olarak vücut bulduğunda ona, bütün insanlığın temsilcisi olarak secde edilmesi gerektiğini meleklerle emretti.

Ayetin yukarıda geçen açıklaması, Kur'an'ın diğer bazı bölümlerine dayanmaktadır. Meselâ, Sa'd Sûresi'nin 71-72. ayetlerine baktığımızda "Hani Rabbin meleklerle: Gerçekten ben çamurdan bir beşer yaratacağım, ona biçimini verip ruhumdan da üflediğim zaman, siz ona hemen secde edin demiştiniz" emrini görmekteyiz.

Bu ayette de, aynı üç merhale (yaratılış, mükemmelleştirilme ve hayata getirilme), değişik yolla ifadelendirilmiştir. İlk önce, çamurdan bir adam yaratıldı sonra ona bir biçim ile mütenasib uzuv ve yetenekler verildi. Ve daha sonra onun ruhu üflenip Âdem olarak hayata getirildi.

Hicr Sûresi, 28 ve 29. ayetlere bir bakalım şimdi de:

"Hani Rabbin meleklerle: Ben, kuru çamurdan bir beşer yaratacağım. Ona bir biçim verip ruhumdan üflediğimde, hemen ona secde ediciler olarak kapanın."

Bizim için ilk insanın yaratılışını, tam olarak anlamak çok zor. Çünkü insanın yeryüzü materyallerinden nasıl yapıldığını, ona nasıl şekil verilip mükemmelleştirildiğini ve ruhun ona nasıl üflenildiğini kavrayabilmekten aciziz. Ayrıca, Kur'an'da anlatıldığı şekliyle insanın yaratılış anlatımı, Darwin'cilikten tümüyle farklıdır. Bu doktrine göre insanın evrimi, insan olmayan ve yarı-insan bir varlığın sürekli değişme, ayıklanma ve uyarlanma süreciyle olmuştur ki bu durumda insanın, "insan cinsi" olarak arz-ı endam edişi ile insanın insan olmadığı zaman döneminin sonu arasında bir ayırım sınırı da yoktur. Bunun aksine Kur'an, insanoglu-

nun hayata “*insan*” olarak başladığını ve bütün tarih boyunca insanın, insanlık öncesi veya dışı bir hâl ile hiçbir ilişkisi olmadığını söylemektedir. Allah onu yerküre üstündeki hayatının daha ilk gününde bir insan olarak yaratmış ve hayatının henüz daha başlangıcında onu idrâk ve şu-ur ile tehziz etmiştir.

Yukarıdaki insanlık hikâyesinin iki ayrı anlatımı, insan ile ilgili olarak birbirine zıt iki ayrı telâkki doğurmakta. Darwin’ci telâkkinin uygulanması halinde insan, hayvan türlerinden birine indirgenir, yani insan yaşantısının tüm prensipleri (buna ahlâkî prensipler de dahil) hayvanlar âlemine hâkim olan prensipler çıkışlı olacak ve onun hayvan benzeri bir davranışı da doğal karşılanacaktır. Bu durumda, insan ile hayvan arasındaki biricik fark, ihtiyaçları ve refahı sağlamak için birincisinin alet edevât vs. kullanabilme yeteneğinin olmasıdır. Aksine, ilâhî telâkkiyi kabul etmesi halinde insan, hayvânî düşüklükten insanî olan yüceliğe, eşref-i mahlûkat derecesine çıkarılır. Artık o salt bir “konuşan hayvan” ya da “toplumsal hayvan” değil, aynı zamanda Allah’ın yeryüzündeki halifesidir de.

Böylece, onu diğer yaratıklardan ayıran şey, yalnız konuşma yeteneği ve toplumsal oluşu değil, bununla birlikte ahlâkî sorumlulukları, Allah’ın kendisine verdiği irade, iktidar ve bunlardan Allah’a karşı hesaba çekilmesi olacaktır. Bu, insanın bu dünyadaki hayatı konusundaki görüşünü tüm olarak değiştirecek; netice olarak insan, farklı bir hayat anlayışına, ahlâk sistemine, hukuk ve medeniyete talib olacaktır. O zaman insan, kendisi için hayatını bayağılaştıran sefil faktörler yerine, hayatına anlam verecek olan yüce prensipleri arayacaktır.

Şimdi bir an, her ne kadar ulvî ve yüce gözükiyorsa da, bu “İnsanın İlâhî telâkkisi”nin salt ahlâkî ve psikolojik olduğunu varsayarak, “Nasıl olur da bu konudaki ‘bilimsel’ Darwin’ci telâkkiyi reddedebiliriz?” diye bir soru sorulsa, cevaben biz de bir karşıt soru sorarız: “Peki, Darwin’in ‘Türlerin Kökeni’ hakkındaki teorisi bilimsel olarak isbâtlanmış mıdır?” Yalnızca, bilim hakkında yüzeysel bilgilere sahip olanlar, bu teorinin bilimsel olarak isbâtlandığını ileri sürerler. Fakat bilim adamlarının çoğunluğu, her ne kadar şa’şaalı bazı teknik terimlere sahipse de, bunun yalnızca bir “*teori*” olduğunu, hakkındaki tartışmaların daha henüz neticelenmediğini ve bir “*varsayım*dan” ibaret olduğunu bilirler. Bu bağlamda ileri gidilebilecek en son nokta, türlerin yaratılışı konusunda her iki tezin de, eşit şekilde mümkün olabilirligidir. Yani, türlerin yaratılışı, Darwin’ci evrim teorisine göre meydana gelmiş olabileceği gibi, her tür varlık âlemine ayrı ayrı da getirilmiş olabilir.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ

مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٧﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا

يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٨﴾ قَالَ

أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٩﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٢٠﴾ قَالَ

فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٢١﴾

- 12 (Allah) dedi: “Sana emrettiğimde, seni secde etmekten engelleyen neydi?” (İblis) dedi ki: “Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”
- 13 (Allah:) “Öyleyse oradan in! Orada büyüklenmen senin (hakkın) olmaz. Hemen çık. Gerçekten sen, küçük düşenlerdensin.”¹¹
- 14 O da: “(İnsanların) dirilecekleri güne kadar beni gözle(yip ertele.)” dedi.
- 15 (Allah:) “Sen gözlenip ertelenenlerdensin” dedi.
- 16 Dedi ki: “Madem öyle; beni azdırdığından dolayı onlar(ı, insanları) saptırmak için mutlaka senin dosdoğru yolunda (pusu kurup) oturacağım.”

AÇIKLAMA

11. “صاغرین” kendi kendini zelîl eden, haysiyetini çiğnettiren anlamına gelir. Yani, “Açıktır ki sadece bir mahlûk ve Allah’ın kulu olduğun halde, kendini beğenen, büyüklük taslayan düşüncenle, zillet içinde olmayı bizzat kendin istedin. Bunun, senin asâletini ve şerefini alçaltacağını düşünerek seni yaratanın emrine küstahça karşı geldin. Yücelik ve mükemmelliğin hakkında, sanki bunlar sana aitmiş gibi gurur, kibir ve kendini beğenmişlik tasladın. Bu durum, seni aşağılayacak, sefil ve düşmüş bir hale sokacak ve bu alçaklığın sorumlusu da bizzat sen olacaksın.

ثُمَّ لَا تَيْنَهُمْ

مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَنِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ أَخْرِجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لِّمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٨﴾ وَيَتَذَكَّرُ أَسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٧٩﴾ فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءِ تَيْهَمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٨٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٨١﴾

- 17 “Sonra da muhakkak onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın.”¹²
- 18 (Allah) dedi: “Kınanıp alçaltılmış ve kovulmuş olarak oradan çık. And olsun, onlardan kim seni izlerse, cehennemi sizlerle dolduracağım.”
- 19 Ve ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleş. İkiniz de dilediğiniz yerden yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zâlimlerden olursunuz.
- 20 Şeytan, kendilerinden ‘örtülüp gizlenen çirkin yerlerini’ açığa çıkarmak için onlara vesvese verdi ve dedi ki: “Rabbinizin size bu ağacı yasaklaması, yalnızca, sizin iki melek olmamanız veya ebedi yaşayanlardan kılınmamanız içindir.”
- 21 Ve, “Gerçekten ben size öğüt verenlerdenim” diye yemin de etti.

AÇIKLAMA

12. Bu, Şeytan'ın Allah'a meydan okuyuşudur. O adeta şöyle demektedir "Bari bana insanların tekrar dilecekleri mahşer gönüne kadar süre tanı. Ben, senin benim üstümde değer verdiğin insanın buna lâayık olmadığını göstermek için azamî çabamı harcayacağım. Onun, nasıl nankör, şükretmeyen ve samimiyetsiz bir yaratık olduğunu (sana) kanıtlayacağım".

Şeytan'ın istediği ve Allah'ın da verdiği, sadece bir süre değil, düşündüklerini yapabilmesi için bir fırsattı da. Şeytan'ın arzusu aslında, kendisine verilen Allah'ın yeryüzündeki vekilliğine uygun olmadığı hususunda insanı, zaafılarından faydalanarak kandırmaktı. Allah, onun bu isteğini kabul etti. Bu durum, İsrâ Sûresi 61-65 ayetlerde de izah edilmektedir. Buna göre Allah, Âdemoğlunu saptırmak ve Sırât-ı Müstakîm'den uzaklaştırmak için istediklerini yapabilmek üzere Şeytan'ı serbest bıraktı. Ona, insanı saptırmak için düşündüğü her türlü hileyi yapma izni verildi. İnsanları bâtil yola sevk etmek için ona şu şartla bütün yollar açık olacaktı. "Gerçekte senin, kullarımın üstünde herhangi bir zorlayıcı gücün olmayacak" (İsrâ: 65). Bu şu demektir: "Kötüyü iyi göstermek sûretiyle onları hatalara düşürmek, geçici umutlarla aldatmak, boş arzu ve heveslerle kötü yollara davet etmek için, senin çeşitli girişimlerde bulunmana izin verilecek; fakat senin, ne onları kendi yolunu takip etmelerine zorlayacak, ne de onları Sırât-ı Müstakîm'den alıkoyacak bir gücün olacaktır; yeter ki onlar, doğru yolu takip etme kararında olsunlar." Aynı husus İbrâhim Sûresi 22'de de ifade edilmektedir. "Benim, sizi beni takip etmenize zorlayacak hiçbir gücüm yoktu. Benim yaptığım şey, sadece benim yoluma davet etmekten ibaretti. O halde beni kınamaya hakkınız yoktur; yerecekseniz, siz kendi kendinizi yerin..."

Şimdi, Şeytan'ın Allah'ı, "Beni dalâlete sen düşürdün" şeklindeki suçlamasını düşünelim. Bu ithâmı şu nu kastetmekteydi: "Her bakımdan benden daha aşağı olan Âdem'e secde etmemi emrettiğin için benim sapkınlığının sorumlusu sensin. Çünkü bu, kendime olan saygımı sarstı, ben de sana karşı geldim, isyan ettim." Bu ifade, Şeytan'ın kalbinde beslemekte olduğu kibir ve gurur duygularını Allah'ın açığa vurmamasını ve hatta onun bu yolda devam etmesine izin vermesini, ona karışmamasını istediğini âşikâr kılmaktadır. Onun bu ithâmı tamamen saçma olduğu için Allah onu dikkate bile almamıştır.

فَدَلَّلَهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءُ تُهْمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا
عَنْ تِلْكَمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿١١﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٢﴾

- 22 Böylece onları aldatarak düşürdü. Ağacı tattıkları anda ise, ayıp yerleri kendilerine beliriverdi ve üzerlerini cennet yapraklarından yamayıp örtmeye başladılar. (O zaman) Rableri kendilerine seslendi: “Ben sizi bu ağaçtan men etmemiş miydim? Ve şeytanın da, sizin gerçekten apaçık bir düşmanınız olduğunu söylememiş miydim?”
- 23 Dediler ki: “Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik; eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğrayanlardan olacağız.”¹³

AÇIKLAMA

13. Kur’ân bu kıssasında, aşağıdaki şu önemli konuları izaha kavuşturmaktadır:

a) İnsandaki utanma ve hayâ duyguları tabîî ve fitrîdir. Bunun ilk belirtisi, bir kişinin başka birisinin önünde mahrem yerleri açıldığında tabîî olarak duyduğu utanma hissidir. Kur’ân bize, bu utanma duygusunun ne uygarlığın gelişmesiyle insanda sonradan oluşabileceğini; ne de bunun, Şeytan’ın yandaşlarının ileri sürdüğü gibi, insan tarafından kazanılabilen bir duygu olduğunu anlatır. Bu, yaratıldığı ta ilk günden beri insanda bulunan fitrî bir duygudur.

b) Cinsel duygu, insanoğlunun en zayıf tarafıdır. O nedenle Şeytan, hücum için düşmanın bu en zayıf noktasını seçmiş ve planlarını onların hayâ duygusunu zayıflatmak hesabı üzerine kurmuştur. Böylece onları

soyarak mahrem yerlerini açığa vurmaya zorlamakla, bu yönde ilk adımını atmış oldu. Bu sayede, onların önünde, hayâsızlığa giden ilk kapı açılmış olacak ve onları cinsî duygularla kandıracaktı. Hatta, bugün bile Şeytan ve işbirlikçileri, kadını bu hayâ ve iffet duygularından soyamak için aynı planı uygulamaktadırlar. Kadını tamamıyla soymadan belirli bir "ilerleme" katedilemeyeceğini tasavvur bile edememektedirler.

c) İnsan, yapısı kötülüğe ve iğrenç olana açık bir çağrıyı kolay kolay kabul etmez. Fitrî bir özelliğidir bu.

İnsanı kendi tuzağına düşürmek için Şeytan, onun yararına ve iyiliğine çalışıyormuş gibi gözükerek kendi tuzağına düşürmeye çalışmaktadır.

d) İnsan daima bulunduğu durumdan daha yükseklerini isteme veya ölümsüzlüğü elde etme gibi bir duyguya sahiptir. Bundan dolayı Şeytan, çoğu kez melekleştirme veya ölümsüzleştirme teklifleriyle yaklaşarak insanları kandırmayı başarabilmektedir. Günümüzde de insanı, önce daha yüksek bir mevki, daha iyi bir konum aldatmacalarıyla aklını çelmekte; daha sonra da onu çürümeye, bozulmaya götürecek yola sevk etmektedir.

e) Kur'ân-ı Kerim, Şeytan'ın önce Hz. Havvâ'yı kandırdığını, daha sonra da onu kullanarak Hz. Âdem'i yoldan çıkardığı şeklindeki yaygın bir kanâati yalanlar ve Şeytan'ın her ikisini birden baştan çıkardığını, ikisinin de beraber aldatıldığını bildirir. Bu iki rivayet arasındaki fark önemsizmiş gibi görünmesine rağmen, yine de bu iki rivayetin dikkatli bir değerlendirmesi, onların çok farklı neticeler doğurduğunu gösterecektir. İlk rivayet, kadının toplum, hukuk ve ahlâk yönünden düşük bir konuma gelmesinde büyük rol oynamış; oysa Kur'ân'ın söylediği rivayet ise, kadının durumunun üstün bir seviyeye çıkarılmasını sağlamıştır.

f) Bu kıssa, insanın her zaman Allah'a karşı gelecek olsa, er veya geç suçunun açığa vurulduğunu beyan etmekte. Âdem ile Havvâ'nın çıplak oluşları, Allah'ın emrine karşı gelmeleri nedeniyledir, yoksa yedikleri yasak meyvenin bir etkisiyle değil. İlk önce Allah, çıplak oluşlarını gidermek için kendine göre bir tanzim yapmıştı. Zaten, onlar o yasak meyveden yemek sûretiyle O'nun emrine karşı geldiklerinde, Allah da bu kararını kaldırdı ve onları kendi bildikleri şekilde örtünmeleri için nefisleriyle baş başa bıraktı. Eğer onların örtünmek için bir niyetleri olmasaydı, Allâh-u Teâlâ bu hususu önemsemezdi. Bununla birlikte Allah'a itâate devamlı olsaydılar, onlara sadece Allah'ın yardım edebileceğini göstermek amaçlanmıştı. Onlar itâat sınırını aşar aşmaz, O da himayesini geri aldı ve onları kendi hallerine bıraktı. Hz. Peygamber (s.a.) birçok hadisinde bu hususu, "Allah'ım! Senden merhamet umarım, bir anlık için bile olsa beni bana bırakma" diyerek itiraf etmektedir.

g) İnsanla olan çekememezliğinde Şeytan, insanın hiçbir yönüyle kendisine üstünlüğü olmadığını isbâtlamak istedi. Nitekim, yasak meyveden yemesi için onu aldattı; fakat Şeytan, insanın Rabbine karşı isyan etmesinde başarılı olduysa da, yine de umûmîyetle insan, Şeytan'a olan ahlâkî üstünlüğünü isbat etti. 1) İnsandan üstün olduğu iddiası ile Şeytan gururunu açığa vurdu. Fakat insan böyle bir iddia ileri sürmedi. 2) Şeytan herhangi bir dış etki olmaksızın, sadece gururundan dolayı Allah'a karşı geldi. Diğer taraftan insan, kendiliğinden Allah'a karşı gelmemiştir. Bilakis o kandırılmıştır. 3) Şeytanın davetini insan açıkça kabul etmemiştir. O kendisine iyiliksever birisinin tavrı ile yaklaşan Şeytan tarafından aldatıldı. Hatta o zaman bile insan, onun dediklerini daha üstün bir duruma yükseleceği umuduyla yaptığı için saptırıldı. 4) Şeytan günahından dolayı uyarıldığı zaman o, ne hatasını itiraf etti, ne de itâat yoluna döndü. Aksine daha da inatçı bir tutum sergiledi. Buna karşılık insan, günahı karşısında uyarıldığında ne inat etti, ne de kibir gösterdi; aksine hayâ ve üzüntü duydu, günahından dolayı pişman oldu. Rabbine karşı itâat yoluna girdi ve Allah'tan affını diledi.

h) Bu hikâye, burada Hz. Âdem'in yaradılışı hususunda takip edilecek doğru yolun Şeytan'ın değil, sadece Allah'ın yolu olduğu dersini vermek için anlatılmıştır. Şeytan'ın yolu, Âdem'in yolundan tamamıyla farklıdır. Onun yolu, Allah'a itâatten çıkmak, O'na karşı gelenlerin yoluna uymak ve nasihat kabul etmenin yerine, gururla bu yolda ısrar etmek ve asilerin yürüdüğü isyan yoluna sapmaktır. Bundan dolayı insan için doğru olan yol, şeytanî hilelere karşı savaşmak, onun kurnazca kurduğu tuzakları sezmek ve karşı müdafaaya geçmek, onun kötü planlarından kendini korumak için daima uyanık bulunmak ve eğer bütün ön tedbirlere rağmen bazen Şeytan'a gafil avlanırsa ve Allah'a karşı gelirse, tövbe etmektir. İnsan hemen o anda pişman olmalı, günahına üzülmeli, utanmalı, tekrar Allah'ın yoluna dönmeli ve günaha sebep olan yönlerini ıslâh etmelidir.

Ayrıca, "Bu gittiğiniz yol, sizi doğru yoldan saptıran Şeytan'ın yoludur. Velîlerinizi, dostlarınızı cinlerden ve insanlardan olan şeytanlardan seçerek bu konudaki sürekli ikazlara rağmen hatada ısrar etmeniz, sizin açık ve devamlı düşmanınıza teslim olduğunuzu gösteriyor. Şeytan tarafından tamamıyla perişan edilip rezil rûsva bir hâle getirilip ve sonunda Şeytan'ı bekleyen aynı son ile karşılaşmadan, kendi nefsinizin düşmanı değilseniz ve eğer biraz olsun vicdan kalmışsa sizde, ikaza kulak veren ilk atanız Âdem ile Havvâ'nın yoluna dönersiniz" diyerek Hz. Peygamber'e karşı gelenleri uyarmaktadır.

قَالَ أَهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتْنَعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٧﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ
وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿١٨﴾ يَلْبِسْ عَادَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْءَ تِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ
مِنْ ءَايَتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٩﴾ يَلْبِسْ عَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمْ
الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكَ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
لِيُرِيَهُمَا سَوْءَ تِهِمَا إِنَّهُ يَرَنَكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ
إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

- 24 (Allah) Dedi ki: “Kiminiz kiminize düşman olarak inin.¹⁴ Yeryüzünde belli bir vakte kadar sizin için bir yerleşim ve meta (geçim) vardır.”
- 25 Dedi ki: “Orada yaşayacak, orada ölecek ve ondan çıkarılacaksınız.”
- 26 Ey Âdemoğulları!¹⁵ Biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size ‘süs kazandıracak bir giyim’ indirdik (var ettik). Takvâ ile kuşanıp donanmak ise, bu daha hayırlıdır. Bu, Allah’ın ayetlerindedir. Umulur ki öğüt alıp düşünürler.
- 27 Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne ve babanızın çirkin yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini sıyırtarak onları cennetten çıkardığı gibi, sakın sizi de bir belaya uğratmasın. Çünkü o ve taraftarları, (kendilerini göremeyeceğiniz yerden) sizleri görmektedir. Biz gerçekten şeytanları, inanmayacakların dostları kıldık.¹⁶

AÇIKLAMA

14. “Haydi inin!” sözü, başkaldırılarına bir ceza olarak “Cennet’ten kovulmaları” gibi yanlış bir anlayışı akla getirmemelidir. Çünkü Kur’ân, çeşitli yerlerde Allah’ın, onların (Âdem ile Havvâ’nın) tövbelerini kabul ettiğini bildirmiş ve günahlarını bağışladığını açıkça ilan etmiştir. Ve bu buyruğun, ceza olarak anlaşılabilecek bir yanı da yok. Ve üstelik onlar, yer-yüzünde Allah’ın halifeleri olarak gönderilmişlerdir; zaten insanoğlunun yaratılışının birinci gayesi de bu değil mi? (Bkz. Bakara an: 48 ve 53)

15. Kur’ân bu paragrafta, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ kıssasını çıplaklığın kötülüğünü ortadan kaldırmak için araç olarak kullanmıştır. Şeytan, İslâm öncesi Arapları örtünmenin, sadece süslenmek ve vücudu sert hava şartlarından korumak mânâsına geldiği inancına sevk ederek baştan çıkarmıştı. Bundan dolayı onlar, genel olarak örtünmenin gerçek amacını önemsemediler; avret yerlerini örtmek kaygısı taşımadılar ve başkalarının yanında ayıp yerlerini örtmekten, yani cinsel organlarını açıkta tutmaktan çekinmediler. Üstelik, bir kısım Araplar özellikle Kâ’be’yi hac mevsiminde çıplak tavaf ederlerdi. Hanımları ise, bu konuda erkeklerinden daha hayâsız idiler. Onlar bunu dinî bir hareket olarak kabul ediyorlar ve bunu sanki faziletli bir amel imiş gibi yapıyorlardı.

Bu kötülük sadece Araplara mahsus olmadığından, aksine (bugün bile) dünya halklarının çoğu bu suçu işlemiş olduğundan, hitâb bütün insan soyuna şâmilidir. Bundan dolayı da bütün insanlık ikaz edilmektedir. Şöyle ki: “Ey Âdem’in çocukları! Çıplaklık Şeytan’ın sizi içine düşürdüğü açmazın bir belirtisidir. Rabbinizin hidâyetini yok sayıp, O’nun peygamberlerini reddettiğiniz için kendinizi, sizi fitrî hayâ duygusundan çıkarıp ilk ebeveynlerinizi saptırmayı planladığı şu utanç dolu duruma düşüren Şeytan’a, yine kendi elinizle teslim etmiş oldunuz. Eğer ciddi olarak düşünürseniz, siz, peygamberlerin rehberliği olmaksızın “kendi fitrî isteklerinizi ne doğru ve tam olarak anlayabilir ve ne de bu isteklere doyurucu karşılık verebilirsiniz” sonucuna ister istemez mutlaka geleceksiniz.

16. Bu paragraf, örtünme konusunda aşağıdaki hususları açıkça ortaya koyuyor.

1) Örtünme ihtiyacı insanda, sun’î olarak değil, aksine insan yaratılışının önemli bir eğilimi olarak vardır. Bundan dolayı Allah, diğer canlılarda olduğu gibi insan vücudunda doğal bir örtü yaratmamıştır. Bunun yerine, insanın tabiatında, utanma ve hayâ duygusu daha yaratılırken yerleştirilmiştir. Ve ayrıca, Allah, insandaki cinsel organları sadece seks

organları olarak değil, aynı zamanda, daha ilk yaratılışı anında onları başkalarının yanında açılması hoş karşılanmayan hayâ organları olarak yaratmıştır. Dahası Allah insana, hayâ yerlerini gizleyecek hazır herhangi bir örtü vermemiş; aksine insanın tabiatında onları herhangi bir örtü ile saklaması gerektiği duygusunu yerleştirmiştir. Ayet 26'da işaret edilen husus ise şudur: Allah insana, vücudundaki hayâ organlarını gizlemek duygusunu ilhâm etmiştir. Bundan dolayı insan, bu ilhâm edilmiş eğilimin doğallığını sezmeli ve Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı maddelerden kendisine bir örtü yapmalıdır.

2) 26. Ayette vücudun avret yerlerinin örtünmesi, bedenin korunması ve süslenmesine öncelik sayılması gerçeği, örtünmede fizikî işlevden ziyade ahlâkî işleve daha büyük önem verildiğinin açık bir delilidir. Böylece, insanın doğasının hayvaninkinden tümüyle farklı olduğu açıktır. Bundan dolayı Allah, hayvanların doğuştan vücutlarını korunmuş ve örtülü halde yaratmış, bu nedenle de onlarda avret yerlerini örtmeleri için bir duygu da yerleştirmemiştir. Fakat Allah'ın hidâyetini bir kenara bırakıp Şeytan'ın rehberliğini kabul etmeye başladıkları zaman insanlar, sanki "Örtümüzün işlevi hayvanlarda derilerin vücutları kaplaması gibi, sadece bedenlerimizi örtmek ve korumaktan ibarettir. Ayıp yerleri örtmeye gelince, giysilerin hiçbir önemi yoktur; çünkü bunlar sadece cinsel organlardır, utanılacak bir şeyler değildir" demeye getirip yukarıda anlatılan düzeni ters çevirdiler.

3) Elbise ve örtünme sadece ayıp yerler örten, bedeni koruyan ve süsleyen birer nesne olmaktan çıkıp aynı zamanda insanı takvâ sahibi kılan bir araç olarak görülmelidir. Elbise, gizlenmesi gereken kısımları kapatacak şekilde olmalı ve kişinin durumu göz önünde tutularak ne çok pahalı, ne de çok pejmurde olmalı; ne büyüklenme ve kendini beğenme, ne de riyakâr bir hava taşınmalıdır. Dahası dindar bir giyim, erkeğin kadın kıyafeti ve benzerlerini (kadının da tersini) giymemesini ve bu konuda Müslüman olmayanları taklit etmemeyi gerektirmektedir. Çünkü, yalnız Allah'ın hidâyetine inanan ve uyanlar, istenen takvâyâ erişebilirler. Fakat Allah'ın hidâyetini kabul etmeyip şeytanları rehber edinenler, diğer konularda da olduğu gibi burada da nice yanlışlara dûcâr kınırlar.

4) "Örtünme", bütün yeryüzüne yayılmış ve insanları Hakk'ı tanımaya, bilmeye götüren Allah'ın ayetlerinden bir ayettir. Yukarıda zikredilen örtünme konusundaki üç gerçeği ciddi olarak düşünürseniz, örtünmenin Allah'ın nasıl önemli bir ayeti olduğunu kolayca anlarsınız.

وَإِذَا فَعَلُوا

فَحِشَّةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آيَاتَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا
يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي
بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ
الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ
أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

- 28 Onlar, 'çirkin bir hayâsızlık' işlediklerinde: "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah da bunu bize emretti" derler.¹⁷ De ki: "Şüphesiz Allah, 'çirkin hayâsızlıkları' emretmez.¹⁸ Bilmediğiniz bir şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"
- 29 De ki; "Rabbim adâletle davranmayı emretti. Her mescid yanında (secde yerinde) yüzlerinizi (O'na) doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na duâ edin. 'Başlangıçta sizi yarattığı' gibi döneceksiniz."¹⁹
- 30 Bir kısmına hidâyet verdi, bir kısmı da sapıklığı hak etti. Çünkü bunlar, Allah'ı bırakıp şeytanları velî edinmişlerdi. Ve gerçekten onları doğru yolda saymaktadırlar.

AÇIKLAMA

17. Bu ifade, Arapların Kâ'be'yi çırılçıplak tavaf etme geleneklerine sanki Allah'ın bildirdiği bir dinî ibâdetmiş gibi devam edegelmelerine işaret etmektedir.

18. "Allah çirkin bir şeyi (fahşâyı) asla emretmez" anlamındaki bu kısa cümle, Arapların inanç ve geleneklerine karşı güçlü bir delili içerir. Bu delilin gücünü takdir etmek için şu iki ana konunun bilinmesi gerekir:

a) Araplar, belli dinî ayinleri çıplak olarak icra etmelerine rağmen yine de onlar, çıplaklığın bizâtihî ayıp bir şey olduğunu kabul ediyorlardı. Bundan dolaydır ki, bu geleneklerine rağmen, hiçbir saygın Arap çarşı-pazarda, herhangi bir dostunun yanında veya umumî toplantılarda çıplak olarak bulunmazdı.

b) Hatta onlar, çıplaklığı ayıp bir durum olarak kabul eder; ama bunu, Allah'ın emri olduğu için yaptıklarını söylerlerdi. Bu kanâat tabi oldukları dinlerinin, Allah tarafından gönderilmiş bir din olduğu gibi yanlış bir bilgi temeline oturmakta idi. Fakat Kur'ân, bu kanâati delil getirerek şöyle çürütür: "Çıplaklığın çirkin bir şey (fahşâ) olduğunu, siz kendiniz de kabul ediyorsunuz. Bundan dolayı, çıplaklık adetinizi 'Allah'ın emridir' gibi öne sürmeniz tümüyle asılsızdır. Bu sonuca göre, eğer dininiz bu hayâsızlığı tasvib ediyorsa, bu onun Allah'tan gelen bir din olmadığı gerçeğinin en açık bir delilidir."

19. Allah bizzat kendisinin tanımladığı dinin ve onun aşağıda anlatılan temel prensiplerinin, müşriklerin saçma geleneklerle beslenen din anlayışlarına tamamen ters düştüğünü, 29. ayette beyan etmiştir.

1) Bir insan, hayatını, adâlet ve hakkaniyete uygun bir şekilde düzenlemeli,

2) İbâdetinde sadece Hakk'a yönelmelidir. Yani, "yalnız Allah'a yönelinmeli, bu konuda şirkin her türünden kaçınmalı, Allah'tan başkasına en ufak bir itâat, saygı veya yönelim göstermemelidir."

3) İnsan, hidâyeti, yardımı ve her türlü kötülükten koruma ve kolanmayı sadece Allah'tan dilemelidir. Bunun için de, Allah'tan yardımını istemeden önce bütünüyle tüm hayatını O'na adamalı, O'na teslim olmalıdır. Çünkü inançsız, asi ve başkasına kul olarak, hayatını şirk içinde sürdürmek ve sonra da "Ey Allah'ım! Bizzat sana karşı başkaldırışımızda başarılı olmamız için bize yardım et" der gibi duada bulunmak elbette abestir.

4) Bütün bunlarının yanında şüphe duymadan, bu dünyada nasıl doğduysa âhirette de öyle diriltileceğine ve daha sonra dünyada yaptığı bütün işlerin hesabını vermek üzere çağrılacağına samimi bir şekilde inanması gerekir.

يَلْبَسْنَ عَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

- 31 Ey Âdemoğulları! Her mescid yanında ziynetlerinizi takın.²⁰ Yi-yin, için ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.²¹
 32 De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır?"²² De ki: "Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir; kıyamet günü ise yalnızca onlarındır."²³ Bilen bir topluluk için ayeteri böyle birer birer açıklarız.
 33 De ki: "Rabbim yalnızca çirkin hayâsızlıkları -onlardan açıkta olanlarını da, gizli²⁴ olanlarını da,- günah²⁵ işlemeyi, haklı nedeni olmayan 'isyan ve saldırı'²⁶, kendisi hakkında isbâtlayıcı bir delil indirmedigi şeyi Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."

ACIKLAMA

20. Burada "zînet" kelimesi, bütün ve uygun bir elbiseyi ifade eder. Ayet, ibâdete başlayacakları zaman insanları, tam olarak örtülü olmaya teşvik ediyor. Bu maksat için, sadece İslâm'ın mahrem yerler ve bunlara ilâveten toplumdan gizlenmesini istediği kısımların kapanması yeterli değildir. Bundan dolayı kişi imkânları nisbetinde, her iki gayeye de uyacak şekilde münâsib ve temizce giyinmelidir. Bu emir, o devirde câhil kimselerin benimsedikleri ve o zamandan beri uygulayageldikleri yanlış tutumu çürütme anlamındadır. Bu kimseler, insanın Allah'a tam veya yarı çıplak halde ibâdet etmesi ve O'nun huzurunda saç-başı dağınık, perişan bir görünümde bulunması gerekmektedir diye düşündüler. Tam aksine Allah,

sadece çıplaklığı yasaklamakla kalmaz; aynı zamanda insanın ibâdet sırasında tam, düzgün ve temiz bir elbise giyinmiş olmasını emreder.

21. Yani, "Helâli haram, haramı helâl kılmak yoluyla, tayin edilen sınırları aşan kimseleri Allah sevmez. Bundan dolayı O, umursamaz bir tavır takınan, kendilerini açlık rejimine tabi tutan veya Allah'ı memnun edeceği zannıyla, temiz ve helâl olanları kendilerine haram kılmak gibi ahmakça inanç sahiplerinden hiç hoşlanmaz. O, kendisine ibâdet etmenin icablarından olarak böyle bir şey istememektedir; hayır, aksine kişinin güzel ve temiz bir elbise giymesinden ve lutfettiği temiz şeyleri kullanmasından memnun olur. O'nun şeriatına göre asıl günah olan şey, helâli haram veya haramı helâl kılmakla O'nun koyduğu sınırları aşmaktır.

22. Bu soru şeklinin, Kur'ân-ı Kerim'in bâtil yol ve dinleri çürütmek için kullandığı tipik bir usûl olduğuna dikkat edilmelidir. Soruda ima edilen tema şudur: Allah tüm temiz, iyi ve güzel olan şeyleri kulları için yarattığından, bunların kullarına haram kılınması Allah'ın iradesi ile olmaz. Binaenaleyh, eğer dinî, ahlâkî toplumsal bir sistem, bunları haram veya mekruh kılar veya bunları rûhî yücelme ve ilerlemeye engel olarak düşünürse, işte bu özelliği, o sistemin Allah'tan gelmediğini daha başında gösteren açık bir delildir.

23. Yani, "aslına bakılırsa, hayatın iyi ve hoş olan bütün yönlerinin mü'minler için olması istenir. Çünkü hakikî mülk sahibine tam olarak inanan ve inanç sahibi olmanın mükâfâtına lâyık olan kullar da onlardır. Fakat bu dünyada, hayatın nimetleri kâfirlere de verilir; çünkü burası insanoğlunun imtihan yeridir. Bundan dolayıdır ki kâfir, mü'minden daha büyük bir pay alabilir. Fakat, iyi ve güzel şeylerin iman temeline göre dağıtılacağı âhirette ise, bütün bu güzel ve temiz şeyler sadece mü'minlerin istifadesine sunulacaktır. Diğer tarafta, Allah'a karşı isyan tavrını benimsemiş olan inançsız kimseler, bu dünyada O'nun nimetleriyle yaşamalarına rağmen, âhirette bu ikramlardan hiçbir şey alamayacaklardır."

24. Bkz. En'am an: 128 ve 131.

25. "اِهمال" kelimesinin sözlük anlamı "ihmal" demektir. Bu kelime günah anlamını, "koşabildiği halde kasten koşmayan dişi deve" demek olan "Asimeh"den almaktadır. Aynı şekilde insan da, yapabilme gücüne rağmen Rabbinin emirlerini ihmâl ederse, Allah'ı hoşnut etmek gibi bir niyeti olmadığından günahkâr olacaktır.

26. Eğer bir kimse, belirtilen hudutları aşar ve hakkının bulunmadığı sahanın içine girerse, hak kavramına karşı gelmiş olur. Aynen bunun gibi, Allah'ın kulları için çizdiği sınırları aşan, kendi arzusu doğrultusunda giden ve Allah'ın mülkünde başlarına buyruk efendilermiş gibi davranan ve yalnızca Allah'a ait olan haklara utanmadan el atmaya yeltenen herkes, Allah'a karşı gelen gerçek asidir.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَخِرُونَ
 سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٦﴾ يَبْنِيٰ ۤءَادَمَ إِمَامًا يَأْتِيَنَّكَم رُّسُلٌ مِّنْكُمْ
 يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ۖ ءَايَاتِي ۖ فَمَن اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
 هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ
 أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٨﴾

- 34 Her ümmet için bir ecel vardır. Onların ecelleri gelince, ne bir saat ertelenebilirler ne de öne alınabilirler²⁷ (tam zamanında çökerler).
 35 Ey Âdemoğulları! İçinizden size ayetlerimi haber veren peygamberler geldiğinde, kim korkup sakınırsa ve (davranışlarını) düzeltirse, işte onlar için korku yoktur; onlar mahzun olmayacaklardır.
 36 Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyükleenler, işte onlar ateşin arkadaşlarıdır; onda sonsuzca kalacaklardır.²⁸

AÇIKLAMA

27. “Her ümmete belli bir süre verilmiştir” ifadesi; yıl, ay ve gün şeklinde sınırlanmış bir zaman biriminin sonunda, derhal sırası gelmiş bir topluluğun ortadan kaldırılması, helâk edilmesi demek değildir. Fakat bu, muteber bir toplum olarak gücünü göstermesi için, her bir topluluğa verilmiş olan imkânların bir ahlâkî sınırının bulunduğuunu belirtir. Bu sınır, iyi ameller ile kötü amellerin nisbetine göre belirlenir. Allah Teâlâ bir topluluğa, iyi işleri kötü işlerine nisbetle daha aşağı seviyeye düşünceye kadar müsâmaha eder. Ve bu sınır da aşılmıca, o günahkâr ve rezil topluluğa artık hiçbir mühlet verilmez. (Daha iyi kavrayabilmek için bkz. Nûh Sûresi, 4, 10 ve 12. ayetler).

28. Kur’ân, Âdem ile Havvâ’nın cennetten çıkarılışı ile ilgili bahsin geçtiği her yerde 36. ayette mündemic olan meseleyi tekrarlamaktadır. (Lütfen bkz. Bakara: 38-39 ve Taha: 123-124). Bu nedenle, burada da aynı olayla ilgili şeyler göz önüne alınacaktır. Yani, beşeriyetin bidâyetinde, bu şey insana net bir şekilde açıklanmıştır. (Bkz. Âl-i İmrân: 69).

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ

عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُم نَصِيبُهُم مِّنَ
الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَإِنَّا مَا كُنْتُمْ
تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ
كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَذْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ
الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا
أَدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَيْنَهُمْ لِأُولِنَهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا
فَقَاتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا

تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

- 37 Öyleyse, Allah hakkında yalan uydurup iftira eden veya ayetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kimdir? Kitap'tan kendilerine bir pay²⁹ erişecek olanlar bunlardır. Nihayet elçilerimiz, hayatlarına son vermek üzere kendilerine gittiklerinde onlara diyecekler ki: "Allah'tan başka tapmakta olduklarınız nerede?" "Onlar bizi (yüz üstü) bırakıp kayboldular" diyecekler. (Böylelikle) Bunlar, gerçekten kâfirler olduklarına kendi aleyhlerinde şehâdet ettiler.
- 38 (Allah) diyecek: "Cinlerden ve insanlardan sizden önce geçmiş ümmetlerle birlikte ateşe girin." Her bir ümmet girişinde kardeşini (kendi benzerini) lanetler. Nitekim hepsi birbiri ardınca orada toplanınca, en sonra yer alanlar, en önde gelenler için: "Rabbimiz, işte bunlar bizi saptırdı; öyleyse ateşten kat kat arttırılmış bir azab ver" diyecekler. (Allah da:) "Hepsi için kat kattır. Ancak siz bilmezsiniz" diyecek.³⁰

AÇIKLAMA

29. Yani, “bu dünyada onlar, kendilerine takdir edilen muayyen bir süre kadar yaşayacaklardır ve bu hayatı sürdürmek için iyi ve kötüden paylarına düşeni alacaklardır.”

30. Ayrı ayrı her kuşak için işledikleri günahlardan dolayı iki kat ceza vardır; çünkü önce geçmiş olanlar için, işledikleri günahı bizzat işlemiş olduklarından dolayı bir, daha sonra gelenlerin bu günahları örnek alıp işlemelerine vesile oldukları için de bir olmak üzere, iki kat ceza verilecektir. Bundan dolayı, önce gelenler (selefler) yaptıkları günahlardan sorumlu olacakları gibi, sonrakilere (halefler) günah işlemeye kötü bir miras bıraktıklarından dolayı da ikinci bir defa sorumlu tutulacaklardır.

Bu gerçeğe işaret eden şöyle bir hadisî şerif görmekteyiz:

“Allah ve Rasûlü’nün sevmediği bir bid’atı ilk defa yapan kimse, kendisinden sonra gelip takip edenlerin bundan kazandıkları günahlardan da, aynı şekilde sorumlu tutulacaktır.” Yine Peygamberimiz başka bir hadislerinde: “Dünyanın herhangi bir yerinde bir insan öldürüldüğü zaman, bu cinâyet suçunun bir kısmı, kendi kardeşini öldürmekle cinâyet yolunu ilk defa açmış olan Âdem’in oğlunun (Kabil) hesabına da kaydedilir.”

Yanlış bir düşünce ortaya atan veya hareket başlatan kişi veya toplum, yalnız kendi hatasından sorumlu olmayıp, aynı zamanda bundan etkilenmeye devam edenlerin eylemleri neticesi doğan kötülüklerden de sorumlu tutulurlar. Bu da demek oluyor ki, bir şahıs yalnız kendi yaptığı iyilik ve kötülükten sorumlu olmayacak, aynı zamanda, yaptığığının başkalarının hayatlarında getirdiği etkilerden de hesaba çekilecektir.

Daha iyi açıklamak için, bir zânînin durumunu ele alalım. Kötü örnek, arkadaşlık veya kişiyi zinâyâ sevk eden kötü teşvik sahibi herkes, insanın zânî olmasının sorumluluğunu paylaşır ve hatta bu sorumluluk, bu fenâ mirasın devrolunduğu kimselerin tümünü kapsar. Böylece bu sorumluluk, yukarıya, daha yukarıya, ta bu kötü işi ilk işleyen insana kadar ulaşır.

Sonra zânînin kendisi de birçok engelleyiciye aldırış etmeden bu fiili işlediğine göre, suçunun karşılığının da ne olacağını aklında tutmalıdır. Çünkü o, iyi ile kötü arasında fark gözetmedi; vicdanının sesine kulak vermedi. Yine o, içindeki yargılayıcı sese danışmadı; erdemli

kimselerden almış olduğu iyi ve kötülük bilgisini kullanmadı ve onların örnek hayatlarını göz önünde bulundurmadi. Ayrıca cinsel ahlâksızlığın kötü sonuçlarından ders almadı. Zinâdan alıkoyacak yukarıdaki bütün bu sebeplere rağmen o kendisini, her ne şekilde olursa olsun, tatmin arzulayan nefsin çılgın isteklerine teslim etti. Şimdi, hem kendi zamanındakilere ve hem de kendinden sonrakilere bıraktığı kötü örnek nokta-i nazarından, zinâ yapan kişinin durumunu düşünelim. Suçlunun sorumluluğu yalnız zinâ fiili ile sınırlı kalmaz; aksine bundan etkilenen ve buna teşvik eden bütün diğer kötü eylemlere uzanır. Bir kere bu fiili işleyen insan kendisi, bulaşıcı zührevî hastalıklara yakalanır, sonra da onu, kendi nesline ve takip eden sayısız kuşaklara taşır. Gayri meşrû doğumlara sebep olup böylece bunların bakım külfetini başkalarının sırtına atmış olur. Yine onları, meşrû mirasçıları zararına kanun dışı vârisleri yapmış olur ve bu adâletsiz uygulamanın neticeleri pek çok namuslu kızı baştan çıkarır; onu, kendisini cinsel hayâsızlığın kucağına atmasına teşvik etmiş olur. Sonra o kadın da, kendi payına kötülüğü başkalarına yayar ve sayısız ailelerin yıkılmasına sebep olur. Ayrıca, insan kendi çocuklarına, yakınlarına, arkadaşlarına ve içinde bulunduğu toplumun diğer bireylerine kötü örnek olarak birçok kişinin ahlâk bozukluğuna sebep olur. Bunlar da kendi dönemlerinde, gelecek nesilleri olumsuz yönde etkileyecek kötü bir miras bırakırlar. İşte bu nedenle, bütün bu kötü sonuçlardan doğan zincirleme sorumluluğun bir kısmının, kötülüğün etkileri devam ettiği sürece, bu işi ilk yapana da yüklenmesini gerektirir.

Geriye miras bırakılan erdemin durumu da aynı şekildedir. İlk yapana varıncaya kadar, bir erdemin bize intikal etmesini sağlayan bütün insanlar, onun mükâfâtına ortak olmaya hak kazanırlar. Daha sonra, eğer onu korumaya, genişletmeye çaba gösterirsek, biz de sevabından pay almaya lâyık oluruz. Ve eğer arkamızda, bizden sonrakiler takip etsin diye miras olarak erdemi bırakırsak, iyi etkileri sürdüğü ve onların da ondan faydalanması devam ettiği sürece, biz de bu güzel neticenin mükâfâtından pay almaya hak kazanırız.

Aklı başında olan her insan, adâletin hakkıyla yerine getirilmesinde Kur'ân'ın ortaya koyduğu tavrı doğru ve mükemmel tek yol olarak takdir edecektir. Bu hakikatin doğru olarak kavranması, bu dünya hayatının cezalandırmak için yeterli olduğunu kabul edenlerin yanlış anlayışlarının izale edilmesine ve aynı zamanda, ruhların tenâsühü ile bu işin gerçekleştirildiğine inanan kimselerin kanâatinin bertaraf edilme-

sine yarayacaktır. Aslında hiçbir topluluk insan eyleminin sahasını, etkilerini ve neticelerini ne tam olarak kavramakta, ne de adâletin bütün icablarını bilmektedir. Bir kimsenin yaptığı iyi ya da kötü eylemlerine zemin hazırlayarak ortak olan sayısız kuşakların, bugün bu dünyada karşılıklarını vermek mümkün değildir. Dahası, o kişinin hayır ya da şer fiillerinin etkileri, o kimsenin ölümüyle kesilmez. Aksine kendisinden sonra asırlar boyu devam eder ve sayısız insanın hayatını etkiler. Adâlet, etkileri devam ettiği sürece bunları ilk defa yapanın da hesabına geçirme zorunluluğunu gerektirir. Bu nedenle adâletin tam karşılığı bu dünya hayatında imkânsızdır. Sonra, dünya hayatının sınırlılığı ve dünya imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle insanın yaptığı amelleri hakkıyla ödüllendirme veya cezalandırma imkânı yoktur. Bir dünya savaşını başlatıp, yakıp-yıkan, milyonların hayatını mahveden ve arkasından asırlar boyu milyarların hayatını etkilemeye devam edecek kötü bir miras bırakan bir kişinin işlediği suçun derecesini düşünelim. Bu dünyada böyle birisini hakkıyla kim cezalandırabilir? Veya yüzlerce yıl, milyonlarca insana yararlı olacak bir şekilde hayatını insanlığın hizmetine adayan bir insanı, bu dünyada kim hakkıyla mükâfâtlandırıp ödüllendirebilir?

Ceza verme sorununu bu açıdan düşünen bir kimse, cezalandırma konusunda şu kaçınılmaz sonuca ulaşır: Amelleriyle beraber bütün kuşakların toplanacağı başka bir dünyanın bulunması gereklidir. Sonra, adâleti tam uygulamak için her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan birisinin bulunması lazımdır. Durumuna göre mükâfât veya cezayı hak eden insan hayatının ebedî olması ve mükâfât için de, bütün imkânların mevcut olması lâzımdır.

Bu çeşit bir tefekkür, öldükten sonra ruhların faziletli veya faziletsiz oluşlarına göre başka bedenlere geçtiğini söyleyen “tenâsüh” inancının, temel yanılığını da açığa çıkarmaktadır. Bu dünyada yapılan amellerin karşılıklarının verilmesi için binlerce yıl daha uzun bir hayatın gerekli olduğunu kavrayamamalarından böyle düşünmekte. Aynı uzunluktaki bir hayata yeniden doğuşun, cezalandırma sorununun çözümünde yetersiz kalacağı aşikârdır. Diğer yandan, iyi ve kötü fiillerin katlanarak katmerli bir biçimde nesilden nesile yeniden aktarılmasıyla bu iş daha karmaşık bir duruma gelecektir. Fiillerin etkisinin, sonsuz bir zincir gibi katlanması bunu, içinden çıkılmaz bir konuma sokacaktır. Böylece “tenâsüh” inancına göre, bir insanın hesabı hiçbir zaman müstekar olamayacak, kararlaştırılamayacaktır.

وَقَالَتْ أُولَئِهِمْ لِأَخْرَجْنَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ
فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِعَايِنَتَنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ
نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ
وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
هُم فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمْ أَنْهَرُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا
لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا
أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرِثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

- 39 (Bu sefer) Önde gelenler, sonda yer alanlara diyecekler ki: "Sizin bize göre bir üstünlüğünüz yoktur, kazandıklarınıza karşılık olarak azabı tadın."³¹
- 40 Şüphesiz ayetlerimizi yalanlayanlardan ve onlara karşı büyüklenenler, onlar için göğün kapıları açılmaz ve halat (ya da deve) iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete girmezler. Biz suçlu-günahkârları işte böyle cezalandırırız.
- 41 Onlar için cehennemden yataklar ve üstlerine de örtüler vardır. Biz zulme sapanları işte böyle cezalandırırız.
- 42 İman edenler ve sâlih amellerde bulunanlar, -ki biz hiç kimseye güç yetireceğinden fazlasını yüklemeyiz- onlar da cennetin ashâbı (halıkı)dırlar. Onda sonsuz olarak kalacaklardır.

- 43 Biz onların göğüslerinde kinden ne varsa çekip almışız.³² Altlarından da ırmaklar akar. Derler ki: “Bizi buna ulaştıran Allah’a hamd olsun. Eğer Allah bize hidâyet vermeseydi, biz doğruya erişmeyecektik. And olsun, Rabbimizin elçileri hak ile geldiler.” Onlara: “İşte bu, yapmakta olduklarınıza karşılık olarak mirasçı kılındığınız cennettir” diye seslenilecek.³³

AÇIKLAMA

31. Kur’ân, cehennemlikler arasında bu tür tartışmaları, birçok yerde tasvir etmektedir. Örneğin, Sebe Sûresi’nin 31-32. ayetlerinde şöyle buyrulur:

“Keşke, sen o zâlimleri, Rableri huzurunda tutuklanmış ve birbirlerini suçladıkları zaman bir görsen! Zayıf sayılanlar büyüklük taslayanlara: ‘Siz olmasaydınız, elbette biz iman eden insanlar olurduk’ diyorlar. Fakat büyüklük taslayanlar veya öyle kabul edilenler: ‘Size hidâyet geldiği zaman sizi ondan biz mi alıkoyduk, çevirdik? Hayır, zaten siz kendiniz suç işliyorsunuz’ derler.” “Basit bir ifade ile şu demektir: “Hidâyeti kabul etmemekten dolayı, asıl siz kendinizi suçlayın. Siz, teşvik ettiğimiz işe olan ihtirasınızdan dolayı kolayca tuzağımıza düştünüz, bizim kölelerimiz oldunuz; çünkü servete bizâtihi tutsak idiniz. Biz, vicdanınızı satın almayı istediğimizde, hemen sattınız. Çünkü onu satmaya siz daha dünden razı idiniz. Sizi, maddeciliğe, dünyalıklara, milliyetçiliğe ve bu gibi şeylere tapınmaya çağırdığımızda, Allah’a ibâdete karşı bir nefret ve dünyalıklara yönelik sevgi taşıdığınız için, hemen çağrımızı kabul ettiniz. Bundan dolayı Allah’a ibâdet edenlerin davetini reddedip bizimkine önem verdiniz. Sizi, bâtil dinî şeylerle kandırmaya kalktığımızda, siz de hemen bunları kabul ettiniz. Çünkü bizâtihi kendiniz, kalblerinizde aynı niyetleri besliyordunuz. Meselâ, öyle tanrılar arıyordunuz ki, “Sizden hiçbir ahlâkî sorumluluk istemeden, her ne isterseniz yerine getirsin. Bu çeşit tanrılar verdik ve siz de aldınız. Meselâ öyle şefâatçılar aramakta idiniz ki, Allah’ın rehberliğini hiç kaale almadan, dünyada hoşlandığınız her şeye mûsâmaha etsin ve Cennet’e girmeniz için size de aracılık etsin. Biz de bu gibileri sizlere hemen temin ediverdik ve siz de kabul ettiniz. Mesela, öyle dinler arıyordunuz ki, Allah’a inancınız sebebiyle karşı karşıya kalacağınız her türlü zorluk, kısıtlama ve fedakârlıklardan uzak, ibtilâ olduğunuz her şeye izin veren, adeta size tâbi olan dinler. Biz de böyle kolay, eğlenceli dinler yaptık sizler için ve siz de teslim oldunuz. Yani kısacası, sizin dalâlete düşmenizden salt biz sorumlu değiliz; siz bundan pay sahibisiniz. Eğer dalâleti, sapkınlığı size biz temin ettiysek, siz de kendi rızanızla bunların alıcısı oldunuz.”

32. Eğer dünyada iken, iyi insanların arasında husûmet, dostça olmayan duygular ve yanlış anlaşılmalara var idiye, âhirette bunların tümü izale edilecektir. Kalpleri düşmanlıktan tümüyle temizlenmiş ve canciğer dostlar olarak cennete gireceklerdir. O derece ki, eski muhâlif, rakip ve tenkitçisini gören herkes, beraberce cennetin nimetlerini paylaşarak eski düşmanını görmekten herhangi bir memnuniyetsizlik duymayacaklardır. Bir keresinde Hz. Ali, bu ayeti okurken şöyle dedi: "Umuyorum ki Allah, benimle Osman, Talha, Zübeyr arasındaki yanlış anlamayı kökünden halledecektir."

Eğer bu ayeti geniş manasıyla düşünürsek, Allah'ın iyi kullarının şâibeli halde cennetine girmelerini istemediği; aksine onları cennete girmeden önce lütfu ile temizleyeceği sonucuna varırız. Böylece onlar oraya tam arınmış ve saf bir halde gireceklerdir.

33. Burada sâlihlerin cennete girişi sırasında yer alacak olan güzel bir olaya işaret edilmekte. Bir taraftan mü'minler yaptıkları güzel amelleriyle cenneti kazanan ve fakat bununla övünmeyip sadece sevic ve şükür halinde, "Bütün bunlar Allah'ın lütfundandır; zira biz bunu hak etmedik" diyerek Allah'a hamd ederlerken; diğer taraftan, Allah, kendi lütfu olduğunu ima bile etmeyip şöyle buyuracak: "Siz bunu amellerinizle hak etmiş bulunuyorsunuz. O sizin kazançlarınızın karşılığıdır. Bu sadece bir başış değil, fakat emeğinizin bir meyvesi, gayretlerinizin mükâfâtıdır; kazandığınız değerli bir hayattır". İhsânına uygun düşün diye Allah, "Biz karşılık vereceğiz" ifadesi yerine, "Onlar bir ses duyacaklar" cümlesini kullanır.

Gerçekte, Allah'ın kulları bu dünyada da benzer şekilde davranırlar. Zalimlerin aksine, onlar herhangi bir dünya başarısı karşısında gururlanıp, "Bu bizim kendi yetenek iş ve çabamızın neticesidir" deyip daha da asi olmaz ve dünyada fesâd yaymazlar. Bu gibi asilerin tersine, Allah'ın gerçek kulları, dünyalık bütün başarıların O'nun yardımıyla olduğunu düşünür ve Allah'a şükredip hamd ederler. Allah'tan ne kadar çok yardım görürlerse, o derece mütevazî, lütfukâr ve merhametli olurlar. İyi amellerine güvenip de, "Hiç kuşumuz yok ki, kurtuluşa ereceğiz" demezler. Onun yerine kusurlarından dolayı Allah'tan özür diler, O'nun yardım ve merhametine güvenir ve hesaplarının kendi aleyhlerine dönmesinde her an korku ve endişe içinde olurlar.

Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerif, yukarıda zikredilen hususu teyit etmektedir. Allah'ın Rasûlü, bir gün ashâbını, "Sadece amellerinizin sevabı ile cennete giremeyeceğinizi kesinlikle bilmelisiniz" diyerek uyarıyordu. "Bu sizin için de söz konusu mu?" diye sordular. "Evet, Allah'ın yardımı ve merhameti olmazsa benim için de" diye cevap vermişti.

وَنَادَىٰ

أَصْحَبُ الْجَنَّةِ أَصْحَبُ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلِّمُوا عَلَيْهِمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾

- 44 Cennet halkı, ateş halkına (şöyle) seslenecekler: “Bize Rabbimizin va’d ettiğini gerçek olarak bulduk; siz de Rabbinizin va’d ettiğini gerçek buldunuz mu?” Onlar da: “Evet” derler. Bundan sonra içlerinden seslenen biri (şöyle) seslenecektir: “Allah’ın laneti zâlimlerin üzerine olsun.”
- 45 “Ki onlar Allah’ın yolundan alıkoyanlar, onda çarpıklık arayanlar ve onlar âhireti tanımayanlardır.”
- 46 İki taraf arasında bir engel ve burçlar (a’râf) üstünde de hepsini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennete gireceklerle: “Selam size” derler ki bunlar, henüz girmeyen fakat (girmeyi) ‘şiddetle arzu edip umanlardır.’³⁴

AÇIKLAMA

34. “A’râf”taki insanların durumu muallakta olup haklarında daha karar verilmemiş insanlardır. Çünkü müsbet yönleri cennete sokacak derecede güçlü olmadığı gibi, menfi yönleri de cehenneme gönderecek zayıflıkta değildir. Bu yüzden, cennet ile cehennem arasında, durumları karara bağlanana kadar bekleyeceklerdir.

وَإِذَا

صُرِفَتْ أَبْصَرُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ
 الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجُلًا يَعْرِفُونَهُمْ
 بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ
 تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ
 ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَى
 أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ
 مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ
 اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتُهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسِلُهُمْ
 كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ
 جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ
 يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ
 الَّذِينَ نَسَوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ
 شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ
 خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

- 47 Gözleri cehennem halkından yana çevrilince: “Rabbimiz, bizi zâlimler topluluğuyla birlikte kılma” derler.
- 48 Burcun üstündeki adamlar, kendilerini yüzlerinden tanıdıkları (ileri gelen birtakım) adamlara seslenerek derler ki: “Ne (güç ve servet) toplamış olmanız, ne büyüklük taslamalarınız (istikbârınız) size bir yarar sağlamadı.”
- 49 “Kendilerine Allah’ın bir rahmet erіştirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı? (Cennettekilere de) Girin cennete. Sizin için hiçbir korku yoktur ve siz mahzun olmayacaksınız.”
- 50 Ateşin halkı, cennet halkına seslenir: “Bize biraz sudan ya da Allah’ın size verdiği rızıktan aktarın.” Derler ki: “Doğrusu Allah, bunları küfre sapanlara haram (yasak) kılmıştır”.
- 51 Onlar, dinlerini bir eğlence ve oyun (konusu) edinmişlerdi ve dünya hayatı onları aldatmıştı. Onlar, bu günleriyle karşılaşmayı unuttukları ve bizim ayetlerimizi ‘yok sayarak tanımadıkları’ gibi, biz de bugün onları unutacağız.³⁵
- 52 And olsun, biz onlara ilme³⁶ dayalı açıklamalar veren bir Kitap verdik ki bu kitap iman edenler için bir hidâyet ve rahmettir.³⁷
- 53 Onlar, onun te’vîlinden başkasına bakmazlar mı?³⁸ Onun te’vîlinin geleceği gün, daha önce onu unutanlar, diyecekler ki: “Gerçekten Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi. Şimdi bize şefâat edecek şefâatçiler var mıdır? Veya geri çevrilsek de işlediklerimizden başkasını yapsak.”³⁹ Gerçek şu ki onlar, kendilerini hüsrana uğratmışlardır, uydurmakta oldukları şeyler de kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuşlardır.

AÇIKLAMA

35. Cennet ve cehennem halkı ile a’râftakiler arasında geçecek konuşmalarda, âhirette insanın yeteneklerinin ne denli güçlü olacağı hakkında bazı fikirler kurabiliriz. Görme yeteneği, Cennet, Cehennem ve a’râftakiler istediklerinde birbirlerini görebilecekleri derecede kuvvetli olacaktır. Yine konuşma ve duyma kabiliyetleri gibi hassasiyetleri de o derece artacak ki, farklı bu üç dünyanın insanları birbirleriyle hiçbir engel olmaksızın konuşmalarını sürdürebileceklerdir. Biz, bu ve benzeri, Kur’ân’ın gelecek dünyayı tanımlamalarından; kişilik yapımızda bir değişiklik olmadan, âhiretteki hayat kanunlarının, dünyamızdaki kanunlardan farklı olacağını öğreniyoruz. Ne yazık ki, Kur’ân ve hadislerde ge-

çen bu gibi tanımlamalar, yaşadıkları sınırlı maddî dünyanın dışında daha büyük imkânlarla donatılmış bir âlemin varlığını idrâk ve tahayyül edememeleri nedeniyle bazı insanları şüpheyne düşürmektedir. Her şeyi dünya ölçüleriyle değerlendirdiklerinden, bu gibi kimseler Kur'ân ve hadislerde gördükleri bu tasvirlerle istihza ederler. Fakat hayat tasavvurları onların dar akılları gibi sınırlı da değildir.

36. Yani, "Kur'ân, gerçekliğin ve bu dünyadaki hayatında uyulması gereken doğru tavrın detaylarını ve Doğru Yol'un temel prensiplerini insana vermektedir. Hem sonra, bu açıklamaların şüphe, varsayım veya arzulara değil, bilâkis saf ve sağlam bilgiye dayandığı hususu ayrıca belirtilmesi gereken bir konudur.

37. Kur'ân irşâddir. Tebliği öyle nettir ki, üzerinde düşünen herkesi doğru yola iletir. Buna ilâveten O, irşâda inanan ve öğretilerine uyan kimselerin hayatlarında bu hidâyetin pratik etkilerini görmek mümkündür. Ve bir "Rahmet"tir. Çünkü O'nu kabullenen ve hayatını O'na uyduran kişinin zihinsel dünyasında, ahlâkî yapısında ve karakterinde hayırlı bir inkılâb (devrim) meydana getirir. Bunun doğruluğu, yüce peygamberin ashâbının hayatında meydana gelen fevkalâde değişikliklerle isbâtlanmıştır.

38. Başka bir ifade de ise şöyle demektedir: "Doğru ile yanlış arasındaki fark, birçok aklî yollar ile açıklanmıştır. Buna rağmen yine de anlamayan insanlar var. Daha önce, tamamen kendileri gibi oldukları halde, "Hak Yolu" takip etmekle hayatları bütünüyle iyiye doğru inkılâb eden bu insanlar örnek olarak dururken, hâlâ bundan örnek almazlar. Bu gibiler ancak, hata ve günahlarının neticesinde başlarına gelen belâ ve musibetleri gördüklerinde bu yanlışlarını itiraf ederler."

Onların hali, ne hekimin tavsiyesine uyan, ne de aynı deritten muzdarib olup da hekimin öğütlerini tutarak sağlığına yeniden kavuşanların durumundan, ders almayan hastanın durumuna benzer. Böyle bir hasta, izlediği hayat tarzının, ölümünü mukadder kılıcı olduğunu ancak ölüm döşeginde fark edecektir.

39. Peygamberlerin getirdiği vahye karşı gelmenin neticelerini bizzat gözleriyle görünce; "Peygamberlerin, hakkında bize bilgi verdiği ve o anda inkâr ettiğimiz gerçeği işte şimdi anladık. Eğer biz tekrar dünyaya gönderilecek olursak, bu sefer farklı bir yol tutacağız" derler. Onların bu çeşit isteklerine verilen cevaplar için Bkz. En'âm: 27-28, İbrâhim: 44-45, Secde: 12-13, Fâtır: 37, Zümer: 56-59, Mü'min: 11-12.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ
النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ
بِأَمْرِهِ ۚ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

- 54 Gerçekten sizin Rabbiniz, altı günde⁴⁰ gökleri ve yeri yaratan, sonra da arşa istivâ eden⁴¹ Allah'tır. Gündüzü, durmaksızın kendisini kovalayan geceyle örten, güneşe, aya ve yıldızlara kendi buyruğuyla baş eğdirenidir. Haberinizi olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O'nundur.⁴² Alemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.⁴³

AÇIKLAMA

40. Burada "gün" kelimesi, "an, devir, müddet" anlamında kullanılmıştır. Bu kelime, Hac: 47'de de aynı mânâ ile gelmiştir. "Gerçekte Rabbin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir." Yine "Melekler ve Cebrâil, süresi elli bin yıla eşit olan bir günde O'na yükselir" (Me'âric: 4) ayetinde de aynı anlamdadır. Onun gerçek anlamını yalnız Allah bilir. (Daha fazla açıklama için bkz. Fussilet: 11-15).

41. "Arş üzerinde oturduğu"nın mahiyetini anlayabilmek, bizim için oldukça zor bir mesele. Yalnızca şöyle anlamak mümkün: Kâinâtın yaratılmasından sonra Allah "Arş" diye adlandırılacak, sınırsız hükümrانlığının merkezi olarak bir yer tesbit etmiş olabilir. Oradan bütün âleme rahmetini saçmaktadır. Arapça, "el-Arş" kelimesi, ayrıca, mecâzî olarak, "O'nun hâkimiyeti"; "arşa oturuşu"da, "hükümrانlığının bütün idare vâsıtalarını kendi elinde tutması" anlamlarına da gelebilmektedir. Ayetin tafsilatı nasıl olursa olsun, Kur'ân bunu, aslında Allah'ın kâinâtın yalnızca Hâlıkı olmayıp, onun Hâkimi ve Müdebbir'i de olduğunu vurgulamak için zikretmektedir. Yani, Allah kâinâtı halk ettikten sonra onunla irtibatını ve ilgisini kesmemiş; bilâkis her saniye ve her anda o kâinâtı idare etmektedir. Hâkimiyetinin tüm güçleri, şüphesiz, kendi yed-i kudretindedir. Her şey O'nun emri ve itâati altındadır. Her şeyin ve herkesin kaderi, her dem O'nun elindedir. Bu şekilde Kur'ân, Allah'a karşı şirk ve isyan gibi dalâletlere sevk eden temelden yanlış anlayışlara kısa yoldan son verir. Allah'ın, evrenin sorunlarına dair yapacağı hiçbir şeyi kalmadığı şeklindeki bir kanâat, insan mukadderâtının başka biri tarafından çizildiği veya sonuçlandırıldığı şeklindeki bir inanca

götürür ki bu da kişinin, o kimsenin önünde eğilmesini veya kendi mukadderâtının yapıcısının bizzat insanın kendisi olduğu fikrine, o da neticede insanın kendi başına buyruk olması gerektiği inancına götürür.

Bu bağlamda, Kur'ân'ın, insan ile Allah arasındaki ilişkiyi anlatırken, "hâkimiyet" ve "hükümdarlık" gibi kelimeleri kullanması düşünülmeye değer bir husustur. Her ne kadar Kur'ân, insanoğlunun idrâk ve anlayışına sığsın diye birçok yerde bu gibi kelimeler, sanatsal tabirler, mecâzî ifade ve üslup kullanmışsa da; yine de çarpık düşünceli bazı münekkidler, bunlardan, bu Kitab'ın Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir uydurması olduğu gibi saçma bir sonuç çıkarmışlardır. İtirazları şöyle sıralanıyor: " 'Melik' gibi bazı kelimelerin sıkça kullanılması gösteriyor ki, bu kitabın yazarı o dönemde etrafında câri yönetim sistemi olan 'krallık'tan etkilenmiş. Bu nedenle, bunun yazarı Allah olamaz. Çünkü kendisi ile bir kral, bir melik arasında mukayesenin bile kabil olamayacağını Allah bilmez mi?" Bu gibi iddiaların oldukça zayıf ve hafif kaldığı çok açıktır. Kur'ân'da serdedilen yerin ve göklerin "hâkimi" kavramı, sadece belirli bir zaman için, sınırlı bir güce sahip olmaları nedeniyle ölümlü, zayıf kralların tam tersine Allah; el-Hâkim, es-Samed, Kadir-i Mutlak, tüm zamanlarda ve mekânlarda her şeyin üzerine Mutlak Hâkim olandır. Kur'ân'daki "melik" olan Allah'ın hâkimiyeti kavramına, insanın krallığı uygun düşmediği ve karşılayamadığı için aslında eleştirileri Kur'ân daha başta çürütmüştür. Bu yüzden Mutlak Kral gibi, kimsenin hükümlanlık iddia etmesine mahal yoktur. Çünkü insandan istenen, dinî anlamda, yalnızca Allah'ı ma'bûd (ibâdet edilecek) olarak tanınması ve medenî, siyasî anlamda, yalnızca yine O'nu yegâne hüküm sahibi olarak tanınmasıdır.

42. Bu, "Arşa oturdu" ibaresinin mânâsının daha sonraki açıklamasıdır. "Allah kâinâtın yalnız yaratıcısı değil, aynı zamanda onun hâkimi ve idarecisidir. Onu yarattıktan sonra, ne onun idaresini başkalarının eline bırakmış, ne bütününü veya cüz'ünü kendinden bağımsız kılmıştır. Aksine, bütün âlemin işleyişi ve düzenini bizzat kendi elinde tutmuştur. Gün ve gece kendi başlarına değil, mevcut nizâmı değiştirebilecek veya durdurabilecek güce sahip Allah'ın emri ile birbirlerini izlerler. Güneş, ay ve yıldızlar da bunun gibi, hiçbir zâtî güçleri yoktur; tümüyle O'nun emrinde ve konulan ilâhî kanunların doğrultusunda kayıtsız şartsız çalışırlar."

43. "Bereket" sözcüğünün kök anlamı, büyüklük, yücelik, süreklilik ve sağlamlıkla birlikte büyüme, artma ve gelişme demektir. Bütün bu anlamlara ek olarak kelime, iyilik ve refah mânâlarını da taşır. Buna göre ayet, "Onun iyilikleri ve faziletleri hududsuzdur. O'nun hayrı her yere ulaşır. O sınırı olmayan yüce bir mevki sahibidir. Üstelik, O'nun iyilikleri ve faziletleri için bir bozulma veya eksilme söz konusu değildir; sürekli ve sabittir. (Daha fazla açıklama için bkz. Furkan an: 1-19)

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
 الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ
 خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ
 الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ
 سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَتْهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ
 كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

- 55 Rabbinize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.
- 56 Düzene konulmas(ıslâh)ından⁴⁴ sonra yeryüzünde bozgunculuk (fe-sâd) çıkarmayın; O'na korkarak ve umut taşıyarak dua edin.⁴⁵ Doğrusu Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.
- 57 Rahmetinin önünde rüzgârları bir müjde olarak gönderen O'dur. Bunlar ağırca bulutları kaldırıp yüklendiğinde, onları (kuraklıktan) ölmüş bir şehre sürükleyiveririz ve bununla oraya su indiririz de böylelikle bütün ürünlerden çıkarırız. İşte biz, ölüleri de böyle diriltip-çıkarırız. Umulur ki ibret alırsınız.

ACIKLAMA

44. Kur'an'a göre, dünyadaki karışıklık ve düzensizliğin ana kaynağı, insanın Allah'a ibâdetten ayrılıp başkalarına ve nefesine kulluk etmesi, Allah'ın yol gösterici hidâyetini bırakıp ahlâkî, içtimâî ve kültürel yapısını inşa etmesi için başkalarının kılavuzluğu altına girmesidir.

Bu durum fesâd ve ona bağlı diğer kargaşa ve düzensizlikleri doğurduğu için bunun kökünden kazılıp atılmasını amaçlar. Aynı zamanda, bu düzensizlik ve kargaşanın dünyanın kendi tabiatından olmadığını, arızî olduğunu ve dolayısıyla da yeniden düzen ve huzur haline inkılâb ettirilebileceğine de dikkat çeker. Çünkü, insanın cehâleti ve inkârının bir ürünü olarak, dünya için kurulmuş nizam, nizamsızlık ve kargaşaya yenilmiştir. Yani, insan dünya hayatına; cehâlet, barbarlık, şirk, isyan ve ahlâkî anarşî içinde başlamamıştır ki, daha sonra derece derece bunları kaldıracak reformlara girilmiş olsun. İnsan dünya hayatına, huzur ve nizam içerisinde başlamıştır. Daha sonra bu huzur, günahkârların, kötülerin, delilikleri ve fitne-fesatlarıyla bozulmuştur. Sonra Allah o fesâdı, düzensizliği gidermek ve hayatı ilk, orijinal şekline tekrar döndürmek için peygamberler göndermiştir. Onlar insanlığı, ilk huzur ve düzen halini korumaya ve kargaşayı yarmaktan kaçınmaya davet etmişlerdir.

Kur'an'ın bu mesele hakkındaki görüşünün, insanın karanlıklardan aydınlanmaya doğru çıktığı ve hayatın kademe kademe reformlar ile daha da düzenlendiği görüşünde olan evrimcilerinkinden çok farklı olduğunu söylemek gerekir. Onların aksine, Kur'an, Allah'ın insanı yeryüzünde aydınlatmış olarak yerleştirdiğini ve hayata huzur ve nizama dayalı bir yapı içerisinde başladığını vurgular. Bilâhère insan, mütemadiyen şeytanın rehberliğini izlemiş ve karanlıklara, zulmete gark olmuşlardır. Orijinal, doğru ve düzenli sistemi bozdular. Sonra Allah, tekrar tekrar elçilerini göndererek insanları karanlıktan zulmetten aydınlığa, ışığa, nura çıkmaya, fesattan kaçınmaya davet etmektedir. (Bkz. Bakara an: 230)

45. Yukarıda geçen “fesâd” hali burada açıklığa kavuşturuluyor ve bu halin insanın, velî, koruyucu ve yardımcı olarak Allah'tan başkasını kabul etmesiyle başladığını söylüyor. O halde düzen, ancak tek velî, koruyucu ve yardımcının, yalnız Allah olduğunu bilmekle tekrar sağlanabilir.

“Korkarak” ve “umarak” dua etmek ile, insanın sadece Allah'tan korkması ve yine umduğunu sadece O'ndan beklemesi gerektiği kastolunuyor. İnsan refah ve saâdetinin tamamen Allah'a bağlı olduğu inancıyla dua etmelidir. Aksi taktirde sonuç hüsrân ve felâkettten başka bir şey olmaz.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي خَبُثَ
لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْأَيَّاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

- 58 Güzel şehrin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise kavruktan başkası çıkmaz.⁴⁶ İşte biz, şükreden bir topluluk için ayetleri böyle çeşitli biçimlerde açıklıyoruz.

AÇIKLAMA

46. Burada yağmur ve onun bereketinin kinaye yolu ile anlatımı, sadece Allah'ın gücünü göstermek ve ölümden sonra hayat olduğunu isbâtlamak hedefinde değildir yalnızca. Esas maksad, peygamberlik müessesesi ve onun rahmetiyle, nasıl iyiyi kötüden, saf olanı saf olmayandan ayırmaya yardımcı olduğunu ortaya koyacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.) gelişi, İlâhî hidâyetin ve tebliğin gönderilişi, bulut ve hayat veren yağmur yüklü rüzgâra benzetilmiştir. Yağmur, hayatın hazinelerini, (meyve vs.) tekrar bitirmek üzere toprağı nasıl canlandırır, Hz. Peygamber'in (s.a.) talimleri ve rehberliği de aynı şekilde, iyilik hazinelerini açığa çıkararak ölü insanlığı öylece yeniden hayata kavuşturur. Buna ilâveten burada mecâzî olarak tüm bu rahmetin yapacağı tek şey vardır: O da yapısından zaten zengin, münbit olan ve altındaki hazineleri dışarıya çıkarmak, bitkileri fişkırtmak için yalnızca bir yağmur bekleyen toprağı düşmektir. İşte buna işaret edilmektedir. Aynen, rasûllerin tebliğ ve irşâdlarından da ancak gerekli kabiliyete sahip olup da, doğru rehber yokluğundan bu gizli kalmış yeteneklerini bir türlü geliştirememiş olanlar yararlanabilmektedir. Şerir ve samimiysiz insanlara gelince, onlar, üzerine yağmur düşse bile sadece faydasız çalılıklar bitiren çorak topraklar gibi peygamberlik müessesesinin bereketinden faydalanamazlar. İşte bu şekilde onların gizli olan hainlikleri, peygamberlerin gelişiyle bütünüyle ortaya çıkar. Bu kinayeli ifadede çıkan ibret dersi, daha sonraki bölümlerde geçen bir dizi tarihi olaylarla pekiştirilerek her dönemde ve her peygamberin gelişi üzerine insanların kendiliğinden iki gruba ayrıldıkları hususundadır. Birinci grup, peygamberlerin kılavuzluğundan yararlanarak kabiliyetlerini tam geliştiren ve iyiliğin meyvelerini devşiren yetenekli ve saf insanlardan; ikinci grup ise, peygamberlerle yüz yüze kalınca bütün çirkefliklerini kusan ve değersiz bir madenin som altından ayrılması gibi diğerlerinden ayrılan, kirli, rezil insanlardan oluşur.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا

نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
 إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٦١﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ
 إِنَّا لَنَرْنَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَتَقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ
 وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٣﴾ أَبْلِغْكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي
 وَأَنْصَحْ لَكُمْ وَأَعْلَمْ مِّنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

- 59 And olsun, biz Nûh'u kendi kavmine (toplumuna) gönderdik.⁴⁷ Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur."⁴⁸ Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım."
- 60 Kavminin önde gelenleri: "Gerçekte biz seni açıkça bir 'şaşırmışlık ve sapmışlık' içinde görmekteyiz" dediler.
- 61 O, "Ey kavmim! Bende bir 'şaşırmışlık ve şapmışlık' yoktur; ama ben âlemlerin Rabbinden bir peygamberim" dedi.
- 62 "Size Rabbimin risâletini tebliğ ediyorum. (Ayrıca) Size öğüt veriyor ve sizin bilmediklerinizi ben Allah'tan biliyorum."

AÇIKLAMA

47. Açıklama notu: 46'da işaret edilen tarihî olaylardan birincisi bu-
 rayla bağıntılıdır. Kur'ân'a göre, Hz. Nûh (a.s.), Hz. Âdem'in (a.s.) ta-
 kip ettiği ve zürriyetine bizzat öğrettiği "Hak yolu" ilk defa tahrip eden
 kendi kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Biz, Kur'ân'daki kısa
 atıflardan ve İncil'deki detaylı bilgilerden, Hz. Nûh'un (s.a.) kavminin,
 bugün Irak denilen ülkede yaşamış olduğunu öğreniyoruz. Aynı husus,
 İncil'den daha eski Babil arkeolojik kazılarında bulunan levhalarla da

te'yid edilmiştir. Bunlar, İncil ve Kur'ân'da nakledilmiş olan benzer kıssayı anlatır ve olay yerini Musul'a yakın bir mevkide tesbit ederler. Dahası, çok eski devirlerden beri gelen Kürt ve Ermeni rivayetleri de, Hz. Nûh'un gemisinin, aynı bölgenin bir yerinde karaya oturduğunu söyler. Bu hikâyeler, aynı zamanda, Ağrı Dağı civarında geçen Hz. Nûh (a.s.) kıssası ile ilişkili bazı kalıntılara da işaret eder. Hatta Nahcivan şehri yerlileri bile, şehrin Nûh Peygamber (a.s.) tarafından kurulmuş olduğunu iddia ederler.

Eski Yunan, Mısır, Hint ve Çin edebiyatlarında da, Hz. Nûh'un kıssasına benzer rivayetler vardır. Bunların dışında, çok eski zamanlardan beri Burma, Malaya, Doğu Hind Adaları, Avustralya, Yeni Gine, Avrupa ve Amerika'nın çeşitli bölgelerinde anlatılagelmiş olan rivayetler de o kıssaya çok benzemektedir. Bütün bunlar, bu kıssanın; Hz. Âdem'in tüm çocuklarının, dünyanın dört bir yanına daha dağılmadan önce hep beraber, birlikte aynı bölgede geçirdikleri dönemle alâkalı olduğunu gösterir. Bundan dolayı, kendi tasavvurlarıyla karışmış ve olayın gerçek hikâyesini unutmış olmalarına rağmen, her milletin eski tarihlerinde "Tufan"la ilgili atıflara rastlamak mümkündür.

48. Bu ve Hz. Nûh'un kıssasının anlatıldığı diğer ayetler, onların ne Allah'ın varlığını inkâr ettiklerini, ne O'ndan habersiz ve ne de O'na ibâdet etmeyi reddettiklerini gösterir. Fakat sapıklıklarının ana sebebi, şirke bulaşmış, Allah'a başka ortaklar koşmuş ve onları Allah'la beraber tapınmaya değer bulmuş olmaları idi. Bu temel sapış onları diğer birçok kötülüklere sevk etti. Örneğin bu, uydurdıkları sahte tanrıları temsil etmek için ortaya özel bir sınıf çıkarmalarına neden oldu. Daha sonra bu sınıf, toplumun dinî, siyasî ve ekonomik gücünü eline geçirdi ve halk arasında sınıflaşmalar ortaya çıktı. Neticede fesâd, kargaşa, zulüm ve ah-lâksızlık her yeri aldı yürüdü ve insanlık aşağıların en aşağısına (esfel-i sâfilîn) battı gitti. Hz. Nûh (a.s.) bu hususları ıslâh etmek için gönderildi. Bu iş için o, uzun bir zaman bütün gücünü, üstün bir hikmet ve sabırla istenen ıslâhatı yapmaya harcadı. Fakat o sefil sınıf, tüm halkı öyle hilekârca aldatmıştı ki, Hz. Nûh'un (a.s.) tüm gayretleri boşa çıkıyordu. Onların ıslâh edilmelerinden artık hiçbir umut kalmadığı zaman, Hz. Nûh (a.s.) Allah'a dua ederek şöyle dedi: "Ey Rabbim! Bir tane dahi olsa, bu inkârcılardan hiçbirini yeryüzünde bırakma! Çünkü onlardan herhangi birini hayatta bırakırsan, o yine senin kullarını saptırır ve sadece fâcîr ve kâfir nesiller doğurur." (Daha fazla bilgi için bkz. Hûd: 25-48, Şuarâ: 105-119, Nûh Süresi'nin tümü).

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى
 رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
 فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَبْقَوْمُ
 آعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّن إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

- 63 “Sakınıp rahmete kavuşmanız için, içinizden sizi uyarıp korkutacak bir adam aracılığı ile bir Zikir (Kitap) gelmesine mi şaşıntınız?”⁴⁹
- 64 Onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla birlikte olanları kurtardık; ayetlerimizi yalan sayanları da suda-boğduk.⁵⁰ Çünkü onlar kör bir kavimdi.
- 65 Âd⁵¹ (toplumuna da) kardeşleri Hûd’u (gönderdik). (Hûd, kavmi-ne:) “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur. Hâlâ korkup sakınmayacak mısınız?” dedi.

AÇIKLAMA

49. Burada, Hz. Nûh (a.s.) ile kavmi arasında geçmiş olan hâdise, Hz. Muhammed’le (s.a.) halkı arasında tam bir benzerinin meydana gelmesinden dolayı rivayet edilmiş, anlatılmıştır. O’nun daveti, Hz. Nûh’unki ile; çağrısına verilen cevap da, ileri gelen sapıkların Hz. Nûh’a verdikleri cevapla hemen hemen aynı idi. Kureyş ileri gelenlerinin, Hz. Muhammed’in (s.a.) davetine karşı sebep oldukları şüpheler, yüce Peygamber’den binlerce yıl önce kavminin ileri gelenleri tarafından Hz. Nûh’un (a.s.) çağrısına karşı yapılmış olanların aynısıydı ve karşılıkları da Hz. Nûh tarafından verilmiş cevapların aynısıydı. Dahası, rasûllerin hayatlarında, kavimlerinin, davetlerine karşı takınmış oldukları tavır da Mekke ileri gelenlerinin göstermekte oldukları tutum ile aynı idi. Bundan dolayı, Kur’ân ilgili hitâblarında, her devirde peygamberlerin getirdiği davetin ve sonunda o davete karşı gelip inkâr eden kimselerin, şu ana kadar aynı olduğunu ve bundan sonra da aynı olacağı gerçeğini vurgulamaktadır.

50. Kur’ân-ı Kerim’de muayyen yerlerde, muayyen peygamberlerin tebliğlerinden belli olayların kısa kısa anlatılışı, bütün bir olayın birkaç hâdiseye bittiği tahminine sebep olmuştur. Sanılır ki, bir peygamber önce

kavmi önünde davasını ilân etmiş, onlar da karşı itirazlarda bulunmuşlar, daha sonra peygamber onları cevaplamış; fakat onlar yine karşı gelerek davetin bâtil olduğunu ilân etmişler ve olay böylece birkaç kez tekrarlandıktan sonra, Allah cezasını indirmiştir. Bu tip bir bilgi, Kur'ân'ın üslûbuna yabancı olanların yanlış bir zannından ibarettir. Bu olaylar, uzun zaman süren bir kavganın sadece birkaç safhasıdır. Çünkü Kur'ân, aynı yerde meydana gelen bir kıssanın tüm ayrıntılarını vermez. Bazı tarihi olayların naklinde, Kur'ân, anlatımı sadece o anda münâkaşa konusu kısımla doğrudan ilgili olan bölümle sınırlar ve gerekli olmayan diğer bütün teferruâtı geçer. Bunu biraz daha açıklamak için, Hz. Nûh'un (a.s.) bu kıssasından örnekler getirelim: Burada gaye, bir peygamberin davetine karşı gelmenin ve yalanlamanın sonuçları hakkında insanları uyarmaktır. Bundan dolayı, Hz. Nûh'un (a.s.), davetini halkına anlatmaya devam ettiği zaman sürecinin tümünü zikretmek gerekli değildir. Fakat Hz. Muhammed (s.a.)'le ashâbına sabrı talim etmek için, Hz. Nûh'un kavmine davetini sürdürdüğü zamanın uzunluğu hakkında özel bir dikkat çekmektedir. Bunun hatırlatılması, birkaç yıllık çabalarının hiçbir önemli ve ivedi sonucunu görememekle, Hz. Muhammed (s.a.) ve ashâbının umutlarını kaybetmemeleri; aksine, umudunu yitirmeden, her türlü elverişsiz şartlarda görevini yapan Hz. Nûh'un (a.s.) kıssasından bir ders almaları gerektiği hususunda onların cesaretlerini arttırmak içindir. (Bkz. Ankebût: 14)

Aynı şekilde, "İlâhî daveti yalanlayan ve onu bâtil görüp öyle muâmelede bulunan kimseleri helâk ederiz" gibi cümleleri tekrar tekrar okudukları zaman, bazı insanlar şüpheli hale gelir ve "Öyleyse bugün, niçin aynı şeyler meydana gelmiyor?" diye sorabilirler. Bunlar, Kur'ân'da anlatılardan farklı bir yapıda olsa da, ulusların bu dünyada, bir yükselip bir çöktüklerini kabul ederler. Fakat peygamberlerin iyice tanınıp anlaşılmasından sonra bir kavmin zelzele, tufan, kasırga veya yıldırım misali ani bir azap ile yok olması farklıdır. Bu kuşkunun ortadan kalkması için, insanın bir peygamberin içinden doğup çıktığı bir toplumla, peygamberin şahsen bulunmadığı bir toplum arasındaki farkı kavraması gereklidir. O, Allah'ın davetini, onlara, hem de kendi dilleriyle doğrudan anlatır ve karşı gelmelerine hiçbir mazeret bırakmamak için, bizzat kendi şahsında inandırıcı tam ve mükemmel bir model sunar. Bundan dolayı böyle bir toplum, bu gibi açık ayetlerden sonra, ilâhî davete karşı geldiğinde, en şiddetli şekilde cezalandırılmayı da hak eder. Daveti doğrudan doğruya peygamberden almayıp ona dolaylı yollardan ulaşan bir toplumun durumu, tabii ki böyle bir toplumun durumundan farklıdır. Onların, helâk edilme cezalarının hemen ânında uygulanması, peygamberlerin kendi zamanlarında yaşamış olmalarındandır. Bunun şimdi uygulanmamasında şaşılacak birşey yok. Çünkü peygamberlik zincirinin sonuncusu Hz. Muhammed'den (s.a.)

sonra hiçbir peygamber gelmiş değildir ve kıyamet gününe kadar da gelmeyecektir. Binaenaleyh, peygamberleri yalanlayanlara gelen azap gibi, şimdi de azap gelirse eğer, bu çok şaşırtıcı olacaktır. Çünkü o takdirde bu azap, bazı türedilerin peygamberlik iddialarına delil teşkil eder.

Yine de bu, Allah Teâlâ'nın bu tür cezaları uygulamayı bıraktığı anlamına gelmez. Hakikatte şimdi bile Allah'ın kendisine gelen ve sapıtan topluluklar üzerine ihtar ve ceza kabilinden afetler gönderdiği müşâhede edilmekte. Fakat onlar, ne yazık ki dikkatlerini asıl nedene çevirmemekteler; aksine bu belâlara, tuttukları kötü yolun bir sonucu olarak bakmak yerine, fizikî nedenlerin ötesine geçemeyen bilim adamları, tarihçileri, felsefecileri, bu olayları bazı fizikî ve tarihî yasalara hamledeyerek bu insanları yanlış tarafa çekerler. Bu sözde alimler, insanların dikkatlerini, üzerlerinde bir Allah olduğu gerçeğine çevirmelerine mani olurlar. O Allah ki, evvela bazı ufak âfetler ile onları yanlış, kötü yolları konusunda uyarmış ve daha sonra da, eğer bu tutumlarında ve hayat tarzlarında ısrar ederlerse tamamıyla helâk cehennemine atmıştır.

51. "Âd", Arabistan'ın en eski kabilelerinden birisi idi. Bu kavmin kısısaları çok iyi bilinmekte ve ülkenin her yerinde anlatılmaktaydı. Onların güç, kuvvet ve zenginlikleri hakkındaki hikâyeler çok meşhur hale gelmiş ve sonuçta kökünden helâk edilişleri de ibret alınacak bir örnek olarak anlatılmıştır. Onların bu kötü şöhretleri, isimlerine benzeyen, yeni kelimeler üretilmesine yardımcı oldu. Meselâ, her eski şeye "عادى", ve arkeolojik kalıntılara da "عديات" diye isim verilir oldu. Hiçbir izleyeni ve sahibi kalmamış ve bu yüzden çoraklaşmış araziye de "عادى الارض" denilmektedir.

Eski Arap şiirinde bu kavim sık sık geçer. Arap kabileleri neseb uzmanları, yok olmuş, nesilleri kesilmiş ilk Arap kabilesi olarak Âd kavmini zikrederler. Günün birinde Âd kavminin yaşamış olduğu topraklarda oturan Benî Zahl b. Şeyba adında birinin, Yüce Peygamber'e (s.a.) geldiği ve çok eski çağlardan beri Âd kavmi hakkında anlatılagelmiş olan hikâyeler naklettiği rivayet edilmiştir.

Kur'an'a göre Âd kavmi, etrafı Hicaz, Yemen ve Yemâme ile çevrilmiş olan Ahkâf adındaki bölgede otururdu. Burasını merkez tutarak Yemen, Umman ve Hadramût'tan Irak'a kadar uzanan çok geniş bir alana hâkimiyetlerini kurmuşlardı. Tarih yönünden kalıntıları oldukça eski olmasına rağmen Güney Arabistan'da Âd kavmine atfedilen bazı kalıntılar halen vardır. Hadramût'un bir bölgesinde, Hz Hûd'un (a.s.) olduğu söylenen bir mezar mevcuttur. 1837'de İngiliz donanmasında görevli James R. Wellested, Hısn-ı Gurab yakınında, Hûd peygamberden bahseden bir levha buldu. Dahası, levhadaki yazı, burada yaşamış olanların Hz. Hûd'un (a.s.) şeriatını takip edenler olduğunu de gösteriyordu. (Daha fazla açıklama için bkz. Ahkâf an: 25).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي
 سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَلْقَوْمَ لَيْسَ بِي
 سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ
 رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن
 رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن
 بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصِطَةً ۖ فَادْكُرُوا ؕ ءَالَآءَ اللَّهِ
 لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ
 يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَآتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ
 وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَصَبٌ ۖ أُتْجِدِلُونَنِي فِي أَسْمَاءِ
 سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَءَابَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ فَانظُرُوا
 إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

- 66 Kavminin önde gelenlerinden küfre sapanlar dediler ki: “Gerçekte biz seni ‘aklı bir yetersizlik’ içinde görmekteyiz ve doğrusu biz senin yalancılar olduğunu da sanmaktayız.”
- 67 (Hûd:) “Ey kavmim!” dedi. “Bende ‘akıl yetersizliği’ yoktur; ama ben gerçekten âlemlerin Rabbinden bir peygamberim” dedi.
- 68 “Size Rabbinin risâletini tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”
- 69 “Sizi uyarıp korkutmak için aranızdan bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikr’in gelmesine mi şaşırdınız? (Allah’ın) Nûh kavminden sonra sizi halifeler kıldığını ve sizin yaratılıştaki gelişiminizi arttırdığını (veya üstün kıldığını) hatırlayın. Öyleyse Allah’ın ni-

metlerini hatırlayın da⁵² umulur ki kurtuluş bulursunuz.”

- 70 Dediler ki: “Sen bize yalnızca Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin?”⁵³ Eğer gerçekten doğru sözlülerden isen, bize va’dettiğin şeyi getir, bakalım.”
- 71 And olsun dedi, “Rabbinizden üzerinize bir azab ve bir gazab gerekli kılındı. Sizin bile babalarınızın isimlendirdiği (düzüp uydurduğu)⁵⁴ birtakım isimler (düzme tanrılar ve kurallar) adına mı benimle mücadele ediyorsunuz ki Allah onlar hakkında hiçbir delil⁵⁵ indirmemiştir. Öyleyse bekleyedurun; şüpheşiz, ben de sizlerle birlikte bekliyorum.”

AÇIKLAMA

52. Arapçada “ال” kelimesi 1) Nimetler, 2) Tabiatın burhânları, 3) Öğülmeye değer nitelikler gibi anlamlara gelir. Bunların ışığında ayet, “Allah’ın nimetlerini, ikramlarını hatırla ve O’nun bunları senden geriye alacak güce sahip olduğunu da unutma” gibi bir anlama gelebilir.

53. 70. ayet, Hûd kavminin ne Allah’ın varlığından habersiz olduğunu, ne O’nu inkâr ettiğini, ne de O’na ibâdet etmeyi reddettiğini gösterir. Onların kabule yanaşmadıkları husus, Hz. Hûd’un (a.s.) hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnız tek Allah’a ibâdet etmeye olan çağrısıdır.

54. “Birisine, ‘Yağmur Tanrısı’, bir diğerine ‘Hava Tanrısı’, ‘Refah Tanrısı’, ‘Afet Tanrısı’ vs. gib adlar veriyorsunuz. Halbuki bunlar hiçbir şeyin tanrısı değildir. Sadece sizin uydurduğunuz adlardır bunlar.” Günümüzde bile, birtakım insanlar bazılarını, “zorlukları gideren”, “ihsânlar başıslayan” vs. gibi isimlerle anarlar. Halbuki onun kimseye başıslayacak bir ihsânı, hazinesi yoktur. Verecek bir şeyi olmayan birisine, “veren” demektedirler. Hakikatte bu lakaplar, bu sıfatlarla mevşûf olabilme yetkisi olmayanlara takılan boş laflardır. Bunun için, eğer bir kimse bu lakapların doğruluğunu isbat etmeye çalışırsa, aslında, gerçek ile bir alâkası olmayan bu isimler üzerinde münâkaşaların büyümesine neden olur, o kadar.

55. Yani, “Kendi bilginize göre, ‘Rablerin Rabbi’ diye tanımladığınız Allah gerçekte, bu ilâhlardan hiçbirini, bir ilâhın veya rabbın yetkilerini verip temsilci seçmemiştir. O, ne ilâhlık gücünün bir kısmını, filan veya falana vermiş; ne de herhangi bir kişiyi “bağıslayıcı” veya “güçlükleri bertaraf edici” olarak, kuvvet vermek sûretiyle yetkili kılmıştır. Siz, bizâtihi kendi arzunuzla bu ünvanları hoşlandıklarınıza verdiniz.”

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
مِّنَّا وَقَطَّعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

- 72 Böylece onu ve onunla birlikte olanları katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Ayetlerimizi yalan sayarak inanmamış olanların da kökünü kuruttuk.⁵⁶

AÇIKLAMA

56. “Ardlarını kestik, köklerini kazıdık” ayetinin anlamı, “Biz onları, kökünden öyle yerle bir ettik ki arkalarında onlardan hiçbir eser kalmadı” demektir. Bu, Arap Yarımadası’nda anlatılagelen rivayetlerle de yerleşmiş bir hakikattir. Arkeolojik kalıntılarda, “İlk Âd” kavmine mensup insanların yapıları bile, yeryüzünden bütünüyle yok edildiklerini göstermektedir. Arap tarihçileri, Âd kavmini, soyu kurumuş, kaybolmuş kabilelerden sayarlar. Öte yandan, Hz. Hûd’un (a.s.) takipçilerinin bu felâketten kurtulduklarını ve “İkinci Âd” adıyla bilindiklerini ve an: 51’de adı geçen Hısn-ı Gurab yazıtlarının da, bunların bir kalıntısı olduğunu söylemekteler. Yaklaşık, Hz. İsâ’dan (a.s.) 1800 yıl önce yazılmış bu yazıtlardan birkaç alıntı yapalım:

“Bu kalenin içinde, uzun bir zaman son derece, refah ve bolluk içinde yaşadık. Kanallarımız her zaman su ile dolu idi... Ve idarecilerimiz her türlü kötülükten uzak asil krallardı. Bununla beraber, huzuru ve barışı bozanlara karşı sert ve güçlü idiler. Bizi, Hz. Hûd’un (a.s.) şeriatına göre yönettiler ve bütün önemli kararları bir kitaba yazarlardı... Biz, mucizelere ve ölümden sonraki hayata inanırız.”

Yukarıdaki bu alıntılar, Hz. Hûd’a (a.s.) inananların, Âd kavminin eski azamet ve zenginliğinin vârisleri haline geldiği hususunda Kur’ân da ifade edilen gerçeği doğruluyor.

وَالِى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَنْقُومُ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ
إِلَهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ
فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أََرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ

الِيم

- 73 Semûd⁵⁷ (toplumuna da) kardeşleri Sâlih'i (gönderdik. Sâlih onlara:) "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge (mucize) gelmiştir: Allah'ın bu dişi devesi size bir belgedir;⁵⁸ onu salverin de Allah'ın arzında otlasın, ona bir kötülükle dokunmayın, sonra sizi acıklı bir azab yakalar" dedi.

AÇIKLAMA

57. Semûd, Arabistan'ın Âd'dan sonra en yaygın olarak bilinen ikinci eski kabilesidir. Kur'an-ı Kerim gelmeden önce onlar hakkındaki hikâyeler, Araplar arasında çok yaygındı. Adları, şiirde, İslâm öncesi Arap hutbelerinde ve Asur'da bulunan levhalarda da sık sık geçmektedir. Eski Yunan, İskenderiyye ve Roma tarihçi ve coğrafyacıları da bu kavmin adından bahsederler. Onların bazı kalıntıları, Hz. İsa'nın (a.s.) doğumu öncesi yıllara kadar mevcut idi. Roma tarihçilerine göre, bu kabileye mensup kişiler Roma ordusuna katılmış ve düşmanları Nebâtîlere karşı savaşmışlardı.

Semûd kabilesi, günümüzde el-Hicr diye bilenen Arabistan'ın kuzeybatı kısmında yer alan topraklara vâris olmuş idiler. Başkenti, halen Medîne-Tebûk Demiryolu üzerinde bir istasyon olan *Medâin-i Sâlih* idi. Eski ismi Hicr'dir. Bu kavmin, tepe ve yamaçlarda oydukları taş evler bugün bile büyük bir alana yayılmış haldedir. Bu ölü şehre, şöyle bir üstünkörü bakıldığında, nüfusunun o zamanlar yaklaşık beş yüz bin civarında olduğu tahmin edilebilir.

Kur'an'ın nüzûlü sıralarında, Hicaz'dan gelen ticaret kervanları, Semûd kavminin bu arkeolojik kalıntıları arasında geçmekte idi. Yüce Peygamber (s.a.) Tebûk'e doğru ashâbını sevk ederken bu harebelere doğru işaret ederek onlardan, düşünen bir gözlemciye bu gibi şeyler nasıl bir

ders veriyorsa, öyle bir ibret dersini akıllarında tutmalarını istedi. Arkadaşlarına, Hz. Sâlih'in dişi devesinin su içtiği kuyuyu gösterdi ve onların da o kuyudan su içmelerini söyledi. Daha sonra bir tepe geçidini gösterdi ve Sâlih Peygamber'in (a.s.) devesinin su içmek için kuyuya bu geçitten geçtiğini anlattı. O geçit halen *Feccu'n-Nâka*: (Dişi Devenin Geçidi) diye anılır. Daha sonra kalıntılar arasında bir gezinti yapmak isteyenleri bir araya toplayarak şöyle söyledi: "Burası, Allah'ın cezasını başlarına geçirdiği, helâk ettiği bir kavmin arazisidir. Bu yüzden, buradan olabildiğince nefret ederek, tiksinti duyarak geçin. Burası eğlenilecek bir yer değil; aksine hüznülenecek, matem tutulacak bir yerdir."

58. Ayetin üslûbu açıkça gösteriyor ki, "Allah'ın bu dişi devesi" bir "*açık delil*"dir. Bir sonraki ayette ise "*bir ayettir*" denilmekte. Şuarâ Sûresi 154-158 arası ayetlerden öğreniyoruz ki, bu kabile insanları, Sâlih peygamberden, eğer Allah'ın gönderdiği bir elçi ise kendilerine açık bir delil getirmesini talep etmişler ve bunun üzerine Sâlih peygamber, dişi deveyi bir delil olarak onlara sunmuştur. Bu, o dişi devenin doğumunun mucizevî bir şekilde meydana geldiğini ve tıpkı diğer peygamberlerin gösterdikleri mucizeler nev'inden bir mucize gibi zuhûr ettiği gerçeğinin isbatıdır. Mucizevî doğuşunun diğer bir kanıtı ise, Sâlih peygamberin (a.s.) onu, bir mucize hususunda dikkat çekerek inanmayanlara sunuşudur. "Sizin hayatınız doğrudan bu dişi devenin hayatı ile bağlantılıdır. Salıverin özgürce bayırlarınızdan otlasın; sırayla bir gün yalnızca o içsin kuyularınızdan su, ertesi gün de sığırlarınız içer. Eğer ona bir kötülük ederseniz, Allah'ın azabı aniden size çarpacaktır" demişti. Aşikârdır ki, dişi deve örneğinin böyle canlı bir biçimde sunulduğu, insanların onun olağanüstü bir hayvan olduğunu görmeleri içindir. Bu yüzden de, kendi bayırlarında serbestçe otlamasına, kuyularından bir gün de onun su içmesine müsaade ettiler. Fakat gönülleri bir türlü razı değildi bundan. Sonuçta o kadar korkmuşlardı ki, onu öldürebilmek için, günlerce müşâvere edip sonunda da gizli bir plân kurmuşlardı. Bunu yaparken de Sâlih peygamberin, kendilerine mani olacak dünyevî bir güce sahip olmadığını biliyorlardı. Dişi devenin öyle istediği gibi, bir başına, her yerde dolaşabilme cesaretini göstermesi, onun arkasında bazı gizli güçlerin olduğunu göstermekteydi.

Kur'ân, bu devenin fizikî yapısı ve nasıl vücûda geldiği hususunda bir şey söylemiyor. Ayrıca onun mucizeleri hakkında da mevcut hiçbir sahih hadiste de bir işaret yok. Bu yüzden müfessirlerin, devenin doğuşu vs. hakkında anlattıklarına inanma zorunluluğu yoktur; kabul etmeyen de olabilir. Her ne olursa olsun, Kur'ân'ın kesin delilidir ki, o dişi deve mucizelerden bir çeşit mucize idi.

وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي
 الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا
 فَادْكُرُوا آيَةَ اللَّهِ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٦﴾ قَالَ الْمَلَأُ
 الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ
 اتَّعْلَمُونَ أَنَّ صَلَاحًا مُرْسَلًا مِّن رَّبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ
 مُؤْمِنُونَ ﴿٧٧﴾

- 74 “(Allah’ın) Âd (kavminden) sonra sizi halifeler kıldığını ve sizi yer-
 yüzünde (güç ve servetle) yerleştirdiğini hatırlayın. Ki onun düzlük-
 lerinde köşkler kuruyor, dağlardan evler yontuyordunuz.⁵⁹ Şu hal-
 de Allah’ın nimetlerini hatırlayın da, yeryüzünde bozguncular ola-
 rak karışıklık çıkarmayın.”⁶⁰
- 75 Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanlar (müstekbirler),
 içlerinden iman edip de onlarca zayıf bırakılanlara (müstaz’aflara)
 dediler ki: “Sâlih’in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini bili-
 yor musunuz?” Onlar: “Biz, gerçekten onunla gönderilene inanan-
 larız.” dediler.

AÇIKLAMA

59. Semûd halkı an: 57’de de zikredildiği gibi, tepe yamaçlarında bü-
 yük evler oyarlardı. Onların bir kısmı hâlâ olduğu gibi Medâin-i Sâlih’de
 bulunmakta olup, o insanların mühendislikte ulaştıkları üstün derecele-
 ri göstermektedir.

60. Yani “Siz Âd kavminin âkıbetinden bir ibret almalısınız. O sapıt-
 mış kavmi yok edip sizi onlara halef kılan aynı Allah, Âd kavmi gibi sap-
 kınlığa düşerseniz, aynı şekilde sizi de yok edip yerinize başkalarını ge-
 çirecek güce sahiptir.”

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي ءَامَنْتُمْ بِهِ
 كَفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النّٰفَاةَ وَوَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَصْلِحُ
 أَثْمِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
 فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَنِيحِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَنْقَوْمَ لَقَدْ
 أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ
 النَّصِيحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَلْحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ
 بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

- 76 Büyüklük taslayanlar (müstekbirler de şöyle) dedi: “Biz de, gerçekten sizin inandığınızı tanımayanlarız.”
- 77 Böylelikle dişi deveyi⁶¹ öldürdüler ve Rablerinin emrine karşı çıkıp (Sâlih’e de şöyle) dediler: “Ey Sâlih! Eğer gerçekten gönderilenlerden (bir peygamber) isen, va’dettiğin şeyi getir bakalım.”
- 78 Bunun üzerine onları dayanılmaz bir sarsıntı⁶² tuttu da kendi yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.
- 79 O da onlardan yüz çevirdi ve (şöyle) dedi: “Ey kavmim! And olsun, size Rabbimin risâletini tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Ama siz, öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”
- 80 Hani Lût da kavmine şöyle demişti:⁶³ “Sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasız-çirkinliği mi yapıyorsunuz?”

AÇIKLAMA

61. Hz. Sâlih'in (a.s.) dişi devesini yalnızca bir kişi öldürdüğü halde (Bkz. Nisâ: 27-29, Şems: 12-14) bütün kabile bu suçun ortağı sayılmıştır. Çünkü bütün kabile o kişiye arka çıkmış, desteklemişti. Bir birey tarafından işlenmiş olsa bile, bir toplum tarafından tasvib görülen veya bir toplumun iradesini yansıtan her suç, toplumun suçudur. Onu yapan kişi ise burada sadece bir maşadır. Kur'ân'a göre, bir birey tarafından işlenen ve ilgili toplum tarafından da kabul gören bu suç bir millî suç sayılmaktadır.

62. Semûd kavminin başına gelen musibete "رجفه" (şiddetli sarsıntı) ismi verilmiş, fakat başka yerlerde "صبيحة" (korkunç ses), "صائقة" (şimşek) ve "طاعية" (kulakları patlatan ses) diye de geçmektedir.

63. Bu insanlar, şimdi Ürdün'ün Doğu Yakası denilen ve Irak ile Filistin arasında yer alan topraklarda yaşamışlardı. Kitab-ı Mukaddes'e göre, merkezleri Ölü Deniz'e yakın yerlerde, ya da tamamıyla suyun altında kalmış Sodom şehridir. Talmud, bunların Sodom'un dışında dört büyük şehirlerinin daha olduğunu ve bu şehirler arasındaki arazilerin, kilometrelerce devam eden büyük bir bahçeyi andırdığını ve seyredenleri büyülediğini anlatır. Fakat zamanımızda şehirlerin yerleri tam olarak belli değildir. Çünkü bu alanların tümü, Lût Gölü ya da diğer bir adıyla Ölü Deniz'in altında kalmıştır.

Hz. Lût (a.s.), Hz. İbrâhim'in (a.s.) yeğeni idi. Hakka davetin tebliği hususunda tecrübe kazanmak için Suriye, Filistin ve Mısır'ı ziyaret etmek üzere, amcası Hz. İbrâhim'le (a.s.) birlikte Irak'tan ayrıldı. Daha sonra Allah tarafından bir rasûl olarak tayin edilip, kendileriyle bir kan bağı olmasından dolayı onun "kavmi" diye nitelenen günahkâr topluluğa ıslâh etmek için gönderildi.

Ne yazık ki, Yahudiler tarafından tahrif edilmiş olan eldeki Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Lût'un (a.s.) şahsiyeti lekelenmiştir. Başka hususlar bir tarafa, Ürdün topraklarında icra ettiği vazife, "İbrâhim'in sığır sürüleri ile Lût'un sığır sürüleri arasında çıkan bir anlaşmazlık sonunda" (Tekvîn/Bölüm, 5:12, 13) münbit bir toprağa göç olarak tanımlanmıştır. Fakat Kur'ân bu iddiayı çürütür ve Hz. Lût'un (a.s.) bir resûl olarak tayin edilmiş olduğunu ve oraya, halkı ıslâh etmek için gönderildiğini söyler.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ
 دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّشْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ ۚ إِلَّا
 أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾

- 81 “Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz.⁶⁴ Doğrusu siz, ölçüyü aşan (azgın) bir kavimsiniz.”
 82 Kavminin cevabı: “Yurdunuzdan sürüp çıkarın bunları, çünkü bunlar çokça temizlenen insanlarmış!” demekten başka olmadı.⁶⁵

AÇIKLAMA

64. Kur’ân-ı Kerim daha başka yerlerde, bu kavmin diğer bazı günah ve suçlarını da zikreder; fakat burada, Allah’ın cezasına uğramalarına neden olan, onların en iğrenç suçlarını hatırlatır.

Her ne kadar bazı sapık kimseler, Sodom halkına nihayete kadar kötü bir şöret sağlamış olan bu iğrenç günahı işlemiş iseler de, bu durum, bütün insanlar tarafından her zaman hayâsız ve çok kötü bir davranış olarak kabul edilmektedir.

Fakat bu çirkin fiili, ahlâkî bir seçkinlik derecesine çıkarırlar, eski çağlarda sadece Yunan filozofları, modern dünyada da yalnız Avrupalılar olmuştur. Avrupalılar, adeta bu işin eksik kalan yönlerini alenî sûrette tamamlamak için ellerinden geleni yapıyorlar ve bu iğrenç fiile yasal bir statü vermeyi de başarmış bulunuyorlar. O kadar ki, bazı memleketlerin kanun koyucuları onu yasallaştırmışlardır bile. Şöyle ki, artık eşcinselliğin korkunç bir toplum suçu olduğunu göstermek için tartışmalar düzenlemek de fayda vermez hale geldi. Halbuki Hâlık (Yaratıcı), her şeyi dişi ve erkek olarak yaratmış; her türü ötekenden farklı ve üremeleri için yekdiğerini tamamlayıcı şekilde varlık âlemine çıkarmıştır. Sonra insanoglundaki bu farklılık, bir amaca hizmet etmek içindir. Bu, iki insanın

çocukları ile birlikte bir yuva kurması içindir. Zira aile, insanoğlunun uğruna yaratıldığı medenî hayatın temelidir. Bundan dolayı kadın ve erkeğin vücutları, cinsî arzularını tatmin ve insan neslinin üremesi için gerekli olan tabîî fonksiyonu yerine getirebilmelerine müsait bir şekilde ve yekdiğerini tamamlayıcı yapıda yaratılmıştır. Binaenaleyh, bu cinsî arzuyu gayri meşrû yollardan tatmin eden kişi, bir defada ve aynı zamanda birçok suçun fâili haline gelir:

1) Böyle biri, bu hareketiyle, şehvetinin kurbanı olarak, kendi vücut organlarının fitrî ve fizikî işlevlerine karşı, tabir caizse, savaş açmış olur. Bu, kaçınılmaz olarak bu fiili işleyenlerin, fizik, zihin ve ahlâkları üstünde son derece zararlı etkiler meydana getirir.

2) Kendi türüne ve tüm âleme karşı gereken haklarını ve vazifelerini yerine getirmeden; salt cinsî zevkler peşinde koşması, taibata karşı ihânet ve vefâsızlık suçu işlemiş sayılmasına neden olur.

3) Genelde, medenî toplumun bütün imkânlarından faydalanmasına karşılık bir aile hayatının getirdiği sorumlulukları yüklenmekten kaçınması ve bütün enerjisini, cinsel arzularını gayri meşrû yollarla tatminde harcaması nedeniyle topluma karşı vefâ sözünü tutmamış olur. Bu bencil ve uygun olmayan davranış sadece faydasız bir hareket olmakla kalmaz, aynı zamanda toplum ahlâkına da büyük zarar verir. Böylece, o kimsenin kendisini, ailesine ve insanlığa faydalı kılamaz hale getirir ve en aşağı bir başka erkekte de doğal olmayan kadınsal özelliklerin yerleşmesine neden olur. Bu da aslında, kendilerine rağbet edilmemesi dolayısı ile en azından iki kadının ahlâksızlığına ve zinâya düşmelerine yol açar.

65. Aralarında muttakî kimselerin bulunmasına bile tahammül edememeleri, onların ahlâkî tefessühün en aşağı derekelerine yuvarlandıklarının bir göstergesidir. Onlar sadece hayâsız, günahkâr ve ahlâksız değil, aynı zamanda her türlü iyilik ve fazilet duygularından da yoksundurlar. Bundan dolayı, aralarında kendilerini ahlâk ve fazilete davet edecek kimsenin kalmaması için, Hz. Lût (a.s.) ve taraftarlarını davalarından vazgeçirmek istediler. Ve topluca, günahkârlığın en son sınırına dayanmış ve aralarında iyilikten hiçbir eser kalmamış olduğundan, yeryüzünde bulunmaları için artık hiçbir sebep kalmamıştır. Bu nedenle Allah, o kavmin bütününü yok edilmesini emretti. Onların durumu, içinde sadece birkaç sağlam meyve kalmış çürümüş bir sepete benzetilebilir. İçinden sağlam elmalar çıkarılıp alınınca, geriye kalanlar tamamen faydasızdır ve bundan dolayı da, çöp yığına atılıp imha edilmesi gereklidir.

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَبْقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنَ إِلَهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

- 83 Bunun üzerine biz, karısı dışında onu ve ailesini kurtardık; o (karısı) ise (helâke uğrayanlar arasında) geride kalanlardandı.⁶⁶
- 84 Ve onların üzerine bir (azab) sağanağı yağdırdık.⁶⁷ Suçlu-günahkârların uğradıkları sona bir bak işte.⁶⁸
- 85 Medyen⁶⁹ (toplumuna da) kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik. Şuayb onlara) Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge (mucize) gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam tutun; insanların (hakları olan mallarını) eşyasını değerinden düşürüp eksiltmeyin⁷⁰ ve düzene (ıslâha) konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesâd) çıkarmayın.⁷¹ Bu sizin için daha hayırlıdır, eğer inanıyorsanız."⁷²

AÇIKLAMA

66. Kur'ân'ın diğer bölümlerinde, muhtemelen yoldan çıkmış olanlardan birisinin kızı olan, Hz. Lût'un (a.s.) zevcesinin, peygamberle anlaşmazlıklarında, kâfirleri desteklediği ve bundan vazgeçmediği açıklanmaktadır. Bundan dolayı Allah, Hz. Lût'tan (a.s.) arkadaşlarıyla beraber karısını götürmemesini istemiştir.

67. Buradaki "yağmur", bildiğimiz su damlaları şeklindeki yağmur değil, Kur'ân-ı Kerim'in bazı yerlerinde açıkça ifade edildiği gibi, taş yağmurudur. Onların evlerinin altı üstüne gelmiş ve toprağa gömülüp gitmişlerdir.

68. Burada ve daha başka yerlerde Kur'ân, tek başına sadece Sodomî (eşcinsellik) hastalığının Allah'ın gazabını insanların üzerine çekmeye yete-

cek iğrenç bir günah olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden, bu tür suçların kökünü kazıyıp ortadan kaldırmanın, Peygamber'in önderliğinde İslâm devletinin bir görevi olduğunun ve bu suçu işleyen kimselerin cezalandırılması gerektiğini öğreniyoruz. Buna işaret eden bazı hadisler de vardır: a) "Eşcinselin fâilini de, mef'ûlünü de öldürün" b) "Her ikisi ister evli olsun ister bekâr olsun", c) "Livâta suçunun fâilini ve mef'ûlünü recm ediniz." Fakat, hayatı boyunca Hz. Peygamber'e hiçbir livâta suçlusu getirilmemesi nedeniyle, bu tip suçlular için açık ve kat'î bir ceza şekli tarif edilmemiştir.

Bununla beraber, O'nun haleflerinden gelen bazı görüşler vardır: Hz. Ali, bu tip suçluların kılıçla öldürülerek, cesetlerinin gömülmeyip yakılarak kül haline getirilmesi görüşündedir. Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ali ile aynı fikirdedir. Hz. Ömer ve Osman ise, bu gibilerin harâbe bir binanın içine atılıp, köhne yapının onların üzerine yıkılması gerektiği fikrindedirler. Hz. İbn Abbâs ise, bunların en yüksek evin damından baş aşağı atılması ve recmedilmesi gerektiği kanâatindedir.

İmam Şâfi'î, livâtaya iştirâk eden iki tarafın, fâil ve mef'ûlün, ister evli ister bekâr olsun, öldürülmesi gerektiğini söyler. İmam Şa'bî, Zührî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, bu kimseler recmedilmelidir. Saïd b. Museyyeb, Atâ, Hasan Basrî, İbrâhim Nehâî, Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî, bu tip suçlar hakkında verilecek cezanın, zinâ cezası ile aynı olduğu görüşündedirler; yani bu ceza, suçu işleyenler bekârsa yüz kırbaç ve sürgün, evliyseler recmederek öldürmektir. Ebû Hanîfe ise, suçlunun ibret olarak, yaptığı suçun durumuyla mütenâsib bir şekilde cezalandırılması gerektiği görüşündedir. İmam Şâfi'î'nin de bu görüşe uygun bir sözü vardır.

Erkeğin, (Lût kavminin yaptığı gibi) sapık ilişkilerde bulunmasının kesin haram olduğu hususuna da dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Böyle bir fiili işleyen erkek lanetlenmiş bir kimsedir." (Ebû Dâvûd). Bir başka hadiste: "Allah hanımıyla böyle bir suçu işleyen insanın yüzüne nazar etmeyecektir" (İbn Mâce Müsned-i Ahmed); yine başka bir hadisinde de: "Adet günlerinde hanımıyla cinsel ilişkide bulunan, onunla livâta yapan veya fal bakmaya devam eden kimse, Muhammed'e gönderilene inanmamış bir kâfirdir" (Tirmizî) diyerek şiddetle ikazda bulunmuştur.

69. Medyen toprakları, Hicaz'ın kuzeybatısında, oradan Kızıldeniz'in doğu sahiline, Güney Filistin'e, Akabe Körfezi'ne ve Sina Yarımadası'nın bir bölümüne kadar uzanan bölgelerde yer alır. Medâyin'de yaşayanlar, büyük tüccar idiler. Onların yerleşim merkezleri, Kızıldeniz sahilini takip eden Yemen-Mekke ve oradan Suriye ticaret yolu güzergâhı ile Irak'tan Mısır'a giden yolun kesiştikleri mevkiilerde yer alır. Bundan dolayı da onlar, Araplar arasında iyi bilinirler ve helâk olmalarından

sonra bile, Suriye ve Mısır'a giden ticaret kervanlarının yolları, onların arkeolojik kalıntıları arasında geçmesi nedeniyle hatırlanırdı.

Kur'ân'da geçen Medyen halkı hakkında anlatılanların önemini kavramak için, bu insanların, Hz. İbrâhim'in üçüncü hanımı Katurah'tan olma oğlu Midyan'ın soyundan geldiklerini iddia etmelerine dikkat edilmelidir. Doğrudan doğruya onun neslinden gelmemiş olduğu halde, onların tümü O'nun soyundan olduklarını iddia etmişlerdi. Çünkü eski bir geleneğe göre, büyük bir zâta bağlı olan herkes, daha sonra yavaş yavaş O'nun torunları arasında sayılmaya başlanırdı. Nitekim, Hz. İsmâil'in (a.s.) soyundan gelmemesine rağmen, tüm Araplara "İsmâiloğulları" denmiştir. Hz. Ya'kûb'un soyu (İsrâiloğulları) için de durum aynıdır. Aynı şekilde, Hz. İbrâhim'in (a.s.) çocuklarından biri olan Midyan'ın etkisi altına giren tüm bölge sakinleri Benî Medyen (Medyenoğulları), bunların oturduğu yerler de Medyen bölgesi diye anılır oldu.

Yukarıdaki tarihi gerçeğin ışığı altında, onların Hakk'ın sesini ilk defa, Hz. Şuayb'dan (a.s.) duydukları bir hakikattir. Gerçekte Medyenoğulları, İsrâil kavmi gibi aslında Müslümandılar. Fakat Şuayb (a.s.) kendilerine peygamber olarak gönderildiği zaman, onların inançları bozulmuş idi; tıpkı, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) geldiğinde İsrâiloğulları'nın saf inançlarının bozulmuş olduğu gibi. Benî İsrâil, Hz. İbrâhim'den (a.s.) sonraki yaklaşık altı asır süresince müşriklerle ihtilâf ederek şirke ve ahlâksızlığa dûçar olmalarına rağmen, hâlâ "mü'min" olduklarını ve bundan gurur duyduklarını iddia ediyorlardı.

70. Bu, Hz. Şuayb'ın kavmine, şirk ve ticârî ahlâksızlık gibi iki önemli günah bakımından onları ıslâh etmek için gönderildiğini göstermektedir.

71. Bu konuda daha ayrıntılı bir yorum için, lütfen bu sürenin 44. ve 45. açıklama notlarına bakınız.

Hız. Şuayb (a.s.) burada onların dikkatini özellikle şu hususa çekmek istemiştir: "Sizden önceki peygamberlerin (selâm üzerlerine olsun) yerleştirdiği Hak Yolu (Sırât-ı Mustakîmi), kendi yanlış inanç ve ahlâksızlıklarınızla bozmayın."

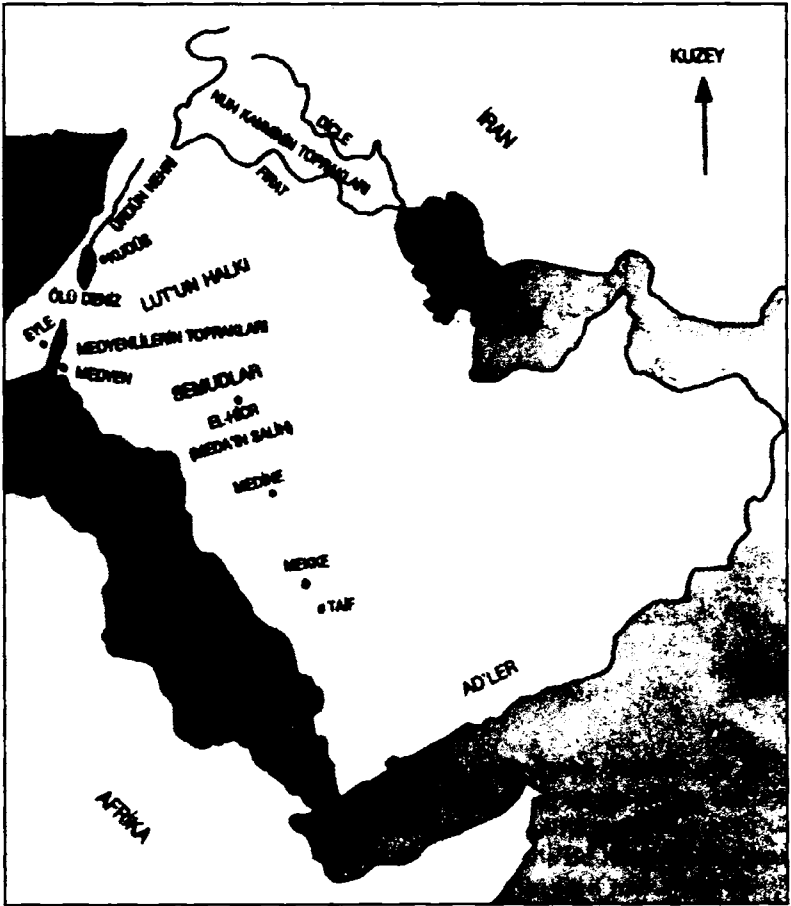
72. Peygamber'in, onların inançlarına telmihte bulunması göstermektedir ki, onlar kendi kendilerinin "inanırlar" olduklarını itiraf ediyorlardı (an: 69'da da geçtiği gibi). Her ne kadar yanlış inançlara ve sapmalara kaymışlarsa da, her hâlükârda "inanırlar" olduklarını ve bununla da övündüklerini söyleyen, güya baştan çıkarılmış müslümanlar idiler. İşte bunun için peygamber onlara: "Eğer gerçekten inanırlar iseniz, iyilik ve kötülüğü, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan şu dünyaperest insanların ölçüleriyle değil, doğru ve dürüst insanların ölçüleriyle değerlendirmelisiniz" diye hitâbda bulunmaktadır.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ

وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَذْكُرُوا
 إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرَكُمْ^{٨٦} وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾
 وَإِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنْكُمْ ءَامَنُوا بِأَلَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ
 يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾
 ۞ قَالَ أَلَمْ أَلَّا الَّذِينَ أَشْتَكَبُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعَبُ
 وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُدَنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا

كَاذِبِينَ ﴿٨٨﴾

- 86 “O’na iman edenleri tehdit ederek, Allah’ın yolundan alıkoymak ve onda çarpıklık arayarak (böyle) her yolun (başını) kesip oturmayın. Hatırlayın ki siz azınlıkta (ve güçsüz) iken O, sizi çoğalttı. Bozgunculuk çıkaranların nasıl bir sona uğradıklarına bir bakın.”
- 87 “İçinizden bir grup, kendisiyle gönderildiğim şeye inanmışken diğer bir grup inanmadığına göre, artık Allah, aramızda hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”
- 88 Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanlar (müstekbirler), dediler ki: “Ey Şuayb! Seni ve seninle birlikte iman edenleri ya ülkemizden sürüp çıkaracağız veya mutlaka bizim dinimize geri döneceksiniz.” (Şuayb:) “Biz istemesek de mi?” dedi.

HARİTA - I

A'raf sûresinde adı geçen eski kabilelerin bölgeleri

قَدْ أَفْتَرْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنَّ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذِ
 نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا
 وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
 قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ أَتَيْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذْتَهُمُ
 الرِّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا
 كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

- 89 “Allah bizi ondan kurtardıktan sonra, bizim tekrar sizin dininize dönmemiz, Allah’a karşı yalan yere iftira düzmemiz olur. Rabbimiz olan Allah’ın dilemesi dışında, ona geri dönmemiz bizim için olacak iş değildir.”⁷³ Rabbimiz, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah’a tevekkül ettik. Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hüküm ver, Sen ‘hüküm verenlerin’ en hayırlısısın.”
- 90 Kavminin önde gelenlerinden küfre sapanlar, dediler ki: “And olsun, Şuayb’a uyacak olursanız, kuşkusuz kayba uğrayanlardan olursunuz.”⁷⁴
- 91 Bunun üzerine, onları dayanılmaz bir sarsıntı tuttu da, kendi yurtlarında diz üstü çökmüş olarak sabahladılar.
- 92 Şuayb’ı yalanlamakta olanlar, sanki orada ‘hiç refah içinde yaşamamışlar’ gibi oldular; Şuayb’ı yalanlamakta olanlar, asıl büyük hüsrana uğrayanlar oldular.⁷⁵

AÇIKLAMA

73. Hz. Şuayb’ın (a.s.) konuşmasının hemen akabinde bu kelimeleri de ilâve etmesinin nedeni, onların yeniden inançsızların yolu üzerine

dönmeyecekleri hususunda kesin bir iddiada bulunmaya yetkili olmadığını göstermek içindir. Allah'ın kudretini tam olarak anlamış mü'min, O'nun iradesinin her şeyi kuşattığını bilir. Bundan dolayı da bir mü'min, "Bunun ya da şunun yapılması tamamen Allah'ın dileğine bağlı iken, ben şunu yapacağım, şunu yapmayacağım" diye kesin iddialarda bulunmaz. "Eğer O dilerse başarılı olurum, yoksa hayır" der. Allah Teâlâ, aynı şeyi Kehf Sûresi, 23 ve 24. ayetlerinde de bildiriyor.

"Hiçbir şey hakkında, 'Ben bunu yarın mutlaka yapacağım deme; ancak, Allah dilerse yapacağım' de."

74. Bu cümleyi üstünkörü geçmemeli, bilâkis içerdği anlamları derinliğine düşünmeliyiz. Medâyin'in ileri gelenleri ve sefleri şöyle söyleyerek halkı bu hususta kandırmak istediler: "Dürüstlük, doğruluk, ahlâk ve iyilik gibi hususları temel ilkeler kabul eder ve uygularsak, biz o zaman tümüyle mahvoluruz. Biz ticaret ve alışverişimizde doğruluk ve dürüstlüğe uyar ve mesleğimizi bunlara göre sürdürürsek, ticaretimiz kesinlikle büyüyemez, serpilemez. Bunun yanında, en önemli kervanların, güzergâhlarının kesiştiği bölgede yer alan şu coğrafi konumumuzdan yararlanamaz, bu yörenin uslu vatandaşları olur ve kervanların geçip gitmelerine bir şeyler yapmadan seyirci kalırsak; işte o zaman, bu stratejik durumun sağlamakta olduğu bütün siyasî ve ticarî avantajlarımız bitti demektir. Bu da, komşu ülkelere karşı olan hâkimiyetimiz ve etkinliğimizin de bir sonu demektir". İşte bu "mahvolma" korkusu sadece Hz. Şu-ayb'in kavmine özgü bir olay değildir. Sefih toplumlar, hak, doğruluk ve dürüstlük hakkında, her zaman aynı tedirginliği duymuşlardır. Yalan, üçkâğıtçılık ve ahlâksızlığa başvurmaksızın ticaret, siyaset ve diğer dünyevî işlerin yürütülmesinin imkânsız olduğu düşüncesi, tarih boyunca bütün iflâs etmiş toplumların görüşü olagelmıştır. Bundan dolayı da Hak Davete karşı her zaman yapılan en büyük itiraz "hep, eğer bilenen o dalavereli yollar bırakılır ve doğru yola uyulursa, *ilerleme* sağlanamayacağı ve toplumun yıkılacağı" konusundadır.

75. Medyen'in bu tümüyle yerle bir edilişi, komşu halkların dilinde darb-ı mesel olmuştu; Zebûr'da (83: 5-9), Dâvûd (a.s.) zâlimlere karşı Allah'ın yardımını şöyle istiyordu: "Senin kullarına karşı sinsice planlar yapan 'bu hainlere', Medyen halkına yaptığını yap." İşaya peygamber de İsrâîloğullarına: "...Asurludan korkma... O esasını Mısır'ın üzerine kaldırdığı gibi kaldıracak... Orduların Rabbi, Medyen vurgununda olduğu gibi kırbacı ona karşı kımıldatacaktır..." (İşaya, 10: 21-26) diyerek teselli vermiştir.

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَنْقُومِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَأَ عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ ءِآبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَعْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى ءَامَنُوا وَأَتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

- 93 O da onlardan yüz çevirdi ve (şöyle) dedi: “Ey kavmim! And olsun, size Rabbimin risâletini tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Şimdi ben, küfre sapan bir topluluğa karşı nasıl üzülebilirim?”⁷⁶
- 94 Biz hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek, onun halkı yalvarıp yakarsınlar diye, mutlaka onları dayanılmaz bir zorluk (yoksulluk) ve sıkıntıyla yakalayivermişiz.
- 95 Sonra kötülüğün yerini iyilikle değiştirdik; öyle ki onlar, çoğaldılar ve: “Atalarımıza da (bazan) şiddetli sıkıntılar (bazan da) refah ve genişlikler dokunmuştu” dediler. Bunun üzerine, biz de onları, kendileri hiç şuurunda değilken apansız kısıvrak yakalayiverdik.⁷⁷
- 96 Eğer o ülkeler halkı inansalardı ve korkup sakınsalardı, gerçekten üzerlerine hem gökten, hem de yerden (sayısız) bolluklar (bereketler) açardık; ancak onlar yalanladılar, biz de onları kazanageldikleri nedeniyle yakalayiverdik.

AÇIKLAMA

76. Burada anlatılan bütün bu olayların derin mânâları vardır. Her kıssa, Hz. Muhammed'in (s.a.) ve onun kavminin durumuna tam ve ye-

rinde uymaktadır. Her kıssada iki taraf vardır: Peygamber ve kavmi, her bir kıssada geçen peygamber ve onun talimleri, uyarıları vs. tamamıyla Hz. Muhammed'in (s.a.) davetinde olduğu şekildedir. Diğer taraftan, kötülük, ahlâksızlık ve inatçılıklara dalmış olan halk ve onların kendini beğenmiş şefleri, her zaman, küçümser bir tavırla davete karşı çıkmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.) ve davetine karşı Kureyş halkı da aynı tarz bir tavır takındığı için, dolaylı olarak, eğer çağrıya kulak vermezler ve Allah'ın onlara bahsettiği fırsatı değerlendirmezlerse, âkibetlerinin de onlar gibi olacağı ikazı yapılmakta. Eğer körü körüne aynı yolda gitmeye ısrar ederlerse, sapkınlıklarında ısrar edenlere geçmişte müstehak olan aynı belâ kendilerinin de başına er geç gelecektir.

77. Her bir peygamberin ve halkının kendi husûsî durumları birer birer anlatıldıktan sonra, şimdi de, her bir elçinin risâlet görevi ile gönderilişinde Allah Teâlâ'nın uyguladığı genel ve müşterek *usûlü* belirtilmektedir. Her ne zaman bir peygamber gönderilse, Allah, o halkın kibrini kırmak, mütevası bir şekilde mesajı kabule hazır bir hale getirmek için bir takım zorluklar ve felâketlerle etki eder. Bu sünnete uygun olarak Allah, peygamberler gönderdiği kavimlere kıtlık ve hastalık göndermiş, onları çeşitli ekonomik darboğazlara sokmuş, savaşlarda yenilgilere ve buna benzer felâketlere uğratmıştır. Bütün bunlar, onların kibir ve gururlarını kırmak, güç, kuvvet ve zenginliğe olan aşırı güvenlerini ve bağılıklarını sarsmak içindir. Bu onlara, kendilerinin fevkinde, mukadderâtlarını kontrol eden yüce bir kudretin olduğunu ikaz etmek içindir ki bu sayede kalbleri, uyarıları alıcı hale gelsin ve Rablerinin önünde diz çöksünler. Fakat bu usûl eğer hakkı anlamaya yöneltmede onlar üzerinde muvaffak olamazsa, bu sefer de, o insanlar bolluk ve refah ile şımartılır. İşte bu hal artık onların sonunun başlangıcıdır. Kural olarak, sıkıntı ve felâketlere düçar olan bir topluluk, büyüyüp zenginleşmeye başladıklarında ise Rablerine minnet duymaktan ictinâb ederler ve hatta eski günlerini, sanki sıkıntılar hiç olmamış gibi unutup giderler. Sonra, entelektüelleri hemen "Bunda öyle olağanüstü bir şey yok. Bize tarih söylemektedir ki, mukadderâtın iyi ve kötü olayları hiçbir ahlâkî değere bağımlı olmadan meydana gelmektedir. Bu olaylar Allah'ın kontrolüne bağlı veya ahlâkî kanunlara uygun ortaya çıkmamakta; aksine bütün bunlara, yani darlık, felâket, refah ve bollukların oluşumuna, 'tabiat' dediğimiz şey sebep olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, bizden önce geçenlerin de darlık ve bollukları yaşamış olduklarını tarih bize göstermektedir. Dolayısıyla bu olaylardan hareketle, herhangi bir ahlâkî ders çıkarmak ve sadece Al-

lah'ın huzurunda boyun eğmek ve tevazu göstermek aklî yönden bir zafın işaretidir ve bu gibi tavırlar düşünme yetersizliğinin bir sonucudur" gibi kendilerince mantıklı gerekçeler ileri sürerek halklarını kandırırlar.

Yüce Peygamber (s.a.) aynı durumu bir hadis-i şeriflerinde şöyle belirtmiştir: "Dert ve musibet, inanan için bir azabdan felâha çıkana kadar ona yardımcı olur. Münâfiğin hali ise; sahibinin kendini niçin bağladığını ve niçin çözdüğünü anlamayıp aval aval bakan merkebe benzemektedir. Eğer bir toplum musibet ve dertlere ducâr olduğunda bile Allah'a yönelmiyorsa ya da Allah rahmetini ve bereketini saçarken O'nu hatırlamıyor, ya da kendini ıslâh etmek için, hiç mi hiç gayret göstermiyorsa, onun fenâ âkıbeti ve helâki artık yakın ve kaçınılmazdır. Öyle ki tıpkı hâmile bir kadın günleri dolduktan sonra, nasıl her an doğurabilirse, bunlara da her an azab gelebilir.

Bu çerçevede, ayrıca dikkat edilmesi gereken, 94 ve 95. ayetlerde bahsedilen İlâhî uygulamanın, bu ayet nâzil olduğu sırada Mekke'de uygulamada olmasıdır. Kureyş halkı aynı muhâlefeti gösteriyor ve sonuçta şiddetli bir kıtlığa maruz kalıp açlıktan kıvranıyordu. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadisten öğreniyoruz ki, Kureyşliler Hz. Peygamber'in tebliğine karşı gelmeye başladıklarında, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua etmişti: "Allahım! Yûsuf'un zamanında Mısır'a isabet eden bir kıtlık gibisinden yedi senelik bir kıtlıkla, bana bu insanlara karşı risâletimde yardımcı ol." Bunun üzerine Allah Teâlâ, Mekke ve civarına öyle şiddetli bir kıtlık verdi ki, insanlar hayvan leşleri, derileri, kemikleri, hatta ve hatta hayvan tüylerini yemeye başladılar. O zaman Ebû Süf-yân'ın önderliğinde Mekke halkı, Yüce Peygamber'e (s.a.) geldi ve O'na bu kıtlığı uzaklaştırıp kaldırması hususunda Allah'a dua etmesi için yalvardılar. Fakat Allah, kıtlığı, kaldırıp uzaklaştırdığı ve işler yolunda gitmeye, sonuçta da bolluk geri gelmeye başladığı zaman, hepsi, daha da küstahlaşmaya ve hatta önceden kalbleri imana doğru biraz meyletmiş olanlara bile engel olmaya başladılar. Şöyle diyorlardı: "Kıtlık ve yokluk hayatın cilveleridir. Bu durum Muhammed gelmeden önce de insanlara musallat olan bir haldir. Bundan dolayı, kıtlığın tekrar gelmiş olması nedeniyle O'nun tuzağına düşmeyin". Ve "Babalarımız, ecdâdımız kıtlık ve bolluk dönemlerini yaşamışlardır" gibi sözler, bu sûrenin nâzil olduğu sıralarda da dillerde idi. Bu âyetlerin, Kureyş'in o andaki durumuna son derece uygun düşmesi nedeniyle, bu arka fon göz önünde tutularak ilgili ayetler daha kolay ve güzel anlaşılır. (İzah için bkz. Yûnus: 21, Nahl: 112, Mü'minûn: 5 ve 76, Duhâ: 9-16.)

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ

بَأْسُنَا بَيِّنًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٧٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ
بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٧٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ
اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٧٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ
بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٨٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا
وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا
مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿٨١﴾ وَمَا
وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿٨٢﴾

- 97 O ülkeler halkı, geceleri uyurken, onlara zorlu azabımızın gelmeyeceğinden güvende miydiler?
- 98 Ya da o ülkeler halkı, kuşluk vakti eğlenceye dalmışken, onlara zorlu azabımızın gelmeyeceğinden güvende miydiler?
- 99 (Veya) Onlar, Allah'ın tuzağından⁷⁸ güvende mi idiler? Allah'ın bir tuzak kurmasından, hüsrana uğrayan bir topluluktan başkası (akılsızca) güvende olmaz.
- 100 (Bütün bunlar,) Sakinlerinden sonra yeryüzüne mirasçı olanları doğruya erdirmeye (veya ortaya çıkarmaya yetmez) mi? Eğer biz dilemiş olsaydık, onlara günahları nedeniyle bir musibet isabet ettirirdik;⁷⁹ ve kalplerine damgalar vururduk da onlar böylelikle işitmeyenler olurlardı.⁸⁰
- 101 İşte bu ülkeler, sana onların 'haberlerinden aktarmalar yapıyoruz.' Gerçekten, onlara peygamberleri apaçık belgelerle gelmişlerdi. Ama daha önceden yalanlamaları nedeniyle iman eder olmadılar. İşte Allah, küfre sayanların kalplerini böyle damgalar.⁸¹
- 102 Onların çoğunda 'verdikleri söze bağlılık' görmedik; ama onların

çoğunu fâsıklar (yoldan çıkanlar) olarak gördük.⁸²

AÇIKLAMA

78. Arapça bir kelime olarak “مکر”, ansızın uygulamaya konulunca ya kadar her şeyin iyi ve yolunda gittiği şeklinde aldatılıp duran bir kimse aleyhinde hazırlanmış gizli bir plânı ifade eder.

79. Ne yazık ki, buralara vâris olan milletler, bu yerlerin eski sahipleri olan yok olmuş toplulukların başına gelenlerden yeterince ders almışa benzemiyorlar. Buranın şimdiki sahipleri, kendilerinden önce bu yerlerde mamur ve müreffeh bir şekilde yaşayarak hükümrân olan eski sakinlerinin niçin bütünüyle yok oldukları sorusunu şayet ciddi bir şekilde düşünmüş olsalardı, onlar için büyük bir ibret dersi olacaktı. Yine bu sorunun cevabı da onları, kendilerini yıkılmaya ve yokluğa götüren yanlış düşünce ve işleri anlayabilmeye götürecekti. İşte o zaman, suçlarından dolayı kendilerini kısıkvrak yakalayan ve saf dışı eden Kadir-i Mutlak'ın hâlen âlemin hâkimi olduğunu ve eğer kendilerinden önce geçmiş olanların yaptıkları aynı suçları işlerlerse, öncekiler gibi onları da cezalandırmaya ve azletmeye kadir olduğunu anlayacaklardı.

80. Sünnetullah'a göre bir toplumun helâki, kendinden önce geçmiş milletlerin tarihinden ve kalıntılarından ibret almayarak sadece kendi kendini kandırdığı zaman gerçekleşir. Artık Allah, onların bir iyi insanın öğütleri üzerinde düşünmelerine ve kabullenmelerine mühlet vermez. Bir kişi hakkındaki sünnetullah şöyledir: eğer bir insan kasten gözlerini kapatırsa, güneş ışığı ona yardımcı olamaz ve eğer bir kimse hakkı duymak istemezse, hiçbir güç ona hakkı duyuramaz.

81. Allah, önceki “Biz onların kalblerini mühürleriz, o zaman hiçbir şey işitmezler” ayetini, 101. ayette kendisi açıklamaktadır. Buradan anlaşılmalıdır ki, “kalblerin mühürlenmesi”, İlahî Kanun'un ameli neticesi husûle gelen bir zihin halidir. Cehâlet, önyargı, kendini beğenmişlik ve nefsânî arzular vs. yüzünden hakikati kasdı ve inadî olarak reddeden bir kimse, daha sonra o kadar inatçı biri haline gelir ki, kendi gözleriyle şahid olduğu şeylere ya da onun iyiliğini isteyenlerin ikazlarına kulak asmadan bildiği yolda, günahlarında ısrar eder gider.

82. İnkârcılar, her insanı bağlayıcı olması gereken üç antlaşmaya da kayıtlı kalmadılar. Onlar, ne insanı daha doğuşundan itibaren Allah'ın kulu yapan doğal antlaşmaya, ne üyesi olduğu toplumun ictimâî kodu diye bilinen örfe, her ferdi bağlayan kollektif antlaşmaya, ne de her insanın sıkıntı ve çaresizlik hallerinde Allah'a sığınması gibi şahsî antlaşmaya saygı gösterdiler.

Yukarıda zikredilen bu üç antlaşmayı da bozdukları için Allah, onları “fâsıklar” diye adlandırmaktadır.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْهُمُ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَائِكَةٍ فَظَلَمُوا بِهَا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٥٣﴾
وَقَالَ مُوسَىٰ يَنْفِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٥٤﴾ حَقِيقٌ
عَلَيَّ أَن لَّا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ ۚ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ
فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿١٥٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأَتِ
بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ
مُّبِينٌ ﴿١٥٧﴾

- 103 Sonra bunların (peygamberlerin) ardından Mûsâ'yı ayetlerimizle Firavun'a ve önde gelen çevresine gönderdik,⁸³ onlar ona (ayetlerimize) haksızlık ettiler.⁸⁴ İşte bozgunculuk çıkaranların nasıl bir sona uğradıklarına bir bak.
- 104 Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun!⁸⁵ Gerçekten, ben âlemlerin Rabbinden (gönderilme) bir peygamberim."
- 105 "Benim üzerimdeki yükümlülük, Allah'a karşı ancak gerçeği söylemektir. Rabbinizden size apaçık bir belge ile geldim. Artık İsrâ-iloğulları'nı benimle gönder."⁸⁶
- 106 (Firavun) Dedi ki: "Eğer gerçekten bir ayet getirmişsen ve doğru sözlülerden isen, bu durumda onu getir (bakalım)."
- 107 Böylelikle (Mûsâ) asasını fırlatınca, anında apaçık bir ejderha oluverdi.

AÇIKLAMA

83. Daha önce geçen hikâyeler, hakikatte Allah'ın çağrısına mülâki olup sonra bunu reddeden bir topluluğun helâkinin artık onlar için kaçınılmaz olduğunu Mekke halkına anlatmak ve onları ikna etmek içindi. Daha sonra, Mûsâ (a.s.), Firavun ve İsrâiloğulları'nın kıssaları da gene bu amaçla zikredilmekte. Bunların yanında, diğer başka ayetlerde de hem Kureyş'in kâfirleri, hem inananları ve hem de Yahudileri için pek çok ibret alınacak dersler vardır.

Bu ayetteki kıssada, Kureyşli kâfirlere, Hak ile bâtil arasındaki mücâdelenin hemen daha başlarında sahip oldukları kuvvetlerinin görünen büyüklüğüne bakarak kendilerini kandırmamaları salık verilmekte. Bütün bir mücâdele tarihi de göstermektedir ki, mücâdele, halkı için ve hatta tüm insanlık için doğru olanın yerleşmesi uğruna, herhangi bir maddî vesile peşinde koşmadan, kendinden çok büyük ve güçlü insanlar ya da devletler tarafından korunan, bâtila karşı küçük bir grubun savaşımlı ile başlar. Nihayetinde de bu mücâdeleden bir zafer elde edilir. Hakkın peygamberinin tebliğine engel olmak için, kâfirlerin yaptıkları planların, kötülüklerin nasıl neticede kendilerine geri döndüğünü, Kureyşlilerin görüp de ders almaları uyarısı yapılmakta. Allah, haklarındaki son kararı uygulamadan evvel, belki kendilerine bir çekidüzen verirler diye kâfirlere uzunca bir mühlet verir. Ayrıca bir uyarıdan, açık bir işareten ve olaydan hiç ders almayanlara ibret-i âlem için bir ceza verir.

Muhâliflerin eziyet ve işkencelerinin hedefi haline gelmiş mü'minler için iki ders vardı alınması gereken. Birincisi; sayıca düşmandan az olmaları, güçsüz oluşları, kendilerinin mücâdele azimlerini kırmamalı, onları yıldırırmamalı; ayrıca "Yardım nerede kaldı?" diyerek kalblerinde en ufak bir burukluk hâsıl olmamalıdır. İkincisi; Yahudiler, Hakk'a inandıklarını ikrar etmelerinden sonra bundan cayararak takındıkları tavra karşı da dikkat etmeleri için uyarıldılar. Aksi halde aynı Yahudiler gibi onlar da lanetleneceklerdi. İsrâiloğulları'nın geçmiş kıssaları, onların da kendi menfaatleri için burada anılmaktadır. Onlar, bâtila ibâdet etmenin sonuçları konusunda uyarılmakta ve geçmiş peygamberlerin getirdiği hak dini, katışıklardan ayıklayıp yeniden saflaştıran Hz. Peygamber'e de iman etmeleri tavsiye edilmektedir.

84. Reddederek ve birer büyüdür diyerek, "Onlar da bizim ayetlerimize zulmettiler". Haksızlık, bir bakıma ayetlere karşı adilce yaşanmamaları ve hatta onları birer büyü olarak görmeleri ve hafife alıp gülüp geçmelerindendir. Apaçık deliller, bu ayetlerin Allah'tan olduğunu gösterirken

ve hiçbir aklı başında insanın da “Evet, bunlar büyü işi olabilir” demiş olmamasına rağmen, bu ayetleri açıkça inkâr etmekten daha büyük bir zulüm var mıdır? Üstelik, bizzat büyücü ve efsuncuların kendileri, bunların meydana gelmesinin bir büyüünün gücünün çok çok ötesinde olduğunu söylediklerinde, bunların hâlâ birer tılsım olduklarını söyleyip gerçeği kabul etmemek zulümden başka bir şey değildi. Bu şekilde gerçekten ne kadar hikmetsiz ve bayağı kişiler olduklarını da göstermiş oluyorlardı.

85. “*Firavun*” kelimesi, “*güneş tanrısının oğlu*” anlamına gelir. Eski Mısırlılar güneşe “*Ra*” adını vermiş, ona “*Yüce Tanrı*” diye tapmışlar, daha sonra da “*Firavun*” ismini vermişlerdir. Eski Mısırlıların inancına göre, her kral iktidarını, tanrı “*Ra*” ile olan ilişkisine dayandırır ve kendisinin *Ra*’nın canlı bir örneği ve yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia ederdi. Bundan dolayı, iktidara geçen her krallık hânedânı, kendilerinin güneş soyundan gelen kimseler olduğunu ileri sürdüler ve bütün krallar, kendilerinin “*Yüce Rabb*” olduklarını halka kabul ettirmek için “*Firavun*” ünvanını aldılar.

Bununla ilgili olarak, Kur’ân-ı Kerim’de rivayet edilen Hz. Mûsâ’nın (a.s.) kıssasında, iki ayrı *Firavun*’un zikredilmiş olduğuna da dikkat edilmelidir. Biri, Hz. Mûsâ doğduğu zaman Mısır’ı idare etmekte olan ve Hz. Mûsâ’yı kendi evine götürüp büyüten *Firavun*; ikincisi ise, Allah’ın ilâhî mesajını kabul etmesi için İsrâiloğulları’nı serbest bırakması Hz. Mûsâ (a.s.) tarafından istenen ve Kızıldeniz’de boğulan *Firavun*’dur.

Günümüz araştırmacıları, iki *Firavun*’dan birincisinin, İsrâiloğulları’nı baskı ve esaret altında tutan ve M.Ö. 1292-1225 yılları arasında Mısır’da hüküm süren II. Ramses olduğu görüşündedirler. Aynı ayetlerde zikredilen ikinci *Firavun*’un ise, babası II. Ramses’e hükûmet işlerinde yardım eden ve ölümünden sonra da kral olarak yerine geçen, oğlu Merneptah olduğu kanâatindeydiler. Fakat Hz. Mûsâ’nın ölüm yılı için, İsrâiloğulları’nın takvimine göre M.Ö. 1272 senesi düşürülmüş olması nedeniyle, bu tarihler kesinlik arz etmez. Dolayısıyla bütün bunlar, sadece tarihî birer tahmindir. Çünkü İsrâil, Mısır ve Hristiyan takvimlerinin tarihlerini uzlaştırmak çok zordur.

86. Hz. Mûsâ (a.s.), *Firavun*’a misyon ile gönderilmişti. Hz. Mûsâ’nın ilk görevi *Firavun*’u, İslâm’ı kabul ederek Allah’a teslim olmaya davet etmektir. İkincisi; *Firavun*’dan, köleliklerine son verip, tahakkümünü kaldırarak İsrâiloğulları’nı serbest bırakmasını istemektir. Kur’ân-ı Kerim, Hz. Mûsâ’nın her iki görevini bazen bir ve aynı yerde, gerektiğinde de ayrı ayrı yerde zikreder.

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ
 قَوْمٍ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ
 أَرْضِكُمْ فَأَمَّا ذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

108 (Bir de) Elini sıyırdı; o da anında bakanlara bembeyaz (görünü-verdi).⁸⁷

109 Firavun kavminin önde gelenleri dediler ki: “Bu gerçekten bilgin bir büyücüdür”;

110 “Sizi topraklarınızdan sürüp çıkarmak istiyor.⁸⁸ Bu durumda ne buyuruyorsunuz?”

AÇIKLAMA

87. Bu iki mucize, Hz. Mûsâ'ya, bütün kâinâtın hâkimi ve yaratıcısı olan Allah'ın bir elçisi olduğunun delili olarak verilmiştir. Peygamberler halka karşı ne zaman kendilerinin, Allah'ın bir temsilcisi olduklarını ile-ri sürmüşlerse, halkın da, “Eğer siz gerçekten Allah'ın temsilcileriyseniz, bize, olağan tabiat kanunlarıyla izahı mümkün olmayan, sizin gerçekten Allah'ın birer temsilcisi olduğunuzu kanıtlayan ve doğrudan doğruya Allah'ın müdahalesi ile bunların meydana geldiği açıkça görülebilen mucizevî şeyler gösterin” dedikleri daha önce belirtilmişti. Bu tür isteklere cevap olarak da peygamberler, Kur'ân-ı Kerim tarafından “âyet”, halk tarafından da “mucizeler” adı verilen olaylar göstermişlerdir.

Ne yazık ki bazı Müslüman aydınlar, bu âyet veya mucizeleri, bildiğimiz tabiatın fizik kanunlarına göre meydana gelmiş olağan olaylar olarak izaha çalışırlar. Bu sûretle onlar, Kitabullah'a karşı şüpheli bir tavır takındıklarının farkında değildirler. Zira Kur'ân-ı Kerim, bu metinde tabiatüstü bir vakayı anlatır ve aynı şeyi O'nun peygamberliği konusunda Allah'ın bir âyeti olarak sunar. Binaenaleyh hâdiseyi olağan bir olay olarak izâha kalkışmak, aslında Kitab'a inançsızlıktır. Böyle davranmakla bu kimseler, kendilerini gülünç duruma düşürürler. Bir taraftan, sırf mucizeleri onayladığı için Kur'ân-ı Kerim'e, Allah'ın kitabı olarak inanmazlarken; diğer taraftan da, tabiatüstü olayları tasdik eden Kitab'a karşı besledikleri inançsızlıklarını da açıkça ortaya koyma cesaretini göstere-mezler. Çünkü böyle bir hareket onları, mensûbiyetini sadece dilleriyle

itiraf ettikleri din yoluyla sağladıkları faydadan mahrum bırakacak ve dünyevî birtakım çıkarlarını da etkileyecektir.

Burada mucizeler konusunda, şöyle ciddi bir mesele ortaya çıkıyor: Allah, belli kanunlara göre kâinât sistemini hareket ettirdikten sonra faaliyetlerini askıya mı aldı? Şimdi her ne sûrette olursa olsun, çalışmakta olan o sisteme müdahale edemez mi? Yoksa Allah, mülkünün idaresini devamlı elinde tutmakta ve onda her an emirlerini icra etmekte ve kısmen ya da tamamen eşyaların görünüşünde ve olayların meydana gelişlerinde istediği zaman ve biçimde her türlü değişikliği yapmakta mıdır? İlk şıkkı kabul edenler, mucizelere inanmazlar. Çünkü bu inançları, Allah ve kâinâtı hakkında sahip oldukları kavramla zıttır. Ancak bunlara yakışan en uygun hareket, Kur'ân tefsiri yazarak, Kur'ân'ın Allah kavramını reddetme yerine, O'nun bir ilâhî vahy olduğunu inkâr ederek kendi görüşlerini isbât etmeye çalışmalarıdır. Bunun aksine, şayet biri Kur'ân-ı Kerim'in ileri sürdüğü delillerle ikna olur ve ikinci şıkkı kabul ederse, mucizeleri kolayca kavrar ve onlara inanır. Bir yılanın yaratılmasının, sadece biyolojik süreçle olabileceğine ve Allah'ın başka herhangi bir şekilde onu yaratmasının mümkün olamayacağına inanan kimse şüphesiz, asanın yılan şekline dönüşmesini ve tekrar eski hâline avdet etmesini de, aslı esası olmayan bir olay olarak düşünecektir. Şayet biri, dilediği eşyaya can verme kudretine sahip Allah'ın emri ile cansız bir varlığın canlanabileceğine inanırsa, tıpkı cansız bir yumurtadan canlı bir civcivin çıkmasına inandığı gibi, asanın da canlı bir yılanla dönüşebileceğine rahatlıkla inanacaktır. Böyle bir kimse için nasıl ki civcivin yumurtadan defalarca çıkmasında şaşılacak bir şey yoksa, aynı şekilde de, asanın sadece üç defa yılanla dönüşmesinde bir olağanüstülük yoktur.

88. Burada doğal olarak bazı sorular ortaya çıkıyor: Hz. Mûsâ (a.s.); Firavun ve onun hâkimiyeti için nasıl bir tehlike idi? Onun gibi, kimse-siz ve köle bir toplumdaki gelme birisi, kendi vatandaşlarının "tanrı" olarak taptığı Firavun gibi güçlü ve zengin bir hükümdara karşı nasıl tehdit olabiliyordu? Asanın bir yılanla dönüşmesi, nasıl oluyor da, Suriye'den Libya'ya, Akdeniz'den Habeşistan'a uzanan onun muhteşem imparatorluğuna bir tehlike oluşturmuyordu? Niçin, Firavun hânedânı ve ileri gelenleri, Hz. Mûsâ'nın onları iktidardan etmek ve Mısır'dan kovmak niyetinde olduğu hususunda yaygara kopardılar? Ve bilhassa Allah'tan gönderilen bir peygamber olduğu ve İsrâiloğulları'na özgürlük isteğinden başka herhangi bir şey talepte bulunmamasına rağmen, niçin bir devrim korkusu vardı? O ana kadar aralarında, hiçbir politik konuşma geçmemiş olması nedeniyle, bu sorular özellikle önem taşımaktadır.

Cevabı şudur: Hz. Mûsâ'nın peygamberlik iddiası, başlı başına politik yapıyı da içeren mevcut hayat sistemini baştan aşağıya değiştirecek tam bir inkilâbı gerçekleştirmeyi ifade ediyordu. Gerçek şu ki, kâinâtın Rabbi'nin temsilcisi olduğunu iddia eden birisinin bu hali, bütün insanlardan kendisine mutlak teslimiyeti de içermekte oluşudur. Bundan dolayıdır ki, Kâinatın Rabbi'nin temsilcisi, başka birisine tabi ya da başka birisinin astı olarak değil, ancak idareci ve hâmf olarak yaşamaya gelmiştir. Çünkü, bir kâfirin hâkimiyetini tanımak ve ona tabi olmak, peygamberlik iddiasını nefy etmektir. Hz. Mûsâ (a.s.), peygamber olduğunu ileri sürdüğü zaman, Firavun ve çevresinin politik, toplumsal ve kültür inkilâbı tehdidini hissetmiş olmaları bundandır.

Şimdi şu sorunun üzerinde duralım: Mısır'ın büyük Firavun'unun çevresi; kendi öz kardeşinden başka bir yardımcısı ve Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu isbatlayan mucizevî asâsı ve ışık saçan elinden başka bir alâmeti olmayan Hz. Mûsâ'nın peygamberlik iddiasına niçin bu kadar çok önem veriyorlardı? Kanâatime göre iki temel neden vardır: *Birincisi*; Firavun ve maiyeti, Hz. Mûsâ'nın üstün şahsiyeti hakkında yeterli bilgiye sahiptiler, onu yakından tanıyorlardı. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) temiz, güçlü bir karakter ve olağanüstü bir kabiliyet sahibi, doğuştan lider ve bir kumandan olduğunu da biliyorlardı. Şayet Talmud ve tarihçi Josephus (Yüsufus)'un kıssalarına itimad edecek olursak, Hz. Mûsâ ayrıca çağının bütün ilimlerini tahsil etmiş, savaş ve idarecilik hususunda tam manasıyla eğitilmişti. Zira Hz. Mûsâ'nın içinde yetiştirildiği kraliyet ailesi fertleri için bu hususlar temel şeylerdi. Ve de ayrıca, Hz. Mûsâ, Habeşistan'a karşı düzenlenen seferde mükemmel bir general olduğunu da bizzat isbât etmişti. Medyen'de sekiz yıla yakın bir süre devam eden çölün zor şartları da, kraliyet sarayındaki kolay hayatın tesirlerini gidermeye yardım etmişti. Binaenaleyh bu azametli, kararlı ve dindar adam, Firavun'un sarayında peygamberlik iddiası ile ortaya çıktığı zaman onlar, onun iddiasını boş bir iddia sayıp önemsememezlik edemezlerdi. *İkinci* sebebe gelince; asasının mucizelerini ve yed-i beydâsını (ışık saçan el) gördükleri zaman, dehşet ve korkuya kapılarak onun arkasında gerçekten tabiat üstü bir gücün olduğunu kabul etmeye meyil ettiler. Yani demek ki, ona bir sihirbaz demelerinde açık bir inkâr ve aynı zamanda kendilerini ülkelerinden sürüp çıkaracağı korkusu vardı. Bu da aynı zamanda göstermektedir ki, peygamberlik alâmetlerinin daha ilk zuhûrunda onlar şaşırmamış, hayrete düşmemişlerdi. Şayet onlar, gerçekten Hz. Mûsâ'yı (a.s.) bir sihirbaz olarak görmüş olsaydılar, kesinlikle ondan bir devrim sâdır olacağını düşünmez ve onu bir tehlike saymazlardı. Çünkü sihir, dünyada hiçbir zaman bir devrim yapmış değildir.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ
 خَاشِعِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ
 فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ
 وَإِنَّكُم لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ
 نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ
 النَّاسِ وَاسْتَزْهَبُوهُمْ وَجَاءَ وَبِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ ۝ وَأَوْحَيْنَا إِلَى
 مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ
 وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَغِيرِينَ ﴿١١٩﴾
 وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَجْدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾

- 111 Dediler ki: “Onu ve kardeşini şimdilik bekletiver (vereceğin cezayı ertele), şehirlere de toplayıcılar yolla”;
- 112 “Bütün bilgin büyücüleri sana getiriversinler.”⁸⁹
- 113 Sihirbazlar Firavun’a gelip dediler ki: “Eğer biz galip olursak, herhalde bize bir karşılık (armağan) var, değil mi?”
- 114 “Evet” dedi. “(O zaman) Siz en yakın(larım) kılınanlardan da olacaksınız.”
- 115 Dediler ki: “Ey Mûsâ! (İlkin) sen mi atmak istersin, yoksa atanlar biz mi olalım?”

- 116 (Mûsâ:) "Siz atın" dedi. (Asalarını) atverince, insanların gözlerini büyüleyiverdiler, onları dehşete düşürdüler ve (ortaya) büyük bir sihir getirmiş oldular.
- 117 Biz de Mûsâ'ya: "Asanı fırlatıver" diye vahyettik. (O da fırlatıverince) bir de baktılar ki, o, bütün uydurduklarını derleyip toparlayıp yutuyor.⁹⁰
- 118 Böylece hak yerini buldu, onların bütün yapmakta oldukları geçersiz kaldı.
- 119 Orada yenilmiş oldular ve küçük düşmüşler olarak tersyüz çevrildiler.
- 120 Ve sihirbazlar secdeye kapandılar.
- 121 "Alemlerin Rabbine iman ettik" dediler.

AÇIKLAMA

89. Firavun'un maiyetinin bu sözleri, onların ilâhî mucizesinin neticesinde meydana gelen değişiklik ile sihirin tesiri arasındaki fark hususunda net bir fikirleri olduğunu gösterir. İlâhî mucizesinin neticesinde meydana gelen değişikliğin gerçek; halbuki sihir yoluyla sağlanan tesirin ise, sadece bir hayâlden (görüntü aldanmasından) ibaret olduğunu biliyorlardı. Hz. Mûsâ'nın peygamberlik iddiasını, "Bu adam usta bir sihirbazdır" diyerek çürütmeye çalışmaları bundandır. Yani şunu demek istiyorlardı: Asa fiilen yılan dönüşmemiş; aksine, Mûsâ'nın sihri sayesinde kendilerine sadece yılan şeklinde görünmüştür. Böylece onu, ilâhî bir mucize olarak görmediklerini ifade ettiler. Bundan dolayı da onlar Firavun'a, kendi sihirbazlarının da, ip ve sicim gibi şeyleri yılan şekline dönüştürebildiklerini göstermek için uzman bütün sihirbazların toplanmasını ve Hz. Mûsâ'nın asa mucizesi ile zihinlerde meydana gelen müthiş etkiyi, bir nebze de olsa halkın kalbinden silmesini tavsiye ettiler.

90. Sihirbazlar tarafından yılan şeklinde gösterilen sopa ve ipleri, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) ait asanın yuttuğuna inanmak için elimizde bir delil yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı ise, gerçek bir yılan dönüşür dönüşmez asanın, onların ürettikleri yalandan sihirleri yuttuğu gerçeğidir. Açık ifadesiyle bu şu demektir: Asadan olan yılan her nereye gittiyse, ip ve sopaları oynayan yılanlar şeklinde gösteren sihirin tesir alanını kırmış ve çevrelerinde dönmesiyle de bunlar ip ve sopalar haline dönerek gerçek hüviyetleri ile görünmeye başlamışlardır. (Daha fazla izah için, bkz. Ta-ha Sûresi an: 42)

رَبِّ

مُوسَىٰ وَهَارُونَ ۖ قَالَ فِرْعَوْنُ ءَامَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكْرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ لَتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۖ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خَلْفٍ ثُمَّ لَأُسَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ۖ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ۖ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِمَا جَاءَنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ۖ

122 “Mûsâ’nın ve Hârûn’un Rabbine...”⁹¹

123 Firavun: “Ben size izin vermeden önce O’na iman ettiniz, öyle mi? Mutlaka bu, halkı buradan sürüp çıkarmak amacıyla şehirde planladığınız bir tuzaktır. Öyleyse siz (buna karşılık ne yapacağımı) bileceksiniz.”

124 Muhakkak ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi idam edeceğim.”

125 (Onlar da:) “Biz de şüphesiz Rabbimize döneceğiz” dediler.

126 Oysa sen, yalnızca, bize geldiğinde Rabbimizin ayetlerine inanmamızdan başka bir nedenle bizden intikam almıyorsun. “Rabbimiz, üstümüze sabır yağdır ve bizi Müslümanlar olarak öldür.”⁹²

AÇIKLAMA

91. Bu yenilgi ve itiraf, Firavun'un adamlarını ters yüz etti. Bunlar, Mûsâ'nın (a.s.) bir sihirbaz olduğunu açıkça göstermek veya en azından peygamberliği konusunda halkın zihninde şüpheler uyandırmak için tüm usta sihirbazları bir araya toplamışlardı. Fakat yenilgiden sonra, bu pek mahir ustalar Hz. Mûsâ'nın (a.s.) göstermekte olduğu şeyin hiç de sihir olmadığını; bilâkis Yerlerin ve Göklerin Rabbi'nden kaynaklanan bir gücün eseri olduğunu ve her çeşit sihrin bunun karşısında güçsüz ve hükümsüz kalacağını, hep bir ağızdan kabul ve itiraf ettiler.

Hiçbir kimse sihri, sihirbazlardan daha iyi bilip değerlendiremeyeceği için, onların söyledikleri bir kalemde silinip bir kenara atılamazdı. Sihirbazlar, bilfiil gösteri ve deneme ile bunun bir sihir olmadığını doğruladıklarında, artık Hz. Mûsâ'nın (a.s.) bir sihirbaz olduğunu iddia etmek, Firavun ve avanesi için imkânsız oldu.

92. Şartların kendi aleyhlerine döndüğünü görünce Firavun, başka bir plan kurdu. Bu sefer de, tüm gösterilerinin Hz. Mûsâ (a.s.) ve sihirbazların kurmuş oldukları bir tuzağın neticesi olduğunu söyledi. Ve sonra, yaptığı bu suçlamanın doğru olduğunu itiraf etmeleri için de sihirbazları şiddetli bir ceza ve ölümle tehdit etti. Fakat bu da aleyhine döndü. Sihirbazlar bu yeni inançlarında kararlı ve uğrunda da her türlü zulme katlanmaya hazır olduklarını gösterdiklerinde, bu sayede, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) getirdiği gerçeğe olan inançlarının herhangi bir oyun değil, imanlarının samimi bir itirafı olduğunu isbatladılar. Bu yüzden de Firavun, hak ve adâlet hususunda takınmış olduğu yalandan tavrı bırakmış ve açıkça despotluğa ve zulme başlamıştır.

Bu bağlamda, ayrıca dikkatten kaçmaması gereken önemli bir husus da; imanın, birkaç saniye içerisinde sihirbazların yapılarında meydana getirdiği inanılmaz değişikliktir. Aynı insanlar, atalarının dinine yardım etmek uğruna evlerini, baskılarını terk etmişlerdi. Ve daha birkaç dakika önce, sıkılgan ve mütevazı bir şekilde, Firavun'dan, Hz. Mûsâ ile olan mücadelede eğer başarılı olurlarsa, kendilerine ne gibi mükâfâtlar verileceğini soran bu insanlar şimdi, gerçek inancın cesareti ve şecâatiyle doluyorlardı. Önünde ta'zîmle eğildikleri ve mükâfâtlar istedikleri aynı krala karşı şimdi meydan okuyacak kadar cesur ve kahraman olmuşlardı. Fakat, şimdi inançlarının doğruluğuna öyle kâni olmuşlardı ki artık tehdit edildikleri en korkunç işkenceler karşısında bile, bundan vazgeçmeyi düşünmüyorlardı.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَنْدَرُ مُوسَى
 وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ
 أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَى
 لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ
 مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أَوْذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا
 وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ
 وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا
 آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٣٠﴾
 فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا
 بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَّيَّرْتُمْهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ قَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِيُسْحَرَنَا بِهَا فَمَا
 نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

- 127 Firavun kavminin önde gelenleri dediler ki: “Mûsâ ve kavmini, bu toprakta (Mısır’da) bozgunculuk çıkarmaları, seni ve ilâhlarını terk etmeleri için mi (serbest) bırakacaksın?” (Firavun) dedi ki: “Erkek çocuklarını öldüreceğiz ve kadınlarını sağ bırakacağız.”⁹³ Hiç şüphesiz biz, onlara karşı kahir bir üstünlüğe sahibiz.”

- 128 Mûsâ kavmine: “Allah’tan yardım dileyin ve sabredin. Gerçek şu

ki, arz Allah'ındır; ona kullarından dilediğini mirasçı kılar. En güzel sonuç muttakiler içindir." dedi.

- 129 Dediler ki: "Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da eziyete uğrattıldık." (Mûsâ:) "Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizleri yeryüzünde halifeler (egemenler) kılacak, böylece nasıl davranacağınızı gözleyecek" dedi.
- 130 And olsun, biz de Firavun aile (çevre)sini belki öğüt alıp düşünürler diye yıllar yılı kuraklığa ve ürün kıtlığına uğrattık.
- 131 Onlara bir iyilik geldiği zaman "Bu bizim için" dediler; onlara bir kötülük de isabet ettiğinde, (bunu da) Mûsâ ve beraberindekilerin bir uğursuzluğu olarak yorumlardı. Haberinizi olsun: Allah katında asıl uğursuz olanlar kendileridir; ama onların çoğu bilmezler.
- 132 Onlar: "Bizi büyülemek için bize mucize (ayet) olarak her ne getirirsen getir, yine de biz sana inanacak değiliz" dediler.⁹⁴

AÇIKLAMA

93. Baskı ve zulmün iki dönemi vardı. İsrâiloğulları ilk defa, Hazreti Mûsâ'nın doğumundan önce II. Ramses'in yönetimi sırasında zulme uğradılar. Ayette anlatılan ikinci zulüm dönemi ise, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Allah'ın elçisi olarak gönderilmesinden sonra, Mineptah'ın hükümdarlığı esnasında başladı. Maamafih bununla beraber bir nokta ortak idi ki; İsrâiloğulları'nın yavaş yavaş soyları kuruyacak şekilde erkek çocukları öldürülüyor, kız çocukları hayatta bırakılıyor ve sağ kalanlar da diğer ırklar arasında kayboluyordu. 1896 senesinde yapılan arkeolojik kazılarda, muhtemelen bu döneme ait bir levha bulundu. Mineptah'ın kahramanlık ve zaferlerinden bahseden söz konusu levhanın üzerinde, "İsrâilliler imha edilmiştir ve onların yeniden türemeleri için geride hiçbir tohum bırakılmamıştır" diye bir cümle geçer. (Daha fazla açıklama için, bkz. Mü'min Sûresi: 25)

94. Bu, Firavun'un etrafındakilerin kesinlikle sihir olmadığını bildikleri şeye hâlâ sihir demelerindeki yobazlık ve inatçılıklarının en uç noktasıydı. Sihrin, bütün bir ülkenin kıtlık ve açlığına sebep olamayacağını aptal bir kimse bile bilir. Kur'ân-ı Kerim, aynı hikâye ile ilgili olarak Neml Sûresi'nin 13 ve 14. ayetlerinde şöyle der:

"Delillerimiz, âşikâr bir şekilde onlara geldiği zaman, 'Onlar da apaçık bir büyüdür' dediler. Kendileri bunlara inandıkları, kabul ettikleri halde, zulümleri ve kibirleri yüzünden inat ederek ayetlerimizi inkâr ettiler. Bak da gör; fesatçıların âkıbeti ne oldu?"

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ
وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ ؕ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَمْوَسَىٰ أَدْعُ لَنَا
رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لِيَن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ
وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى
أَجَلٍ هُمْ بَلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

- 133 Bunun üzerine biz de, ayrı ayrı mucizeler (âyetler) olarak üzerlerine tufan,⁹⁵ çekirge, buğday güvesi,⁹⁶ kurbağa ve kan musallat kıldık. Yine büyüklük tasladılar ve suçlu-günahkâr bir kavim oldular.
- 134 Başlarına iğrenç bir azab çöktüverince, dediler ki: “Ey Mûsâ! Rabbine -sana verdiği ahid adına- bizim için dua et. Eğer bu iğrenç azabı üzerimizden çekip gideriverirsen, and olsun sana iman edeceğiz ve İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz.”
- 135 Ne zaman ki, onların erişebilecekleri bir süreye kadar, o iğrenç azabı çekip gideriverdik, onlar yine andlarını bozdular.

ACIKLAMA

95. Her ne kadar bu herhangi bir şekilde de olabileceği gibi, büyük bir ihtimalle, dolu taneleri ile karışık yağmur fırtınası halinde vuku bulmuştu. İncil'in bundan, yağmur fırtınası olarak değil de, sadece “şiddetli dolu tanelerinin inmesi” şeklinde bahsetmesine rağmen, yaygın olan fırtına kelimesi tercih edilmektedir.

96. Arapça “قمل” kelimesi esas olarak, bit, sinek, sivrisinek, küçük çekirgeler, buğday biti ve benzeri gibi küçük haşerât mânâsına gelir. Mümkündür ki, geniş anlamları olan bu kelime, bit ve sivrisineklerin insanlara, ekin böceklerinin de tahıla aynı anda musallat olmuş olmaları nedeniyle kullanılmaktadır. (Mukayese için bkz. Kitab-ı Mukaddes, 7-12 bölümler ve Zuhurf an: 43)

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ

فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ وَمَغْرِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾ وَجَلَّوْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَمُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾

- 136 Biz de onlardan intikam aldık ve ayetlerimizi yalan saymaları ve onlardan habersizmişler (gibi) olmaları nedeniyle onları suda boğduk.
- 137 Kendisine bereketler kıldığımız yerin doğusuna da, batısına da o hor kılınıp zayıf bırakılanları (mustaz'afı) mirasçılar kıldık.⁹⁷ Rabbinin İsrâiloğulları'na olan o güzel sözü (va'di), sabretmeleri dolayısıyla tamamlandı (yerine geldi). Firavun ve kavminin yapmakta oldukları ve yükselttiklerini (köşklerini, saraylarını) da yerle bir ettik.
- 138 İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik. Putları önünde bel büküp eğilmekte olan bir topluluğa rastladılar. Mûsâ'ya dediler ki: "Ey Mûsâ! Onların ilâhları (var; onların ki) gibi sen de bize bir ilâh yap."⁹⁸ O: "Siz gerçekten câhillik etmekte olan bir kavimsiniz" dedi.

AÇIKLAMA

97. Yani, “İsrâilliler, Filistin’e vâris kılındı” demektir. Bazı yorumcular bundan, İsrâillilerin Mısır’ın efendileri kılındıkları anlamını çıkarırlar. Fakat biz, hem Kur’ân-ı Kerim’in bu bölümünde buna doğrudan bir işaret bulunmadığından ve hem de bunu destekleyecek tarihî herhangi bir delil bulunmadığından, bu tercemeyi kabul etmekte mütereddidiz. (Bkz. Kehf an: 57 ile Şûrâ an: 45)

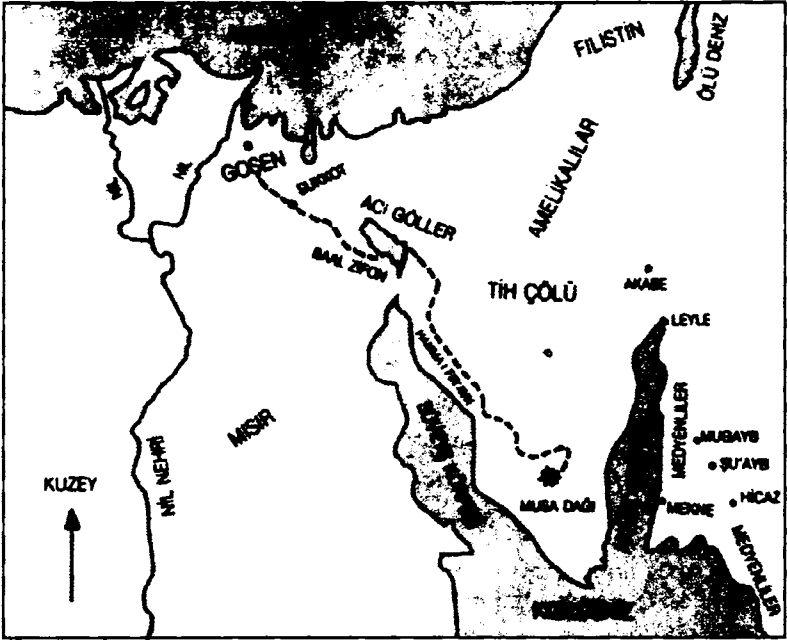
98. “*Bu insanlar*”, “Sinâ Yarımadası’nda askerî bir garnizon olan Mafka’da yaşayan Mısırlılardı. İsrâilliler Kızıldeniz’i, muhtemelen şimdiki Süveyş ili ile İsmâiliye arasında bir yerden geçerek yolculuklarını o zamanlar Mısır’ın hâkimiyeti altında olan yarımadanın güneyine doğru, kıyı boyunca sürdürdüler. Daha aşağılarda bakır ve zümrüt maden ocakları bulunuyordu. Bunların korunması için Mısırlılar buralara yakın yerlere bazı askerî garnizonlar kurmuşlardı. Bunlardan birisi, Mısırlıların, yarımadanın güneybatısında kalıntıları bugün bile durmakta olan büyük bir tapınak inşa etmiş oldukları *Mafka*’da bulunuyordu. Buna yakın başka bir yerde, Sâmi kavimlerinin ay tanrısına tahsis edilen başka bir tapınak da bulunmakta idi. Muhtemelen İsrâilliler, bu tapınağın yanından geçerken yapay bir put edinme hevesine kapılmış ve Hz. Mûsâ’dan böyle bir istekte bulunmuşlardı.

Bu olay, Mısırlıların kültürünün, esaretleri sırasında İsrâilloğulları’nın üzerinde derin izler bıraktığını gösterir.

Hz. Mûsâ’nın (a.s.) ilk halefi Nûn’un oğlu Yeşû’nun (Yûşâ), Mısır’dan çıkışlarından yetmiş yıl sonra İsrâillilere irad ettiği son hitâbesindeki sözlerden, buna kolayca hükmedilebilir:

“Ve şimdi RABB’den korkun. Samimî olarak gerçekten O’na kulluk edin; ırmağın öteki tarafından ve Mısır’da atalarınızın taptığı ilâhları bırakın ve Rabb’e kulluk edin. Ve eğer, Rabb’e kulluk etmek gözünüze kötü geliyorsa, atalarınızın kulluk yaptıkları ırmağın ötesindeki ilâhlara mı, yoksa Amovîlerin ilâhlarına mı, kime kulluk edeceğinizi bugün tayin edin; fakat ben ve ev halkım, Rabbe kulluk edeceğiz”. (Yeşû, 24: 14-15).

Bu, Hz. Mûsâ’nın kırk ve peygamber Yeşû’nun yirmi sekiz yıllık talim ve rehberliğinden sonra bile İsrâillilerin, Mısır firavunlarının hâkimiyeti altında geçirdikleri uzun kölelik sırasında, hayatlarına bulaşmış olan kötü tesirlerinden kendilerini temizleyemediklerini gösterir. İşte bu, o ifsâd olmuş müslümanların, Mısır’dan çıkışlarından sonra bir put tapınağı görür görmez, Mısırlı efendilerinin kulluk ettiği o tanrıların önünde secdeye kapanmaya son derece hevesli olduklarının nedenidir.

HARİTA - II

İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışları

AÇIKLAMALAR:

1. Göşen, İsrailoğulları'na Mısır'da yaşamaları için Hz. Yusuf (a.s) tarafından verilen yerdir.
2. Memfis; Hz. Musa (a.s) zamanında Mısır'ın başkenti idi.
3. Acı Göller; halihazırda Suveyş Körfezi'nden oldukça uzakta bulunuyor, fakat eskiden deniz ile bağlantılı idi.
4. Hz. Musa (a.s) İsrailoğulları ile birlikte Ramses'ten çıkarak yola koyulmuşlar ve yol üzerinde her yönden insan gelerek onlara katılmıştı. Öyle anlaşıyor ki, Hz. Musa (a.s) onları emin bir şekilde Tih çölünden geçirerek Sina'ya getirmek istemişti; fakat bir yandan Mısırlıların askerî kamplarının korkusu, öte yandan Firavun'un peşlerinden takibi korkusu onları bazı noktalarından Acı Göllerini geçtikleri Baal-Zifon'a doğru çekmişti ki burada Firavun ve ordusu suda boğulmuşlardı.
5. Hz. Musa (a.s) ve İsrailoğulları, Merh, Elim, el-Merha ve Paran Refidim yolunu izleyerek bugün Cebel-i Musa (Eski Ahid'de Sina) ve Tur denilen yere geldiler. Bu çevredeki vadi Kur'an'da mukaddes *Tuva* vadisi olarak zikredilmektedir. (Taha: 12)
6. Hammam-ı Firavun; Sina yarımadasındaki mahallî bir geleneğe göre Firavun'un cesedinin suda şişmiş olarak bulunduğu yerdir.
7. Bu haritadaki Tur, Tur Dağını değil bugünkü Tur limanını göstermektedir.
8. El-Merha; *manna* ve *salva*'nın indirilmeğe başlandığı, Eski Ahid'in Sin Çölü'nün sınırındadır.
9. Refidim yakınlarında, Hz. Mûsa'nın (a.s) asasını savurduğunda on iki su kaynağının fışkırdığı, Horeb Dağındaki meşhur kaya parçası bulunmaktadır.
10. Et-Tih; İsrailoğulları'nın kırk yıl evsiz yurtsuz dolaşarak kaldıkları çöldür. *Tih* kelimesi, *yetihun* (şaşkınca evsiz barsız dolaşma)'dan türemedir. (Bkz. Maide: 26).
11. Eski zamanlarda Ezion-geber adıyla anılan Akabe veya Eyle, yaygın geleneğe göre, Sebt gününü çiğneyenlerin malum hadisesinin vuku bulduğu yerdir.

إِنْ هَؤُلَاءِ مُتَبَرِّمًا هُمْ فِيهِ

وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ
فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ
يُسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ
وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ ۝ وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ
لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مِّمَّقَتُ رَبِّي ۚ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ
لِأَخِيهِ هَارُونَ أَخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ
أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَنِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ
أُسْقَرَ مَكَانُهُ فَسَوْفَ تَرَنِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا
وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَنَكَ ثُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

- 139 Onların içinde bulundukları şey (din) mahvolucudur ve yapmakta oldukları şeyler (ibâdetler) de geçersizdir.”
- 140 “O sizi âlemlere üstün kılmışken, ben size Allah’tan başka bir ilâh mı arayacağım?”
- 141 “Hani size dayanılmaz işkenceler yapan, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı öldüren Firavun ailesinden sizi kurtardık. Bunda Rabbinizden sizin için büyük bir imtihan vardı.”
- 142 Mûsâ ile otuz gece sözleşti ve ona bir on daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği süre, kırk geceye tamamlandı.⁹⁹ Mûsâ, karde-

şi Hârûn'a: "Kavmimde benim yerime geç, ıslâh et ve bozguncuların yolunu tutma"¹⁰⁰ dedi.

- 143 Mûsâ tayin edilen sürede gelince ve Rabbi de onunla konuşunca: "Rabbim! Bana göster, Seni göreyim" dedi. (Allah:) "Beni asla görmezsin. Ama şu dağa bak; eğer o yerinde karar kılabilirse, sen de beni göreceksin." Rabbi dağa tecelli edince, onu paramparça etti; Mûsâ bayılarak yere düştü. Kendine geldiğinde: "Sen ne yücesin (Rabbim)! Sana tevbe ettim ve ben iman edenlerin ilkiyim" dedi.

AÇIKLAMA

99. Mısır'dan ayrıldıktan sonra İsrâiloğulları, esaret bağlarından kurtularak hür hale gelip, bağımsız bir millet olduklarında, kavminin uyacağı şeriat kendisine talim edilmek üzere, Hz. Mûsâ (a.s.) ilâhî bir emirle Tûr-ı Sînâ'ya çağırılmıştı. Bu, burada zikredilen davet serilerinden ilkidir. Kendisine verilen bu ağır misyonun gerektirdiği formasyonu kazanmasını sağlayacak oruç, zühd, ibâdet, dua, iç murâkabe, arınma ve tefekkür için, Hz. Mûsâ (a.s.) kırk günlüğüne buraya çağırılmıştı. Hz. Mûsâ (a.s.) bu esnada kavmini, Nabi Sâlih ile Tûr-ı Sînâ arasında *Vadi'sh-Seyh* denilen yere bırakmıştı. *Meydânu'r-Râha* denilen mevkidir. Vadinin bir tarafında, mahallî söylentilere göre, Hz. Sâlih'in (a.s.) Semûd topraklarından göç edip yerleştiği tepecik yer alır. Hz. Sâlih'in (a.s.) anısına dikilen cami bugün bile orada durmaktadır. Vadinin diğer ucunda "*Cebeli Hârûn*" denilen ve rivayet edildiğine göre, İsrâiloğulları'nın buzağıya tapmalarını protesto etmek üzere Hz. Hârûn'un gittiği yer olan bir tepecik vardır. Vadinin üçüncü tarafında, deniz seviyesinden yaklaşık 7.359 feet (2.243 metre) yükseklikte ve çoğu zaman bulutlarla kaplı Sînâ Dağı vardır. Bu dağın tepesinde, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kırk gün ve geceyi geçirdiği, dolayısıyla ziyaret için kutsal bir mahiyet kazanmış olan mağara bulunur. Mağaraya yakın müslümanların bir camisi, Hristiyanların bir kilisesi ve dağın eteğinde de, Bizans İmparatoru Jüstinyen devrinde inşa edilmiş bir manastır vardır (Daha fazla bilgi için bkz. Kasas an: 9-10).

100. Hz. Hârûn, Hz. Mûsâ'dan iki-üç yaş daha büyük olmasına rağmen, peygamberlik görevi hususunda O'nun emri altındaydı. Gerçekte Hz. Hârûn bir peygamber olarak, Hz. Mûsâ'nın tebliğ çalışmalarında ona yardımcı olmak üzere vazifelendirilmiştir. O'nun Allah tarafından Hz. Mûsâ'ya yardımcı olarak görevlendirilmesi konusu, Furkan 35'te şöyle belirtilmektedir: "*Biz Mûsâ'ya kitap vererek kardeşi Hârûn'u ona yardımcı yapmıştık.*"

قَالَ يَمْؤُسَىٰ إِنِّي أَصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلِمِي
فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤١﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ
مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ
قَوْمَكَ يَا أُخِذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٢﴾

- 144 (Allah) “Ey Mûsâ!” dedi. “Sana verdiğim risâletimle ve seninle konuşmamla seni insanlar üzerinde seçkin kıldım. Sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol.”
- 145 Biz ona Levhalar’da¹⁰¹ her şeyden bir öğüt ve her şeyin yeterli bir açıklamasını yazdık. (Ve:) “Şimdi bunlara sıkıca sarıl ve kavmine de emret ki en güzeliyle sarılsınlar.¹⁰² Size fâsıkların yurdunu pek yakında göstereceğim”¹⁰³ (dedik).

AÇIKLAMA

101. İncil, bu iki levhanın kalın taş kalıpları halinde olduğunu söyler. Kur’ân-ı Kerim ve İncil, her ikisi de, levhalardaki yazıyı Allah’a atfederler. Yine de, elimizde bu yazı işinin nasıl yapıldığını anlatan açık bir kaynak mevcut değildir. Binaenaleyh, levhalar üzerindeki yazının doğrudan doğruya Allah tarafından mı, aracı bir melek vâsıtasıyla mı, yoksa Hz. Mûsâ (a.s.) eliyle mi yazıldığını kesinlikle bilmemekteyiz. (Lütfen bu kısmı Kitab-ı Mukaddes, Çıkış: 31:18, 32: 15-16 ve Tesniye 5: 6-22 bölümleriyle karşılaştırın).

102. Yani, “İlâhî düstûr ve açıklamalar doğru ve açık anlamları içerisinde uygulanmalıdır ki, saf bir kalb ve hüsn-ü niyet sahibi normal zekâlı herhangi bir insan tarafından kolayca kavranabilsin”. Bu şart, yasal safsataları ile ilâhî emirleri değiştirebilmek için şeytanca hile ve aldatma yolları arayıp duran kimselerin kılı kırk yarışlarıyla, bir insanın bu emirleri karıştırmaması ve şaşırmaması içindir.

103. Yani, “Yolunuza devam ederken, ilâhî kanuna uymayan, Allah’a ibâdet etmeyi ve itâat yollarını terk eden ve bâtılın o dar yollarında yürümekte ısrar eden kimselerin ev ve barınaklarının kalıntılarını göreceksiniz. Bu harâbelere rastladığınız zaman, böyle sapık yolları benimseyenlerin âkubetini, bizzat kendi kendiniz hemen fark edersiniz.”

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ
 بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
 الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٤﴾

- 146 Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden engelleyeceğim.¹⁰⁴ Onlar her ayeti görseler bile ona inanmazlar; doğru yolu (rüşd yolunu) da görseler, onu yol olarak benimsemezler; azgınlık yolunu, gördüklerinde ise, onu yol olarak benimserler. Bu, onların ayetlerimizi yalan saymaları ve onlardan gafil olmaları dolayısıyladır.

AÇIKLAMA

104. “İşte Benim kanunum: Kibir ve gurur ile hareket eden insanlar, herhangi bir ibret işaretinden hiçbir nasihat alamazlar ve kendilerine ders verebilecek herhangi bir şeyden de hiçbir şey öğrenecek degillerdir.”

Kur’ân-ı Kerim’e göre, kendisinin, Allah’a boyun eğmekten, kul olmaktan daha üstün olduğunu düşünen, O’nun emirlerine aldırış etmeyen ve sanki o Allah’ın kulu ve Allah da onun Rabbi değilmiş gibi tavır takanan bir kimse, yeryüzünde mağrur ve kendini beğenmiş biridir. Açıkça böyle bir küstahlık hiçbir haklı gerekçeye dayanamaz. Zira hiçbir kulun, Allah’ın arzında yaşarken, sanki O’nun kulu değilmiş gibi bir tavır içinde olmaya hakkı yoktur. Bundan dolayı Allah, “... haksız yere böbürlenip övünenler...” diye buyurmaktadır.

وَالَّذِينَ

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ
سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا
أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ

الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

- 147 Ayetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalan sayanlar, onların amelleri boşa çıkmıştır.¹⁰⁵ Onlar yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı?
- 148 (Tûr'a gitmesinin) ardından¹⁰⁶ Mûsâ'nın kavmi, süsleme eşyalarından böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tapılacak ilâh) edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onları bir yola da yöneltilmediğini (hidâyete erdirmedeğini) görmediler mi? Onu (tanrı) edindiler de, zulmedenler oldular.¹⁰⁷
- 149 Ne zaman ki (yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup, başları) elleri arasında düşürüldü ve kendilerinin de gerçekten şaşırıp saptıklarını görünce: "Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, kesin olarak hüsrana uğrayanlardan olacağız" dediler.

AÇIKLAMA

105. "... Onun amelleri boşa çıkmıştır...", hiçbir faydalı netice vermemiş ve kıymetsiz, değersiz olmuşlardır. Zira bunlar, insanın amellerini anlamlı kılan, iki temel şartı taşımamaktadırlar. Birincisi; bu amellerin ifa gayesinin, sadece bu dünyada değil, âhirette de kurtuluşa ermeyi hedeflemesi şartıdır. Herhangi bir amelin yapılmasında bu iki şart yerine getirilmezse, o iş boşa çıkacak demektir. İlâhî hidâyete karşı çıkarak veya buna aldırış etmeksizin yapılan herhangi bir amelin, Allah'ın herhangi bir mükâfâtına lâyık olmayacağı açıktır. Böyle kimselerin durumu, mal sahibinin arzusunun hilâfına, onun arazisini zorla gasb ederek ondan faydalanan zorba kimsenin haline benzer. Bu kimseye, böyle haksız kazanç ve gasbdan dolayı ancak şiddetli bir ceza müstehaktır. Arazinin gerçek sahibi onun bu küstahlığına göz yumduğu sürece ondan faydalanabileceğini bilmesine rağmen, o zâlim, bir gün zorla elinden bunun gideceğini de bilir. Gerçek sahibi, toprağını, gasb edenden geri alınca, artık elde edilen mahsûlden o zorbanın pay alması için bir neden kalmamıştır (Zaten kendisi de bunu bilmektedir).

106. Hz. Mûsâ (a.s.) Allah'tan talimât almak üzere kırk günlüğüne Tûr-i Sînâ'ya çıktığı zaman, kavmi konakladığı *er-Raha* ovasında, O'nun yokluğundan istifade ederek bir heykel yaptılar.

107. Buzağıya tapınma, Mısır'da bulundukları süre içinde İsrâiloğulları'nda vukubulan ikinci bir değişikliktir. Kur'an-ı Kerim: "... Onlar (İsrâiloğulları) inkâra o derece meyilli idiler ki, kalblerinde buzağıya ta'zim taşıyorlardı" diyerek Beni İsrâil'in, Mısırlıların buzağıya tapıcılığından etkilenmiş olduğunu söyler. Gerçekten ne ilginç bir durumdur ki, Mısır'dan mucizevî kaçışlarının üzerinden daha üç ay bile geçmeden, İsrâiloğulları, peygamberlerinden kendileri için yapay bir tanrı yapmasını istemiş ve Hz. Mûsâ (a.s.) Sînâ'ya çıkmak üzere onları terk eder etmez de hemen kendi kendilerine sahte bir tanrı uydurmuşlardı. Esareten henüz daha yeni kurtulduklarını ve Kızıldeniz'i sağ salım geçerlerken, Firavun ve ordusunun nasıl Allah'ın yüce kudreti sayesinde boğulduklarını bilmelerine rağmen, utanmadan Rablerini unuttular. İsrâiloğulları'nın bu güvenilemez ve kaypakça tavırlarından dolayıdır ki, bazı peygamberler bu cemâati, kendi kocasından başka diğer bütün erkeklerle sevgi gösteren ve hatta evliliğinin ilk gecesinde dahi sadâkatsiz bir tavır ortaya koymaktan çekinmeyen şirret bir kadına benzetmişlerdir.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَنَ أَسِيفًا قَالَ
 بُنَسَمًا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعْجَلْتُمُ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ
 وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّفُونِي
 وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ
 وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ
 غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي
 الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

- 150 Mûsâ kavmine oldukça kızgın, üzgün olarak döndüğünde onlara: “Beni arkamdan, ne kötü temsil ettiniz. Rabbinizin emrini çabuklaştırdınız, öyle mi?” dedi. Levhaları bıraktı ve kardeşini başından tutup kendisine doğru çekiyordu (ki Hârûn ona:) “Annem oğlu! Bu topluluk beni zayıflattı (hurpalayıp güçsüzleştirdi) ve neredeyse beni öldürmeye giriştiler. Bari sen düşmanları sevindirecek bir şey yapma ve beni bu zâlimler topluluğuyla birlikte kılma (sayma)” dedi.¹⁰⁸
- 151 (Mûsâ yalvarıp) Dedi ki: “Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kat. Sen merhamet edenlerin en merhametli olanısın.”
- 152 Şüphesiz, buzağıyı (tanrı) edinenlere Rablerinden bir gazab ve dünya hayatında bir zillet yetiştirecektir. İşte biz, ‘yalan düzüp uyduranları’ böyle cezalandırırız.

AÇIKLAMA

108. “... Beni, bu zâlim kavimle bir tutma, beni onlardan biri olarak sayma” ifadelerini burada nakletmekle Kur’ân-ı Kerim, Hz. Hârûn’u Yahudilerin sürdüğü günah lekesinden arındırıp temizlemiştir. Kitab-ı Mukaddes’e göre, onlara tanrı olarak altından bir buzağı heykeli yapma su-

çunu Hârûn (a.s.) işlemişti. Şöyle ki: “Ve Mûsâ’nın dağdan inmesinin geciktiğini görünce, kavmi Hârûn’un yanında toplandı ve ona dediler: ‘Kalk bize, önümüzden gidecek tanrılar yap; çünkü Mûsâ’ya, bizi Mısır’dan çıkaran bu adama ne oldu bilmiyoruz.’ Ve Hârûn onlara dedi: ‘Hanımlarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri söküp çıkarın ve onları bana getirin.’ Ve bütün kavim mensupları kulaklarındaki altın küpeleri söküp çıkardılar ve onları Hârûn’a getirdiler. Ve O, onları ellerinden aldı ve ona (eritilmiş altın külçesine) oymacı aleti ile şekil verdi ve ondan dökme bir buzağı yaptı. Ve şöyle dediler: ‘Ey İsrâil! Seni Mısır diyarından çıkaran ilâhlar bunlardır.’ Ve Hârûn onu gördüğü zaman, onun önünde kurbanların kesileceği bir yer yaptı ve Hârûn şöyle diyerek ilân etti: ‘Yarın Rabb için ziyafet bayramıdır.’ Ve ertesi gün erken kalktılar, yapılan adakları yerine getirdiler ve kavim yemek ve içmek üzere oturdular ve oynamaya ve eğlenmeye kalktılar.” (Çıkış, 32: 1-6). Kur’ân, bu iddiayı reddederek çürütmüş ve bu meselede o iğrenç günahın sorumlusunun Allah’ın peygamberi Hz. Hârûn (a.s.) değil, aksine “*Sâmiri*” adındaki bir asi olduğu gerçeğini nakletmiştir. (Daha fazla bilgi için bkz. Taha: 90-94).

Yahudilerin peygamberlerini, birçok iğrenç günahlarla hatta şirkle ithâm etmeleri belki garip gelebilir; fakat tarihleri üzerindeki derin ve eleştirel araştırmalar, bu ithâmların, kendi ahlâkî çöküntülerini doğrulamak için yapılmış olduğunu gözler önüne serecektir. Genel olarak bütün bir toplum, özel olarak da din âlimleri ve hahamlar, sapıklık ve ahlâksızlık içine düştükleri zaman, suçluluk psikolojisi içerisinde bu kötü davranışlarını haklı göstermek için birtakım mazeretler uydurmaya başlarlar. İnsanlar şirk, büyücülük, zinâ, ihânet, sahtekârlık ve buna benzer büyük günahlar işlediklerinde; bir peygamber için değil, sıradan bir insan için bile büyük bir ahlâksızlık ve utanma vesilesi olan bu gibi büyük günahları peygamberlere isnâd ederek onların temiz şahsiyetlerini lekelemişlerdir. Onlar böyle yaparak, aslında kendi çirkin fiillerini haklı ve mazur göstermek istemektedirler. Hatta bu devirde yaşayan insanlar, “Bu tip günahlardan peygamberlerin bile kendilerini koruyamadıkları bir zamanda, bizim gibi normal, sıradan insanlar böyle zaafatın nasıl emin kalabilir?” diyerek kendilerini müdafaa etmeye kalkıştılar.

Ahlâkî dejenarasyonları süresince Hindular da aynı şekilde hareket etmişlerdi. O döneme ait edebiyatları; tanrıları ve azizleri kapkara renkler içinde tasvir eder. Böylece, “Bu gibi yüce ve seçkin varlıklar ahlâksızlıklara bulaşınca, sıradan halk bunlardan nasıl kaçınabilir? Tanrılar ve azizler için utanılacak bir durum olmayan bu gibi fiiller, halk için niçin utanma ve ayıplanma konusu olsun?” diyebiliyorlardı.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا

وَعَامِنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ
مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُحُوتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ
هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَأَخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا
لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ
قَبْلُ وَإِنِّي أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْأُسْفَهَاءُ مِنَّا إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ
تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي هَذِهِ الْأَنْبِيَا
حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدَّنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِيَ أُصِيبُ بِهِ مَنْ
أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

153 Kötülük işleyip de bunun ardından tevbe edenler ve iman edenler; hiç şüphesiz Rabbin, bundan (tevbeden) sonra elbette bağışlayandır, esirgeyendir.

154 Mûsâ'nın kabaran öfkesi (gazabı) yatınca Levhalar'ı aldı. (On-

lardan bir) nüshasında “Rablerinden korkanlar için bir hidâyet ve bir rahmet vardır” (yazılıydı.)

- 155 Mûsâ, belirlediğimiz buluşma zamanı için kavminden yetmiş adam seçip ayırdı.¹⁰⁹ Bunları da ‘dayanılmaz bir sarsıntı’ tutuverince, dedi ki: “Rabbim! Eğer dileyseydin, onları da beni de daha önceden helâk ederdin. (Şimdi) İçimizdeki beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helâk edecek misin? O da Senin denemenden başkası değildir. Onunla sen dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirtirsin.¹¹⁰ Bizim velimiz Sensin. Öyleyse bizi bağışla, bizi esirge; Sen bağışlayanların en hayırlısıdır.”
- 156 Bize bu dünyada da, âhirette de iyilik yaz, şüphesiz ki biz Sana yöneldik. Dedik ki: “Azabımı dilediğime isabet ettiririm, rahmetim ise her şeyi kapsamıştır¹¹¹; onu korkup sakınanlara, zekâtı verenlere ve bizim ayetlerimize iman edenlere yazacağım.”

AÇIKLAMA

109. Cemâatleri adına, İsrâiloğulları’nın işlemiş oldukları buzağıya tapma günahından dolayı, Rablerinin önünde af dilemek ve nihayet O’na itâat etme konusundaki sözleşmeyi yenilemek üzere Beni İsrâil’den yetmiş kişi Tûr-i Sînâ’ya çağrıldı. İncil ve Talmud bundan bahsetmez. Fakat İncil, bunun yerine, kavminin üzerine fırlattığı zaman parçalanmış levhaların yerine yenileri verilmek üzere Hz. Mûsâ’nın (a.s.) Tûr-i Sînâ’ya davet edildiğini söylemektedir (Çıkış: bölüm 34).

110. Yeni her bir imtihan vesilesi, insanlar için son derece kesin sonuçlar verir. Aynı harmanda yığın halinde bulunan sap ve taneyi birbirinden ayıran savurma gibi, böyle durumlarda, imtihanda başarılı olan, bunu ancak Allah’ın hidâyeti ve yardımı ile elde eder ve başarısız olan da ilâhî hidâyet ve yardımdan yoksun olduğu için kaybeder. Her ne kadar bir kimse, mutlak hikmet ve adâlete dayalı muayyen ilâhî kanunlara göre, Allah’ın hidâyet ve yardımına mazhar olmaktaysa da, hakikatte bir kişinin sınanmasında başarılı veya başarısız oluşu tamamıyla Rabbânî ışık tutuş ve nusrete dayalıdır.

111. “Allah’ın mevcûdâtı idaresindeki üslûbu, gazaba ve hiddete değil, merhamete dayanır. O, yaratıklarına daima rahmet gösterir; gazab ve hiddetini ise, sadece kullarının isyan ve küstahlıkları, konulan sınırı aşarsa izhâr eder.”

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ
إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

- 157 Onlar, ümmî peygamber¹¹² (Rasûl)e uyanlardır. Yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de¹¹³ (geleceği) yazılıdır ki O (peygamber) onlara ma'rûfu (iyiliği) emrediyor, münkeri (kötülüğü) yasaklıyor, temiz şeyleri helâl, murdar şeyleri haram kılıyor¹¹⁴ ve onların ağır yüklerini, sırtlarındaki zincirleri indiriyor.¹¹⁵ Ona inananlar, saygı gösterip düşmanlarına karşı yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nuru izleyenler, işte kurtuluşa erenler bunlardır.

ACIKLAMA

112. Daha önce geçen âyetle Hz. Mûsâ'nın (a.s.) duasına karşılık verildikten sonra, Kur'ân bu vesileyle İsrâiloğulları'nı Hz. Muhammed'e (s.a.) tâbi olmaya davet eder. Demek istenilen şudur: "Hz Mûsâ zamanında, Allah'ın rahmetinin üstünüze gelmesini sağlayan şartlar hâlen geçerlidir ve bu da, sizin bu Peygamber'e (s.a.) inanmanızı gerektirmektedir. Allah'ın rahmetinin, kendilerini isyandan koruyan ve O'ndan kaçınan kimselere gönderildiği size anlatılmıştı. İşte şimdi de aynı şekilde, Allah'ın görevlendirdiği elçilerin rehberliğini kabul etmemekten daha büyük itâatsizlik yoktur. Binaenaleyh, siz bu isyânkârlıktan vazgeçmez-

seniz, ufak tefek ve önemsiz bazı dinsel ayrıntılarda gösterdiğiniz sofuktan başka erdemin diğer unsurlarından hiçbirini elde edemezsiniz. Allah'ın rahmetine erebilmeniz için zekât ile emrolunmuştunuz; bugün ise zekâtı harcamaya en uygun tek yol, şu anda içinizde bulunan Hz. Rasûl'ün (a.s.) liderliği altında sürdürülmekte olan 'Hak dinin ikamesi' mücâdelesine katkılarda bulunmaktır. Zira zekâtın esas iktizâsı, ancak bu şekilde tahakkuk ettirilebilecektir. Allah'ın, rahmetini vahyê inananların üzerine yazdığı, size daha önce haber verilmişti. Bundan dolayı, eğer siz, Allah'ın Rasûlü'ne indirmekte olduğu vahiyleri reddederseniz, Tevrat'ın içindeki vahiylerle inandığınızı iddia etseniz bile, "bu son şartı yerine getirmemiş olacaksınız."

Burada, Hz. Peygamber (s.a.) için "ümmî" kelimesinin kullanılmış olması oldukça anlamlıdır. Bu lakap burada, kendilerinin dışındakilere "ümmîler" (gentile: Yahudi olmayan) diyen Yahudilerin, bu kavmî gurur ve küstahlıklarını kırmak için kullanılmıştır. Bu konuda o kadar küstah idiler ki, bir ümmîyi kendilerine lider olarak tanımak şöyle dursun, bir millet olarak kendilerinden olmayan kimselere en temel insan haklarını bile tanımaya hazır değildiler. "Ümmîlere karşı bizim herhangi bir sorumluluğumuz yoktur..." (Âl-i İmrân: 75) diye iddiada bulundular. Bundan dolayı "Nebî" sözcüğünden önce "امى" kelimesini kullanmış olmakla, sanki Allah şöyle demek istemiştir: "Şimdi sizin kurtuluş ve selâmetiniz ancak bu ümmî peygambere uyanıza bağlıdır. Eğer siz O'na uyarırsanız, rahmetimden nasibinizi alırsınız; aksi halde, içinde bulunduğunuz dalâletten ötürü asırlar boyunca müstehak olduğunuz gazap sürer, gider."

113. Tevrat ve İncil'de, Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gelişine dair açık atıflar vardır. Örnekler için (bkz. Tesniye, 18: 15-19, Matta 21: 33-46, Yuhanna, 1: 19-21, 14: 15-17, 25-30, 15: 25-26, 16: 7-15.)

114. Yani, "O, daha önce kendi kendilerine haram kıldıkları temiz ve iyi şeyleri onlara helâl, yine kendilerinin helâl kıldıkları kötü ve zararlı şeyleri de haram kılar."

115. Yani, "O, ufak tefek meseleleri bile kılı kırk yararak çok büyük ve mühim meseleler haline getiren fakihlerin, dinî liderlerin takat getirelemeyecek sofuluk anlayışlarının ve avamdan insanların telkin ettiği bâtil inanç ve talimâtların kendilerine yüklediği bunaltıcı külfetlerden onları kurtarıcıdır. Ve ayrıca da, bizzat gene kendilerince uydurulup hayatlarını sımsıkı sarıp sarmaladıkları birtakım kayıtlardan da onları kurtarıp özgür kılacak olan da yine bu peygamberdir."

قُلْ يَتَايُهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا
 الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي
 وَيُمِيتُ فَتَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
 وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾
 يَهْتَدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

- 158 De ki: “Ey insanlar! Ben Allah’ın sizin hepinize gönderdiği bir elçisi (peygamberi)yim. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O’nundur. O’ndan başka ilâh yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve ümmî peygamberine iman edin. O da Allah’a ve O’nun sözlerine inanmaktadır. Ona iman edin ki hidâyete ermiş olursunuz.”
- 159 Mûsâ’nın kavminden¹¹⁶ hakka ileten ve onunla adâlet yapan bir topluluk vardır.¹¹⁷

AÇIKLAMA

116. Ara izah olarak getirilen 157-158. ayetlerle kesilen konunun anlatımına, kalınan yerden tekrar devam ediliyor.

117. Kur’ân meali hazırlayanların büyük bir kısmı, 159. ayete şöyle bir anlam verirler: “Mûsâ ümmeti içinde, Hakk’a götüren ve Hakk’a uygun karar veren bir topluluk vardır.” Böyle bir mânâyı verenler, yani Kur’ân’ın vahyolduğu devirde, onların içinde böyle bir grubun bulunduğunu söylemek isterler. Fakat biz ise, bu hususun geçtiği metinden, Hz. Mûsâ’nın (a.s.) peygamberliği zamanında İsrâiloğulları arasında böyle iyi insanlardan meydana gelen bir topluluğun var olduğunu anlıyoruz. Bu konunun burada zikredilmiş olması, o zaman, yani İsrâiloğulları arasında ahlâksızlığın ve ruhî soysuzlaşmanın en korkunç boyutlara vardığı, altın buzağıya tapmaya başladıkları ve neticede de Allah tarafından cezalandırıldıkları devirde bile, aralarında böyle bir sâlihler topluluğu bulunduğu içindir.

وَقَطَعْنَاهُمْ أَثْنَتَى عَشْرَةَ أَسْبَاطًا

أَمَّا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَنَهُ قَوْمُهُ أَنْ أَضْرِبَ بِعَصَاكَ
الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ أَثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَمَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلَوى
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ

يَظْلِمُونَ ﴿١٦٦﴾

- 160 Biz onları (İsrâiloğulları'nı) ayrı ayrı oymaklar olarak on iki topluluk (ümme) olarak ayırdık.¹¹⁸ Kavmi kendisinden su istediğinde Mûsâ'ya: "Asanla taş vurun" diye vahyettik. Ondan on iki pınar sızıp fışkırdı; böylece her bir insan topluluğu su içeceği yeri öğrenmiş oldu. Üzerlerine bulutla gölge çektik ve onlara kudret helvası ile bildircin indirdik.¹¹⁹ (Sonra da şöyle dedik:) "Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyin." Onlar bize zulmetmedi, ancak kendi nefislerine zulmediyorlardı.

AÇIKLAMA

118. Bu, Mâide Sûresi'nin 12. âyetinde ve Kitâb-ı Mukaddes'in dördüncü kitabı olan Sayılar'da açıklanmış olan İsrâiloğulları'nın teşkilatlanmasına işaret eder. Buna göre, ezeli olan Allah, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) İsrâiloğulları'nı Sînâ çölünde toplamayı ve bütün topluluğun bir sayımını yapmayı emretmişti. Buyruk gereğince sayıldılar ve Hz. Ya'kûb'un on çocuğu ve Hz. Yûsuf'un da iki oğlunun zürriyeti de dâhil edilerek İsrâil kavmi on iki aşirete ayrıldı. Ve her birinin başına, bu aşiretlerin başlarında bulunan on iki reisi; her bir aşiretin ahlâkî, dinî, toplumsal, kültürel ve askerî durumuyla yakından ilgilenmesi ve On Emir'in tatbik edilmesi için, babadan oğula geçecek şekilde lider yapıldılar. Bununla birlikte, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un dedelerinin kabilesi ve Hz. Ya'kûb'un on ikinci oğlu Levililer boyu, bu on ikinin dışında bırakıldılar. Bu boy, İsrâiloğul-

ları'nın on iki aşireti arasında sayılmamış, bilâkis ayrı bir cemâat olarak örgütlendirilmiş ve öteki bütün boyların dinî ve rûhî selâmetleri ile mes'ûl olma gibi umumî bir vazife ile görevlendirilmişlerdi.

119. Yukarıda zikredilen teşkilâtlandırma işi, Allah'ın İsrâiloğulları'na vermiş olduğu en büyük lütuflarından biriydi. Bu ikramın bir devamı olarak burada üç tane daha zikredilmektedir. 1) Sînâ Yarımadası'nda kaldıkları sürece, mucize olarak su ihtiyaçlarının sağlanması, 2) Çölün kavurucu sıcağından korumak için, gökyüzünün bulatlarla kaplanmış olması, 3) Çölün ortasında onları (İsrâiloğulları'nı) olağanüstü şekilde beslemek için “*menne*” (kudret helvası) ve “*selva*” (bıldırcın eti) gibi yiyecekler gönderilmesi. Eğer hayatları için zaruri olan bu düzenlemeler yapılmamış olsaydı, yaklaşık iki milyon insandan oluşan bu büyük topluluk, sıcak, açlık ve susuzluktan helâk olacaktı. Ve hatta, imkânların çok daha ileri olduğu bugün dahi, o Sînâ Yarımadası'nda bu miktarda bir insan kalabalığı, hiçbir ön tedbir almadan bir gezi yapacak olsa; o kalabalık için gerekli yiyecek ve içecek, onları kızgın güneşten koruyacak barınak temin edebilmenin ne kadar imkânsız olduğunu, o bölgeyi gidip gördüğünüzde anlarsınız. Bölgede yaşayan yerli insanlar o kadar azdır ki, sayıları birkaç bin civarındadır. Eğer çağdaş bir devlet, bölgeye bir askerî birlik göndermek istese (meselâ 500 bin asker kadar), keşifler çağı olan şu zamanda bile şüphesiz başı ağrıyacaktı. Bu yüzdendir ki, herhangi bir vahye ve mucizeye kafalarında yer vermeyen pek çok araştırmacı bilim adamları, öyle Kur'ân'da ve İncil'de bahsedildiği vechiyle, İsrâiloğulları'nın bu yarımadaı başından sonuna geçtikleri ve yıllarca bir bölgesinde kaldıkları tarihî gerçeğini kabul etmemişler ve böyle bir şeyin olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlar, “Belki de Filistin'in güneyinden bir yerden Kuzey Arabistan'a geçmiş olabilirler” demektedirler. Bu araştırmacılar, bir de Mısır tarafından gelen bütün ikmal yollarının kesik olması ve yarımadaın kuzeydoğusunda yaşayan Amalikalıların her an saldırılabilmeleri kuvvetli ihtimalinin de göz önünde tutulması halinde, böyle bir topluluğun, böyle güç coğrafi ve iktisâdî şartlar altında, belirtilen süre kadar kalabilmiş olmalarına hiç ihtimal dahi vermemekte ve üstelik inandırıcı olmadığını söylemektedirler.

Eğer bu manzarayı gözümüzün önünde tutarsak, ayette vurgulanan insanların gerçek değerini o zaman takdir edebiliriz. Fakat aynı zamanda, bu topluluğun geçmişinde de sık sık tekrarlandığı gibi itâatsizlik ve riyakârlık ta bulunarak nankörlük ettiği, küfrân-ı nimette bulunduğu da açıkça belli olmaktadır. (Bu konuyu Bakara Sûresi'nin, 72, 73 ve 76. açıklama notlarıyla karşılaştırınız).

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
 وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ
 سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي
 قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١١١﴾
 وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ
 فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا
 يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١١٢﴾

- 161 Onlara:¹²⁰ “Bu şehirde oturun, ondan istediğiniz yerden yeyin, ‘di-
 leğimiz bağışlanmadır’ deyin ve kapısından secde ederek girin, (biz
 de) hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanların (armağanlarını) art-
 tıracağız” denildiğinde,
- 162 Onlardan zulme sapanlar, sözü kendilerine söylenenden başka bir
 şeyle değiştirdiler. Biz de bunun üzerine zulme sapmaları dolay-
 ısıyla gökten ‘iğrenç bir azab’ indirdik.¹²¹
- 163 Bir de onlara deniz kıyısındaki şehri(n uğradığı sonucu) sor.¹²²
 Hani onlar cumartesi (yasağını çiğneyerek) haddi aşmışlardı. ‘Cu-
 martesi günü iş yapma yasağına uyduklarında’, balıkları onlara
 açıktan akın akın geliyor,¹²³ ‘cumartesi günü iş yapma yasağına
 uymadıklarında’ ise, gelmiyorlardı. İşte biz, fıska sapmaları dola-
 yısıyla onları böyle imtihan ediyorduk.¹²⁴

AÇIKLAMA

120. Şimdi burada, İsrâiloğulları tarihinden, yukarıda zikredilen Al-
 lah’ın lütf ve ihsânlarına karşılık, yapmış oldukları ve sonunda onları
 yavaş yavaş en feci yıkıma götüren bazı ihân et ve isyan olayları anlatıl-
 maktadır.

121. Lütfen bkz. Bakara an: 74-75.

122. Araştırmacılar burada adı geçen yerin, yeni İsrâil siyonist devletin aynı isimle inşa ettiği bir limanı bulunan ve Ürdün'ün meşhur Akabe limanına yakın bir mesafedeki Eylat yerleşim bölgesine işaret ettiği görüşündedirler. Bu liman şehri, Sina Yarımadası'nın doğusu ile Arabistan'ın batısında, Akabe Körfezi'nin ucundadır. Burası İsrâiloğulları'nın parlak dönemlerinde çok önemli bir ticaret merkezi idi. Ve Hz. Süleyman (a.s.), bu şehri Kızıldeniz'deki donanması için merkez liman yapmıştı.

Burası ile alâkalı olay, Yahudilerin ne dinî, ne de tarihî kitaplarında zikredilmemiş; fakat Kur'ân-ı Kerim'in burada ve Bakara Sûresi'nde anlattıkları, onun Kur'ân'ın vahyi sırasında, İsrâiloğulları arasında bilinen bir şehir olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Medîne Yahudileri, Yüce Peygamber (s.a.)'e her konuda karşı gelme fırsatını hiçbir zaman kaçırmadıkları halde, bu haberin doğruluğu konusunda itiraz edemediler.

123. “*Sebt* (Cumartesi)” İsrâiloğulları için, haftanın kutsal günüdür. Rabb, Mûsâ'ya “İsrâiloğulları'na söyle! Benim sebt günlerimi gerçekten tutacaksın; çünkü o, sizinle benim aramda nesillerdir süren bir âlâmettir... Onu bozan muhakkak öldürülecektir; o günde her kim iş işlerse o can, kavminin içinden atılacaktır... Ve nesillerince sebti ebedî bir ahit olarak İsrâiloğulları tutacaklar.” (Çıkış, 31: 12-16) Fakat evlerde ateş yakarak, kölelerini ve câriyelerini kullanarak ve dünyalık herhangi bir iş için verilen ölüm cezalarını bu günde ifâ ederek bu anlaşılmaya karşı geldiler. O kadar ki, Peygamber Yeremya (M.Ö. 628-586)'nın devrinde yüklerini bilhassa cumartesi günü Kudüs'ün kapılarından geçirerek taşırlardı. Ve bu yüzden Yeremya peygamber, “Eğer beni dinlemezseniz, o zaman onun kapılarında ateş tutuşturacağım ve Yeruşalim saraylarını eritip bitirecek ve sönmeyecek” diyerek onları tehdit etmek zorunda kalmıştı (Yeremya 17: 21-27). Aynı şekilde Peygamber Hezekiel (M.Ö. 595-536) de, tüm bir ulus olan Yahudilerin, Rabb'ın sebtine karşı gösterdikleri hürmetsizliği “millî bir cürüm” olarak ilân etmişti. (Hezekiel, 20: 12-24). Bu alıntılardan da anlaşılıyor ki, Kur'ân'ın bu ayetinde mevzubahis olan Sebt gününe karşı lakaytlık büyük bir ihtimalle bu dönemde olmuştur.

124. Allah, kullarını çeşitli şekillerde imtihan eder. İnsanlardan bir kısmının, ilâhî kanuna itâatten yüz çevirdiğini, küfr ve itâatsizliğe karşı eğilimin daha da arttığını ve bunların sayılarının da çoğaldığını gördüğünde Allah, bu kimselere çok câzib gelen igvâ edici ve saptırıcı şeylere götüren kapıları önlerine açar. Böylece onların, kötü niyetleri açığa çıkar ve sadece gerekli fırsat ve imkân bulamadıklarından, bir türlü yapamadıkları bu tip suçları işlerler.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ
 أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ
 يَتَّقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ
 السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِزِّ بَيْتٍ بِّمَا كَانُوا
 يَفْسُقُونَ ﴿١٦٦﴾

- 164 Onlardan bir topluluk: “Allah’ın kendilerini yıkıma uğratmak ve-
 ya şiddetli bir azaba uğratmak istediği bir kavme ne diye öğüt ve-
 riyorsunuz?” dediğinde, “Rabbimize karşı bir özür için ve bir ihtı-
 mal sakınabilirler diye” dediler.
- 165 Kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında ise, biz de kötülükten sa-
 kındıranları kurtardık. Zulme sapanları yaptıkları fışk dolayısıyla
 pek zorlu bir azab ile yakalay verdik.¹²⁵

AÇIKLAMA

125. Bu husus, söz konusu şehirde üç çeşit insan olduğunu gösterir: Birinciler, ilâhî kanun ve düzenlemelere açıkça ve küstahça karşı gelen-
 lardan oluşan grup. Bunları, ilâhî kanunlara bizzat karşı gelmeyen, fakat
 dinî değerlere karşı gösterilen yıkıcı hakeretlere sessiz kalan ve birinci
 gruba nasihat edenlere de, “O kanun tanımazlara herhangi bir nasihatta
 bulunmanın hiçbir yararı yoktur” diyen insanlar izlemekte. Son grup ise,
 son derece cesaret ve vakar ile şereflenmiş ve ilâhî kanuna açıkça karşı
 gelmeye hiçbir müsâmağa gösteremeyen yukarıdaki iki grubun dışında
 kalan diğer insanlardır. Bunlar, o kanuna aykırı hareket edenleri belki
 doğru yola yeniden dönerler diye, veya en azından bu zâlimleri uyarmak
 konusunda üzerlerine düşeni yaptıklarını Rableri katında gösterebilecek-
 leri bir amelleri olsun diye, onları iyilik yapmaya ve kötü işlerden uzak
 durmaya çağırırlar. Ve Allah’ın korkunç belası o şehire geldiğinde, bu ce-
 zadan kurtarılmış olanlar, sadece bu son gruba mensup olanlardı.
 Kur’ân’a göre, bizzat kötülüğün ortadan kaldırılmasına çalışmış oldukla-
 rı için onlar, gelen bu afetten kurtarıldı. Diğer iki grup ise, günah işle-

yenlerden sayılmak sûretiyle ve suçlarının yapısı ve yaygınlık dereceleri-ne göre cezalandırıldılar.

Bazı müfessirler, ikinci grubun kurtarılan insanlar arasında mı, yoksa cezalandırılanlar arasında mı olduklarının kesinlikle söylenemeyeceğini ifade ederler. Çünkü Kur'an'ın bu konudaki ifadesi açık değildir. İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen bir rivayete göre, kendisinin önceleri, ikinci grubun cezalandırılanlar arasında yer alacağı görüşünde iken; daha sonra, talebesi İkrime'nin iknasıyla söz konusu grubun, kurtulanlar arasında sayılması gerektiği görüşüne sahip olduğu söylenilmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in ifadelerini derin olarak düşündüğümüzde, onun ilk görüşünün daha doğru olduğunu hissederiz. Çünkü bir belâ ânında, buna hedef olan şehrin sadece iki gruba ayrılmış olduğu açıktır. Bir grup musibete uğratılanlardan, diğer grub da bu afetten kurtarılanlardandır. Kur'an'ın, kurtarılan grubun kötülüğü nehyedenlerden meydana geldiği hususundaki ifadesi açık olduğuna göre, diğer iki grubun cezaya çarptırılanlar arasında yer almış olması gerekmez mi? Bu istidlâl, "Rabbimize karşı bir mazeret sunabilmek için" ifadesi ile ve daha sonraki ayetlerle de desteklenmekte. Bundan da açıkça anlaşıldığı gibi, Allah'ın kanununa pervasızca karşı gelindiği şehrin, kötülüğe karşı koyanların dışındaki tüm ahâlisini O'nun azabı yakalamıştır. Demek ki, bir kimse sadece Allah'ın şeriatına karşı gelmemek ve pasif kalmakla kurtulamaz; aksine fazileti hâkim kılmak ve fenâlığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü bizzat ortaya koymalıdır. Bu, Kur'an'ın diğer bölümleri ve hadislerle de desteklenmektedir. Çünkü toplumsal suçlarla ilgili Allah'ın sünneti budur. Kur'an-ı Kerim şöyle buyurur: "(Öyle) bir fitneden sakının ki, o aranızdan yalnız haksızlık edenlere ulaşmakla kalmaz". (Enfâl, 25). Bu ayeti açıklama mahiyetinde Yüce Peygamber (s.a.) şöyle der: "Yapabilme ve engel olabilme durumunda olmalarına rağmen, gözleri önünde açıkça işlenen günahlara göz yumdukları ve bunlara hiçbir hoşnutsuzluk tepkisi göstermedikleri sürece, günahkârların günahı yüzünden Allah bütün bir toplumu cezalandırır. İnsan topluluğu böyle bir duruma düştüğü zaman Allah, suçlularla beraber bunlara göz yumarak, müsâmaha gösterenleri de aynı muâmeleye tabi tutar."

Ayrıca, söz konusu olan ayetlerden anlaşıldığına göre, Allah'ın cezası o şehre iki bölümde gönderilmişti. Bunların birincisi "عذاب بیس", ikincisi de "Aşağılık maymunlar olunuz" diye ifade edilen azab idi. Biz, birinci şekildeki bela ile yukarıda geçen gruplardan hem birincilerin, hem de ikincilerin; fakat ikinci şekilde ise sadece birinci gruptakilerin cezalandırılmış olduğu kanâatindeyiz. (En doğrusunu Allah bilir. Görüşümde isabet ettiysem bu Allah'tandır; yanlışdıysam bendendir. Allah, Gafûr ve Rahîm'dir).

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾
وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ يُسُومُهُمْ سُوءَ
الْعَذَابِ ۖ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَعْنَاهُمْ
فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِّنْهُمْ الْأَصْلَاحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ
خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ
سَيَغْفِرَ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ
مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا
فِيهِ وَالِدَارُ الْأَخْرَى خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

- 166 Onlar, kendisinden sakındırıldıkları 'şeyi yapmada ısrar edip başkaldırınca' onlara: "Aşağılık maymunlar olunuz" dedik.¹²⁶
- 167 Ve Rabbinin ilan ettiği şu zamanı hatırla ki, hani Rabbin belirtmişti,¹²⁷ "Kıyamet gününe kadar İsrâiloğulları'nın üzerine tekrar tekrar onlara şiddetli azablar uygulayacak insanlar gönderelim."¹²⁸ Rabbin sonuçlandırması pek çabuktur ve gerçekten O, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 168 Onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklar olarak paramparça dağıttık. Kimileri sâlih (davranışlarda) bulunuyor, kimileri de bunların dışında olan aşağılıklardır. Umulur ki dönerler diye, onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik.
- 169 Onların ardından yerlerine kitaba mirasçı olan birtakım 'kötü kimseler' geçti. (Bunlar) Şu değersiz olan (dünya)nın geçici yararını alıyor ve "Yakında bağışlanacağız" diyorlar. Bunun benzeri bir yarar gelince, onu da alıyorlar.¹²⁹ Kendilerinden Allah'a karşı hakkı söylemekten başka bir şeyi söylemeyeceklerine ilişkin Kitap sözü alınmamış mıydı? Oysa içinde olanı da okudular.¹³⁰ (Allah'tan) korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır.¹³¹ Hâlâ akıl erdirmeyecek misiniz?

AÇIKLAMA

126. Lütfen bkz. Bakara, an: 83.

127. Arapça “نَذَرْتُ” kelimesi “*bildirmek*” veya “*ilân etmek, duyurmak*” anlamlarına gelir.

128. M.Ö. 8. asırdan beri, İsrâiloğulları'na bu çeşit ikazlar, tekrar tekrar yöneltilmiştir. İşaya, Yeremya ve bunlardan sonra gelen peygamberlerin kitaplarında bu hususlar belirtilmektedir. Daha sonra Hz. İsa, İncillerdeki muhtelif hitâbelerinde, aynı şeyi onlara yöneltmişti. İlahî kitapların en sonuncusu olan Kur'ân da aynı ikazlarda bulundu. Yahudi topluluğunun aşağılanmaya ve rezil edilmeye başlandığı ilk zamanlardan beri, bunun semâvî olarak kabul edilen kitaplarda birkaç kez yinelenmiş olması gerçeği, Kur'ân-ı Kerim'in ve o kitapların gerçekten Allah'tan olduğu hususunda da açık bir delildir.

129. Başka bir ifadeyle, “Onlar günah olduğunu çok iyi bildikleri halde, nasıl olsa bağışlanacağız zannıyla, gayri meşrû mülk gibi bir günah işliyorlar. Onlar, Allah'ın seçilmiş kulları oldukları zannına bel bağlayıp, nasılsa af olunacağız diye bekliyorlar. Günahları nedeniyle ne mahcûb oluyorlar, ne de pişmanlık duyuyorlar. Hatta eğer başka bir imkân ellerine geçse, hemen aynı günahı işlemekten kaçınmıyorlar. Ne alçak insanlardır onlar! Kendilerini dünyanın liderleri yapan kitaba vâris olmalarına rağmen onlar, bu dünyanın geçici ve değersiz şeylerinin peşine düştüler. Böylece, onlar, adâlet ve doğruluğun bayraktarları, fazilet ve ıslâhın öncüleri olma yerine, bu dünyanın sefil takipçileri oldular.”

130. Onlar bizzat kitabı incelemişlerdir. Dolayısıyla, İsrâiloğulları'nın teklifsiz kurtulmuş oldukları hususunda Tevrat'ta kesin olarak hiçbir işaretin olmadığını bilmektedirler. Allah'ın onlara hiçbir garanti vermediği ve peygamberleri de kurtuluşa erdikleri konusunda onlara herhangi bir teminat vermediği halde, nasıl oluyor da, Allah'ın kendileri için söylediği şeyi O'na isnâd ediyorlar? Ayrıca, Allah hakkında yalnız doğruyu söyleyecekleri konusunda yapmış oldukları anlaşmayı bu şekilde bir kere daha bozmaları nedeniyle, suçları daha da bir çirkinleşiyor ve haince bir hareket halini alıyor.

131. Bu ayete iki şekilde anlam verilebilir. Birincisi; “Âhiret yurdu-na iyi insanlar müstehaktır ve orası yalnız Allah'tan korkanlara verilecektir. Orası herhangi bir kişi veya ailenin tekelinde değildir. Biri kalkıp hem cezayı gerektiren fiilleri yapacak, hem de bir Yahudi ve İsrâiloğulları'ndan olduğu için de âhirette iyi bir yer kazanacak; bu mümkün mü?” Diğer bir anlamı şöyle olabilir: “Âhiret yurdu, âhiretteki iyi hayatı, bu dünyadaki zevk ve sefâyı tercih edip Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Çünkü bu geçici hayatın zevklerini, gelecek ebedî dünyanın zevklerine ve huzuruna, ancak Allah'tan korkmayanlar tercih eder.”

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا
نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ
ظُلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَقِعَ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ
ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى
شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

- 170 Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar, kuşkusuz biz sâlih olanların ecrini kaybetmeyiz.
- 171 Bir zamanlar dağı, sanki bir gölgelikmiş gibi üstlerine geçirmiştik. Onlar ise neredeyse tepelerine düşecek sanmışlardı. (Onlara demiştik ki:) “Size verdiklerimize sımsıkı sarılın ve onda olanı düşünün; umulur ki korkup-sakınırsınız.”¹³²
- 172 (Ey Peygamber¹³³ insanlara şu zamanı hatırlat ki) hani Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine karşı şâhidler kılmuştı: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (demişti de) onlar: “Evet (Rabbimizsin), şâhid olduk”¹³⁴ demişlerdi. (Bu,) Kıyamet günü: “Biz bundan habersizlerdik” demenizi (önlemek) içindir.

AÇIKLAMA

132. Bu, üzerinde Benî İsrâil ile yapılan sözleşmenin bulunduğu taş levhaların Hz. Mûsâ'ya (a.s.) verilmesi sırasında Sina Dağı'nın eteğinde vukubulan olaya bir telmihtir. Kitab-ı Mukaddes şöyle der: “Ve Allah'ı karşılamak için Mûsâ, kavmini ordugâh olan kamp yerinden çıkardı ve

dağın eteğinde durdular ve Sînâ Dağı hep tütüyordu; çünkü Rabb onun üzerine ateş içinde inmişti ve onun dumanı ocak dumanı gibi çıkıyordu ve dağ şiddetle sarsıldı” (Çıkış, 19: 17-18).

Kendisiyle sözleşme yapmakta oldukları Allah'ın yüceliğini, büyüklüğünü, şânını ve sözleşmenin bizâtihi kendisinin önemini belki kavrırlar diye, İsrâiloğulları'ndan bir mîsâk almadan önce Allah, yukarıda anlatılan hallerin vukuunu diledi. Mamafih bu, Allah'la antlaşmaya girmeyi istemedikleri ve korkutma yoluyla onların buna zorlanmış oldukları anlamına gelmez. Gerçekte, onların tümünün samimi mü'minler olduğu ve en mühim gayeleri olan Allah'la sözleşme yapmak üzere dağın eteğine geldikleri bilinmektedir. Fakat onlarla sıradan bir yolla anlaşma yapmak yerine, kendisiyle sözleşme yaptıkları Allah Teâlâ'nın ne kadar azamet sahibi olduğunu göstermek ve bu anlaşmayı bozmanın ciddi sonuçlarını belleklerinde hep canlı tutmaları ve bu sözleşmenin büyük önemine dikkat etmeleri için, bu heybetli manzaranın meydana getirilmesi yoluna gidilmiştir.

İsrâîlîlere yönelik hitâblar burada sona erer. Bunu takip eden pasajlarda da hitâb artık, genelde bütün insanlığa ve özelde Hz. Peygamber'in (s.a.) halkına yöneltilmektedir.

133. Bir önceki tema şununla sona ermişti: Allah, İsrâiloğulları'ndan, O'na teslim olacakları ve O'na itâat edecekleri konusunda bir ahid almıştı. Buradaki ayetten itibaren de yalnız İsrâiloğulları'nın değil, bütün insanlığın bir anlaşma ile kayıtlı olduğunu hatırlatmak için hitâb tüm insanlığa çevriliyor. Binaenaleyh insanlar, o sözleşmenin şartlarını ne dereceye kadar yerine getirip getirmediikleri hususunda hesaba çekileceklerdir.

134. Değişik rivayetlerden öğreniyoruz ki, bu Hz. Âdem'in yaratılışı esnasında olmuştu. O an, bütün meleklerin bir araya toplanarak, Âdem'in önünde eğilmeleri emredilmiş ve ayrıca insanın, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu resmen ilân edilmişti. Aynı şekilde, bidâyetten kıyâmete kadar doğacak bütün nefisler bir kerede ve bir yerde hepsi toplanmış; akletme yetkileri kendilerine verilmiş olarak ve Allah'ın huzurunda O'nun kendilerinin Rabbi olduğunu itiraf etmeleri istenmiştir.

Hz. Übey b. Kâ'b'dan, büyük ihtimalle Hz. Peygamber'den alınan bilgiye dayanan bir hadis, bu ayeti en güzel tefsir eder. “Allah ruhlar âleminde bütün insanları topladı; onları türlerine ve yaşadıkları devirlere göre kümelere ayırdı ve onlara insan sûretini ve konuşma kabiliyetini verdi.

Sonra onlardan bir ahit aldı ve buna bizzat kendilerini şâhid tutarak “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sordu. Onlar da, “Hiç şüphe yok ki, yalnızca sen bizim Rabbimizsin” diye karşılık verdiler. Sonra Allah: “Hesap gününde bizim bilgimiz yoktu” diyerek mazeret ileri sürmeyesiniz diye yerleri, gökleri ve babanız Âdem’i bu konuda şâhid olmaya çağırıyorum. O zaman, benden başka ibâdete lâayık hiçbir şeyin olmadığını ve benden başka Tanrı olmadığını iyice kafanıza yerleştirin. Bana herhangi bir şeyi ortak koşmayın. Sizlere, benimle yaptığınız bu anlaşmayı devamlı hatırlatacak peygamberlerimi ve Kitabımı göndereceğim” dedi. Buna bütün insanlar, “Şehadet ederiz ki, yalnızca sen bizim Rabbimiz ve ilâhımızsın; senden başka ilâh ve Rab yoktur” diyerek cevap verdiler.

Bazıları, 172 ve 173. ayetleri birer remzî (sembolik) anlatım olarak alırlar. Bunlara göre, Kur’ân bu üslûpla, adeta Allah’ın ulûhiyyeti fikrinin, gerçekte insanın doğasına yerleştirildiğini ve bunun da kavranabilir açık bir vâkıa olarak husûle geldiğini anlatmak istemektedir. Fakat biz bu te’vîlin doğru olmadığına kâniyiz. Çünkü, Kur’ân ve Sünnet bu olayın bizzat fiilen olduğunu belirtmektedir. Üstelik bu ahitleşme olayının kıyamet gününde, insanlara karşı hakikî bir belge olarak ileri sürüleceğini de iddia etmektedir. Dolayısıyla, bu olayı, temsili bir kıssa olarak görmemiz için hiçbir neden yoktur. Biz, gerçekten bu olayın fizik dünyada meydana gelmiş olduğuna inanıyoruz. Her şeye gücü yeten Allah, kıyamet gününe kadar yaratacağı Âdem neslinden her bir ferdi varlık âlemine getirip ona anlama ve konuşma iktidarı vermiş ve sonra da hepsini bir kerede ve bir yerde huzurunda toplayarak onlardan, kendinden başka ilâh ve Rab olmadığı ve Allah’a teslim olup her şeyiyle O’na itâat etmekten (İslâm) başka onlar için de doğru bir yol bulunmadığı hususunda söz almıştı.

Böyle bir toplanişı mümkün göremeyenler, aslında, Allah’ın sınırsız kuvvetinden şüphelidirler. Yoksa, bu iş Allah için beşerîyetin kademe kademe yaratılması kadar kolay olduğundan, bu konuda herhangi bir şüpheye kapılmayacaklardı. Mutlak kudret sahibi olan Allah, şimdi insanları varlık âlemine getirdiği gibi, varlık âlemine gelmeden evvel de (doğum), varlık âlemine gelip gittikten sonra da (ölüm) bütün insanları toplayacak güce sahiptir. Allah onlara, hikmet, akıl, yetki ve yeryüzünün kaynaklarından kullanma hakkı verdikten sonra, kendine halife yapmaktan olduğunu ve bu hususta kendilerinden sadâkat yemini (*oath of allegiance*) aldığını bilmelerini istemiş olması akla yatkın gözükmektedir. Böylece, Âdem’in yaratılışı münâsebetiyle bütün beşerîyetin bir araya toplanmasının gayrı mümkün ve garip bir şey olmadığı aşikârdır.

أَوْ

تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةَ مَنْ بَعْدِهِمْ
أَفْتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

- 173 Ya da: “Bizden önce ancak atalarımız şirk koştmuştu; biz ise onlardan sonra gelme bir kuşağız. İşleri bâtıl olanların yaptıklarından dolayı bizi helâk mi edeceksiniz?”¹³⁵ dememeniz için.

AÇIKLAMA

135. Kendisi için bütün insanlardan söz alınan ve bu ayetin konusu olan husus, her bir şahsı işlediği fiiller hususunda bilinçli ve tam mes’ûl yapmaktır ki, böylece Rablerine karşı asi olanlar suçlarından dolayı hesaba çekilebilsinler. Yine izaha kavuşturulmalıdır ki, bu antlaşmadan sonra bir kimse, bir suç, bilgisizlik yüzünden işlediği için temize çıkma-ya ya da inhiraflarının sorumluluğunu kendinden evvel geçenlere yıkmaya kalkışamaz. Yine Allah, bu sözü almakla, onların kalblerine, kendilerinin Rabbinin yalnız O; ve ilâhlarının da yine yalnızca kendisinin olduğu hususunun zerkedildiğine dikkat çekmektedir. Binaenaleyh, hiçbir kimse, “Ben bundan tamamen habersizdim” veya “Kötü çevrem tarafından yoldan saptırıldım” diyerek sapkınlığının sorumluluğunu üstlenmekten kendini varesten kılamaz.

Şimdi bu bağlamda, muhtemelen ortaya çıkabilecek bir-iki soruyu düşünelim: Bu ahitleşmenin vukubulduğunu farz edecek olursak, bu konuda herhangi bir hatırlamaya sahip miyiz? Ve yaratılışımız sırasında, hangimiz Allah’ın huzuruna getirildiğinin ve bahsi geçen konuşmanın hakikaten meydana geldiğinin şuurunda? Eğer cevaplar olumsuz ise, o zaman nasıl olur da, ne hatırladığımız ve ne de farkında olduğumuz böyle bir *mîsâkı*n bize karşı delil olarak getirilmesi hakkaniyete uygun olur?

Cevap şöyle olacaktır: Evet bu mîsâk bize bir şahid olarak getirilecektir; çünkü her ne kadar onun anısı ve idrâki hatırımızdan ve bilinci-

mizden gittiye de, bu bilinç altında (*sub-consmind*) ve vicdanda muhâfaza edilmektedir.

Bellek ve idrâkimizden niçin silinip gittiği sorusuna gelince; eğer bir mîsâkın tesiri hafıza ve şuurumuzda devamlı canlı taze kalsaydı, o zaman herkes otomatikman onu yerine getirir ve dolayısıyla da imtihan ve yarılamanın bir anlamı kalmazdı. Böylece insanın esas yaratılış gayesi anlamsızlaşırdı. Oysaki, bu bir potansiyel olarak bilinç altında ve vicdanda (*intuition*) muhâfaza edilmektedir. Ve diğer lâ-şuûrî bilgi branşlarında da olduğu gibi keşf, sezgi ve derûnî faktörlerle bu, bilinç haline, şuur haline çıkarılabilmektedir. Hakikat şu ki insanlık; kültür, uygarlık, ahlâk, bilim ve bütün diğer beşerî faaliyetlerde ne başardıysa, aslında potansiyel olarak, daha önceden gizli olanın, hâricî (external) faktörler ve sezgi yoluyla dışarıya çıkarılmasıdır bu. Öte yandan, hiçbir eğitim, terbiye, çevre, dış faktör ve sezgi, bilinç altında saklı yetenek olarak zaten yatmakta olandan başka birşey vücûda getiremez. Ve aynı şekilde, bu faktörlerden hiçbirisi de bilinç altında saklı olanı, hiçbir sûrette silmeye muktedir değildir. En fazla belki onun tabiatını tahrif edebilirler; ama bütün çabalarına rağmen o güç, gizli olarak şuuraltında var olmaya devam edecek ve hâricî faktörlerin uyarılarına karşılık olarak da zâhire çıkmaya çalışacaktır. Aşağıdakiler bütün saklı bilgi dalları için geçerlidir:

- Tüm bunlar, saklı olarak bilinç altımızda vardır ve günlük eylemler halinde gözüktüklerinde var olduklarını kanıtlarlar.

- Bütün potansiyel bilgiler, dış tesirin bir karşılığı olarak pratik şekil alması için öğrenim ve eğitim vb. gibi hâricî uyarıcılara ihtiyaç gösterirler.

- Bütün bu saklı güçler, kötü arzu, çevre ve yoldan çıkarmalarla bastırılabilir, uyutulabilir; ama hiçbir zaman tümüyle bilinç altından silinmez. Bu yüzden de içsel duygular ve hâricî çabalarla düzeltilip yeniden döndürülebilirler.

Âlemdeki konumumuz ve âlemin yaratıcısı ile olan alâkamız hususunda hissî bilgimiz için de aynı şeyler söylenebilir.

Bu bilginin gerçekten var olduğu, yeryüzünün her ucundaki insan hayatının her döneminde, her yerleşiminde, her kuşak ve her neslinde arada sırada tezâhür ederek hiçbir beşerî gücün onu silmeye güç yetiremediğinin ortaya konmasıyla isbâtlanmaktadır.

Bu, ayrıca ne zaman bu bilgi pratik hayata uygulanmışsa, her zaman iyi ve faydalı sonuçlar doğurduğu gerçeğine de uymaktadır.

Bu bilgilerin zâhire çıkması ve pratik şekiller alması için daima bazı hâricî sebeplere ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu nedenle peygamberler, semâvî kitaplar ve peygamberlerin yolundan giden davetçiler, bu işlevi görmektedirler. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim, bunlara "hatırlatıcılar" demektedir. Çünkü bu peygamberler, semâvî kitaplar ve Hakka davetçiler, insanların zihinlerinde yeni bir şeyler yaratmıyorlar; aksine bazı hatırlatmalarla, kendilerinde zaten gizli potansiyel olarak bulunanı canlandırıyor ve gün yüzüne çıkarıyorlar.

İnsanın bilincindeki bu gizli bilginin var oluşunun başka bir kanıtı da, her çağda bu davetçilerin çağrısına olumlu karşılık vermiş olması ve onun sesini tanır tanımaz hemen ortaya çıkmasıdır.

Belki de hepsinden önce bu bilginin varlığı hakkındaki en büyük delil; bastırmak, susturmak, örtmek ve değiştirmek için şiddetli ve sürekli çabalara rağmen hâlâ insanoğlunun kalbinde yaşamış olmasıdır. Her ne kadar cehâlet ve ahmaklık, hırs ve önyargı, saptırıcı ve iğvâ edici güçler; şirk, tanrıtanımazlık, dinsizlik ve sapıklık üretmekte başarılı olmuşlarsa da, bütün bu şer güçler, bu fitrî bilgiyi insanın kalbinden silip atamamışlardır. Bunun içindir ki, ne zaman o bilgiyi yeniden diriltmek için çaba sarf edilse, hemen gün yüzüne çıkacaktır.

Hesap gününde, bu fitrî bilginin nasıl şahidlik yapacağına gelince; Allah, bütün insanların, İlâh ve Rabb olarak yalnızca O'nu kabullendikleri Mîsâk'ın anısını yeniden tazeleyecek, canlandıracak ve sonra da dünyada iken mütemadiyen reddetmelerine rağmen, bu bilginin kalblerinde gömülü olarak kaldığını onlara gösterecek; bu ahitleşmenin izlerinin her zaman zihinlerinde olduğunu isbât etmek için yine bizzat onların kendilerinden şahidler bulacak ve fitrî bilginin sesini nasıl ve ne zaman bastırdıklarını hayatlarının kayıtlarında onlara gösterecektir. Keşfi bilgilerinin, inhıraflarına nasıl ve ne zaman isnâd ettiği ve yine bu bilginin, Hakk'a davet eden tebliğcilerin çağrısına uymaya onları nasıl zorladığı ve onların da çeşitli bahanelerle bu derûnî-içsel sesi nasıl susturdukları kendilerine gösterilecektir. Bütün gizli şeylerin açığa çıkarılacağı o anda, hiçbir kimse artık bir mazeret bulamayacaktır. Herkes suçunu açık ve doğru ifadelerle itiraf edecektir. İşte bu yüzden Kur'ân, insanların "bizim bu anlaşmadan bir haberimiz yoktu" diyemeyeceklerini; aksine "Biz inkârcılardandık ve bile bile gerçeği yalanladık" diyerek itiraf etmek zorunda kalacaklarını söylemektedir. Bunlar, inkârcı oluşları konusunda kendi kendileri aleyhine de şahidlikte bulunacaklardır. "...Kendi aleyhimize şahidiz" dediler..." (En'am: 130).

وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ

وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٦﴾ وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٧﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٨﴾

- 174 İşte biz ayetleri böyle birer birer açıklarız,¹³⁶ umulur ki dönerler.¹³⁷
- 175 Onlara kendisine ayetlerimizi verdiğimiz kişinin haberini anlat.¹³⁸ O, bundan sıyrılıp uzaklaşmış, şeytan da onu peşine takmıştı. O da sonunda azgınlardan oluvermişti.
- 176 Eğer biz dileseydik, onu bununla yükseltirdik. Ama o yere meyletti (veya yere saplandı), hevâsına uydu. Onun durumu; üstüne var-san da dilini sarkıtıp soluyan, kendi başına bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir.¹³⁹ İşte ayetlerimizi yalanlayan topluluğun durumu böyledir. Artık gerçek olan haberi onlara aktar. Umulur ki düşünürler.

AÇIKLAMA

136. “Bizim ayetlerimiz” insan kalbine gömülmüş olan ve açıkça Allah’ın varlığına işaret eden, Hakikat bilgisinin izleridir.

137. Yani, “Bu insanlar sapıklık ve isyankârlıktan yüz çevirip O’na itâat ve ibâdet yollarına geri dönsünler diye”.

138. Ayet metninin ifadesine göre, ayette geçen kişi misal olsun diye uydurulmuş hayâlî bir şahsiyet değil, aksine gerçekten yaşamış birisidir.

Allah ve Rasûlü, o kimsenin ismini anmadılar; zira olayın aktarılmasından umulan gaye, isim zikredilmeden de gerçekleşmektedir. Böylece, adını zikrederek ona lüzumsuz bir şöhret sağlamaktan kaçınmak için, o kimsenin adı gizlenmiştir. Gerek Kur'ân ve gerekse hadis-i şeriflerde, genellikle nezih ifade üslûbuna sık sık rastlanmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân ve Sünnet, ibret alınması için, kötü bir örnek olarak naklettikleri şahsın ismini zikretmemişlerdir. Maamafih, yine de bazı müfessirler, eski zamanlarda veya Hz. Peygamber (s.a.) devrine ait bazı hususî isimler zikretmişlerdir. Mesela bazıları, Baura'nın oğlu Bel'am'ın ismini, diğer bir kısmı da Ümeyye bin Ebi's-Salt ve Seyfî ibn er-Râhib'in ismini zikrederler. Fakat gerçek şu ki, Kur'ân ve hadis, ayette geçen şahsın kimliğini tanıtmamıştır. Bu yüzden, bu hâlâ sırdır; ama bu örnek aynı davranış sergileyen herkes için geçerlidir.

139. Bu paragraf çok önemli bir konuyu içerdiği için, geniş izahlar gerektirir. Kötü örnekler olarak gösterilmiş olan şahsın, Allah'ın vahyi hakkında malumâtı vardı ve Hakikati de bizzat tanıyordu. Bundan dolayı, haklı olarak sahip olduğu bilginin onu, bâtıl olduğunu bildiği yoldan koruması ve doğru olduğunu bildiği yola sevk etmesi beklenmişti. Sonra, vahye uygun hareket etmesi icabınca Allah da onu, üstün insan mevkiine çıkartacaktı. Fakat o, dünya menfaatlerine, hırs ve rahatına yönelip çeşitli günahlara kapılarak bu behimî arzuların hırsına öyle yenik düştü ki, sonunda bütün yüce olan şeyleri bir kenara iterek tüm aklî ve ahlâkî terakki yetilerini boşa harcadı. Böylece bilginin isteklerine uygun gözetmesi gereken bütün sınırları aştı. Hemen yanı başında hazır beklemekte olan Şeytan da, ahlâkî zaafı nedeniyle kasden ve amden Hakk'tan yüz çevirdiğini görünce, derhal onu kendi azdırma ve saptırması altında tümüyle iradesini ve aklını yitirmiş insanların arkadaşlığına katılınca, onu bu dereceye düşürünceye kadar kovalar.

Allah böyle bir kimseyi, hırs ve şehvete tıpkı bir köpeğe benzetmiştir. Zira köpek bu tip karakteriyle meşhurdur. Dışarıya sarkan dili ve akan salyası, onun doymak bilmeyen oburluğunu gösterir; kendisine bir taş parçası atıldığında bile yer koklayarak o yöne doğru süratle koşar ve belki bir kemik olabilir umuduyla, onu dişler. Kendisi gibi daha birçok köpeğin doymasına yetecek bir leşe rastladığı zaman da onun bencilliği, bu son derece güçlü sahip olma hırsı açıkça ortaya çıkar ve başka hiçbir köpeği buna ortak yapmak istemez. Köpeğin diğer bir belirgin özelliği de şehvete aşırı düşkün olmasıdır. Bu yüzden iman ve bilginin kendisine telkinde bulunduğu yasakları çiğneyen dünyaperest insan, işte böyle bir köpeğe benzetilmiştir. Tıpkı bir köpek gibi, o da sadece midesini dolduracak ve şehvetini tatmin edecek yolların peşine düşecektir.

سَاءَ مَثَلًا لِّلْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِنَا وَانْفُسَهُمْ كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَى وَمَن يُضِلِلْ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ
لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ
أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ
هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

- 177 Ayetlerimizi yalanlayanlar ve yalnızca kendi nefislerine zulmedenlerin örneği ne kadar kötüdür.
- 178 Allah kime hidâyet verirse, o artık hidâyeti bulmuştur; kimi de şaşırtıp saptırsa, artık onlar da hüsrana uğrayanlardır.
- 179 And olsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık¹⁴⁰ (hazırladık.) Kalbleri vardır, bununla kavrayıp anlamazlar; gözleri vardır, bununla görmezler; kulakları vardır, bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.

AÇIKLAMA

140. Bu ayet, “Birçok cin ve insan vardır ki, biz onları sadece cehenneme göndermek ve cehenneme yakıt yapmak için yarattık” diye bir mânâyâ gelmez. Fakat ayetin ifade ettiği anlam şudur: “Biz onları yarattık ve onlara kalb, akıl, göz ve kulaklar verdik; fakat bu kötü insanlar, o yetenekleri Hakk’ı bâtıldan ayırt etmek için kullanmadılar ve kötü amelle-riyle kendilerini Cehennem için yakıt yaptılar.”

Yukarıda kullanılan üslûb, beşer dilinde şiddetli bir hasret ve üzüntüyü belirtir. Mesela, çocukları genç yaşta savaşta öldürülen bir ana, “Onları ben; bu mermilere yem olsun diye büyüttüm” dediğinde, bu ane onların gerçekten bu gaye için büyütüldüğünü söylemek istememekte; bilâkis son derece büyük olan üzüntüsünü göstermek ve savaştan sorumlu olanları yermek istemektedir.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا
 الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾
 وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٤٢﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
 بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٤٣﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ
 كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٤٤﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِم مِّنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا
 نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٤٥﴾

- 180 İsimlerin en güzeli Allah'ındır.¹⁴¹ Öyleyse O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde 'aykırılığa (ve inkâra) sapanları' bırakın. Yapmakta oldukları dolayısıyla yakında cezalandırılacaklardır.¹⁴²
- 181 Yarattıklarımızdan, Hakk'a yöneltilip ileten ve onunla adâleti kılan (uygulayan) bir ümmet vardır.
- 182 Ayetlerimizi yalanlayanları ise, biz onları bilmeyecekleri bir yönden derece derece (günahları yükletip azaba) yaklaştıracğız.
- 183 Onlara bir süre tanıyorum. Hiç şüphesiz benim düzenim (cezalandırmam) sapasağlamdır.
- 184 Sahiplerinde (ya da arkadaşları olan peygamberde) delilikten hiçbir şey olmadığını düşünmüyorlar mı? O, apaçık bir uyarıcı-korutucudan başkası değildir.

AÇIKLAMA

141. Şimdi, artık hitâbın sonuna doğru gelinilmekte ve herkes tarafından bilinen bazı sapmalara karşı dikkatli olmaları konusunda insanlara tenbihde ve itâbda bulunulmakta ve ayrıca Hazreti Peygamber'in (s.a.) mesajına karşı takındıkları alaycı ve inkârcı tavırların ciddi sonuçları hususunda da kendilerine uyarılarda bulunulmaktadır.

142. Farklı isimler, insanların zihinlerinde şekillendirdikleri farklı tanrı kavramlarını yansıttığından dolayı, Allah'a çeşitli isimler verme konusundaki bu tenbih çok önemlidir. İnsanlar eşyaya, onlar hakkındaki kendi kavramlarını ifade eden isimler verirler. Eşyayı algılamadaki bir kusur, isimlerdeki bir kusuru ve yanı sıra isimlerdeki kusur da tasavvurdaki kusuru gösterir. Öte yandan, insanın bir kimse ya da bir nesne ile ilgisi ve ilişkisi de, bunlar hakkında oluşturduğu belirti ve tasavvura dayalıdır. Nesnenin tasavvurundaki kusur, kişinin o nesneye olan yaklaşımındaki kusuru gösterir. Öte yandan, eğer bir insanın bir nesne hakkındaki tasavvuru doğru ve düzgünse, o kişinin o eşya ile olan ilgisi de doğru ve düzgünce olur. İnsanın, Allah ile olan ilişkisinde de bu durum aynen geçerlidir.

Bir insanın, Allah'a isimler atfederken işlediği hata (isterse O'nun sıfatlarını başkalarından ayırmak için olsun), Allah'ı ve sıfatlarını kavrayış ve inanışındaki hatanın bir sonucudur. Allah'ın ve sıfatlarının inanışında hataya düşen bir insanın, bu hata aynı derecede, hayata karşı ahlâkî tavırını, bütünüyle onun Allah anlayışını, O'nunla ve kâinatla olan ilişkisini yönlendirir. Bu yüzdendir ki Allah, insanlardan kendisi için en seçkin ve en güzel isimleri atfetmesini istemiş ve kendisi için yanlış isimler ve sıfatlar yakıştırmaktan kaçınmayı emretmiştir. Çünkü, O'na yalnızca en güzel ve mükemmel isimler (*Esmâü'l-Hüsna*) lâyıktır. Öyleyse O'nun isimlerine ters mânâlar vermenin sonuçları son derece ciddi olduğu için, en güzel iş, O'na en güzel isimler vermektir.

"En güzel isimler" "*Esmâü'l-Hüsna*", O'nun büyüklüğünü, yüceliğini, kudsiyetini, nezahetini ve sıfatlarının mükemmelliğini gösteren isimlerdir. Payesinin altında O'na isimler atfetmek, O'nun isimlerini saptırmak olur ki bu O'nun azametine aykırıdır ve O'na kusur ve noksanlık isnâd etmek veya bir başkasının O'nun hakkında yanlış bir inanç sahibi olması demektir. Yine, sadece ve sadece Allah'a lâıyk olan isimleri, O'nun herhangi bir yaratığına vermek de O'nun isimlerini tahriftir.

"Onun isimleri konusunda ilhada sapanları bırakın" emrine gelince, bu, "Onlarla faydasız münâkaşalara girmen gereksizdir. Eğer, senin ikazlarına kulak asmıyor, söylediklerini anlamaya çalışmıyorlar ve bilâkis sırf meseleyi karıştırmak için eğri, çarpık deliller ileri sürüyorlarsa, onlar sapıtmalarının sonuçlarını bizzat kendileri göreceklerdir" anlamına gelmektedir.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ
فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ
وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ
مُرْسَلُهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ
حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ ﴿١٨٩﴾

- 185 Onlar, göklerin ve yerin 'bağımlı olduğu egemenliğe ve sünnete (melekût),' Allah'ın yarattığı şeylere¹⁴³ ve ihtimal (verip) ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı?¹⁴⁴ Bundan sonra onlar artık hangi söze inanacaklar?
- 186 Allah'ın saptırdığı kimseye artık hidâyet verecek yoktur. Ve onları tuğyanları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakıverir.
- 187 Saatin (kıyametin) ne zaman demir atacağını (gerçekleşeceğini) sorarlar. De ki: "Onun ilmi yalnızca Rabbimin katındadır. Onun süresini O'ndan başkası açıklayamaz. O, göklerde ve yerde ağırlaştı. O, size apansız bir gelişten başkası değildir." Sanki sen, ondan tümüyle haberdarmışsın gibi sana sorarlar. De ki: "Onun ilmi yalnızca Allah'ın katındadır. Ancak insanların çoğu bilmezler."

188 De ki: "Allah'ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiçbir şeye) mâlik değilim. Eğer gaybı bilebilseydim, muhakkak hayırdan yaptıklarımı arttırdırdım ve bana bir kötülük dokunmazdı.¹⁴⁵ Ben, iman eden bir topluluk için, bir uyarıcı-korkutucu ve bir müjde vericiden başkası değilim."

AÇIKLAMA

143. Burada "refik" ile kastedilen Hz. Peygamber'dir. Bu sorular, refikleri Hz. Muhammed (s.a.) için, "Eğer akli bir dengesizlikten muzdarib olmasaydı, kendisine böyle bir 'mesaj' verilmiş olmazdı" demeleri töhmetini çürütmek için ileri sürülmüştür. Bu şahıs, onların aralarında doğup büyümemiş miydi? Allah tarafından gönderildiğini ilân etmeden önce onların bir arkadaşı değil miydi? Bu sorular onlara, üzerinde düşünmeleri için sorulmuştur. Aralarında geçirdiği bütün bu yıllar boyunca onlar, onu aklı-selîm ve iyi huylu birisi olarak tanımışlardı. Binaenaleyh, onların Hz. Muhammed'i (s.a.) akli başında olmayan biri diye ithâm etmelerinin, peygamberliğinden önce söylediği şeylerden dolayı değil, bilâkis, bizzat bir peygamber olarak söylediği hususlar yüzünden olduğu âşikârdır. Bundan dolayı, Hz. Muhammed'in (s.a.) mesajından anlamsız, gerçek dışı olarak gördükleri herhangi bir noktayı açıkça göstermeye çağrılmaktalar. Şayet onlar, göklerin ve yerin son derece mükemmel düzeninin şahaneliği üzerinde iyice düşünmüş olsalardı, ya da Allah'ın yaratıklarından herhangi birini yakından inceleselerdi, kâinâtın bütün bir sisteminin ve hatta mahlûkatın en ufak bir parçasının dahi, O'nun mesajının gerçekliğinin açık bir delili olduğunu anlayacaklardı. Çünkü bütün bunlar "şirki" giderecek, Allah'ın birliğini isbâtlayacak, insanları O'na kul olmaya davet edecek, insanlarda sorumluluk duygusunu canlandıracaktı. Ve işte onların kardeşinin va'z ettiği de buydu zaten.

144. Bu, şu demektir: "Onlar, hiç kimsenin tam olarak ne zaman öleceğini bilmediğini ve bu nedenle de ömür sermayesini en iyi şekilde kullanmaları, tövbe etmeleri ve kendilerini ıslâh etmeleri gerektiğini; yoksa çok ciddi sonuçlarla karşılaşacaklarını bile fark etmiyorlardı."

145. Yani, tam olarak kıyametin saatini size söyleyemem; çünkü ben de gayb hakkında bir şey bilmiyorum. Gelecek hakkında herhangi bir bilgiye sahip olsaydım, daha önceden sakınmam mümkün olacağından herhangi bir kötü şeyden zarara uğramazdım ve yine önceden bilgim olması nedeniyle de, bazı şeylerden de birçok faydalar elde ederdim. Bundan dolayı, sadece benim peygamberliğimi ölçmek için onun hakkında sorular sormaya kalkışmanız, sizin hesabınıza bir ahmaklıktır."

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ

نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا
 حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا
 لَئِنْ ءَاتَيْنَا صَالِحًا لَّنُكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا ءَاتَاهُمَا
 صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا ءَاتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا
 يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَتُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا
 يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

- 189 O, sizi tek bir nefisten yarattı ve kendisiyle durulup yatışması için ondan da eşini var etti. Onu (eşini) örtüp bürüyünce, o da bir yük yüklendi ve bununla (bir süre) gezindi. Nitekim ağırlaşınca, ikisi Rableri olan Allah'a dua ettiler: "Eğer bize sâlih (bir çocuk) verirsen, and olsun şükredenlerden olacağız."
- 190 Ama O, onlara (Âdem'in çocukları erkek ve kadınlara) sâlih (bir çocuk) verince, kendilerine verdiği şey konusunda ona ortaklar kılmaya başladılar. Allah, onların şirk koşmakta olduklarından yücedir.¹⁴⁶
- 191 Kendileri yaratılıp dururken, hiçbir şeyi yaratamıyan şeyleri mi ortak koşuyorlar?
- 192 Oysa (bu şirk koştukları güçler ve nesneler) ne onlara bir yardıma güç yetirebilir, ne kendi nefislerine yardım etmeğe.

ACIKLAMA

146. Bu bölüm, çocuklarının doğumu olayında, putperest Arapların Allah'a ortak koşuşlarını tenkit etmektedir. İlk insan ve eşinin, Allah tarafından var edildiği hatırlatıldığında, onlar bunu reddedemediler. Ayrıca bu ilk çiftten sonra da insanların doğumlarını düzenleyen yine O ol-

duğunu ve yine O'nun iradesiyle kadının hâmile kaldığını, en mükemmel biçimde ana rahminde çocuğu beslediğini ve vakti gelince de onu sağlam bir vücut ve çeşitli kabiliyetlerle mücehhez kılarak sağlam bir akıl ve sağlıklı bir vücutla dünyaya getirenin yine o Allah olduğunu biliyorlardı. Bütün bunların, sadece Allah'ın güç ve kudretiyle meydana geldiğini inkâr etmiyorlardı. Eğer Allah dilerse, kadının rahminde bir maymun, bir yılan ya da başka bir hayvan yaratabilirdi. Rahimdeki çocuğun şeklini bozar, akıl ve beden bakımından eksik ve sakat yaratabilirdi. Ayrıca da onlar, Allah'ın yaratıklarında herhangi bir değişiklik yapacak güce sahip hiçbir varlığın olmadığını da biliyorlardı. Bu nedenle hâmilelik devri süresinde beslenen bütün umutlar ve eli ayağı düzgün bir çocuğun doğması için yapılan bütün dualar hep Allah'a müteveccih. Fakat ne kötü bir tesadüftür ki, putperestler olduğu kadar mü'minler de, çocuk dünyaya geldikten sonra bu tutumlarını değiştirirler ve Allah'a şükür edeceklerine, teşekkürlerini bazı tanrılara, tanrıçalara, azizlere veya benzerlerine sunarlar ve yeni doğan çocuklarına, şirk kokusu bulunan "Hüseyin Bahş" (Hüseyin'in bahşettiği), "Pîr Bahş" (Pîrin bahşettiği) veya "Abdu'r-Rasûl" (Rasûl'ün kulu) "Abdu'l-Uzza" (Uzza'nın kulu), "Abdu's-Şems" (Güneş'in kulu) ve benzeri adlar verirler.

Bu kısmın olabildiğince açık olmasına rağmen, zayıf rivayetlerin desteklediği yanlış bazı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Başlangıçtaki ilk erkek ve dişinin (Hz. Âdem ve Havvâ) zikri ve hemen ardından da başka bir erkek ve bir kadının mevzu bahis oluşu, her iki çiftin de aynı çift oldukları şeklinde bir karışıklık doğurmuştur. Bundan dolayı, bazı müfessirler, bahsi geçen erkeğin Âdem, hâmile kalan kadının da Havvâ olduğunu ve rahimde iken çocuk için Allah'a duada bulunduklarını; fakat çocuk dünyaya gelince, bu lütuf hususunda başkalarını Allah'a ortak koştuklarını söylemektedirler. Sonra da, zayıf hadislerin yardımıyla bu konuda bütün bir hikâye icat etmişlerdir: "Hz. Havvâ'nın birkaç çocuğu doğumdan hemen az sonra ölünce, Şeytan, çocuklardan birinin doğumu sırasında O'na yaklaşıp 'Eğer doğacak çocuğa, Abdu'l-Haris (Şeytan'ın kulu) ismini verirsen, o kurtulacak' diyerek Hz. Havvâ'yı kandırdı." Bu tür bazı rivayetleri Yüce Peygamber'e (s.a.) dayandırmaları tümüyle esef vericidir. Fakat gerçek şu ki; bütün bu hadisler sahih olmayıp, ne yer aldıkları metin içinde ve ne de Kur'ân ifadesiyle desteklenmektedirler. Kur'ân-ı Kerim, bir erkek ve bir kadının beraberliğinin bir neticesi olarak dünyaya gelen çocukların gerçek yaratıcısının Allah olduğunu bizzat bildikleri halde, doğumda başka şeyleri Allah'a ortak koşan müşrikleri eleştirmektedir. İşte bu sebeple, onlar doğacak çocuğun kusursuzluğundan emin ol-

madıkları için, çocuğun sağ-salim doğması noktasında Allah'tan yardım isterler; fakat sağlam bir çocuğun rahatça dünyaya gelişinden sonra da minnettarlık hisleri ve ikramlarla başka şeylere yönelirlerdi. Böylece, burada davranışlarından dolayı sadece belli bir erkek ve kadın değil, aksine benzer şekilde davranan (bunlara putperest erkek ve kadınlar da dahil) bütün erkek ve kadınlar kınanmış olmaktadır.

Bu bağlamda, yeri gelmişken şunu da maalesef belirtmemiz gerekir ki, bu konuda günümüz Müslümanlarının durumu, Kur'ân'ın bu bölümde aşağıladığı putperest Arapların durumundan bile kötüdür. Putperestler, bir çocuk için Allah'a duada bulunmalarına rağmen, çocuğun doğumundan sonra O'na şirk koşmaktaydılar. Fakat "Tevhîd" inancına şehâdet getirdiklerini iddia eden günümüz Müslümanları ise, bundan daha da ileri gitmekte. Bu zavallılar, çocuğun doğması için bile başka şeylere dua ediyor, hâmilelik süresince başka şeylere adak adıyor ve çocuğun dünyaya gelişinden sonra da Allah'a eş koştukları şeylere şükranlarını yöneliyorlar. Üstelik de bu kimseler, bu Arapları "cehennemlik" putperestler olarak görürlerken, heyhat kendilerini de maşallah "cenneti" garantilemiş mü'minler olarak görüyorlar. Ayrıca kendilerinin tenkit edilmesine de tahammül edemedikleri gibi, bu kimselere ateş püskürürler.

Müslümanların bu acıklı hâlini, ıslâhatçı şairimiz Mevlânâ Hâlid, "Museddes"inde şöyle dile getirmekte:

*"Eğer birisi putlara tapsa, deriz ona kâfir
Allah'a oğul isnâd etse, ona da deriz kâfir"*

*Eğer birisi ateşin önünde başını eğip secde etse, o da kâfir
Yıldızlar da bir güç görse, o da kâfir"*

*Ama bize gelince, bütün yollar açıktır
Heyhat, dilediğine kul ol!"*

*Kâh gelir Nebî'yi tanıyıp yaparız.
Kâh gelir, İmamları Nebî'den üstün tutarız"*

*Kabirlere gider, adaklar eder
Şühedânın ruhlarından yardım dileriz,*

*Ve, ne Tevhîd inancımıza bir hâlel gelir.
Ne İslâm'ımıza bir kusur, ne de imanımıza futûr!"*

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ
 أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَلِمْتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا
 أَمْ لَهُمْ آعَيْنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ قُلِ ادْعُوا
 شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَآ تَنْظُرُونَ ﴿١٩٥﴾

- 193 Onları hidâyete çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da, suskun dursanız da size karşı (tutumları) birdir.¹⁴⁷
- 194 Allah'tan başka taptıklarınız, sizler gibi kullardır. Eğer doğru söz-lüler iseniz, hemen onları çağırın da size icâbet etsinler.
- 195 Onların yürüyecek ayakları var mı? Ya da tutacakları elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var?¹⁴⁸ Yoksa işitecek kulakları mı var? De ki: "Ortak koşmakta olduklarınızı çağırın, sonra bir düzen (tu-zak) kurun da bana göz bile açtırmayın."

AÇIKLAMA

147. Bu, putperestlerin taptıkları tanrıların güçsüzlüklerini göster-mek içindir. Kendilerine tapanlara doğru yolu göstermek bir yana, biz-zat kendileri bile, başkalarının gösterdiği hidâyete uymaktan acizdirler. O kadar ki, hiçbir kimsenin davetine cevap bile veremezler.

148. Burada müşrikler, koşmakta oldukları üç çeşit şirkin birinden tenkid ediliyorlar. Birincisi: Putlara, sûretlere veya başka çeşit tapınma sembollerine tapınmaları. İkinci çeşit şirkleri: Heykeller ve resimlerle gösterilen bazı kişi ve ruhlara tapmaları. Üçüncü çeşit şirk ise; bütün bu şirk koşmaların temelini oluşturan yanlış bâtıl inanışlar bütünüdür. Bu üç çeşit şirk de, Kur'an'ın değişik yerlerinde şiddetle tenkid edilmekte-dir. Burada da, putperest Arapların, ölerinde dinî törenler icra ettikle-ri, yalvarıp yakardıkları ve kurbanlar kesip adaklar adadıkları putlar kı-nanmaktadır.

إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابُ وَهُوَ يَتَوَلَّى
 الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
 نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا
 يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَفْوَ
 وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِنَّمَا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ
 الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ
 مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

196 Hiç şüphesiz, benim velim Kitab'ı indiren Allah'tır ve O sâlihlerin koruyuculuğunu (veliliğini) yapıyor.¹⁴⁹

197 O'ndan başka taptıklarınız ise, size yardıma güç yetiremezler, kendilerine de.

198 Eğer onları doğru yola çağırırsanız, işitmezler. Onları sana bakar (gibi) görürsün, oysa onlar görmezler bile.

199 Sen af (veya kolaylık) yolunu benimse; (İslâm'a) uygun olanı (ör-fü) emret ve câhillerden yüz çevir.

200 Eğer sana şeytandan yana bir kışkırtma (vesvese veya iğvâ) gelirse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

201 (Allah'tan) sakınanlara şeytandan bir vesvese eriştiğinde, (önce) iyice düşünürler (Allah'ı zikredip anarlar), sonra hemen bakarsın ki görüp bilmişlerdir.

202 (Şeytan'ın) Kardeşleri^{149/a} ise, onları sapıklığa sürüklerler, sonra peşlerini bırakmazlar.¹⁵⁰

AÇIKLAMA

149. Bu, putperest Arapların, “Eğer ilâhlarımıza karşı gelmekten, onlar aleyhinde konuşmaktan vazgeçmezsen, onların gazabına uğrayacak ve helâk olacaksın” diyerek Hz. Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri tehditlerinin cevabıdır.

149/a. Yani, “Şeytanların tesiri altında olanlar” demektir.

150. Bu bölümde Allah Teâlâ, Rasûlüne (s.a.); İslâm’ı yayma, insanları bu davete çağırma, onları hidâyete sevk etme ve onları ıslâh etme usûlleri hususunda çok önemli bazı şeyler öğretmiştir. Hedef, önce Yüce Peygamber’i (s.a.) ve O’nun vâsıtasıyla da sonra gelen izleyicilerini, yüklenecekleri davet yükünü taşıyabilmeleri için eğitmektir. Bu eğitimin bazı önemli hususları aşağıda anlatılmakta olup bunlar verilen sıraya göre düşünülmelidir.

a) Her şeyden önce en önemli husus, Hakk’a davet eden kişi, geniş ve müşfik bir kalbe sahip olmalı, ayrıca da sabırlı ve bağışlayıcı bir özelliği taşımalıdır. Davetçi, dava arkadaşlarına karşı samimi, insanlara karşı nazik olmalı ve muhâliflerine de tahammül edebilmelidir. Dava arkadaşlarının zaaflarını hoş görmeli ve düşmanların eziyetlerine sabırla karşılık vermelidir. En şiddetli tahriklerde bile soğukkanlılığını korumalı ve en nahoş şeylere bile aldırış etmemelidir. En acı sözlere, en insafsız iftiralara ve en acımasız işkencelere sabırla katlanmalıdır. Kaba kuvvet, katı kalblilik, kötü konuşmak ve öç almaya yönelik kinci davranışlar, bu hususta zehir kadar zararlıdır ve davete hiçbir fayda sağlamadığı gibi aksine zarar da verir.

Hz. Peygamber’in (s.a.) bu konuda bir hadisi vardır. “Allah Teâlâ bana, ister sinirli olayım ister neşeli olayım, daima doğruyu söylemeyi; hasımlarıma karşı bile olsa, samimi ilişkiler kurmak için elimden geleni yapmamı; hakkımı gasb edenlere bile kendi haklarını vermeyi ve hatta bana eziyet edenleri bile bağışlamayı emretti.” Ve kendisi de bu vazifeye görevlendirdiği kimselere şu tavsiyelerde bulundu: “Nereye giderseniz gidiniz, nefret ettirici değil, müjdeleyici olunuz; insanlar için zorluk ve sıkıntı kaynağı değil, bilâkis huzur ve kolaylık kaynağı olunuz.” Allah Teâlâ, Peygamberinin (s.a.) bu özelliğini şöyle övmektedir: “(Ey Allah’ın Rasûlü!) Senin onlara yumuşak davranman Allah’ın rahmetinden idi. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(ın kusurları)na bakma, onlar için mağfiret dile...” (Âl-i İmrân, 159).

b) Bu görevin başarıyla yerine getirilebilmesi için gerekli olan ikinci

husus: Felsefeleştirmekten kaçınmak ve evrensel erdemler olarak kabul edilen ve normal bir insanın sahip olduğu selim akıl ile kolayca anlaşılabilen basit, sade faziletleri emretmektir. Böylece Hakk'a davet edenin çağrısı herkesi ikna eder. Bu tutumun en büyük faydası, şüphesiz, düşmanlarına karşı halkı İslâm'a davet edenlerin safına katmada görülür. Halk yığınları, peşin hükümlerine rağmen, bir tarafta kendilerini kolayca anlayıp tatbik edebilecekleri erdemlere çağıran sade, kibar insanları; diğer tarafta, gayri insanî ve gayri ahlâkî tavırlarla, onların bu yüce görevine karşı gelen düşmanları görünce, o rezil muhâliflerden yavaş yavaş yüz çevirip Hakk'a davet edenlerin saflarına geçerler. Sonunda, "meydanda sadece çıkarları sıkı sıkıya bâtıla bağlı olanlarla, câhilî adetlerinin ya da atalarının geleneklerinin kölesi olanlardan başka kimse kalmaz. Hz. Peygamber (s.a.), Arap Yarımadası'ndaki büyük başarısını, bu hikmetli siyasetine borçludur. Daha sonraları, Hz. Peygamber'in (s.a.) halefleri de İslâm'ın hızla yayıldığı ve süratle halkının ezici çoğunluğu tarafından "din" olarak kabul edildiği ülkelerin fetihlerinde de aynı başarıyı devam ettirmişlerdir.

c) İslâm'ın neşri konusunda verilmiş olan üçüncü talimât da, câhil kimselerle faydasız tartışmalara girmekten kaçınmak hakkındadır. Hakk'a davet eden kişinin, art niyetli ve bozguncu insanlarla yapacağı konuşmaların faydasız münâkaşa ve tartışmaları içermemesine çok dikkat etmesi gerekir. Davetçi, bu insanlardan sadece makul bir tavır takınan akıl sahibi kimselere yaklaşmak ve konuşmak için elinden gelen gayreti göstermelidir. Muhâtablarının hafife alıcı ve alay edici bir tavır takındıklarını ve faydasız münâkaşa ve tartışmaya başvurduklarını hisseder hissetmez, onurlu bir şekilde hemen geri çekilmelidir. Bu gibi şeylerle uğraşmak sadece faydasız olmakla kalmayıp, aynı zamanda daha yararlı şekilde kullanılması mümkün olan değerli vakti ve emeği boş yere harcamaya neden olduğu için zararlıdır da.

d) Gerçeğe davet eden kişi, ifrit insanlardan gelen tahriklerin artık tahammül sınırını aştığını ve artık daha fazla onların zorbalıklarına, kötülüklerine, aptalca karşı koyuşlarına ve suçlamalarına dayanamayacağını hissettiği anda, şeytanın fısıldadığı o kimselere aynı şekilde misliyle mukabelede bulunarak ağızlarının payını vermeyi iyi bilmelidir. En iyisi, Allah'a sığınmak ve kulunun kendini kaybedip kızarak O'nun davasına zarar verecek herhangi bir şey yapmasından korumasını yine O'ndan talep etmektir. Böyle bir tutum ancak, en ağır tahrikler karşısında bile soğukkanlılığını, sükûnetini muhâfaza edebilmeyi başaranlar için mümkündür.

Çünkü, eğer bir insan, kızgınlık, hakaret, haksızlık ve kabalık vs. karşısında hemencecik heyecanlanıp galeyana gelirse, ne aklı başında düşünebilir ve ne de aklı başında hareket edebilir. Oysaki, bu mesajın gerçekleşmesini istemeyen ve onu geriletip mağlup etmek için sürekli planlar kurmakta olan Şeytan, ilk önce kendi yandaşlarını, Hakk'a davet eden kişiye saldırmaları için tahrik eder; sonra da karşı saldırıda bulunmak için davetçiyi teşvik eder. Şeytan'ın telkini oldukça câzibeli kelimeler ve dindarâne tabirlerle olduğu için, kolay kolay karşı konması mümkün olmaz. Bundan dolayı 201 ve 202. ayetlerde muttakî (sakınan) kimseler, bu ciddi tehlike hakkında önceden uyarılmış ve eğer günahattan kaçınmak istiyorlarsa, Şeytan'ın kandırışının kötü tesirlerini ve kalblerindeki kıskırtmayı hissederek derhal hazır ola geçip, kendilerini savunmaları gerektiği talimâtı verilmiştir. Sonra, davaları uğruna, böyle durum ve şartlarda takınmaları gereken uygun tavrı net bir şekilde göreceklidir.

"Şeytanların kardeşleri"ne gelince, böyle kimseler onların etkisiyle menfaatperestler haline gelir ve onların kıskırtmalarına direnemezler. Böylece, bunlar intikam almak ve tıpkı düşmanlarının yaptığı gibi her türlü sahtekârlık ve fesâda başvurmak için kendilerini azıttıran şeytanlara uyarlar.

Bu paragraf, yukarıda zikredilen hususî anlamların yanında, umûmî bir mânâ da taşımaktadır. Bu da, muttakî kimselerin yollarını, tavırlarını takvâ üzere olmayanlarınkinden ayırmaya yardımcı olmaktır. Gerçekten Allah'tan korkan ve samimiyetle günahattan sakınan kimseler, kalblerine kötü bir düşünce geldiğinde ve bundan dolayı vicdanlarında rahatsızlık ve yüreklerinde acı hissettikleri anda derhal, Allah'tan Şeytan'ın kandırmalarına karşı kendilerini korumasını isteyecek duyarlılığa sahiptirler. Çünkü onlar bu tip kötü düşüncelere, kötü arzulara ve kötü niyetlere alışkın insanlar değildir; bu hususlar onların fıtratlarına, tabiatlarına yabancıdır. Bu gibi düşüncelerin akıllarına girdiğini fark eder etmez, hemen akılları başlarına gelir, vicdanları bu kötü düşünceleri tanır ve sonra da kalblerini bu gibi kötü şeylerden temizlemesi için Şeytan'dan Allah'a sığınır. Bunlara karşılık, ne Allah'tan korkan ve ne de günahlardan kaçınmayı arzulayanlar ve kardeşleri olarak da şeytanları seçenler, kalblerinde herhangi bir anormallik hissetmeden, habis fikir, habis maksad ve habis tasarımları beslemeye devam edip giderler. Ta ki artık temiz hiçbir duyguya kalblerinde yer kalmayınca kadar. Vakti gelince de bu kirli düşünceler pratiğe tezâhür ederek dünya hayatında kendilerini yer yer gösterirler.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ
 إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ
 يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ
 تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ
 الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾
 إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ
 وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

- 203 Onlara bir ayet getirmediğin zaman: “Sen Onu (inmeyen ayeti) derleyip toplanana” derler.¹⁵¹ De ki: “Ben, yalnızca bana Rabbinimden vahyolunana uyarım. Bu, Rabbinizden olan basîretlerdir; iman edecek bir topluluk için de bir hidâyet ve bir rahmettir.”¹⁵²
- 204 Kur’ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Umulur ki esirgenmiş olursunuz.¹⁵³
- 205 Rabbinî, sabah akşam, yüksek olmayan bir sesle, kendi kendine, ürpertiyle yalvara yalvara ve için için zikret. Gaflete kapılanlardan olma.¹⁵⁴
- 206 Hiç şüphesiz Rabbinin katında olanlar, O’na ibâdet¹⁵⁵ etmekten büyüklemezler; O’nu tesbih¹⁵⁶ ederler ve yalnız O’na secde ederler.¹⁵⁷

AÇIKLAMA

151. Kâfirlerin bu sorusu, bir alay ihtivâ etmektedir. Onlar şöyle demek istediler: “Pekâlâ; peygamber olduğunu ileri sürdüğüne göre, bunu isbâtlamak için bir mucize de ayarlamış olmalısın herhalde!”. Bu sözlerine cevabın büyüklüğü, Allah’ın kitabına lâyük biçimdedir.

152. Bu, yukarıdaki sorunun cevabıdır: “Arzunuz üzerine veya ben ihtiyaç duyduğum zaman derhal mucizeler yaratmak veya âyetler düzenlemek durumunda değilim. Ben sadece bir elçiyim ve vazifem, tek olan Allah’ın bana göndermiş olduğu irşâda uymaktır. O zaman, benden mucizeler talep edeceğinize, bana gönderilen bu Kur’ân’ın muhtevâsını ciddi olarak düşünün. Çünkü o manevî ışıkları, nurları içermekte. Bunu kabul edenler, hayatın doğru yolunu görecekle ve onların güzel ahlâkî vasıfları, “*İlâhî Rahmet*”in işaretlerini tezâhür ettirmeye başlayacaktır.”

153. Ayetteki ifade şunu demek ister: “Okunduğu zaman taassub ve inadınızla Kur’ân’a karşı sağır bir kulak kesiliyorsunuz ve hiç kimsenin onu dinlememesi için yüksek sesle gürültü çıkarıyorsunuz. Kur’ân’a karşı bu çirkin tavrınızı terk edin, onu dikkatle dinleyin ve ihtivâ ettiği öğretiler üzerinde düşünün. Onunla olan tanışıklığınız oranında kalbleriniz aydınlanacak ve siz de, mü’minlerle beraber Rabbinizin merhametinden pay alacaksınızdır.

Güzel bir misal: Yukarıda muhâliflerin alaylarına karşı verilen cevap kelimelerle ifade edilemeyecek derecedeki hoşluğu, tatlılığı ve kalbleri yumuşatıcılığı da ayrıca fevkalâde dikkat çekicidir. Ve bunda da dini tebliğ etme gibi bir vazifeyi kendilerine meslek edinenler için güzel ve hikmetli bir ders vardır.

Her ne kadar bu ayetin hakikî gayesi, yukarıda aktardığımız şeyler etrafında ise de, ayrıca bu ayet, dinleyenlere susmalarını ve Allah’ın kitabına lâıyk bir hürmet ve huşu ile dinlemelerini söylemektedir. Bundan, imam namazda kırâat ederken, cemâatin onu sükûnet içinde dinlemeleri ve bir şey okumamaları neticesi de çıkarılabilir. Mamefih bu konuyu yorumlama hakkında imamlar arasında farklı görüşler vardır. İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre, namazda imam, Kur’ân’ı ister açıktan ve ister içinden okusun, cemâatte olanlar hiçbir şey okumamalıdır. Öte yandan, İmam Mâlik ve İmam Ahmed, namazda imamin açıktan okuduğu hallerde, cemâatin hiçbir şey okumadan dinlemelerini; fakat imamin açıktan değil de içinden okuduğu durumlarda Fâtiha Sûresi’ni okumaları gerektiğini söylemişlerdir. Yalnız, İmam Şâfi’î’ye göre ise, namazda imam ister içinden okusun ister açıktan, cemâatin Fâtiha Sûresi’ni muhakkak okumaları gerekmektedir. O bu görüşünü, Fâtiha Sûresi okunmaksızın namazın tamam olmayacağı hususundaki hadislere dayandırmaktadır.

154. “*Rabbini an*” ibaresi, “*namaz kıl*” anlamına geldiği gibi, “*İster dil ile ister değil, Allah’ı hatırdâ tut*” anlamına da gelir.

“*Sabah ve akşam*” tabiri, hem bizzat o vakitleri ve hem de “*daima*”

anlamını tazammum eder. O halde “Rabbini sabah ve akşam an”; “Sabahleyin ve akşamleyin Rabbin için namaz kıl” ve “Daima Allah’ı aklında tut” demektir.

Sûre, Allah’ı zikretmeleri, anmaları hususunda müslümanların ihmallerine karşı (ki yalnızca bu, dünyadaki tüm kötülüklerin ve keşme-keşlerin sebebidir) yukarıdaki uyarı ile son bulmaktadır. İnsan ne zaman Allah’ın onun Rabbi olduğunu ve ölümünden sonra doğrudan doğruya O’na hesap vermek zorunda olacağını unutmuşsa, hakk yoldan sapmıştır, kötü ve gayri ahlâkî fiiller işlemiştir. Bundan dolayı, hak yolu takip etmek niyetinde olan ve başkalarını da aynı yola getirmek isteyen kişi, bu ihmalkârlığa karşı tam manâsıyla uyanık olmalıdır. İşte bu nedenledir ki Kur’ân, namazın yerine getirilmesinin, Allah’ı zikretmenin ve her durumda O’na yönelmenin önemini tekrar tekrar vurgulamaktadır.

155. Allah’a itâatsizliğe ve en sonunda kepezeliklere, rezillığe götüren şeytanların gururlu ve bâtil yollarına karşılık, tevazu dersi alınması için meleklerin misali verilmekte: “Allah’ın önünde boyunlarını bükerek ve her dem O’na ibâdet ederler.” Bu yüzden, her kim Allah’ın nazarında yüksek bir mevki kazanmayı arzuluyorsa melekleri izlemeli, şeytanların yollarından uzak durmalıdır.

156. Arapça “يسبحونه” sözü, “Onlar, Allah’ın kusursuz olduğunu; her türlü noksanlık, hata ve güçsüzlükten tamamen münezzehtir olduğunu; ne bir ortağı, ne dengi ve ne de benzeri bulunduğunu itiraf ve ilân ederler ve her zaman bununla meşguldürler” demektir.

157. Bu ayeti okuyan ya da dinleyen her kişiye secde yapması gerekmektedir ki, tevazularının, acizyetlerinin bir ifadesi, O’nun melekleriyle aynı anda itâatta olduklarının pratik bir göstergesi olarak fizikî halleri de Allah’a mukarreb meleklerle muvâfakat içinde olsun.

Bu, okunmasıyla secde yapılması gereken on dört ayetin ilkidir. Bütün müctehidler, bu söz konusu ayetlerin hepsinde secde yapılması gerektiği konusunda ittifak etmiş olmalarına rağmen, bu secdenin farz olup olmadığı hususunda farklı düşünmektedirler. İmam Ebû Hanîfe’ye göre, bu gibi yerlerde secde yapmak vacibdir. Fakat diğer imamlar “sünnet” olduğu görüşündedirler. Sünnet olan bir şey “vâcib” gibi bağlayıcı değildir; fakat günah olmamasına rağmen, kasden terk edilmesi, bir Müslüman için hoş bir şey değildir. Onu sürekli ihmâl etmek ise günahtır.

Secdenin ifâ tarzına gelince; farklı durumlarda değişik şekillerde yapıldığını hadislerden öğreniyoruz. Yüce Peygamber (s.a.), bazen secde ayetini okurken hemen o anda ve bulunduğu yerde secdeye giderdi, her-

kes de onunla beraber aynı hareketi yapardı; hatta o kadar ki, biri secde yapmak için yerde boş bir alan bulamazsa, alnını önündekinin sırtına koyarak secdeyi yapardı. Ayrıca öğreniyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mekte'nin fethi sırasında Kur'ân okuyordu ve secde yapılmayı gerektiren bir ayete geldi; o zaman yerde olanlar yere kapanarak, at ve deve üzerinde olanlar, o hayvanların sırtına vararak bu secdeyi yerine getirmişlerdi. Bazen, Hz. Peygamber (s.a.) secde ayetini insanlara vaaz ederken okursa, derhal minberden iner, yerde secdesini yapar ve sonra tekrar yerine geçerek konuşmasını sürdürürdü.

Müslümanların cumhuru, secdenin yapılış şartlarının aynı namaz secdelerinininki gibi olduğu görüşündedirler. Fakat secde ile ilgili olan bu şartların hadisten herhangi bir delili bulunmamaktadır. Hadislerden şunu anlıyoruz ki, tilâvet secdesi bulunan ayeti işiten bir kimse, nerede olursa olsun ve birtakım şartlara aldırmadan her ne durumda olursa olsun başını eğmelidir. Abdestli mi değil mi, kibleye yönelik mi değil mi, secde için başını koyabilecek bir yer bulabilir mi bulamaz mı, bunlara aldırmamalıdır. Böyle yaptıklarına dair geçmiş âlim ve muttakî kimselerden örnekler de bunu teyid etmektedir. İmam Buhârî'ye göre Abdullah b. Ömer, abdestli olup olmadığına bakmaksızın secde yapardı. *Fethu'l-Bâri*'de nakledildiğine göre, Ebû Abdurrahman Sülemî, yürürken Kur'ân okurdu ve secdeyi gerektiren bir ayete geldiğinde abdestli olsun olmasın, kibleye yönelik bulunsun bulunmasın boynunu eğdi. Bütün bunlardan şu sonuca varıyoruz ki, çoğunluğun takip ettiği yolu izlemek daha ihtiyatlı ve temkinli ise de, eğer bir kişi çoğunluktan farklı bir uygulamayı takip ederse, bu kimse bundan dolayı kınanmamalıdır. Çünkü, bu konuda çoğunluğun izlediği usûl için Sünnet'te bir delil bulunmazken, âlimlerin böyle amel ettiklerine dair misaller vardır.

A'RÂF SÛRESİ'NİN SONU

ENFÂL SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre, “Enfâl” (Ganimetler) adını birinci ayetten almaktadır.

Nüzûl Zamanı: Sûre, hicrî 2. yılda İslâm ile küfür arasındaki ilk savaştan (Bedir Savaşı’ndan) sonra nâzil olmuştur. Sûre savaşın ayrıntılı ve kapsamlı bir özetini verdiğine göre, tüm sûrenin bir defada ve aynı zamanda indirilmiş olması muhtemeldir. Fakat savaş sonucu ortaya çıkan problemlerle ilgili bazı ayetler sonradan indirilmiş ve bir bütün oluşturmak üzere diğer ayetler arasında gerekli yerlere konulmuş da olabilir. Her hâlükârda, sûrenin herhangi bir yerinde, bu sûrenin birkaç bölümden oluşan bir derleme olduğunu gösteren hiçbir işaret yoktur.

Tarihsel Arkaplan:

Sûreyi incelemeye geçmeden önce, Bedir Savaşı’na yol açan olaylara bir göz atmakta fayda vardır.

Peygamberliğin Mekke’de geçen ilk on küsur yılında, davet; sebat ve dayanıklılık hususundaki başarısını isbât etmişti. Bu başarı iki noktaya dayanıyordu. Birincisi; en üstün karakter özelliklerine sahip olan Hz. Peygamber (s.a.) görevini hikmet, hoşgörü ve şevkle yapıyordu. Davranışlarıyla, bu hareketi başarılı bir sona ulaştıracağını ve böylece, bu yolda her tür tehlike ve engeli karşılamğa hazır olduğunu göstermişti. İkincisi, davetin kendisi de o denli etkileyiciydi ki, kaçınılmaz bir şekilde insanların zihinlerini ve gönüllerini kendisine çekiyordu. Öyle ki câhiliye, hurâfe ve önyargılardan oluşmuş tüm engeller, onun gelişmesini önleyemiyordu. İşte bu nedenle, bu “hareket”i önceleri küçümseyen “câhiliye” Arapları, Hz. Peygamber’in (s.a.) Mekke döneminin sonlarında aynı “hareket”i büyük bir tehlike olarak kabul etmeye başlamış ve sahip ol-

dukları tüm güçlerle onu ezmeye çalışmışlardır. Fakat yukarıda değinilen gücüne rağmen hareket, zafere ulaşmasını sağlayacak bazı niteliklerden hâlâ yoksundu:

Birincisi; hareketin çevresine sadece inanmakla kalmayıp kendilerini tamamen onun başarı ve zaferine adayan yeteri sayıda taraftar toplandığı henüz isbatlanmamıştı. Bunlar o denli kendilerini davaya adanmışlardı ki, tüm enerji ve çabalarını harcamaya, hatta en yakın akrabaları bile olsa, tüm dünyaya karşı davalarını savunmak için savaş açmaya ve bu uğurda canlarını fedâ etmeye hazırdılar. Müslümanların, Mekkeli Kureyşliler elinde en şiddetli işkencelere maruz kaldıkları ve imanlarındaki sebatlarını ve İslâm'a olan bağlılıklarını isbât ettikleri doğrudur. Fakat İslâm'ın çevresinde, o idealden başka bir şeyi önemsemeyen ve hayatlarını onun yolunda fedâ eden bir insan grubu toplandığını gösterilebilmesi için başka denemelere de ihtiyaç vardı.

İkincisi; gerçi İslâm'ın sesi tüm ülkeye yayılmıştı, ama onun etkisi ve topladığı güç, sadece belirli bir bölge ile sınırlı kalmıştı. İslâm eski "câhiliye" düzeni ile şiddetli bir çatışmaya girecek kadar yeterli bir güce henüz ulaşamamıştı.

Üçüncüsü; İslâm'ın henüz kendi yurdu yoktu ve gücünü yoğunlaştırıp, ileriki hareketler için bir dayanak olarak kullanabileceği bir toprağa henüz sahip değildi. Çünkü Müslümanlar ülkenin her tarafında dağınık bir haldeydi ve kendilerini yurtlarından söküp çıkarmak isteyen kana susamış düşmanlarıyla, kâfirlerle iç içe yaşıyorlardı.

Dördüncüsü; Müslümanlar henüz İslâm'a dayalı hayat tarzının bereket ve lütuflarını pratikte gösterebilecek bir fırsat ele geçirmemişlerdi. Ne bir İslâm kültürü, ne bir İslâm ekonomisi, sosyal ve siyasal sistemi, ne de onlara yol gösterecek savaş ve barış ilkeleri vardı. Bu nedenle Müslümanlar, tüm hayat tarzlarının dayanağını teşkil edecek bu ahlâkî ilkeleri ortaya koyma fırsatı bulamamışlardı. Müslümanların bir toplum olarak davalarını tebliğde samimi oldukları da bir deneme ile henüz ortaya konmamıştı.

Allah bu eksiklikleri doldurmak için fırsat yarattı.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'de geçirdiği son dört yıl boyunca, İslâm'ın sesi Yesrib'de (Medîne'de) etkisini hissettiriyor ve Yesribliler, çeşitli nedenlerle diğer Arap kabilelerinden daha hızlı ve hazır bir şekilde daveti kabul ediyorlardı. Hatta peygamberliğin on ikinci yılında, hac mevsiminde, 75 kişilik bir heyet gecenin karanlığında Hz. Peygamber (s.a.) ile buluştu. Bu insanlar sadece iman etmekle kalmadılar; aynı zamanda O'na ve taraftarlarına bir yurt, yuva vermeyi teklif ettiler.

Hız. Peygamber de (s.a.) Allah'ın lutfettiğı bu ıgır aan fırsatı değerlendirdi.

Yesribliiler bu teklifin ciddiyetini biliyorlardı ve bunun sadece bir mülteciye sığınma hakkı vermek anlamında olmadığını; fakat lider ve başkanları olması için, Allah'ın Raslnn davet etmek demek olduğunun da farkındaydılar. Aynı şekilde, muhâcirlerle birlikte kendilerinin de katılacağı düzenli bir toplum oluşturmak üzere davet ettiklerini de biliyorlardı. O halde Yesribliilerin yaptığı teklif, Yesrib'i "İslâm şehri" yapmaktı. Bunun zerine Hız. Peygamber (s.a.) onların davetini kabul etti ve Yesrib'i Arabistan'da ilk "İslâm şehri" yaptı.

Yesribliiler bu teklifin ne anlama geldiğini de biliyorlardı. Bu teklif aslında, tüm Arabistan'a savaş ilanı ve kendilerine ekonomik ve sosyal boykot uygulanmasına da bir çağrıda bulunmak demektir. Ve Yesribli "Ensâr" Akabe'de Hız. Peygamber'e (s.a.) biat ettiklerinde, bunun sonuçlarının da farkındaydılar. Biat sırasında Yesribli delegelerin en genci olan Es'ad bin Zrâre (r.a) ayağı kalktı ve şöyle dedi: "Ey Yesribliiler! Beni dinleyin ve meseleyi etrafıca düşünün. Biz O'nu Allah'ın rasl olarak kabul edip geldik; ama tüm Arabistan'ın düşmanlığını üzerimize ekeceğimizi de bilmeliyiz. Çünkü O'nu Yesrib'e götürdüğümüzde bize saldırıacaklar ve çocuklarımız kılıçtan geçirilecek. Bu nedenle, eğer bunu karşılamaya cesaretiniz varsa O'na biat edin. O zaman Allah size onun mükâfâtını verir. Ama siz kendi canınızı O'ndan ve getirdiğı mesajdan daha çok seviyorsanız, bu meseleyi burada bırakın ve açıktan açığa özür beyan edin. Çünkü Allah şu anda zrlerinizi kabul eder."

Heyetten Abbâs bin Ubâde bin Nadle, aynı noktaları vurguladı:

"Bu şahsa yaptığınız bağlılık yemininin ne ifade ettiğini biliyor musunuz?" ("Evet, biliyoruz" sesleri). "Siz O'na biat etmekle, tüm dünyaya savaş ilan ediyorsunuz. Artık hayatlarınız ve mallarınız için her tür muhtemel tehlike gündemdedir. Bu nedenle iyi düşünün. Eğer, zihninizden o zaman O'nu düşmanlarına teslim etmek gibi bir düşünce geçiyor-sa, O'nu şimdi yalnız bırakmak daha iyidir. Çünkü böyle bir davranış, size bu dünyada da âhirette de utanç ve zillet getirecektir. Diğer taraftan, eğer bu davetin neden olacağı tüm sonuçlara göğüs gereceğimize samimiyetle inanıyorsanız, o zaman en hayırlısı ona biat etmenizdir. Çünkü Allah'a and olsun ki bu size bu dünyada da, âhirette de hayır getirecektir."

Bunun zerine heyettekilerin hepsi bir ağızdan bağurdılar: "Bütün servetimizi, akrabalarımızı ve ailemizi O'nun uğrunda fedâ etmeye hazırız."

İşte "İkinci Akabe Biatı" diye bilinen meşhur bağıllık yemini bu zaman yapıldı.

Diğer taraftan Mekkeliler de kendi açılarından bunun ne anlama geldiğinin farkındaydılar. Çok iyi tanıdıkları Hz. Muhammed'in (s.a.), sahip olduğu büyük şahsiyeti, olağanüstü yetenekleriyle bu anlaşma sonucunda büyük bir destek kazanacağını farkına vardılar. Çünkü bu, Rasûlullah'a (s.a.) olan bağıllık ve sebatları denenmiş olan mü'minlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.) liderlik ve rehberliğinde disiplinli bir toplum halinde birleşip bütünleşmelerine yardım edecekti. Ve kâfirler bunun, kendi eski hayat tarzları için ölüm anlamına geldiğini de biliyorlardı. Hayatlarını kazandıkları tek ve en önemli kaynak olan ticaret için de Medîne'nin ne denli stratejik bir öneme sahip olduğunun da farkındaydılar.

Medîne'nin coğrafi konumu, Müslümanların, Yemen'le Suriye arasındaki ticaret yolunu kesmelerini ve böylece onların ve diğer putperest kabilelerin ekonomilerini kökten sarsmalarını mümkün kılacak nitelikteydi. Taif ve diğer bölgeler hariç, sadece Mekkelilerin bu yol üzerinden yaptığı ticaretin değeri yılda iki yüz bin dinar(*) tutuyordu.

Kureysliler, Akabe Biatı'nın ifade ettiği anlamdan haberdar oldukları için, o gece bu bağıllık yemini haber aldıklarında büyük bir rahatsızlık duydular. İlk önce Medînelileri kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Fakat Müslümanların küçük gruplar halinde Medîne'ye hicret ettiklerini görünce, Hz. Peygamber'in de (s.a.) bir müddet sonra hicret edeceğini anladılar. Bundan sonra, bu büyük tehlikeyi engellemek amacıyla kesin bir tavır almak için hazırlandılar.

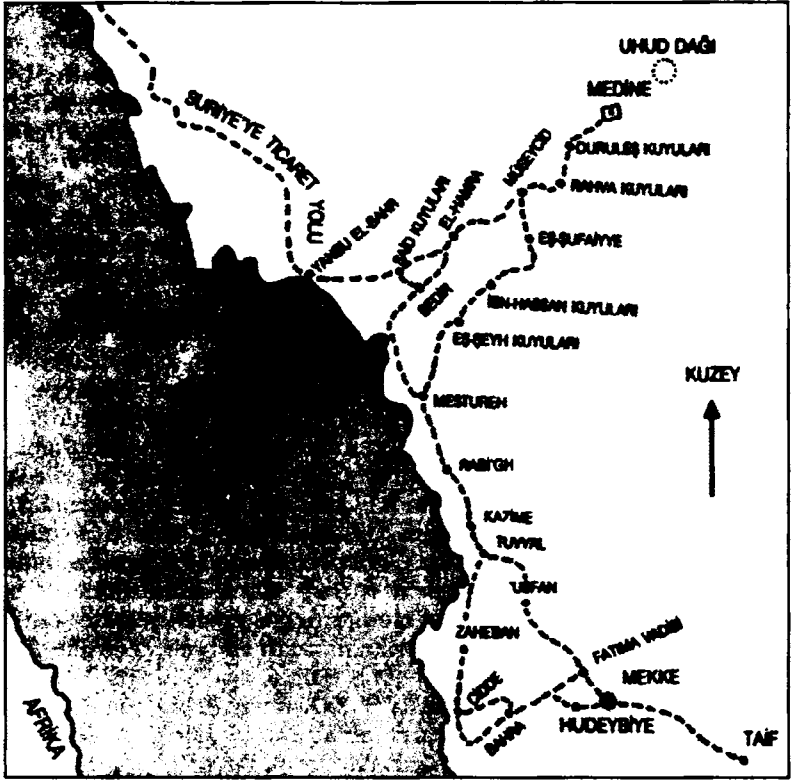
Hız. Peygamber'in (s.a.) hicretinden birkaç gün önce Kureysliler, meseleyi görüşmek üzere bir toplantı yaptılar. Bir müddet tartıştıktan sonra, Hız. Peygamber'in (s.a.) hayatına son vermek üzere Benî Hâşim hariç Kureys'in her kabilesinden bir kişi seçilmesine karar verdiler. Bunun amacı, Hız. Peygamber'in (s.a.) ailesinin diğer Kureys kabilelerinin tümü ile savaşmasını zorlaştırmak ve onları, Hız. Peygamber'in (s.a.) öldürülmesine karşılık intikam almak yerine, kan diyeti almayı kabule zorlamaktı. Fakat Allah'ın bir lütfu sonucu, Hız. Peygamber'in (s.a.) hayatını hedef alan tuzak, O'nun takdir edilecek basireti ve Allah'a duyduğu tam güven sayesinde başarısızlıkla sonuçlandı ve Hız. Peygamber (s.a.) sağ salim Medîne'ye ulaştı. Onun hicret etmesini engelleyemeyince, Medîne'ye ulaştığından beri Hız. Peygamber'e (s.a.) kin besleyen Abdullah b. Übey'den

(*) Bir dinar, on dirhemdir. Bir dirhem 2,97 gr. gümüşdür. Buna göre 200.000 dinar, 5.940 kg. gümüş karşılığı bir para değerini ifade eder. (-Çev.)

faydalanmayı düşündüler. Abdullah, Medîne'nin ileri gelen liderlerinden ve halkı onu kral yapmaya karar vermişti. Fakat Evs ve Hazrec'in çoğunluğu Müslüman olup, Hz. Peygamber'i (s.a.) lider, rehber ve başkanları olarak kabul edince, onun kral olma konusundaki tüm ümitleri suya düştü. Bu nedenle Kureyşliler ona şöyle bir mektup yazdılar: "Siz bizim düşmanımıza sığınma hakkı tanıdığınız için, açıkça söylüyoruz ki, ya O'nunla kendiniz savaşır veya O'nu şehrinizden sürgün edersiniz; ya da Allah'a and olsun ki şehrinize saldırır, erkeklerinizi öldürür ve kadınlarınızı câriye ediniriz." Bu mektup Abdullah b. Übey'in kıskançlık duygularını alevlendirdi ve bazı tuzaklar kurmaya niyetlendi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) tam zamanında gerekli önlemleri aldı ve onun düzenleri bozuldu.

Kureyşliler tehdit için bir fırsat daha buldular. Medîne'nin ileri gelenlerinden biri olan Sa'd b. Muâz, umre için Mekke'ye gittiğinde, Ebû Cehil, Kâ'be'nin önünde onun yolunu kesti ve şöyle dedi: "Siz bizim dinimizi reddedenlere sığınma hakkı vermiş ve onlara yardım etmişken, senin huzur içinde umre yapmana izin vereceğimizi mi sanıyorsun? Eğer Ümeyye b. Halef'in misafiri olmasaydın, buradan canlı çıkamazdın." Sa'd: "Allah'a and olsun, eğer beni bundan alıkoyarsan, ben de senden daha kötü bir intikam alırım ve senin Medîne'den geçen yolunu keserim." cevabını verdi. Bu olay, Mekkelilerin, Müslümanları Kâ'be'ye hac ziyareti yapmaktan alıkoyacakları, Medînelilerin ise buna karşılık Suriye ticaret yolunu İslâm düşmanlarına kapatacakları konusunda bir ilâna neden oldu. Gerçekte Müslümanların, çıkarları bu ticaret yoluna bağlı olan Kureyşlileri ve diğer kabileleri, İslâm'a karşı düşmanca tavırlarını tekrar gözden geçirmeye zorlamak için bu yolu dikkatli bir gözetim altında tutmaktan başka seçenekleri yoktu. İşte bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.) bu probleme çok büyük önem vermiştir. Yeni kurulan İslâm toplumunu organize etmek için gerekli ilk düzenlemeleri ve komşu Yahudi topluluklarıyla barış anlaşmaları yaptıktan sonra, bu bağlamda iki önlem almıştır.

Birincisi; Kızıl Deniz'le bu ticaret yolu arasında yaşayan kabilelerle anlaşma yapıp onları Müslümanlarla tarafsızlık anlaşması imzalamaya ikna etmek üzere görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde başarılı oldu ve sahildeki dağlık bölgenin en önemli kabilelerinden bir olan Cuheyne ile tarafsızlık anlaşması yaptı. Daha sonra, hicretin birinci yılının sonunda, Yenbû' ve Zü'l-Uşeyre'ye yakın bir yerde yaşayan Benî Demre kabilesi ile savunma anlaşması yaptı. Hicrî 2. yılda Benî Müdlic de, Benî Demre'nin komşuları olduğundan bu anlaşmaya dahil oldu. Daha sonra Müslümanların yürüttüğü tebliğ hareketinin sonucu, bu kabilelerden birçoğu İslâm'ı kabul etti.

HARİTA - IV

Bedir üzerinden Mekke-Suriye ve ayrıca Medine-Bedir kervan yolları.

İkincisi; Hz. Peygamber (s.a.) Kureyşlilere bir uyarı olsun diye, bu yola arka arkaya kendi adamlarından oluşan küçük gruplar gönderdi ve bazılarında kendisi de bulundu. Hicretin birinci yılında bu yola dört sefer yapıldı: Hz. Hamza'nın liderliğindeki sefer, Ubâde b. Hâris'in ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın liderliğindeki seferler ve Hz. Peygamber'in (s.a.) liderliğindeki Ebva Seferi. İkinci yılın ilk ayında, aynı ticaret yoluna iki akın daha düzenlendi. Bunlar da Buvat gazvesi ve Zül'-Uşeyre Gazvesi diye bilinirler. Tüm bu gazve ve akınlar hakkında önemli olan iki nokta dikkate değer:

Birincisi, bu akınlardan hiçbirinde ne kan dökülmüş, ne de bir kervan yağmalanmıştır. Bu da, bu akınların asıl amacının, Kureyşlilere rüzgârın hangi yönde estiğini göstermek olduğunu açığa çıkarmak olmuştur. İkincisi, bu akınlardan hiçbirine Hz. Peygamber (s.a.), hiçbir Medîneliyi göndermedi. Bütün akın grupları sadece muhâcirlerden oluşuyordu. Böylece çatışma Kureyşliler arasında kalacak ve başka kabilelerin girmesiyle daha da yayılmayacaktı. Diğer taraftan, Mekke'deki Kureyşliler bu çatışmaya başkalarını da sokmaya çalışıyorlardı. Medîne'ye akın birlikleri gönderdiklerinde, insanları talan etmekten çekinmiyorlardı. Mesela, Kürz b. Câbir el-Fihrî liderliğindeki grup, gerçek niyetlerinin ne olduğunu gösterecek şekilde, şehrin hemen dışında Medînelilerin sığırlarını talan edip ele geçirdiler.

İşte hicretin 2. yılının Şaban ayında (M.S. Şubat veya Mart 632), sadece otuz-kırk kişinin koruyuculuğunda 50.000 dinar veya daha fazla değerinde mal taşıyan Kureyş ticaret kervanının Suriye'den Mekke'ye giderken Medîne'den kolayca saldırılabilecek bir bölgeye geldiğinde durum böyleydi. Kervan binlerce liralık ticârî mal taşıdığı ve çok iyi korunmadığı için, kervanın lideri Ebû Süfyân, doğal olarak ve daha önceki deneyiminin de etkisiyle Müslümanların bir saldırı düzenlemesinden korktu. Bu nedenle, tehlikeli bölgeye girer girmez, çılgın görünüşüyle yardım çağrısında bulunması için bir sürücüyü Mekke'ye gönderdi. Sürücü Mekke'ye geldiğinde, eski bir Arap geleneğine uyarak devesinin kulaklarını yırttı, burnunu kesti ve devesine ters bindi. Daha sonra gömleğini önden ve arkadan yırtarak tüm sesiyle bağırdı: "Ey Kureyşliler! Ebû Süfyân yönetiminde Suriye'den gelen kervanımızı korumak için yardım gönderin; çünkü Muhammed ve adamları onun peşinde. Aksi takdirde mallarınıza kavuşacağınızı sanmam. Koşun, yardıma koşun!" Bu tüm Mekke'de heyecan ve kızgınlık yarattı ve Kureyş'in bütün ileri gelenleri savaşa hazırlandılar. 600 silâhlı asker ve 100 süvari-den oluşan bir ordu, büyük bir coşku ve gösterişle savaş için yola çıktı. Amaçları sadece kervanı kurtarmak değil, aynı zamanda Medîne'de

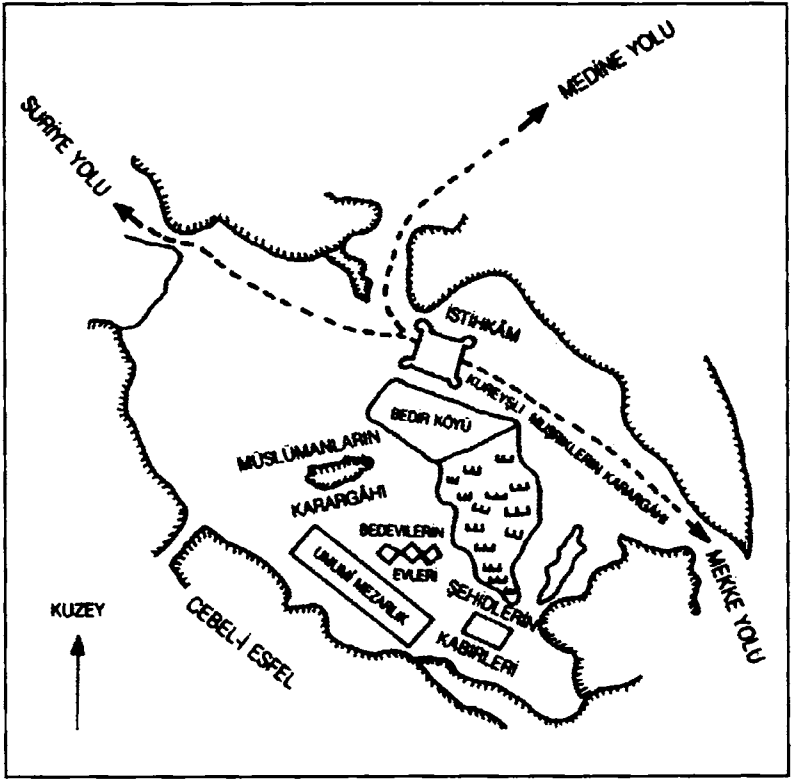
güçlenen Müslümanların bu yeni tehdidine toptan bir son vermektir. Ticaret yolunu gelecekte tamamen güvenilir bir hale getirmek için, bu yükselen gücü kırmak ve çevredeki kabileleri korkutup sindirmek istiyorlardı.

Etrafta olan olaylardan ve çevrenin durumundan her zaman haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.), karar verme zamanının ve cesurca bir adım atma ânının geldiğini hissediyordu. Bu an kullanılmazsa, İslâmî hareket ebediyen sona erebilir ve tekrar dirilmesine hiçbir şans kalmayabilirdi. Çünkü, eğer Kureyşliler Medîne'ye saldırırsa, şans Müslümanların aleyhine olurdu. İslâm toplumu hâlâ tehlike ve sarsıntı içindeydi. Çünkü muhâcirler, Medîne'de kaldıkları bu kısa süre içinde (iki yıldan az) henüz ekonomik durumlarını düzeltememişlerdi. Ensâr henüz denememişti ve komşu Yahudi topluluklar da düşmanca bir tutum içindeydi. Yanı sıra, Medîne'nin içinde güçlü bir müşrik ve münâfık grubu vardı. Bunun da ötesinde, komşu kabileler Kureyş korkusuyla yaşıyorlar ve onlara dinî açıdan yakınlık duyuyorlardı. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.) bu muhtemel saldırı sonuçlarının Müslümanların lehine olmayacağını hissediyordu.

İkinci ihtimal ise; Kureyşlilerin Medîne'ye saldırmayıp sadece bir kuvvet gösterisi ile kervanlarını sağ salım kurtarmaya çalışmalarıydı. Bu durumda da, eğer Müslümanlar hareketsiz kalırsa, bu onların şöhretini kötü yönde etkileyecekti. Bu çatışmada Müslümanların göstereceği bir zayıf tutum, diğer Arapları da cesarete geçirecek ve ülkede Müslümanların hayatını çok güvensiz bir konuma sokacaktı. Kureyş'in örnek olmasıyla, çevre kabileler onlara düşmanlık yapacak; Medîneli Yahudi, müşrik ve münâfıklar da apaçık Müslümanlara başkaldıracak ve sadece can, mal ve haysiyet güvenliğini tehlikeye sokmakla kalmayacak, aynı zamanda onların Medîne'de yaşamasını bile zorlaştıracaktı.

Müslümanlar, hayatlarını, mal ve şereflerini korumak için düşmanlarının kalplerine korku da salamayacaklardı. Durumun dikkatle incelenmesi, Hz. Peygamber'i (s.a.) bu kararlı adımı atmaya ve toplayabildiği güçle savaşa gitmeye yöneltti. Çünkü ancak bu şekilde İslâm toplumunun yaşamaya hakkı veya yok olmaya mahkûm olup olmadığı gösterilmiştirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) bu büyük kararı verdiğinde, tüm ensâr ve muhâcirleri topladı ve hiçbir şeyi gizlemeksizin tüm meseleyi onlara anlattı: "Allah size iki şeyden biriyle karşılaşmayı va'detti; kuzeyden gelen kervan veya güneyden gelen gelen Kureyş ordusu. Hangisine saldırmak istiyorsunuz?" Oradakilerin çoğu kervana saldırmak istediklerini söy-

HARİTA - V

Bedir Savaşı'nda cephelerin durumu.

lediler. Fakat başka bir noktayı göz önünde bulunduran Hz. Peygamber (s.a.) sorusunu tekrarladi. Bunun üzerine muhâcirlerden Mikdâd b. Amr ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’ın sana emrettiği yöne git; nereye gidersen, biz seninle beraber geliriz. Biz İsrâilî-ğulları gibi, ‘Git ve Rabbinle birlikte savaş, biz sizi burada bekliyoruz’ demeyiz. Bilakis ‘Git ve Rabbinle birlikte savaş; biz de son nefesimize dek sizin yanınızda savaşacağız’ deriz.” Peygamber (s.a.) yine bir kara-
ra vardığını belirtmedi ve henüz İslâm uğrunda hiçbir savaşta rol alma-
yan ensârdan bir cevap bekledi. Bu onların İslâm uğrunda savaşmaya hazır olduklarını isbât edecekleri ilk fırsat olduğundan, Hz. Peygamber (s.a.) direkt olarak onlara hitâb etmeksizin üç kez tekrarladi. Bunun üzerine *Ensâr*’dan Sa’d b. Mu’âz ayağa kalktı ve: “Galiba bu soruyu bi-
ze soruyorsun” dedi. Hz. Peygamber (s.a.) “Evet” deyince, Sa’d şu ce-
vabı verdi: “Biz sana inandık, senin getirdiğin şeyin hak olduğunu tas-
dik ettik ve seni dinlemek ve sana itâat etmek üzere kesin söz verdik. Bu nedenle, ey Allah’ın Rasûlü, neyi dilersen onu yap. Seni Hak’la
gönderen Allah’a and olsun ki seni deniz kıyısına kadar takip etmeye hazırız. Eğer denize gidersen, biz de seninle birlikte gireriz. Seni temin ederiz ki, hiçbirimiz geride kalmaz ve seni terk etmez. Bizi yarın savaş alanına götürsen de, seninle birlikte savaşa gitmekte hiçbirimiz tered-
düt etmeyiz. Savaşta sebat edeceğiz ve hayatımızı orada feda edeceğiz. Ümit ederiz ki, bizim bu davranışımız Allah’ın rahmetiyle senin kalbi-
ni ferahlatır. Bu nedenle, Allah’ın lûtfuna güvenerek bizi savaş alanına götür.”

Bu konuşmalardan sonra, kervana doğru değil, Kureyş ordusuna doğru yürünülmesine karar verildi. Fakat bu kararın çok sıradan bir özelliğe sahip olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü savaş alanına giden askerlerin sayısı üç yüzden biraz fazlaydı (86 muhâcir, 61 Evs’li, 170 Hazrec’li). Bu küçük ordunun silâhları azdı ve savaş için techizâtları yoktu. Sadece birkaç tanesinin atı vardı ve diğerleri sahip oldukları toplam 70 deveye sırayla, üçer dörder binmek zorundaydılar. Her şeyin ötesin-
de, savaş için yeterli silâhları yoktu. Sadece 60 kişinin zırhı vardı. Bu ne-
denle hayatlarını İslâm uğruna fedâ etmeye hazır olanlar hariç, savaşa katılanların çoğu, bile bile ölüme gidiyormuşçasına korku ile dolmuşlar-
dı. Olaylara kişisel çıkarları açısından bakanlar da vardı. İslâm’ı kabul et-
miş olmalarına rağmen, bu imanin kendilerinden canlarını ve mallarını fedâ etmelerini isteyebileceğini idrâk edemiyorlardı. İşte bunlar, bu sefe-
rin dinî heyecandan kaynaklanan akılsızca bir savaş olduğunu düşünü-
yorlardı. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) ve gerçek mü’minler, hayatî risk ta-
şıyan bu kritik anın önemini kavramışlardı. Bu nedenle Allah’a dayana-

rak dosdoğru Kureyş ordusunun geldiği güneybatıya yöneldiler. Bu onların başlangıçtan beri kervanı yağmalamak için değil, Kureyş ordusu ile savaşmak üzere yola çıktıklarını göstermektedir. Çünkü eğer kervanı yağmalamayı düşünmüş olsalardı, güneybatı yönünü değil kuzeybatı yönünü tutarlardı. (*)

İki ordu, ramazanın on yedinci günü Bedir'de karşılaştılar. İki ordu karşı karşıya geldiğinde ve Hz. Peygamber (s.a.), Kureyş ordusunun Müslümanlarının üç katı olduğunu ve daha iyi silâhlendiğini gördüğü zaman ellerini yukarı kaldırdı ve büyük bir tevazu ile şu duayı yaptı: "Allah'ım! İşte Kureyşliler, savaş techizatlarıyla övünüyorlar; Sen'in Rasûlünün yalancı olduğunu isbâtlamaya gelmişler. Allah'ım! Bana vahyettiğin yardımı gönder. Allah'ım! Eğer Senin kullarından oluşan bu küçük ordu helâk olursa, o zaman yeryüzünde sana ibâdet edecek kimse kalmayacak."

Savaşta Mekkeli muhâcirler en ağır imtihana tabi tutuldular. Çünkü yakın akrabalarına karşı savaşmak; kendi babalarını, oğullarını, dayı ve amcalarını kılıçtan geçirmek zorundaydılar. Sadece Hakk'ı samimiyetle kabul etmiş ve batılla tüm bağlarını koparmış olanlar, böyle zor bir imtihandan başarıyla çıkabilirdi. Diğer taraftan Ensâr'ın tabi tutulduğu imtihan da kolay değildi. Ensâr o zamana dek, Müslümanlara sağınma hakkı tanıyarak Kureyşlileri ve müttefiklerini sadece dışlamakla kalmışlardı. Fakat şimdi, ilk defa, onlarla savaşacaklar ve uzun sürecek bir savaşın tohumlarını atacaklardı. Bu da büyük bir imtihandı; çünkü birkaç bin kişilik nüfusa sahip bir şehrin tüm Arabistan'a karşı savaşın yükünü taşıyacağı anlamına geliyordu. Şu da açık bir gerçek ki, sadece kişisel çıkarlarını fedâ edecek kadar İslâm'a bağlı olanlar bu cesurca adımı atabilirlerdi.

Böylece Allah, muhâcirlerin ve ensârın kendilerini fedâ etmelerini, samimi imanları nedeniyle kabul etti ve onları yardımı ile mükâfatlandırdı. Kibirli, iyi silâhlanmış Kureyş ordusu, İslâm'ın bu silâhsız erleri tara-

(*) Bu bağlamda tarihçilerin ve sîret yazarlarının, çoğunlukla hadis ve megâzî kitaplarına dayandıklarını söylemekte fayda vardır. Oysa Bedir Savaşı ile ilgili rivayet edilen hadislerin çoğu, Kur'an'da değinilen gerçeklere aykırıdır; bu nedenle de onlara güvenilmez. Bedir Savaşı ile ilgili yalnızca Kur'an'daki gerçeklerin güvenilir olduğuna duyduğumuz inanç sadece safillik değildir. Tarihsel açıdan da bunlar hakkında hiçbir şüphe olmaz. Çünkü Enfâl Sûresi, Bedir Savaşı'ndan hemen sonra nâzil olmuş ve bu savaşta yer alanlar bu sûreyi okumuş ve dinlemişlerdir. Eğer bu sûrede gerçeklere aykırı veriler olsa idi, o zaman ve orada reddederlerdi.)

findan yenilgiye uğratıldı. Onlardan 70 kişi öldürüldü, 70 kişi de esir alındı. Ayrıca bu öldürülenlerin içinde İslâm'a en büyük düşmanlıkları yapan Kureyş liderleri de vardı. Bu büyük zaferin, İslâm'ı kendi adıyla anılan bir güç haline getirmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Batılı bir araştırmacı, Bedir Savaşı'ndan önce İslâm'ın sadece bir din ve bir devlet olduğunu, fakat savaştan sonra bir devlet dini ve hatta devletin kendisi olduğunu söyler.

Ele Alınan Konular:

Sûrede işte bu büyük savaş ele alınmaktadır. Fakat bu inceleme, genellikle büyük savaşlardan sonra kumandanların yaptığı incelemeden oldukça farklıdır:

1- Zafere sevinmek yerine, Müslümanların kendilerini ıslâh etmeleri için savaş sırasında yüzeye çıkan ahlâkî zayıflıklara işaret edilmektedir.

2- Müslümanların Allah'a güvenip dayanmayı ve sadece O'na ve Rasûlü'ne itaat etmeyi öğrenmeleri için, zaferin, onların cesaret ve yiğitlikleriyle değil, Allah'ın yardımı sonucu olduğu vurgulanmaktadır.

3- Hak'la bâtil arasındaki çatışmadan alınacak ahlâkî ders bildirilmekte ve bir çatışmada başarıya sebep olan nitelikler açıklanmaktadır.

4- Daha sonra güzel bir ders vererek, etkili müşriklere, Yahudilere, münâfıklara ve savaş esirlerine hitâb etmektedir.

5- Bunun yanı sıra savaş ganîmetleri ile ilgili talimâtlar da verilmektedir. Müslümanlara, bunları kendi hakları olarak değil, Allah'ın lütfu olarak kabul etmeleri söylenmektedir. Bu nedenle onlar kendilerine ayrılan payı memnuniyetle kabul etmeli ve Allah'ın kendi yolunda ve fakirlere harcanması için ayırdığı payı gönül hoşluğu ile bırakmalıdır.

6- Daha sonra sûre, savaş ve barış kanunları ile ilgili talimâtlar da verir; çünkü bunlar, İslâmî hareketin o dönemde içinde bulunduğu aşama için çok zarûriydi.

Burada Müslümanlara, savaşta ve barışta "câhiliye" adetlerinden sakınmaları ve böylece yeryüzünde kendi ahlâkî üstünlüklerini kurmaları emredilmektedir. Bu, aynı zamanda, İslâm'ın ta başından beri tüm dünyaya tebliğ ettiği ve pratik hayatın dayanağını teşkil etmesi gerektiğini savunduğu ahlâkın, pratikte uygulanması ve bunun tüm dünyaya gösterilmesi anlamına geliyordu.

7- Sûre aynı zamanda, Dâru'l-İslâm'da (İslâm yurdu) ve bunun sınır-

ları dışında yaşayan Müslümanların statülerini belirlememize yarayacak İslâm anayasasının bazı maddelerini de ortaya koymaktadır.

KONU: CİHÂDLA İLGİLİ SORUNLAR

Bu sûre, Bedir Savaşı'nı anlatırken (cihâdın sadece bize ait yönü olan) savaş ve barışla ilgili genel ilkeler vazeder ve bunları, Müslümanların ahlâkî eğitimi için kullanır.

Konular ve Birbirleriyle İlişkisi:

1-41 Bu bölüm "savaş ganîmetleri" ile ilgili soruları ele alır. Kur'ân, bunların savaş ganîmetleri değil, "Allah'ın nimet ve lütfu" olduğunu söyler ve Bedir Savaşı'nın (ve diğer savaşların da) Müslümanların çabaları ile değil, Allah'ın yardımı ile kazanıldığını göstererek bunu isbât eder. Aynı zamanda (39. ayette), Müslümanların savaştaki amacının ganîmet toplamak değil, İslâm'ın vazedilmesine engel olan tüm elverişsiz şartları ortadan kaldırmak olması gerektiği söylenir. Bunun yanı sıra ganîmetler, Allah'ın nimetleri olduğu için Allah ve Rasûlü'ne aittir ve onları toplama hakkı sadece Allah ve Rasûlü'ne aittir. Daha sonra Müslümanlar bu şartları kabul edecek bir konuma getirildikten sonra, 41. ayette ganîmetlerin nasıl bölüşürüleceği açıklanır.

42-54 Bedir Savaşı'nın sonucu, İslâm'ın "câhiliye"ye galip geleceği bir şekilde Allah tarafından daha önce belirlenmişti. Bundan alınacak ders, Müslümanların Allah'a güvenmeleri ve kâfirler gibi şeytanın saptırmalarına kanmamalarıdır.

55-59 Anlaşmalara sadâkat emredilmekte ve Müslümanlardan karşı taraf bozmadıkça yapılan anlaşmalara uymaları istenmektedir.

60-66 Müslümanlar her an cephede savaşmaya hazır olmalıdırlar; fakat karşı taraf istediğinde her an barış yapmaya da hazır olmalıdırlar.

67-71 Bu ayetlerde savaş esirleri ile ilgili talimâtlar verilmektedir.

72-75 Müslümanlara, düşmanlarına karşı bir bütün halinde olabilmeleri için, birbirleriyle uyumlu bir ilişki içinde olmaları gerektiği öğretilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 • يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ
 وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Sana savaş ganimetlerini sorarlar. De ki: “Ganimetler Allah’ın ve Rasûl’ündür. Buna göre, eğer mü’minlerseniz, Allah’tan korkup sakının, aranızı düzeltin ve Allah’a ve Rasûlü’ne itâat ediniz.”¹

AÇIKLAMA

1. Bedir Savaşı’ndan sonra Müslümanlar arasında, savaş ganimetlerinin paylaştırılması ile ilgili bir tartışma çıktı. Allah bu fırsatı Müslümanların lehine kullanarak barış ve savaşla ilgili sorunların çözümü için gerekli ilkeleri ortaya koydu.

Bedir, İslâm sancağı altında yapılan ilk savaş olduğu için Müslümanlar, savaş ve onun gündeme getirdiği problemler hakkında İslâm’ın ortaya koyduğu ilkelerden habersizdirler. Bakara ve Muhammed sûrelerinde bazı ön talimâtlar verilmişse de, “savaşın insânileştirilmesi” için daha fazla emir ve talimâta ihtiyaç vardı. Çünkü İslâm’ı kabul etmiş olsalar bile, Müslümanların savaş konusundaki tasavvurları, İslâm öncesi dönemin hemen hemen aynısıydı. İşte bu nedenle, eski uygulamaya dayanarak her Müslüman, zafer sonrası eline geçen savaş ganimetlerinin gerçek sahibinin kendisi olduğunu iddia etti. Fakat ganimet toplamak yerine düşmanı izlemeye gitmiş olanlar da vardı. Onlar da ganimetten pay almak istiyorlar ve şöyle diyorlardı: “Eğer biz düşmanı uzaklara dek izlemeseydik, onlar geri gelip zaferi bir hezimete dönüştürebilirlerdi.” Bir de Hz. Peygamber’i (s.a.) koruyan grup vardı. Onlar da savaşta Hz. Peygamber’i (s.a.) koruyarak en büyük hizmeti yaptıklarını; çünkü onsuz bir zaferin hiçbir anlamı olmayacağını söyleyerek ganimetten pay istiyorlardı. Fakat ganimetleri ellerinde bulunduran birinci grubun tutumu çok sertti ve herhangi bir söz dinleyecek durumda değillerdi. Onlara göre, ganimetleri ellerinde bulundurmaları kendi lehlerinde en güçlü delildi. Yavaş yavaş bu tartışma çok ciddi bir hal almaya başladı.

İşte Allah, Enfâl Sûresi’ni böyle bir psikolojik ortamda indirdi ve bu girift problemi Bedir Savaşı’nın ele alındığı konuya giriş olarak seçti. Bu zor problem bir cümleyle çözümlenmiştir. Sorunu ortaya koyan ilk ayet: “Sana

ganîmetlerden soruyorlar?" aynı zamanda sorunun cevabını da içermektedir. "Savaş ganîmetleri" anlamına gelen "غنائم" kelimesi yerine "Lütuf ve nimet" anlamına gelen "انفال" kelimesinin kullanılması, soruna çözüm getirmektedir. "Enfâl" *nefl*'in çoğuludur. Bir kimsenin hakkı olan bir şeye fazladan eklenmesi anlamına gelir. Bu, kul tarafından yapıldığı zaman, kulun üzerine farz olan ibâdetle yaptığı ilâveyi; efendi tarafından yapıldığı zaman ise, kulun hak ettiğinin üzerinde bir lütuf ve nimet olarak kula verilen ek mükâfâtı ifade eder. O halde bu ayet şu anlama gelir: "Siz Allah'ın nimetleri hakkında mı tartışıyorsunuz? Eğer bunlar savaş ganîmetleri değil de Allah'ın lütufu ise, siz kim oluyorsunuz da onun paylaştırılmasında söz hakkı iddia ediyorsunuz? Bunların paylaştırılması, ancak onları veren Allah'a aittir."

Savaş ganîmetleri ile ilgili bu yaklaşım, savaşa karşı takınılan tutumda büyük bir ahlâkî devrime yol açtı. Müslümanlar maddî kazançlar için savaş yapmazlar. Bilakis yeryüzündeki ahlâkî ve sosyal yanlışlıkları Hak ilkelere doğrultusunda düzeltmek için ve ancak karşı güçler nasihat ve eğitim yoluyla islâhât yapmayı imkânsız hale getirdiklerinde savaş yaparlar. Bu nedenle (iyiyi emredip kötülükten sakındıran -çev.) islâhatçılar, Allah'ın lütufu ile zaten vermekte olduğu maddî kazançları değil, sadece ve sadece bu ideali göz önünde bulundurmalıdırlar. İşte bu nedenle Müslümanlar, İslâm uğrunda yapılan bu ilk savaşta, savaş ganîmetlerini savaşın tek amaç ve gayesi edinmemeleri için bu maddî kazançlara karşı uyarılmaktadırlar.

Bu ayet aynı zamanda savaş ganîmetlerinin paylaştırılması ile ilgili olarak büyük bir devrim yaptı. Önceleri bu ganîmetler, ya onları ele geçiren askerlerin, ya kumandanın ya da tüm orduya sahip olan kralın malı olurdu. Birinci durumda askerlerin bencilliği şiddetli bir rekabete, hatta bazen de çok acıklı sonuçlara yol açan bir savaşa neden olurdu. İkinci durumda ise askerler, kendilerini hırsızlar seviyesine düşüren çalma ve aşırma eylemine başvururlardı. Kur'ân, savaş ganîmetlerinin Allah ve Rasûlü'ne ait olduğunu ve daha sonra 41. ayette, ganîmetlerin eşit olarak paylaştırılacağını ilan ederek, bu kötü adetlere bir son verdi. Birinci emir, değerli değersiz tüm ganîmetlerin kumandan önünde toplanmasını gerektiriyordu. İkinci emre göre ise, ganîmetlerin 1/5'i Allah yolunda ve fakirlere harcanmak için İslâm devletine ayrılmalı, geri kalanı ise savaşa katılanlar arasında eşit olarak paylaştırılmalıydı. Böylece "câhiliye" döneminin kötülükleri, herkesi tatmin edecek bir şekilde düzeltilmiş oluyordu.

Burada şu hassas noktaya da dikkat edilmelidir: "Kur'ân, zihinleri mutlak itâat ve boyun eğmeye hazırlamak için, bu ganîmetlerin Allah ve Rasûlü'ne ait olduğunu söyledikten sonra bu konuya hiç değinmez. Daha sonra 41. ayette ganîmetlerin paylaştırılması ile ilgili emri verir. Bunun burada "nimetler", 41. ayette ise "ganîmetler" diye adlandırılmasının nedeni işte budur.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾

- 2 Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir,² O'nun ayetleri okunduğunda imanlarını arttırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler.
- 3 Onlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infâk ederler.

AÇIKLAMA

2. Bu, insanın Allah'ın ayetlerini her tasdik edişinde ve onlara her boyun eğişinde imanının arttığı anlamına gelir. Şüphe yok ki, arzularına, düşüncelerine, görüşlerine, teorilerine, alışkanlıklarına, çıkarlarına, zevklerine, rahatına, hislerine ve arkadaşlarına aykırı olsa bile, kişi her ne zaman Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine boyun eğiş ve teslim olursa imanı artar ve güçlenir. Çünkü o, öğretileri değiştirme yerine, Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in (s.a.) talimâtlarına göre kendisini değiştirmekte ve onları kendisine rehber olarak kabul etmektedir. Bunun aksine, eğer bir mü'min bunları kabulde tereddüt gösterirse, imanı azalmaya ve yok olmaya başlar.

Bu da, imanın büyüyüp gelişmeyen ve bir konumda donup kalan bir yapıda olmadığını; bilakis gelişme ve gerilemeye müsait bir yapıda olduğunu gösterir. Hakk'ın her inkâr edilişi onun niteliğini düşürür, her kabul ve tasdik de onu geliştirir. Fakat hakkı kabul etme bakımından insanların hak ve dereceleri söz konusu olduğunda, tüm Müslümanlar aynı konumdadırlar. İslâm toplumunda imanların derecesine bakılmaksızın tüm Müslümanlar aynı hak ve zorunluluklara sahip olacaklardı. Aynı şekilde, İslâm'ı reddetme bakımından derecelerine bakılmaksızın, tüm kâfirler ya zımmî, ya müttefik, ya da muhârib olacaklardı.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ
 وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا
 مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَرِهُواونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ
 كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ
 إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ
 لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَن يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ
 الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾

- 4 İşte gerçek mü'minler bunlardır. Rableri katında onlar için dereceler, bağışlanma³ ve üstün bir rızık vardır.
- 5 Rabbin seni evinden hak uğrunda (savaşa) çıkardığında mü'minlerden bir grup isteksizdi.
- 6 (Her şey) açıkça ortaya çıktıktan sonra bile, sanki kendileri, göz göre göre⁴ ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıp duruyorlardı.
- 7 Hani Allah, iki topluluktan⁵ birinin muhakkak sizin olacağını size va'detmişti; siz de güçsüz olanın sizin olmasını istemekteydiniz.⁶ Oysa Allah, sözleriyle hakkın gerçekleşmesini sağlamak ve küfre sapanların arkasını kesmek (kökünü kurutmak) istiyordu.

AÇIKLAMA

3. Mü'minlerin eksikliklerinin affedileceği va'di onlara büyük bir teselli vermektedir. Çünkü, her ne kadar büyük ve iyi de olsa, herkes gü-

nah işleyebilir ve bir insanın daima en yüksek ölçüye uygun ve hatta, yanlışlık ve eksiklikten uzak ameller işlemesi asla mümkün değildir. Bu nedenle Allah, farz ibâdetleri yapanlara büyük bir lütuf göstermekte ve rahmeti ile onların eksikliklerini affedip kullarını hak ettiklerinden çok daha yüksek bir karışıklıkla mükâfâtlandırmaktadır. Aksi takdirde eğer O, her iyilik ve kötülüğü hakkıyla cezalandırıp mükâfâtlandıracak olsaydı, o zaman en sâlih insanlar bile cezadan kurtulamazlardı.

4. Ayet iki anlama da gelebilir: Tercüme edildiği şekliyle ayet, “O dönemde Hak, onlardan savaşa gitmelerini istiyordu; şimdi ise savaş ganîmetleri ile ilgili tartışmalarını ve Allah’ın emrini beklemelerini istiyor; fakat onlar Hak uğrunda buna boyun eğmiyorlardı.” anlamına gelir. İkinci anlamı ise şöyle olabilir. “Bedir Savaşı’nda, Hakk’a tabi olmanın iyi sonuçlarını gözlerinizle gördünüz. Sanki ölüme sürülüyormuşsunuz gibi savaştan korkmanıza rağmen, Allah’a ve Rasûlü’ne itâat ederek büyük bir zafer kazandınız. Aynı şekilde, şimdi de ganîmetlerin paylaşılması ile ilgili olarak Hak’ta sebat eder ve gönüllerinizin arzuları yerine Allah’ın emrine boyun eğer ve Hz. Peygamber’in (s.a.) kararına itâat ederseniz, yine iyi sonuçları gözlerinizle göreceksiniz.”

Yeri gelmişken söylemeliyiz ki 5-6. ayetler, Hz. Peygamber’in (s.a.) hayatını ve savaşlarını anlatan kitaplardaki Bedir Savaşı ile ilgili nakdedilen tüm rivayetleri çürütmektedir. Söz konusu rivayetlere göre, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbının asıl planı kervanı yağmalamaktı ve Medîne’den bu amaçla yola çıkmışlardı. Fakat bir müddet yol aldıktan sonra, kervanı korumak üzere Kureyş ordusunun geldiğini öğrendiler ve kervana mı yoksa orduya mı saldırmak gerektiğine karar vermek üzere bir toplantı yaptılar. Fakat Kur’ân bununla çatışmaktadır. Kur’ân’a göre Allah, Hz. Peygamber’i (s.a.) ta işin başında Hak üzere evden çıkarmış ve O’na Kureyş ordusu ile şiddetli bir savaş yapacakları gerçeğini bildirmiştir. Bu görüşmeler de Medîne’den ayrıldıktan “sonra” değil, “önce” yapılmıştır. Bütün yönleriyle olay açığa çıktığı halde bazı Müslümanların, Kureyş ordusunu karşılamaları gerekip gerekmediği konusunda Hz. Peygamber (s.a.) ile tartışmaları ise bu sırada meydana gelmiştir. Savaşın henüz başlangıcında Medîne’den yola çıkmaları emredildiğinde, bu kimse-lerin, kendilerini sanki göz göre göre ölüme sürüyormuş gibi hissetmelerinin nedeni işte buydu.

5. Yani, ticaret kervanı veya Kureyş ordusu.

6. Yani, otuz-kırk kişilik bir grup tarafından korunan ticaret kervanı.

لِيُحَقِّقَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ
 الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ
 بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى
 وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
 حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ
 السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ
 عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى
 الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا سَالِقِي فِي قُلُوبِ
 الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَأَضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ
 بَنَانٍ ﴿١٢﴾

- 8 O, suçlu-günahkârlar istemese de, hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı geçersiz kılmak için (böyle istiyordu).⁷
- 9 Siz Rabbinizden yardım talep ediyordunuz, O da: “Şüphesiz ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediciyim” diye cevap vermişti.
- 10 Allah, bunu, yalnızca bir müjde ve kalblerinizin tatmin bulması için yapmıştı; (yoksa) Allah’ın katından başkasında nusret (zafer ve yardım) yoktur. Hiç şüphesiz Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 11 Hani kendisinden bir güvenlik olarak sizi bir uyuklama⁸ bürüyordu. Sizi kendisiyle tertemiz kılmak, sizden şeytanın pisliklerini gi-

dermek, kalblerinizin üstünde (güven ve kararlılık duygusunu) pekiştirmek ve bununla ayaklarınızı (arz üzerinde) sağlamlaştırmak⁹ için size gökten su indiriyordu.

- 12 Rabbin meleklere vahyetmişti ki: “Şüphesiz ben sizinleyim. İman edenlere sağlamlık katın; küfre sapanların kalblerine amansız bir korku salacağım. Öyleyse (ey Müslümanlar,) vurun boyunlarının üstüne, vurun onların bütün parmaklarına.”¹⁰

AÇIKLAMA

7. Bu, sûrenin girişinde de belirtildiği gibi, Kureyş ordusunun Medîne’ye doğru yüremesinin “câhiliye” sisteminden İslâm sistemine bir meydan okuma anlamına geldiğini açıklığa kavuşturmaktadır. Allah, Müslümanların bu savaş teklifini kabul edip, Arabistan’da İslâm’ın devamını sağlamak için kesin bir savaş yapmalarını dilemiştir. Eğer Müslümanlar bu fırsatı değerlendirip cesaretle yürümeselerdi, tüm şanslarını yitirebilirlerdi. Onların Bedir’e cesurca yürüyüşleri ve daha ilk savaşta zafer kazanmaları Kureyş’in gücünü kırdı ve İslâm için bundan sonra arka arkaya “câhiliye”yi yeneceği şartları hazırladı.

8. Müslümanlar aynı şeyi Uhud Savaşı sırasında da yaşadılar (Âl-i İmrân: 154). Bu her iki kritik durumda da Allah, Müslümanların kalblerini o denli huzur ve güvenle doldurdu ki, hepsi uyuklamaya başladılar.

9. Bedir Savaşı’nın başlangıcında bir müddet yağmur yağdı ve bu yağmur Müslümanlara üç yönden yarar sağladı. Birincisi; Müslümanlar kaplarına su depolama imkânı buldular. İkincisi; Müslümanların mevzilendiği vadinin üst taraflarındaki toprak sertleşti ve Müslümanlar sağlam zemine emin adımlarla basar oldular. Üçüncüsü; yağmur kâfir ordusu için zorluklar yarattı. Çünkü yağmur suları, kâfirlerin mevzilendiği vadinin alt taraflarına birikti ve zemini kayganlaştırdı. Kâfir ordusunun ayakları çamurlu zemine batıyordu.

“Şeytanın pisliği”, başlayacak savaş nedeniyle şeytanın onların zihinlerinde yaratmaya çalıştığı korku ve karışıklıktı. Bu kritik anda Allah tarafından indirilen yağmur ve uyuklama, bu korku ve karışık duyguların giderilmesine yardımcı oldu.

10. Kur’ân’dan öğrendiğimiz esas ilkelerin ışığında, meleklerin savaşta ve öldürme işleminde bilfiil görev almadıkları; fakat muhtemelen Müslümanların darbelerinin etkili ve isabetli olmasına yardım ettikleri görüşündeyiz. Fakat gerçeği yalnızca Allah bilir.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ
 لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ
 كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ ذُبُرُهُ إِلَّا
 الْمُتَحَرِّفَا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزَا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ
 وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
 قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِئَلَّيَ الْمُؤْمِنِينَ
 مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا ۖ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

- 13 Bu, tartışmasız, onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı başkaldırmaları dolayısıyladır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne karşı başkaldırırsa, hiç şüphesiz Allah (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır.¹¹
- 14 İşte bu, sizin;¹² tadın bunu! Küfre sapanlara bir de ateş azabı vardır.
- 15 Ey iman edenler! Toplu olarak kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arka çevirmeyin (savaşta kaçmayın).
- 16 Kim onlara böyle bir günde -yine savaşmak için bir yana çekilen ya da bir başka bölüğe katılmak için yer tutanın dışında- arkasını çevirirse, gerçekten o, Allah'tan bir gazaba uğramıştır ve onun barınma yeri cehennemdir. Ne kötü¹³ bir yataktır o.
- 17 Onları siz öldürmediniz, ama onları Allah öldürdü; attığın zaman da sen atmadın, ama Allah attı.¹⁴ Mü'minleri kendinden güzel bir

imtihanla imtihan etmek için (yaptı). Hiç şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

11. Buraya kadar Bedir Savaşı ile ilgili olaylara tek tek atıflar yapılmıştı: Bunun amacı da Arapça “*enfâl*” kelimesinin gerçek anlamını göstermektir. Sürenin başında şöyle denmişti. “Lütuf ve nimetler (*enfâl*) Allah’a ve Rasûlü’ne aittir, size değil. Çünkü ganîmetler sizin çabanızın bir ürünü değildir” Buna delil olarak mü’minlerin düşünceleri için bu olaylar peş peşe sıralandı ve onlardan, ganîmetlerde ne kadar kendi cesaret ve yiğitliklerinin, ne kadar Allah’ın lütfunun payı olduğuna bizzat kendilerinin karar vermeleri istendi.

12. Burada, hak ettikleri cezaya değinilmek üzere hitâb, ansızın kâfirlere yöneltilmektedir.

13. Kur’ân, askerî stratejinin gerektirdiği düzenli bir gerileme hareketini yasaklamaz. Eğer düşmanın baskısı çok şiddetli ise, geri çekilmek helâldir ve savaşan gruplar, destek almak veya ordunun gerilerdeki birliklerine katılmak amacıyla geri çekilebilirler. Yasaklanan geri çekilme ise, yenilgi ânında ölümden kurtulmak için dağınık bir şekilde kaçışarak ordunun geri çekilmesidir. Bu tür geri çekilme, büyük bir günahtır; çünkü amacı, kişinin kendi canını kurtarmasıdır ve cehennemde en büyük cezayı gerektirir. Savaş alanından kaçarak geri çekilen kimse, ancak kendi canını uğruna savaştığı idealden daha fazla sevdiği için böyle yapar. Hz. Peygamber (s.a.)’de böyle bir davranışı kınayarak şöyle der: “Üç tür günah vardır ki, sahibinin işlediği amelleri boşa çıkarır: Şirk, anne babaya isyan ve Allah yolunda savaşırken savaş alanından kaçmak.” Aynı şekilde başka bir hadiste de, Hz. Peygamber (s.a.), âhiret hayatını harap eden yedi günahı zikreder. Bunlardan birisi de, kişinin İslâm ile küfrün karşılaştığı bir savaşta kâfirlere arkasını dönmesi ve kaçmasıdır. Böyle bir kaçış yasaklanmıştır; çünkü korkakça bir hareket olmasının yanı sıra çok ciddi sonuçlar da doğurabilir: Bir askerin kaçması, askerî birliğin dağılmasına, bu da tüm ordunun dağılıp kaçmasına neden olabilir. Ordunun kaçması ise, tüm ülkenin helâk olmasına yol açabilir.

14. Burada, Bedir Savaşı sırasında meydana gelen bir olay kastedilmektedir. Teke tek karşılaşmalardan sonra, tüm ordunun genel savaşa başlayacağı sırada Hz. Peygamber (s.a.) yerden bir avuç kum alıp kâfir ordusuna doğru attı ve “Yüzleri kavrulsun” dedi. O sırada başlama işareti verdi ve Müslümanlar, bir bütün oluşturarak kâfirlere saldırdılar.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ

كَيِّدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِتْنَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ * إِنْ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

18 İşte size böyle... Gerçekten Allah, kâfirlerin hileli düzenlerini boş çıkarcıdır.

19 Eğer fetih istiyorduysanız (ey kâfirler,) işte size fetih;¹⁵ ama eğer (küfürden ve eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.

- 20 Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlü'ne itâat edin. Siz de işitiyorken, ondan yüz çevirmeyin.
- 21 Ve "Biz işittik" dedikleri halde, gerçekte işitmeyenler gibi olmayın.¹⁶
- 22 Gerçek şu ki, Allah katında, yerde debelenenlerin en kötüsü, (bir türlü) akıl erdirmeyen olan sağır ve dilsizlerdir.¹⁷
- 23 Eğer Allah, onlardan bir hayır görseydi, muhakkak onlara işittirirdi. İşittirseydi bile, arka çevirenler olarak (yine) yüz çevirirlerdi.¹⁸
- 24 Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin. Ve bilin ki muhakkak Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz gerçekten O'na götürülüp toplanacaksınız.¹⁹

AÇIKLAMA

15. Burada, Kureyslilerin savaşa çıkmadan önce Kâ'be'de yaptıkları dua kastedilmektedir. Müşrikler Kâ'be'nin örtülerine tutunup şöyle dua etmişlerdi: "Allah'ım! İki taraftan hayırlısına zafer ihsân et." Özellikle Ebû Cehil: "Allah'ım! Haklı tarafa zafer ihsân et, saldırgan olan tarafı da rezil et." diye dua etti. Allah iradesini gösterdi ve Müslümanların haklı ve hayırlı taraf olduğunu göstermek üzere, onlara büyük bir zafer ihsân etti.

16. Burada Hakk'ı kulakları ile duyan, fakat onu kabul etmeyen ve ona inanmayan münâfıkların tutumu ifade edilmektedir: onlar inandıklarını iddia ettiler, fakat emirlere uymadılar.

17. Yani, "Hakk'ı dinlemeyen ve onu dilleri ile söylemeyenler, Hakk'a karşı sağır ve dilsizdirler."

18. Bu münâfıklar, Hakk'ı sevmedikleri ve onun uğrunda çalışmayı istemedikleri için, Allah onlara emirlere uyma ve savaş alanına gitmeleri konusunda yardımcı olsaydı bile, karşılaşacakları ilk kritik anda savaş alanından kaçarlardı. Bu nedenle, onların savaşa katılması faydadan çok zarar getirirdi.

19. 21-23. ayetlerde mü'minler, münâfıklar gibi davranmamaları konusunda uyarılmışlardı. Burada ise böyle yapmamanın çaresi sunulmaktadır. İkiyüzlü davranışa karşı en etkili silâh, Allah'a ve âhiret gününe duyulan inançtır. Eğer bir kimse her şeyi bilen -O, gizli niyetleri, arzu ve istekleri, kalblerdeki gizli düşünceleri bile bilir- Allah'a hesap vereceğine ve en sonunda O'nun huzuruna döndürüleceğine samimiyetle inanırsa, böyle ikiyüzlü bir davranışta bulunmamak için elinden geleni yapacaktır. İşte bu nedenle Kur'ân, münâfıklık hastalığını tedavi eden bir ilaç olarak imanın bu iki temel ilkesine tekrar tekrar değinir.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ
 اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾ وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي
 الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَتَاوَنُكُمْ وَأَيْدَكُمْ بِنَصْرِهِ
 وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾

- 25 Ve sizlerden yalnızca zulmedenlere isabet etmekle kalmayan bir fit-neden korkup sakının.²⁰ Bilin ki, gerçekten Allah, (ceza ile) sonuç-landırması pek şiddetli olandır.
- 26 Hatırlayın! Hani sizler sayıca azdınız ve yeryüzünde zayıf bırakılmış-lardınız; insanların sizi kapıp-yakalayivermelerinden korkuyordunuz. İşte O, sizi (yerleşik kılıp) barındırandı, sizi yardımıyla destek-ledi ve size temiz şeylerden rızıklar verdi. Umulur ki şükredersiniz.²¹

AÇIKLAMA

20. "Toplumsal fitne" ile burada, sadece bireylerle sınırlı kalmayan ve aynı anda tüm toplumu saracak denli yaygın olan topluca işlenen kötülükler kastedilmektedir. Böyle bir durumda sadece günahkârlar değil, o günahları işleyenler arasında bulunanlar da Allah'ın azabına uğrarlar. Bu, böyle kötülüklerle çevrilmiş bir hayata katlanmaları nedeniyledir.

Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için, bir şehri sağlık koşulları açısından ele alalım. Eğer pislik birkaç yerde yaygınsa, bu pislğin kötü etkileri sadece o bölge veya bölgelerde görülecektir ve sadece evlerini ve kendilerini temiz tutmayanlar bu pislğin kötü sonuçlarından etkileneceklerdir. Fakat eğer pislik tüm şehre yayılmışsa ve onu engelleyecek ve sağlıklı koşulları tekrar geri getirecek bir kimse olmazsa, o zaman hava, su ve toprak da kirlenecek ve tüm şehirde salgın bir hastalığa neden olacak denli zehirli olacaktır. Tabii ki bu, pislği yayanlarla ondan kaçınanları birbirin-

den ayırmayacak ve o çevrede yaşayan tüm insanları etkileyecektir. Aynı durum ahlâkî çöküntü, bozukluk ve müstehcenlik için de söz konusudur. Eğer bu kötülükler bazı kimselerde varsa ve bu iyi insanlar tarafından kontrol altında tutuluyorsa, bunların kötü etkileri sadece onları işleyenlerle sınırlı kalacaktır. Diğer taraftan, eğer toplumun vicdanı, kötüyü baskı altında tutamayacak denli zayıfsa ve günahkâr, ahlâksız ve sapık insanlar kötülükleri açıktan işleyecek denli cesaret sahibi olabiliyorsa, işte o zaman bu fitne bir ahlâksızlık salgını haline gelmiş demektir. Böyle olduğundan da kendi iyiliklerini muhâfaza eden ve yaygın kötülöklere karşı edilgen bir tavır gösterenler dahil, azaptan kurtulamazlar. Çünkü onlar bu salgın hastalığı durdurmak için hiçbir çaba göstermemişlerdir.

Bu şekilde Allah Müslümanlara, Hz. Peygamber'in (s.a.) gönderiliş amacı olan ve onun çağırıldığı ideali oluşturan iyiliği emredip kötölükten sakındırma görevinin önemini anlatmaktadır: "Bu görevde hem birey, hem de toplum olarak rolünüz vardır. Eğer bu idealin gerçekleşmesi ve kötölüklerin yok edilmesi için samimiyetle çaba harcamazsanız, içinizden bu kötölükleri işleyen, onları yayan veya bireysel olarak bu kötölüklerden uzak bir hayat yaşayanlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin hepinizin azaba uğramasına neden olacak bir fitne salgını çıkacaktır."

Aynı gerçeğe A'râf: 163-166'da da değinilmişti. Bu, İslâm'ın genelde tüm insanları ıslâh etmek üzere izin verdiği savaşın temel ilkesi olarak da kabul edilebilir.

21. "... umulur ki şükredersiniz" sözleri, ele alındığı çerçeve içinde çok önemlidir. Müslümanlar, sadece Allah onları Mekke'de zayıf durumlarından kurtarıp Medîne'nin güvenli ortamına kavuşturduğu ve hayatın güzel ve temiz rızıklarını lutfettiği için şükretmekle kalmamalıdır. Onlar aynı zamanda şükürlerini pratikte yaşayarak göstermeli, Allah'a ve Rasûlü'ne itâat etmeli ve Allah'a güvenip İslâm uğrunda karşılaşılacak tüm güçlük, tehlike ve engelleri cesurca göğüsleyerek bu davanın başarıya ulaşması için gayret ve samimiyetle çalışmalıdırlar. Onlar, eğer Allah yolunda samimiyetle çaba harcarsa, O'nun daha önceden olduğu gibi yine yardımcı ve velîleri olacağına ve kendilerini her tür tehlikeden kurtaracağına inanmalıdırlar. O halde şükür, sadece nimeti kabul edip tasdiklemek değildir; o pratikte de görülecek bir şekil olmalıdır. Eğer bir kimse, kendisine nimet verenin, lütfunun değerini kabul ettiğini söyler, fakat onu memnun etmek için hiçbir şey yapmaz, ona samimiyetle hizmet etmez, ya da onun gelecekte de aynı lütfu göstereceğinden şüphe ederse, bu şükür değil, nankörlüktür.

يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا

لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَتَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾
وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا
وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ
يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٣٠﴾

- 27 Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlü'ne ihânet etmeyin, bile bile emanetlerinize de ihânet etmeyin.²²
- 28 Bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir (imtihan konusudur).²³ Allah yanında ise büyük bir mükâfât vardır.
- 29 Ey iman edenler! Allah'tan korkup sakınırsanız, size doğruyu yanlıştan ayıran bir nur ve anlayış (furkan) verir,²⁴ kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük fazl sahibidir.
- 30 Hani o küfre sapanlar, seni tutuklamak ya da öldürmek veya sürgün etmek amacıyla, tuzak kuruyorlardı.²⁵ Onlar bu tuzağı tasarlıyorlarken, Allah da bir düzen (bir karşılık) kuruyordu. Allah, düzen kurucuların (tuzaklarına karşılık verenlerin) hayırlısıdır.

ACIKLAMA

22. "Emanetler" çok geniş bir terimdir ve toplumu yahut bireyi ilgilendirir; kişiye muhâfaza etmesi için emanet edilen tüm şeyleri içerir. Mesela, kişi anlaşma ve ahitleri bozmamalı, toplumun sırlarını açığa vurmamalı veya kendi kontrolüne verilen mal ve görevi kötüye kullanmamalıdır. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nisâ Sûresi, an: 88)

23. Dünya malı ve çocuklar, genellikle kişiyi münâfıklığa, ihânete ve şerefsizce davranmaya yönelten eğilimlerin en büyük sebebi olmaktadır.

İşte bu nedenle Allah, mü'minleri para ve çocuk sevgisinin aşırılığına karşı uyarmaktadır: “Bu dünya büyük bir imtihan sahasıdır. Çocuklarınız ve mallarınız ise iki imtihan sorunuzdur. Bunlar size, onların haklarına uyup uymadığınızı ve konulan sınırları aşıp aşmadığınızı denemek amacıyla verilmiştir. Bakalım sorumlulukları taşıyarak doğru yolda mı yürüyeceksiniz; yoksa arzu ve eğilimlerinizin câzibesıyla ondan sapacak mısınız ve bir taraftan Allah'ın kulu olmaya devam ederken, diğer taraftan O'nun belirlediği hakların dışına taşarak mal ve çocukların kölesi olmaya eğilimli olan ‘nefsinizi’ kontrol edebilecek misiniz?”

24. Mü'minler, eğer Allah'tan korkarak hareket ederlerse, Allah'ın kendilerine doğru ile yanlış ayırt etmelerini sağlayan Furkan'ı yani tüm işleri doğru bir şekilde anlamaya yarayacak gerçek bilgiyi (kriteri) vereceği konusunda te'min edilmektedirler. Böylece mü'minler, eğer isterlerse Allah'ın dileğini yerine getirebilir ve O'nun tasdik ettiği yolu takip edebilirler. Bu kriter (Furkan), her zaman bir sinyal görevi görecek; onlara doğru yolu, Hakk'ın yolunu gösterecek ve onları sapık yollara, şeytanın yollarına karşı uyacaktır.

25. Bu tuzak, Kureyşliler, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medîne'ye hicret edeceğini öğrendiklerinde kurulmuştur. Müşrikler, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'den hicret etmeyi başarsa ulaşamayacakları bir yere gitmiş olacağını ve engellenemez bir hal alacağını hissettiler. Bu nedenle, onunla ilgili kesin bir karara varmak amacıyla ileri gelen liderler *Dâru'n-Nedve*'de toplandılar. Bazıları onun zincire vurulup ömür boyu hapsedilmesi gerektiği görüşündeydiler. Fakat bu görüş kabul edilmedi; çünkü arkadaşlarının onun davasını yürüteceğinden ve güç kazanır kazanmaz hayatları pahasına da olsa onu kurtarmaya çalışacaklarından korkuldu. Bazıları da O'nun Mekke'den sürülmesi gerektiğini öne sürdüler. Çünkü bu en azından kendi aralarında yarattığı “karışıklığa” bile son verecekti. O zaman O'nun nerede yaşadığı ve ne yaptığı kendilerini ilgilendirmeyecekti. Fakat Kureyşli liderler bu görüşe karşı çıktılar ve şöyle dediler: “Bu adamın çok etkileyici bir konuşması ve kalbleri kazanma yeteneği vardır. Eğer buradan ayrılırsa, başka Arap kabilelerine gider, onları kendi tarafına kazanır ve güçlendikten sonra tekrar dönüp Mekke'ye saldırır.” En sonunda Ebû Cehil kendi planını öne sürerek şöyle dedi: “Her aileden genç, soylu ve güçlü bir adam seçelim. Onlar hep birden saldırıp Muhammed'i öldürsünler. Böylece kan diyeti bütün Kureyş kabileleri arasında ortak olacak ve Muhammed'in ailesi olan Abdimenafogulları bütün kabilelerle savaşmaya güç yetiremeyeceği için, kan diyetini para olarak kabul etmek zorunda kalacaklardır.” Bu plan oy birliği ile kabul edildi ve belirlenen zamanda onu öldürecek gençler seçildi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) onların yüzlerine kum saçarak sağ salım Mekke'den ayrıldı. Böylece onların planı suya düşmüş oldu.

وَإِذَا

تَتْلَى عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اأَلَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ اأْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَائُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

- 31 Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman, “İşittik” dediler. “İstesek, biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz. Bu, eskilerin efsanelerinden başkası değildir.”
- 32 Bir de, “Ey Allah’ımız! Eğer bu (Kur’ân) bir gerçek olarak Senin katından ise, gökyüzünden üstümüze taş yağdır veya acıklı bir azab getir (bakalım)” demişlerdi.²⁶
- 33 Oysa sen, içlerinde bulunduğun sürece, Allah onları azablandıracak değildir. Ve onlar, bağışlanma dilemekteyken de, Allah onları azablandıracak değildir.²⁷
- 34 Onlar, Mescid-i Haram’dan (insanları) alıkoyarlarken ve onun (gerçek ve lâıyk) koruyucuları değilken, Allah, ne diye onları azablandırmazın? Onun (asıl) koruyucuları yalnızca korkup sakınanlardır. Ancak onların çoğu bilmezler.
- 35 Onların, Beyt(-i Şerif) önündeki duaları, ıslık çalmaktan ve el çırp-

maktan başkası değildir.²⁸ Artık küfretmekte olduklarınız dolayısıyla tadın azabı.²⁹

AÇIKLAMA

26. Bu sözler bir dua yahut beddua anlamında değil, bir tehdit ve bir meydan okuma anlamındadır ve asıl kastettiği şudur: Eğer bu gerçekten Allah tarafından gönderilen bir Hak olsaydı, bizim üzerimize gökten taş yağdırmaya ve bizim onu reddetmemize karşılık bize bundan da acıklı bir azap indirmeye kadir olurdu. Bu tür bir olay olmadığına göre, bu gerçek değildir ve Allah tarafından gönderilmemiştir.

27. Onların dua şeklinde bu meydan okumalarına karşılık verilen cevap işte budur. Onlara, Hz. Peygamber (s.a.) içlerinde yaşarken Mekke döneminde bir azap gönderilmeyeceği söylenmektedir. Çünkü Allah, insanlara, Peygamber onları Hakk'a davet ettiği sürece kendilerini düzeltmeleri için süre verir ve henüz verdiği süre bitmeden azap göndererek onları düzeltme ve doğru yola uyma fırsatından mahrum bırakmaz. İkinci sebep ise, Allah bir topluluğa, içinde eski günahlarına ve sapıklıklarına tevbe eden ve yollarını düzeltmeye çalışan bazı kimseler olduğu sürece azap indirmez.

28. Kâfirler daha sonra da şöyle uyarılmaktadırlar: "Siz şimdi bir azap istediğinize göre, ona hazırlanmalısınız. Çünkü sizi ondan kurtaracak hiçbir şey yoktur." Kureyşliler, Allah'ın evinin koruyucuları oldukları için, kendilerine hiçbir azabın uğramayacağını sanıyorlardı. Bu yanlış anlama şöyle ortadan kaldırılmaktadır: "Onlar Kâ'be'nin gerçek koruyucuları değildirler. Çünkü sadece miras, onlara Kâ'be'nin koruyucusu olma hakkını vermez. Sadece muttakî insanlar, bu kutsal yerin koruyucularıdır. Kureyşliler eğer böyle bir hakka sahip idiyse bile, şimdi o hakkı kaybetmişlerdir. Çünkü onlar gerçek takvâ sahibi insanların, sadece Allah'a özgü olan bu eve gelmelerini engellemişlerdir. Kureyşliler bu Beyt'in koruyucuları, hizmetçileri ve bekçileri gibi davranmıyor; bilakis onun sahibi ve efendisi gibi davranıyorlardı ve istedikleri kişiyi onu ziyaretten alıkoyuyorlardı. Onların Kâ'be'de yaptıkları ibâdetlere gelince; bunlar mırıldanarak anlamsız sesler çıkartmak ve elleri çırpılmaktan öte geçmiyordu, Allah'a bağlılık, O'nu zikretmek ve Allah'a ibâdetin gerektirdiği tüm özelliklerden yoksundu. Böyle olduğu halde, onlar hâlâ nasıl Allah'tan lütuf veya O'nun azabına uğramama konusunda bir garanti bekleyebiliyorlar?"

29. Onlara Allah'ın azabının, kendi "câhiliye" düzenlerine ölüm getiren, İslâm'a ise hayat veren Bedir Savaşı'ndaki yenilgi şeklinde geldiği söylenmektedir. Böylece onların, Allah'ın azabının sadece gökten bir yağmur veya fırtına şeklinde geleceği konusundaki yanlış tasavvurları da ortadan kaldırılmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ^{٣٦}
 فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ^{٣٧} وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ
 وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ
 فِي جَهَنَّمَ^{٣٩} أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٩﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا
 يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنتُ
 الْأَوَّلِينَ ﴿٤٠﴾

- 36 Gerçek şu ki, küfre sapanlar, (insanları) Allah'ın yolundan engellemek için mallarını harcarlar; bundan böyle de harcayacaklar. Sonra bu, onlara yürek acısı olacaktır, sonra bozguna uğrıtılacaklardır. Küfredenler sonunda cehenneme sürülüp toplanacaklardır.
- 37 Bu, Allah'ın murdar olanı temizden ayırt etmesi; murdarı, bir kısmını bir kısmı üzerinde kılıp tümünü biriktirerek cehenneme atması içindir. İşte bunlar hüsrana uğrayanlardır.³⁰
- 38 O küfre sapanlara de ki: "Eğer vazgeçerlerse geçmişte (yaptıkları) şeyler bağışlanacaktır. Ama yine dönecek olurlarsa, önceki (toplumlara uygulanan) sünnet, muhakkak (başlarından da) geçmiş olacaktır."

AÇIKLAMA

30. "Onlar hüsrana uğrayanlardır." Çünkü onların tüm çaba, yetenek, zaman ve servetlerinin tamamen değersiz olduğu sonunda açığa çıkmıştır. Sadece hiçbir kâr elde edememekle kalmamış, aynı zamanda büyük bir kayba da girmişlerdir.

وَقَتِّلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ
 لِلَّهِ فَإِنْ أَنْتَهُوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ مَوْلَانَكُمْ نِعَمَ الْمَوْلَى وَنِعَمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾ وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا
 غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى
 وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا
 أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَى أَلْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

- 39 Fitne kalmayınca ve dinin hepsi Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.³¹ Şayet vazgeçecek olurlarsa, şüphesiz Allah, yapmakta olduklarını görür.
- 40 Geri dönerlerse, bilin ki gerçekten Allah, sizin mevlânızdır. O, ne güzel mevlâdır ve ne güzel yardımcıdır.
- 41 Bilin ki, 'ganimet olarak ele geçirdiğiniz' şeylerin beşte biri, muhakkak Allah'ın, Rasûlü'n, yakınların, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur.³² Eğer Allah'a, Hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı gün;³³ iki ordunun karşı karşıya geldiği günde (Bedir'de) kulumuza indirdiğimize iman ediyorsanız (ganimeti böyle bölüşün). Allah, her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

31. Burada, Bakara: 193'de ortaya konulan İslâm'ın gayesi tekrarlanmaktadır. Bu gayenin, bir olumlu, bir de olumsuz olmak üzere iki yö-

nü vardır. Olumsuz yönüyle savaş, fitneyi ortadan kaldırmayı; olumlu yönüyle ise tam anlam ve bütünlüğü ile Allah'ın dinini ikame etmeyi amaçlar. Bu mü'minlerin savaşmasını helâl, hatta zorunlu kılan tek amaçtır. Savaşı helâl kılan başka hiçbir gaye yoktur ve başka bir amaçla savaşmak mü'minlere yakışmaz. (Ayrıntılı açıklama için bkz. Bakara Sûresi an: 204-205)

32. Bu ayet, sûrenin başında ganîmetlerin paylaşılması ile ilgili sorulan soruya bir cevap niteliğindedir. Sûrenin başında sadece: "Bunlar, Allah'ın nimetleridir; ganîmetler Allah'ın ve Rasûlü'nündür, onları paylaşmak da Allah ve Rasûlü'ne aittir" denmekle yetinilmiştir. Burada ise ganîmetlerle ilgili son hüküm verilmektedir. Savaştan sonra, savaşanlar tüm ganîmetleri kumandana getirmeli ve bunlardan hiçbirini gizlememelidirler. Daha sonra beşte biri bu ayette sayılan ihtiyaçlar için ayrılmalı, geri kalan beşte dördü ise savaşta rol alanlar arasında paylaşılmalıdır. İşte bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.) her savaştan sonra şöyle derdi: "Bu ganîmetlerin hepsi sizin; yine sizin iyiliğiniz için kullanılacak olan beşte birden başka benim şahsıma ayrılan bir parça yok. Bu nedenle bir iğne veya iplik kadar da olsa bütün ganîmetleri getirin. Küçük olsun büyük olsun, hiçbir şeyi saklamayın. Çünkü böyle bir şey utanç vericidir ve sizi cehenneme götürür."

Bu Allah'a ve Rasûlü'ne ayrılan beşte birlik pay, Allah yolunda ve O'nun dinini ikame etmede kullanılmak üzere ayrılmıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatta olduğu dönemde, ayette geçen akrabalarla Hz. Peygamber'in (s.a.) akrabaları kastediliyordu. Hz. Peygamber (s.a.) tüm vaktini Allah'ın dini yolunda harcadığı ve kendi ailesinin üyelerine ve bakmakla yükümlü olduğu akrabalarının geçimini sağlayacak parayı kazanmaya vakti kalmadığı için, beşte birden bir bölümü, O'nun bakmakla yükümlü olduğu akrabalarına ayrılıyordu. Fakat ölümünden sonra O'nun akrabalarına ayrılan pay konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazıları bu payın, Hz. Peygamber'in (s.a.) ölümünden sonra yürürlükten kaldırıldığı görüşündedirler; bazıları da payın, O'nun vârislerinin akrabalarına verilmesi gerektiğini söylerler. Bazıları da bu payın, O'nun soyundan gelen muhtaçlara ayrılması gerektiği görüşündedirler. Yaptığım araştırmalara göre, râşid halifeler döneminde bu pay, O'nun soyundan gelen muhtaçlara ayrılmıştır.

33. "Kulumuza indirdiğimiz", Bedir Savaşı'nda zaferi sağlayan, Allah'ın tam zamanında gelen yardımını demektir.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدُوِّ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدُوِّ
الْقُصَوٰى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَا خْتَلَفْتُمْ فِى
الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِّيَقْضِىَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ
عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

- 42 Hani siz vadinin yakın kenarında, onlar da uzak yamacındaydılar; kervan ise sizden daha aşağıdaydı. Eğer sözleşseydiniz, kaçınılmaz olarak sözleşme yeri (veya konusu) hakkında anlaşmazlığa düşerdiniz; ancak Allah, olacağı olan işi gerçekleştirmek için (böyle yaptı). Böylece, helâk olacak kişi, apaçık bir delilden sonra helâk olsun; diri kalacak kişi, apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın.³⁴ Şüphesiz Allah, gerçekten işitendir, bilendir.³⁵

AÇIKLAMA

34. Yani, “Savaşta hangisi (İslâm ve câhiliye) galip gelirse, onun gerçekten yaşamayı hak ettiği, hangisi de yenilirse onun yok olmaya mahkûm olduğu isbâtlanmalıdır.” Burada dikkat edilirse, hayat kavgası insanlar arasında değil, Müslümanlar ve kâfirler tarafından temsil edilen İslâm ve “câhiliye” arasındadır.

35. Allah her şeyi duyduğu, her şeyi gördüğü ve her şeyi bildiği için, kâinâtı adâlet ve hikmetle yönetmektedir ve sadece haklıların ve doğruların kazanmasına izin verecektir.

إِذْ

يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرْنٰكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَسَلْتُمْ
وَلَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١٦﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّقَيْتُمْ فِي آعِينِكُمْ قَلِيلًا
وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعِينِهِمْ لِيَقْضَى اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ
تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٧﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا
وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ
الصَّابِرِينَ ﴿١٩﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا
وَرِثَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ
الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ
عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١﴾

- 43 Hani Allah, onları sana uykunda az gösteriyordu;³⁶ eğer sana çok gösterseydi, gerçekten yılgınlığa kapılacaktınız ve iş konusunda gerçekten çekismeye düşecektiniz. Ancak Allah esenlik (kurtuluş) başışladı. Çünkü O, elbette sinelerin özünde saklı duramı bilendir.
- 44 Karşı karşıya geldiğinizde, Allah, ‘olacağı olan işi gerçekleştirmek’ için, onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Ve (bütün) işler Allah’a döndürölür.
- 45 Ey iman edenler! Bir toplulukla karşı karşıya geldiğiniz zaman, dayanıklılık gösterin ve Allah’ı çokça zikredin. Umulur ki kurtuluş (felâh) bulursunuz.
- 46 Allah’a ve Rasölü’ne itâat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin; çölölüp yılgınlırsınız, gücünüz gider. Sabredin.³⁷ Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.
- 47 Bir de yurtlarından refahtan şumarıp azıtarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve (halkı) Allah’ın yolundan alıkoyanlar gibi olmanın.³⁸ Allah, onların yapmakta olduklarını çepeçevre kuşatandır.
- 48 O zaman şeytan onlara amellerini çekici göstermiş ve onlara: “Bugün sizi insanlardan bozguna uğratacak kimse yoktur ve ben de sizin yardımcınızım” demişti. Ne zaman ki, iki topluluk birbirini görölür oldu (karşılaştı) o, iki topuğu üstünde geri döndölü ve “Şüphesiz ben sizden uzağım. Çünkü ben, sizin görmediğinizi görmekteyim; ben Allah’tan da korkmaktayım” dedi. Allah, (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır.

AÇIKLAMA

36. Bu olay, Hz. Peygamber (s.a.) Medîne’den savaş alanına doğru ilerlerken meydana gelmiştir. O zaman henüz kâfir ordusunun ne kadar büyük olduğu bilinmiyordu. Hz. Peygamber (s.a.) orduyu rüyasında gördölü ve ordunun çok büyük olmadığu sonucuna vardı. Sonra rüyasını mü’minlere anlattı. Bu da onlara cesaret verdi ve korkusuzca düşmana doğru yürödölür.

37. Arapça “صبر” kelimesi çok geniş kapsamlı bir kelimedir. Sabretmek şu anlamlara gelir: “Duygu ve arzuları kontrol altında tutmak; acelecilik; şaşkınlık, ümitsizlik ve açgözlölükten sakınmak; soğukkanlı olmak ve düşönceli kararlara varmak; tehlike ve zorluk anlarında sebat ve dayanıklılık göstermek; en aşırı kışkırtma anlarında bile yanlış adım atmamak; çok büyük belalarla karşılaştıldığında ve çok kötü bir durumda olundüğında dahi kontrolölü kaybetmemek; görölünölürde yardımcı olan bir

araçla, amaca gecikmeksizin hemen ulaşmak için sabırsızlıkla acele bir davranışta bulunmamak ve dünyevî kazanç ve faydalar elde etmeye veya nefsin eğilimlerine kendini kaptırmamak.” Allah, yukarıdaki anlamıyla sabredenlere yardım eder.

38. Müslümanlar, asla, kibirle evlerinden çıkıp yürüyen ve Müslümanları Allah yolundan alıkoyan Mekkeli müşrikler gibi davranmamaları konusunda uyarılmaktadırlar. Kâfirler yanlarına şarkıcı kızlar almışlardı ve her konakladıkları yerde şarkı, dans ve içki partileri düzenliyorlardı. Bunun yanı sıra geçtikleri yerlerdeki kabilelere, güçleri, sayısal ve tecizat bakımından üstünlükleri konusunda büyük bir gösteriş yapıyor ve hiç kimsenin kendilerine karşı savaşamayacağını söyleyerek övünüyorlardı. Ahlâkî durumları böyleydi; fakat savaş gayeleri bundan da kötüydü. Hak, doğruluk ve adâlet ölçüsünü yükseltmek için değil, bu ölçünün yükselmesini engellemek için savaşa çıkmışlardı. Gayeleri, bu ölçüyü yükseltmeyi amaçlayan tek topluluğu yok etmekte. Müslümanların böyle bir davranışa karşı kendilerini korumaları için, bu kötü örnek, gözler önüne serilmektedir. Çünkü imanları, Müslümanların doğru davranışlarda bulunmalarını ve savaş amaçlarının da temiz ve soylu olmasını gerektirir.

Bu yol gösterme sadece o zamana mahsus değildir, bugün de aynı derecede zarûrîdir ve gelecekte de önemini korumaya devam edecektir. Çünkü çağdaş “medenî” devletlerin ordularının ahlâkî durumu, Mekkeli müşriklerinkiyle aynıdır. Fahişeler, müstehcen eğlenceler ve şarap onların ayrılmaz bir parçasıdır ve bunları gizli olarak değil, açıktan açığa, utanmadan istemektedirler. Bunun da ötesinde, bu devletlerin askerleri, arzularını tatmin etmek için onlardan kendi kızlarını istemektedirler. O halde başka bir millet onlardan, nasıl kadınlarını ve onları arzularının oyuncağı haline getirmemelerini bekleyebilir? Kibirliklerine gelince; ordularının her askerinin bir kendini beğenmişlik ve gurur âbidesi olduğunu söylemek yeterlidir. Bu ülkelerin siyaset adamları da şöyle söylemekten kesinlikle bıkmazlar: “Bugün bizi hiç kimse yenemez; çünkü bizden güçlü hiç kimse yok.” Savaş gayeleri ise bundan da berbattır. Bu ülkelerin liderlerinden her biri tüm ciddiyetiyle, dünyayı, tek amaçlarının insanların mutluluğu olduğu konusunda temin ederler. Oysa onların gerçek amacı her şey olabilir; ama asla bu söyledikleri olamaz. Bu ülkeler, Allah’ın tüm insanlar için yarattığı yeryüzünün tüm kaynaklarını ele geçirmek, bunları kendi ülke ve milletlerinin yararına, tekellerine almak ve diğer insanları kendilerine bağımlı birer köle kılmak için savaş yaparlar. İşte bu nedenle Kur’ân, Müslümanların bu kötü insanların yoluna uymalarını yasaklar ve onlara hayatlarını ve servetlerini, bu insanların çaba harcadığı gaye uğrunda harcamaktan sakınmalarını emreder.

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ
 فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ
 اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ
 يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ
 بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥٢﴾ كَذَابٍ ءِالٍ
 فِرْعَوْنَ ۖ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
 بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٣﴾

- 49 Münâfıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar şöyle diyorlardı: “Bunları (Müslümanları) dinleri aldattı.”³⁹ Oysa kim Allah’a tevekkül ederse, hiç şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 50 Melekleri, onların yüzlerine ve arkalarına vurarak “Yakıcı azabı tadın” diye o küfredenlerin canlarını alırken görmelisin.
- 51 Bu, ellerinizin önceden takdim ettiği işler yüzündendir. Yoksa şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir.
- 52 Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Allah’ın ayetlerine küfrettiler de, Allah da onları günahlarından dolayı yakalayiverdi. Şüphesiz Allah, en büyük kuvvet sahibidir, sonuçlandırması da pek şiddetlidir.

AÇIKLAMA

39. Bu, münâfıkların ve dünyaya çok bağlı olan Medînelilerin görüşüydü. Bunlar, küçük bir Müslüman birliğinin büyük ve güçlü Kureys ordusu ile savaşaacağını gördüklerinde birbirlerine şöyle demişlerdi: “Dinlerine aşırı bağlılık bu insanları aptallaştırdı. Bunlar büyük bir felâketle karşılaşacaklar. Peygamberleri (s.a.) tarafından körleştirildikleri için göz göre göre ölüme gittiklerini göremiyorlar.”

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ

مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ
 سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَذَّابِ ۖ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۖ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا
 بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا ۖ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَكُلَّ
 كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدَتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ
 مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فِيمَا تَقَفَّيْنَاهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِدَ بِهِمْ مِّنْ
 خَلْفِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

- 53 Nedeni şu: Bir kavim (toplum), kendinde olanı değiştirinceye kadar Allah, ona nimet olarak bağışladığını değiştirici değildir.⁴⁰ Allah şüphesiz işitendir, bilendir.
- 54 Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Onlar, Rablerinin ayetlerini yalanladılar; biz de günahları dolayısıyla onları yıkıma uğrattık, Firavun ordusunu suda boğduk. Onların tümü zulme sapanlardı.
- 55 Allah katında canlıların en kötüsü, şüphesiz küfre sapan olanlarıdır. Onlar artık inanmazlar.
- 56 Bunlar, içlerinden antlaşma yaptığın kimselerdir ki, sonra her defasında ahidlerini bozarlar. Onlar korkup sakınmazlar.⁴¹
- 57 Bundan dolayı, savaşta onları yakalarsan, öyle darmadağın et ki, onlarla arkalarından gelecek olanlar(ı caydır). Umulur ki ibret alırlar.⁴²

AÇIKLAMA

40. Yani, "Bir topluluk davranışlarıyla verilen nimete lâayık olmadığı-

nı göstermedikçe, Allah, topluluktan lütuf ve nimetini esirgemez.”

41. “... ahidlerini bozanlar ...” Yahudilerdi. Hz. Peygamber (s.a.)’in, Medîne’ye hicretinden sonra, karşılıklı fayda amacıyla anlaşma yaptığı ilk topluluk Yahudilerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla iyi ilişkiler içinde olmak amacıyla elinden geleni yaptı. Çünkü onların İslâm’a müşriklerden daha yakın olduklarını hissediyor ve ne zaman ikisi arasında bir seçim yapmak söz konusu olsa, onları müşriklere tercih ediyordu. Fakat Yahudi alim ve din adamları, onun tebliğ ettiği “Tevhîd” ilkesinden, sunduğu yüksek ahlâk ölçüsünden ve Hak yolun ikame edilmesi için onun tarafından gösterilen çabalardan hoşlanmıyorlardı. Bu nedenle yaptıkları tüm anlaşmalara rağmen, bu hareketi yok etmek için çalışıyorlardı. Bu amaçla birçok planlar yapmışlardı. Gerçek Müslümanlara karşı münâfıklarla işbirliği yapıyorlardı; Evs ve Hazrec kabileleri arasında İslâm’dan önce var olan ve kanlı savaşlara yol açan eski düşmanlığı alevlendirmek için Kureyşlilerle ve diğer düşman kabilelerle işbirliği yapıp tuzaklar hazırlıyorlardı. Gerçi Yahudiler çoktan beri Hz. Peygamber (s.a.) ile yaptıkları anlaşmaya ihânet ediyorlardı; ama Bedir Savaşı’ndan sonra Müslümanlara karşı düşmanlık ve kıskançlık daha da artıp alevlendi. Çünkü onlar, bu yeni davanın Kureyşlilerden öldürücü bir darbe alacağını tahmin ediyorlardı; fakat sonuç tam bunun tersi oldu. Bu nedenle İslâm’ın önüne geçilmez bir güç oluşturmamasını engellemek amacıyla, düşmanca faaliyetlerini daha da artırdılar. Hatta Kureyşlilerin yenilgi haberi geldiğinde, Yahudilerin liderlerinden biri olan Kâ’b b. Eşref üzüntüyle, “Bugün yerin altındakiler, bizim için üstündekilerden daha hayırlıdır” diye bağırdı. Bundan sonra bizzat Mekke’ye gidip Kureyşlileri intikam almak için kışkırtan ağıtlar okudu. Bunun da ötesinde, Yahudi kabilelerinden Benî Kaynukalılar dostça ilişkileri bırakarak alışveriş için kendi yerleşim bölgelerine gelen Müslüman kadınları rahatsız etmeye başladılar. Hz. Peygamber (s.a.) onları payladıığında ise, küstahça bir cevap verdiler: “Biz Kureyşliler gibi zayıf değiliz; biz ölene dek savaşmasını bilen bir topluluğuz. Bizimle savaş da cesaretimizi bir dene.”

42. Yani, “Eğer biz belirli bir toplulukla anlaşma imzalamışsak ve onlar da anlaşma maddelerini bozup bize karşı savaşta rol almışlarsa, biz de bu anlaşmanın maddelerinden sorumlu olmayız ve onlara karşı savaşabiliriz. Aynı şekilde, bir toplulukla savaşırken, düşmanlarımız arasında müttefiklerimize rastlarsak, onları öldürmekte ve onlara düşman gibi davranmakta tereddüt etmeyiz. Çünkü onlar, birey olarak anlaşmanın gereklerini bozdukları için, bir müttefikin sahip olduğu can ve mal güvenliği haklarını yitirmişlerdir.”

وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ
إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا
أَسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ
وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا
تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا
تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ
حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَضْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَالْفَ بَيْنَ
قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ
وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

- 58 Eğer bir kavmin ihânet edeceğinden kesin olarak korkarsan, sen de açık ve âdil bir tutumla (onlarla olan anlaşma metnini ve diplomatik ilişkiyi yüzlerine) at.⁴³ Gerçekten Allah, ihânet edenleri sevmez.
- 59 Küfre sapanlar, kaçıp kurtulduklarını sanmasınlar; gerçek şu ki, onlar (bizi) aciz bırakamazlar.
- 60 Onlara karşı gücünüzün yettiği⁴⁴ kadar kuvvet ve besili atlar hazırlayın. Bununla, Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) korkutup caydırabilirsiniz. Allah yolunda her ne infâk ederseniz, size 'eksiksiz olarak ödenir' ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.
- 61 Eğer onlar barışa eğilim gösterirlerse, sen de ona eğilim göster ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir.

- 62 Onlar, seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter.⁴⁵ O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekledi.
- 63 Ve onların kalblerini uzlaştırdı. Sen, yeryüzündekilerin tümünü harcasaydın bile, onların kalblerini uzlaştıramazdın. Ama Allah, aralarını bulup onları uzlaştırdı.⁴⁶ Çünkü O, üstün ve güçlü olan-
dır, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

43. Bu ayet, gerekli olduğunda anlaşmayı bozma ile ilgili çok açık ve kesin bir kural koymakta ve Müslümanlara "anlaşmayı açıkça onların önüne atmayı" emretmektedir. Bu ayete göre, Müslümanlar, anlaşma yaptıkları tarafın anlaşma şartlarına tam anlamıyla uymadıklarını hissetseler veya karşı tarafın ilk fırsatta ihânet edeceğinden korksalar bile, tek taraflı bir kararla anlaşmayı sona erdirmek haramdır. Bu nedenle ayet, Müslümanların karşı tarafa, sanki aralarında hiç anlaşma yokmuş gibi davranmalarını yasaklamaktadır. Diğer taraftan ise ayet, Müslümanlara henüz karşı bir davranışta bulunmadan diğer tarafı anlaşmanın bittiğinden haberdar etmelerini emretmektedir. Bu zorunludur; çünkü karşı taraf anlaşmanın hâlâ yürürlükte olduğu konusunda yanlış anlamaya maruz kalmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.), İslâm'ın uluslararası politikasını bu ayete dayandırmıştır: "Herhangi bir tarafla anlaşmaya giren kimse, anlaşmanın süresi bitinceye kadar o anlaşmaya bağlıdır. Eğer bozmaya zorlanırsa, iki tarafın da eşit olması için, anlaşmayı karşı tarafın önünde bozar." Daha sonra aynı ilkeyi her meseleye uygulayarak şöyle demiştir: "Size ihânet eden kimselere bile ihânet etmeyin." Ve bu ilkeyi, harfi harfine uygulanacak şekilde zihinlere işlemiştir. İşte bu nedenle Emîr Muâviye, kendi sultanlığı döneminde, anlaşma süresi biter bitmez istilâ etmek amacıyla Roma İmparatorluğu sınırlarına asker yığmaya başladığında, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbından Amr b. Anbese (r.a.) buna şiddetle karşı çıkmış ve bu hadisi Emîr'in huzurunda okumuştur. Bu hâdise göre, asker yığmak bile bir tür ihânet olmaktadır. Emîr buna boyun eğmek zorunda kalmış ve sınıra asker yığmaktan vazgeçmiştir.

Eskiden, "câhiliye" döneminde çok yaygın bir davranış olan anlaşmaları tek taraflı bozma ve düşmana savaş ilan ettiğini bildirmeden saldırma olaylarının, bugünün medenî "câhiliye"sinde de gündemde olduğuna dikkat edilmelidir. Mesela 2. Dünya Savaşı sırasında hiçbir resmî açıklama yapılmaksızın Almanya, Rusya'ya saldırmış; İngiltere ve Rusya ise, İran'a karşı askerî harekâta girişmişti. Bu tür anlaşmaları çiğneme ve ihlâl ile ilgili öne sürülen özürler ise dayanaktan yoksundur: Eğer önceden savaş ilanı yapılsa, karşı tarafın daha evvel davranıp saldıracağı gibi özürler öne sürülmektedir. Fakat onlar; ahlâkî sorumluluklar böyle sudan sebeplerle bir kenara

bırakılabilirse, şu veya bu özürle haklı gösterilemeyecek hiçbir suç veya günah kalmayacağını ve her hırsızın, her soyguncunun, her fahişenin, her katilin ve her sahtekârın suçu veya günahını bir özürle haklı gösterebileceğini unutmuş görünüyorlar. Fakat ne gariptir ki, çağdaş liderlerin iki tür adâlet ölçüsü var! İhânet ve yasaları ihlâlî uluslararası arenada haklı gösterip desteklerken, aynı kuralı kendi ulusal arenalarında uygulamıyorlar.

Fakat yukarıdaki kuralın da bazı istisnaları var. İslâm hukuku, karşı taraf açıktan açığa anlaşmayı ihlâl ettiği ve kendilerine karşı belirli bir düşmanca tavırda bulunduğu, Müslümanların karşı tarafa saldırmasına izin verir. Böyle açık bir durumda ayet, Müslümanları anlaşmanın gerçek bitiş tarihini beklemekle sorumlu tutmaz; bilakis hiçbir ulti-mat vermeksizin, böyle bir hainlikte bulunan karşı tarafa askerî saldırıda bulunmalarına izin verir. İslâm hukukçuları bu istisnayı, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir uygulamasından çıkarmışlardır. Kureyşliler, Benî Huza'alılarla ilgili olarak Hudeybiye anlaşmasını açıktan ihlâl ettiklerinde, Hz. Peygamber (s.a.) kendi tarafları açısından da anlaşmanın sona erdiğini bildirme gereğini duymamıştır. Bu nedenle, onlara hiçbir haber vermeden Mekke üzerine yürümüştür. Fakat burada bir uyarı yapılmalıdır. Bu istisnâdan yararlanılabilmesi için, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke üzerine yürümeyi doğru bulduğu zamanın tüm şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu şartlar bulunduğu, bu uygulamayı örnek alabiliriz; aksi takdirde bu uygulamadan haksız şekilde yararlanmış oluruz. Hadis ve sîret kitaplarından, aşağıdaki şartların Hz. Peygamber'i (s.a.) böyle bir adım atmaya yönelttiğini öğreniyoruz:

1) Kureyşlilerin anlaşmayı bozdukları o kadar âşikârdı ki, bir ihlâlin var olduğunda hiçbir şüphe söz konusu değildi ve onların kendileri de anlaşmanın sona erdiğini kabul ediyorlardı. İşte bu nedenle Kureyşliler, anlaşmayı yenilemek üzere Ebû Süfyân'ı Medîne'ye göndermişlerdi. Gerçi bu, onların anlaşmanın sona erdiğini bildiklerini göstermektedir; ama bu, yukarıda değinilen istisna kuralın işlerlik kazanması için anlaşmayı bozan tarafın bunu bilmesi ve kabul etmesini gerektirmez. Bu istisna kural, anlaşmayı ihlâl, çok açık ve şüpheden uzak olduğunda geçerlidir.

2) Anlaşmanın bozulmasından sonra Hz. Peygamber (s.a.), onların anlaşmayı bozmalarına rağmen kendisinin anlaşmayı yürürlükte kabul ettiğini gösterecek ne bir söz, ne bir hareket, ne de bir imada bulunmuştur. Onlarla, böyle bir izlenim yaratacak ilişkilere de devam etmemiştir. Bütün hadisler, onun Ebû Süfyân'ın anlaşmayı yenileme teklifini kabul etmediğini göstermektedir.

3) Hz. Peygamber (s.a.) Kureyşlilere karşı açıktan askerî harekâta girişti. Gizli savaş niyeti taşıırken, barışçıl görünmeye çalışarak ikiyüzlü davranmadı.

Bu, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından bu konuda vaz' edilen mükemmel bir örnektir. O halde âyetteki emre istisna, ancak belirli koşullar gerçekleştiğinde ve Hz. Peygamber (s.a.) örneğindeki aynı dürüstlük ve açıklık söz konusu olduğunda uygulanabilir.

Bunun yanı sıra Müslümanların bir sorunu, karşı taraf bunu ne karşılıklı müzâkere, ne de uluslararası hakemlik yoluyla çözmeye yanaşmayıp güç kullanmakta ısrar ettiğinde, askerî güç kullanarak çözmelerine izin verilmiştir. Böyle bir durumda, bu âyet Müslümanların hiçbir girişimde bulunmadan önce açık bir savaş ilanında bulunmalarını emretmektedir. İslâm, eğer Müslümanlar açık bir savaş ilanına hazır değillerse, gizli askerî harekâta girişmeyi ahlâk dışı bir tutum olarak kabul eder ve buna izin vermez.

44. “Düşman size aniden saldırdığında, hiçbir gerileme olmaksızın hemen askerî harekâta girişebilmeniz için her an düzenli bir ordu ve gerekli bir techizâtı hazır bulundurmanız gerekir. Bu önlemler alınmalıdır ki, sizi yarı eğitilmiş, techizâtsiz gönüllüleri askere almak zorunda bırakacak bir acele ve karışıklığa imkân kalmasın ve düşmanın sizi hazırlıksız yakalayıp, siz savunmaya hazır değilken büyük kayıplar verdirmesi gibi bir korku yaşamayın.”

45. Yani, “Diğer milletlerle ilişkiniz Allah’a olan güveninize dayanmalıdır; çünkü “O size yeter”. Bu nedenle savaşta da barışta da düşmanınızla cesurca karşılaşmalısınız. Eğer düşman sizinle barış görüşmesi yapmak isterse, hiçbir tereddüt göstermeksizin karşı tarafla müzâkere yapmaya hazır olmalısınız. Karşı tarafın gayri samimi ve haince niyetleri olduğu özrünü öne sürerek hiçbir teklifi geri çevirmeyin; çünkü hiç kimse karşısındakinin gerçek niyetini bilemez. Eğer karşı taraf teklifinde samimi ise, onun teklifini reddedip kan dökmeye devam etmek doğru olmayacaktır. Diğer taraftan, eğer karşı tarafın hâince niyetleri varsa, o zaman Allah sizi cesaretiniz ve ahlâkî üstünlüğünüz nedeniyle onlardan koruyacaktır. Bu durumda hâin düşmanla, ona caydırıcı bir ders verecek şekilde savaşın.”

46. Burada, daha önceden aralarında yüzyıllardan beri süregelen düşmanlıklar bulunan çeşitli Arap kabilelerinin gönüllülerini birbirine bağlayan ve güçlü bir topluluk oluşturacak şekilde onları kaynaştıran İslâm'ın lütuf ve nimetleri kastedilmektedir. Allah'ın bu lütufu, özellikle Medîneli Evs ve Hazrec kabilelerinde göze çarpmaktadır. Bu iki kabile birbirlerine düşmandılar ve kanlı Bu'as Savaşı, bundan sadece iki yıl önce meydana gelmişti. Bu tür düşmanlıkların, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşadığı dönemde İslâm toplumunun şahid olduğu birlik ve beraberliğe dönüşmesi gerçekten büyük bir mucizedir. Böyle bir şeyin, hiçbir insan gücü ve kaynağıyla başarılamayacağı meydandadır. Çünkü ne başarılmışsa, O'nun lütufu ile başarılmıştır ve ne başarılacaksa, yine O'nun lütufu ile başarılacaktır.

يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ

حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦﴾ يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ حَرَضَ
 الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا
 مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ
 قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ
 ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ
 مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٨﴾ مَا
 كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُنْجِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ
 عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٩﴾ لَوْلَا
 كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٠﴾

64 Ey Peygamber! Sana ve seni izleyen mü'minlere Allah yeter.

65 Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa karşı hazırlayıp teşvik et. Eğer içinizde sabreden yirmi (kişi) bulunursa, iki yüz (kişiyi) mağlub edebilirler. Ve eğer içinizden yüz (sabırlı kişi) bulunursa, bunlar da kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar (gerçeği) kavramayan bir topluluktur.⁴⁷

66 Şimdi, Allah sizden (yükünüzü) hafifletti ve sizde bir za'f olduğunu da bildi. Sizden yüz sabırlı (kişi) bulunursa, (onların) iki yüzünü bozguna uğratar; eğer sizden bin (kişi) olursa, Allah'ın izniyle (onların) iki binini yener.⁴⁸ Allah, sabredenlerle beraberdir.

- 67 Hiçbir peygambere, yeryüzünde kesin bir zafer kazanıncaya kadar esir alması yakışmaz. Siz dünyanın geçici yararını istiyorsunuz. Oysa Allah (size) âhireti istemektedir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 68 Eğer Allah'ın geçmişte bir yazması (söz vermesi) olmasaydı, aldıklarınıza karşılık size gerçekten büyük bir azab dokunurdu.

AÇIKLAMA

47. “نَفَقَ” (anlamak) kelimesi burada, bugün kullanılan “moral” kelimesiyle eş anlamlıdır. “Tefakkuh”, kişinin güven ve cesaretini korumasını sağlayan maddî ve manevî durum anlamına gelen “moral” teriminden daha bilimsel bir terimdir. Çünkü gerçek şu ki, uğrunda savaştığı gayeyi apaçık anlayıp kavrayan bir kimse, bu gaye yok olduğunda, onun için hayatın hiçbir anlamı kalmayacak ve onun, kendi hayatından daha değerli olduğu sonucuna varacaktır. Böyle bir kimse ise, her iki tarafın fizikî gücü aynı olsa da, uğrunda savaştığı gayeyi tam olarak anlayıp kavramamış olan kimseden daha fazla savaşma gücüne sahip olacaktır. Her şeyin ötesinde, gerçeği, Allah'ın varlığını, kendisinin evrendeki konumunu, Allah'la olan ilişkisini, hayatı ve ölümü, âhîret hayatını, Hak ile bâtil arasındaki ayrımı, bâtilin Hakk'a karşı zafer kazanmasının sonuçlarını doğru bir şekilde anlayıp kavrayan kimse, karşı taraf ne uğrunda savaştığının farkında da olsa; ülkeleri, ulusları veya toplumsal sınıfları uğrunda savaşanlardan daha fazla güce sahip olacaktır. O halde gayelerini tam anlamıyla kavramış olan mü'minlerin, aynı seviyedeki kâfirlerden on kat daha güçlü olacakları meydandadır. Fakat bu anlayıp kavramanın (tefakkuh etmenin) yanı sıra, bu gücü elde etmek ve muhâfaza etmek için sabretmek de zarûrîdir.

48. Bir mü'minin kâfire karşı güç oranının ondan ikiye düşmesi, Müslümanların moralindeki çökme nedeniyle böyle olduğu anlamına gelmez. 65. ayette, Müslümanlarla kâfirler arasında güç oranının genel prensipleri vaz'edilmişti. 66. ayette ise, bu ilkenin, mü'minlerin o zamanki moral durumlarına uygulanmış şekli yer almaktadır. O dönemde (hicretin 2. yılı), Müslümanların morali henüz mükemmel olgunluğa erişmemişti; çünkü çoğu İslâm'a yeni girmişlerdi ve henüz hazırlık eğitimi görüyorlardı. Sonraları Müslümanların moral gücü, Hz. Peygamber'in (s.a.) eğitimi sayesinde istenen noktaya ulaştığında, bire on oranı pratikte uygulanmış ve Hz. Peygamber'in (s.a.) son yıllarında ve O'nun râşid halifeleri döneminde meydana gelen savaşlarda bu oranın işlerliği gözler önüne serilmiştir.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾ يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ
 يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ
 لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾

- 69 Artık ganimet olarak elde ettiklerinizden helâl ve temiz olarak yiyin ve Allah'tan korkup sakının.⁴⁹ Hiç şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”
- 70 Ey Peygamber! Ellerinizdeki esirlere de ki: “Eğer Allah, sizin kalblerinizde bir hayır olduğunu bilirse (görürse), size, sizden alınan-dan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”

AÇIKLAMA

49. Allah'ın, 68. ayette, Müslümanları niçin fidye aldıkları hususunda azarlaması konusunda müfessirler bazı rivayetler nakletmişlerdir. Bu rivayetlere göre, Bedir Savaşı'ndan sonra Kureyş ordusundan alınan esirlere ne yapılacağı konusunda bir istişâre heyeti toplanmıştı. Hz. Ebû Bekir (r.a.), fidyeleri aldıktan sonra esirlerin serbest bırakılması, Hz. Ömer (r.a.) ise onların öldürülmesi görüşünde idi. Hz. Peygamber (s.a.) de Hz. Ebû Bekir'le aynı fikirdeydi ve fidyelerinin ödenmesinden sonra onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Allah, bir azar olarak söz konusu ayeti indirdi. Fakat bu yorum bazı itirazlara açıktır.

Bu yorumu kabul edenlerin karşılaştığı birinci güçlük, şu sözlere uygun bir açıklama getirememeleridir: “Eğer Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı...” Bazıları bunun, Allah'ın önceden tayin ettiği kaderi olduğunu veya Hz. Peygamber'e (s.a.) henüz bu konuda bir emir göndermemesine rağmen savaş ganimetlerini helâl kılmayı dilediği anlamına geldiğini söylerler. Fakat hakkında apaçık bir emir gelmedikçe hiçbir şey helâl olmaz. İkinci güçlük ise, bu açıklamaya göre, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbı,

fidye almakla günaha girmiş olmaktadırlar. Bu nedenle, sadece bir kaynaktan gelen rivayetlere dayanan açıklamalar kabul edilmeden önce tekrar tekrar düşünülmelidir.

Buna göre Allah, Müslümanları, Muhammed Sûresi 4. ayette yer alan emri uygulamadıkları için itâba tabi tutmaktadır: “Kâfirlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarınızı vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın. Ondan sonra artık ya bir lütuf olarak bırakır veya karşılığında fidye alırsınız.” Bu ayete göre, savaş esiri almakta veya bunları fidye karşılığı serbest bırakmakta bir beis yoktur; yanlış olan nokta, Müslümanların “onları iyice vurup sindirince” şartını tam anlamıyla yerine getirmemeleridir. Çünkü Bedir Savaşı’nda Kureyş ordusu geri çekilmek zorunda bırakıldığı sırada, Müslümanların çoğu ganîmet toplamaya ve esir almaya başladılar ve onlardan çok azı düşmanı “sindirmek” için takibe girişti. Eğer bütün Müslümanlar düşmanın arkasından gitselerdi, düşmanın gücünü hemen orada kırıp yerle bir edebilirlerdi. İşte bu nedenle Allah, -Peygamber’i değil- Müslümanları şu şekilde azarlamaktadır: “Ey Müslümanlar! Siz henüz Peygamber’in görevini tam anlamıyla kavrayamadınız. O, esirler alıp onların karşılığında fidye elde etmek veya ganîmet toplamak için gönderilmedi. Onun gönderilişinin asıl gayesi, küfrün gücünü kırıp yerle bir etmektir. Fakat siz, yine dünyevî kazançlara kapıldınız. Bu sefer sırasında, ilk önce Kureyş ordusu yerine ticaret kervanına saldırmak istediniz. Daha sonra ganîmet toplamaya ve esirler almaya başladınız; bunun da arkasından ganîmetlerin paylaşılması konusunda tartışmaya giriştiniz. Eğer daha önceden size fidye vermek konusunda izin vermemiş olsaydık (Muhammed: 4), sizi şiddetli bir azaba uğrattırdık. Şimdi bu aldıklarınızdan yararlanın; fakat gelecekte bizden korkun ve hoşnutsuzluğumuzu kazanmaktan sakının.”

İmam Cessâs da (*Ahkâmü’l-Kur’ân* adlı eserinde ifade ettiği şekliyle) bu görüştedir. O halde yukarıdaki yorum da düşünülmeye değer. Bu görüş, *Sîret-i İbn Hişâm*’da nakledilen bir hadis tarafından da desteklenmektedir. Bu rivayete göre, Müslümanlar ganîmet toplamaya ve esir almaya başladıklarında, Hz. Peygamber (s.a.), Sa’d bin Mu’âz’ın yüzünde bir hoşnutsuzluk ifadesi gördü. Bu nedenle Hz. Peygamber: “Ey Sa’d! Müslümanların bu davranışını onaylamaz görünüyorsun” dedi. Sa’d şöyle cevap verdi: “Evet, ey Allah’ın Rasûlü! Bu, müşriklere karşı Allah’ın bize lütfettiği ilk zafer. Bu nedenle, onların gücünü tamamen kırıp yerle bir etmek, bizim için onları esir alarak sağ bırakmaktan daha hayırlı olurdu.” (c.2, s. 280-281)

وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ
 مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ
 ءَاوُوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ
 يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّنَ وَلِيَّتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ
 اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
 وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ

كَبِيرٌ ﴿٧٢﴾

- 71 Eğer sana ihânet etmek isterlerse, onlar daha önce Allah'a da ihânet etmişlerdi; böylece O da, onların 'bozguna uğramaları (için) sana imkân vermişti.' Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 72 Gerçek şu ki, iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenler ile (hicret edenleri) barındıranlar ve yardım edenler, işte birbirlerinin velisi olanlar bunlardır. İman edip hicret etmeyenler, onlar hicret edinceye kadar,⁵⁰ sizin onlara hiçbir şeyle velâyetiniz yoktur. Ama din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım üzerinizde bir yükümlülüktür. Ancak, sizlerle onlar arasında anlaşma bulunan bir topluluğun aleyhinde değil.⁵¹ Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.
- 73 Küfredenler birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunu yapmazsanız (birbirinize yardım etmez ve dost olmazsanız) yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk (fesâd) olur.⁵²

AÇIKLAMA

50. Bu ayet, İslâm anayasasının çok önemli bir maddesini içermekte ve Müslümanlar arasında “أُولَئِكَ” ilişkisinin şartlarını ortaya koymaktadır. Buna göre, sadece Dâru'l-İslâm'da yaşayanlar veya oraya hicret edenler velâyet ilişkisi ile bağlı olabilirler. İslâm devletinin sınırları dışında yaşayan Müslümanlar içinse, sadece İslâm kardeşliği bağı var olacak; fakat onlarla velâyet ilişkisi içinde olunamayacaktır. Aynı şekilde, küfür diyarından İslâm diyarına hicret etmeksizin sadece bir yabancı gibi ziyaret için gelen Müslümanlarla da velâyet ilişkisi içinde olunamayacaktır.

Arapça “أُولَئِكَ” kelimesi çok geniş bir anlama sahiptir. Gerek devletle vatandaşlar arasında, gerekse vatandaşların kendi aralarında var olan yardım, koruma, destek, dostluk gibi ilişkiler için kullanılan bir kelimedir. O halde bu ayet, İslâmî siyasal ve anayasal vatandaşlığı sadece devlet sınırları içinde geçerli kılmakta ve ülke sınırları dışında yaşayan Müslümanlarla olan ilişkileri, bu özel ilişkinin dışında kabul etmektedir.

Dâru'l-İslâm sınırları dışındaki Müslümanların velâyetinin kabul edilmesinin birçok yasal sonuçları vardır; fakat şimdi onları saymamıza gerek yok. Bu kurala göre, dâru'l-küfr'de yaşayan Müslümanlar, dâru'l-İslâm Müslümanlarına ve bunlar da onlara vâris olamazlar. Bunlar birbirlerinin velisi olamazlar. Aralarında evlilik de söz konusu olamaz. İslâm devleti de, dâru'l-küfr'de yaşayan bir Müslümanı dâru'l-küfr'ün vatandaşlığından çıkarmadıkça, sorumluluk gerektiren bir mevkiye tayin edemez. Bunların yanı sıra bu ayet, İslâm devletinin dış politikasını da etkilemekte ve İslâm devletini sadece sınırları içinde yaşayan Müslümanlara karşı sorumlu kılıp sınırları dışında yaşayan Müslümanların sorumluluğundan kurtarmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) de aynı şeyi ifade etmektedir: “Müşrikler arasında yaşayan hiçbir Müslümana sorumluluk borcum yok.”

İslâm'ın dış politikada takındığı bu tavır, genellikle birçok uluslararası sorunun nedenini oluşturan bu tür tartışmalara kökten bir çözüm getirmektedir. Çünkü gerçek şu ki, eğer devlet kendi sınırları dışında yaşayan azınlıkların, koruma vasaire gibi sorumluluklarını üzerine almayı reddederse, onlarla ilgili tekrar savaşımlara neden olan tartışmalar ortaya çıkamaz.

51. Gerçi bir önceki ayette İslâm devleti sınırları dışında yaşayan Müslümanlar, devletin siyasal korumasından hariç tutulmuşlardı; ama bu durum, onların iman kardeşliği ilişkisi içinde olmasını engellemez. Bu

nedenle, eğer yardım isterlerse, ezilmiş ve haksızlığa uğramış kardeşlerine yardım etmek, İslâm devletinin ve vatandaşlarının en büyük görevidir. Fakat bu durumda da İslâm devleti, uluslararası hukuka ve kabul edilen evrensel hukuk kurallarına riayet etmelidir. Eğer dâru'l-küfr ile bir anlaşma yapmışsa, bu anlaşmaya aykırı olduğu müddetçe dâru'l-İslâm Müslümanlarının dâru'l-küfr'de zulüm gören Müslümanlara yardım etmeleri yasaktır.

Bu ayette “ميثاق” kelimesi anlaşma için kullanılmıştır. Saldırmazlık kararından açık olarak bahsedilsin veya bahsedilmesin, ilgili taraflara barış garantisi verildiğini ifade eder.

Bunun yanı sıra, metindeki “...ki onlarla sizin aranızda bir anlaşma vardır...” sözleri, İslâm devleti ile küfür devleti arasında yapılan bir anlaşmanın, sadece iki devlet arasında yapılmış bir anlaşma değil, aynı zamanda iki millet arasında da yapılmış bir anlaşma olduğunu göstermektedir. Bu nedenle anlaşma, hem İslâm devleti, hem de İslâm devletinde yaşayan Müslümanlar için bağlayıcıdır. İslâm hukuku, Müslüman vatandaşların, İslâm devletinin başka ülke veya milletlerle yaptığı anlaşmalarda sorumlu olmaması gibi bir duruma müsâmaha göstermez. Elbette anlaşma yapan devletin sınırları dışında yaşayan Müslümanların anlaşmaya uyma gibi bir zorunlulukları yoktur. İşte bundan dolayı, Hz. Peygamber'in (s.a.), Mekke müşrikleriyle yaptığı Hudeybiye Antlaşması, dâru'l-İslâm'ın vatandaşlarından olmayan Ebû Basîr, Ebû Cendel gibi Müslümanlar için bağlayıcı değildir.

52. “Eğer siz birbirinize yardım etmezseniz” ayetinin iki anlamı vardır: 1) Eğer bir önceki “Kâfirler birbirlerinin dost ve yardımcılarıdır” cümlesi ile bağlantılı olarak ele alınırsa, şu anlama gelir: “Eğer siz ey mü'minler, kâfirlerin birbirlerine yardım ettikleri gibi birbirinize yardım etmezseniz, yeryüzünde büyük bir fitne ve bozgunculuk ortaya çıkacaktır.” 2) Eğer, 72. ayette verilen emirle bağlantılı olarak ele alınırsa şu anlama gelir: Eğer dâru'l-İslâm'da yaşayanlar, (a) Birbirlerinin dost ve yardımcıları olmazlarsa, (b) Dâru'l-İslâm'a hicret etmeyen ve dâru'l-küfr'de yaşayan Müslümanların siyasal korumaları dışında kabul etmezlerse, (c) Dâru'l-İslâm sınırları dışında yaşayan ve zulüm gören Müslümanlar yardım istediklerinde onlara yardım etmezlerse ve aynı zamanda şu kurala; “Dâru'l-İslâm'da yaşayan Müslümanlar, anlaşma yaptıkları dâru'l-küfr'de yaşayan Müslümanlara yardım etmezler” kuralına dikkat etmezlerse ve (d) Kâfirlerle tüm dostça ilişkileri kesmezlerse, işte o zaman yeryüzünde fitne ve bozgunculuk çıkacaktır.

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 وَالَّذِينَ ءَاوَأَآ وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
 وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٦﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
 مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي
 كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

- 74 İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihâd edenler ile (hicret edenleri) barındıranlar ve yardım edenler, işte gerçek mü'min olanlar bunlardır. Onlar için bir bağışlanma ve üstün bir rızık vardır.
- 75 Bundan sonra iman edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihâd edenler, işte onlar da sizdendir. Akrabalar (mirasta) Allah'ın Kitabı'na göre, birbirlerine (mirasta) önceliklidir.⁵³ Doğrusu Allah her şeyi bilendir.

AÇIKLAMA

53. Burada bir yanlış anlama ortadan kaldırılmaktadır. Medîne'ye hicretten sonra Hz. Peygamber (s.a.) muhâcirlerle ensâr arasında kardeşlik esasını ortaya koydu. Bu da onların birbirlerine mirasçı oldukları şeklinde bir yanlış anlamaya sebep oldu. Bu ayet, mirasın sadece kan bağı ile belirlendiğini ve iman kardeşliği bağı ile belirlenmediğini bildirmektedir.

ENFÂL SÛRESİ'NİN SONU

TEVBE SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre iki isimle bilinir; et-Tevbe ve el-Berâ'e. Tevbenin mahiyetini ve kabul edilme şartlarını bildiren ayetlerinden (102-118) dolayı "Tevbe Sûresi" adını almıştır. İkinci adı olan "el-Berâ'e"yi (aklanmak, yükümlülükten kurtulmak, âzâde olmak) sûrenin ilk kelimesinden alır.

Sûre başında Besmele'nin zikredilmemesinin nedeni: Bu, Kur'ân'ın başında "Besmele" zikredilmeyen tek sûresidir. Müfessirler bu hususta çeşitli sebepler ileri sürmüş olsalar da, doğru olanı, İmam Râzî'nin söylemiş olduğu sebeptir ki Râzî'ye göre bunun sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) sûrenin başında Besmele'yi imlâ edip yazdırmamış olmasıdır. Bu yüzden ashâbı da sûrenin başına "Besmele" getirmede ve kendilerinden sonra gelen tâbiîn de, bu konuda onları takip etti. Bu keyfiyyet, tam ve orijinal şeklinde kalması için, Kur'ân'ın eksiksiz olması hususunda son derece dikkat gösterilmiş olduğu gerçeği hakkında ilâve bir delildir.

Sûrenin bölümleri ve nüzûl zamanları: Bu sûre üç bölümden meydana gelir. (1-37. ayetler arasında yer alan) ilk bölümü, hicretin 9. senesinin Zilkade ayında veya o zamanlarda nâzil olmuştur. Bu bölümde zikredilen konu, hacc esnasında ilan edilmeyi gerektirecek kadar önemli olduğundan dolayı Hz. Peygamber, Kâ'be'ye doğru gitmekte olan hacıların başında başkan olarak bulunan ve Kâ'be'ye doğru henüz yola çıkmış olan Hz. Ebû Bekir'e (r.a) yetişmek üzere Hz. Ali'yi (r.a) gönderdi. Ve kendisine Arabistan'ın çeşitli kabilelerinin temsilcilerinden oluşan topluluğa, "müşriklere" karşı takip edilecek yeni politikayı haber vermek, sû-

renin bu bölümünü onların önünde irâd etmek üzere talimât verdi.

Sûrenin ikinci kısmı (38-72. ayetler), Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk Seferi için hazırlıklara girişmiş olduğu hicrî 9. senenin Receb ayında veya bundan biraz önce nâzil olmuştur. Bu bölümde, mü'minler aktif olarak cihâda katılmakla teşvik edilmiş, geride bırakacakları mal-mülk kaygısı, nifak-iman zayıflığı ve ihmallerinden dolayı canlarını Allah yolunda fedâ etmekte tereddüt gösterdikleri için, işi ağırdan alıp savsaklayanlar şiddetli bir şekilde azarlanmıştır.

Sûrenin üçüncü bölümü (73. ve 129. ayetler arası), Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk seferi dönüşünde nâzil olmuştur. Bu bölümde, aynı dönem süresince, çeşitli münâsebetlerle gönderilmiş bazı parçalar vardır ve daha sonra bunlar, Allah'tan gelen vahye uygun bir şekilde sûre içindeki sıralarına göre, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yerleştirilmişlerdir. Aynı konuyu ele almaları ve aynı hâdiseler serisinin bir parçasını teşkil etmelerinden dolayı bu ayetler, sûrenin bütününde olan sürekliliği ve akıcılığı kesintiye uğratmazlar. Bu bölüm, kötü amellerinden dolayı münâfıklar uyarır ve Tebûk seferinden geriye kalan, katılmayan mü'minlere serzenişte bulunarak azarlar. Onları görev başına gelmeye teşvik ettikten sonra Allah, şu veya bu sebepten dolayı Allah yolundaki cihâdda yer alamamaları hususunda, gerçek mü'minleri bağışlar, affeder.

Kronolojik sıraya göre, ilk bölüm daha sonra nâzil olmakla birlikte, anlattığı konu bakımından üç kısmın en önemlisi olması nedeniyle, sûrenin bütününü meydana getiren tertib ve düzen içinde ilk sırayı almıştır.

Tarihsel Arka-Plan: Şimdi, sûrenin tarihî arka planını gözden geçirelim. Sûrede ele alınıp tartışılan olaylar dizisi, Hudeybiye Andlaşması'ndan sonra meydana gelmiştir. O ana kadar, Arabistan'ın üçte biri bizâtihi güçlü, iyi teşkilâtlanmış ve medenî bir İslâm devletini kurup yerleştirmiş olan Müslümanların hâkimiyeti altına girmişti. Söz konusu anlaşma, meydana getirdiği nisbî barış atmosferi içinde¹ etkisini genişletip yayması için, İslâm'a daha fazla imkânlar sağladı. Bu anlaşmadan sonra, çok önemli sonuçlara götüren iki olay vuku buldu:

Arap Yarımadası'nın Fethi: Bu önemli neticelerden ilki, Arabistan'ın fethi idi. Hz. Peygamber (s.a.) İslâm'ı tebliğ için çeşitli kabilelere tebliğciler göndermiş ve iki yıl gibi çok kısa bir zaman sonunda İslâm, eski "câhiliye" düzeninin ve yandaşlarının önünde çaresiz kaldıkları büyük

1. Daha fazla bilgi için bkz. Mâide ve Fâtiha sûrelerinin giriş bölümleri.

bir güç haline gelmişti. O derece ki, Kureyş'in arasında bulunan câhiliye düzeninin ateşli taraftarları, İslâm'la son ve kesin bir hesaplaşmaya girmek için anlaşmayı bozacak kadar çileden çıkmış, gözleri dönmüştü. Fakat Hz. Peygamber (s.a.), anlaşmayı ihlâllerinden sonra, bu gaye için yeter derecede kuvvet toplamalarına fırsat vermemek için atik davranarak, hicrî sekizinci yılın Ramazan ayında ani bir akın düzenledi ve Mekke'yi fethetti.² Her ne kadar fetih "câhiliye" düzeninin belkemiğini kırmışsa da, bu düzenin yanlıları Huneyn Savaşı'yla İslâm'a karşı son bir атаğa geçmek istediler. Fakat bu, kendilerinin ölüm fermanı oldu. Hevâzin, Sakîf, Nasr, Cuşem ve daha başka diğer kabileler bu ıslâhatçı devrimi imha etmek üzere tüm kuvvetlerini savaş meydanında topladılar; fakat, bu kötü planlarında bütünüyle başarısızlığa uğradılar. "Câhiliye"nin Huneyn'de bozgunu, bütün Arabistan'ı İslâm yurdu (dârü'l-İslâm) yapma yolunu hazırladı. Sonuç olarak, Huneyn Savaşı'nın üzerinden henüz bir yıl geçmeden, Arabistan'ın büyük bir kısmı İslâm'ın erki alanına girdi ve eski düzeni omuzlayanlar, ülkenin şurasında burasında dağınık halde bulunan birkaç kişi halinde kaldı.

İslâm'ın önünde durulmaz ve korkulup çekinilen bir güç haline gelmesini hazırlayan ikinci olay, Arabistan'ın kuzeyinde yer alan Roma İmparatorluğu'nun hudutları içinde ve yakınında yaşayan Hıristiyanların tahrik edici faaliyetleri yüzünden gerekli görülen Tebûk seferi oldu. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) üç bin kişilik bir ordu ile Roma İmparatorluğu'na doğru cesaretle yürüdü; fakat Romalılar bu orduyu karşılmaktan kaçındılar. Hz. Peygamber (s.a.) ve İslâm'ın sahip olduğu bu gücün sonucu, Arabistan'ın her yerinden artarak gelen çeşitli guruplar ve heyetler İslâm'a olan sadâkatlerini ve kendisine olan bağlılıklarını arz etmek için Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk seferinden dönmesini sabırsızlıkla beklemeye başladılar.³ Yüce Kur'ân, bu zaferi bekleyişi Nasr Sûresi'nde tasvir etmiştir: "Allah'ın yardımı ve fethi geldiği ve insanların dalga dalga (bölük bölük) İslâm'a girdiğini gördüğün zaman..."

Tebûk'e Sefer: Tebûk'e düzenlenen sefer, Mekke fethinin hemen arefesinde Roma İmparatorluğu ile başlamış olan sürtüşmenin bir sonucu idi. Hudeybiye Andlaşması'ndan sonra, Arabistan'ın çeşitli bölgelerine gönderilen heyetlerden biri de, Suriye'nin kuzey bölgelerine yerleşmiş kabileleri ziyaret etti. Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında olan bura

2. Bkz. Enfâl an: 43

3. Hadislerden, Medîne'ye gelen heyet ve kabile reislerinin sayısının yetmiş civarında olduğunu öğreniyoruz.

halkının çoğunluğu Hıristiyan'dı. Uluslararası hukukun kabul edilen genel prensiplerinin aksine, bu kabilelere mensup kişiler, Zât-u Talah (veya Zât-i İtlah) denilen yere yakın bir mevkie, delegasyonun on beş üyesini katlettiler. Sadece delegasyonun reisi Kâ'b bin Umeyr el-Gıfârî kurtulmayı ve bu elim hâdiseyi rapor etmeyi başardı. Bundan başka, doğrudan doğruya Roma Kayseri'nin emri altında olan Hıristiyan Busra Valisi Şurahbil b. Amr da, benzer bir görevle kendisine elçi olarak gönderilmiş olan Hâris b. Umeyr'i ölüme mahkûm etmişti.

Bu olaylar Hz. Peygamber'i, Roma İmparatorluğu'na yakın bölgeyi Müslümanlar için emin ve güvenli hale getirmek için güçlü bir askerî harekâta girişmesinin lüzumuna inandırdı ve ikna etti.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), hicrî 8.yılın Cemâdiyelûlâ'sında üç bin kişilik bir orduyu Suriye sınırına doğru gönderdi. Ma'an denilen yerin yakınında bir mevkie vardıklarında Müslümanlar, kendileriyle savaşmak üzere Şurahbil'in yüz bin kişilik bir orduyla gelmekte olduğunu ve Hıms'ta olan Kayser'in de, kardeşi Theodor komutasında, yüz bin kişiden müteşekkil başka bir ordu göndermiş olduğunu öğrendiler. Fakat bütün ürkütücü haberlere rağmen, düşman askerine göre oldukça az, ama cesur bu bir avuç Müslüman bahadırlar ordusu korkusuzca yoluna devam etti ve Şurahbil'in büyük ordusunu Mute'de karşıladı. Müslümanların, ordularıyla mukayese kabul etmez korkunç oranda (iki ordu arasındaki oran 1/33) bir düşman ordusuyla savaşmış olmaları bu karşılaşmanın sonucu, düşman ordusunun tamamen bozguna uğraması nedeniyle çok güzel neticelendi. Bu durum, İslâm'ın yayılmasına çok yardımcı oldu. Yine bunun bir sonucu olarak da, Suriye ve buna yakın yerlerde yarı bağımsız bir devlet halinde yaşamakta olan Araplar ve İran İmparatorluğu'nun idaresi altında olan Necd yöresi kabileleri İslâm'a yöneldiler ve binlerce kişilik gruplar halinde İslâm'ı kabul ettiler. Sözelimi, Benî Süleyym (reisleri Abbâs b. Mirdas Süleymî idi), Eşca', Gafatan, Zübeyn, Fezara vs. gibi kabilelere mensup insanlar aynı dönemde İslâm'a girdiler. Bütün bunlara ilâveten, Roma İmparatorluğu'na bağlı Arap orduları başkumandanı Fervê b. Amr el-Cüzâmî, bu zaman esnasında İslâm'ı kabul etti ve onun iman etmesi, tüm bölgede yaşayan halkı ciddi bir şekilde etkiledi. Kayser, Ferve'nin İslâm'ı kabul ettiğini haber alınca, tutuklanmasını ve mahkemesine getirilmesini emretti. Sonra kendisine şöyle dedi: "Sen iki şeyden birini seçmek mecburiyetindesin. Ya İslâm'ı terk eder, hürriyetine kavuşur ve eski makamını tekrar elde edersin ya da bir Müslüman olarak kalır ve ölümü kabul edersin." O büyük bir soğukkanlıkla İslâm'ı seçti ve hayatını Hakk'ın yolunda feda etti.

Kayser'in Arabistan tarafından gelmekte olan ve imparatorluğunu tehdit eden tehlikenin farkına varmasının ardından, bu gibi olayların meydana gelmesinde şaşılacak bir husus yoktur. Bundan dolayı, Mute'de dūcâr olduğu mağlûbiyetin intikamını almak üzere, hicrî 9. yılda askerî hazırlıklar yapmaya başladı. Gassânîler ve diğer Arap reisleri de, ordularını onun komutası altında toplamaya başladılar. İslâmî hareketi menfi ve müsbet yönde etkileyecek en ufak olaylar konusunda bile daima en sağlam şekilde haberdar olmaya itina gösteren Hz. Peygamber (s.a.) bu hazırlıkları haber alır almaz, olayların varacağı noktayı hemen anladı. Buna bağlı olarak, en ufak bir tereddüt göstermeden, Kayser'in bu büyük güç ve kuvvetine karşı savaşmaya karar verdi. Çünkü en hafif bir zaafiyetin, aynı anda üç büyük tehlikeyle karşı karşıya kalınmasına ve hareketin mutlak bir başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olacağını gayet iyi biliyordu. Bu tehlikelerin birincisi, Huneyn Savaş meydanında, hemen hemen imha edilmiş olan "câhiliye"nin ölü gücünün tekrar canlanması ihtimali idi.

İkinci olarak, sürekli böyle bir fırsat kollayan Medîne münâfıkları, İslâm'a mümkün olan en büyük zararı verebilmek için bu fırsatı son noktasına kadar kullanabilirlerdi. Çünkü onlar, bu gaye için gereken hazırlıkları zaten yapmış, Ebû Âmir adında bir keşiş (râhib) vâsıtasıyla Gassânîlerin Hıristiyan olan krallarına ve Kayser'in bizzat kendisine, kurdukları şeytânî planlar hakkında gizli haberler göndermişlerdi. Bütün bunlara ilâveten, aynı maksatla yapacakları gizli toplantıları düzenlemek için Medîne yakınlarında bir mescid inşa etmişlerdi.

Üçüncü tehlike ise, zamanın ikinci büyük süper gücü olan İran'ı yenmiş bulunan ve çevredeki toprakları alma hırsıyla dolup taşan Kayser'den bizzat gelecek hücum idi.

Eğer, muhtemel bu üç düşman odağının, Müslümanlara karşı birleşmeleri hususunda bir fırsat verilmiş olsaydı, İslâm, hemen hemen kazanılmış olan savaşı ve mücâdeleyi kaybetmiş olacaktı. İşte, Hz. Peygamber'in (s.a.), zamanın iki büyük imparatorluktan biri olan Roma'ya karşı düzenlenecek sefer için hazırlıkların yapılması konusunda açık bir beyanda bulunması bundandır. Görünen bütün şartlar, böyle bir kararın aleyhinde olmasına rağmen bu tebliğât yapıldı. Nitekim ülkede kıtlık vardı ve sabırsız bir uzun bekleyişten sonra, ekinlerin hasat mevsimi gelmişti. Arabistan kavrucu bir yaz mevsimi geçiriyordu ve genelde sefer hazırlıkları için yeter derecede para da yoktu. Bu imkânsızlık, özellikle askerî techizât ve taşımacılıkta kendini şiddetle hissettiriyordu. Fakat Allah'ın Rasûlü, bu fırsatın aciliyetini kavradığı zaman, sıralanan bütün

zorluklara rağmen, kendisini hakkı yayma görevinin devam etmesi veya yok olması konusunda karar vermek mecburiyetinde bırakan bu adımını attı. Suriye yönüne, Roma'ya karşı düzenlenecek böyle bir sefer için, önceki uygulamalarının aksine, hazırlıkların yapılması konusunda açık bir tebliğâta bulunulmuş olması, bunun nasıl önemli bir sefer olduğunu hissettirdi. Hz. Peygamber, genellikle hangi yöne doğru gitmekte olduğunun bilinmemesi ve saldıracağı düşmanın isminin önceden ifşâ edilmemesi için her türlü tedbiri alırdı. Hatta, Medîne'den hareket ederken bile, gideceği istikameti belli etmez ve şehrin aksi istikametine doğru yola gıkardı.

Arabistan'da bulunan bütün gruplar, bu kritik kararın ciddi sonuçlarını çok iyi biliyorlardı. Müslümanların aleyhindeki bütün umutlarını, İslâm'ın Roma tarafından mağlup edilmesine bağlayan eski "câhiliye" düzeni taraftarlarının arta kalanları, seferin sonuçlarını büyük bir endişe içinde bekliyorlardı. Münâfıklar da bunu, Müslümanlar eğer Suriye'de bir mağlûbiyet alırlarsa, bir iç isyanla, İslâm'ın gücünün imhası hususunda son bir şansları olarak görüyorlardı. Bundan dolayı, komploları kararlaştırıp oluşturmak için, kendileri tarafından inşa edilmiş olan "*Mescid-i Dırar*"da hazır halde bekliyorlardı. Ayrıca seferi başarısız bir hareket haline çevirmek için de birçok tedbir almışlardı. Diğer taraftan gerçek mü'minler, son 22 yıl boyunca, uğrunda bütün güçlerini harcamakta oldukları hareketin kaderinin şimdi olmakla olmamak noktasında asılı kaldığını anlamışlardı.

Fakat eğer onlar, böyle bir kritik anda cesaret gösterirlerse, bütün dış dünyanın kapıları yayılmak üzere olan hareketin önünde açılmış olacaktı. Fakat eğer onlar, zafiyet ya da korkaklık gösterirlerse, o zaman Arabistan'da yapmış oldukları bütün işler toz-duman olup boşa gitmiş olacaktı.

İslâm'ın o yaman müntesiblerinin, söz konusu sefer için aşk ve şevkle hazırlıklara başlamış olmaları bundandır. Onlardan her biri, sefer için gerekli techizât hazırlamaya, bulunacakları katkıda diğerini geçmeye çabaladı. Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf, paralarının çok büyük bir bölümünü bu maksat için verdiler. Hz. Ömer, kazancının yarısıyla katkıda bulundu. Hz. Ebû Bekir ise, malının tamamını verdi. Ashâb-ı Kîrâm'ın maddeten fakir olanları da iyilik yarışında geri kalmadı ve alınterleriyle ne kazanabildilerse, onları getirip Rasûlullah'a (s.a.) takdim ettiler. Kadınlar bu hamiyet yarışında mücevherlerini vermekle yer aldılar. İslâm uğruna hayatlarını feda etme aşkıyla yanıp tutuşan binlerce gönüllü, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve bu sefere katılmak üzere kendile-

ri için hazırlanmış silâh ve malzemelerin verilmesini rica ettiler. Techizât ve hazırlıkların yetersizliği nedeniyle silâhlendirilemeyen bu yiğit insanlar, üzüntüden gözyaşı döktüler. Manzara, kendilerini yeteri derecede silâhlendiremediği için Hz. Peygamber'i üzecek denli acıklı idi. Sözün kıssası; bu vesile, gerçek bir mü'mini bir münâfıktan ayıracak mihenk taşına dönüştü. Çünkü sefere katılamayıp geri durmak, kişinin İslâm'la olan bağının çok şüpheli olması demektir. Bundan dolayı, Tebûk seferi esnasında geriye kalan birisinin kendisine haber verilmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.), "Onu kendi başına bırakın. Eğer içinde iyilik ve hayırdan bir şey varsa, Allah onu size katar. Eğer onun içinde iyilik ve hayırdan bir şey yoksa, o zaman öyle kötü bir arkadaşı sizden uzaklaştırıp defettiği için O'na şükredin" buyurdu.

Neticede, Hz. Peygamber (s.a.), İslâm uğruna çarpışacak, on bini süvari olmak üzere otuz bin mücâhidden müteşekkil bir ordu ile hicrî 9. yılın Receb'inde, Suriye'ye doğru harekete geçti. Develerin yetersizliğinden, orduya katılanların büyük bir çoğunluğunun yaya yürümek zorunda olmaları, bir müddet deveye binmek mecburiyetinde kaldıkları zaman bile çok seyrek sıralarını beklemek zorunda bulunmaları nazarı itibara alındığında, seferin yapıldığı şartların zorluğu ve elverişsizliği kolayca anlaşılabilir. Buna bir de çölün yakıcı-kavurucu sıcaklığı ve su yetersizliğinin vehâmeti de eklenebilir. Fakat onlar, dava hakkındaki sarsılmaz kararları, ona olan bağlılıkları ve bu büyük güçlük ve engelleri göğüslemelerindeki sebatları nedeniyle, hesapsız bir şekilde mükâfâtlandırılmışlardır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.) ve ordusu, Tebûk'e vardıklarında, Kayser ve müttefiklerinin, ordularını sınırdan içeriye çekmiş oldukları ve görünürde savaşılabilecek hiçbir düşmanın olmadığını öğrendiler. Böylece Hz. Peygamber (s.a.) ve İslâm ordusu çok geniş sahalarda prestijini arttıracak olan ve aynı zamanda bir damla da kan dökmedikleri manevî bir zafer kazanmış oldu.

Bu konuda, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) gazalarını kaleme alan tarihçilerin, Tebûk Seferi ile ilgili olarak serdettikleri genel intübanın sahih olmadığına işaret etmek uygun olur. Onlar olayı, sanki Arabistan'ın sınırları yakınında Roma ordularının toplanması hakkındaki haberler asılsızmış gibi naklederler. Gerçek ise, Kayser'in ordularını toplamaya başlamış olduğu, fakat Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) ondan daha önce davrandığı ve harekete geçmek için gerekli hazırlıkları tamamlamadan onun hareket sahasına girmiş olduğu şeklindedir. Bundan dolayı Kayser, cesaretin onda dokuzunun kaçmakta olduğuna inanarak, ordularını sınırlardan geriye

doğru çekmiştir. Çünkü o, İslâm uğruna savaşan üç bin yiğit mücâhidin, daha önce Mute'de yüz bin kişilik bir kuvveti perişan edip bîçâre hale soktuğunu henüz unutmuş değildi. Bundan dolayı o, yüz veya iki yüzbin kişilik bir ordu ile bile, aynı kıvamdaki otuz bin mücâhidden meydana gelmiş ve üstelik Hz. Peygamber'in (s.a.) bizzat komutasındaki böyle bir ordu ile savaşmayı göze alamadı.

Rasûl-i Ekrem (s.a.), Roma İmparatoru Kayser'in kuvvetlerini sınırdan çektiğini anladığı zaman, Suriye içlerine doğru yürümesinin mi, yoksa Tebûk'te durup beklemesinin ve manevî zaferini politik ve stratejik avantaja dönüştürmenin mi daha uygun olacağını düşündü. Sonunda ikinci alternatifi seçerek, Tebûk'te kalıp beklemeye karar verdi ve Tebûk'te yirmi gün kaldı. Bu zaman zarfında Hz. Peygamber (s.a.), Roma İmparatorluğu ile İslâm Devleti arasında yer alan ve Roma İmparatorluğu'nun idaresi altında olan küçük tampon devletlere baskıda bulundu ve boyun eğdirip kendilerini İslâm devletine cizye vermeye mecbur etti. Mesela, bazı Hristiyan liderler; Dûmetu'l-Cendel'den Ukaydir bin Abdulmelik Kindî, Eyle'den Yuhanna bin Ru'ba ve ayrıca Maknâ, Cerbâ' ve Azruh kabilelerinin reisleri Medîne İslâm devletine itâat edip cizye vermeyi kabul ettiler. Bunun bir sonucu olarak, İslâm devletinin sınırları, Roma İmparatorluğu'na kadar genişledi ve Kayser tarafından Arabistan'a karşı kullanılmakta olan bütün Arap kabileleri, bu sefer Romalıla karşı Müslümanların müttefiki oldular.

Bütün bunların ötesinde, Tebûk seferinde elde edilen bu moral ve manevî zafer, Romalılarla uzun sürecek bir anlaşmazlığa girmeden önce Müslümanlara, Arabistan üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendirmek için çok kıymetli bir fırsat sağladı. Zira bu durum, ister "şirk" in destekçileri olsun, isterse İslâm kisvesi altında "şirk"lerini gizlemiş kimseler olsun, eski "câhiliye" düzeninin yakın bir gelecekte yeniden canlanıp toparlanması konusunda hâlâ umut beslemekte olan kimselerin belini kırdı. Şartların zorlaması, bu tip insanların büyük çoğunluğunun İslâm dairesinin içinde toplanmasını sağlamıştır ve en azından, söz konusu kimselerin hemen sonraki nesillerine gerçek Müslüman olma imkânını sağlamıştır. Artık geriye, bu sahada eski düzenin destekçilerinden çok zayıf bir azınlık kalmıştı; fakat artık bunlar, Allah'ın, tamamlamak üzere Rasûlü'ne indirmiş olduğu İslâmî inkılâbın önünde duramazdı.

Dönemin Problemleri: Eğer biz, daha önce geçen olayların arka planını göz önüne alırsak, toplumun o dönemde karşılaşmakta olduğu problemleri kolayca anlarız.

O hususlar şunlardır:

1. Tüm Arabistan'ı tam bir "dâru'l-İslâm" haline getirmek,
2. İslâm'ın nüfûzunu komşu ülkelere taşımak, yaymak.
3. Münâfıkların fitnelerine son vermek.
4. Müslümanları, gayri müslim dünyaya karşı cihâd için hazırlamak.

1) Şimdi; mademki tüm Arabistan'ın idaresi mü'minlerin eline geçmiş ve bütün muhâlif kuvvetler çaresiz hale düşmüştü; o halde Arabistan'ın tam bir "dâru'l-İslâm" (İslâm ülkesi) haline dönüştürülmesine yönelik politika hususunda açık bir deklarasyon yayınlanması gerekli idi. Bundan dolayı aşağıda zikredilen ölçüler benimsendi:

a. "Müşriklerle" olan bütün anlaşmaların geçersiz olduğunu öngören açık bir beyanât ilan edildi. Buna göre, Müslümanlar dört aylık bir süreden sonra anlaşmaların müşrikler lehinde getirdiği bütün sorumluluklardan âzâde olacaklardı (bkz. 1-3. ayetler).

Bu deklarasyon, "şirk" temeline dayanan hayat tarzını bütünüyle kökünden kazımak ve Arabistan'ı, her ne sûretle olursa olsun İslâm'ın ruhu ile çatışmayacak ve O'nun için bir iç tehlike arz edemeyecek şekilde sadece İslâm'ın merkezi yapmak için gerekli idi.

b. Arabistan'ı ilgilendiren tüm meseleler içinde ana konumunu muhâfaza eden Harem-i Şerif'e (Kâ'be) hizmet, yani *sedânet* (Kâ'be bakıcılığı) ve *sikayet* (su dağıtma) işlerinin bundan böyle müşriklerden alınıp mü'minlerin eline verileceği ve sürekli onların elinde kalacağı hususunda ilâhî bir hüküm indi (12. ve 18. ayetler arası). Aynı şekilde "câhiliye" döneminden kalan adet ve uygulamalar artık ilga edilip kaldırılmalıydı; hatta "müşrikler" Beytullah'a yaklaştırılmamalıydılar (28. ayet). Bu, "şirkin" her türlü eserini, sadece Allah'a ibâdet ve itâatına mahsus olan Kâ'be'den silip kökünden kazımak içindi.

c. "Câhiliye" günlerinde haram ayların yerlerini değiştirmek sûretiyle takip etmekte oldukları ve küfrün bir parçası olan "*Nesi*" konusundaki kötü uygulama yasaklanmıştır (âyet, 37). Bu, aynı zamanda Arabistan ve daha sonra dünyanın her yerinde bulunan Müslümanların hayatından, câhiliye adetlerinden arta kalanların kökünü kazıma hususunda bir ilke vazifesini görmüştür.

2) Müslümanlara, İslâm'ın etkinliğini, Arabistan hâricinde daha uzaklara götürmek ve yaymak için, İslâm dışı güçleri kılıçla sindirmeleri ve İslâm devletinin hâkimiyetini kabul etmeye zorlamaları emredildi. Roma ve İran imparatorlukları, bu yolda en büyük engeli teşkil ettikleri

için onlarla bir sürtüşme ve anlaşmazlığa girilmesi kaçınılmazdı. Cihâdın gayesi onları, İslâm'ı kabul hususunda zorlamak değildi. Çünkü onlar İslâm'ı kabul etmek veya etmemekte serbestti. Fakat cihâdın hedefi, onların başkalarını kendi sapıklıklarına itmelerine ve çoğalmalarına engel olmak idi. Müslümanlara, diledikleri takdirde, onların sapıtmış hallerinden vazgeçip kurtulabilecekleri bir süre sapıklıklarına müsâmaha göstermeleri; aksi halde, kâfirlere İslâm devletine bağlı olduklarının bir nişanesi olarak “cizye” (29. ayet) vermeyi şart koşmaları emredildi.

3) Önemli üçüncü mesele, alenî cürümlerine rağmen, şimdiye kadar hoşgörü ile karşılanan münâfıkların fitnelerine son vermek oldu. Mademki dışarıdan fiilen hiçbir baskı yoktu; o halde Müslümanlar, münâfıklara açıkça kâfirler olarak muâmelede bulunmaları emredilmeliydi ve öyle oldu (73. ayet). Buna uygun olarak Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferine katılmama konusunda halkı ikna edip vazgeçirmek için istişarelerde bulunmak üzere toplandıkları Süveylim'in evini ateşe verdi. Yine bunun gibi, Tebûk dönüşünde, gerçek mü'minlere karşı komplolar düzenlemek maksadıyla fitnelerine bir kılıf vazifesi görmek üzere inşa ettikleri mescidi (Mescid-i Dırâr) yıkmalarını ve yakmalarını emretti.

4) Müslümanların tüm İslâm dışı dünyaya karşı “*cihâd*” etmek maksadıyla hazırlanabilmesi için, ehemmiyetsiz de olsa, “iman” konusunda maruz kaldıkları bu hafif zaafiyetlerinin tedavi edilmesi gerekiyordu. Çünkü artık özellikle bütün İslâm dışı dünya ile ortaya çıkacak bir sürtüşme ve mücadelede tek başına karşı koyma mecburiyeti karşısında kalındığı zaman, İslâm toplumu için, iman zaafiyetinden daha büyük başka bir tehlike yoktu. Tebûk'e düzenlenen seferden geriye kalmış veya en azından ihmalkârlık göstermiş olanlar şiddetle ithâm edilmiş ve eğer bu farzı yerine getirmemeleri hususunda makul mazeretleri yoksa, onlar münâfıklar olarak kabul edilmişlerdi. Dahası, “İlâ-i Kelimetullah” (Allah sözü ve hükümlerinin üstün olması) konusunda yapacağı gayretlerin ve İslâm ile “küfür” arasındaki mücadelede oynayacağı rolün gelecekte bir Müslümanın imanı hakkında tek ölçü olacağı hususunda açık bir beyânatta bulunulmuştur. Bu nedenle “Eğer bir kimse canını, malını, vaktini ve enerjisini bu gaye için fedâ etmekte tereddüt gösterirse, onun imanı gerçek, saf ve makbul olarak görülmeyecektir” (81 ve 96. ayetler arası). Bu bakımdan, cihâd konusunda zaaf gösteren bir kimsenin yaptığı amel-leri asla cihâdın yerini almayacaktır.

Bu sûreyi tetkik ederken, yukarıda zikredilen önemli noktalar dikkate alınırsa, o takdirde bunlar, sûrenin muhtevâsının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

ÖZET

Temel Konu: Savaş ve Barışın Problemleri: Enfâl Sûresi'nin bir devamı olarak bu sûre de savaş konusundaki problemleri ele alır ve konuyu Tebûk Seferi üzerinde temellendirir.

İşlenen konular ve birbiriyle bağlantıları: (1-12. ayetler): Bu bölüm, başkalarıyla yapılan anlaşmaların dokunulmazlığını (kudsiyetini) ele alır ve karşı tarafın bunlara içtenlikle uymadığı hallerde son vermeden önce, göz önünde bulundurulması gereken prensip, hüküm ve nizamları ortaya koyar.

(13-37. ayetler): Bu bölümde Müslümanlar, fitneci ve hasmâne davranışlarının sonuçları konusunda gereken uyarının yapıldığı Yahudi, Hıristiyan ve müşrik Araplarla, Allah'ın rızası için savaşmaya teşvik edilmişlerdir.

(38-72 ayetler): Bu kısımdaki (muhâverede), eğer küfürle yapılan mücâdeleye katılmışlarsa, ancak o zaman, Allah'ın va'dettiği mükâfâtlara vâris (sahip) olacakları, Müslümanlara açık ve seçik olarak anlatılmıştır. Çünkü, gerçek Müslümanları münâfıklardan ayıran ölçü budur. Öyleyse gerçek Müslümanlar, tehlike, engel, zorluk ve iğva gibi şeylere aldırmaksızın cihâdda yerlerini almalıdır.

(73-90 ayetler): Bu bölüm, münâfıklar meselesiyle ilgilidir ve onlara karşı takınılması gereken tavra ait kural ve düzenlemeler koyarak, onları gerçek Müslümanlardan ayıran mümeyyiz vasıflara işaret eder.

(91-110 ayetler): Bu kısım, savaştan geri kalan ve Tebûk'e düzenlediği cihâd seferinde Hz. Peygamber'e eşlik etmeyenlerin durumunu ele alır. Bu amaçla söz konusu şahıslar muhtelif kategorilere ayrılır. Yani bunlar; sakatlar, hastalar, fakirler, münâfıklar, hatasını anlayıp daha Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk'ten dönmeden önce nefislerine kahredenler ve hatalarını ikrar edenler gibi birkaç sınıfa ayrılır. Onların durumları, suçlarının karakteri ve içeriğine uygun olarak ele alınır. Buna uygun olarak Allah, Tebûk seferinde yer almayan üç mü'mini samimiyetlerinden dolayı affetmiştir.

Sonuç bölümünde mü'minlere, hidâyetleri için gerekli olan genel talimât verilmiştir.

Sûrede varılan sonuç şudur: "Şefkatli, merhametli ve size çok düşkün olan Rasûlullah'a uyun ve kâinâtın Rabbi olan Allah'a tevekkül edin. O'na güvenin."

❦ بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ❶
 فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
 اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ❷

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 (Bu,)¹ Müşriklerden kendileriyle antlaşma² imzaladıklarınıza Allah'tan ve Rasûlü'nden kesin bir uyarıdır.
- 2 Bundan böyle yeryüzünde (size tanınmış bir süre olarak) dört ay dolaşın.³ Ve bilin ki Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Gerçekten Allah, küfre sapanları hor ve aşağılık kılıcıdır.

AÇIKLAMA

1. Bu sûrenin giriş bölümünde de ifade edildiği gibi bu kısım, Hz. Ebû Bekir'in hacıların başında hacc emîri olarak Mekke'ye gitmek üzere ayrıldığı zaman, hicrî 9. senede nâzil oldu. Bundan dolayı ashâb, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ya Rasûlallah! Hacc vesilesiyle halka ilan etmesi için onu Hz. Ebû Bekir'e gönder" dediler. O, "Tebliğin önemi ve doğası gereği bunun, benim adıma, benim ailemden biri tarafından ilan edilmesi gerekiyor" diye cevap verdi. Bundan dolayı bu görevi Hz. Ali'ye havale etti ve onu hacıların önünde açıkça okuyup açıklaması ve ayrıca da şu dört hususu da ilan etmesi hususunda ona talimât verdi:

- 1) İslâm'ı reddeden hiçbir kimse Cennet'e giremeyecek,
- 2) Bundan sonra hiçbir müşrik hacc (Kâ'be'yi tavaf) edemez,
- 3) Kâ'be'nin etrafında çıplak bir durumda dolaşarak tavaf yapmak yasaktır,

4) Halen yürürlükte olan anlaşmaların şartlarına (yani o ana kadar, Rasûlullah ile yapmış oldukları anlaşmalarını bozmayanlarla olan anlaşmalar) akit sürelerinin bitimine kadar, sadâkatle uyulacaktır.

Bu konuda, Mekke fethinden sonra, eski adetlere göre İslâmî dönemde ilk haccın hicrî 8. yılda yapıldığını bilmek faydalı olur. Daha sonra, Müslümanların İslâmî usûle, müşriklerin de kendi adetlerine göre yaptıkları ikinci hacc da hicrî 9. yılda yapıldı. Ancak, "Veda Haccı" olarak bilinen üçüncü hac, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) rehberliğinde, sa-

dece İslâm usûlüyle hicrî 10. yılda icra edildi. O zamana kadar henüz müşriklere yasaklanmamış ve hacc ibâdetine bulaşmış olan birtakım şirk izleri hâlâ varlığını sürdürdüğü için, bundan önceki iki yıl süresince Hazreti Peygamber (s.a.) hacc ibâdetini yapmadı.

2. Müşriklerle yapılmış anlaşmaların ilgası hususunda açıklanan bu berat (deklarasyon), Enfâl Sûresi'nin 58. âyetinde hain kimseler hakkında zikredilen şer'î yasaya göre yapıldı; çünkü İslâm açısından, anlaşmanın sona erdiği açıkça ilan edilmeksizin, aralarında bir barış anlaşması yapılmış olan insanlara savaş açmak ihânettir. Yapmış oldukları barış anlaşmalarına rağmen, İslâm'ın aleyhine sürekli komplolar düzenlemekte olan bu müşrikler ve benzerlerine karşı, anlaşmaların ilgası konusunda bir deklarasyon yayınlanma gereği bundandı. Onlar ele geçirdikleri ilk fırsatta anlaşmaları bozacak ve düşman olacaktı. Benî Kinâne, Benî Demre ve daha bir iki kabile dışında diğer müşrik kabileler için de aynı şey söz konusu idi.

Bu berat (deklarasyon), ülkenin büyük bir kısmının İslâm hâkimiyeti altına girmiş olması ve kendileri için sığınacakları hiçbir barınağın kalmamış olması nedeniyle, Arap Yarımadası müşriklerini fiilen kanun dışı bir duruma düşürdü. Bu iş, Müslümanları, onlarla yapmış oldukları anlaşmaların yükümlülüklerinden âzâde kıldığı ve onları bu hususta, iddia makamına geçirdiği için müşrikler dar bir köşeye sıkıştırılmış oldu. Çünkü bu, Roma ve İran'dan gelecek bir tehdit ânında veya Hz. Peygamber'in (s.a.) vefâtından sonra iç savaş teşvik ve tahrikiyle tehlike yaratma hususundaki bütün şeytânî planlarını alt üst etti. Ancak Allah ve Rasûlü, beklemekte oldukları fırsat ânı öncesinde onlara misli ile mukabelede bulundular. Şimdi onlarla ilgili geriye sadece şu alternatifler kalıyordu; ya İslâm'ı kabul etmek ya ona karşı savaşmak ve yok olmak, ya da ülkeyi terk ederek göç etmek...

Bu büyük planın hikmeti, bundan bir buçuk yıl sonra vukubulan Hz. Peygamber'in (s.a.) vefâtını takiben, Arabistan'ın çeşitli yerlerinde 'irtidat' (dinden dönme) fitnesinin patlak verdiği zaman ortaya çıktı. Bu kargaşa o kadar ani ve şiddetli meydana geldi ki, eğer şirkin teşkilâtlı gücü bu ilga hareketiyle önceden kırılmamış olsaydı, yeni kurulmuş İslâm devletinin temellerini sarsacak ve ona çok büyük zarar vermiş olacaktı. Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin daha ilk günlerinde ortaya çıkan, iyi zamanlanmış bu irtidat hareketi, isyan ve iç savaş ile İslâm devletine on kat daha zarar verecek ve belki de İslâm tarihini bütünüyle değiştirmiş olacaktı.

3. Hicrî 9'un Zilhicce ayının 10. gününden (ültimeatomun verildiği tarih), hicrî 10'un Rebîussânî ayının 10. gününe kadar olan zaman, müşriklere mühlet olarak garanti edildi. Bu zaman zarfında onlar, savaşa hazırlanmak veya ülkeyi terk edip göç etmek ya da İslâm'ı kabul edip etmeyecekleri konusunda dikkatlice düşünüp karar vereceklerdi.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى

النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ^٦
فَإِن تَابْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ
الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا
فَاتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَاذْأَ
نَسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ^٥ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

- 3 Ve büyük hacc (hacc-ı ekber)⁴ günü, Allah'tan ve Rasûlü'nden insanlara bir duyuru: Kesin olarak Allah, müşriklerden uzaktır, O'nun Rasûlü de... Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır; yok eğer yüz çevirirseniz, bilin ki Allah'ı elbette aciz bırakacak değilsiniz. Küfre sapanları acıklı bir azabla müjdele.
- 4 Ancak müşriklerden kendileriyle antlaşma imzaladıklarınızdan (antlaşmadan) bir şeyi eksiltmeyenler ve size karşı hiç kimseye yardım etmeyenler başka; artık antlaşmalarını, süresi bitene kadar tamamlayın. Şüphesiz, Allah muttakî olanları sever.⁵
- 5 Haram aylar⁶ (süre tanınmış dört ay) sıyrılıp bitince (çıkınca), müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları tutuklayın, kuşatın ve onların bütün geçit yerlerini kesip tutun. Eğer tevbe edip namaz kılarlarsa ve zekâtı verirlerse, yollarını açverin.⁷ Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

4. “*Hacc-ı ekber*” terimi burada “*yevmu’n-nahr*” olarak da bilinen Zilhicce’nin onuna delâlet eder. Bunun böyle olduğu bir sahih hadiste izah edilmiştir. Son hacc sırasında, Zilhicce’nin 10’unda Hz. Peygamber (s.a.) ashâbına, “Bugün günlerden nedir?” diye sordu. Ashâb, “Kurban günüdür” şeklinde cevap verdiler.

Hz. Peygamber (s.a.) “Bugün hacc-ı ekber günüdür” dedi. Burada hacc-ı ekber (büyük hacc) tabiri, Arapların “umre” için kullandıkları “hacc-ı asgar’ın (küçük hacc) mukabili olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı, Zihicce’nin belli günlerinde yapılan hacc, “hacc-ı ekber” diye isimlendirilir.

5. “....Ancak andlaşma yaptığınız (müşrik) kimselerden (şartlara tam riayet eden ve andlaşma şartlarından) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaşmalarına” uymalısınız. Çünkü böyle durumlarda andlaşmayı bozmanız dine aykırı bir davranış olur. Müslümanlar, şartlar ne olursa olsun muttakî kimseler olmalıdır. Zira, “Allah ancak muttakî kimseleri sever.”

6. Burada “*الاشهر الحرم*” tabiri ile “hacc” veya “umre” ibâdetlerinin yapılabilmesi için savaşın yasaklandığı dört ay değil, aksine ikinci ayetle müşrikler için mühlet olarak garanti altına alınan ve Müslümanlar için müşriklere herhangi bir hücumun yasaklandığı dört ay kastedilmektedir.

7. Yani, “Sadece küfür ve şirkten dönüp tevbe etmekle mesele bitmez; dahası, onlar namaz kılmak ve farz olan zekâtı vermek mecburiyetindedirler. Bunlar yapılmaksızın onlar, küfrü bırakmış ve İslâm’ı kabul etmiş sayılmazlar”. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.) vefâtından sonra, farz olan zekât vermeyi reddetmiş olsalar bile namaz kılmalarından dolayı İslâm’ı reddetmiş sayılmayacaklarını iddiaya kalkan mürtedler konusunda verdiği hükmü bu ayete dayandırdı. Bu hüküm, genel olarak ashâb-ı kirâmın zihninde bu kimselerle savaşmaya hakları olup olmadığı konusunda tereddütlere yol açtı.

Fakat Hz. Ebû Bekir, “Beşinci âyet-i kerime bize, şirkten tövbe edip dönmek, namaz kılmak ve zekâtı ödemek şartlarını yerine getirenlerin yollarını serbest bırakmamızı emreder; onlar bu üç rükünden birini yerine getirmediklerinden dolayı, onlara taviz vermeyiz” diyerek ashâbın tereddütlerini giderdi.

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ
ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ كَيْفَ يَكُونُ
لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَمُّوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ
إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ أَشْتَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدَّوْا عَنْ سَبِيلِهِ
إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾

- 6 Eğer müşriklerden biri, senden ‘aman isterse’, ona aman ver; öyle ki Allah’ın sözünü dinlemiş olsun, sonra onu ‘güvenlik içinde olacağı yere ulaştır’. Bu, onların elbette bilmeyen⁸ bir topluluk olmaları nedeniyledir.
- 7 Mescid-i Harâm yanında kendileriyle anlaştıklarınız dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü’nün katında nasıl bir ahdi olabilir?⁹ Şu halde o (anlaşmalı olanlar), size karşı (doğru) bir tutum takındıkça, siz de onlara karşı doğru bir tutum takının. Şüphesiz Allah, muttakî olanları sever.
- 8 Nasıl olabilir ki!.. Eğer size karşı galip gelirlerse, size karşı ne ‘akrabalık bağlarını’, ne de ‘sözleşme hükümlerini’ gözetip tanırırlar. Sizi ağızlarıyla hoşnut kılarlar, kalbleri ise karşı koyar.¹⁰ Onların çoğu fıska sapanlardır.¹¹
- 9 Allah’ın ayetlerine karşılık az bir değeri¹² satın aldılar; böylece O’nun yolunu engellediler.¹³ Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötüdür.

- 10 Onlar (hiç) bir mü'mine karşı ne 'akrabalık bağlarını', ne de 'sözleşme hükümlerini' gözetip tanırılar. İşte bunlar, haddi aşmakta olanlardır.

AÇIKLAMA

8. Yani, "Savaş sırasında, eğer bir düşman İslâm'ı tanımak için kendisine bir fırsatın verilmesini talep ederse, Müslümanlar himâye edeceklerine dair ona teminât vermeli ve gelip ziyaret ederek kendilerini gözlemesine müsaade etmelidirler. Daha sonra, tanınması için ona İslâm'ı tebliğ etmelidirler. Bundan sonra da İslâm'ı kabul etmezse, kendisini ika-metgâhına emniyetle ulaştırmalıdır. Söz konusu himaye altında *dâr-ru'l-İslâm*'a gelen bu tür şahıslar, İslâm fıkında "*müste'min*" olarak isimlendirilirler.

9. Bunlar, Benî Kinâne, Benî Huza'a ve Benî Demre kabileleridir.

10. Yani, "Her ne kadar görünüşte onlar barış andlaşmaları için görüşmelerde bulundusalar da, aslında, kalplerinde kötü niyetler beslediler ve onları ihlâl etmek için fırsat kolladılar. Ve bunun böyle olduğu daha sonraki tecrübelerle ortaya çıktı."

11. Hiçbir ahlâkî sorumluluk duygu ve düşüncesi taşımayıp, ihlâl etmekten çekinecekleri ahlâkî kayıtlar tanımadıklarından dolayı onlar, fâsikların ta kendileridir.

12. Yani, "Onlar, İlâhî Hidâyet ile dünyevî emel ve ihtiraslardan birini tercih etme durumunda kaldıkları; ikincisi, yani dünya ihtiraslarını seçtikleri zaman. Çünkü onlar, ikisini mukayese edip hangisinin değerli olduğunu kavramadılar. Halbuki Allah'tan gelen vahiyler, ayetler, onları; kendilerini ebedî mutluluğu götüren hayır, iyilik, doğruluk ve ilâhî kanuna uymaya davet etmekteydi. Onlar ise, kendilerine bazı dünyevî menfaatler sağlayan, fakat neticede onları ebedî hüsrana sevk eden nefsin başıboş, doymak bilmeyen zevklerinin peşine düşmeyi tercih ettiler."

13. Bu fâsik kimseler, sadece kendileri için dalâleti seçmekle kalmayıp aynı zamanda, başkalarını doğru yolu takipten alıkoymakla, başkalarına karşı Hakk'ın yolunu kapadılar. Doğruluğa davet yolunda her türlü engellemeyi yaptılar. Hatta onlar, bu daveti yaymakta olanların ağzını tıkamak ve susturmak için ellerinden geleni yapıyorlar ve hayatlarını yaşanmaz hale getiriyorlardı. Sözün kısası bu fâsik kimseler, Allah'ın, insanlardan yerleştirmelerini istediği adâlet temelli hayat tarzının yerleştirilmesine engel olmak üzere yapabildikleri her şeyi yapmaya çabaladılar.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا
 الزَّكَاةَ فَأِخْوَانُنْكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
 وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَتِلُوا
 أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تَقْتُلُونَ
 قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ
 مَرَّةٍ أَنْتُمْ خَشَوْهُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾
 فَتِلْوْهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْرِجُهُمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ
 وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾

- 11 Eğer onlar, tevbe edip namazı kılarlarsa ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir. Bilen bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklarız.¹⁴
- 12 Ve eğer antlaşmalardan sonra, yine yeminlerini bozarlarsa ve dini-nize hınç besleyip saldırırlarsa, bu durumda küfrün önderleriyle çarpışın.^{14/a} Çünkü onlar, yeminleri olmayan kimselerdir;¹⁵ belki cayarlar.
- 13 Yeminlerini bozan, peygamberi (yurdundan) sürmeye çabalayan ve sizinle ilk defa (savaşa) başlayan bir toplulukla savaşmaz mısınız?¹⁶ Korkuyor musunuz onlardan? Eğer inanıyorsanız, kendisinden korkmanıza Allah daha lâyıktır.
- 14 Onlarla çarpışınız. Allah, onları sizin ellerinizle azablandırınsın, hor ve aşağılık kılsın ve onlara karşı size zafer versin, mü'minler topluluğunun göğsünü şifaya kavuştursun.

AÇIKLAMA

14. Burada da, namaz ve zekât farzlarını yerine getirmeyen kimsele-
rin, sadece tövbe etmekle imanda Müslümanların kardeşi sayılmayacağı,
böyle bir vasıf kazanamayacağı açıkça ifade edilmiştir.

“Fakat eğer tövbe eder, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, (ancak o za-
man) dinde sizin kardeşleriniz olurlar.” Ayetin bu kısmı, “Eğer bu şart-
ları yerine getirirlerse, o zaman onların sadece canları ve malları haram
olmaz; aynı zamanda onlar, İslâm toplumunda sizinle eşit haklara (da)
sahip olurlar. Sosyal, kültürel, yasal ve siyasal haklar konusunda bunlar-
nın diğer Müslümanlardan hiçbir farkı yoktur.

14/a. “... Onlarla savaşmalısınız...” belki savaş korkusu onları, ye-
minlerini bozmaktan ve İslâm’a dil uzatmaktan vazgeçirir.

15. Metinde geçen “*yeminler*” ve “*ahid*” kelimeleri, İslâm’ı kabul et-
tiklerine dair ettikleri yemin ve bulundukları ahdi ifade eder. Bundan
dolayı, onlarla yeni bir ahid yapma gibi bir problem ortaya çıkmaz. Es-
ki anlaşmalara gelince, bunların tümünü onlar zaten bozmuş bulunuyor-
lardı. Allah ve Rasûlü tarafından beratın (deklarasyon) açıkça ilan edil-
miş olması, bundan dolayıdır. Böylelerinin, kendileriyle herhangi bir an-
laşma yapmaya değmeyen kimseler oldukları; onların, eğer imansızlık ve
şirklerinden tövbe edip dönerler ve namazlarını kılar, zekâtlarını verir-
lerse, ancak o zaman serbest bırakılabilecekleri hususu da bu şekilde ifa-
de edilmiştir. Bu ayet, mürtedlere nasıl muâmele edileceğini açıkça belir-
tir. Doğrusu, bu ayet, nüzûlünden bir buçuk yıl sonra patlak veren irti-
dat fitnesini daha önceden haber verdi ve Hz. Ebû Bekir (r.a.) o fitneyi
ortadan kaldırmak için bu ayette verilen işaret doğrultusunda davrandı.
(Daha fazla izah için, lütfen, *İslâm Hukukunda Mürtedin Hükmü* adlı ki-
tabıma bakınız.)

16. Bu bölümde, muhâtab Müslümanlardır. Müslümanlar başkala-
rıyla olan kan ve akrabalık bağlarına, dünyevî menfaatlerine aldırma-
sızın sebat ve azimle Allah yolunda savaşmaya ve mücadeleye teşvik edili-
yorlar. Bu pasajın özünü hakkıyla anlayıp kavrayabilmek için, okuyucu,
andlaşmaların ilgasının ilan edildiği zaman, durumun ne merkezde oldu-
ğunu göz önünde bulundurmalıdır. İslâm, Arabistan’ın hemen hemen
büyük bir bölümünde hâkim olup hâkimiyetine meydan okuyacak daha
üstün bir gücün bulunmamasına rağmen, hâlâ zâhirî gözle bakanlar, o
zamanda atılıyor olan nihâî inkılâbî adımda bazı tehlikeler olduğunu sa-
nıyorlardı.

Birincisi; müşrik kabilelerle yapılan bütün andlaşmaların bir defada

ve aynı zamanda ilgası, onların hac yapmalarına mani olunarak, Kâ'be'nin sidânet ve siyânetinin (Kâ'be'ye bakım ve hizmet) değiştirilmesi ve "câhiliye" devrinden kalan bütün dinî merasimlerin iptal edilmesinin; müşrik ve münâfıkların, menfaat ve haksız yetkilerini yeniden teminat altına almak ve korumak uğruna, kanlarının son damlasına kadar akıtacak denli tahrik etmiş ve düşmanlık duygularını alevlendirmiş olaçağından korkuldu.

İkinci olarak korkulan husus şuydu: Hac ibâdetini yerine getirme konusunda Müslümanlara hareket serbestisi tanınan bu beyanname ile, büyük bir ihtimalle müşrikler öfkelenirildi. Zira aynı tebliğ ile hac gayr-ı müslimlere yasak ediliyordu. Ayrıca hac, o dönemde Arabistan'ın ekonomik hayatında çok önemli bir rol oynamakta olması nedeniyle, bunun, onların iktisâdî durumlarını ters yönde etkileyeceği açıktı.

Son olarak bunun, Hudeybiye Andlaşması ve Mekke'nin fethinden sonra, henüz İslâm'ı yeni kabul edenleri zor bir imtihana sokacağından korkuluyordu. Çünkü birçoklarının yakın dost ve akrabaları hâlâ müşrikti ve aynı zamanda bu yeni Müslümanların bir kısmının çıkarları, kaldırılmış olan "câhili" yetkilerle yakından bağlantılı idi. Şimdi ise, müşriklere karşı ilan edilen topyekûn savaş, bu yeni Müslümanlardan sadece kendi yakını hısım ve akrabalarını öldürmesini değil, aynı zamanda asırlardır zevkini çıkardıkları eski yetki ve ayrıcalıklarını bizzat kendilerininin ilga etmesini istiyordu.

Bu beklenen tehlikenin hiçbirinin fiilî bir şekle dönüşmediği doğru olsa da, andlaşmaların ilgası anında olayların akışını önceden hiç kimse bilemeyeceği için, yine de bu endişeleri haklı çıkaracak uygun sebepler vardı. Fakat söz konusu tehlikeler engellendi; çünkü gelen emirler, Müslümanları bu tehlikelere karşı önceden hazırlamıştı. Ayrıca, bu hazırlık daha başka güzel neticeleri de ortaya çıkardı. Geriye kalan "müşrik"lerin reis ve idarecileri, İslâm devlet merkezi Medîne'yi ziyaret etmeye, İslâm'a bağlılıklarını belirtmeye ve kendilerine eski konum ve yetkilerini iade eden Hazreti Peygamber'e (s.a.) itâat yemini yapmaya başladılar. Bu olanlar, eğer Müslümanlar "ültimeatomun" ihtivâ ettiği hükümleri kılıç yoluyla tatbikata koymak için ivedî harekette bulunacak şekilde hazırlıklı bulunmamış olsaydı, ultiatomu takip eden hâdiselerin daha farklı bir yön alabileceğini isbâtlamaktadır. Bundan dolayı, Müslümanların hızla cihâda sevk edilmiş olmaları gerekiyordu ve endişelerini giderecek zamana ihtiyaçları vardı. Onların, Allah'ın iradesini yerine getirirken hiçbir şeyin mani olmasına fırsat tanımamaları hususunda uyarılmış olmaları bundandır. İşte bu bölümün teması budur.

وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ
 اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا
 وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا
 كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ
 بِالْكُفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾
 إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ
 الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَئِكَ أَنْ
 يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

- 15 Ve kalblerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tevbesini¹⁷ kabul eder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 16 Yoksa siz, içinizden cihâd edenleri ve Allah'tan ve Rasûlünden ve mü'minlerden başka sır-dostu edinmeyenleri Allah 'bilip (ortaya) çıkarmadan' bırakılıvereceğinizi mi sandınız?¹⁸ Allah yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.
- 17 Şirk koşanların, kendi küfürlerine bizzat kendileri şahidler iken, Allah'ın mescidlerini onarmalarına (hak ve yetkileri) yoktur.¹⁹ İşte bunlar, yaptıkları boşa gitmiş olanlardır.²⁰ Ve bunlar ateşte temelli kalacak da olanlardır.
- 18 Allah'ın mescidlerini, yalnızca Allah'a ve âhîret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar onarabilir. İşte, hidâyete erenlerden oldukları umulanlar bunlardır.

AÇIKLAMA

17. Bu, ulti-matomun ilanından sonra, fiilen meydana gelecek hâdiseye çok ince bir işaret-ti. “Ve Allah yüreklerinin öfkesini (gayzını) gidersin. O dilediğinin tövbesini kabul eder”. Bu, ulti-matomun bir sonucu olarak kan-lı bir savaşın çıkacağı konusunda endişe ve beklenti içinde olan Müslü-man-ların yanlış düşünce ve anlayışlarını gidermek içindi. Onlara, düş-man-lar-dan bir kısmına Allah’ın tövbe nasip edeceği ve İslâm’ı kabul edecekleri vâ-kıası da anlatıldı. Bu husus, bir açıdan da müşrik-ler-e karşı yapılan uyarının şiddetini azaltmasın diye bütünüyle açıklanıp izah edilmedi. Uyarı şiddeti-nin azalması, müşrik-ler-in, neticede kendilerini İslâm’ı kabul etmeye iten kritik durumu ciddi ciddi düşünmelerine mani olmuş olabilirdi.

18. On altıncı ayette geçen hitâblar, İslâm’ı henüz yeni kabul eden Müslü-man-lara yönelikti. Onlara şu anlatılmak isteniyordu: “Artık siz İs-lâm’ı kabul etmiş bulunuyorsunuz; İslâm’ı mü’min-ler-in gayretleriyle ül-kede hâkim güç haline geldiği için değil, Hakk’ın rızası ve iradesi onda olduğu için kabul etmiş olduğunuzu isbâtlayacak im-tihan konusunda inandırıcı bir delil getirmek mecburiyetinde-siniz. Canınızı, malınızı, ya-kın-larınız ve dost-larınızı Allah rızası için ve O’nun yolunda fedâ etme durumunda olmanız, bu konuda vereceğiniz im-tihanın özünü teşkil eder. Ancak o zaman siz, gerçek mü’min-ler-olarak kabul edileceksiniz.”

19. Bu, sadece Allah’a ibâdet için yapılmış olan ibâdet yer-ler-inin ko-runup kollanması konusunda genel prensibi ortaya koyar. Zâtı, hak-ları ve yet-kileri hususunda başka-larını Allah’a ortak it-tihâz eden, O’na şirk ko-şan kimseler-in, böyle kutsal yer-ler-in koruyucu, hizmet-çi ve idareci-liğine lâ-yık ve uygun olamayacağı açıktır. Ve on-lar, “Tevhîd”i kabul et-me-leri konusunda yapılan çağrılar-ı bizzat kendileri reddettiği, ibâdet ve ta-at-ları sadece Allah’a tahsis edecek-ler-ini açıkça ilan etmediği sürece, ya-l-nız Allah’a ibâdet edilmek üzere yapılmış olan bu gibi yer-ler-in koruyu-culuğu ve bakımı hususunda (daha önce) sahip olduk-ları her çeşit hak ve görev-leri otomatik olarak düşer, ortadan kalkar. Bu prensip, genel du-rum hakkında olmasına rağmen, burada özelde müşrik-ler-i, Kâ’be ve Mescid-i Haram’ın koruyuculuğundan uzaklaştırmak ve bundan böyle, bu mukaddes yer-ler-in koruyuculuğu ve bakımını Allah’a inanan-ların üzerinde sürekli bir görev olarak yerleştirmek için zikredilmiştir.

20. “... On-lar-ın bütün yaptıkları iş-ler he-der olup gitmiştir...” yani, “Beytullah”a yönelik yaptıkları -biraz samimi-yet taşıyan- hizmet-leri de, içine “şirk” ve bazı “câhiliye” uygulamalarını karıştı-rıp bulaştırmaları se-bebiyle “... on-lar-ın yaptıkları iş-ler he-der olup gitmiştir...” Biraz hayır ve samimi-yet taşıyan hizmet-lerini, daha büyük kötülük-ler-işlemek sûretiyle silip yok etmiş-ler-dir.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ
 بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ
 عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
 أَعْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٢﴾

- 19 Hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Harâm'ı onarmayı, Allah'a ve âhiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihâd edenin (yaptıkları) gibi mi saydınız?²¹ (Bunlar) Allah katında bir olmazlar. Allah zulme sapan bir topluluğa hidâyet vermez.
- 20 İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenlerin Allah katında büyük dereceleri vardır. İşte 'kurtuluş ve mutluluğa' erenler bunlardır.

AÇIKLAMA

21. Bu soru, mukaddes bir yerin koruyuculuğu, bakımı veya gösterişten ibaret dindarlıklarının nişânesi olmak üzere materyalist kimselerin yerleştirmek ve idare etmek sûretiyle istismar ettikleri diğer dinî yayın, âyin ve törenlerin Allah indinde hiçbir değer taşımadıkları gerçeğini isbât etmek için ortaya konmuştur. Çünkü kişinin Allah yanındaki gerçek değerinin, inançlarındaki samimiyet ve Allah yolunda yapacağı fedâkârlıklarla doğru orantılı olduğu; yoksa o kimsenin bu gibi ayrıcalıklardan hoşlanıp hoşlanmamasının ya da dînen muhterem şeyh, hoca, müftü vs. gibi kimselerin soyundan gelip gelmemesinin bu konuda bir mana ifade etmediği bir gerçektir. Aksine, inancında samimiyet ve Allah yolunda fedâkârlıklardan yoksun olan kimselerin Allah yanında hiçbir değerleri yoktur. Nitekim bu gibi insanların, dînen ulu kişilerin soyundan gelmeleri, uzun bir meşâyih ve ulemâ silsilesiyle mukaddes yerlerin koruyuculuğunu tevârüs etmeleri, özel gün ve yıldönümleri vesilesiyle sırf gösteriş ve merasim olsun diye bazı dinî âyin ve hareketlerde bulunmalarının Allah yanında hiçbir mana ve değeri yoktur. Ve sırf atalarından gelen haklar olarak kendilerine miras kalmış diye, mukaddes yer ve kurumların, böyle değersiz (Allah yanında değeri olmayan) insanların eline terk edilmiş olması hiçbir şekilde câiz değildir.

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتْ لَهُمْ
 فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿١١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
 عَظِيمٌ ﴿١٢﴾ يَنَاقِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ
 أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
 فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ إِن كَانَ ءَابَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
 وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ
 تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ
 وَرُسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ
 وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ
 كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا
 وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿١٥﴾

- 21 Rableri onlara katından bir rahmeti, bir hoşnutluğu ve onlar için, kendisine sürekli bir nimet bulunan cennetleri müjdelər.
- 22 Onda ebedi kalıcıdırlar. Hiç şüphe-siz Allah, büyük mükâfât katın-da olandır.
- 23 Ey iman edenler! Eğer imana karşı küfrü sevip tercih ediyorsanız, babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. Sizden kim onları veli edinirse, işte zulme sapanlar bunlardır.
- 24 De ki: "Eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşi-retiniz, kazandığınız mallar, az kâr getireceğinden korktuğunuz ti-caret ve hoşunuza giden evler; sizlere Allah'tan, O'nun Rasû-lü'nden ve O'nun yolunda cihâd etmekten daha sevimli ise, artık

Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun.²² Allah, fâsıklar topluluğuna hidâyet vermez.

- 25 And olsun, Allah birçok yerlerde ve Huneyn gününde size yardım etti.²³ Hani çok sayıda oluşunuz sizi böbürlendirip gururlandırmıştı, fakat size bir şey de sağlayamamıştı. Yer ise, bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonra arkanıza dönüp gerisin geri gitmişsiniz.

AÇIKLAMA

22. Yani, “Hüküm (emri) onları gerçek imanın nimetlerinden, onun meydana getireceği itidale sahip olarıktan ve dünyalarını onun hidâyet aydınlığına doğru sevk etmelerinden mahrum eder ve (bütün bunları) diğer kimselere (Allah'ın istediği gibi hareket edenlere) bağışlar.”

23. “Savaşta niçin korkuyorsunuz? Bundan önce birçok defa olduğu gibi, daha kötü ve daha tehlikeli durumlarda size yardım eden Allah, size şimdi de yardım eder. Bu görev sizin gücünüze bağlı kalmış olsaydı, ne Mekke'deki şiddetli fitne ve belalardan, ne de şartların bütünüyle aleyhinizde olduğu bir dönemde meydana gelen Bedir Savaşı'ndan başarı ile çıkmış olabilirdiniz. Bu, Allah'ın kudretinin size yardım etmekte olmasındandır ve geçmiş tecrübeler bu gücün nasıl etkili olduğunu göstermiştir. Aynı kudretin, bu görevinizde başarılı olmanız için size yardım edeceğinden emin ve müsterih olun” der gibi, anlaşmaların ilgası hakkındaki ultiatomun sebep olacağı sonuçlardan korkanların endişelerini teskin etmek için bu husus burada zikredilmiştir.

Huneyn Savaşı, sürenin bu bölümünün nüzûlünden bir veya birbucuk yıl önce, hicretin 8. yılının Şevval'inde, Mekke ile Taif arasında ve Mekke'ye on kûsur mil mesafede yer alan Huneyn vadisinde meydana gelmiştir. Bu savaş, on iki bin tevhid savaşçısının katılmasıyla o güne kadar ulaşabildiği en büyük sayısal güce varan İslâm ordusunun ilk savaşı idi. Fakat bu sayıya rağmen, Hevâzin kabilesine mensup okçular, pusuya yattıkları yerden çıkıp İslâm ordusunu ok yağmuruna tuttu ve öncü kuvvetlerini dağıttı. İslâm ordusunun bu ön hattı geri çekilmeye mecbur oldu. Bu ricat gerideki hatlara da sirâyet ederek umûmî bir panik halini aldı. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.) ve cesur birkaç ashâbı, bütün metanetleriyle yerlerinde durdu ve panik halindeki orduyu toparlamaya çalıştı ve neticede bu gazayı da zaferle noktaladılar. Hz. Peygamber (s.a.) ve çevresinde kalan bir avuç kahraman mücâhidin azimleri ve orduyu tekrar toplama hususunda gösterdikleri ısrar ve sebatları sayesinde Müslümanlar kesin bir zafer kazandılar. Aksi durumda, güçlü ve büyük ordularına rağmen Müslümanlar, Mekke'nin fethiyle kazandıklarından daha çoğunu Huneyn'de kaybetmiş olacaktı.

ثُمَّ

أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا
لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ
يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾

- 26 (Bundan) Sonra Allah, Rasûlü ile mü'minlerin üzerine 'güven duygusu ve huzur' indirdi; sizin görmediğiniz orduları da indirdi ve küfre sapmış olanları azablandırdı. Bu, küfre sapanların cezasıdır.
- 27 Sonra bunun ardından Allah, dilediği kimseden tevbesini kabul eder.²⁴ Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

24. Ayette geçen "...Allah dilediğine tövbe etmeyi nasip eder (Allah bunun ardından yine dilediğinin tövbesini kabul eder)..." ifadesi, daha önce sergiledikleri düşmanlığa rağmen, Huneyn zaferinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine gösterdikleri merhamet ve âlicenablığın bir sonucu olarak İslâm'ı kabul eden çok sayıdaki kâfirlere atıfta bulunur. Müşriklere karşı ilan edilen ultiमतının bir sonucu olarak bütün müşrik yakınlarının kılıçtan geçirileceği konusunda yeni Müslümanların taşıdığı endişeyi ortadan kaldırmak ve yatıştırmak üzere bu husus zikredildi. Bu duygu içinde olanları, bu müşriklerin "câhiliye" düzeni için isyan etme hususunda ne bir ümit, ne de onu desteklemek için bir gücün kalmamış olduğunu anladıkları zaman, İslâm'ı kabul etmek mecburiyetinde kalacağı hususunda, daha önceki tecrübelerin de gösterdiği gibi umutlu olmaları anlatılmıştır.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ
مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

- 28 Ey iman edenler! Müşrikler²⁵ ancak bir pisliktirler; öyleyse bu yıllarından sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer ihtiyaç içinde kalmaktan korkarsanız, Allah dilerse sizi kendi fazlından zengin kılar. Hiç şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

25. Bu yasaklama, “şirk” ve “câhiliye”den kaynaklanan bütün izleri, kökünden tümüyle söküp atmak demektir. Zira, “müşrikler”e yalnız hac-cı yapmaları ve Mescid-i Haram’a girip çıkmaları değil, aynı zamanda onlara kutsal sınırlar içindeki sahalara da girmeleri yasaklandı.

Bizzat bedenleri itibariyle, maddî varlıkları bakımından değil; inançları, ahlâkî anlayış ve davranışları, amelleri ve “câhiliye” yollarında olmaları yönünden “necis”tiler. Müşriklerin, mübarek yerin kutsal sınırları içinde kalan sahalarına girmelerinin yasaklanmış olması bu sebepten dolayıdır.

Bu yasaklama, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. İmam Ebû Hanîfe bu emrin, müşriklere, sadece “hac” ve “umre” yapmalarını ve mübarek yerde “câhiliye” âyinleri icra etmelerini yasakladığı görüşündedir. Fakat İmam Şâfi’î, her ne sûretle olursa olsun, herhangi bir maksat için bu kimselerin Mescid-i Haram’a girişlerinin yasaklanmış olduğunu beyan eder. İmam Mâlik ise, bunların, yalnız Mescid-i Haram’a değil, aynı zamanda herhangi bir camiye girmelerinin bile yasak olduğu görüşündedir. Mafih bu son görüşün isabetli olmadığı açıktır. Çünkü Hazreti Peygamber’in (s.a.) bizzat kendisi, “müşriklerin” Medîne’deki Mescid-i Nebi’ye girmelerine müsaade etmiştir.

فَتَلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
 مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٨﴾

- 29 Kendilerine kitap verilenlerden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan,²⁶ Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram tanımayan²⁷ ve hak dini (İslâm'ı) din edinmeyenlerle, küçük düşürülmüşler olarak cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar savaşıں.²⁸

AÇIKLAMA

26. Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inandıklarını iddia edenler, aslında onların hiçbirine inanmadılar. Çünkü Allah'ı yegâne tek Tanrı ve bir Rab olarak tanıyan, kabul eden ve O'nun sıfatları, O'na yapılan ibâdetler ve O'nun güç ve kudreti konusunda başka herhangi bir şeyi ortak koşmayan kişi, ancak gerçekten Allah'a inanmış demektir. Halbuki, “şirk”in bu tarifine göre, gerek Hristiyanlar ve gerekse Yahudiler, müteakip ayetlerde de açıklandığı gibi, şirkin içindeydiler. Bu nedenle Allah'a inandıkları yolundaki iddiaları anlamsızdır. Aynı şekilde onlar, ölümden sonra dirilişe inanmış olmalarına rağmen, âhirete de gerçekten inanmadılar. Zira bu yeterli değildir. Kişinin, dirilişin vukubulacağı günde insanın iman ve amelini esas alan mutlak adâletin icra edileceğine de inanması gerekir. Aynı şekilde, hiçbir fidye, kefaret ve herhangi bir “veli” ile olan hiçbir “manevî” yakınlığın fayda vermeyeceğine inanmalıdır. Bunlar olmaksızın âhirete inanmanın tümüyle anlamsız olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Ve bu açıdan bakılınca, Yahudi ve Hristiyanlar imanlarını bozmuşlardır. Çünkü onlar, bu tür şeylerin hesap gününde onları, adâlete karşı koruyup himaye edeceğine inanmışlardır.

27. Onlara karşı cihâd ilan edilmesinin ikinci nedeni, Allah'ın Rasûlü vâsıtasıyla gönderdiği şeriâtı kabul edip benimsememeleridir.

28. Yahudi ve Hristiyanlarla yapılan cihâdın hedefi budur. Onları Müslüman olmaya zorlamak ve İslâmî hayat tarzını benimsetmek değildir. Yeryüzünde idarecilikleri ve hâkimiyetleri kalmayacak şekilde bağımsızlıklarına ve büyüklüklerine son vermek için onlar “cizye” vermeye zorlanmalıdır. Bu hâkimiyeti sağlayan güçler, Müslüman olmayan unsurların elinden, onları teb'a haline getirmek ve cizye almak sûretiyle Hak Yol is-

tikametince sevk ve idare etmek üzere geri alınmalıdır. “Cizye”, bir İslâm devletinde zimmî olarak yaşayan gayrı müslimler tarafından ödenir. Aynı zamanda bu, teb’a olarak İslâm devletinde yaşamak niyetinde olduklarının da sembolik bir ifadesidir. Bu, “...küçülüp boyun eğerek cizye verecekleri zamana kadar...” ayetinin anlamıdır; yani ifade, “Allah’ın yeryüzündeki halifeleri olarak vazife gören mü’minlere, kendi arzularıyla teb’a olmak için tam bir rıza göstererek...” şeklinde bir anlama gelmektedir.

Bu emir önceleri, sadece Yahudi ve Hristiyanlara mahsustu. Hz. Peygamber (s.a.) daha sonra onu, Mecûsilere de teşmil etti. O’nun vefâtından sonra ashâbı bu kuralı, Arabistan’ın dışında yaşayan bütün gayrı müslimlere ittifakla uyguladı.

Bu “cizye” konusu, gerileme sürecini oluşturan son iki asır boyunca bazı Müslümanların çeşitli mazeretler gösterdikleri, özür dileme tavırları takındıkları ve halen de bazı kimselerin bundan dolayı, ezilip büzülmeye devam ettikleri bir husustur. Halbuki Allah’ın yolu dosdoğru ve açıktır ve O’na âsî olanlara karşı herhangi bir özür ileri sürmeyi de gerektirmez. Müslümanlar İslâm namına özürler beyan etmek yerine, O’nun himayesi altında yaşamayı tercih edenlerin can, mal ve inanç güvenliğini sağlayan böyle cizye gibi insânî bir kanuna sahip oldukları için gurur duymalıdır. Zira apaçıktır ki, Allah’ın yoluna girmeyip de bâtıl yolları izleyenlere, hayatlarını diledikleri gibi sürdürmeleri için verilebilecek azamî özgürlük bu kadar olabilir. “Cizye” verip zimmîler olarak yaşamak isterlerse, İslâm devletinin onlara himaye teklif etmesi bundandır. Ancak İslâm, onların, herhangi bir bölgede hâkim idareciler olarak kalmalarına, kendi bâtıl adetlerini yerleştirmelerine ve bunları başkalarına zorla kabul ettirmelerine müsaade etmez. Bu gibi şeylerin varlığı, fesâd ve anarşinin ortaya çıkmasına neden olacağından, onların şer idarelerine son vermek ve onları âdil idarenin yönetimi altına sokmak için cihâd etmek, gerçek Müslümanların vazifesidir.

“Gayrı müslimler cizye verme karşılığında ne elde ediyorlar?” Böyle bir soruya karşılık olarak cizyenin, gayrı müslimlere İslâm devleti tarafından tanınan özgürlüğün, İslâm hukuk sistemi ve himayesi altında yaşıyor olmalarına karşılık bâtıl yolları izleme konusunda tanınan iznin bir bedeli olduğunu söylemek yeterlidir. Bu şekilde onlardan alınan para, kendilerine bu özgürlüğü sağlayan ve haklarını koruyan söz konusu âdil idareyi kurarak çekip çevirmek için harcanıyor. Aynı zamanda, böyle bir uygulama Allah yolunda harcanmak üzere zekât verme şerefinden mahrum kaldıklarını ve bâtıl yollarda hayatlarını sürdürmelerinin bir bedeli olarak, senede bir defa olmak üzere zekât yerine “cizye” ödemeye zorlandıklarını onlara hatırlatma vazifesini de görür.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ

أَبْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى

يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

- 30 Yahudiler: “Üzeyr Allah’ın oğludur”²⁹ dediler; Hristiyanlar da: “Mesih Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla söylemeleridir; onlar, bundan önceki küfredenlerin sözlerini taklid ediyorlar.³⁰ Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar?

AÇIKLAMA

29. Üzeyr (Ezra), yaklaşık M.Ö 450 yıllarında yaşadı. Hz. Süleyman’ın vefâtından sonra Babil’deki esaretleri döneminde kaybolmuş olan Tevrat metinlerini ihyâ edici olarak ona büyük bir kudsiyet attettiler. O dereceye kadar ki, onlar şeriatları, adetleri ve dilleri (İbranice) hakkında bütün bildiklerini yitirmişlerdi. Daha sonra dağınık rivayetler halinde bulunan Tevrat’ı yeniden toparlayıp yazan ve şeriatlarını tekrar ihya eden Üzeyr (a.s.) oldu. Bu hizmetlerinden dolayı Üzeyr (Ezra) İsrâ-iloğulları’nın aşırı takdir ve saygısını kazanmıştı. Bu saygı dolayısıyla hakkında kullanılan mübalağalı ifade, bazı Yahudi mezheplerinin sapıtmasının ve onu “Allah’ın oğlu” sanmalarının sebebidir. Mamafih Kur’ân-ı Kerim, haham Üzeyr’i “Allah’ın oğlu” kabul etme hususunda bütün Yahudilerin müttefik olduğunu iddia etmez. Yukarıdaki ifade, şunu demek ister: Allah’a iman konusunda Yahudilerin sahip oldukları hurâfeler, onlardan bir kısmının Üzeyr’i Allah’ın oğlu olduğunu vehmettirecek kadar aşırı bir dereceye varmıştı.

30. “Onlardan önce küfr’e bulaşan kimseler”, eski Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar ve Persler idi. Yahudiler ve Hristiyanlar, bu eski kavimlerin felsefelerinden, hurâfelerinden ve hayâllerinden onların yaptığı gibi aynı yanlış ve hatalı hareketlere dalacak kadar etkilendiler. (Daha fazla açıklama için Mâide Sûresi’nin 101. ayetinin açıklama notuna bakınız.)

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ
وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ
إِلَّا هُوَ سُبْحَنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

- 31 Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve râhiblerini rablar (ilâhlar) edindiler³¹ ve Meryem oğlu Mesih'i de... Oysa onlar, tek olan bir İlâh'a ibâdet etmekten başkasıyla emrolunmadılar. O'ndan başka ilâh yoktur. O, bunların şirk koştukları şeylerden yücedir.

AÇIKLAMA

31. "...Hahamlar (alimler) ve râhiblerini rabbler edindiler...": Bu kısmın gerçek manasını, bizzat Hz. Peygamber (s.a.) kendisi açıkladı. Daha önceleri bir Hristiyan olan Adiy b. Hâtim, İslâm'ı kavrayıp anlamak niyetiyle geldiği zaman, taşıdığı şüpheleri gidermek için Hz. Peygamber'e (s.a.) birkaç soru sordu. Bu sorulardan biri şu idi: "Bu ayet bizi, âlimlerimizi ve râhiblerimizi rabler edinmekle suçluyor. Bunun gerçek manası nedir? Zira biz onları kendimize rabler edinmeyiz" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) cevaben, ona karşı bir soru yönelttiler: "Siz onların gayrı meşrû (haram) ilan ettiklerini gayrı meşrû, onların meşrû (helâl) kabul ettiklerini meşrû sayıp öylece kabul etmiyor muydunuz?" Adiy, "Evet böyledir" diye tasdik etti. Hz. Peygamber (s.a.), "İşte bu, sizin onları kendinize rabler edinmenizdir" buyurdu. Dolayısıyla bu hadis-i şerif, Allah'ın kitabına yetki tanımaksızın helâl ve haramın sınırlarını belirleme yetkisini kendisinde görenlerin, nefislerini ilâh ve rabb ittihâz ettiklerini ve onlara kanun koyma yetkisi tanıyanların da onları rabbler edindiklerini göstermiş olmaktadır.

Onların, a) Allah'a oğullar isnâd etmek, b) Kanunları yapma yetkisini Allah'tan başka kimselere vermekle ithâm edildiklerine ayrıca dikkat edilmesi gerekir. Bu iki husus, Allah'ın varlığına inansalar bile, onların O'na inandıklarına dair iddialarının inandırıcı olmadığını isbât eder. Allah hakkındaki böyle yanlış bir kavrayış, mensublarının Allah'a olan inançlarını anlamsız kılar.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

- 32 Ağzlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler istemese de Allah, kendi nurunu tamamlamaktan başkasını istemiyor.
- 33 Müşrikler istemese de o dini (İslâm'ı)³² bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidâyetle ve hak dinle gönderen O'dur.

AÇIKLAMA

32. Arapça olan “الدِّين” kelimesi “yollar” olarak tercüme edilmiştir. Nitekim Bakara Sûresi'nin 204. ayetinin açıklanmasında daha önce geçtiği gibi, “دين” hâkim otoriteye itâatı simgeleyen “hayat tarzı” veya “yaşam biçimi”ni benimseme manasında da kullanılır.

Şimdi bu ayetin manasını anlamaya çalışalım. Rasûlullah'ın vazifesinin amacı, Allah indinden getirmiş olduğu Hidâyet ve Hak yolunu, diğer hayat tarzı ve sistemlerinin üzerine hâkim kılmaktır. Başka bir ifadeyle, Rasûlullah (s.a.), Allah'ın yolu diğer hayat tarzlarının keyfi egemenliği altında da olsa varlığını sürdürsün diye gönderilmemiştir. Halbuki yer ve göklerin Hâkimi O'nu, kendi yolunu başka yollara üstün getirmek üzere gönderir. Eğer yeryüzünde herhangi bir bâtıl hayat tarzına izin verilecekse, bu ancak böylelerinin cizye ödeyen zımmîlerin fikhî durumlarına uygun olarak, ilâhî nizam içinde yer alan hudutlar uyarınca cizye ödeyerek himaye altında yaşamalarına müsâmaha edilmek sûretiyle olur. (Bkz. Zümer, an: 3, Mü'min, an: 43, Şûrâ an: 20)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ

كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا
يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَى
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ
هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

- 34 Ey iman edenler! Gerçek şu ki, (Yahudi) bilginlerinden ve (Hristi-
yan) râhiblerinden çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve
Allah'ın yolundan alıkoyarlar.³³ Altını ve gümüşü biriktirip de Al-
lah yolunda harcamayanlar ise, onlara da acıklı bir azabı müjdele.
- 35 Bunların üzerlerinin cehennem ateşinde kızdırılacağı gün, onların
alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak (ve:) "işte bu, ken-
dileriniz için yığıp sakladıklarınızdır; yığıp sakladıklarınızı tadın"
(denilecek).

AÇIKLAMA

33. Bu dinî önderler şu iki günahtan dolayı suçludurlar: Birincisi, bunlar aslı esası olamayan fetvâlar satarak, rüşvet, hediye ve mükâfatlar alarak halkın elindeki serveti yiyip tüketirler. Aynı şekilde bu kimseler, halkı kendilerinden, henüz hayattayken kurtuluş ve beratlarını satın almaya teşvik eden ve ölümlerini, evlenmelerini bu cennet 'tekliciler'inin koyduğu bir fiyatı ödemeye bağımlı kılan dinî tören ve düzenlemeler icad ederler. Bu günaha ilâveten ikinci olarak da, kendi çıkarları için çeşitli sapıklıklara meydan vermek ve her hakikî tebliğ yolu üzerine âlimâne hilelerini "muttakî" gibymişcesine şüphelerini dikmek sûretiyle insanları Allah yolundan alıkoyarlar.

إِنَّ عِدَّةَ

الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا
تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقْتُلُونَكُمْ
كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي
الْكُفْرِ يَضِلُّ بِهِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا
لِيُؤْاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءٌ
أَعْمَلِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

- 36 Gerçek şu ki, Allah katında ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın kitabında on ikidir.³⁴ Bunlardan dördü haram aylardır. İşte dosdoğru olan hesap (din) budur. Öyleyse bunlarda kendinize zulmetmeyin³⁵ ve onların sizlerle topluca savaşması gibi siz de müşriklerle topluca savaşın.³⁶ Ve bilin ki Allah, takvâ sahipleriyle beraberdir.
- 37 (Haram ayları) ertelemek ancak küfürde bir artıştır. Bununla kâfirler şaşırtılıp saptırılır. Allah'ın haram kıldığına sayı bakımından uyamak için, onu bir yıl helâl, bir yıl haram kılıyorlar. Böylelikle Allah'ın haram kıldığını helâl kılmış oluyorlar.³⁷ Yaptıklarının kötülüğü kendilerine 'çekici ve süslü' gösterilmiştir. Allah, küfre sapan bir topluluğa hidâyet vermez.

AÇIKLAMA

34. Bu, Allah'ın güneşi, ayı ve yeryüzünü yarattığı günden beri, yeni ayın sadece ayda bir kez belirdiği ve böylece yılın da daima on iki aydan oluştuğu anlamına gelir.

Burada bu noktaya değinilmesinin nedeni, putperest Arapların, helâl saydıkları haram aya karşılık takvime fazladan koydukları aylarla yılın aylarını 13'e veya 14'e yükseltmelerini sağlayan "nesi" (37. ayet) uygulamasının reddedilmesidir. (Daha geniş açıklama için bkz. an: 37)

35. "...kendinize zulmetmeyin...": "Haram aylarda sonuçta size de zararı dokunacak karışıklıklar çıkarak, bu aylarda savaşın haram kılınmasına sebep olan iyiliklerin boşa gitmesine izin vermeyin." Haram aylardan Zilkade, Zilhicce ve Muharrem hacc için; Receb ayı umre içindir.

36. Yani, "Eğer müşrikler bu aylarda savaşmaktan vazgeçmezlerse, siz de onlarla savaşabilirsiniz ve onların size karşı oluşturdukları birlik gibi siz de birlik olup bir saf halinde onlara karşı koyabilirsiniz." Bu ayet, Bakara Sûresi 194. ayet ile açıklanmıştır.

37. Putperest Araplar "نسيء" uygulamasını iki şekilde yapıyorlardı. Ne zaman işlerine gelse bir haram ayı, kendi arzularına göre savaş ve intikam için adam öldürmenin helâl olduğu normal bir ay gibi kabul ediyorlardı. Daha sonra haram ayların sayısında oluşan eksikliği tamamlamak üzere, bu ayın yerine başka bir ayı haram ay ilan ediyorlardı.

Nesi'nin ikinci şekli ise, ay yılı ile güneş yılını dengeye getirmek için yıla bir ay daha eklemeleriydi. Böylece hacc, her yıl aynı mevsime denk geliyor ve haccı ay yılına göre tayin etme sırasında karşılaşılan tüm güçlük ve zahmetlerden kurtulmuş oluyorlardı. Bu şekilde hacc 33 yıl boyunca gerçek tarihinden başka bir tarihte yapılmış oluyordu. Ancak 34. yılda hacc olması gereken tarihte, Zilhicce'nin 9 ve 10'unda ifa edilebiliyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) veda haccını yaptığı yıl, tarihler bu şekilde dönerek, ay takvimine göre gerçek hacc mevsimine denk gelmişti. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'taki tarihî hutbesinde şöyle demişti: "Bu yıl hacc günleri, uzun müddet devir yaptıktan sonra gerçek ve tabii tarihine rastladı." H. 9. yılda Veda Haccı'ndan beri de hacc günleri, asıl tarihine denk gelmekte, ay takvimine göre belirlenmektedir.

İslâm hukuku nesi'yi haram kılıp yasaklayarak, bu uygulamanın nedenini oluşturan iki amacı da günah olarak ilan etmektedir. Birincisi,

onlar sadece Allah'ın haram kıldığını helâl saymakla kalmamışlar, aynı zamanda kanuna uyarmış gibi görünüp Allah'ı kandırmaya çalışmışlardı. Hacc mevsimini güneş yılına göre sürekli aynı zamana denk getirmekten oluşan ikinci gayeleri ise, kamu yararına yapılan zararsız bir şeymiş gibi görünmesine rağmen, aslında ilâhî kanuna karşı en büyük isyanlardan biriydi. Bu uygulama, zorunlu ibâdetlerin zamanını belirlemede güneş takvimini değil de ay takvimini ölçü tayin eden ilâhî kanunun asıl gayesini ortadan kaldırmış oluyordu. Allah bunu Müslümanlara birçok hayırlar ihsân etmek için emretmişti. Bu hayırlardan biri de kullarının, yılın her ânında ve her koşulda O'nun emirlerine itâat edecek şekilde eğitilmeleri idi. Mesela ramazan ayı dönüşümlü olarak yılın tüm mevsimlerine denk gelir ve Müslümanlar, kış olsun yaz olsun, mevsim yağışlı veya kurak olsun, O'nun emirlerine itâat etmeye alışırlar. Bu, onlara ilâhî kanunun zorunlu kıldığı tüm ibâdetlerin asıl gayesi olan mükemmel bir ahlâk eğitimi verir. Aynı şekilde hacc günleri de ay takvimine göre çeşitli mevsimlere denk gelir. Böylece Allah'ın kulları, şartları olsun veya olmasın tüm mevsimlerde yolculuk yapmak zorunda kalırlar. Bunun sonucunda Müslümanlar, ilâhî imtihanı her tür koşulda başarı ile verirler ve bu emirlere itâat etmekte sabır ve sebat göstermeyi öğrenirler.

Tabii ki böyle bir eğitim onların, kişinin Hak uğrunda savaş vermesi gerektiği diğer alanlarda başarılı bir konumda olmalarını sağlar.

İşte şimdi *nesî'*nin neden haram kılınıp yasaklandığı açıklığa kavuşmuş oldu. Bu uygulama, haccın ve haram ayların asıl gayesini hiçe sayarak, müşriklerin kendi çıkarlarına uygun olması için hacc mevsiminin sürekli (güneş yılına göre) belirli bir tarihe denk gelmesi için yapılıyordu. Bu, onların Allah'a isyan ettikleri ve kendilerinin ondan bağımsız kıldıkları anlamına gelir ki, bu da küfürdür. Bunun yanı sıra İslâm, evrensel bir dindir ve tüm insanlar içindir. Eğer oruç ve hacc dönemleri, güneş yılının aylarına göre belirli zamanlara yerleştirilse, bu dönem herkese eşit olarak uymaz. Bunun sebebi de, bu dönemlerin değişik ülkelerde her yıl aynı mevsime yani sürekli kış veya yaz, çok sıcak veya çok soğuk, yağmurlu veya kurak, ekim dönemi veya hasat dönemine denk gelmesidir.

Bu bağlamda, *nesî'*nin yasaklanmasının hicrî 9. yılın hacc mevsimine denk geldiğine ve bir sonraki yıl haccın, ay takvimindeki tarihlere uygun bir zamanda yapıldığına da dikkat edilmelidir. O zamandan beri hacc vâzifesi her yıl tam zamanında yapılmaktadır.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ
 أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي
 الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

- 38 Ey³⁸ iman edenler! Ne oldu ki size, Allah yolunda savaşa kuşanın denildiği zaman, yer(iniz)de ağırlaşıp kaldınız? Âhiretten (çayıp da) dünya hayatına mı razı oldunuz? Ama âhiretekine (göre), bu dünya hayatının yararı pek azdır.³⁹

AÇIKLAMA

38. Buradan itibaren, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk gazvesi hazırlıkları ile meşgul olduğu bir dönemde indirilen bölüm (38-72. ayetler) başlamaktadır.

39. "...dünya hayatının geçimi, âhiretin yanında pek azdır..." cümlesi iki anlama da gelebilir. Birincisi, "Âhiret hayatının ebedî, nimetlerin ve faydalanılacak şeylerin de sayısız olduğunu gördüğünüz zaman, o büyük mülkün lütufları yanında bu geçici dünya hayatının eğlence ve faydalarının hiçbir değeri olmadığını fark edeceksiniz. O zaman, bu kısa hem de çok kısa fânî dünyanın faydaları için kendinizi ebedî mutluluk ve nimetten mahrum bıraktığınıza pişman olacaksınız." İkincisi: "Ne kadar çok olursa olsun, bu dünyanın geçim ve faydalarının âhirette hiçbir değeri yoktur. Son nefesinizi verdiğiniz an her şeyden vazgeçmek zorundasınız; çünkü bu dünyadan hiçbir şey sizinle birlikte âhirete gidemez. Elbette Allah rızasını gözetmeniz ve İslâm uğrunda yaptığınız fedâkârlıklar için bir ecir alacaksınız."

إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِّلَ
قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا
تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ
هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ
اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ
كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾
انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

- 39 Eğer savaşa kuşanıp çıkmazsanız, O sizi pek acıklı bir azabla azab-
landırarak⁴⁰ ve yerinize bir başka topluluğu getirip değiştirecek-
tir.⁴¹ Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz. Allah, her şeye güç
yetirendir.
- 40 Siz O'na (Peygamber'e) yardım etmezseniz, Allah O'na yardım et-
miştir. Hani kâfirler ikiden biri olarak O'nu (Mekke'den) çıkarmış-
lardı; ikisi mağarada olduklarında arkadaşına şöyle diyordu: "Hüz-
ne kapılma, elbette Allah bizimle beraberdir."⁴² Böylece Allah O'na
'huzur ve güvenlik duygusunu' indirmişti; O'nu sizin görmediğiniz
ordularla desteklemiş, küfre sapanların da kelimesini (küfür çağır-
larını) alçaltmıştı. Oysa Allah'ın kelimesi ise, yüce olandır. Allah
üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 41 Hafif ve ağır⁴³ savaşa kuşanıp çıkın ve Allah yolunda mallarınızla
ve canlarınızla cihâd edin. Eğer bilerseniz, bu sizler için daha hayır-
lıdır.

AÇIKLAMA

40. Bu ayet, İslâm hukukunda genel bir kuralın çıkmasına neden olmuştur. Eğer imam tarafından Müslümanlara genel bir cihâd çağrısı yapılırsa, hangi bölgeye veya hangi gruba dahil olurlarsa olsunlar, tüm çağrılanların cihâda gitmesi farz-ı ayndır. O denli ki makul bir sebebi olmaksızın cihâda gitmeyenlerin imanından şüphe edilir. Ancak genel bir cihâd çağrısı yapılmamışsa, cihâd farz-ı kifâyedir. Yani Müslümanların cihâda çağrıldıkları, fakat bir bölge veya gruba mensup tüm Müslümanların katılmasının zorunlu tutulmadığı durumlarda ise, (zorunlu olmasına rağmen) savaşa katılmak dinî bir görevdir. Hiç olmazsa Müslümanların bir kısmının bu savaşa katılması zorunludur.

41. Yani, Allah'ın davası sadece size bağlı değildir; sadece sizin yaptığınızla başarılacak da değildir. Allah'ın size kendi yolunda hizmet etme fırsatı bahsetmesi, O'nun lütuf ve merhametindendir. Bu nedenle eğer siz kendinize verilen bu mükemmel fırsatı saçma bir zan yüzünden kaçıırırsanız, Allah başka bir topluluk çıkarır ve onlara kendi davasını yürütme yetenek ve fırsatı verir, siz de kaybedenlerden olursunuz.

42. Burada, kâfirlerin Hz. Peygamber'i (s.a.) öldürmeye karar verdikleri ve tam öldürecekleri gece Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'den Medîne'ye hicret için yola çıktığı zamana değinilmektedir. O zamana dek Müslümanların çoğu ikişer üçer Medîne'ye hicret etmiş ve Mekke'de sadece birkaç çaresiz Müslüman ile kalplerinde nifak bulunan ve emin olmayan bazı Müslüman geçinen kimseler kalmıştı. Bu sebepten dolayı, Hz. Peygamber (s.a.) kendisini takip edeceklerini bildiği için yanına sadece Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) aldı. Medîne'ye giden kuzey yolunu takip etmek yerine, güneye doğru yol aldı ve üç gün boyunca "Sevr" mağarasında kaldı. O sırada kana susamış düşmanlar, tüm Mekke çevresinde O'nu aramışlar ve bazıları O'nun saklandığı mağaranın ağzına kadar gelmişlerdi. Bu kritik durumda doğal olarak Hz. Ebû Bekir (r.a) onların mağaraya girip kendilerini görecekerlerinden korkarak heyecanlanmıştı. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) sükûnetini korumuş ve arkadaşını: "Üzülme, Allah bizimle beraberdir" diyerek teskin etmişti.

43. "... hafif de olsanız, ağır da olsanız..." sözleri, çok geniş bir anlama sahiptir: "Cihada çıkılması emredildiğinde, bundan hoşlansanız da, hoşlanmasınız da; zengin de olsanız, fakir de; techizâtınız çok da olsa, az da; şartlarınız uygun olsa da olmasa da; genç ve sağlıklı olsanız da, yaşlı ve hasta olsanız da savaşa gitmelisiniz."

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا

وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَوْ أَسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَ لَكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَنْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَنْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَازْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ
فَتَبَطَّهْمُ وَقِيلَ أَقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

- 42 Eğer yakın bir yarar ve orta bir sefer olsaydı, onlar mutlaka seni izlerlerdi. Ama zorluk onlara uzak geldi.⁴⁴ “Eğer güç yetirseydik, muhakkak seninle birlikte (savaşa) çıkardık” diye, sana Allah adına yemin de edecekler. Kendi nefislerini helâke sürüklüyorlar. Allah, onların gerçekten yalan söylemekte olduklarını bilmektedir.
- 43 Allah seni affetsin; doğru söyleyenler sana açıkça belli oluncaya ve yalancıları da öğreninceye kadar niye onlara izin verdin?⁴⁵
- 44 Allah’a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihâd etmekten (kaçınmak için) senden izin istemezler. Allah takvâ sahiplerini bilendir.

- 45 Senden, yalnızca Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, kalbleri kuş-kuya kapılıp da kuşkularında kararsızlığa düşenler izin ister.⁴⁶
- 46 Eğer (savaşa) çıkmak isteselerdi, herhalde ona bir hazırlık yaparlardı. Ancak Allah, (savaşa) gönderilmelerini çirkin gördü de ayaklarını doladı⁴⁷ ve: "(Onlara) Siz de oturanlarla birlikte oturun" denildi.

AÇIKLAMA

44. Onlar, Tebûk seferinin zor olacağını tahmin ediyorlardı; çünkü güçlü ve Büyük Roma İmparatorluğu ordusuyla savaşacaklardı; çünkü yaz mevsiminin kavurucu sıcaklığında, çölde yolculuk yapmak zorunda kalacaklardı; çünkü ülkede kuraklık vardı ve ümitlerini bağladıkları yeni ürünlerin hasat zamanı gelmişti.

45. Asılsız özürler öne süren münâfıklara Hz. Peygamber izin vermiştir. Fakat Allah, verilen bu izni onaylamamıştır. Hz. Peygamber (s.a.) onların özürler uydurduklarını bildiği halde, tabiatında olan yumuşaklığı nedeniyle onlara savaştan geri kalma izni vermiştir. Fakat Allah, Hz. Peygamber'i (s.a.), onlara münâfıklıklarını gizleme fırsatı verdiği için, böyle yumuşaklığın yerinde olmadığı konusunda uyarmıştır. Eğer onlar kendilerine izin verilmediği halde savaştan geri kalmış olsalardı, o zaman iman ettikleri iddiasının yalan olduğu ortaya çıkmış olacaktı.

46. Bu ayet, İslâm'la küffâr arasındaki savaşın, gerçek bir mü'minle bir münâfiğin ayrımını sağlayan ölçü olduğunu göstermektedir. Bu savaşta tüm kalbiyle İslâm'ı destekleyen, tüm enerji ve kaynaklarını onun zafere ulaşması için harcayan ve bu amaç uğrunda hiçbir fedâkârlıktan kaçınmayan kimse gerçek bir mü'mindir. Bunun tam aksine, bu savaşta İslâm'ı desteklemekte tereddüt eden ve küfrün zafere ulaşması gibi bir tehditle karşı karşıya bulunduğu bu uğurda fedâkârlıklar yapmaktan kaçınan bir kimse ise münâfıktır. Çünkü böyle bir tutum, o kimsenin kalbinde iman olmadığının apaçık delilidir.

47. Allah onları durdurmuştur; çünkü onların, hiçbir samimi niyetleri olmaksızın istemeye istemeye savaşa katılmalarından hoşnut olmamıştır. Onların İslâm uğrunda fedâkârlık yapmak gibi bir niyetleri olmadığı halde onlar, Müslümanların dininden kurtulmak veya karışıklık yaratmak amacıyla istemeye istemeye savaşa katılmış olsalardı, bu, bir sonraki ayette de (48) açıkça belirtildiği gibi, çok kötü bir sonuca yol açabilirdi.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا

زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا وُضْعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَئِذَا دُنِيَ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِاحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بَنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ ۖ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾

- 47 Sizinle birlikte çıksalardı, size 'kötülük ve zarardan' başka bir şey ilâve etmez ve aranızda mutlaka fitne sokmak üzere içinizde çaba yürütürlerdi. İçinizde onlara 'haber taşıyanlar' vardır. Allah, zulme sapanları bilir.
- 48 And olsun, daha önce onlar fitne aramışlardı. Ve sana karşı birtakım işler çevirmişlerdi. Sonunda onlar istemedikleri halde hak geldi ve Allah'ın emri ortaya çıkıp üstünlük sağladı.
- 49 Onlardan bir kısmı: "Bana izin ver ve beni fitneye katma"⁴⁸ der. Haberin olsun, onlar fitnenin (ta) içine düşmüşlerdir.⁴⁹ Hiç şüphesiz

siz cehennem, o küfre sapanları mutlaka çepeçevre kuşatıcıdır.⁵⁰

- 50 Sana iyilik dokunursa, bu onları fenalaştırır; sana bir musibet isabet edince ise: “Biz önceden tedbirimizi almıştık” derler ve sevinç içinde dönüp giderler.
- 51 De ki: “Allah’ın bizim için yazdıkları dışında, bize kesinlikle hiçbir şey isabet etmez. O bizim mevlâmızdır. Ve mü’minler yalnızca Allah’a tevekkül etmelidirler.”⁵¹
- 52 De ki: “Siz bizim için iki güzellikten (şehidlik veya zaferden) birinin dışında başkasını mı beklemektesiniz?⁵² Oysa biz de, Allah’ın ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azab dokunduracağını beklemekteyiz. Öyleyse siz bekleyedurun; kuşkusuz biz de sizlerle birlikte bekleyenleriz.”

AÇIKLAMA

48. Hz. Peygamber’den (s.a.) şu veya bu bahaneyi öne sürerek geri-de kalmak için izin isteyen münâfıklar o denli küstah idiler ki, Allah yolunda cihâddan geri kalabilmek için dinî veya ahlâkî özürler icat ediyorlardı. Bunlardan biri de Cedd bin Kays idi ve rivayetlere göre Hz. Peygamber’e (s.a.) gelip şöyle demişti: “Ben güzelliğe hayranım ve halkım, benim kadınlara karşı ne denli zayıf olduğumu bilir. Bu nedenle Romalı kadınların beni günaha saptıracağını düşünerek savaşa gitmekten korkuyorum. İşte bu yüzden ‘... beni fitneye düşürme’ ”.

49. İzin istedikleri halde, onlar zaten yalan söyleme, ikiyüzlülük ve münâfıklık fitnesine düşmüşlerdi. Cihâddan kaçınmak için fitneye düşmeme özrünü öne sürdüklerinde, dindar ve takvâ sahibi insanlar olarak kabul edileceklerini düşünerek kendilerini aldatıyorlardı. Oysa gerçekten onlar, İslâm’la küfür arasındaki savaştan kaçarak en büyük fitneye düşüyorlardı.

50. Yani, “Böyle bir dindarlık gösterisi onları cehennemden kurtaramamıştır; hatta tam tersine bu yaptıkları, cehennemini onları çepeçevre kuşatmasına neden olacaktır.”

51. Bu bölümde, biri sadece dünya hayatı için yaşayan, diğeri ise Allah için yaşayan iki adamın tutumları arasındaki sınır belirlenmektedir. Bu dünya için yaşayan adam ne yaparsa, sadece kendisini tatmin etmek için yapar. Dünyevî bir amaca ulaştığında sevinir, elde edemediğinde ise üzülür. Bunun yanı sıra, başarısı için sadece kendi maddî kaynaklarına güvenip dayanır. Eğer bu kaynaklar elverişli ise cesurdur; fakat bunlar elverişli değilse, o zaman cesaretini kaybeder.

Bunun tam aksine, Allah için yaşayan bir adam her ne yaparsa Allah'ı hoşnut etmek için yapar ve ne kendi güçlerine, ne de maddî kaynaklarına güvenmeyip sadece O'na güvenir. Bu nedenle, ne Allah yolunda kazandığı başarıdan gurur duyup coşar, ne de başarısızlığa uğradığında cesaretini kaybedip üzülür. Çünkü o, her iki durumunda Allah'ın iradesinin bir sonucu olduğunu bilir. Bu nedenle, o ne felâketler sonucu ümit ve cesaretini yitirir, ne de başarılar sonucu gurura kapılır. Çünkü o, zenginliğin de fakirliğin de Allah katından olduğuna ve her ikisinin de birer imtihan olduğuna inanır. Bu nedenle onun tek kaygısı, bu imtihandan başarılı çıkabilmek için elinden geleni yapmasıdır. Ayrıca, onun önünde dünyevî gayeler bulunmadığı için, başarı veya başarısızlığı bu tür gayelere göre de değerlendirmez. Bunun aksine, onun tek gayesi malını ve canını Allah yolunda fedâ etmektir. Başarı veya başarısızlığı, bu görevin yerine getirilip getirilmemesi ölçüsüne göre değerlendirir. Eğer o, bu görevi yerine getirmek için elinden geleni yaptığına kâni olursa, dünyevî açıdan hiçbir şey elde edememiş de olsa, Allah'ın lütfü ile başarıya ulaştığına inanır. Çünkü o, uğrunda canını ve malını harcadığı Allah'ın çabalarını karşılıksız bırakmayacağına inanır. O, sadece maddî kaynaklara güvenip dayanmadığı için bunlar elverişsiz şartlarda bile, dünya için yaşayanların sadece elverişli şartlarda gösterebilecekleri bir şevk ve sabırla görevini yapmaya devam eder. İşte bu nedenle Allah, Hz. Peygamber'den (s.a.) münâfıklara şöyle demesini istiyor: "Meselelere karşı takındığımız tavır açısından sizinle bizim aramızda temel bir fark var. Biz iyyinin de kötünün de Allah'tan olduğuna inanıyoruz. Bu nedenle görünür sonuçlar bizi ne üzüyor, ne de sevindiriyor. Bunun yanı sıra biz işlerimizde Allah'a güvenip dayanıyoruz, siz ise maddî kaynaklarınıza. Bu nedenle biz, her hâlükârda mutmain ve sevinçliyiz."

52. Bu, her zaman olduğu gibi, İslâm'la küfür arasındaki savaşta hiçbir rol almayan, Peygamber (s.a.) ve ashâbı Tebûk'ten muzaffer olarak mı dönecekler, yoksa güçlü Roma ordusu tarafından tamamen yok mu edilecekler diye, savaşı uzaktan "akıllıca" izleyen kimselere verilen cevaptır. Onlara bekledikleri her iki sonucun da Müslümanlar için hayırlı olacağı söylenmektedir. Çünkü zafer kazanırlarsa, tabii bu hayırlı bir sonuçtur. Fakat eğer Allah yolunda öldürülseler bile, dünyevî açıdan olmasa da bu, onlar açısından bir başarı olacaktır. Çünkü Müslümanın değer ölçüsü, münâfıkların ve benzerlerinin değer ölçüsünden farklıdır. Bir mü'min canını ve malını Allah yolunda fedâ ederse, bunu, bir ülkeyi fethetmede veya bir hükûmet kurmada zafere ulaşmasa bile, büyük bir başarı olarak kabul eder. Onun tek ölçüsü (sonuç dünyevî açıdan bir hiç de olsa), bedeninin ve ruhunun, zihninin ve gönlünün tüm güçlerini Allah'ın kelimesini yüceltmek için harcıyıp harcamadığıdır.

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا
 فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا
 بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ
 إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا
 يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ
 كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ
 وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ ﴿٥٦﴾

- 53 De ki: “İsteyerek ya da istemiyerek infâk edin;⁵³ sizden kesin olarak kabul edilmeyecektir. Çünkü siz bir fâsıklar topluluğu oldunuz.”
- 54 İnfâk ettiklerinin kendilerinden kabulünü engelleyen şey, Allah’ı ve Rasûlü’nü tanımamaları, namaza ancak isteksizce gelmeleri ve hoşlarına gitmiyorken infâk etmeleridir.
- 55 Şu halde onların malları ve çocukları seni imrendirmesin; Allah bunlarla, ancak onları dünya hayatında⁵⁴ azablandırmak ve canlarının onlar küfür içindeyken zorlukla çıkmasını ister.⁵⁵
- 56 Gerçekten sizden olduklarına dair Allah adına yemin ederler. Oysa onlar sizden değildirler. Ancak onlar ödleri kopan bir topluluktur.

AÇIKLAMA

53. 53. ayet, cihâddan geri kalmak için izin isteyen, fakat aynı zamanda nifaklarını gizlemek için birtakım maddî katkılarda bulunmak is-

teyen münâfıklara sert bir uyarıdır. Onlar: “Bizi askerî hizmetten muaf tut; çünkü bunu yapamayız. Fakat maddî yardımda bulunmaya hazırız” demişlerdi. Buna karşılık Allah şöyle demektedir: “Ne verirsiniz verin, verdiğiniz kabul edilmeyecektir...”

54. “Allah bunlarla, onlara bu dünya hayatında azâb etmeyi istiyor.” Çünkü onlar, çocuklarına ve mallarına karşı, münâfık olmalarına sebep teşkil eden büyük bir sevgi besliyorlar. Bu da onların İslâm toplumunda gözden düşmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak onlar, İslâm devletinde, İslâm öncesi dönemde sahip oldukları saygınlık, şöhrret ve prestijlerini kaybedeceklerdir. Bunun aksine, imanlarında samimi olduklarını isbâtlayan Müslüman köleler, köle çocukları, çiftçiler ve çobanlar bile bu yeni sistemde şeref kazanacaklar ve dünyayı sevdikleri için imandan kaçınan ileri gelen liderler ise şöhrret, şan ve şereflerini kaybedeceklerdir.

Yukarıdaki durumu açıklığa kavuşturmak için, Hz. Ömer’in (r.a) hilâfeti zamanında meydana gelen bir olayı burada analım. Bir keresinde içlerinde Süheyl bin Amr ve Hâris bin Hişâm’ın da bulunduğu bir grup Kureyşli lider, Halife Ömer’i (r.a) görmeye gitmiş ve onun yanında yerlerini almışlardı. Bundan kısa bir süre sonra muhâcîrler ve ensârdan mütevâzi niteliklere sahip birkaç kişi geldi. Halife, Kureyşli liderlerden bu mütevâzi insanlara yer vermelerini istedi ve onları yanına oturttu. Bu olay birkaç kez tekrarlandı. Nihayet Kureyşli liderler mecliste en uç köşeye dek uzaklaştılar. Dışarı çıktıklarında Hâris bin Hişâm: “Gördünüz; bize karşı bugün nasıl alçaltıcı bir davranışta bulunuldu” dedi. Süheyl bin Amr ona şöyle cevap verdi: “Bu Ömer’in hatası değil, bizim kendi hatamız. İslâm’a çağrıldığımızda biz ondan yüz çevirdik, fakat bu mütevâzi insanlar onu kabul ettiler ve onun uğrunda fedâkârlıklar yaptılar.” Daha sonra ikisi de meclise geri döndüler ve şöyle dediler: “Bugün sizin davranışınızı gördük ve bunun kendi eksikliğimizden kaynaklandığını hissediyoruz. Fakat bize eski eksikliklerimizi kapatabileceğimiz bir yol gösterin.” Halife hiçbir cevap vermeksizin Roma sınırına doğru işaret etti. Bu, saygınlıklarını tekrar kazanmanın tek yolunun, orada cihâd ederek mallarını ve canlarını fedâ etmek olduğu anlamına geliyordu.

55. “Allah onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor.” Çünkü kalplerindeki nifak, onların ölünceye dek samimi bir imana sahip olmalarına izin vermez. Bu nedenle onlar, bu dünyadaki ahlâkî ve rûhî hayatlarını mahvettikten sonra kâfir olarak hayattan ayrılırlar. Bu da onların âhîret hayatını helâk eder.

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغْرَبَاتٍ أَوْ
 مُدْخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَلْمِزُكَ فِي
 الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَّمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ
 يَسْتَخْطُونَ ﴿٥٨﴾

- 57 Eğer onlar bir sığınak ya da (kalacak) mağaralar veya girebilecekleri bir yer bulsalar, hızla oraya yönelip koşarlardı.⁵⁶
- 58 Onlardan sadakalar konusunda seni yadırgayacaklar vardır. Ondan kendilerine verilirse hoşlanırlar, ondan kendilerine verilmediği zaman da bu sefer gazablanırlar.⁵⁷

AÇIKLAMA

56. Çoğu yaşlı ve zengin olan Medîneli münâfıkların durumu işte böyleydi. İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinde yer alan münâfıkların listesinden, içlerinden sadece bir tanesinin genç ve fakir olduğunu öğreniyoruz. Bu insanların Medîne'de çok malları ve parlak bir ticaret hayatları vardı. Sadece dünyayı düşünen insanlardı ve tecrübeleri de onlara, çıkarlarına göre hareket etmelerini öğretmişti; fakat kişisel çıkarları onları bir ikileme itiyordu. İslâm Medîne'ye ulaştığında ve büyük bir çoğunluk samimiyet ve şevkle İslâm'ı kabul ettiğinde, bu insanlar kendilerini çok tedirgin bir durumda hissetiler. İslâm'ı açıkça reddedemezlerdi; çünkü halkın çoğunluğu, hatta kendi kızları ve oğulları İslâm'a gönülden bağlıydılar. Eğer kâfir olarak kalsalar, saygınlık, makam ve şereflerini kaybedebilirler veya kendi ev halklarından olan Müslümanların isyanı ile karşı karşıya kalabilirlerdi. Diğer taraftan, eğer samimi olarak İslâm'ı kabul etseler, o zaman da sadece Arabistan'ın tümüyle değil, bütün çevre millet ve imparatorluklarla savaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardı. Her şeyin ötesinde, kişisel çıkarları gözlerini o denli köreltmmişti ki, meseleyi, tek başına bile her tür fedâkârlığa geçecek olan doğruluk ve gerçek yönünden ele almıyorlardı. Bu nedenle, mevkilerini, mal ve ticaretlerini korumak için dışarıdan İslâm'ı kabul etmiş görünmeye ve İslâm'a samimi bağlılığın gerektireceği zorluk ve kayıplardan kaçınmak içinde ikiyüzlü bir tavır takınmaya karar verdiler.

Bu ayet (57), münâfıkların yaşadığı ikilemi anlatmaktadır: “Bu insanlar sizin gibi Müslüman olduklarına yemin etmelerine rağmen gerçek Müslüman değildirler. Onlar sadece açıktan reddettiklerinde karşılaşacakları kayıplardan korktukları için, İslâm’ı kabul ettiklerini söylerler. Medîne’de gayrı müslimler olarak kalmayı da istemezler; çünkü bu durumda sahip oldukları yüksek mevkileri kaybedebilirler ve hatta eşleri ve çocukları ile bağlarını yitirebilirler. Medîne’den göç etmeye karar verdiklerinde ise, mallarını ve ticaretlerini geride bırakmak zorunda kalırlar. Onlar bu fedâkârlıklara hazır değildirler; çünkü “küfre” bile samimi bir bağlılıkları yoktur. Bu nedenle onlar şartlar zorladığı için Medîne’de kalıyorlar. Bu münâfıklar namazı kılarlar; fakat bunu, zorla yaptırılan bir iş olarak kabul ederler ve zekâtlarını sanki bir ceza imiş gibi öderler; çünkü gönülleri bunlara tam olarak yatmaz. Bu “belalar”ın yanı sıra bir de onlardan her an canlarını ve mallarını fedâ etmeye, cihâda gitmeye ve şu veya bu düşmanla savaşılmaya hazır olmaları istenmektedir. Onlar bu “belalar”dan o denli korkuyorlar ki, bunlardan kurtulmak için, kendilerini bu felâketlerden koruyacağını tahmin ettikleri her deliğe girip saklanmak istiyorlar.

57. Burada bahsedilen kimseler, kendilerine hak ettikleri payın verilmediğini düşünerek her zekât dağıtımında rahatsız olan münâfıklardır. Onlar her seferinde Hz. Peygamber’i (s.a.) adâletsiz bir dağıtım yapmakla suçlardı. Bu olay, mal varlığı belirli bir sınırı aşan her Müslümana zekât vermesi farz kılındığında meydana gelmiştir. Müslümanlar sahip oldukları tarımsal ürünlerden, hayvanlardan, ticârî mallardan, ocaklardan çıkarılan madenlerden, altın ve gümüşten % 2.5’tan % 20’ye kadar değişen oranlarda zekât vermeliydiler. Bu zekâtların tümü de sistematik bir şekilde bir merkeze toplanıp oradan harcanmaktaydı.

Bunun sonucunda bir tek şahsın, yani Hz. Peygamber’in (s.a.) elinde tüm Arabistan’da hiç eşine rastlanmayan miktarda çok servet toplanıyordu. Doğal olarak materyalistler bu mallara açgözlülükle bakıyorlar ve bu servetten mümkün olduğunca çok pay almak istiyorlardı. Fakat onların bu açgözlülükleri tatmin edilmiyordu; çünkü zekât fonundan kullanmayı kendi şahsına ve akrabalarına yasaklayan Hz. Peygamber’in (s.a.), hak etmeyen kimselere zekâtı pay vermesi beklenemezdi. Bu nedenle münâfıklar, Hz. Peygamber’i (s.a.) toplanan zekâtı adâletsizce dağıttığı için değil, kendilerinin zekâtı hak etmedikleri bir şeyi almalarına engel olduğu için suçluyorlardı. Fakat bu asıl şikâyetlerini gizliyorlar ve Hz. Peygamber’in (s.a.) toplanan zekâtların dağıtımında adâletsizlik yaptığını ve taraf tuttuğunu söylüyorlardı.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا
 حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ
 رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ • إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ
 عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
 وَأَبْنِ السَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

- 59 Eğer onlar, Allah'ın ve Rasûlü'nün verdiklerine hoşnut olsalardı⁵⁸ ve: "Bize Allah yeter; Allah pek yakında bize fazlından⁵⁹ verecek, O'nun Rasûlü de. Biz gerçekten, ancak Allah'a rağbet edenleriz"⁶⁰ deselerdi (ya)!..
- 60 Sadakalar, -Allah'tan bir farz olarak -yalnızca fakirler,⁶¹ düşkünler,⁶² (zekât) işinde görevli olanlar,⁶³ kalbleri ısıdırılacaklar,⁶⁴ köleler,⁶⁵ borçlular,⁶⁶ Allah yolunda (olanlar)⁶⁷ ve yolda kalmış(lar)⁶⁸ içindir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

58. Yani eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine ganîmetlerden verdiği pay ile, Allah'ın fazlından kazandıkları ve Allah'ın onlara lütfettiği servetle yetinselerdi, bu kendileri için daha iyi olurdu.

59. Eğer onlar, "Allah bize yeter, yakında Allah da bize bol lütfundan verecek" diyerek böyle bir tavır takınsalardı, kendileri için daha iyi olurdu. Çünkü onların, zekâtın yanı sıra devlet hazinesine giren servetten hak ettikleri payı, daha önceden olduğu gibi alacaklarını bilmeleri gerekirdi.

60. “Biz sadece Allah’a rağbet ederiz”: “Biz ilgi ve dikkatimizi dünyaya ve onun değersiz faydalarına değil, Allah’a ve O’nun lütfuna yöneliriz ve sadece O’nun dileklerini yapmak isteriz. Beklenti ve ümitlerimizi O’na bağlarız ve O’nun bize lutfettiğiyle yetinir, razı oluruz.”

61. Arapça’da “fukarâ” kelimesi, hayatî ihtiyaçları için başkalarına bağımlı olan herkesi içerir. Arapça “fukarâ” kelimesi, fizikî bir sakatlık, yaşlılık nedeniyle veya geçici olarak fakir düşmüş kimseler, ya da işsizler, yetimler, dullar gibi yardım edildiğinde kendi kendilerini idare edebilecek hale gelen fakirler için kullanılan genel bir terimdir.

62. Arapça’da “مسكين” kelimesi, genelde fakirlerden daha büyük bir sefâlet içinde bulunan kimseler için kullanılır. Hz. Peygamber (s.a.) Müslümanları, özellikle bu tür insanlara, yani hayatlarını sürdürecekt ihtiyaçlarını karşılayamayan, çok zor şartlar içinde bulunan, fakat hiç kimseden hiçbir şey istemeyen ve dışardan bakıldığında ihtiyaç sahibi olduğu anlaşılmayan kimselere yardım etmeleri için teşvik etmiştir. Bir hadise göre, gerçek *miskin*, kendisini geçindirecek zenginliğe sahip olmayan ve halkça hali bilinmediği için sadaka verilmeyen, kendisi de kalkıp sadaka istemeyen kimsedir (Sahihayn). Kısacası miskin, fakir düşmüş saygın bir kimsedir.

63. “...onlar üzerinde çalışan memurlara...”, fakir veya muhtaç olsun ya da olmasın zekât toplayan, toplanmasına gözcülük eden, hesap tutan ve dağıtılmasına yardım eden kimselerdir. Bu memurların ücreti zekât fonundan ödenir. Ayrıca bunu “Onların mallarından bir miktar sadaka al” ayetiyle birlikte düşünersek, bu işlerin İslâm devletinin görevleri arasında olduğunu anlarız. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in (s.a.) toplanılan zekâtтан pay almayı kendisine ve akrabalarına (Benî Hâşim) haram kıldığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle O, hiçbir zaman toplama ve dağıtma görevi nedeniyle zekâtтан pay almamıştır. Benî Hâşim’e mensup diğer kimselere gelince, onların da hiçbir ücret almaksızın bu hizmete katılmalarına izin verilmiştir; aksi takdirde onlara bu hizmet de haramdır. Diğer taraftan, eğer mal varlıkları belirlenen sınırları aşarsa, Benî Hâşim ailesinin de zekât vermesi zorunluydu. Fakat hangi şartlar altında olurlarsa olsunlar, onların başkalarından toplanan zekâtтан pay almaları haramdı.

Bununla birlikte, kendi aileleri içinden toplanan zekâtтан pay alıp alamayacakları konusunda görüş ayrılığı vardır. İmam Ebû Yûsuf, fakir, miskin ve yolcu olduklarında bu zekâtı kabul edebileceklerini söyler; fakat fakihlerin çoğu bunun da haram olduğu görüşündedirler.

64. Zekâtın bir kısmı da, onu İslâm'a kazanmak amacıyla, İslâm'a karşı faaliyetlerde bulunanlara; kâfirlerin tarafında bulunup Müslümanlara yardım edebilecek türde kimselere veya kendilerine maddî yardım yapılmadığı takdirde küfre döneceğinden korkulan yeni Müslümanlara (*müellefe-i kulûb*) verilebilir. Bu tür insanlara, onları İslâm'a kazanmak veya boyun eğdirmek ya da en azından onları zararsız düşmanlar haline getirmek için maaş bağlamak veya bir miktar para vermek caizdir. Ganimetlerin ve diğer gelirlerin bir kısmı, gerekirse zekâtın da bir kısmı, bu insanlara harcanabilir. Böyle durumlarda muhtaç, fakir veya yolcu olup olmama şartları dikkate alınmaz; hatta zekât almayacak denli zengin olanlara dahi pay verilebilir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşadığı dönemde, "kalbleri ısındırılacaklar" adı altında bazı kimselere harcamalar yapıldığı konusunda görüş birliği vardır; fakat onun ölümünden sonra bu harcamaların kaldırılıp kaldırılmadığı konusunda ihtilâf vardır. İmam Ebû Hanîfe ve taraftarlarına göre, bu uygulama Halife Ömer (r.a.) zamanında kaldırılmıştır ve "şimdi bu ad altında bir harcama yapmak câiz değildir." İmam Şâfi'î, kâfirlere değil, günahkâr Müslümanlara bu başlık altında zekâtтан pay verilebileceğini söyler. Diğer fakihler ise, bu tür harcamaların bugün de ihtiyaç duyulduğunda câiz olduğu görüşündedirler.

Hanefiler görüşlerini, Hz. Peygamber'in (s.a.) ölümünden sonra meydana gelen bir olaya dayandırır. Uyeyne bin Hısın ve Akra' bin Hâbis, Hz. Ebû Bekir'e gelip kendilerine bir parça toprak vermesini istediler. O da bunun için yazılı bir emir verdi. Onlar da bu emrin onaylanması için bazı sahâbelerin şahidliğine başvuruyorlardı. Fakat bu kâğıdı Hz. Ömer'e (r.a.) götürdüklerinde o, kâğıdı onların gözleri önünde yırtıp şöyle dedi: "Evet, o dönemde İslâm zayıf olduğu için Peygamber (s.a.) kalblerinizi İslâm'a ısındırmak üzere size bir şeyler veriyordu. Fakat şimdi İslâm güçlendi ve sizin gibi insanların ihtiyacı yok." Bunun üzerine onlar, Hz. Ebû Bekir'e gidip "Halife sen misin, yoksa Ömer mi?" diye şikâyet ettiler. Fakat Hz. Ebû Bekir bu şikâyeti dikkate almadı ve sahâbeden hiçbiri de Hz. Ömer'in görüşüne karşı çıkmadı. Hanefiler bu olaydan, Allah'ın lütfu ile Müslümanların gücü ve sayısı arttığında ve artık böyle insanların yardımına ihtiyaç kalmadığında, bu harcamalara izin verilmesinin nedeninin de ortadan kalkmış olduğu sonucunu çıkardılar. Onlara göre, bu nedenle sahâbeler icmâen bu uygulamayı tamamıyla kaldırmışlardır.

İmam Şâfi'î, Hz. Peygamber'in (s.a.) zekâtтан kâfirlere bu başlık altında harcama yaptığını gösteren hiçbir delil olmadığını söyler. Ona gö-

re hadislerde değinilen tüm olaylar, kâfirlerin kalblerini İslâm'a ısındırmak için yapılan tüm harcamaların zekât fonundan değil, savaş ganîmetlerinden yapıldığını göstermektedir.

Bence, kalpleri İslâm'a ısındırmak için yapılan harcama uygulamasının kıyamet gününe dek kaldırıldığını gösteren hiçbir delil yoktur. Hz. Ömer'in davranışının tamamen doğru olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü İslâm devleti bu tür bir harcamayı gerekli görmediği zaman ve durumda, İslâm dini, "*kalbleri ısındırmak*" adı altında bir harcama yapmayı zorunlu kılmaz. Diğer taraftan, ne zaman böyle bir ihtiyaç doğsa, İslâm devletinin bu tür bir harcama yapma yetkisi vardır; çünkü Allah, bunun için belirli bir pay ayırmıştır. Hz. Ömer (r.a.) ve diğer sahâbeler sadece, o dönemde şartlar gerektirmediği için bu tür bir harcamaya ihtiyaç olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu olaydan, Kur'ân'ın belirli şartlarda İslâm'ın hayrı için izin verdiği bir harcamayı, sahâbelerin tamamen ortadan kaldırdıkları sonucu çıkarılamaz.

İmam Şâfi'i'nin görüşüne gelince; bu harcamalar başka kaynaklardan karşılanabildiği sürece zekâtın bunlara pay ayırmanın câiz olmadığı noktasında isabetli bir görüştür. Fakat bu tür harcamaların zekâtın karşılanması gibi bir ihtiyaç doğduğunda, bu bakımdan günahkâr Müslümanlarla kâfirler arasında bir ayırım yapmanın hiçbir anlamı ve sebebi yoktur. Çünkü Kur'ân payı, alan kişilerin imanı için değil, İslâm'ın o insanların kalbinin kazanılmasına ihtiyacı olduğu ve bu da ancak onlara bir miktar servet verilerek başarılabildiği için ayırmıştır. O halde Kur'ân, mü'minlerin imamına gerekli yer ve zamanda bu amaca ulaşmak için zekâtın bir kısmını harcama yetkisi verir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu amaçla kâfirlere hiçbir zekâtın pay vermemiş olması, böyle yapmanın haram olduğu anlamına gelmez. O, zekât fonundan harcama yapmamıştır; çünkü diğer fonlarda yeteri kadar para mevcuttu. Eğer zekât fonundan kâfirlere vermek caiz olmasaydı, o zaman Peygamber (s.a.) bunu açıkça yasaklardı.

65. Zekâtın bir kısmı da, köleleri özgürlüğe kavuşturmak için iki şekilde sarf edilebilir. Birincisi; efendisi ile belirli bir miktar para ödendiğinde özgür kalmak üzere anlaşma yapan kölenin bu parayı ödemesine yardımcı olunabilir. İkincisi ise; İslâm devleti kölenin özgürlüğünü satın alıp, daha sonra onu serbest bırakabilir. Birinci yol hakkında görüş birliği (icma) vardır; fakat ikinci yol hakkında ihtilâf vardır. Hz. Ali, Saîd bin Cübeyr, Leys, Sevrî, İbrâhim Nehâî gibi, Şa'bî, Muhammed bin Sîrîn, Hanefîler ve Şâfi'îler bunun caiz olmadığını söylerler. İbn Abbâs, Hasan Basrî, Mâlik, Ahmed ve Ebû Sevr ise bu harcamanın câiz olduğu görüşündedirler.

66. Para kazansın veya kazanmasın, gerçek anlamıyla miskin olsun veya olmasın, tüm borçlarını kendi servetinden ödediğinde fakir düşecek olan borçlulara da zekât fonundan yardım yapılabilir. Bazı fakihlere göre, zekâtтан yardım yapılamayacak tek borçlu, müsrif kimse veya haram işlerde para harcayarak borca giren kimsedir. Bu tür kimseler ancak tevbe ettiklerinde yardım yapılabilir.

67. "*Allah yolu*", Allah'ı hoşnut eden tüm iyi amelleri kasteden çok genel bir terimdir. İşte bu nedenle, bazı fakihler, zekât fonunun her tür iyi iş kullanabileceği görüşündedirler. Fakat gerçek şu ki, burada "*Allah yolu*" terimi, Allah yolunda cihâd, yani küfre dayalı tüm sistemleri yıkıp yerlerine İslâmî sistemi kurmak anlamındadır. Önceki âlimler de bu görüştedirler. O halde zekât fonu, yapılan askerî seferlerin giderlerini karşılamakta veya askerlerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamada başkalarının yardımına muhtaç olup olmaması göz önünde alınmaksızın cihâdda gerekli olan silâh, techizât, ulaşım araçları ve diğer ihtiyaçlar için harcanabilir. Aynı şekilde, tüm zaman ve enerjilerini cihâd için sarf edenlere geçici bir süre için veya sürekli bir maddî yardım yapılabilir.

Evvelki âlimler genellikle cihâd yerine, "*kıtâl*"le eş anlamlı bir kelime olan "*gazve*"yi kullandıkları için burada "*Allah yolu*" tabiri ile ilgili bir yanlış anlama ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak onlar, zekâtın sadece "*kıtâl*" için harcanabileceği sonucuna varmışlardır. Fakat Allah yolunda cihâd, Allah yolunda kıtâl etmekten (savaşmaktan) çok daha geniş bir terimdir. Cihâd, küfür kelimesinin alçaltılıp Allah'ın kelimesini yüceltmek (ilây-ı kelimetullah) ve İslâmî hayat tarzını kurmak için harcanan tüm çabaları içeren bir terimdir. Bu çabalar, ister ilk etapta Allah'ın mesajını tebliğ etmek şeklinde, isterse son aşamada savaşmak şeklinde olsun fark etmez.

68. Kendi vatanında iken yardıma muhtaç değilse bile, yolculara zekâtтан pay verilebilir.

Bazı fakihler sadece, günah işlemek amacıyla yola çıkmamış bir yolcuya zekât fonundan yardım yapılabileceği görüşündedirler. Fakat Kur'ân'da ve hadislerde bunu kasteden hiçbir şart ve sınırlama yer almamıştır. Bunun yanı sıra, İslâm'ın temel ilkelerinden, muhtaç bir kimsenin günahlarının, bizi ona yardımdan alıkoymaması gerektiğini öğreniyoruz. Aslında böyle bir yardım, günahkâr ve yoldan çıkmış kimselerin islâh olup doğru yola gelmelerini de sağlayabilir. Çünkü eğer ihtiyaç içindeyken bir destek görürlerse, onlardan nefislerini temizlemeye yönelmeleri beklenebilir.

وَمِنْهُمْ

الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ
بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ
يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ
لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾
أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ
خَلِيدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُتَنَفِقُونَ أَنْ تُنْزَلَ
عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزَءُوا إِنَّا اللَّهُ
مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

- 61 İçlerinden peygamberi incitenler ve: “O (her sözü dinleyen) bir kulaaktır” diyenler vardır.⁶⁹ De ki: “O sizin için bir hayrın kulağıdır.”⁷⁰ Allah’a iman eder, mü’minlere inanıp güvenir⁷¹ ve sizden iman edenler için de bir rahmettir. Allah’ın Rasûlü’ne eziyet edenler, onlar için acıklı bir azab vardır.”
- 62 Sizi hoşnut kılmak için Allah’a yemin ederler; oysa mü’min iseler, hoşnut kılınmaya Allah ve Rasûlü daha lâyıktır.
- 63 Bilmiyorlar mı, kim Allah’a ve Rasûlü’ne karşı koymaya çalışırsa, gerçekten onun için, onda ebedî kalmak üzere cehennem ateşi vardır? İşte en büyük aşağılanma budur.
- 64 Münâfıklar, kalblerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin

aleyhlerinde indirilmesinden çekiniyorlar.⁷² De ki: “Alay edin. Şüphesiz, Allah, kaçınmakta olduklarınızı açığa çıkarandır.”

AÇIKLAMA

69. Bu, münâfıkların Hz. Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri suçlamalardan biriydi. Hz. Peygamber (s.a.) herkesi dinlediği ve herkesin istediği şeyi söylemesine izin verdiği için, onlar bunu hata olarak görürler ve şöyle derlerdi: “O saf bir adam. Herkes ona rahatça yaklaşıp dilediğini söyleyebilir, o da hemen her duyduğuna inanıyor!” O’nun herkesi dinlemesi aslında iyi bir şeydi. Fakat münâfıklar, fakir ve mütevâzi Müslümanların Hz. Peygamber’in (s.a.) yanına yaklaşmalarını engelleyebilmek için, bunu sanki kötü bir özellik imiş gibi yaydılar. Münâfıklar, bu gerçek mü’minlerin kendi düzenlerini, kötülüklerini ve düşmanca konuşmalarını gidip Hz. Peygamber’e (s.a.) haber vermelerinden hoşlanmıyorlardı. Hz. Peygamber’in (s.a.) kendileri gibi “saygın” kimseleri değil de, bu fakir ve basit insanları dinleyip onlara inanmasına çok kızıyorlardı.

70. Bu suçlamaya verilen cevap, iki noktayı ifade etmektedir. Birincisi: “Gerçi Peygamber (s.a.) her şeyi dinler; ama sadece hayırlı ve toplum yararına olan şeyleri dikkate alır. Çünkü O, kötü ve günah olan şeyleri dinleyen veya bunları teşvik eden bir kimse değildir. İkincisi: “Onun sabırla her birinizi dinlemesi sizin hayrınızdır. Aksi takdirde, sizin Allah yolunda savaştan geri kalabilmek için bahaneler öne sürmenize izin vermezdi. Eğer O sabırlı olmasaydı, sizin sahte iman iddialarınızı ve İslâm hakkındaki ikiyüzlü dileklerinizi dinlemez ve sizi yaptığınız kötülüklerden hesaba çekip Medîne’de yaşamanızı imkânsız hale getirebilirdi. O halde, O’nun herkesi dinlemesinin sizin hayrınıza olduğu apaçık bir gerçektir.”

71. Yani, “Siz O’nun herkesi dinlediği konusunda yanılıyorsunuz. O sadece gerçek mü’minlere güvenir. Bu nedenle sizin hakkınızda, sadece yalan ve dedikodudan uzak iyi ve güvenilir kimselerin ulaştırdığı haberlere inanır. Onların sizin hakkınızda söyledikleri şeyler doğrudur ve doğru olarak kabul edilmeliydi.”

72. Münâfıklar, gizli planlarının Kur’ân’da, kendilerini büyük bir hezimete uğratabilecek şekilde açığa çıkarılacağından korkuyorlardı. Gerçi Hz. Muhammed’in (s.a.) Allah’ın Rasûlü olduğuna inanmıyorlardı; ama dokuz yıllık tecrübeler onlara, Hz. Peygamber’in (s.a.) kendi gizli sırlarını öğrenebildiği doğüstü güçlere sahip olduğunu ve bunları Kur’ân’a yerleştirdiğini göstermişti. (Münâfıklar Kur’ân’ı, Hz. Peygamber’in (s.a.) yazdığına inanıyorlardı.)

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ
وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَءَايَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا
تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ
نُعَذِّبُ طَآئِفَةً بَأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ
وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ
جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ
مَّقِيمٌ ﴿٦٨﴾

- 65 Onlara sorarsan, and olsun: “Biz dalmış, oyalanıyorduk”⁷³ derler. De ki: “Allah ile, O’nun ayetleriyle ve Rasûlü’yle mi alay etmektey-
diniz?”
- 66 Özür belirtmeyiniz. Siz, imanınızdan sonra küfre saptınız. Sizden
bir topluluğu bağışlasak da, bir topluluğunuzu gerçekten suçlu-gü-
nahkâr olmaları nedeniyle azablandıracağız.⁷⁴
- 67 Münâfık erkekler ve münâfık kadınlar, bazısı bazısındanadır; kötü-
lüğü emrederler, iyilikten alıkoyarlar, ellerini sımsıkı tutarlar.⁷⁵ On-
lar Allah’ı unuttular, O da onları unuttu. Şüphesiz, münâfıklar fıs-
ka sapanlardır.
- 68 Allah, erkek münâfıklara da, kadın münâfıklara da ve (bütün) kâ-
firlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va’detti. Bu, on-
lara yeter. Allah onları lanetlemiştir ve onlar için sürekli bir azab
vardır.

AÇIKLAMA

73. Burada, Hz. Peygamber (s.a.) ve sahâbe Tebûk Gazvesi için hazırlanırken, münâfıkların gizli toplantılarında onlarla alay edici tarzda yaptıkları konuşmalar kastedilmektedir. Bu şekilde samimiyetle ve cihâda gitmek için hazırlanan Müslümanların cesaretini kırmak istiyorlardı. Bu bağlamda hadislerden birçok şey öğreniyoruz. Örneğin, münâfıkların dedikodu yapıp eğlenmek için toplandıkları bir seferde, içlerinden biri şöyle dedi: “Sizler, Romalıları Araplar gibi mi sanıyorsunuz? Yakında kendinizi bu ‘*cesur*’ adamların ipleriyle bağlı bir halde göreceksiniz.” Başka biri de şöyle karşılık verdi: “Bağlar her birinin vücudunu sardıktan sonra, yüz kez de sopa yeseler, ne kadar iyi olur, değil mi?” Bir başkası da Hz. Peygamber’in (s.a.) sefer için yaptığı hazırlıkları alaya alarak: “Şu adama ve yaptığı hazırlıklara bir bakın! Suriye’deki ve Roma İmparatorluğu’ndaki kaleleri fethedecekmiş” diyordu.

74. Yani, “Böyle konuşmalardan hoşlanan ve hayatta kendilerine göre ciddi bir şey olmadığı için ciddi konularla dahi alay eden soytarılar affedilebilir. Fakat iman ettiklerini söylemelerine rağmen, Rasûl’ü ve O’nun öğrettiği yolu (dini) gülünç buldukları için bu ciddi konularla, kötü niyetle kasten alay eden kimseler de vardır. Bunların gerçek amacı, Müslümanları cihâda hazırlıktan vazgeçirmek olduğu için, bunlar soytarılar değil, günahkârlardır. Bu nedenle de asla affedilmezler.”

75. Bunlar tüm münâfıkların ortak özellikleridir. Hepsi de kötülükle meşgul olur ve iyiye düşmandır. Eğer bir kimse kötülük yapmaya niyetlense, münâfıklar tüm sempati, tavsiye, teşvik, iyi dilek, övgü ve onaylarını böyle bir kimseye tahsis ederler. Bu kötülüğün işlenmesinde elbirliği yaparlar, başkalarını da bunda rol almaya ikna ederler ve bu işi yapanı her yönden gösterirler. Diğer taraftan, eğer bir kimse bir iyilik yapmaya niyetlense, bunu duyduklarında şok olurlar; çünkü bu kalblerine acı verir, hatta onlar böyle bir işe niyetlenilmesinden bile hoşlanmazlar. Bir kimsenin, bu iyiliğe yardımcı olmak istediğini gördüklerinde çok rahatsız olurlar ve onu vazgeçirtmek için ellerinden geleni yaparlar. Eğer o kimse vazgeçmezse, (yardım etmeyi) başaramamasını dilerler. Tüm münâfıkların şu ortak özelliği de vardır: Cimri olsun, cömert olsun, hiçbir münâfık hayırlı bir gaye için harcama yapmaz. Servetleri ya biriktirip stoklamak ya da kötü yollara harcamak içindir. Aslında münâfıklar, kötü yollar için cömertçe büyük miktarlarda paralar harcarlar; fakat hayırlı işler için zerre kadar bile harcama yapmak istemezler.

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَكَثَرُوا مَالًا
وَأَوْلَدُوا فَاسْتَغْنَوْا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٦٠﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَتَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٦١﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكِنٌ طَيِّبٌ فِي
جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

- 69 Sizden önceki (münâfıklar ve kâfirler) gibi.⁷⁶ Onlar sizden kuvvet bakımından daha güçlü, mal ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar kendi paylarıyla yararlanmaya baktılar; siz de, sizden öncekilerin kendi paylarıyla yararlanmaya kalkışmaları gibi, kendi paylarınızla yararlanmaya baktınız ve siz de (dünya ve zevke) dalarlar gibi daldınız. İşte onların dünyada âhirette bütün yapıp ettikleri (amelleri) boşa çıkmıştır ve işte onlar kayba uğrayanlardır.
- 70 Onlara, kendilerinden öncekilerin⁷⁷ Nûh, Âd, Semûd kavminin, İbrâhim kavminin, Medyen ahâlisinin ve yerle bir olan şehirlerin haberi gelmedi mi?⁷⁸ Onlara, peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi. Demek ki Allah, onlara zulmediyor değildi; ama onlar kendi nefislerine zulmetmekteydi.⁷⁹
- 71 Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, birbirlerinin velileridirler. İyiliğe emreder, kötülükten sakındırırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederler.⁸⁰ İşte Allah'ın kendilerine rahmet edeceği bunlardır. Şüphesiz Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 72 Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detmiştir. Allah'tan olan hoşnutluk ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.

AÇIKLAMA

76. Bir önceki ayette, münâfıklardan üçüncü şahıs olarak bahsedilmişti. Bu ayette ise, onlara direkt olarak (ikinci şahıs) hitâb edilmektedir.

77. Münâfıklardan yine üçüncü şahıs olarak bahsediliyor.

78. Bu ifade ile Hz. Lût'un kavminin helâk olduğu yerleşim bölgesine telmihte bulunuluyor.

79. "Onlar kendi kendilerine zulmettiler". Çünkü helâk oluşlarından kendileri sorumlu idi. Allah'ın onlara bir düşmanlığı ve onları helâk etme gibi bir isteği yoktu. Aslında onlar helâk olmalarına yol açan hayat tarzını kendileri seçmişlerdi. Oysa Allah, rasûller göndermek sûretiyle onlara düşünme, anlama ve kendilerini düzeltme fırsatları vermiş ve hem kurtuluşa, hem de helâke götüren yolları onların gözleri önüne sermişti. Fakat onlar gidişatlarını düzeltmeleri için kendilerine

verilen fırsatlardan yararlanmadıkları ve kendilerini felâkete sürükleyen yolları izlemekte ısrar ettikleri için, kaçınılmaz bir şekilde bekledikleri sona ulaşmışlardır. Bu korkunç son, Allah'ın onlara zulmetmesi nedeniyle değil, bilakis onların kendi kötü amelleri nedeniyle başlarına gelmiştir.

80. Münâfıklarla (67. ayet), gerçek mü'minlerin (71. ayet) özellikleri arasındaki karşıtlık, dış görünüşte İslâm'a iman ve itâat bakımından ikisi arasında benzerlik olmasına rağmen, birbirlerinden tamamen farklı olduklarını göstermektedir. Farklılık, ahlâklarında; davranış, alışkanlık, tavır ve düşünce şekillerindedir. Bir tarafta, İslâm'a inandıklarını söylemekten hiç bıkmayan, fakat samimi imandan yoksun olan ve davranışları inancını yalancı çıkaran münâfıklar vardır. Bunlar, üstündeki etikette "misk" yazan, fakat içinde hem görüntüsünden hem de yaydığı kokudan inek pisliği olduğu her yönden; görünüşü, kokusu ve diğer özellikleri ile isbâtlanan şişelere benzerler. Diğer tarafta ise, içinde misk olan ve misk olduğu her yönden; görünüşü, kokusu ve diğer özellikleri ile isbâtlanan şişelere benzeyen gerçek mü'minler vardır. Gerçi dıştaki İslâm etiketi münâfıklarla Müslümanları bir tek İslâm toplumu yapar; ama ikiyüzlülerin özellikleri gerçek müslümanlardan o kadar farklıdır ki, bu ikisi aslında iki ayrı toplum oluşturur. Kadın, erkek münâfıklar, benzer özelliklere sahip diğer kimselerle birlikte ayrı bir toplum oluştururlar. Bunların hepsi Allah'tan gafilirdiler; kötü işlerle meşgul olup, hayırlı işlerden yüz çevirirler ve asla gerçek mü'minlerle işbirliği yapmazlar. Kısacası bunlar birbirlerinin dostudurlar; kendilerini İslâm toplumundan saymazlar ve kendilerine özgü bir grup oluştururlar. Bunların aksine kadın, erkek, gerçek mü'minler bir tek toplum oluştururlar. Hepsi de hayırlı işlerle meşgul olup kötülükten nefret ederler; gece gündüz Allah'ı zikrederler ve O'nu anmaksızın geçen bir hayat düşünmezler; Allah yolunda harcarken çok cömerttirler; hiçbir şart ve kayıt tanımaksızın Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederler. Bu ortak özellikler, onları münâfıklardan ayırır, onları tek bir toplum haline getirir ve birbirlerinin dostu kılar.

يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمُ
 جَهَنَّمُ وَيَسَّرَ الْمَصِيرُ ﴿٧٦﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةً
 الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ أُولُوا بِمَا لَمْ يَنْالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا
 أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ
 وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ
 فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٧﴾

- 73 Ey Peygamber!81 Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et ve onlara karşı sert ve caydırıcı davran.82 Onların barınma yerleri cehennemdir, ne kötü bir yataktır o!..
- 74 Allah'a and içiyorlar ki (o küfür sözünü) söylemediler.83 Oysa and olsun, onlar küfür sözünü söylemişlerdir ve İslâmîliklerinden sonra küfre sapmışlardır ve erişemedikleri bir şeye yeltenmişlerdir.84 Oysa intikama kalkışmalarının, kendilerini Allah'ın ve Rasûlü'nün bol ihsânından zengin kılmasından başka (bir nedeni) yoktu.85 Eğer tevbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur; eğer yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada da, âhirette de acıklı bir azabla azablandırır. Onlar için yeryüzünde bir koruyucu-dost ve bir yardımcı yoktur.

ACIKLAMA

81. Buradan itibaren, Tebûk Gazvesi'nden sonra gönderilen üçüncü bölüm yer almaktadır.

82. Bu emir, münâfıklara karşı uygulanan politikadaki değişikliği belirlemektedir. Bu zamana kadar iki sebep yüzünden onlara yumuşak davranılıyordu. Birincisi; Müslümanlar, hâricî düşmanların yanı sıra bir de iç çatışma riskini göğüsleyebilecek denli güçlü değillerdi. İkinci sebep ise; şüphe ve tereddütlere kapılan kimselere, iman ve inanç sahibi olabilmeleri için gerekli zaman ve mühlet vermektir. Fakat artık bir politika değişikliğinin zamanı gelmişti. Tüm Arabistan'a boyun eğdirilmişti ve dış düşmanlarla sert bir çatışma başlamak üzereydi. Bu nedenle iç düşman-

ların dış düşmanlarla işbirliği yapıp Müslümanlar için bir iç tehlike oluşturmamaları için yok edilmeleri gerekiyordu. Ve şimdi onları baskı altına almak mümkündü. İkinci sebebe gelince; münâfıklara doğru yolu gözleme, düşünme ve denemeleri için dokuz yıllık bir süre verilmişti. Onlarda bir “hayır” olsaydı, bu süreden yararlanırlardı.

Bu nedenle, onlara daha fazla yumuşaklık gösterilmesi için hiçbir sebep yoktu. İşte bu yüzden Allah Müslümanlara, münâfıkları kâfirlerle aynı seviyede tutmalarını, onlara karşı cihâda başlamalarını ve onlara karşı uyguladıkları yumuşaklık politikasından vazgeçip sert ve katı bir politika uygulamalarını emretmektedir.

Bu bağlamda ayetin Müslümanlara, münâfıklarla savaşmayı emrettiğine dikkat edilmelidir. Burada sadece o zamana dek uygulanan yumuşak politikaya bir son verilmesi istenmektedir. Bu ayet, münâfıkların artık İslâm toplumunun bir parçası ve bölümü olarak kabul edilmemesini; onlara yönetimde söz hakkı tanınmamasını ve ikiye yüzlülüklerini yaymamaları için hiçbir meselede onlara danışılmamasını emretmektedir. Bu yeni politika, gerçek mü'minlerin, münâfıkça bir davranış ve tutumda bulunan ve herhangi bir şekilde Allah ve Rasûlü'ne bağlı olmadıklarını ve gerçek Müslüman sayılmadıklarını gösteren herkesi teşhir etmelerini gerektirmektedir. Bu münâfıklardan her biri, artık İslâm toplumunda şerefli ve saygın bir konuma sahip olmamaları için açıktan eleştirilip uyarılmaktadır. Münâfıklar toplumsal boykota tabi tutulmalı ve toplumla ilgili istişâre meclislerinden uzaklaştırılmalıdırlar; saygın mevki ve memuriyetlerinin kapıları yüzlerine kapanmalı ve topluluklarda onlara hor bakılmalıdır. Kısacası her Müslüman davranışlarıyla, İslâm toplumunda bir münâfığın saygın, şerefli ve güvenilir bir yeri olmayacağını göstermelidir. Bunun yanı sıra, eğer münâfıklardan biri ihânet suçu işlemişse, onun suçuna göz yumulamaz ve affedilemez de; tam aksine, bir mahkemede yargılanıp hak ettiği cezayı almalıdır.

Bu emire, indirildiği dönemde çok acil ihtiyaç vardı. İslâm toplumunu düşüş ve gerileyişten korumak için, birlik ve bütünlüğü tehdit eden tüm iç tehlikeler bertaraf edilmeliydi. Çünkü münâfıkları ve hainleri besleyen, iç düşmanların onurlu bir şekilde ve güvenle yaşamalarına izin veren bir toplum, kaçınılmaz olarak ahlâkî çöküşe ve nihâf yok oluşa mahkûm olur. Münâfıklık bir vebadır ve münâfık da veba mikrobunu taşıyıp etrafa yayan faredir. Bu nedenle ona toplum içinde hareket özgürlüğü tanımak, toplulukta herkesi münâfıklık tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak demektir. Aynı şekilde bir münâfığa şerefli ve saygın bir konum vermek, başkalarını da münâfıklık ve ihânete teşvik etmek demektir; çünkü bu, toplumda samimiyet ve gerçek imanın geçerli değer ölçüsü olmadığını gösterir. Böyle bir toplumda bir kimse sadece Müslüman olduğunu diliyle söyleyip, diğer

tarafından ihânet ve ikiye bölünmeyle uğraşacağı halde, rahatça yaşayıp toplumda iyi bir yer edinebilir. Hz. Peygamber de (s.a.) aynı şeyi üzümlerle ifade etmiştir. “Kim İslâm’a aykırı bid’atlar çıkaran kimselere saygı gösterip yüceltirse, aslında İslâm’ın temel yapısının yıkılmasına yardım etmiş olur.”

83. Onların söyledikleri “küfür sözü”nün ne olduğunu kesin bir şekilde bilemiyoruz. Fakat o dönemde münâfıkların söyledikleri küfür sözlerine değinen birçok hadisler vardır. Meselâ; bir münâfığın, akrabası olan genç bir Müslümanla konuşurken şöyle dediği rivayet edilir: “Eğer bu adamın (Hz. Muhammed (s.a.)) bütün söyledikleri doğru ise, o zaman biz eşeklerden de beteriz.” Başka bir hadiste de, Tebûk seferi sırasında Hz. Peygamber’in (s.a.) develerinden biri kaybolup Müslümanlar onu aramaya çıktıklarında, münâfıkların bu olayı alaya alıp birbirlerine şöyle diyerek eğlendikleri rivayet edilir: “(Şu adamın peygamberliğine bakın.) Gökten haberler alıyor, fakat devesinin nerede olduğunu bilmiyor!”

84. Burada münâfıkların Tebûk seferi sırasında kurdukları tuzaklar kastedilmektedir. Dönüş sırasında münâfıklar Hz. Peygamber’i (s.a.) geceleyin bir tepe üzerinden geçerken bir çukura itip düşürmeyi planladılar. Hz. Peygamber (s.a.) bu planı haber aldı ve kendisi Ammâr b. Yâsir ve Huzeyfe bin Yemân ile kısa yoldan, yani tepelerin üzerinden giderken, ordunun tepelerin çevresindeki uzun yolu takip etmesini emretti. Yolda giderken yüzleri örtülü bir düzine kadar münâfığın kendilerini takip ettiklerini gördüler. Bunun üzerine Huzeyfe (r.a.), develerini uzaklaştırabilmek için onlara doğru ilerledi. Fakat münâfıklar onun kendilerine yaklaştığını görünce dehşete düştüler ve tanınmamak için kaçmaya başladılar.

Münâfıkların yaptığı diğer plan ise, İslâm ordusu hakkında “kötü haberler” duyulur duyulmaz, Abdullah ibn Übey’in Medîne’de kral ilan edilmesiydi. Çünkü onlar, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbının asla büyük Roma İmparatorluğu karşısında dayanamayacağını düşünüyorlardı.

85. Burada, Medîneli münâfıkları utandırmak için imalı bir ifade yer almıştır ve Medîne halkının zenginliğine işaret edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.) hicretinden önce, Medîne yüksek bir konuma sahip değildi. Fakat dokuz yıl kadar kısa bir süre içinde, Hz. Peygamber’in (s.a.) o şehirde ikameti ve gerçek Müslümanlar olan ensârın fedâkârlıkları nedeniyle bu küçük şehir, tüm Arabistan’ın başşehri oldu. Bunun sonucunda, eskiden köylü olan Evs ve Hazreciler, İslâm devletinin “büyükleri” haline geldiler ve gerek savaş ganîmetleri şeklinde, gerekse hareketli ticaret hayatı nedeniyle Medîne’ye servet akmaya başladı. Bu ayette münâfıklar, Peygamber’e (s.a.) şükranında bulunmak yerine, onlara sadece zenginlik getirmek gibi bir suçu olduğu için O’nu kıskandıkları ve haset ettikleri için tenkid edilmektedirler.

وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ

ءَاتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا

ءَاتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا

وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ

وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ

فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ اسْتَغْفِرْ

لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ

اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ

وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا

تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

75 Onlardan kimi de: “And olsun, eğer bize bol ihsânından verirse, gerçekten sadaka vereceğiz ve sâlihlerden olacağız” diye Allah’a ahdetmişti.

76 Onlara kendi bol ihsânından verince ise, onunla cimrilik yaptılar ve yüz çevirdiler; onlar böyle sırt dönenlerdir.⁸⁶

- 77 Böylece O da, Allah'a verdikleri sözü tutmamaları ve yalan söylemeleri nedeniyle, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar, kalplerinde nifakı (sonuçta köklü bir duygu olarak) yerleşik kıldı.
- 78 Onlar bilmiyorlar mı ki, elbette Allah, onların gizli tuttuklarını da, fısıldaştıklarını da biliyor. Gerçekten Allah, gaybın bilgisine sahip olandır.
- 79 Sadakalar konusunda, mü'minlerden ek bağışlarda bulunanlarla emeklerinden (cehdlerinden) başkasını bulamayanları yadırgayarak bunlarla alay edenler;⁸⁷ Allah (asıl) onları alay konusu kılmıştır ve onlar için de acıklı bir azab vardır.
- 80 Sen, ister onlar için bağışlanma dile ya da istersen onlar için bağışlanma dileme. Onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen de, Allah onları kesinlikle bağışlamaz. Bu, gerçekten onların Allah'a ve Rasûlü'ne (karşı) nankörlük etmeleri dolayısıyladır. Allah fâsıklar topluluğuna hidâyet vermez.
- 81 Allah'ın Rasûlü'ne muhâlif olarak (savaştan) geri kalanlar oturup kalmalarına sevindiler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd etmeyi çirkin görerek: "Bu sıcakta (savaşa) çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşinin sıcaklığı daha şiddetlidir." Bir kavrayıp anlasalardı.

AÇIKLAMA

86. Bu da münâfıkların 74. ayette eleştirilmelerine neden olan nankörlüğe bir örnektir.

Münâfıklar, Allah kendilerini bol ihsânından verdiğinde sadaka olarak infâk etmek üzere verdikleri sözden döndüler. Bu da onların müzmin günahkâr olduklarını, yaptıkları anlaşmalara aldırmadıklarını, cimri olduklarını ve uyacakları hiçbir ahlâk kuralına sahip olmadıklarını gösterir.

87. Burada, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk seferi için maddî yardım isteğinde bulunduğu zaman münâfıkların takındığı cimrice tavır kastedilmektedir. Münâfıklardan zengin olanlar, kendileri bir katkıda bulunmadıkları gibi, kendi imkânları dahilinde cömertçe yardımlarla katkıda bulunan samimi Müslümanlarla da alay etmeye başladılar. Zengin bir Müslüman büyük bir katkıda bulunduğunda, onu gösteriş yapmakla suçluyorlardı. Diğer taraftan fakir bir Müslüman, ailesinin ihtiyaçlarından fedâkârlık yapıp ayırdığı veya çalışıp çabalayıp biriktirdiği az miktarda bir sadaka getirdiğinde alay ederek: "Şuna bakın hele! İşte Roma İmparatorluğu'nun kalelerini fethetmeye yarayacak para!" diyorlardı.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾
 فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَعَذُّوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ
 تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ
 أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تَصِلْ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ
 مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا
 وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَدُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ
 أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا
 أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَعِذْكَ
 أُولَؤُلَ الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْفَاعِلِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ
 يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

- 82 Öyleyse kazandıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.
- 83 Bundan böyle, Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de, (yine savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: “Kesin olarak benimle hiçbir zaman (savaşa) çıkamazsınız ve kesin olarak benimle bir düşmana karşı savaşılamazsınız. Çünkü siz oturmayı ilk defa hoş gördünüz; öyleyse geride kalanlarla birlikte oturun.”
- 84 Onlardan ölen birinin namazını hiçbir zaman kılma, mezarı başında durma. Çünkü onlar, Allah’a ve Rasûlü’ne (karşı) küfre saptılar ve fâsıklar olarak öldüler.⁸⁸

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
 وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ
 لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ
 الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ
 الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ

الِيمٌ ﴿٩٠﴾

- 88 Ama Peygamber ve O'nunla birlikte olan mü'minler, mallarıyla ve canlarıyla cihâd ettiler; işte bütün hayırlar onlarındı ve kurtuluşa erenler onlardı.
- 89 Allah onlar için, temelli kalacakları altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.
- 90 Bedevilerden⁹⁰ özür belirtenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve Rasûlü'ne yalan söyleyenler de oturup kaldı. Onlardan küfre sapanlara⁹¹ pek acıklı bir azab isabet edecektir.

AÇIKLAMA

90. Burada "bedevî" ifadesi ile, Medîne yakınındaki çölde yaşayan Araplar kastedilmektedir.

91. Münâfık olarak İslâm'ı kabul ettiğini ilan etmek, burada küfür olarak anılmaktadır. Çünkü uygulanarak isbât olunmaktan, teslimiyet, samimiyet ve itâatten yoksun olan bu tutum aslında küfürdür. Bu tür insanlar, kendi çıkarlarını ve dünyevî arzularını, Allah'a ve O'nun yoluna tercih ettikleri için, her ne kadar bu dünyada iman ettiklerini söylediklerinden dolayı hukukî olarak Müslüman kabul edileceklerse de, Allah onlara asi ve kâfir muâmelesi yapacaktır. Çünkü bu dünya hayatında İslâm hukuku, sadece açık küfür, isyan, ihânet ve sadâkatsizlik gösteren münâfıklara kâfir muâmelesi yapar. İşte bu nedenle, İslâm şeriatında küfür adını almayan birçok nifak durumu vardır. Ama bu, İslâm hukukuna göre cezadan kurtulan bir kimsenin, ilâhî hükmün cezasından da kurtulacağı anlamına gelmez.

لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ
 لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى
 الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا
 مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ
 تَفِيضٌ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾

- 91 Allah'a ve Rasûlü'ne karşı 'içten bağlı kalıp hayra çağırانlar' oldukları sürece, güçsüz-zayıflara, hastalara ve infâk etmek için bir-şey bulamayanlara bir sorumluluk (günah) yoktur.⁹² İyilik edenlerin aleyhinde de bir yol yoktur. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 92 Bir de kendilerini bindirmen için sana her gelişlerinde onlara: "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" dediğin ve infâk edecek bir şey bulamayıp hüznlerinden dolayı gözlerinden yaşlar boşana boşana geri dönenler üzerinde de (sorumluluk) yoktur.⁹³

AÇIKLAMA

92. Bu, hastalık, sakatlık veya fakirlik nedeniyle özürleri kabul edilebilecek kimselerin bile, ancak samimi oldukları Allah ve Rasûlü'ne içten iman ettikleri taktirde bağışlanabilecekleri anlamına gelir. Bu sadâkat olmaksızın hiç kimse, sadece savaşa çağrıldığı zaman hasta veya fakir olduğu için affedilmeyecektir. Çünkü Allah sadece görünüşe göre hüküm vermez ve hastalık, yaşlılık veya başka bir bedensel sakatlığa mübtelâ olduklarını gösterir bir "doktor raporu" getiren herkese eşit muâmele yapıp hepsini affetmez. Hüküm gününde Allah herkesin kalbini inceleyecek, gizli açık tüm davranışlarını ve öne sürdüğü özrün samimi bir kulun mu yoksa asi ve hâin bir kulun özrü mü olduğunu göz önün-

de bulunduracaktır. Görünüşte aynı olmasına rağmen her olay ve her durum, farklı bir hüküm gerektirir. Mesela, cihâddan bir önceki gün hasta olan iki adamı ele alalım. Birisi tam zamanında hastalandığı için şansına sevinir ve şöyle der: “Ne kadar şanslıyım! Tam zamanında hasta oldum. Aksi takdirde bu cihâd belâsından kurtulamaz ve gitmek zorunda kalırdım.” Diğeri ise tam aksine, bu zamansız hastalığına üzüldü ve kendi kendine şöyle der: “Ne kötü şans! Tam yatakta yatmak yerine savaş meydanında olabileceğim bir sırada bu hastalık beni yakaladı.” Birincisi ise, sadece kendi hastalığını cihâddan geri kalmak için bahane olarak kullanmakla kalmaz; aynı zamanda başkalarını da savaştan vazgeçirmeye çalışır. Tam aksine diğeri ise, yatağında yattığı halde akrabalarını, arkadaşlarını ve başkalarını cihâda gitmeye teşvik eder; hatta kendisine bakmak üzere savaştan geri kalanlara şöyle der: “Beni Rabbime bırakın ve cihâda gidin. Nasılsa bana bir bakan olur. Bunun için benim yüzümden bu değerli fırsatı kaçırmayın ve gidin ve Hak dine yardım edin.” Fakat evde kalan diğer hasta, tüm zamanını hoşnutsuzluk ve kötü haberler yayarak, savaş çabalarını baltalayarak ve savaşçıların ailelerinin işlerini engelleyerek geçirir. Aynı şartlarda olan diğer adam ise, gerideki cepheyi elinden geldiğince sağlamlaştırıp güçlendirmeye çalışır. Gerçi bu iki adamın da savaştan geri kalma sebepleri aynıdır; ama bu ikisi Allah katında eşit işlem göremez. Sadece ikinci adam Allah’tan bağışlanma umabilir; savaştan geri kalmak için haklı sebebi olmasına rağmen, hâin ve Allah’a asi olan birinci adam değil.

93. Böyle, cihâda katılmak için büyük bir istek duyan, fakat gerçekten ciddi bir özür nedeniyle katılamayan kimseleri, Allah bedenlen katılmasalar ve uygulamada bir şey yapmamış olsalar da savaşa katılanlar arasında sayacaktır. Çünkü onlar, kendi hataları olmaksızın cihâddan geri kalışlarına, bir adamın bir işi veya yüksek bir kârı kaçırdığı zaman nasıl üzülsürse öyle üzüldüler. Allah böyle bir kimseyi görevde sayar; çünkü o ciddi bir özür nedeniyle aktif bir hizmet yapmasa da, kalbi Allah yoluna hizmet etmekle meşguldür. Hz. Peygamber de (s.a.) Tebûk’ten dönüşte aynı noktayı vurgulamıştır: “Hastalıklarından dolayı Medîne’de kalan öyle adamlar vardır ki, her yürüyüşünüzde ve her vadiyi geçişinizde sizinle beraberdirler.” (Müttetekun aleyh). Doğal olarak çevresindeki sahâbeler buna şaşırdılar ve “Medîne’de kaldıkları halde mi?” diye sordular. Peygamber (s.a.) şu cevabı verdi: “Evet, Medîne’de kaldıkları halde. Çünkü şartlar onları Medîne’de kalmaya zorladı; aksi takdirde sizinle birlikte olurlardı.”

إِنَّمَا السَّبِيلُ

عَلَى الَّذِينَ يَسْتَعِذُّونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ
 الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ
 إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا
 اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ
 عِلْمِ الْعَلِيِّ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾
 سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا أُنْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ
 فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا
 يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لَتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ
 اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا
 وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ
 عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا
 وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ

- 93 Yol, ancak o kimseler aleyhinedir ki, zengin oldukları halde (savaş çıkılmamak için) senden izin isterler ve bunlar geride kalanlarla birlikte olmayı seçerler. Allah, onların kalplerini mühürlemiştir. Bundan dolayı onlar, bilmezler.

- 94 Onlara geri döndüğünüzde size özür belirttiler. De ki: “Özür belirtmeyiniz, size kesin olarak inanmıyoruz. Allah bize, sizin durumunuzu haber vermiştir. Yaptıklarınızı Allah görecektir; O’nun Rasûlü de. Sonra gaybı da, müşâhede edilebileni de Bilen’e döndürüleceksiniz ve O, yapmakta olduklarınızı size haber verecektir.”
- 95 Onlara geri döndüğünüzde kendilerinden vazgeçmeniz için Allah’a and içecekler. Artık siz onlara sırt çevirin.⁹⁴ Onlar gerçekten pistirler. Kazanmakta olduklarının bir cezası olarak, onların barınma yerleri cehennemdir.
- 96 Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız bile şüphesiz Allah, fâsıklar topluluğundan hoşnut olmaz.
- 97 Bedevîler, küfür ve nifâk bakımından daha şiddetlidir. Allah’ın Rasûlü’ne indirdiği sınırları bilmemeye de onlar daha ‘yatkın ve elverişlidir.’⁹⁵ Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.
- 98 Bedevîlerden öyleleri vardır ki, infâk ettiğini bir cereme⁹⁶ sayar ve sizi felâketlerin sarıvermesini bekler. Kötü felâket onları sarıversin. Allah işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

94. Arapça “اعرضوا” ve “تعرضوا” kelimeleri aynı köktendir; fakat kullandıkları iki ayrı cümlede farklı anlamlara gelmektedir. Birinci cümlede şu anlama gelir: “... onlardan vazgeçmen, onları affedip hesaba çekmemen için...” ikinci cümlede ise şu anlama gelir: “... o halde onlardan yüz çevir, onlarla tüm bağlarını kes ve onlarla sizin aranızda artık hiçbir bağ yokmuş gibi onlarla hiç ilgilenme.”

95. 90. açıklama notunda da belirtildiği gibi, burada “bedevî”, Medîne’nin hemen dışında yaşayan çöl Arapları anlamında kullanılmaktadır.

Bu ayetin anlaşılabilmesi için şu arka plan göz önünde bulundurulmalıdır: Bu insanlar dış görünüş itibarıyla İslâm’ı kabul etmişlerse de, tam mutmain bir şekilde mü’min olmamışlardı. Medîne’de yükselen İslâm gücünü görünce o denli korkmuşlardı ki, İslâm’ı görmezlikten gelememişlerdi. Bu nedenle ilk önceleri İslâm’la küfür arasındaki savaşta çıkarıcı bir tavır almışlardı. Fakat İslâm devletinin gücü Hicaz ve Necd’in büyük bir bölümüne yayıldığında ve düşman kabilelerin güçleri zayıflamaya başladığında, İslâm’a girmenin uygun olacağını düşündüler. Fakat içlerinde Doğru Yol olduğuna kâni olup da İslâm’ı samimiyetle kabul edenler azınlıktaydı. İşte bu nedenle onlar gerçek inancın gerektirdiği samimi çabalar göstermiyor ve sadece İslâm’ın zorunlu kıldığı görevleri yerine getiriyorlardı. Be-

devîlerin çoğunluğu kendilerine en uygun politika olduğu için İslâm'ı kabul etmişlerdi. Onlar İslâm'ı kabul etmenin gerektirdiği zorunlu görevleri yapmaksızın, yöneten grubun bir üyesi olmanın sağladığı faydaları elde etmek ve sadece Müslüman olmanın avantajlarına sahip olmak istiyorlardı. Bu nedenle namaz kılmaya, oruç tutmaya ve hurma bahçelerinden, hayvan sürülerinden zekât vermeye tamamen karşıydılar. Bunun yanı sıra İslâm devletinin disiplini altında canları sıkılıyor ve tarihte ilk kez bir güce boyun eğdikleri için pişmanlık duyuyorlardı. Bunun da ötesinde, İslâm'ın istediği, Allah yolunda mallarını ve canlarını fedâ etmek onların doğalarına aykırı bir tutumdur; çünkü onlar sadece yağmalamak ve ganîmet elde etmek amacıyla savaşıma alışkındılar. İşte bu nedenle, kendilerine uygulanan sınırlama ve zorunluluklardan kurtulmak için her zaman yeni bir bahane icat ediyorlardı. Çünkü "Hak" veya "insanlığın refahı" gibi şeyler onları ilgilendirmiyordu. Onları ilgilendiren tek şey, develeri ve keçileri yani çadırlarının çevresindeki küçük ve dar dünya idi. Bunların ötesinde inanabilecekleri tek şey, onların dünyadaki mutluluğunu garanti eden, onların verdiği hediyelere karşılık dua eden kimselere karşı gösterilen saçma ve akıl dışı hürmet ve saygıydı. Fakat bu insanlar, tüm kültürel, sosyal ve ekonomik hayatlarını ahlâkî ve hukukî disiplini altına alacak ve onlardan, evrensel bir ıslâh hareketi için canlarını ve mallarını fedâ etmelerini isteyen bir iman veya düşünceyi kabul etmeye hazır değillerdi.

Bu ayette, bedevîlerin yukarıda değinilen zihnî ve ahlâkî durumları şöyle anlatılmaktadır: "Bu bedevîler, şehirli Araplardan daha ikiyüzlü ve Hakk'ı inkârda daha inatçı, daha dikbaşlıdır. Çünkü şehirli bilgili ve hikmet sahibi insanlarla tanışma ve böylece doğru yolun kanun ve talimâtlarını öğrenme imkânına sahiptirler. Diğer taraftan bedevîler ise, Hak din hakkında az bilgi edinebilirler; çünkü öğrenmek için çok az fırsatları olur. Bunun yanı sıra bedevîler, ahlâkî ve rûhî değerleri olan insanlar gibi yaşamazlar ve hayatlarını 'ekonomik hayvan' olarak devam ettirirler. Bu nedenle hayvansal dürtülerinin ötesinde daha yüce bir duygu ve düşünceleri yoktur."

Bu ayetlerin (97-99) indirilişinden iki yıl sonra, Hz. Ebû Bekir'in (r.a) hilâfeti zamanında çıkan isyan ve irtidat hareketinin en önemli nedeni, bedevîlerin yine burada adı geçen özellikleriydi.

96. Bu demektir ki, "zekât ödemesini", bir cereme ve misafirperverliğe karşılık yapılan harcama, bir İslâmî vazife, bir para cezası yükümlülüğü olarak görmekteydiler. Yine bunun gibi şayet "cihâd" için yardımda bulunmak mecburiyetinde kalmışlarsa, bunu samimi olarak maddî katkıda bulunmakla Allah'ın rızasını kazanarak O'nu memnun etmek için değil, İslâm devletine karşı güya besledikleri sadâkatlerini göstermek adına yapmış oluyorlardı.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ قُرْبَتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ
سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَالسَّابِقُونَ
الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَمِمَّنْ
حَوْلَكُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى
النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ
إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا
صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ
عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٥﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ

هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾

- 99 Bedevilerden öyleleri de vardır ki, onlar Allah'a ve âhiret gününe iman eder ve infâk ettiğini Allah katında bir yakınlaşmaya ve peygamberin dua ve bağışlama dileklerine (bir yol) sayar. Haberinizi olsun, bu gerçekten onlar için bir yakınlaşmadır. Allah da onları kendi rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 100 Öne geçen muhâcirler ve ensâr ile olanlara güzellikle uyanlar; Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır ve (Allah) onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.
- 101 Çevrenizdeki bedevilerden münâfık olanlar vardır ve Medîne halkından da nifâkı alışkanlığa çevirmiş olanlar vardır. Sen onları bilmezsin, biz onları biliriz.⁹⁷ Biz onları iki kere azablandıracağız,⁹⁸ sonra onlar büyük bir azaba döndürülecekler.
- 102 Diğerleri de günahlarını itiraf ettiler, onlar sâlih bir ameli bir başka kötüyle karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Hiç şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 103 Onların mallarından sadaka al; bununla onları temizlemiş, arındırmış olursun. Onlara dua et. Doğrusu, senin duan, onlar için 'bir sükûnet ve huzurdur.' Allah işitendir, bilendir.
- 104 Onlar bilmiyorlar mı ki, gerçekten Allah kullarından tevbeleri kabul edecek ve sadakaları da alacak olan O'dur. Şüphesiz, tevbeleri kabul eden, esirgeyen O'dur.

AÇIKLAMA

97. Nifaklarını gizleme sanatında öyle ustalaşmışlardı ki, insan tabiatına nüfûz edici çok kuvvetli bir ferâset ve keskin görüşe sahip olmasına rağmen, Hz. Peygamber (s.a.) bile onların bu özelliğini fark edememişti; bundan dolayı Allah, Rasûlü'nü münâfıklar hususunda uyarmıştır.

98. Bu çifte cezalandırma; münâfıkların dünyalık avantajlarının kaybı ve onların muhâlefetlerine rağmen İslâmî tebliğin zaferi olacaktır. Bu, şu demektir: Cezanın biri, onun için sahtekârlıklar yaptıkları, münâfıkça tavırlar benimsedikleri dünyalık menfaatlerini kaybetmeleri olacak ve servet, şeref ve prestij kazanma yerine, aşağılanmaya ve tümüyle kayba uğrayacaklardır. Onları ikinci cezalandırma ise, mağlûb edip bozguna uğratmak için bütün güçleriyle entrika ve suikastlar düzenledikleri İslâmî tebliğin zafere ulaşması şeklinde olacaktı. Fakat, onların bütün kötü temennileri ve delice gayretlerine rağmen, İslâm daveti muzaffer çıkacak ve onlar da buna çaresizlik içinde bizzat şâhid olacaklardır.

وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٩﴾ وَآخِرُونَ مَرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا
يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

105 De ki: “Yapıp edin. Allah sizin yapıp ettiklerinizi (amellerinizi) görecektir,”⁹⁹ O’nun Rasûlü ve mü’minler de. Yakında gaybı da, müşâhede edilebileni de Bilen’e döndürüleceksiniz ve O, size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.”¹⁰⁰

106 Diğer bir kısmı da, Allah’ın emri için ertelenmişlerdir. O, bunları ya azablandırarak veya tevbelerini kabul edecektir. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.¹⁰¹

AÇIKLAMA

99. Bu paragrafta, yalandan inananlar ile gerçekten inananlar arasına açık bir sınır çizilmiş ve münâfıklara karşı gösterilmesi gereken muâmeleler ve takınılması gereken tavır konusunda bazı talimâtlar verilmiştir. Binaenaleyh birisi kalkar da hem Müslüman olduğunu iddia eder ve hem de kendisini içtenlikle, Allah’a, O’nun yoluna ve İslâm toplumuna adanmazsa, bu durumda birkaç şekilde yaklaşılır: Eğer hal ve hareketinden, samimi olmadığı açıkça anlaşılıyorsa veya Allah yolunda hiçbir infâkta bulunmuyorsa, derhal sert karşılık görmeli, öldüğü zaman da namazını kullamalı ve hatta Allah’tan onun için mağfiret dilenmemelidir. Bunun aksine, eğer bir mü’min bir günah işler ve o günahını itiraf ederse, affedilmeli, infâkı kabul edilmeli ve affedilmesi için kendisine dua edilmelidir.

Münâfık olsun veya olmasın, samimiyetsiz bir tavrından suçlu görülen bir kimsenin yargılanacağı kıstasa gelince, aşağıda üç hususta buna işaret edilmektedir:

1) Samimi bir Müslüman kabahati hususunda herhangi bir uydurma mazeret, boş izahlar ve sathî yorumlar aramaksızın suçunu itiraf edecektir.

2) Onun, alışkanlıkları sonucu mu yoksa gafillikinden dolayı boş bir ânında kışkırtma neticesinde mi o günahı işlediği, daha önceki davranış-

lar göz önünde tutularak kararlaştırılacaktır.

Eğer doğru bir Müslüman gibi davranmakta ve kayıtlarda da yaptığı samimi hizmet, bağış ve iyilikleri lehine gözüküyorsa, o zaman böyle bir kimsenin münâfık olmadığına mantıkî olarak hükmedilir.

3) Yaptığı itirafın sadece laftan ibaret mi, değil mi; kalbinde gerçekten bir değişiklik olmuş mu, olmamış mı görmek için, o kişinin bundan sonraki davranışları da gözlemlenir. Şayet işlediği günahattan dolayı samimi olarak pişmanlık duyuyorsa ve onu telafi etme arzusunda ise ve bütün davranışları da kendisini günah işlemeye sevk eden imanındaki bu zaafiyeti kökünden söküp atmak niyetinde olduğunu gösteriyorsa; o takdirde o kişinin, işlediği suçtan dolayı samimi olarak pişmanlık duyduğuna ve münâfık değil, sadece günahkâr bir mü'min olduğuna karar verilir.

Bu bölümün nâzil olmasına sebep olan olay, meseleyi oldukça net bir şekilde açıklar. Muhaddisler bu ayetlerin Ebû Lubâbe b. Abdu'l-Münzir ve arkadaşları hakkında nâzil olduğu konusunda bazı nakillerde bulunurlar. Hz. Ebû Lubâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.) hicretinden önce Akabe Biatı sırasında İslâm'ı kabul etmiş olanlardandı ve Bedir, Uhud gibi savaşlarda ve daha başka seferlerde de bulunmuştu. Fakat Tebûk Seferi sırasında o, bazı nefsî zaafılarına kapılarak, makul ve meşrû hiçbir sebebi olmaksızın evde kaldı, sefere katılmadı. Samimi birer Müslüman olan diğer altı sahâbenin de durumu aynı idi. Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferinden döndüğünde, Allah ve Rasûlü'nün, sefere katılmayıp da evde kalmaları hakkında çok kötü bir kanâata sahip olduğunu öğrendikleri zaman şiddetli bir mahcûbiyet ve pişmanlık duyular. Bu yüzden, bu davranışlarının sebebini izah etmek üzere çağrılıncaya kadar kendilerini mescidin direklerine bağladılar; "Affedilinceye kadar hiçbir şey yemeyeceğiz ve uyumayacağız, ya da ölürüz" diye ilan ettiler. Birkaç gün sonra, açlık ve uykusuzluktan kendilerini kaybettiler, baygın düştüler. Sonunda da Allah (c.c) ve Rasûlü'nün (s.a.) kendilerini affettikleri haberi verildiğinde, Hz. Peygamber'i (s.a.) görmeye gittiler ve şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Evlerimizi ve bütün mal ve mülkümüzü bu günahımıza karşılık olarak kabul etmenizi istiyoruz; çünkü Tebûk seferine katılmayı ihmal etmek sûretiyle işlemiş olduğumuz günahın sebebi bunlardır. Biz onları Allah yolunda vermek istiyoruz" dediklerinde Allah Rasûlü, onları "Üçte bir yeterken, bütün mallarınızı vermeye gerek yok" diyerek cevaplamıştır.

İyice düşünüldüğünde, insanda bulunan herhangi bir zayıflığın affedilebileceği anlaşılır. Bu insanların hepsi suç ve günah işlemeyi alış-

kanlık haline getirmiş azıllar değillerdi. Onların geçmişteki bütün davranışları, birer samimi Müslüman olduklarına şahidlik etmektedir. Hiçbirisi kendilerini mazur göstermek için yalan mazeretler ileri sürme yoluna gitmemiş, bilakis kabahatlerini itiraf etmişlerdi. Bütün servetlerini keffâret olarak da vermek istemeleri, davranışlarından dolayı gerçekten üzüldüklerini ve günahlarını telafi etmek istediklerini isbât etmektedir.

Bu hususta, ilgili ayetlerden, ayrıca önemli başka bir dersin daha alınması lazımdır. Bir kimsenin işlediği günahına karşılık keffaret olarak vereceğini kabul edilmesi için, o kişinin, sözlü itirafı ve kalbî pişmanlığının yanında, fiilî delil getirmesi, yani hareketleriyle de bizzat bu durumu tasdik etmesi gereklidir. Bu hususta takip edilecek yollardan birisi, kalbde yerleşip beslenen ve işledikleri suçun kaynağı olan bu pislikten temizlenmek için Allah yolunda infâkta bulunmak ve sadakalar vermektir. Bu, kişinin içinde gizli olan şer duyguları söküp atmakla kalmaz, aynı zamanda hayırlı olan konulara karşı da beslenen niyetleri artırır. Zira kişinin işlediği günahtan dolayı yaptığı itiraf, çukura düşmüş insanın hissedeceği şeylere benzer. Yani bu kimse, içinde kalmak istemediği ve kendisini bütünüyle kuşatan o çukur içinde çok tehlikeli bir durumda olduğunu hemen fark eder ve bu tehlikeli durumdan sıyrılmak için çaba sarf eder. İşte aynı bunun gibi kabahatini itiraf eden ve bu davranışından dolayı utanç duyan biri, işlediği günaha keffaret olsun diye sadakalar verir, daha başka hayırlı işlerde bulunur ve böylece günah çukurundan kurtulmak niyetinde olduğunu açıkça göstermiş olur.

100. Her şey hakkında mutlak hüküm sahibi olan ve kendisinde hiçbir şeyin gizli kalamadığı "Allah'a, en sonunda döneceksiniz..." Binaenaleyh bir kimse, bu dünyada iken münâfıklığını gizlemeyi başarabilse veya insanlar tarafından imanlı ve samimi olduğuna hükmedilebilse bile, bu o kimseyi âhirette münâfıklar için hazırlanan azaptan kurtaramaz.

101. Günahkâr mı yoksa münâfık mı oldukları hususunda yasal olarak herhangi bir karara varılamadığı için bu insanların durumlarından bahsediliyor. Yoksa, bu kişilerin durumlarının Allah'ın nazarında şüpheli olduğundan falan değil. Bu açıktır. Bunun böyle oluşu, onların bu hatalıklarının belirtilerinin söz konusu iki yoldan (hak-bâtıl) hangisinde olduklarını açıkça gösterecek şekilde şimdiye kadar henüz su yüzüne çıkmamış olmasındandır. İslâm, Müslümanlara, zanna değil bilinçli muhâkemeye dayalı kesin bilgilere sahip olmadan hiçbir kimse veya grubu hemen yargılamamayı öğretmektedir.

وَالَّذِينَ

اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا
 لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا
 الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٣٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ
 أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ
 يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٣٨﴾ أَفَمَنْ أُسِّسَ
 بُنْيَانُهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ
 عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٣٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ
 إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٤٠﴾ إِنْ اللَّهُ اشْتَرَىٰ
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ
 وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا
 بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٤١﴾

- 107 Zarar vermek, küfrü (pekiştirmek), mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşanları gözlemek için mescid edinenler ve: "Biz iyilikten başka bir şey istemedik" diye yemin edenler (var ya,) Allah onların şüphesiz yalancı olduklarına şahidlik etmektedir.
- 108 Sen bunun (böyle bir mescidin) içinde hiçbir zaman durma. Daha ilk gününden takvâ temelli üzerine kurulan mescid, senin bunda (namaza ve diğer işlere) durmana daha uygundur. Onda, arınmayı içten arzulayan adamlar vardır. Allah arınanları sever.¹⁰²
- 109 Binasının temelini, Allah korkusu ve hoşnutluğu üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasının temelini göçecek bir yarın kenarına¹⁰³ kurup onunla birlikte kendisi de cehennem ateşi içine yuvarlanan kimse mi? Allah, zulme sapan bir topluluğa hidâyet vermez.¹⁰⁴
- 110 Onların kalbleri parçalanmadıkça,¹⁰⁵ kurdukları bina kalblerinde bir şüphe olarak sürüp gidecektir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.
- 111 Hiç şüphesiz Allah, mü'minlerden -karşılığında onlara mutlaka cenneti vermek üzere- canlarını ve mallarını satın almıştır.¹⁰⁶ Onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler; (bu,) Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da O'nun üzerine gerçek olan bir vaadidir.¹⁰⁷ Allah'tan daha çok ahbine vefâ gösterecek olan kimdir? Şu halde yaptığınız bu alışverişten dolayı sevinip müjdeleşiniz. İşte 'büyük kurtuluş ve mutluluk' budur.

AÇIKLAMA

102. "...Allah ve Rasûlü ile savaşmış olan..." Medîne'de Hazrec kabilesine mensub Ebû Âmir'dir. O, Hz. Peygamber'in (s.a.) hicretinden önce "câhiliye" döneminde Hristiyan bir râhib olmuştur. Kutsal metinler hakkındaki bilgisinden dolayı meşhur bir âlim ve dindar bir râhib olarak çok saygı görüyordu. Fakat âlim olması ve zâhidliği, onu gerçeğe götüreceği yerde bilakis buna engel olmaktadır. Bundan dolayı, İslâm'ı sadece inkâr etmekle kalmayıp aynı zamanda Hz. Peygamber ve O'nun davetinin amansız düşmanıydı da. Zira o, Hz. Peygamber'i (s.a.) papazlığın "mukaddes vazifesi"ne rakip olarak görüyordu. Kureyş'in gücünün Hz. Peygamber (s.a.) ve davetini ezip yok etmeye kâfi geleceği ümidi ile Ebû Âmir, önceleri Hz. Peygamber'i önemsemedi. Fakat Kureyş ordusunun Bedir harbinde tam bir hezimete uğradığını gördüğü zaman, artık daha fazla bu hareketi görmezlikten gelemeydi. Bundan dolayı da İslâmî

harekete karşı şiddetli bir fesâd kampanyası başlattı. Böylece Medîne'den ayrılarak, İslâm'a karşı teşvik ve tahriklerde bulunmak üzere çeşitli kabileleri ziyaret etti. Uhud Savaşı'nın meydana gelmesine sebep olan kişilerden birisi de bu Ebû Âmir'dir. Uhud Savaşı'nın yapıldığı yerde bazı çukurlar kazdirdığı ve Hz. Peygamber'in bu çukurlardan birinin içine düşüp yaralandığı da rivayet edilir. Daha sonra Ahzâb Savaşı'nda Medîne'yi işgal etmeye gelen orduların teşkilâtlandırılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu Hristiyan râhib, Huneyn harbine kadar meydana gelen bütün savaşlarda, İslâm'a karşı müşriklere destek sağlamada aktif olarak faaliyette bulunmuştu. En sonunda Arabistan'da, İslâm'ın hamlesini durdurulabilecek hiçbir güç kalmadığını anlayınca, Arabistan Yarımadası'nı terk etti ve Medîne'den yükselmekte olan "tehlike" konusunda Roma Kayseri'ni uyarmaya gitti. Roma Kayseri'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebûk seferine mukabil Arabistan'ı istilâ etmek için hazırlıklara başlaması, Ebû Âmir'in gösterdiği çabaların bir sonucudur.

Şimdi, Hakk davete zarar vermek üzere inşa edilmiş olan "caminin" yapılmasının gerisinde yatan gerçeği bir düşünelim: Medîne'de bulunan münâfıkların bir bölümü, İslâm'a karşı çirkin faaliyetlerin hepsinde Ebû Âmir'le yakından işbirliği yapmışlardı. Ayrıca, Roma Kayseri ve diğer Kuzey Arabistan Hristiyan devletlerinden askerî yardım koparılması için "manevî" nüfuzunu kullanması hususunda da onunla anlaşmışlardı. Binaenaleyh Ebû Âmir, Arabistan'a saldırması konusunda Kayser'i ikna etmeye gitmeye hazırlandığı sırada onlar da, kendilerini ayrı bir hizip olarak örgütleyebilmeleri için emin bir toplanma yeri olarak işlev görececek bir "mescid" yapmayı tasarladılar. Çünkü bu sayede, din maskesi altında şeytanca faaliyetler yürüttüklerini kimse fark etmeyecekti. Ayrıca, bu mescid Ebû Âmir'in ajanlarının yolcu ve dilenci gibi gözükerek hiçbir şüphe uyandırmadan kalabilecekleri bir karargâh olarak da hizmet görecekti.

Aslında, biri Kuba'daki Kuba Mescidi ve diğeri Mescid-i Nebevî olmak üzere, Medîne'de halen iki mescid zaten bulunmaktaydı. Şehirde üçüncü bir mescide ihtiyaç olmadığı gün gibi âşikârdı. Bunu münâfıkların kendileri de biliyorlardı; bundan dolayı üçüncü bir mescide ihtiyaç olduğunu göstermek üzere birtakım "nedenler" uydurmaya başladılar. Bu maksada binaen, Hz. Peygamber'e (s.a.) gittiler ve "Bu bölgenin halkı ve bilhassa yaşlı, hasta, sakat olanlarımız için, kış mevsimi ve yağmurlu havalarda bu iki mescidden birisine günde beş defa gidip gelmeleri çok zor olduğundan dolayı bir başka mescide ihtiyacımız vardır. Bu sebeple, Kuba Mescidi ve Mescid-i Nebevî'den uzak bir mahallede oturan

ve namazlarını cemâatle kılmak isteyen bu kimselere yeni bir mescid yapmayı arzu ediyoruz” dediler.

Böylece bu fitne-fesâd odakları, güya temiz niyetlerinden kaynaklanan söz konusu istekleri neticesinde yeni bir mescid yaptılar. Daha sonra Hz. Peygamber’e (s.a.) gelerek “Efendimiz, yeni mescidimize gelmenizi ve açılış merasimi olarak ilk cemâatle namazı sizin kıldırmanızı rica ediyoruz” dediler. Fakat Rasûlullah (s.a.) “Şu an, Tebûk’e yapılacak sefer hazırlıklarıyla meşgulüm. Konuyu sefer dönüşünde düşünürüm” diyerek teklifin yerine getirilmesini bir süre erteletti. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk’e sefere çıkınca, bu münâfıklar da haince seri faaliyetlerine başladılar. Bu yeni mescidle teşkilâtlanmaya ve İslâm’a karşı komplolar düzenlemeye devam ettiler. Hararetle bekledikleri Müslümanların yenildiği ve Romalıların onları bütünüyle imhâ ettikleri haberini alır almaz Abdullah b. Übey’i kendilerine kral yapmayı kararlaştırdılar. Fakat Tebûk’ta olanlar ise, bunların bütün umutlarını boşa çıkarmıştı. Daha sonra seferden dönüş esnasında, Medîne’ye yakın Zî-Evan denilen yerde bu ayetin inmesiyle, Hazreti Peygamber (s.a.) şehire girmeden önce bu “mescidi” yerle bir etmek üzere birkaç kişiyi bulunduğu mahalle gönderdi.

103. Bu teşbihin anlamını bütünüyle kavrayabilmek için önce, Arapça “جرف” kelimesinin anlamı üzerinde bir düşünmemiz gerekir. Bu kelime, dere kenarında suyun, yanlarının dibini aşındırıp altını oyarak üst yüzünü desteksiz bırakması olayıdır. Öyle ki bu toprak parçası her an çöküp yıkılmaya hazır vaziyettedir. Bu çok manalı teşbihte, müşrikçe bir temele oturtulan hayat tarzı da işte böyle dibi oyulmuş, her türlü dayanaktan yoksun bir toprak parçası üzerine inşa edilen binaya benzetilmiştir. “Normal, sıradan bir toprak parçası işte” diyerek böyle bir yere bina yapmaya kalkan câhil kimsenin, binasını kaybetmekle kalmayıp, canını da kaybedeceği açıktır. Zira, üzerine ev inşa ettiği arazi, her türlü sağlam temel ve destekten mahrum olduğu için bina kaçınılmaz olarak dereye çökecektir. Tıpkı bunun gibi, hayat sisteminin binasını, insan hayatının yegâne sağlam temeli olan Allah korkusu ve rızasını göz önünde bulundurmaksızın geçici dünyalıklar üstüne oturtan kimse, dibini suyun oyduğu, her an yıkılmaya hazır toprak parçası üzerinde evini yapan adama benzer. Zira böyle bir insan, işlediği yanlış yoldaki fiilleriyle hayat binasının temelini bizzat kendisi oymaktadır. Allah korkusu ve rızası gibi sağlam granit bir zeminden yoksun olacağı için, bina kaçınılmaz olarak yıkılacaktır. Böylece, hayatını inşa ettiği zemin günün birinde,

hayatı boyunca kazandıklarıyla birlikte Cehennem çukuruna kayıp yuvarlanacaktır.

104. “Doğru Yol” (*Sırâtü'l-Mustakîm*) ancak gerçek felâha götürür.

105. Yani, tebliğini yaymak için adına mescidler yapılan hakikî İslâm'a zarar vermek niyetiyle bir “mescid” inşa ederek, en iğrenç günahı işlemekle bu münâfıklar, kalblerini imanı algılayıp kabul edebilme şansından mahrum ettiler. Bu suç, onların kalblerine, inançsızlık tohumlarını öyle derin yerleştirmiştir ki, yaşadıkları sürece orada kalacak ve sadece ölüm ânında, o kalblerin artık atmadığı zamanda onlardan kopacaktır. Bu gibi insanların, açıkça puthaneler inşa eden ve Allah'a karşı açıkça savaş hazırlığı yapan kâfirlerden daha farklı olduğu malumdur. Çünkü mert, samimi ve bir bakıma cesur olması nedeniyle böyle birisinin hidâyeti kabul etmesi imkân dahilindedir. Üstelik, onun açık ve net muârizliği gösteriyor ki, bir şeye ikna olabilme, inanabilme cüretkârlığına sahip olan bu kimse, eğer gerçeği kavrayabilirse İslâm'ı da kabul edebilir. Fakat küfre hizmet etmek için “mescid” inşa eden, Allah'ın dinine karşı savaşında, Allah'a ibâdet maskesi altında gizlenen korkak, yalancı, hilekâr ve riyakâr insan içinse hiçbir ümit yoktur. İşte bu, bu gibi davranışların insanın içinde yatan asil duyguları öldürmesi ve onu İslâm'ı anlayamaz ve tabii ki kabul etmez kılmasından ötürüdür.

106. Bu ayette, Allah ile kulları arasındaki ilişkinin doğasını belirleyen İslâm inancı görüşü, bunu bir “mukavele” olarak tanımlamaktadır. Bu keyfiyet, inancın, sadece metafizik bir kavram olmayıp, aslında, hayatlarını ve mallarını Allah'a satmak karşılığında, ölüm sonrası hayatta da Allah'ın kendisine Cennet vereceği vaadini kabul etmek sûretiyle kul tarafından yapılan bir mukaveledir. Bu “mukavele”nin tazammun ettiği muhtevâyı tam olarak anlayabilmek için, ilk önce bu mukavelenin doğasını kavramaya çalışalım.

Her şeyden önce, şu hususa dikkat etmeliyiz ki, kulun hayatını ve sahip olduğu her şeyi, gerçekten Allah'a satması diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü insanın hayatının ve sahip olduğu her şeyin gerçek Mâlik'i zaten Allah'tır. Bunlara sahip olma hakkı, insanın sahip olduğu ve kullandığı her şeyin yaratıcısı olan sadece Allah'ındır. Binaenaleyh dünyevî anlamda bir şeyin satımı ya da alımı, kesinlikle söz konusu değildir; zira insanın satabileceği kendisinin hiçbir mülkü yoktur ve her şey zaten evveleminde O'na ait olması hasebiyle, Allah'ın da satın alacağı hiçbir şey yoktur. Bununla birlikte, Allah'ın insana kullanma yetkisi verdiği bir irade ve seçme hürriyeti vardır ve söz konusu mukavele de buna dairdir.

Elbette kuldaki bu hürriyet, insanın kendi hayatı ve mallarına mut-

lak sahiplik hakkı konusundaki gerçek konumunda herhangi bir değişiklik getirmez. Onlar Allah'ındır. Onlara ise, sadece kendinden herhangi bir zorlama ve cebir olmadan, bunları istediği yönde iyiye ya da kötüye kullanma selâhiyeti vermiştir. Bu da insana, hayatı ve elinin altında bulunan her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu itiraf etmesi ya da etmemesi hürriyetinin tanındığını ifade eder. 111. ayette geçen “mukavele” (alışveriş) bu hürriyeti gönüllü olarak, Allah'ın iradesine bırakmak, ona havâle etmekle ilgilidir. Başka türlü ifade etmek gerekirse Allah, insanı; ona verilen bu özgürlüğüne karşılık, hayatı ve sahip oldukları üzerinde Mâlikü'l-Mülk olarak Allah'ı tanyor ve kendisini de bunları sadece bir emanetçisi olarak mı görüyor, yoksa sanki bunların sahibi o imiş gibi mi davranıyor diye imtihan etmek ister.

Bu vechile, Allah'ın indinde bu mukavelenin (alışveriş) şartları şunlardır: “Eğer siz gönüllü olarak (ve herhangi bir baskı altında kalmadan) hayatınızın, sahip olduklarınızın ve bu dünyadaki her şeyin aslında benim, bana ait ve kendinizi de sadece onların emanetçisi olduğunu kabul etmeye ve böyle görmeye razı olursanız, ben de bunun karşılığında size sonsuz âhiret hayatında cennetler vereceğim.” Allah'la böyle bir pazarlık yapan kimse bir mü'mindir. Dolayısıyla iman, aslında bu alışverişin başka bir adıdır. Öte yandan bu pazarlığı yapmayı reddeden veya yaptıktan sonra sanki böyle bir taahhüde girmemiş insanın tavrını takınan kişi ise “kâfir”dir. Çünkü teknik olarak “küfür” kelimesi, böyle bir pazarlığa reddedişe uygulanan bir terimdir.

Bu mukaveleyi yapmanın sonuçları şunlardır:

1) Allah bu konuda insanı iki zor imtihana tabi tutmuştur: Birincisi, insanın kendisine verilen seçme hürriyetine rağmen, hakikî el-Mâlik'i sahib olarak tanıyor mu? Yoksa, bunu reddederek nankör, hâin ve âsî mi oluyor? İkincisi ise, Allah'a tam olarak güveniyor mu, güvenmiyor mu? Cüz-î iradesini, O'nun iradesine teslim ediyor mu, etmiyor mu? İki âlemin kıyası, “eldeki bir kuş, çalıktaki iki kuştan değerlidir” halk deyişine teşbih edilirse de, öteki âlemde sonsuz bir saâdet ve cennetler müjdesine karşılık, hâlihazırdaki bu dünyada arzularını, emellerini ve tutkularını fedâ edebiliyor mu edemiyor mu, bunun imtihanıdır.

2) Bu mesele, İslâm hukuku ile, Cenâb-ı Allah'ın âhirette bir kimseyi ona göre yargılayacağı daha yüce ve manevî inanç telakkisi arasında net bir sınır çizgisi çizilmesine yardım eder.

İmanın yasal (şer'î) tanımına göre, imanın esaslarını yalnızca söz ile ikrâr etmesi, bir kimsenin yasal olarak Müslüman olmasına yeter sebeptir. Bundan sonra, bu kişinin ikrarının sahte olduğunu gösteren kesin ve

açık bir delil olmadıkça, bu şahsın kâfir olduğu ve İslâm toplumu dışına atılması gerektiği hususunda karar vermeye hiçbir üst merci yetkili değildir. Fakat Allah katında durum böyle değildir: Allah, ancak öyle kimsenin imanını doğru olarak kabul eder ki, bu kimse Allah'la pazarlığı yaparak fikir ve hareket hürriyetini O'na hibe eder ve en tabii mülkiyet hakkı iddiasını bütünüyle O'nun keremine terk eder. Yani bir insan, iman esaslarını ikrar edebilir ve tayin edilen farzları yerine getirebilir; fakat eğer kendisini hâlâ kendinin, cesedinin, ruhunun, kalbinin, beyninin ve diğer yeteneklerinin, mülkiyetinin, servetinin ve diğer sahip olduğu şeylerin biricik efendisi ve mâliki olarak görür ve bunları dilediği şekilde kullanma hakkını da kendine tahsis ederse, bu kimse, bu dünya gözüyle bir mü'min olarak görüldüyse de Allah katında bir kâfir olarak anılacaktır. Çünkü böyle bir insan Allah'la, Kur'ân'a göre imanın özü olan bu alışverişi yapmamıştır. Bu demektir ki, canını ve malını Allah'ın istediği yolda harcamayan veya O'nun razı olmadığı şekilde harcayan kimse, dil ve ikrar sûretiyle iman sahibi olduğunu iddia etse dahi, gerçekte bunları (kendisine verilen şeyleri) ya Allah'a satmadığını ya da böyle bir pazarlık yaptıktan sonra kendisini hâlâ bu nimetlerin efendisi ve sahibi olarak gördüğünü göstermektedir.

3) Yukarıda anlatıldığı şekliyle gerçek İslâmî anlayış, Müslümanın hayata karşı tutumu ile kâfirinkini birbirinden ayıran net bir çizgi çekmektedir. Müslüman, samimiyetle Allah'a inanan, kendisini Allah'ın iradesine teslim eden ve tutumunda tamamıyla bağımsız olduğunu (yaptığı pazarlığın şartlarını bir anlık unuttuğu durumlar hariç) gösterecek herhangi bir şey yapmayan kişidir. Aynı şekilde, hiçbir Müslüman toplumu da politik, kültürel, ekonomik, toplumsal ve devletlerarası herhangi bir meselede Allah'ın kanunlarından bağımsız bir tavır takınarak Müslüman kalamazlar. Şayet, eğer ast olduğunu, üste bağlı olduğunu ve gönüllü olarak özgürlüğünü teslim ettiğini bir süre için unutacak olsa, hatasını fark eder etmez derhal kendi başına buyruk tavrını terk edecek ve yeniden teslimiyet tavrını takınacaktır. Bunun tersine, eğer bir kimse Allah'a karşı bağımsızca bir tavır takınırsa ve kendi istekleri, hevesleri, tutkularına göre hayat işlerinde birtakım kararlar alırsa, o kimsenin Müslüman mı gayrı müslim mi olduğuna bakılmaksızın, küfür tutum ve davranışını benimsediğine hükmedilir.

4) Ayrıca iyi anlaşılmalıdır ki, insanın kendisini teslim etmesi istenilen Allah'ın iradesi, bizzat Allah'ın kendisinin belirttiği ve bildirdiği iradesidir; yoksa insanın kendisinin uydurduğu Tanrı iradesi değil. Bu durumda o kişi Allah'ın iradesine değil, bilakis kendi iradesine uymaktadır ki, bu da tamamıyla mukavelenin şartlarına aykırıdır. Sadece, O'nun

Kitabı'nın ve Peygamberi'nin öğretilerine uygun tutum ve tavır benimseyen kimse ya da topluluk, mukavelenin şartlarını yerine getirmiş sayılacaktır.

Yukarıdaki mukavelenin açıklamalarından, Allah'ın şartlarının yerine getirilmesini, niçin bu dünya hayatının son bulmasından sonraki öteki âleme bıraktığı hususu da açıklık kazanmaktadır. Aşikârdır ki, cennet sadece satıcının canını ve malını Allah'a satması işinin karşılığı değil, "ak-sine bu şeylerin ve tasarruflarının, Allah'ın bir vekili olarak O'nun iradesine teslim etmesi"nin karşılığı olacaktır. Şu halde, bu mukavele, ancak satıcının hayatı son bulduktan ve pazarlığı yaptıktan sonra son nefesine kadar anlaşmanın şartlarını yerine getirdiği de isbâtlandıktan sonra ikmâl edilmiş olacaktır. İşte sadece bu andan itibaren, mukavelenin şartlarına mutâbık olarak o, mükâfâtlandırılmaya lâyık görülecektir.

Ayrıca bu hususun içinde yer aldığı siyâk ve sibâkı da anlamamız çok iyi olacaktır. Bir önceki bölümde, iman konusundaki imtihanı kaybeden ve iş güçlerine rağmen, câhillikleri yüzünden veya samimiyetsiz oluşlarından veyahut da tamamıyla nifaklarından dolayı, Allah ve dini için zamanlarından, pazarlarından, hayatlarından ve arzularından hiçbir fedâ-kârlıkta bulunmayan insanların zikri geçmiştir. Bu yüzden, değişik kişi ve kesimlerin tutum ve tavırları tenkit edildikten sonra, kabul ettikleri imanın nelele delâlet ettiği açık bir ifade ile anlatılmakta: "Bu, Allah'ın var olduğu, tek olduğu hususunu salt dil ile ikrar etmek değil; fakat O'nun, sizin nefsinizin ve sahip olduklarınızın Mâlik'i ve Efendisi olduğu gerçeğini kabul etmenizdir. O halde, eğer bunları Allah'ın emrine uygun olarak sarf etmeye hazır ya da istekli değilseniz ve üstelik bunları ve diğer bütün enerji kaynaklarınızı Allah'ın iradesinin hilâfına harcıyorsanız, imanı ikrarda sahtekâr olduğunuzun açık bir delilidir. Gerçekten samimi olarak inananlara gelince, onlar; gerçekten kendilerini ve servetlerini Allah'a satanlar, O'nu sahibleri ve efendileri olarak görenler ve hiçbir ayırma-kayıрма olmadan bütün enerjilerini ve mallarını, O nereye harcanmasını emrediyorsa oraya harcayan, nereye harcanmasını yasaklıyorsa oraya sarfetmeyenlerdir."

107. Bazı münekkidler ayette geçen "... bu vaad, Tevrat'ta ve İncil'de muhtevîdir..." ifadesinin adı geçen bu kitaplarca doğrulanmadığını söylerler. İncil'le ilgili itirazları, bugünkü mevcut İncillere göre bile açıkça ters düşmektedir. Hz. İsa'nın, bu niyeti tasdikleyen sözleri vardır. Örneğin:

"Ne mutlu, doğruluk ve salâh uğruna eziyet edilenlere, çünkü cennet onlarındır." (Matta, 5: 10)

"Hayatını bulan onu kaybedecektir ve benim uğruma hayatını kay-

beden de onu bulacaktır.” (Matta, 10: 39)

“Ve, benim adım uğruna evlerini veya kardeşlerini veya kızkardeşlerini veya babalarını veya annelerini veya çocuklarını veyahut topraklarını terk eden herkes, yüz mislini ve ebedî hayatı miras alacaktır.” (Matta, 19:29)

Bununla birlikte, eldeki mevcut Tevrat’ın bütünlüğü içerisinde bu mukavele meselesini tasdik bir durum görülmediği doğrudur. Fakat, örneğin; pazarlığın ilk kısmı, şöyle ya da böyle bazı yerlerde zikredilmektedir:

“...Seni satın alan babanız o değil mi? Seni yaratan, pekiştiren o değil mi?...” (Tesniye, 32: 6)

“Dinle, ey İsrâil! Tanrımız olan Rab, bir olan Rab’dır. Tanrın olan Rabbi bütün yüreğinle ve bütün canınla ve bütün kuvvetinle seveceksin.” (Tesniye, 6: 4-5)

Fakat “pazarlığın” diğer bölümüne gelince, yani “cennetler vaadi”ni Filistin topraklarına hamletmişlerdir.

“Dinle, ey İsrâil! Ve onu yapmaya özen göster; ta ki sana iyilik olsun ve atalarının Tanrısı Rabbin sana va’dettiği gibi, süt ve bal akan diyarda ziyadesiyle çoğalasınız.” (Tesniye, 6: 3)

Çünkü bu, âhiret ve hesap gününe iman, Hak yolun ayrılmaz bir parçası olmasını rağmen; Tevrat’ın, ölümden sonraki hayat, hesap günü, mükâfât ve cezalar konusunda herhangi bir esas zikretmemesinden dolayıdır. Fakat yine de, orijinalinde Tevrat’ın böyle bir inancı ihtivâ etmediği anlamına gelmez. Hakikat şu ki, dejenerasyon dönemlerinde Yahudiler o kadar maddeci olmuşlardı ki, bu dünyadaki refah ve servetten başka Allah’tan herhangi bir mükâfâtın gelebileceğini düşünemez hâle gelmişlerdi. İşte bu yüzden, ibâdeti ve itâatine karşılık olarak Allah’ın insanogluna vermeyi taahhüt ettiği sözlerin hepsini aslından saptırmışlar ve bunları Filistin topraklarına hamletmişlerdir.

Bu çerçevede ayrıca unutulmamalıdır ki, orijinal Tevrat nüshasının birçok şekilde değişikliklere uğramış olması, yukarıda bahsedilen tahriflerin mümkün olduğunu göstermektedir. Ondan bazı bölümler çıkartılmış ve aslında olmayan bazı bölümlerde ona ilâve edilmiştir. Böylece, şimdiki bu haliyle Tevrat, sâfi olarak Allah’ın kelâmı olmayıp, bazı Yahudi âlimlerinin karıştırdıkları birçok yorumlar vs.’de ihtivâ etmektedir. O kadar ki, bazı yerlerde Yahudilerin rivayetlerini, ırkçı önyargılarını, hurâfelerini, arzu ve isteklerini, hukukî yorumlamalarını vs... Allah’ın sözüne karıştırdıkları ne varsa, bunları Allah’ın sözünden ayırt edebilmek tümüyle imkânsız hâle gelir. (Daha fazla izah için lütfen bkz. Âl-i İmrân an: 2)

التَّائِبُونَ

الْعَبِيدُونَ الْحَمِيدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمِيرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

- 112 Tevbe edenler,¹⁰⁸ ibâdet edenler, hamd edenler, (İslâm uğrunda) seyahat edenler,¹⁰⁹ rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar;¹¹⁰ sen (bütün) mü'minleri müjdele.

AÇIKLAMA

108. Arapça bir kelime olan “التَّائِبُونَ”, “tövbe edenler” anlamına gelir. Fakat burada geçtiği şekilde, “Sürekli bir özellik olarak pişmanlık duymaya sahip olanlar” anlamına gelir. Yani tekrar tekrar tövbeden geçerler. Ayrıca “tevbe” kelimesinin lugat manası “dönmek, yönelmek” veya “geriye dönmek” demektir. Buna göre, bu kelimenin tercümesi şöyle olur: “...Tekrar tekrar Allah'a dönen kimseler...” Bu hal, gerçek bir mü'minin en başta gelen özelliğidir. Zira bir mü'min bile, canını, malını Allah'a sattığı hususunda yaptığı pazarlığı bazen unutabilme istidadındadır. Çünkü bu duyu organlarıyla alâkalı olmadığı, aksine onun akli ve kalbi ile ilgili olduğu için bunların, gerçekte kendisinin değil bilakis Allah'a ait olduğunu her an unutabilir. Yani, bu yüzden, hakikî bir mü'min bile bazen “pazarlığı” unutabilmekte ve sanki bunların sahibi kendisi imiş gibi davranabilmektedir. Fakat bu, bir anlık dalgınlığını ve yaptığı anlaşmanın şartlarını ihlâl etmekte olduğunu farkederek etmez bu davranışından dolayı hemen pişmanlık duyar ve bundan utanır, Allah'a dönerek O'nun affını talep eder, yaptığı mukaveleyi yeniler ve her bir azgınlığının ayağını kaydırmasından sonra da, O'na bağlılığı hususunda şerefi üzerine and içer, söz verir. Bu şekilde bir pişmanlık ve nedâmet duygusu bile tek başına, insanın sahip olduğu imana her zaman döneceğinin bir teminâtıdır. Yoksa fitratından kaynaklanan zaafından dolayı kişinin, hiç hata yapmadan ve ihmal tuzağına düşmeksizin bu mukavelelerin şartlarını tam tamına ve hissederek yerine getirmesi mümkün değildir. İşte

bu nedenledir ki gerçek mü'mini överken Allah, "...tekrar tekrar Allah'a döner..." diye buyurmakta ve tam tersine, "Allah'a itâat ve kulluk hususunda mukavelesini yaptıktan sonra asla hataya düşmez" dememektedir. Bu da, insanın başarabileceği en yüce mükemmelliktir. Şimdi bu karakterin, gerçek mü'minlere ait özellikler listesinin en başında yer almasının hikmeti üzerinde biraz düşünelim: Bu, imanı ikrardan sonra suç işleyenleri ikaz etmek içindir. 111. ayette gerçekten inananların, canlarını ve mallarını Allah'a satanlar oldukları söylenmişti. Bundan sonra da, onları eğer gerçekten samimi olarak mü'min olmayı istiyorlarsa, her şeyden önce kendilerine bu özelliği kazandırmaları gerektiği ve daha fazla hataya sapmamaları için de inatçılık göstermeksizin hemen Allah'a dönmele-ri hatırlatılmaktadır.

109. Bazı müfessirler "السائحون" ibaresinin "...*oruç tutanlar*" anlamına geldiği görüşündedirler. Bu, kelimenin lugat manası değildir; aksine Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâd edilen sahih olmayan bir rivayete mebnî mecazdır. Bu nedenle, biz bu hususta kelimenin lugat manasından ayrılmamanın gerekmediği kanâatindeyiz. Yani, bu durumda, "...(*O'nun rızası için*) *yeryüzünde dolaşanlar*" manasına gelir. Çünkü bu kelime burada salt "...*yeryüzünde sadece dolaşmak* ..." anlamına gelmez; aksine "... İslâm'ı yaymak, cihâda çıkmak, kâfirlerin iktidarda oldukları yerlerden hicret etmek, insanları ıslâh etmek, gerçek bilgiyi aramak, helâlinden geçim sağlamak ve bunlara benzer asil ve yüce gayeleri tahakkuk ettirmek üzere yeryüzünde dolaşmak, seyahat etmek" gibi manaları içerir. Mü'minlerin bu karakterinin burada özellikle hatırlatılması, kendilerinin "*mü'min*" olduğunu iddia etmelerine rağmen cihâda gitmemiş olanları azarlamak içindir. Onlara hakikî bir mü'minin, Allah'ın kelimesini yükseltmek için yeryüzüne dağılan, inancının gereklerini yerine getirmek için bütün kuvveti ile çalışan ve yeryüzünde harekete geçmeye çağrıldığında evine kapanıp geride kalmayan kişi olduğu öğütlenmektedir.

110. Yani, imanın gerekleri, ibâdet, ahlâk, toplumsal davranış, kültür, ekonomi, politika, hukuk, savaş-barış, kısacası bireysel ve toplumsal hayatın bütün yönlerinde "...Allah'ın belirlediği sınırları titizlikle göz önünde bulunduran..." veya "... Allah'ın hükümlerini hakkıyla gözetten..." kimseler demektir. Onlar, arzularını tatmin için ne bu hudutları aşar ve kendi kafalarından kanunlar uydurur, ne de ilâhî hukuk yerine başka sistemleri ikame ederler. Onlar bu hudutları korur ve çiğnemelelerine mani olurlar. Binaenaleyh gerçek mü'minler öyle kimselerdir ki, Allah'ın belirlediği sınırları sadece yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda bütün güç ve imkânlarıyla bu hududu hâkim kılmak ve korumak için ellerinden geleni de yaparlar.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا
 لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ
 أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ أَسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ
 مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ
 إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ
 حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

- 113 Kendilerine onların gerçekten çılgın ateşin arkadaşları oldukları açıklandıktan sonra -yakınları dahi olsa- müşrikler için bağışlanma dilemeleri, Peygambere ve iman edenlere yaraşmaz.¹¹¹
- 114 İbrâhîm'in babası için bağışlanma dilemesi, ona yalnızca verdiği bir söz dolayısıyla idi.¹¹² Kendisine, onun gerçekten Allah'a düşman olduğu açıklandınca ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrâhîm, çok duygulu, yumuşak huyluydu.¹¹³
- 115 Bir topluluğa, Allah, hidâyet verdikten sonra, korkup sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar,¹¹⁴ onları sapıklığa sürükleyecek değildir. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir.

AÇIKLAMA

111. "... müşrikler için duada bulunmak... yakışık almaz..." ibaresi iki şeye delâlet eder. Birincisi; "biz onları seviyoruz ve onlara yakınlık duyuyoruz." İkincisi ise, "onların suçlarının bağışlanabilir olduğunu düşünüyoruz" demektir; sadâkati olduğu halde, günahkâr olan bir kimse için böyle şeyler istemekte, dilekte bulunmakta bir beis yoktur. Fakat isyankâr olduğu açıkça belli olan ve bu tutumunu gizleme ihtiyacını duymayan kimseye sevgi beslemek, ona karşı sempati duymak ve kendi sadâkatimizi şüpheye düşürecek bir yaklaşımla bu kimsenin durumunun

affedilebilir bir husus olduğunu düşünmek bir kere prensip olarak temelden yanlıştır. Yakın akrabalarımızdan dahi olsa, “müşrik” kimselerin affedilmeleri için duada bulunursak, bu tip suçların işlenmesini de teşvik etmiş oluruz. Çünkü bu tutum, akrabalık bağlarımız, Allah’a karşı beslediğimiz sadâkat ve samimiyetten daha değerli ve üstün kabul ettiğimiz, Allah’a ve O’nun yoluna duyduğumuz sevginin bütünüyle saf ve katışiksız olmadığı anlamlarına gelir. İsyankârlara karşı duyduğumuz bu sevgiden Allah da etkilensin de, ötekilerin hepsi bu suçtan cehennemi boylarken, kendi yakınlarımız olan bu kimseler bağışlansın diye arzulamaktayız. Açıkçası bütün bunlar, sadâkat ve samimiyete aykırıdır. İman, Allah’a ve O’nun yoluna olan sevgimizin kesinlikle saf olmasını ve Allah’ın dostunun bizim dostumuz, düşmanının da bizim düşmanımız olmasını gerektirir. Allah’ın, “... müşriklerin affedilmeleri için dua etmeyin” dememiş olması; bunun yerine, “müşriklerin yarlığanmalarını dilemek Peygamber’e de, iman edenlere de yaraşmaz” diyerek ikazda bulunması şuna işaret eder: “Sizin için doğru olsa, bizim düşmanlarımıza sempati göstermenin uygun olmadığını bizzat kendinizin düşünmesi ve suçlarının bağışlanabilir cinsten olmadığını bilmenizdir; hatta bu konuda bizden herhangi bir affin geleceğini de ummamalısınız.”

Bu hususta müşriklere, sadece imânî konularda sempati duyulmasının yasaklandığına iyice dikkat edilmesi gerekir. İnsânî ilişkilere gelince; bu da, kişinin kendi akrabasının haklarını gözetmesini, sevgi beslemesini, sempati ve merhamet hislerini taşımasını ve onlara karşı dostâne duygulara sahip olmasını gerektirir ve bu kesinlikle yasak değildir. Aksine bu tip bir davranış fazilet sayılır. İster mü’min, ister kâfir olsun, bir akrabama karşı bütün dünyevî vazifelerimizi yerine getirmemiz gerekir. Onun derdine ortak olmalı, muhtaç ve yetim olanlarına destek sağlamalı, hasta ve yaralı olanlarına, Müslüman olup olmadıklarına bakmaksızın olabildiğince yakınlık ve ilgi göstermeliyiz.

112. Buradaki atıf, babası ile olan bütün bağları kopardığı zaman Hz. İbrâhim’in söylediği şeylerdir:

“Sana selam olsun: Ben senin için Rabbimden bağışlanma dileyeceğim. Çünkü Rabbim bana karşı pek lütufkârdır.” (Meryem: 47)

“Ve sapanlardan olan babamı da bağışla. Beni, insanların yeniden diriltildikleri gün rezil rüsvay etme! O gün ne mal, ne evlat fayda verecektir. Allah’a ancak, selim ve saf bir kalble gelenler kurtulacaklardır.” (Şuarâ: 86-89)

“... Senin için bağışlamayı dileyeceğim; fakat Allah’tan gelecek herhangi bir şeyden seni kurtarmaya gücüm yetmez.” (Mümtehhine: 4)

İlgili ayetlerde, Hz. İbrâhîm'in (a.s.) babasının affedilmesi için kullandığı ifade ve tonun bile, çok ihtiyatla seçilmiş olduğuna dikkat edilmelidir. Fakat Hz. İbrâhîm (a.s.), kendisi için duada bulunduğu ve yargılanmasını istediği şahsın, açıkça Allah'a karşı gelmiş bir asi ve O'nun yolunun amansız bir düşmanı olduğunu fark edince, artık onun hakkında ihtiyatlı bir üslupla da olsa dua etmekten bizzat kaçınmış ve Allah'tan ona gelecek herhangi bir şeyi önleme gücüne sahip olmadığını açık ifadelerle ilan etmiştir. (Hatta bu kimse, kendisini sevgi ve ihtimamla besleyip büyüten babası dahi olsa, bu durum değişmedi.)

113. Kur'ân-Kerim'in, Hz. İbrâhîm (a.s.) hakkında kullandığı “إِبْرَاهِيمَ” ve “حَلِيمٌ” kelimelerinin, çok geniş manaları vardır. “Evvâh” yufka yürekli, ince ve yumuşak kalbli, alçakgönüllü, hüzünden müteessir ve Allah korkusundan kalbi ürperti içinde olan kimse demektir. “Halîm” ise, çeşitli şartlarda kendine hâkim olan, hiddetli ve düşmanlık ânında kendini kaybetmeyen ve muhabbetinde, dostluk ve ilişkilerinde itidali koruyan kimsedir. Kelimelerin her ikisi de burada, en geniş anlamlarında kullanılmıştır. Hazreti İbrâhîm (a.s.), Cehennem ateşinde yanacak olan babasına karşı son derece merhametli ve saygılı olması nedeniyle, onun için duada bulundu. Kendisine hâkim ve ihtiyatlı bir yapıya sahip olduğundan, kendini İslâm yolundan uzaklaştırmak için gaddarca zulmeden babasına bile dua etmiştir. Kısaca, O, Allah'tan gerçekten korkardı ve babası için bile olsa, sınırları aşmayı bile düşünmedi ve babasının bir Allah düşmanı olduğunu anladığı anda da, onunla olan bütün ilişkilerini kesti.

114. Şu, şu düşüncelerden, fiillerden ve yollardan uzak durmaları için önceden yapmamaları gerekenleri, “Allah, onlara açıklar”. Fakat yine de buna aldırılmaz ve bâtil düşünce ve eylemlerinde ısrar ederlerse, o taktirde Allah, hidâyetini onlardan esirger ve izlemeye karar verdikleri bâtil yolda yürümelerine mani olmaz.

Bu, Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli bölümlerinde, hidâyeti kendi zâtına, dalâleti de insanlara nisbet eden ifade tarzının anlaşılmasında umûmî bir prensiptir. Allah'ın hidâyeti uyarınca, Allah önce, peygamberler ve kitaplarıyla, ‘hak’ olan yolunu insanlara açıklar. Daha sonra bu yola uymak niyeti taşıyanlara imkân verir. Hak yolu takip hususunda onları zorlamaz. Şayet, Hak yolun kendilerine açıklanmış olmasına rağmen hâlâ bâtil yollarda yürümeye inat ediyorsa, o taktirde Allah, bilakis peşinden gitmeye kararlı oldukları yolu izlemeye imkân verir.

Burada bu hususun geçtiği sözün gelişi mucibince, bu durumun burada da açıklanışı, daha önce geçen paragrafta bahsi geçen kimseleri uyarma, daha sonraki bölümde de zikredilecek onları da tanıtma anlamına gelir.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ

مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ
قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

- 116 Gerçek şu ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka veliniz ve yardımcınız yoktur.
- 117 And olsun Allah, peygamberin, muhâcirlerin ve ensârın üzerine tevbe ihsân etti.¹¹⁵ Ki onlar -içlerinde bir bölümünün kalbi nerdeyse kaymak üzereyken¹¹⁶ ona güçlük saatinde tâbi oldular. Sonra onların tevbelerini kabul etti.¹¹⁷ Çünkü O, onlara (karşı) çok şefkatlidir, çok esirgeyicidir.

AÇIKLAMA

115. Gösterdikleri üstün hizmet nedeniyle Allah, Tebûk Seferi ile alâkalı olarak Hz. Peygamber'i ve ashâbını, dikkatsizliklerinden kaynaklanan yanlışlarından dolayı affetti. Hz. Peygamber'in (s.a.) hatası, cihâda katılabilecek durumda oldukları halde, bazı kimselerin geride kalmalarına müsaade etmiş olmasıydı. (Ayet: 43)

116. Bu, önceleri öyle kritik bir anda savaşa gitmeye pek arzulu olmayan, fakat daha sonra, kalblerinde gerçekten imana sahip olmaları ve Hak yolu sevmeleri nedeniyle bu zayıflıklarını yenen samimi sahâbelere işaret eder.

117. Yani, Allah bir insanı, bizâtihi düzelttiği bir zaafından dolayı cezalandırmadığı için, onların yanlış eğilimlerini hesaba çekmeyecektir.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾
يَتَّيْنُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نِيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

118 (Savaştan) geri bırakılan üç (kişiyi) de (bağışladı).¹¹⁸ Öyle ki, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmişti; nefisleri de kendilerine dar (sıkıntılı) gelmişti ve O'nun dışında (yine) Allah'tan başka bir sığınacak olmadığını iyice anladılar. Sonra tevbe etsinler diye onların tevbesini kabul etti. Şüphesiz Allah, (yalnızca) O, tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir.¹¹⁹

119 Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğru (sâdık) olanlarla birlikte olun.

120 Medîne halkına ve çevresindeki bedevîlere, peygamberden geri kalmaları, kendi nefislerini onun nefisine tercih etmeleri yakışmaz. Bu, gerçekten onların Allah yolunda bir susuzluk, bir yorgunluk, 'dayanılmaz bir açlık' (çekmeleri), kâfirleri 'kin ve öfkeyle ayaklandıracak' bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazan-

maları karşılığında, mutlaka onlara bununla sâlih bir amel yazılmış olması nedeniyledir. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların ecrini kaybetmez.

AÇIKLAMA

118. Geriye kalışlarının mazeretlerini Hz. Peygamber'e (s.a.) arz etmek üzere gelenler arasında bu üç kişi de bulunuyordu. Onların seksenden fazlasını, Hz. Peygamber'e yalan mazeret beyan eden münâfıklar teşkil ediyordu. Hz. Peygamber söylediklerini kabul etti ve onları başından savdı. Daha sonra sıra, gerçek birer mü'min olan bu üç kişiye geldi. Bunlar suçlarını açıkça itiraf ettiler. Bundan dolayı, Hz. Peygamber, onların hakkındaki kararını tehir etti ve durumları konusunda Allah'tan herhangi bir karar gelinceye kadar onlarla her türlü sosyal münâsebeti kesmelerini Müslümanlara emretti. Onların durumları hakkında karar vermek için de bu âyet-i kerime nâzil olmuştur.

Bu konuda, söz konusu üç kişinin halinin, 99. açıklama notunda geçen yedi insanın durumundan farklı olduğu hususu akılda bulundurulmalıdır. Onlar ise, hatalarından dolayı hesaba çekilmeden önce kendi kendilerini cezaya çarptırışlardı.

119. Durumları, bu âyet-i kerimede belirtilen üç kişi, Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rabî' idi. Bunlar, daha önce de söylendiği gibi samimi birer mü'min idiler. Bu hâdiseden önce samimiyetlerini isbât edecek birçok delil ortaya koymuşlardı. Son ikisi, Bedir Harbî'ne de katılmışlardı. Dolayısıyla imanları, her türlü şüpheden uzaktı. Kâ'b ise, sadece Bedir Savaşı'na katılmamış, Hz. Peygamber'in diğer bütün seferlerine iştirâk etmiş bulunuyordu. Fakat yaptıkları tüm bu hizmetlerine rağmen, bütün sağlam Müslümanların cihâda gitmeleri emredildiği Tebûk Seferi gibi çok kritik bir zamanda göstermiş oldukları ihmalden dolayı şiddetle cezalandırıldılar.

Tebûk dönüşünde Hz. Peygamber (s.a.) Müslümanlara, sefere katılmayanlardan tüm alâkalarını kesmelerini emretti. Hatta o kadar ki Müslümanlar bunların selâmını bile almayacaklardı. Bu şekilde devam eden sosyal boykot ve tecridden kırk gün sonra, ailelerine de, onlarla teşrik-i mesâide bulunmamaları emredildi. Velhâsıl, onlar Medîne'de bu ayette de anlatıldığı gibi, çok kötü bir duruma düştüler. Nihayet, elli günlük bir boykottan sonra, söz konusu üç kişinin affedildiklerini ilan eden bu ayet nâzil oldu.

Yukarıda zikredilen boykot hikâyesi, bu üç kişiden biri olan Kâ'b b.

Mâlik tarafından detaylı olarak anlatılmıştır. Yaşı ilerleyip gözleri de görmez bir hâle geldiğinde, hikâyesini kendisine her yerde eşlik eden oğlu Abdullah'a bizzat kendisi anlatmıştır. Bu hikâye, herkes için güzel bir ders olduğundan, Kâ'b b. Mâlik'in kendi ifadesi ile aynen aktarıyoruz:

"Hz. Peygamber, her ne zaman Müslümanları cihâda hazırlanmaları için teşvik ettiyse, ben de bu hususta hazırlıklar yapmaya karar verirdim. Fakat eve gittiğimde, 'Acelesi yok. Hele bir zamanı gelsin, hazırlıklarımı kolayca yapar, yola koyulurum' diyerek ihmalkârlık yapardım. Bu ihmalcilik durmayıp devam etti. Bu şekilde, ordu sefere çıkacağı zamana kadar hazırlıkları yine ihmal ettim. Hiçbir hazırlık yapmadığım halde kendi kendime, 'Adam sen de! Bir iki gün sonra ben de hazırlanır, onlara yolda yetişirim' dedim. Fakat ihmalkâr oluşum, niyetlerimi uygulamaya koymaktan beni yine alıkoydu. Sonunda orduya katılabilmem için hiçbir fırsat kalmadı. Bedbahtlığıma ilâveten, sefere katılmayıp Medîne'de kalan diğer kimselerin de ya münâfık, ya yaşlı, ya da cihâda gitmeleri uygun olmayan insanlar olduğunu görünce hepten mahvoldum ve bu, vicdanımı sürekli kemirdi durdu.

Her defasında olduğu gibi, Tebûk seferinden dönüşünde de Hz. Peygamber (s.a.), mescidde iki rek'at namaz kıldı. Daha sonra, halkla görüşmek üzere orada oturdu. Önce sayıları, seksen küsur olan münâfıklar huzuruna geldi; ciddi ciddi yeminlerle, utanmadan aslı astarı olmayan uydurma mazeretlerini söylediler. Hz. Peygamber (s.a.), onlardan her birinin uydurma hikâyelerini dinledi, gösterdikleri görünüşteki mazeretlerini kabul etti ve kalblerinde gizlediklerini ise "Allah sizi affetsin" diyerek Allah'a havale etti. Daha sonra mazeret beyan etme sırası bana geldi. Rasûlullah'a doğru yürüdüm ve selam verdim. Gülümseyerek, 'Peki seni ne tuttu?' dedi. (Bir an durakladım). Vallahi, şu dünyadan her kim olursa olsun, onu ikna etmek için bir veya birkaç mazeret uydurabilirdim. Çünkü konuşma ve ikna sanatında pek mâhir biriydim. Fakat burada benden açıklama yapmamı isteyen Yüce Peygamber'di. İnaniyorum ki şayet ben onu, şu anda yalan mazeretler uydurarak kandırsam bile, Allah söz konusu durum hakkında hakikatı O'na bildirir ve tekrar O'nu öfkeliendirirdim. Öte yandan, eğer doğruyu söylesem, bir an için belki O'nu kızdırmış olmama rağmen umulur ki, Allah beni affedebilirdi. İşte bunun için, dedim ki: 'Hayır, ya Rasûlullah! Vallahi benim sizden geri kalmama sebep olacak hiçbir özrüm yoktu. Ben, Tebûk seferine katılmak için her yönden, her zamankinden daha çok hazırlanabilecek güçtüydim.' Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): 'Hakikaten bu şahıs doğru söyledi' dedi. Daha sonra bana döndü ve 'Ey Kâ'b! Haydi kalk, Allah hakkında hükmedinceye kadar bekle' buyurdu.

Ben de kalktım ve kabilemin mensupları arasındaki yerime oturdum. Hiçbir mazeret ileri sürmediğim için etrafımdakiler hemen beni dürtmeye ve azarlamaya başladılar. Bu durumda şeytan bana 'Git ve yalan mazeretler uydur' diyordu. Fakat benden başka aynı şeyi söyleyen Mürâre b. Rabi' ve Hilâl b. Ümeyye gibi daha iki iyi kimsenin de bulunduğunu öğrenince, söylediklerimden dolayı memnun oldum ve doğru ne ise, onda sebât ettim.

Bu olaydan sonra, Hz. Peygamber (s.a.), aynı durumda olan üçümüzle Müslümanların konuşmasını yasaklayan bir emirname çıkardı. Diğer iki kişi evlerine kapandıkları halde, ben evimden dışarı çıkar, namazları cemâatle kılar ve çarşı pazarda dolaşırdım. Benimle hiçbir kimse konuşmadığı için, bana hiç tanıdığı olmayan yabancı bir şehirdeymişim gibi geliyordu. Mescide vardığımda, daha önceleri olduğu gibi selamımı verir ve Hz. Peygamber'in (s.a.) selâmımı almasını beyhûde yere beklerdim. Sonra namazı Rasûlullah'a (s.a.) yakın kılardım ve gizlice onu gözetlerdim. Namazıma durduğum sıra, bana doğru dönerdi. Fakat ben onun tarafına bakınca da, yüzünü çevirirdi. Bu durum böyle sürüp benim için dayanılmaz bir hal alınca, bir gün, amcamın oğlu ve çocukluktan beri arkadaşım olan yeğenim Ebû Katâde'yi görmeye gittim. Bahçesinin duvarını tırmanarak aştım ve selam verdim; fakat vallahi o bile selamımı almadı. Bunun üzerine ben de:

- Ey Ebû Katâde! Allah adına sana soruyorum; ben Allah'ı ve Rasûlû'nü sevmiyor muyum? dedim. Fakat sustu, cevap vermedi. Tekrar Allah adına sordum. Yine sükût etti. Üçüncü bir kez Allah adına tekrar and verdim. Bu defa sadece:

- Allah ve Rasûlû daha iyi bilir, diye cevap verdi. Gözlerim yaşla dolu ve oradan da umutsuzca ayrıldım, geri döndüm.

O günlerde başka bir hâdise daha olmuştu. Bir keresinde pazardan geçen bir Suriyeli bana gelerek ipek içine sarıtlı bir mektup verdi. Bu mektup, Gassan Kralı'ndan geliyordu ve şöyle diyordu: 'Haber aldığımıza göre senin liderin, bu günlerde sana ezâ ve cefâ ediyormuş. Fakat sen, öyle değersiz alelâde bir şahıs olmadığın için, biz senin orada heba olmana rıza göstermeyiz. Binaenaleyh, bize gel, sana şânına lâıyk bir hürmet ve ih-sânda bulunuruz.' Mektubu okuyup bitirince kendi kendime, 'İşte bir im-tihan daha' dedim ve derhal mektubu yanmakta olan ocağın içine attım.

Boykotun kırkinci günü falandı. Bir gün baktım birisi, Hz. Peygam-ber'den, bundan böyle artık eşlimden de ayrı kalacağım haberini getirdi. 'Onu boşayacak mıyım?' diye sordum. 'Hayır' dedi, 'sadece ayrı duracak-sın.' Bu haber üzerine eşime: 'Babanın evine git ve Allah'tan benim hakkımda bir hüküm gelinceye kadar bekle' dedim.

Nihayet boykotun ellinci günü sabah namazını kıldıktan sonra, son

derece üzgün bir şekilde evimin damında otururken, tam o sırada “Kâ'b ibn Mâlik, müjde!” diye olanca kuvvetiyle bağırان birisinin sesini işittim. Hemen Allah'ın huzurunda secdeye kapandım. Çünkü affım için gerekli emrin gelmiş olduğunu anlamıştım. Az sonra, tevbemin kabulünden dolayı beni tebrik etmek için koşanlarla evimiz dolup taşmaya başladı. Kalktım ve doğruca mescide gittim. Mutluluktan Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzünün parıldadığını görüyordum. Selâmımı aldı ve şöyle buyurdular: “Seni tebrik ederim; bugün hayatının en hayırlı günüdür.”

- “Ya Rasûlullah! Bu müjde sizden mi, yoksa Allah tarafından mı” diye sordum. O da, “Hayır, Allah'tandır” diye cevap verdi. Daha sonra bu ayetleri (117 ve 118) okudu. “Ey Allah'ın Rasûlü! Tevbe için bütün malımı mülkümü sadaka olarak bağışlamam isteniyor mu?” diye sordum. Allah'ın Rasûlü:

- (Hayır) malının bir kısmını kendine alıkoş. Böylesi senin için daha hayırlıdır, buyurdu. Buna göre ben de:

- Şu Hayber'deki hissemi alıyorum, dedim. Geri kalan malımın tümünü sadaka olarak dağıttım ve daha sonra Allah'a şöyle yemin ettim: ‘Allah beni bu badireden ancak doğruluğumla kurtardı. Artık ben, bundan böyle yaşadığım sürece doğrudan başka hiçbir söz söylemeyeceğim.’ Şu ana kadar da gerçeğın aleyhinde kasten bir söz söylememiş olmam bundandır. İnşaaallah, aynı şekilde gelecekte Allah'ın beni yalanlardan koruyacağını umarım.”

Bu kıssa ibret alınacak birçok dersleri içermektedir. Her mü'minin bunları, kafasına ve kalbine nakşetmesi gerekir.

Bu derslerin ilki ve en önemlisi şudur: İslâm ile küfür arasında süren çatışma son derece önemli ve hassastır. Bu hususta mümkün olduğu kadar uyanık ve dikkatli olmalıyız. Faal olarak “küfür” tarafına katılan kimsenin durumunu anlatmak gereksizdir; zira o açıktır. Eğer bir Müslüman ömründe bir kere bile olsa, İslâm'ın yanında yer almakta en ufak bir ihmal gösterse ve bunu da hiçbir art niyeti olmaksızın yapsa dahi, bütün hayatı boyunca yaptığı ibâdetleri, amelleri ve İslâm uğrunda bulunduğu fedâkârlıkları tümüyle kaybetme ile karşı karşıya kalır. İşte Bedir, Uhud, Ahzab ve Huneyn savaşlarında büyük işler başarmış ve samimiyet ve imanları şüpheden bütünüyle uzak değerli kimselere bile böyle şiddetli bir tavır alınması bundandır.

Birincisi kadar önemli olan ikinci hususa gelince, kişi vazifesini yaparken en ufak bir ihmali bile kesinlikle düşünmeli. Çünkü bu tür bir ihmal, kişiyi affedilmez suçlar arasında sayılan büyük bir günahı işlemeye götürür. Bir kimsenin herhangi bir art niyet olmadan bir suçu işlemesi

gerçeği bile kişiyi cezalandırmadan kurtaramaz.

Son olarak bu olaydan alacağımız ders şudur: Bu kıssa bize, Hz. Peygamber'in (s.a.) liderliğinde ortaya konan toplum modelinin gerçek özünü gösteriyor. Bir tarafta, haince işleri herkes tarafından çok iyi bilinen münâfıklar vardı. Kendilerinden, sergiledikleri hâince davranışlardan daha iyisi beklenmediği için, ileri sürdükleri yalan mazeretleri hiç itiraz etmeden kabul edildi. Diğer tarafta, mü'min olduğu isbât edilmiş ve her tür şüpheden uzak fedâkârlıkları olan o üç kişinin halini bir düşünelim. Onlar, kendilerini haklı çıkarmak üzere hiçbir yalan hikâye uydurmayıp aksine, kabahatlerini açık ve net olarak itiraf ettiler. Fakat münâfıkların tersine, ağır bir cezaya çarptırıldılar. Bu ceza onlara, imanları hakkında bir şüphe bulunduğundan dolayı değil, fakat o kendileri gibi gerçek mü'minlerin, ancak bir münâfığa yakışacak davranışa benzer bir davranış sergilediği için verildi. Böylece, bu ceza ile hatırlatılmak istenen husus şu idi: "Siz dünyanın tadı tuzusunuz. Ama sizin gibi iyi insanlar da bozulursa, o zaman, bu dünyanın tadı tuzu nereden gelecek?"

Meselenin dikkate değer bir başka yönü de vardır. Bu olayda, liderin ve onun takipçisi Müslüman toplumun ortaya koydukları tavır gerçekten eşsizdir. Azıcık dahi olsa herhangi bir kin ve öfke duygusu karıştırmamak şartıyla lider, şefkat duygusundan da ayrılmaksızın tebaasını -gerektiriyorsa- en şiddetli bir şekilde cezalandırabilir. Onun cezası, babanın oğluna verdiği cezaya benzer. Babalık şefkatinin ne olduğunu anlar anlamaz kişi, liderinin, kendisine verdiği cezanın, hareketlerini ıslâha yönelik, dolayısıyla kendi hayrına olduğunu anlar. Böylece takipçi çok zor şartlar altında bile en mükemmel itâat örneğini sergiler. Ağır cezalandırmadan muzdarib olur; ama bunu şahsî veya taassubî gurur meselesi yaparak liderine başkaldırmayı asla düşünmez. Hatta önderin sevgisine karşı kalbinde hiçbir nefret beslemez; aksine onu öncekinden daha çok sevmeye başlar. Hayatının bu en mutsuz süresi boyunca, liderinden sadece şefkatli bir bakışın özlemine çeker. Böyle bir kimsenin durumu, umudu gökte gördüğü bir bulut parçasında olan kuraklık ve kıtlık içinde kıvranan çiftçiye benzer.

Şimdi de, hiçbir toplum tarafından gösterilemeyen en kuvvetli disiplin ve en yüksek ahlâkî espriyi ortaya koyan İslâm toplumuna bir göz atalım. Liderin emretmesiyle bir toplum söz konusu kişilere bütünüyle yabancı hale geliyor. Liderin boykot ilan etmesiyle genel olarak da, özel olarak da bütünüyle bir toplum o ferde yabancı oluyor. O kadar ki, en yakın akraba ve candan arkadaşları bile onunla konuşmamaktadır artık. Hatta hanımı bile onu kendi başına bırakmaktadır. Çevresindekilere samimiyeti konusunda şüphe edip etmediklerini kendisine söylemeleri

hususunda yeminle yalvarıyor. Fakat ömrünü beraber geçirdiği en samimi arkadaşları bile, gerekli şahidliği Allah ve Rasûlü'nden istemesi gerektiğini söyleyerek geçiştiriyorlar. Ama gösterilen bu sıkı disipline rağmen, toplumdaki ahlâkî espri, kimsenin kötülüğe başka kötülükleri ilâve ederek bu düşkün kardeşinin durumundan avantajlar sağlamaya çalışmayacak kadar yüce ve temizdir. Aksine her fert, kardeşinin bu gözden düşmüş haline üzülüyor ve affedilir edilmez de onu kucaklayıp bağırlarına basmak için yarışıyorlar. Zaten ona müjdeyi vermek için evine aceleyle koşuşmaları da bundandır.

Kur'ân'ın oluşturmak istediği dürüst toplum modeli, işte yukarıda anlatıldığı gibidir.

Allah'ın, onları sadece affettiğini bildirmekle kalmayıp, aynı zamanda Tevvâb (Tevbeleri kabul eden) ve Rahîm (Merhamet eden) sıfatları da zikretmesinin nedenini, bu sebeb-i nüzûl açıklar. Bu, elli günlük cezaları süresince gösterdikleri samimiyetlerinin bir sonucuydu. Böyle yapmayıp da şayet onlar, kabahati işledikten sonra küstahlık gösteren ve gururu rencide olan herhangi birinin yapacağı gibi öfkeyle ve uygunsuz hareketlerle karşılık verseydiler veya boykot süresince, adeta toplumla olan bağları koparmak pahasına bu karara asla boyun eğmeyecekleri gibi bir anlama gelen tavırda bulunsaydılar ya da bu boykot süresini, toplum içinde memnuniyetsizlikleri yaygınlaştırmak ve lidere karşı güçlü bir "muhâlefet" oluşturmak için bütün hoşnutsuzları etraflarında toplamakta geçirmiş olsaydılar, işte o zaman toplumdan kesinlikle uzaklaştırılıp ihrâc edilmiş olacaktı. Ve adeta onlara şöyle denilecekti: "Artık gidiniz ve kendi benlik putunuza tapınız! Çünkü bundan böyle artık Allah'ın Kelimesi'ni yüceltmek için size hiçbir imkân verilmeyecektir." Fakat bu üç kişi, kendilerine açık olmasına rağmen bu tip yolu benimsemediler. Aksine, görüldüğü gibi farklı bir yol tuttular ve Allah'a kul olma özelliği sayesinde, kalblerinde bulunabilecek her türlü putu yok ettiklerini; kendilerini Allah'ın yoluna tamamiyle vakfetmiş olduklarını; İslâm toplumuna katılırken bir daha geri dönmek için bütün gemilerini yaktıklarını; bu uğurda her türlü muâmeleyle dayanacaklarını; fakat yine de İslâm ümmeti içinde kalmak pahasına şiddetli aşağılanmalara göğüs gereceklerini isbât ettiler. Bundan dolayı da, evvelki haysiyet ve şerefleriyle yeniden cemâate kabul edildiler. İşte o affedilişin şefkatli kelimeleri: "Allah, onlara şefkati ile yöneldi ki onlar da O'na tevbe etsinler." Hadisenin gerçek çehresini, Kur'ân-ı Kerim, bu veciz ifadelerle tasvir etmiştir. İlk önce Mevlâ ilgisini bu üç kulundan esirgemiş, fakat hâlâ kendi rahmet kapısını terk etmemiş olduklarını ve buruk, perişan kalbleri ile orada beklediklerini görünce, onların sadâkatlerini takdir ederek tekrar cemâate dahil etmek için onlara yönelmiştir.

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً

صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧١﴾ • وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٧٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَتَيْلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلَيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ؕ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٧٣﴾ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيْكُمُ زَادَتْهُ هَذِهِ ؕ إِيْمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَهُمْ

يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٧٤﴾

- 121 Küçük, büyük infâk ettikleri her nafaka ve (Allah yolunda) aştıkları her vadi, mutlaka Allah'ın yapmakta olduklarının daha güzeliyle onlara karşılığını vermesi için, (bunlar) onlar adına yazılmıştır.
- 122 Mü'minlerin tümünün öne fırlayıp çıkmaları gerekmez. Öyleyse onlardan her bir topluluktan bir grup çıktığında, (bir grup da), dinde derin bir kavrayış edinmek (tefakkuhta bulunmak) ve kavimleri kendilerine geri döndüğünde onları uyarıp korkutmak için (geride kalabilir). Umulur ki onlar da kaçınıp sakınırlar.¹²⁰
- 123 Ey iman edenler! Küfre sapanlardan size en yakın olanlarla savaşın;¹²¹ sizde 'bir güç ve caydırıcılık' görsünler.¹²² Ve bilin ki gerçekten Allah takvâ sahipleriyle beraberdir.¹²³

- 124 Bir sûre indirildiğinde, onlardan bazıları: “Bu, hanginizin imanını arttırdı?” der. Ancak iman edenlere gelince; onların imanını arttırmıştır ve onlar müjdeleşmektedirler.¹²⁴

AÇIKLAMA

120. Bu ayetin anlamını kavramak için, alâkalı olduğu 97. ayetin göz önünde bulundurulması gerekir. “Bedeviler kâfirlik ve münâfıklıkta daha beterdirler. Allah’ın peygamberlerine gönderdiği hükümleri bilmeme-ye ve tanımamaya daha yatkındırlar.”

Kur’ân-ı Kerim, 97. ayette hastalığı sadece teşhis ederek belirtilerine işaret etmişti. Bedeviler, Allah yolunun kanunları konusundaki cehâletleri yüzünden nifak hastalığından muzdarib idiler. Bu, bilginin merkeziyle hiçbir münâsebet kurmadıklarındandı. Sûrenin bu sonuç bölümünde bu illetin çaresi gösterilmektedir ki, İslâm ve onun muhtevâsı hakkında bir anlayışa sahip olsunlar. Bunun için, herkesin evini barkını terk ederek bu bilgiyi öğrenmek üzere Medîne’ye gelmesi gereksizdir. Ancak, her kabile ve bölgeden sadece bazı kimselerin ilim merkezlerine (Medîne, Mekke ve benzeri) gelmeleri ve İslâm’ı öğrenmeleri ve sonra da bölgele- rine dönerek genel halk arasında onun öğretilerini yaymaları yeterlidir.

Bu, İslâmî hareketi güçlendirmek için tam zamanında verilen çok önemli bir talimâtıdır. Zira o sıralarda insanlar doğru-düzgün malûmât sahibi olmadan büyük kalabalıklar halinde İslâm dairesine giriyordu. İslâm’ın ilk yıllarında böyle bir talimâta ihtiyaç olmadığı açıktır; çünkü başlangıçta İslâm’a girenler, manasını tam anladıktan sonra onu kabul ediyorlardı. Hiçbir kimse ön araştırma yapmadan Müslüman olmayı düşünmemişti. Çünkü İslâm’ı kabul etmek, aynı zamanda eziyetler görmeye açık bir davetiye idi. Hareket başarıya ulaşıp belli yerlerde güç kazanmaya başladığı zaman, oraların sakinleri, bölük bölük İslâm dairesine girmeye başladılar. Tabiatıyla kabul etmeden önce, inancın içerdiği muhtevâyı çok az kimse kavramıştı. Bunun yanında, hareketin sebep olduğu hâlet-i rûhiye neticesinde insanların ezici çoğunluğu, önceden oldukları halleriyle pek değişmeden İslâm dairesine girmekte idiler. Sayı olarak bu büyük artış, dış görünüş itibarıyla İslâm’ın büyük bir güç kazanmasını sağlıyordu. Fakat İslâm konusunda doğru bilgiye sahip olmadıkları ve onun ahlâkî vazifelerini yerine getirmeye hazır bir kıvamdan da yoksun oldukları için, aslında bunlar İslâm’a değil faydalı olmak, bilakis zarar bile verebilirlerdi. Bu durum, Tebûk seferine hazırlıklar yapıldığı sırada

açıkça ortaya çıktı. Allah'ın, İslâm toplumunu tek bir bütün haline getirecek gerekli adımların atılması için söz konusu talimatı göndermesi bu sebeptendir. Bundan dolayı, bütün yerleşim merkezlerinden bazı kimseler çağırılarak onlara İslâmî vecibeler öğretildi ve bu konularda fiilen eğitildiler. Böylece bütün İslâm'a mensup olanların Allah'ın belirlediği hudutlar hakkında bilgi sahibi olmaları için, bu kimseler dönüşlerinde kendi kavim ve insanlarına bunu talim edip öğreteceklerdi.

Bu konuyla ilgili olarak *ayrıca iyice bilinmelidir ki*; bu ayette kitle eğitimi hakkında verilen emir, yalnızca okuma-yazma ile ilgili değildir. *Aslında, kitleler arasında İslâm'ın anlaşılmasını ve kitlelerin İslâm dışı yollar-dan korunabilmelerini sağlama, bu emirin kesin hedefiydi.* Bizzat Allâh-u Teâlâ'nın Müslümanlara sunduğu eğitimin hakikî ve daimî gayesi budur. Ve bu yüzden de her eğitim sistemi bu kritere göre değerlendirilir ve bu yukarıdaki hedefin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesine göre, ne derece İslâmî bir eğitim olup olmadığı anlaşılır. Dolayısıyla en temel hedefinin, yukarıda altı çizili olarak belirtilen noktaları başarmak olduğu bilinmelidir. Bu olmadan, çağının Einstein'ını veya Freud'unu çıkarsa bile, herhangi bir eğitimi onaylamak ve ona İslâmî eğitim demek mümkün değildir.

Metinde geçen “يُغْفِرُوا فِي الدِّينِ” ibaresinin kelimelerinin doğru anlamı üzerinde durmakta yarar var. Çünkü bu kelimeler, son zamanlarda insanlar arasında çok garip bazı yanlış anlamalara yol açmış ve Müslümanların dinsel eğitimlerinde, hatta genel olarak tüm dinî hayatlarında öldürücü zehirler saçmıştır. Şüphesiz ki Allah, bu kelimeleri Müslümanlara eğitimin maksadını öğretmek için kullanmıştır, yani bu İslâmî hayat tarzını ve sistemini iyice kavramak ya da başka bir ifadeyle, hayatın her sahasında İslâmî olan ve olmayan düşünce ve tavırlarını ayırt edip onlar hakkında hüküm verebilmek için, İslâm'ın gerçek yapısı ve ruhuyla tanışmak demektir. Fakat daha sonra, teknik bir ifade olarak İslâm Hukuk ilmine “*fıkıh*” ismi verilince; bu kelime, dış şekillerin ayrıntılı, cüz'iyât ile uğraşan ve İslâm hukukunun küllî yorumunu reddeden “bilim” için de kullanmaya başlandı.

“*Fıkıh*” kelimesi “*fakaha*” ve ayette geçen “*li-yetefakkahu*” ile aynı kökten olduğu için, Kur'ân'ın bu emrinin, fıkıh bilgisini elde etmek hakkında olduğu şeklinde bir yanlış anlayış ortaya çıktı. Bu ilmin, İslâm'ın hayat sistemi içerisinde önemli bir yeri olduğu inkâr edilemez. Ne var ki Kur'ân'ın ifade etmek istediği şeyin hepsi olmayıp, sadece bütünü bir parçasıdır. Bu yanlış anlama nedeniyle, İslâm toplumunun uğradığı zararların hepsini burada saymamız mümkün değildir. Fakat şu kadarını belirtmek gerekir ki, İslâm'ın ruhuna hiç önem vermeksizin, İslâm'daki dinî

eğitimin, salt zâhirî şekillerin yorumuna indirgenmesinin sebebi işte bu yanlış anlamadır. Sonuçta bu durum, zorunlu olarak kuru bir şekilcililiğin, Müslümanların hayatının nihâî gayesi haline gelmesine sebep olmuştur.

121. Bu ayetin zâhirinden, kâfirlerle savaştan sadece onların yaşadıkları bölgelere yakın Müslümanların sorumlu tutuldukları neticesi çıkarılabilir. Ancak, eğer bu ayeti, müteakib paragrafla birlikte okursak, şu gerçek ortaya çıkar: “Yakınınzdaki kâfirler sözü, samimi Müslümanlar arasına karışarak İslâm toplumuna çok büyük zararlar veren münâfıkları gösterir.”

Bu, söz konusu bölümün daha başında 73. ayette ifade edilen ilk husustur. Aynı emir, burada Müslümanlara meselenin önemini iyice anlatmak, yani kavmî, ailevî, ictimâî ve daha önceden bağlı oldukları birtakım işlere aldırmaksızın kâfirlere karşı cihâda teşvik etmek üzere tekrarlanmıştır. İki emir arasındaki tek fark, 73. ayette Müslümanlardan sadece onlarla cihâd etmeleri istenmesine rağmen, bu ayette “Onlarla savaşın (kûtâl edin)” gibi tamamen münâfıkların kökünü kazımayı onlara iyice anlatmayı hedefleyen kelimeler kullanılmıştır. İki ayet arasında başka bir fark da şu iki kelimedir: 73. ayette “münâfıklar ve kâfirler” diye iki kelime kullanıldığı halde, bu ayette sadece “kâfirler” kelimesi kullanılmıştır. Bunun sebebi, münâfıkların bir Müslümanmış gibi iddia ettikleri bütün haklarını kaybettiklerini göstermektedir. Çünkü, “münâfıklar” kelimesi içerisinde bu genişlik vardı.

122. Bu şu demektir: “Onlar (mü'minler) bundan sonra, şu ana kadar onlara karşı gösterdikleri yumuşak muâameleyi göstermemelidirler. Bu zaten daha önce 73. ayette “Onlara karşı katı olun ve haşın davranın” biçiminde ifade edilmişti.

123. Bu uyarı iki mana içermektedir ki her ikisi de burada ifade edilmiştir: Birincisi; “Eğer siz, aranızdaki ferdî, ailevî ya da iktisâdî ilişkilerden dolayı onlara karşı herhangi bir şekilde yumuşaklık gösterirseniz, böyle bir şeyin takvâya ters düşeceğini bilmelisiniz. Çünkü takvâ yani Allah korkusu ile Allah düşmanlarıyla dostça ilişkiler kurmak, bağdaşmaz. Eğer Allah'ın yardımını arzu ediyorsanız, bunlara son vermelisiniz.” İkincisi; “Onlarla mücâdele ederken ve cihâd yaparken, ahlâkî ve insânî sınırları titizlikle gözetmelisiniz. Çünkü, her konuda sizler kendinizi sürekli belirlenmiş sınırlar içerisinde tutmanız gerekir. Nasıl olursa olsun, eğer bu sınırları aşarsanız, Allah'ın sizi yüz üstü terk edeceğini bilmelisiniz. Çünkü Allah, sadece Allah'tan korkanlara (muttakîlere) yardım eder.”

124. İmanın, küfrün, nifakın artması ve azalması hususunda bkz. En-fâl an: 2.

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
 إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوْ لَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ
 فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ ﴿١٢٦﴾
 وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَيْنَاكَ مِنْ
 أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾
 لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ
 عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

125 Kalblerinde hastalık olanların ise, iğrençliklerine iğrençlik (murdarlık) ekleyip arttırmış ve onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir.

126 Görmüyorlar mı ki, gerçekten onlar her yıl, bir veya iki defa belaya çarptırılıyorlar da¹²⁵ sonra tevbe etmiyorlar ve öğüt alıp (ders çıkarıp) düşünmüyorlar.

127 Bir sûre indirildiğinde, bazısı bazısına bakar (ve): “Sizi bir kimse görüyor mu?” (der.) Sonra sırt çevirir giderler.¹²⁶ Gerçekten onlar, kavramayan bir topluluk olmaları dolayısıyla, Allah onların kalblerini çevirmiştir.¹²⁷

128 And olsun, size içinizden, sıkıntıya düşmeniz onun gücüne giden,

size pek düşkün, mü'minlere de şefkatli ve esirgeyici olan bir peygamber gelmiştir.

- 129 Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. O’ndan başka ilâh yoktur. Ben O’na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O’dur.”

AÇIKLAMA

125. Yani, her sene boyunca bu tip olaylar, onların iman konusundaki iddialarını denemek için bir iki defa oluşturulur ki bu da onların Müslümanlıklarının bir sahte paraya benzediğini açığa çıkartmıştır. Örneğin, onların imanları bazen, onların şehvetlerini sınırlayan bir Kur’ân emriyle veya çıkarlarını alt üst eden bir şeye inanmaları emredilerek yahut onların kişisel, âlevî ve kabilevî çıkarlarıyla Allah, Rasûlû ve iman arasında bir tercih yapmaya sevk edecek dâhilî mücâdeleyle ya da mal, can, vakit ve güç fedâkârlığı gerektiren bir savaşta denenmekteydi. Bütün bu imtihanlar, onların Müslümanlık kisvesi altında kalblerinde gizledikleri nifak pislüğünün açığa çıkmalarını sağlamıştır. Öte yandan, bu imtihanlara tabi tutulmaları, zaten imanın esaslarından sapmış olduklarından, onların kalblerinde birikmiş olan pisliliklerini daha da artırmıştır.

126. Bu olay, sadece yeni inen bir sûrenin okunması münâsebetiyle düzenlenen bir toplantıya, münâfıklar da katılmak zorunda kalınca ortaya çıktı. Hz. Peygamber, her yeni sûreyi yerine yazılmadan önce bir hutbe gibi okurdu. Gerçek mü'minler, onu mutlaka çok saygılı ve duygulu bir şekilde dinlerlerdi. Fakat sadece Müslüman olduklarını göstermek için toplantıya katılmış münâfıklar, okunan şeylere hiçbir ilgi duymadıkları için moralleri bozuk bir şekilde sıkılarak otururlardı. Ve kendilerinin toplantıda hazır bulunduklarını diğer insanlara fark ettirdiklerinden emin oldular mıydı, hemen sıvışmak için fırsat ararlardı.

127. “Allah onların kalblerini Kur’ân’dan çevirdi.” Çünkü onlar, Kur’ân’ı dinlemenin ve onun emirlerine uygun bir şekilde hareket etmenin çıkarları için olduğunu anlamamaktalar. Bu ahmak insanlar, Kur’ân’ı ve Peygamber’i inkâr etmekle kendilerini büyük bir mutluluktan mahrum bıraktıklarını fark edemiyorlardı. Kendi basit menfaatleriyle haddinden fazla meşgul oldukları için, Kur’ân’daki büyük gerçeklerin ve Hz. Peygamber’in gösterdiği dosdoğru hidâyetin, kendilerini bu dünyanın efendileri yapma ve âhirette de büyük bir mağfiret kazandırma gücüne sahip olduğunu görmüyorlar. Onların bu ahmaklıklarının ve bu

büyük nimeti tepmelerinin neticesi olarak, Allah kendi kanununa uygun olarak, onları bu nimetten faydalanma kabiliyetinden mahrum bıraktı ve “kalblerini ondan çevirdi.” Çünkü bir tarafta mü'minler, bu büyük kuvvet kaynağından, azami fayda elde edip kendilerini hiçbir insanın şimdiye kadar elde edemediği en büyük zaferi kazanmaya hazırlanırlarken; bu bedbaht insanlar, başlarına gelen bu büyük kaybı bile fark edememişlerdir.

TEVBE SÛRESİ'NİN SONU

YÛNUS SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Sûre, adını, Hz. Yûnus'a (a.s.) atıf yapılan 98. ayettten alır. Diğerleri gibi bu ad da semboliktir ve sûrenin Yûnus (a.s.) kıssasıyla ilgili olduğunu göstermez.

Vahyedildiği yer: Mevcut rivayetlerden öğrendiğimize göre -ki bunu bizzat sûrenin muhtevâsı da destekler- sûrenin tümü Mekke'de nâzil olmuştur. Fakat bazı ayetlerinin Medîne'de nâzil olduğu görüşünde olan kimseler de bulunmaktadır. Ancak bu görüş biraz sathî bir nitelik arz etmektedir. Sûredeki temanın sürekliliği, sûrenin birbirinden yalıtılmış ayetlerden veya farklı yerlerde veyahut da farklı olaylardan ötürü vahyedilmiş sözlerden meydana gelmediğini açıkça göstermektedir. Aksine sûre, başlangıcından sonuna kadar tek celsede inzâl edilmiş olması gereken ve birbiriyle son derece ilişkili sözlerden oluşmaktadır. Buna dayanarak şu söylenebilir ki, sûrenin teması, onun Mekke döneminde indirildiğine bizzat delil teşkil eder.

Nüzûl zamanı: Sûrenin nüzûl zamanı ile ilgili bir rivayete sahip değiliz; ancak temel konusu, sûrenin Hz. Muhammed'in (s.a.) Mekke'deki son yılları esnasında indirilmiş olabileceğini göstermektedir. Çünkü sûredeki ifade tarzından anlaşıldığına göre nüzûl zamanı, müşriklerin düşmanlığının Hz. Muhammed'in (s.a.) ve ashâbının varlıklarına bile katlanamayacak noktaya geldiği ve onların Hz. Muhammed'in (s.a.) risâletini kavramak ve kabul etmek konusunda hiçbir umuda yer bırakmadıkla-

rı bir zamana tekabül etmektedir. Bu da gösterir ki, bu sûrenin muhtevâsında yansıtılan şey, Rasûl'ün (s.a.) gönderildiği kavim içindeki hayatının son dönemi ve yaptığı son uyarılardır. Sûrenin ihtivâ ettiği ifadelerini bu tür nitelikleri, onun, Mekke'deki hareketin son dönemi esnasında indirildiğinin apaçık kanıtıdır.

Mekkî hareketin son döneminde inen sûrelerin anlaşılmasına yardımcı olan daha özel bir diğer işaret de, o sûrelerin Mekke'den hicret etme hâdisesiyle ilgili gizli-açık imalar taşıyor olmalarıdır. Söz konusu sûrede, bu konuyla ilgili hiçbir ima olmadığına göre, son dönem Mekkî sûrelere tekaddüm ediyor demektir.

Sûrenin nüzûl zamanını belirlediğimize göre, şimdi tutup onun tarihî arka planını tekrarlamaya gerek kalmamıştır. Çünkü En'am ve A'râf sûrelerinin "giriş" bölümlerinde bu husus yeterince zikredilmişti.

Konu: Bu hitâb, Risâlete çağrı, ihtar ve uyarıyla ilgilidir. Daha başlangıç ayetlerinde bu çağrı şöyle dile getirilir: "Bu mesajın bir insan tarafından iletilmesi onlara acâib geliyor ve Rasûl'ü (s.a.) büyücülükle ithâm ediyorlar. Oysa ne bunda bir acâiblik vardır, ne de mesajın büyü ve kehânetle bir ilgisi bulunmaktadır. Mesaj basit olarak size iki hakikati bildirir: Birincisi; evreni yaratan ve onu yöneten Allah'ın, gerçek Rabbiniz olduğunu ve yalnızca O'nun ibâdete lâayık olduğunu söyler. İkincisi ise; dünya hayatından sonra âhirette diğer bir hayatın olacağını; âhirette dünya hayatınızın hesabını vermek zorunda kalacağınız ve Allah'ı Rabb olarak kabul ettikten sonra O'nun tarafından istenen sâlih amelleri benimsemeniz yahut O'nun iradesine aykırı davranmanıza göre ödüllendirilip cezalandırılacağınızı bildirir. Rasûl'ün (s.a.) önünüze serdiği bu iki hakikat, siz onları ister kabul edin, ister etmeyin, mahzâ "hakikat"lardır. Rasûl (s.a.), sizi bunları kabule ve hayatınızı onlara göre düzenlemeye davet ediyor. Eğer kabul ederseniz çok mutlu bir sona sahip olacaksınız; aksi takdirde sizi kötü sonuçlar bekliyor."

Genel izâhât: Giriş ayetlerinden sonra konular aşağı-yukarı şu düzende dizilirler:

1) Tevhîd ve âhiret öğretisi, yararsız tartışmalar için fırsat kollamak sûretiyle değil; salt nefislerini sapkınlığa ve onun kötü sonuçlarına karşı korumak niyetiyle bağnazlık ve önyargılardan uzaklaşarak çağrıya kulak verenlerin, akıl ve kalblerini tatmin edebilecek nitelikte kanıtlarla ortaya konur.

2) İnsanları tevhîd ve âhiret öğretisini kabul etmekten alıkoyan (ve hep alıkoyacak olan) bu türlü yanlış anlamalar bertaraf edilmekte ve böyle insanlar, yolları üzerinde duran gaflet taşlarına karşı uyarılmaktadır.

3) Şüpheler bertaraf edilmiş, Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliği ve getirdiği mesaj hakkında ortaya atılan itirazlara gerekli cevaplar verilmiştir.

4) Âhiret hayatıyla ilgili canlı tasvirler, evvel emirde insanları uyarmak için sunulmuştur. Böylelikle yollarını bu dünyada düzeltsinler de sonradan dünya hayatıyla ilgili durumlarından pişmanlık duymasınlar istenmiştir.

5) İnsanlar, bu dünyanın gerçekte bir imtihan yeri olduğu, zamana yalnızca dünya hayatının son ânına kadar mühlet verildiği ve bunun, mesajı kabul etmek ve imtihanı kazanmak için kendilerine verilecek tek fırsat olduğu yolunda uyarılmaktadır. Bu yüzden insanlar, doğru yolu bulmaları, Peygamber'e (s.a.) indirilmiş olan Kur'ân'dan hakikat bilgisini elde etmeleri için, Hz. Muhammed'in (s.a.) ilâhî göreve getirilmesiyle kendilerine sağlanan bu fırsatı en iyi şekilde kullanmak zorundadırlar. Aksi takdirde daimî bir pişmanlık içinde olacaklardır.

6) Hayatlarında ilâhî kılavuzluğun gösterdiği yola itibar etmemelerinin bir sonucu olan sapıklık ve cehâlet alâmeti davranışlarından kimisinin, insanların dikkatleri çekilmektedir.

Bu bağlamda Hz. Nûh'un (a.s.) kıssası kısaca ve Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ayrıntılı biçimde işlenerek dört şeyin zihinlerde vurgulanması sağlanmaktadır. Birinci olarak uygulanan şudur: "Sizin, Rasûlullah Muhammed'e (s.a.) olan davranışınız, tıpkı Hz. Nûh (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.) kavminin, peygamberlerine davranışı gibidir. Şunu iyi bilin ki, sizler de onların karşılaştığı âkıbetle karşılaşacaksınız." İkinci vurgu şudur: "Peygamber (s.a.) ve ashâbının bugün şâhid olduğunuz zayıf ve bîcâre (gibi görünen) durumu sizi inanmaktan alıkoymamalıdır. Kadir-i Mutlak olan Allah'ın, tıpkı Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn'a (a.s.) destek olduğu gibi, onlara destek olacağını ve durumlarını, kimsenin beklemediği bir zamanda âniden değiştireceğini bilmelisiniz." Üçüncü olarak; "Eğer size Allah tarafından öğretilen kelimeyi söylemez, yolunuzda ayak diretir ve bu inadı tıpkı Firavun gibi son ana kadar sürdürürseniz, tevbeniz asla kabul olunmayacaktır" teması vurgulanır. Son vurguya; "Peygamber'in (s.a.) ashâbına, morallerini bozmamaları yolunda güvence verilmesi"yle ilgilidir. Çünkü düşmanlarının etraflarında oluşturduğu kötü şartlar aslında mesnedsiz, yok olmaya mahkûm şartlardır. Dahası, mü'minler, Fi-

ravun kavmi belasından Allah tarafından kurtarıldıktan sonra, İsrâilî-ğulları'nın takındıkları tavrın bir benzerine karşı kendilerini korumaları konusunda uyarılmaktadır.

7) Ve sûrenin sonunda Rasûlullah'a (s.a.) şu mealde bir deklarasyon-da bulunması emredilmektedir: "Bana Allah tarafından vahyedilen ve tebliğ etmem istenen itikad ve amel prensipleri işte bunlardır; bunlarda hiçbir değişme söz konusu olamaz. Kim kabul ederse kendi hayrına, kim reddederse de kendi zararınadır."

a) Mesaja sırt çevirmiş bir kavmi uyarmak üzere bir beşerin gönderilmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü insan soyuna en uygun elçinin bir cin, melek ya da başka bir şey değil de insan olduğu apaçık bir gerçektir.

b) Rabb ve Yaratıcısının, yanlış sapmış insanları doğru yola sokmak için düzenlemelerde bulunmasında bir acâiblik olamaz; aksine, bunu yapmazsa acâib olur.

c) Gösterilen yola uyup da reddetmeyen kimselere, gerçek onur ve başarının bağışlanmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّ تِلْكَ ءَايَتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ
 أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ
 لَهُمْ قَدَمٌ صَدَقَ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالِ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ
 مُبِينٌ ﴿٢﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâ, Râ. Bunlar, hikmetli Kitabın ayetleridir.¹
- 2 İçlerinden olan bir adama: “İnsanları uyarıp korkut ve iman edenlere, muhakkak kendileri için Rableri katında ‘gerçek bir makam’ olduğunu müjde ver” diye vahyetmemiz, insanlara şaşırtıcı mı geldi?² Küfre sapanlar: “Gerçek şu ki bu, açıkça bir büyücüdür” dediler.³

AÇIKLAMA

1. Bu başlangıç ayeti, Rasûlullah'ın (s.a.) Kur'ân olarak sunduğu Allah Kelâmının fasih bir sözden, yüksek bir şiiirden ve kâhinlerin söylediklerine benzer birtakım kehânetlerden başka bir şey olduğunu düşünmeyen beyinsizler için apaçık bir cevabı ihtivâ eder. Onlar Kur'ân'ın zannettikleri gibi olmadığı, bir Hikmet Kitabı olduğu ve eğer bu Kitab'ı dikate almazlarsa bizzat kendilerini hikmetten mahrum bırakacakları konusunda böylece uyarılmış olmaktadırlar.

2. Bu soru, serinkanlı düşündüklerinde şu sonuçlara rahatlıkla varabilecek kimselerin biraz düşünceleri için sorulmaktadır:

a) İnsanlığı, mesajı reddetmelerinin sonuçlarından sakındırmak için yine bir insanın görevlendirilmesinde bir gariplik yoktur. Çünkü şurası gayet açıktır ki, insanoğlu için en uygun elçi, ne bir cin ve ne de bir melektir; kendisi gibi bir insandır.

b) İnsanlığın Yaratıcısı ve Rabbinin, yoldan sapan insanların hidâyetleri için bazı düzenlemeler yapması hiç de garip bir durum değildir; bilakis, belki de böyle yapmaması garip karşılanabilir.

c) Gerçek izzet ve şeref, tabii ki hidâyeti kabul edenlere gelmesi ve onu reddedenlere gelmemesi de garipsenecek bir şey değildir.

3. Onlar Rasûlullah'a (s.a.) "büyücü" dediler; fakat bu lakabın ona gerçekten denk düşüp düşmediği üzerinde gereğince düşünmediler. Oysa apaçıktır ki, Rasûlullah'ın (s.a.) belâğatıyla inananların zihinlerini etkilediği ve kalblerini çevirdiği olgusu, kendi başına, O'nun amacına büyü ile ulaştığına dair yeterli bir delil teşkil edemezdi. Ayrıca Hz. Rasûlullah'ın (s.a.) hitâb tarzını bir büyücününkünden ayırt etmek hiç zor değildir. Çünkü bu iki hitâb, gerek niteliği, gerek kullanıldıkları amaç ve gerekse inananların hayatları üzerinde uyandırdıkları etki bakımından çok farklıdır. Sorumsuz bir tip olan "büyücü", söylediklerinin doğru ve haklı olup olmadığına bakmaz; çünkü onun tek amacı, kendi haksız hedefine ulaşmak için dinleyicilerin kalblerini etkilemektir. Onun, ağzından çıkan şeylerin yanlış, abartılı ya da haksız olmasına aldırmaması bundandır; yeter ki sözler amacına ulaşsın. Çünkü büyücünün yegâne amacı, hikmetli sözler etmekten çok sun'î olarak süslenmiş ve abartılmış bir dil kullanmak sûretiyle dinleyiciler üzerinde duygusal bir etki uyandırmaktır. Bunun sonucu olarak da, konuşması çelişkili, tutarsız ve düzensiz olmaktadır. Tüm amacı şahsî çıkarından ibaret bulunduğundan, hitâbetini sömürü gayesiyle yahut bir kesimi diğer kesime yamamak veya aralarını ayırmak için fesâd tohumları ekmek üzere suistimal eder. Bu yüzden "büyücü" insanların hayatları üzerinde büyük manevî etkiler oluşturamaz, insanlara doğru düşünceler zerkedemez ve onların yaşantıları üzerinde sağlıklı değişimler oluşturamaz; aksine "büyü"sünün sonucu olarak insanlar daha öncekinden daha yanlış nitelikler sergilemeye başlarlar.

Böylece müşriklerin "bu adam apaçık bir büyücüdür " iddiası çürütülmüş olmaktadır; zira onlara şu denmek istenmektedir: "Siz de bizzat şahidsiniz ki, bu şahsın sözleri hikmetli, sistemli, tutarlı, doğru ve haklıdır. O'nun ağzından çıkan her söz bilgece, söylediği her şey çok değerli ve eşsizdir. Belâğatı, insanları ıslâh etmekten başka amaç taşımaz. Söylediklerinde şahsî, âilevî, kavmî yahut dünyaya ilişkin en küçük bir çıkar kokusu yoktur. Yegâne niyet ve arzusu, yoldan çıkmış insanları uyarmak ve onları kendi hayırlarına olan yola davet etmektir. Öyleyse onun belâğatının oluşturduğu etkileri bir düşünün: "Büyücüler"in ifade biçimiyle oluşan etkiden tümüyle farklı olduğunu hemen anlayacaksınız. Hz. Rasûl (s.a.) tarafından etkilenen tüm insanların hayatları öyle değişmiştir ki, bu insanlar yüksek ahlâkî kişilik ve davranışta birer örnek haline gelmişlerdir. Bunun için meseleyi enine boyuna düşünmeli ve onun bir büyücü mü yoksa bir rasûl mü olduğuna kendiniz karar vermelisiniz."

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي
 سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا
 مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦﴾ إِلَيْهِ
 مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدُوهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
 لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
 يَكْفُرُونَ ﴿٧﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ
 مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا
 بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ
 وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
 يَتَّقُونَ ﴿٩﴾

- 3 Şüphesiz sizin Rabbiniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra da arşa istivâ eden işleri de evirip çeviren Allah'tır.⁴ O'nun izni olmadık-tan sonra, hiç kimse şefâatçi olamaz.⁵ İşte Rabbiniz olan Allah budur; öyleyse O'na kulluk edin.⁶ Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz?⁷
- 4 Sizin tümünüzün dönüşü O'nadır.⁸ Allah'ın va'di bir gerçektir. İman edip sâlih amellerde bulunanlara, adâletle karşılık vermek için yarat-mayı başlatan sonra onu iade edecek⁹ olan O'dur. Küfredenler ise, küfre sapmaları dolayısıyla, onlar için kaynar sudan bir içki ve acık-lı bir azab vardır.¹⁰
- 5 Güneşi bir aydınlık, ayı da bir nur kılan ve yılların sayısını ve hesa-bı bilmeniz için ona duraklar tesbit eden O'dur. Allah, bunları an-

cak hak ile yaratmıştır. O, bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklamaktadır.

- 6 Gerçekten, gece ile gündüzün art arda gelişinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde korkup sakınabilen bir topluluk için elbette ayetler vardır.¹¹

AÇIKLAMA

4. Bu kâinâtın yaratılışından sonra, Allah'ın onunla ilişkisini kesmeyip Zât'ıyla Kendi Arş (taht)ına oturduğunu ve kâinâtın her bir cüz'ünü yönlendirmek, idare etmek ve her bölümüne hükûmet etmekte bulunduğunu vurgulamaktadır. Düşüncesi kıt insanlar, Allah'ın kâinâtı yarattıktan sonra kendi başına bıraktığını veya nasıl isterlerse öyle kullansınlar diye başkalarına devrettiğini düşünürler. Ancak Kur'ân, bu düşünceyi reddetmekte ve demektedir ki; kendi yarattıklarını bizzat Allah yönetmektedir; kâinâtta mekân tutmuş her ne varsa, kendi yed-i kudretine almıştır ve kâinâtta her hâdis, O'nun emri ve izniyle vuku bulmaktadır. Kısaca O, yalnızca Hâlık (yaratıcı) değil, aynı zamanda Kâinâtın Müdebir'i (yöneticisi), Musavvir'i (sûret vereni) ve Kayyûm'u (Kâinât varlığının temeli)dur; kâinât O'nun iradesine göre işler. (Bkz. A'râf, an: 40-41).

5. Bu da meselenin öbür yanını vurguluyor. Allah her şeye Kadir'dir. Hiç kimse O'na herhangi bir şey hakkında tavsiyede bulunmaya cüret edemez; O'nun işleri yönetmesine hiçbir şekilde müdahale edemez; O'nun emrinde bir değişiklik yapamaz; yahut bir kimsenin kaderini değiştiremez. Bir kimsenin yapabileceği en fazla şey, O'na yalvararak dua ederek başvurmaktan ibarettir; ancak bu başvurunun kabul ya da reddi, tamamen O'nun iradesine bağlıdır. O'nun mülkünde kendi başına buyruk olabileceği yahut herhangi bir yolla tavsiyelerde bulunabilecek güçte ve yetkide kimse yoktur.

6. Ancak Allah'ın Rabb olduğu şeklindeki çıplak hakikatin ortaya konmasından sonra, insanlara bu hakikatin kendilerine yüklediği davranış biçimleri anlatılır: "Rabbınız yalnızca Allah olunca, yalnızca O'na ibâdet etmelisiniz." Bu bağlamda şu da belirtilmelidir ki, tıpkı Arapça "Rabb" kelimesi gibi "ibâdet" kelimesi de birbiriyle ilişkili üç anlamı ihtivâ eder: a) Tapınma, b) Kulluk, c) Boyun eğme.

a) Tüm inâyet ve lütuf Allah'tan olunca, insan Allah'a olan şükrânı yalnızca O'na ibâdet ederek gösterebilir; göstermelidir. O'na niyâz etmeli, O'na yakarmalı ve boynunu O'nun önünde bükmelidir; başkasının değil.

b) Mademki Allah yegâne yüce varlıktır, yücelikte tektir; o halde insan, O'nun kulu ve kölesi olmanın gerektirdiği şekilde davranmalıdır. O'na karşı bağımsız, başına buyruk bir tavrı benimsememeli ve kendisini başka herhangi birinin zihnî ve amelî kölesi haline getirmemelidir.

c) Madem tüm egemenlik Allah'ındır; O'nun emirlerine boyun eğmeli, O'nun yolunu izlemeli ve ne kendi nefsinin egemenliğini, ne de bir başkasının egemenliğini O'nun egemenliği üstünde tanımamalıdır.

7. “Öyleyse hâlâ ortaya konmuş bu Hakikat'ın gereklerini anlamayacak mısınız? Gözlerinizi açmayacak mısınız ve sizi Hakikat'e ters, yanlış yollara sevk eden kavrayışsızlıkları fark etmeyecek misiniz? Bu sapık yollarda ısrarlı mısınız hâlâ?”

8. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) davetinin ikinci temel ilkesidir: “Eninde sonunda Rabbinize dönmek zorundasınız ve bu dünyada yaptığınız şeylerin hesabını mutlaka vereceksiniz.”

9. Bu cümle hem bir iddia, hem de bir delildir. “Allah tüm insanlara tekrar hayat verecektir” anlamıyla iddia; “Bu iş O'na çok kolaydır; nasıl her şeyi ilkin yaratmışsa öyle” anlamıyla ise bir delil... Yaratma sürecinin tümüyle Allah tarafından başlatıldığını tasdik eden kimse, bunun imkânsız yahut akıl dışı olduğuna hükmedemez. Bunu ancak, Hıristiyan ruhbanlık dinini terk etmenin bir mazereti olarak ortaya atılmış, saçma “Yaratıcısız Yaradılış” teorisini kabul eden tanrıtanımazlar inkâr edebilirler.

10. Allah'ın tüm insanlığa tekrar hayat vermesinin nedeni inananları ödüllendirmek, inanmayanları cezalandırmaktır. Ölümden sonra dirilişin mümkün olduğu gösterildikten sonra, bu karşılıkların mutlak ve kesin olarak adâlet ve sağduyunun gerekleri mucibince verileceği zikredilir. Çünkü tam adâlet başka türlü gerçekleşemez. Sağduyu ve adâlet, inanan ve sâlih amel işleyenlerin gereğince ödüllendirilmesini; inanmayan, hakikatı reddeden ve kötü ameller işleyenlerin gereğince cezalandırılmasını gerektirir. Duyarlı ve âdil herkes bilir ki, söz konusu adâlet şartları bu dünyada bütünüyle icra edilemez. Dolayısıyla tüm insanlığın, adâletin mutlak anlamda icrası için tekrar diriltilmesi asıl olmaktadır. (Ayrıca, bkz. A'râf. an: 30, Hûd. an: 105)

11. Bu, âhiret hayatı öğretisini kanıtlayan üçüncü delildir ve Allah'ın gökler ve yere ilişkin ayetleri üzerine temellenmiştir. Bu ayetlerin en büyük ve en önemlileri arasında güneş, ay, gece ve gündüzün art arda gelişiyer alır. Çünkü bunlar her insanın önüne serilmiştir. Tüm bu ayetler apaçık biçimde, böylesine büyük ve geniş kâinatı yaratanın, onu yalnızca eğlence aracı bir oyuncak gibi imal edip, bıktığında kırıp atan bir çocuk olmadığını göstermektedir. O'na işaret eden tüm bu ayetler, Yaratıcı'nın,

Hakîm bir varlık olduğu gerçeğine birer kanıttır. Zira, O'nun yaratıklarının her bir cüz'ünde bir sistem (nizam), bir hikmet ve önemli bir gaye vardır. Kendi lisan-ı halleriyle adeta şunu söylemektedirler: "Hikmetinin işaret ve ayetlerinden O'nun Hakîm olduğunu bizzat öğrendiğimize göre, kendisine sağduyu, (ahlâkî) duygular, sorumluluk (irade özgürlüğü), sonsuz kaynaklarından faydalanma yetkisi bağışladıktan sonra nasıl tutup da hesaba çekmeyeceğini sanabilir; bunları yolunda kullandığında ödüllendirip, kötüye kullandığında cezalandırmayacağını nasıl umabilirsiniz?"

Böylece 4-6 ayetlerde dile getirilen üç delil, âhiret öğretisi ortaya konurken mantikî bir düzen içinde ileri sürülmüş olmaktadır:

1) Bu dünya hayatının bir başlangıcı olduğu gerçeği, öbür dünyada da bir hayatın olabileceğinin kanıtıdır.

2) Âhirette hayatın olması gerekir. Çünkü âhiret hayatı, insana emnet edilen manevî sorumluluğun gereği bulunan, amelleri işleyenlerle işlemeyenlere verilecek karşılık için asıl teşkil eder. Bu yüzden sağduyu ve adâlet, bir kimsenin yaptıklarının karşılığını göreceği bir diğer dünyanın varolmasını gerektirir. Zira bu karşılığın, tümüyle âdil biçimde karşılanması bu dünyada mümkün değildir.

3) Sağduyu ve adâlet, âhiret hayatının olmasını gerektiriyor madem, bu istek kesinlikle karşılanacaktır. Zira kâinât ve insanın yaratıcısı Hakîm'dir ve hikmet sahibi bir varlığın, adâlet ve sağduyunun isteklerini karşılamaması düşünülemez.

Derin bir düşünme, bunların âhiret hayatı ile ilgili ileri sürülebilecek yegâne kanıtlar olduğunu ve ayrıca bu kanıtların kâfi geleceğini gösterecektir. Bundan sonra, geriye bu bağlamın gereği olan şey kalıyor: Âhirette verilecek karşılığın mümkün, kaçınılmaz ve ilâhî hikmetin bir gereği olduğu konusunda insanı iknâ etmek. Fakat apaçıktır ki, âdil bir karşılık bu dünyada gerçekleşemez; çünkü bu dünya, insan için bir imtihan yeridir; bir karşılık (ceza-mükâfât) yeri değildir. Ve tabii Allah, insanın âhireti görmeden, yalnızca aklını doğru biçimde kullanarak inanıp inanmayacağını sınamak isteyecektir.

Bunun ardından "o ayetlerini bilen insanlar için böylece açıklar" ve "... Allah'ın tüm yaratıklarında... (Hakikat'ten sapmaktan çekinen) muttakî bir kavim için ayetler vardır" sözleri gelir ki, üzerinde ciddiyetle düşünmeyi gerektirir. Bu sözler şunu ihtivâ etmektedir. "Allah hikmetiyle zâtına delâlet eden bu ayetlerin her birini, arkalarındaki hakikata açıkça işaret etmesi için yaymıştı. Bu hakikatlara yalnızca a) Câhilî önyargılardan kendini kurtarmış ve bilgiyi Allah'ın insana bu amaçla bahsettiği kaynaklardan edinmiş olanlar b) Sapık yoldan kaçınıp, Doğru Yol'u izleme azminde olanlar erişebilir."

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَفْلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ
 مَأْوَهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
 فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

- 7 Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olanlar ve bununla tatmin olanlar ve bizim ayetlerimizden habersiz olanlar;
- 8 İşte bunların, kazanmakta olduklarından dolayı barınma yerleri ateştir.¹²
- 9 İman edenler ve sâlih amellerde bulunanlar da, Rableri onları imanları dolayısıyla altından ırmaklar akan nimetlerle donatılmış cennetlere yöneltip iletir (hidâyet eder).¹³

AÇIKLAMA

12. Bu pasaj, hem bir iddiayı hem de bir delili ihtivâ eder. İddia şudur: Âhîret öğretisini inkâr edenler kaçınılmaz olarak Cehennem'e gideceklerdir. Delil ise şu: İnkâr edenler ya da gafil olanlar bu kötü amelleriyle kendilerine Cehennem ateşinden başka birşey hazırlamış olmuylar. Yüz binlerce yıldır yaşanan tecrübelerin gösterdiği bir gerçek vardır: kendilerini sorumlu hissetmeyen ve Allah'ın huzurunda hesap vereceğini düşünmeyenlerin kendilerini kontrol edememeleri, ahlâksızlık etmeleri, Allah'ın arzını zorbalık ve kargaşayla doldurmaları yüzünden yoldan sapmışlar, dolayısıyla Cehennem'e hak kazanmışlardır. Bu, kaçınılmaz ve zorunlu bir durumdur. Eğer bir insan, hayatını, öte dünyanın olmadığı zannı üzerine kurarsa, bu dünyadayken işlediği amelle-

rin hesabını verme korkusunu hiçbir sûrette taşımayacaktır. Bu yüzden, dünyadaki tüm amacı çalıp cırparak kazanmak, refah, mutluluk, iktidar ve şöhret olacaktır. Dolayısıyla bu maddeci tutumlar, insanları Allah'ın ayetlerinden gafil kılacak ve onları cehenneme götüren yanlış yollara sokacaktır.

Âhiret hakkındaki bu son delil daha önceki üç delilden mahiyetçe farklıdır. Daha öncekiler aklî düşünmeyi esas alırlarken, bu sonuncusu doğrudan insan tecrübesiyle edinilmiş bilgiyi temel almaktadır. Gerçi burada yalnızca bir ima söz konusudur; ama aynı durum Kur'ân'ın birçok yerinde ayrıntılı biçimde vurgulanmaktadır. Bu kısa ve veciz bir delildir. İnsanlar Allah karşısında hesap vereceklerini yüreklerine nakşetmedikçe, bu dünya hayatına yönelik doğru davranışlar sergileyemezler.

Âhiret duygusunun, inanç sisteminin zayıfladığı ya da tamamen ortadan kalktığı zamanlarda, insanoğlunun yanlış davranmağa başladığı gerçeği uzun süren tecrübelerle desteklenmektedir.

Âhirete inanmanın gerçeğe ilişkin bir boyutu olmasaydı, bu inancı red ya da kabul etmenin sonuçları da asırlar boyunca zuhûr etmemiş olacaktı. Bir öğretinin kabulü halinde sonuçlarının doğru, reddi halinde de yanlış olması, o öğretinin doğru olduğunu gösterir. Her ne kadar yukarıdaki delilin öncülleri ve bunlardan çıkarılan sonuçlar açık seçik ve birbiriyle yakın ilişki içindeyse de, bu önermeyi kabul etmeyen bazı insanlar bulunmaktadır. Böyleleri şuna benzer bir değerlendirmeyi benimserler: Âhireti inkâr eden ahlâk felsefelerini ve davranış kurallarını bu inkâr üzere temellendiren birçok insan vardır. Ama buna rağmen onlar hâlâ yüksek ahlâkî seciyyelere sahiptirler ve her türlü kötülükten kaçınmaktadırlar. Kısacası işlerinde erdemlidirler ve insanlara büyük hizmetleri dokunmaktadır. Fakat biraz durup düşünmek gösterecektir ki, bu zayıf bir iddiadır. Eğer maddeci felsefe ve sistemleri incelersek, tüm bunların manevî kemâl ile doğru ameller için sağlam temeller olmadığını görürüz. Zira bu felsefeler, sırf ateist ve materyalistler itibar ediyor diye, sözünü ettiğimiz kaliteleri meydana getiremezler. Gerçekten bu felsefelerde doğruluk, tevazu, hakbilirlik, adâlet, şefkat, kerem, fedâkârlık, muhabbet, safiyet, görev ve yükümlülükleri icra, emanetleri ifâ gibi ahlâkî nitelikleri oluşturmak üzere itici hiçbir etken yer almaz. Bu öğretilerin yegâne alternatifi "Tevhîd" olduğu gibi, diğer felsefelerin salt teorik ve uygulanamaz oluşu gerekçesiyle uygulanabilir ahlâkî bir sistem için

temel olabilecek “faydacılık” (utilitarianism)ın da yegâne alternatifi âhiret inancıdır. Apaçıktır ki, faydacılığın ahlâk değerlerine sevk edici gücü oldukça sınırlıdır; çünkü kişiyi bizzat fayda kavramının sınırları içine hapseder. Böylece bu felsefeye inanan bir kimse gerçeği, yalnızca kendi yararına, ailesi ve toplumu vs. yararına gördüğü ölçüde “gerçek” kabul edecektir ve tüm çabasını refahını, mutluluğunu artırmaya hasreder. Aynı şekilde manevî-ahlâkî nitelikleri, yalnızca kendisinin veya halkının çıkarlarına hizmet ettiği sürece benimseyecektir. Fakat bu “gerçek”lerin zararlı olmaya başladığını düşündüğü zaman, onları terk edecektir. Bunun nedeni, faydacının mutlak bir manevî sisteme inanmaması, yalnızca amacına uygun ve çıkarlarına hizmet eden şeyleri doğru-yanlış, namusluluk-namussuzluk, güvenilir-güvenilmez... biçiminde “benimsemesidir”. İngiliz toplumu faydacı ahlâka, en çok yatkın toplumdur. Onların ortaya koyduğu örnek, amacımızı ortaya koymamıza yardım edecektir. Allah’ın varlığını ve âhireti inkâr etse bile, bir insanın yüksek bir ahlâkî seviyeye sahip olabileceğini ileri sürenler, iddialarını desteklemek üzere İngiliz toplumunu zikrederler. Çünkü onlara göre, İngilizler genelde maddeci olmalarına rağmen, diğer uluslardan daha hakkaniyetli, daha âdil, daha güvenilir ve daha mütevâzidir. Oysa gerçek şudur ki, İngiliz halkı faydacı ahlâkın güvenilmezliği konusunda en canlı örneği teşkil eder. Nitekim uluslararası ilişkilerde İngiliz temsilcilerinin sefil ahlâk şovları sergilemesi bunun kanıtıdır. Onlar insanın gözü içine baka baka yalan söylerler, düzenbazlık yaparlar; zorbalık, zulüm ve kaypaklık; ne ararsanız vardır onlarda. Bütün bir İngiliz ulusu, bu ahlâkın savunucuları olarak onlara arka çıkabilmektedir. Eğer onların sağlam ahlâkî temelleri olsaydı, bu diplomatların tek tek haktanır, mütevâzi, âdil, doğru, sözünde durur olmamaları mümkün müydü? Demek ki ahlâk değerlerini ulus olarak terk etmişler. Bu durum İngilizlerin ahlâk değerlerine yalnızca kendi çıkarlarına hizmet ettiği zaman inandıklarının kesin delilidir. Aksi takdirde, gerek birey gerekse ulus olarak iki zıt durumu birden benimseyememeleri gerekir. Oysa ahlâk mutlak olduğunda ahlâktır. Aksi halde politikadır, makyavelizmdir.

Bütün bunlara karşılık Allah’ı ve âhireti inkâr edenler arasında mutlak ahlâk prensipleri olduğunu savunanlar varsa, onlar bu değerleri faydacı felsefeden almamışlar, farkında olmadan yüreklerine yerleşip kalmış olması muhtemel olan gizli dinî etkilerden çıkarmışlardır. Bu durumda onlar, manevî-ahlâkî olgunluklarını her ne kadar sekülerizme ve materyalizme bağlıyorlarsa da, gerçekte dine borçludurlar. Çünkü bu felsefe-

ler içinde kendilerini bu değerlere sevk eden bir dürtü (saik) göstermeleri mümkün değildir.

13. Bu ayeti aceleyle geçiştirmemiz doğru olmaz. Zikrediliş düzenine göre, bu ayet üstünde derince düşünmek gerekir:

a. "Allah onlara (iman edip sâlih amel işleyenlere) niye âhiret yurdundaki Naim Cenneti'ni başlıyor?" Çünkü onlar, bu dünyadayken Sırât-ı Müstakîm'i izlediler ve dünya hayatının her cephesi içinde doğruyu benimsediler... Hem birey, hem de topluluk olarak... Ve yanlış, hatalı yollardan sakındılar.

b. "Onlar nasıl yaptılar da, her adımda, her dönüm ve kavşak noktasında, doğru ile yanlış, hak ile bâtıl, hidâyet ile dalâlet arasını ayırırken sahih kriterler kullanabildiler? Ayrıca basiretlerini kullanıp yanlış yollardan titizlikle kaçınarak sürekli Sırât-ı Müstakîm üzere kalabilme gücünü nereden aldılar?" Bu gücün kaynağı, her şeyin asıl kaynağı olan Rabble-riydi; onlara hidâyet ve her kritik durumda sâlih ameller işleme gücü veren Rabbleri...

c. "Rabbleri onlara niye hidâyet ve güç verdi?" Çünkü onlar iman etmişlerdi.

d. "Yukarıdaki sonuçlara ulaştıracak olan iman, nasıl bir imandır?" Böyle bir iman yalnızca bir ikrardan ibaret değildir. Bu iman, insan davranış ve seciyesinin muharrik ruhudur; insanın manevî ve amelî yapısını değiştiren bir güce sahiptir.

Bu noktayı tasvir etmek üzere insanın fizikî hayatı içindeki beslenme, sağlık, enerji ve mutlulukla ilgili durumuna bir göz atalım. Apaçıktır ki, beslenme denin hâdisenin oluşabilmesi için yalnızca herhangi bir besine değil, sindirilip kana karışabilen, damarlarda vücudun her köşesine taşınıp, vücut için gerekli enerjiyi sağlayabilen "besinler" gereklidir. Aynı düşünceyle hidâyet, doğru tavır, sâlih amel ve gerçek başarı da akıl, kalb ve nefsin derinliklerine nüfûz ettirilmiş olan, yahut da aklın ve kalbin bir köşesinde uyuklamakta bulunan itikatlar öngörülen sonuçları üretemez; çünkü onlar bir insanın davranışı, seciyesi, düşünce yöntemi için ve daha iyi bir hayat için tavır alabilmesi yolunda bir etkiye bulunamaz. Tıpkı bir kimsenin birtakım yiyecekleri yiyip, Allah'ın koyduğu fizikî yasalar gereği sindirmedikçe elde edemeyeceği sonuçları temin edememesi gibi; sahih itikatları yalnızca dil ile ikrar etmekle yetinip, onları aklının, kalbinin ve nefsinin bir parçası haline getirmeyen insan da, yalnızca bu itakatlara uygun amellerle kazanılabilecek olan karşılıkları elde edemez.

دَعَوْنَهُمْ فِيهَا سُبْحَنَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ

فِيهَا سَلَامٌ ۖ وَءَاخِرُ دَعْوَانَهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤﴾

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ

أَجَلُهُمْ ۖ فَتَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾

- 10 Oradaki dualar: “Allah’ım, Sen ne yücesin!” dir ve oradaki dirlik temennileri “Selâm”dır; dualarının sonu da: “Gerçek hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’ındır.”¹⁴
- 11 Eğer Allah,¹⁵ onların hayra ulaşmak için çarçabuk davrandıkları gibi, insanlara şerri de çabuklaştırsaydı, mutlaka ecellerine hüküm verilir. İşte bize kavuşmayı ummayanları biz, böylece tuğyanları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakırız.

AÇIKLAMA

14. Cennet hayatı ile ilgili bu vâkıalar, iman edenlerin nasıl yüksek düşünceli olduklarını ve nasıl asil niteliklere sahip bulunduklarını açıkça göstermek içindir. Mü’minler bu dünya imtihanını başarıyla verdikten sonra cennete girdiklerinde, bu dünyada sahip oldukları yüksek seciye örneğini aynen orada da gösterecekler. Lüks eşyalar, müzik aletleri, şarap ve kadın gibi hemen istenecek şeyler yerine onlar, Rabblerine hamd ü senâ ilâhîleri söyleyecekler. Bu, birtakım çarpık fikirli insanların çizdikleri cennet resmini de yalanlamaktadır. Gerçek şu ki, mü’minlerin bu dünyadayken sergiledikleri yüksek kişilikler, yüce düşünüş biçimleri, bu dünyadayken biçimlendirdikleri ahlâkî seciye, duygu, istek ve arzularını tabi tuttukları tavizsiz eğitim, cennetteki hayatta daha da bâriz hâle gelecektir. Tıpkı dünya hayatındayken yaptıkları gibi ve hatta daha fazlasıyla, orada da Allah’a hamd edici ve

O'nun ismini yüceltici, tesbîh edici ilâhîler söylemekten hoşlanmalarının nedeni budur. Onların Cennet'teki en büyük istek ve arzuları, tıpkı dünya hayatındayken cemâat içinde yaptıkları gibi birbirlerine selâm vermeleridir.

15. Bu giriş ayetlerinden sonra (1-10) Kur'ân, sûrenin temel konusunu teşkil eden uyarı ve nasihatlere geçer. Bunu tam anlamıyla kavramak için, iki şeyi sûrenin arka planı olarak almamız gerekiyor:

İlkin, sûrenin nüzûlünden kısa bir süre öncesinde Mekke'yi yedi uzun yıl etkisi altına alan ve bütün Kureyş'in burnunu yere sürten o korkunç kıtlık sona ermişti. Tabiatıyla bu, put ibâdetine bir darbe vurmuş ve Allah'a ibâdete sevk edici bir dürtü olmuştu; çünkü nihâî çaresizlikleri onları, Allah'a müracaat etmeye ve yardım için yakınmaya zorlamıştı. O kadar ki Ebû Süfyan şöyle bir ricayla Rasûlullah'a (s.a.) yaklaşmak zorunda kaldı: "Lütfen Allah'a dua et de üstümüzden bu belayı kaldırsın." Fakat kıtlık sona erip, yağmurlar yağmaya ve refah avdet etmeye başlayınca yine isyana başladılar, kötü ameller işlediler ve mü'minlere karşı düşmanlıklarını yeniden başlattılar. Böylece Allah'a dönen kalbler, yeniden O'nu ihmâl etmeye başladı (Bkz. Nahl: 123, Mü'minûn: 75-77, Du-hân: 10-16).

İkinci olarak; Kur'ân, kendilerini içinde bulundukları durumun sonuçlarına karşı her uyarışında inkârcıların Rasûlullah'a (s.a.) yönelttikleri itiraza cevap vermektedir.

Bu itiraz şuydu: "Sen hep bizi Allah'ın azabıyla tehdit ediyorsun; iyi ama, niye ilâhî azap üzerimize inmiyor, niye geciktiriliyor; inse ya!..."

Yukarıdaki arka plan mahfûz tutularak 11. ve 12. ayetler şu şekilde açıklanabilir: "Allah, kerem ve rahmetini göstermekte acele ettiği gibi, onları günahlarına karşılık cezalandırıp muâheze etmekte acele etmez. Şu halde onlar Allah'tan tıpkı kıtlığın üzerlerinden çabuk kaldırılmasını istemeleri gibi, isyanlarına karşılık azabının çabuklaşmasını mı istiyorlar? Bu bizim yolumuz değil; biz onlara tüm azgınlık ve isyanlarına rağmen, günahlarından tevbe etmek için mühlet vermekteyiz. Defalarca uyarılar göndermekte ve vadeleri doluncaya dek zaman tanımaktayız. Sonra ceza yasası yürürlüğe girmekte. Bunlara karşılık onların yolu süflü bir yoldur, beyinsizlerin yoludur. Azab indiğinde Allah'ı anmaya, yakınıp yakarmaya ve boyun büküp dua etmeye başlarlar. Fakat refah ve bolluk zamanlarında unutulur. Onları ilâhî azaba sürükleyen işte bu kötü yollardır."

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا
 كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ ۚ كَذَلِكَ زِينَةٌ
 لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ
 لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا ۚ كَذَلِكَ
 نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾

- 12 İnsana bir zarar dokunduğunda, yan yatarken, otururken ya da ayakta iken bize dua eder; zararını üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarara bizi hiç çağırmamış gibi döner, gider. İşte, ölçüyü taşıranlara yapmakta oldukları böyle süslenmiştir.
- 13 And olsun, sizden önceki nesilleri,¹⁶ peygamberleri kendilerine açık deliller getirdiği halde, zulme¹⁷ saptıkları ve iman etmeyecek oldukları için yıkıma uğrattık. İşte biz, suçlu-günahkâr olan bir topluluğu böyle cezalandırırız.

AÇIKLAMA

16. Arapça'da "karn" kelimesi genel anlam itibariyle "aynı dönemde yaşayan insanlar" için kullanılır. Fakat Kur'ân bu kelimeyi başka bir nisbet için de kullanmaktadır. Kur'ân'da "karn" ile güç ve iktidar sahibi kılınmış, bütünüyle ya da kısmen dünya liderliğine getirilmiş bir topluluk kastedilmektedir. Böyle bir topluluğu yıkıma uğratmanın bir yolu, bütünüyle helâk etmektir; fakat başka yıkım biçimleri de vardır.

17. Burada "zulm" kelimesi, bilinen sınırlı anlamıyla kullanılmamıştır. Kelime Allah'a kul olmanın hadlerini aşan insanların işlediği tüm günah biçimlerini kapsamına almaktadır. (Lütfen bkz. Bakara. an: 49)

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ
 مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
 بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَأَنْتَ بِقُرْءَانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ
 بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِيَّ أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا
 يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

- 14 Sonra, nasıl yapıp davranacaksınız diye gözlemek için, onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık.¹⁸
- 15 Onlara ayetlerimiz apaçık belgeler olarak okunduğunda, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, derler ki: “Bundan başka bir Kur’ân getir veya onu değiştir.”¹⁹ De ki: “Benim onu kendi nefsimin bir öngörmesi olarak değiştirmem, benim için olacak şey değildir. Ben, yalnızca bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edersem, kuşkusuz ben, büyük günün azabından korkarım.”²⁰

AÇIKLAMA

18. Sûrenin 13. ve 14. âyetleri, belirli bir topluluğu göstermek üzere Araplara adeta şöyle hitâb etmektedir: “Ey Arabistanlı peygamber! Sizden önce gelip geçmiş kavimlerden bir ders al. Kendi dönemlerinde onlara iyi amellerde bulunmaları için bir fırsat verilmişti. Fakat onlar bu fırsatı kullanacak yerde, kendilerine kılavuzluk etmek üzere gönderilen

peygamberlerin getirdiklerini inkâr edip zulüm ve isyan tavrını benimse-diler. İmtihanımızı kazanamayınca biz de onlardan liderliği kaldırdık. Şimdi ey Araplar! Tam dönüm noktasındasınız ve onların yerine geçiril-diniz. Size de Rasûlümüz Muhammed'in (s.a.) önderliğinde aynı sâlih amellerde bulunabilmeniz için fırsat verilmiştir. Seleflerinizin kaybettiği imtihanın bir benzerini geçirmekte olduğunuzu anlamalısınız. Eğer onla-rın âkıbetine uğramak istemiyorsanız, bu âkıbetten bir ders çıkararak ve onların helâkine neden olan hatalardan kaçınarak bu fırsatı değerlendirmek zorundasınız.”

19. Onlar bu sözleriyle iki şeye atıfta bulunmaktaydı ve öncelikle de-mek istedikleri şey şuydu: “Muhammed'in ilâhî vahy olarak sunduğu şey, aslında kendi aklının bir ürünüdür; fakat onu, sırf iddiasını güçlen-dirmek için Allah'a bağlıyor.” İkinci olarak da şunu kastetmekteydiler: “Eğer kavmine lider olmak istiyorsan onlara öyle bir mesaj sun ki, bu dünyada mülk içinde yaşasınlar. Ayrıca *tevhîd* akîdesinden, âhiret inan-cından ve öğretinde yer alan ahlâkî kurallardan vazgeç. Bu mümkün ol-mayacaksa, Kur'ân'da öyle değişiklikler yap ki, bizimle senin aranda de-ğiş-tokuş usûlü bir uzlaşma meydana gelsin. Bu değiş-tokuş öyle gerçekteleşmeli ki, senin tevhîdin içinde bizim şirkimize bir yer açılabil-sin; ken-di ibâdetlerimizi yapabilelim, âhirette kurtuluşumuz sağlansın, dünyada yaptıklarımıza da bakılmasın. Senin mutlak ahlâkını kabul etmediğimizi de bilesin: Bu yüzden önyargılarımıza, ibâdet törenlerimize, gelenekleri-mize, şahsî ve kavmî çıkarlarımıza ve dahi şehvetlerimize meşrûiyet ver-melisin. Biz karşılıklı ittifakla, bu dinî taleplerin bir listesini çıkarmalıyız, diyoruz. Bu ittifakın, Allah'ın haklarını icra etmek üzere üzerimizde bir yaptırımı olmalı; bununla birlikte de dünya işlerimizi kendi istediğimiz gibi özgürce yönetebilmeliyiz. Böyle bir uzlaşma zorunludur, çünkü in-san hayatının tüm yönlerini tevhîd öğretisinin ve âhiret inancının gerek-lerine ve İslâmî şeriatın düzenlemelerine göre tanzim edilmesini öngören isteğini kabul etmemiz imkânsız.”

20. Bu yukarıda geçen iki isteğe cevaptır: “Benim bu kitaptakiler-de herhangi bir değişiklik yapma yetkim yok; çünkü onun sahibi ben değilim. Ancak bu kitabı bana gönderen Allah'tır. Bu yüzden onun hakkında herhangi bir uzlaşmaya mahal yoktur. Onu kabul edecekse-niz, nasılsa öyle kabul etmelisiniz. Yoksa ister kabul edin, isterseniz reddedin.”

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَنْكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ
فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٢١﴾

- 16 De ki: “Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size bil-dirmezdi. Ben ondan önce sizin içinizde bir ömür sürdüm. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?”²¹

AÇIKLAMA

21. Bu Hz. Muhammed'in (s.a.) “Kur'ân'ın muharriri olduğu, ancak Kitab'ı Allah'a nisbet ettiği” iddiasına karşı çok güçlü bir delildir. Aynı zamanda Rasûlullah'ın (s.a.) Allah tarafından, bu kitabın sahibi tarafın-dan gönderildiği iddiasını da te'yid etmektedir. “Bizzat kendiniz, O'nun risâletten önceki kırk yılına şâhid oldunuz. Sizin kentinizde doğdu; ço-cukluğunu orada geçirdi; gençlik ve orta yaşlarını gözleriniz önünde ge-çirdi. Aranızda yaşadı ve sizinle -ictimâî, ailevî, iktisâdî- ilişkiler kurdu. O denli tanıyoruz ki, O'nun hayatının size gizli kalmış hiçbir yönü yok. Peki, bu hayatı içinde O'nun bu kitabın yazarı olduğunu gösterebi-lecek herhangi bir emareye rastladınız mı? Sağduyunuzu kullanmıyor musunuz?”

Kur'ân'da ortaya atılan soru, Mekke'de Rasûlullah (s.a.) hakkında herkesin iyi bildiği iki özelliği ihtivâ ediyordu:

Birinci olarak; risâletten önceki hayatının kırk yılı süresince kendile-ri ne bir eğitim ve öğretim almıştı; ne de kendilerini birlikte yaşadığı in-sanların bilmediği eşsiz sözlerle dolu böyle bir Kitab'ın yazarı (!) haline getirecek herhangi bir çevreyle birlikte bulunmuştu. Kur'ân'ın farklı sû-relerinde dile getirilen meseleler hakkında hiç kimse kendisinden bir şey işitmemişti. Hatta akraba ve yakın arkadaşları bile, O'ndan böyle mese-lelerle ilgili herhangi bir şey işitmemişler; kırk yaşına gelip risâletini ilan etmeden öncesine kadar, kendisinin böyle bir iddiaya doğru tedricî bir gelişme gösterdiğine dair bir âlâmete şâhid olmamışlardı. Bu, Kur'ân'ın kendi beyninin bir ürünü olmayıp kendisine, kendi dışından gönderildi-ği vâkiasına yeterli bir delil oluşturunuyordu. Zira bir insanın buna (Kur'ân'a) benzer bir şeyi âniden ve daha önceki hayatında hiçbir geliş-

me emâresi göstermeksizin üretebilmesine imkân yoktur. Nitekim müşrikler, bu sözleri kendisine bir öğreten olduğunu ileri sürmeye başladıklarında, Mekke'nin kimi akıllı zevâtı bu ithâmı saçma bulmuşlardı. Ancak bundan daha saçma olan başka bir şey daha vardı ki müşrikler, bırakın Mekke'yi, koskoca Arabistan'da bile, Kur'an'daki sözlerin bir benzerini üretebilen tek bir kişi gösteremiyorlardı. Kendileri de biliyorlardı ki, böyle yüksek değerde bir kişi, kırk yıl süresince bilinmeyen bir köşede gizli kalmış olamazdı.

Rasûlullah'ı bu kırk yıl boyunca temâyüz ettiren ikinci özellik, onun hem icâbî hem de selbî açıdan taşıdığı asil karakterdi. Onun bir kerecik olsun yalan söylediğine şâhid olunmamıştı. Aynı şekilde sahtekârlığın herhangi bir biçimine başvurduğu da görülmemişti. Diğer taraftan, kendisiyle herhangi bir vesileyle ilişki kuran insanların hepsi, O'nun hakta-nırlığına, tevazuuna ve güvenilirliğine, hiçbir kusur izâfe etmeksizin şâhid olmuşlardı. Sözgelisi çok bilinen tarihi bir olay, burada zikredilebilir: Nübüvvetten yalnızca beş yıl öncesiydi. Kâ'be yağmurlarla hasara uğramıştı. Kâ'be'nin yeniden inşası esnasında, Hacer-i Esved'i (Kara Taş) yerine koyabilme şerefini başkasına kaptırmak istemeyen Kureyşli kabileler arasında bir çekişme baş göstermişti. Sonunda, ertesi sabah Mescid-i Haram'a ilk giren kişinin bu meselede hakem olması konusunda anlaştılar. Ertesi sabah Mescid-i Haram'a ilk giren kişi Hz. Muhammed (s.a.) oldu. Bunun üzerine herkes sevinçle bağırdı: "İşte emin bir insan! Doğrusu ancak O'nun kararı bizi tatmin eder." İşte Allah, daha kendisini rasûl tayin etmeden ne kadar "emin" bir kişi olduğu gerçeğine şâhid olsunlar diye Kureyş'i böyle bir araya toplamıştı. Bu yüzden hayatı boyunca hiç yalan söylememiş, hiçbir hileli davranışta bulunmamış bir kimse hakkında, kendi edebî eserini(!) Allah'a nisbet ettiği, kat'iyet ve ısrarla bu eserin(!) ilâhî kaynaktan geldiğini iddia ettiği biçiminde bir suçlamada bulunabilmesi için kimsenin haklı bir nedeni olamazdı.

Bu yüzdendir ki Allah, Rasûlünden, onların bu saçma ithâmını çürütmek için, ayette geçtiği üzere, yalnızca şunu söylemesini istemişti: "Ey kavmim! Bu saçma ithâmda bulunmadan önce, sağduyunuzu kullanın. Çünkü ben ne kavminiz dışından biriyim, ne de yabancıyım. Bana Allah tarafından vahyolunduğunu bildirmeden önce kırk yıl aranızda yaşadım. Bu geçmişime bakarak, Allah'tan bir bilgi ve emir gelmeksizin Kur'an'ı, Allah'ın Kitabı olarak sizlere sunabileceğimi kestirebiliyor musunuz?" (Ayrıntı için bkz. Kasas. an: 109)

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ

عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمَجْرِمُونَ ﴿١٧﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ
هَؤُلَاءِ شَفَعَتُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي
السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

- 17 Allah'a hakkında yalan uydurup iftira edenden ve O'nun ayetlerini yalanlayandan²² daha zâlim kimdir? Şüphesiz O, suçlu-günahkârları kurtuluşa erdirmes.²³
- 18 Allah'ı bırakıp kendilerine zarar vermeyecek, yararları da dokunmayacak şeylere kulluk ederler ve: "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" derler. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz?"²⁴ O, sizin şirk katmakta olduklarınızdan uzak ve yücedir."

AÇIKLAMA

22. Yani, "Eğer vahyolunan bu ayetler Allah'tan değilse ve onları ben uydurup da O'ndan geliyormuş gibi aktarıyorsam, benden daha günahkâr kimse olamaz. Aynı şekilde, eğer bu ayetler gerçekten Allah'tansa ve sizler bunu reddediyorsanız, sizden daha günahkâr kimse olamaz.

23. Bazı akılsızlar, yanlış bir istidlâl sonucu bu ayetten yanlış sonuçlar çıkarıp "felâh"ın anlamını "uzun ömür"le yahut "dünyevî başarı"yla sınırlandırır. Onlara göre bu ayet, kesin biçimde "günahkârlar asla başarılı olamaz" gibi bir anlama gelmektedir. Bu önermenin tersini düşündüğümüzde, "Başarılı olan günahkâr olamaz" önermesinin de doğru olması gerekir. Bundan da şu çıkar ki, bir iddiacı, peygamberlik iddiasından sonra uzun yahut müreffeh bir hayat sürerse veyahut da kavminden iyi bir mukabele görürse, gerçek bir peygamber olduğuna hükmedilir(!) Çünkü onların mantığına göre, sahte bir peygamber olsaydı, kesinlikle başarılı olamazdı. Hatta öldürülür, aşıktan ölüme terk edilir yahut da,

istediği kadar peygamber olduğunu öne sürsün, görevinde başarısız sayılırdı. Fakat az bir düşünmeyle anlarız ki, bu “delil” daha ilk bakışta yanlış. Bir kere her önermenin tersi her zaman doğru olmaz. İkinci olarak, Kur’ân felâh kelimesini böyle sınırlı bir anlamda kullanmaz. Üçüncü olarak da, Allah bu kelimeyi, ilâhî mühlet verme yasasının kapsamındaki günahkârların durumlarıyla ilgili olarak kullanmaktadır.

Şimdi meseleyi ayrıntılarıyla inceleyelim. “Kuşkusuz mücrimler başarıya ulaşamaz” ifadesi, gerçek peygamberi sahtesinden ayırmak için mi’yar (ölçüt) koyma anlamında kullanılmamıştır. Yani peygamberlik iddia eden biri “başarılysa” makbul, değilse merduttur biçiminde bir ölçüden söz edilmiyor bu ifadede. İşin aslı şudur: Bu kelimeler şunu bildirmek üzere Hz. Rasûl’ün (s.a.) dilinde yer almıştır: Kesinlikle biliyorum ki, mücrimler asla felâha (gerçek başarıya) ulaşamaz. Bu yüzden ben, yalancı peygamberlik iddiasında bulunmak gibi bir suç işleyemem. Zira siz, Allah’ın gerçek peygamberi olan beni, yalanlamak gibi bir günah işliyorsunuz.

Bir diğer mesele, felâh kelimesinin “dünyevî başarı” gibi sınırlı bir anlamda kullanılmadığı idi. Aksine felâh, her ne olursa olsun, yani peygamberlik iddiasında bulunan başlangıçta kazansın ya da kaybetsin, hiç kayba dâ’ir olmayan kesintisiz bir “başarı”ya dalâlet eder. Buna karşılık, sahte bir iddiacının büyük bir halkı yanlış yola çağırarak dünyevî “başarı”ya ulaşması gayet mümkündür ve onun dalâleti pekâlâ yaygınlaşabilir de. Ne var ki bu, Kur’ân’ın ıstılâhlarına göre “başarı” (felâh) değildir; aksine mutlak bir başarısızlıktır. Diğer taraftan Hakk’a çağırarak birinin anlatılmaz elemelere düşmesi, yanlış yoldakilerin işkencelerine maruz kalması ve hiç kimseyi Hakikat’ın saflarına çekmeden bu dünyayı terk etmesi pekâlâ mümkündür. Fakat bu Kur’ân’ın ıstılâhına göre bir başarısızlık değil, gerçek bir başarı olacaktır.

(Yukarıda sözünü ettiğimiz) diğer mesele, “ilâhî mühlet verme yasası”nı hesaba katmayan akılsızların yanlışlarını reddetmektedir. Bu yasa, sahte peygamberin uzun bir “başarı” hayat sürmesinin, gerçek bir peygamber olduğuna delâlet etmeyeceği ile ilgilidir.

Allah’ın suçluları cezalandırmada acele etmediği ve yollarını bağlamak için onlara mühlet verdiği, Kur’ân’ın birçok yerinde açıklanmıştır. Hatta onları sapıklıklarında serbest bırakır ki, bu mühleti kötü kullansınlar ve daha da bozguna uğrasınlar. Kimi zaman da onlara daha “müreffeh” bir hayat sunar ve böylece onların, kalblerinde gizledikleri tüm kötülüklerini açığa çıkarmalarını ve kötü amelleri yüzünden uğrayacakları azaba tam anlamıyla lâayık olmalarını sağlar. “ilâhî mühlet verme yasası”, di-

ğer suçlular üzerinde hükümran olduğu gibi, yalancı peygamberlerin durumuna da vaziyet eden bir yasadır. Ve bunun bir istisnasının olması için hiçbir neden yoktur. Nitekim suçluların en büyüğü Şeytan'a, Kıyamet Günü'ne kadar her türlü saptırma faaliyeti için mühlet verilmiştir. Ayrıca sahte peygamberlik iddiasına kalkışıp da kendisine mühlet tanınmamış hiçbir istisnâî örneğe rastlanmaz.

Kur'ân'ı böyle tersinden yorumlayanlar, son bir çare olarak Hâkka Sûresi'nin 44-47. âyetlerine mürâcaat ederler: "Eğer Muhammed kendinden bir şeyler uydurup da Bize isnâd etseydi, şu muhakkak ki, O'nun elini kısıvrak kavrar da şahdamarını kesip koparıverirdik". Fakat bu anlamıyla âyetler onların iddialarına karşılık olmuyor; çünkü ihtivâ ettiği anlam yalnızca şudur: "Eğer Allah tarafından tayin edilmiş bir peygamber, Allah'a uyduruk bir şey isnâd ederse, hemen kısıvrak alıkonur." Bu yüzden, söz konusu âyetlerden kalkarak kısıvrak kuşatılmayan bir sahtekârın durumundan, gerçek bir peygamber olduğu sonucunu çıkarmak bir kafa karışıklığından başka bir şey değildir. Akılları sıra, bu ilâhî kural (mühlet kuralı) sahtekârlara değil de gerçek peygamberlere uygulandığına göre, şahdamarı koparılmayan bir sahtekâr gerçek peygamber olmalıdır. Bu noktayı kavramak için, hükûmet memurlarının durumunu ele alalım. Apaçıktır ki, hükûmet memurları için öngörülmüş olan kural ve düzenlemeler yalnızca bu memurlar içindir; olmayanlar için değil. Memur olmadıkları halde, kendilerini hükûmet memuruymuş gibi göstermeye, tanıtmaya çalışan sahte memurlar, diğer suçlular gibi ceza hukukuna göre hüküm giyerler; memurlar kanununa göre değil. Dolayısıyla, bu âyetlerin yer aldığı bağlam şunu açıkça gösterir ki, vurgulanmak istenen, nübüvvet iddiasına sahip herhangi birinin gerçek bir peygamber mi, yoksa sahte peygamber mi olduğuna dair herhangi bir mi'yar (ölçüt) değildir. Nitekim 43'üncü âyetin devamında gelen âyetlerde mealen şöyle denilmektedir: "Bu, âlemlerin Rabbinden indirilmiş bir vahiydir. Eğer Muhammed (s.a.) bunu uydurup da bize isnâd etmiş olsaydı, O'nu şöyle şöyle yapardık." Dahası gerçek bir peygamber, sahtesinden yüksek karakteri, asil misyonu ve biricik mesajı ile kolayca ayrılabilir. Dolayısıyla, peygamberin gerçeğini sahtesinden ayırmak için böyle akıl dışı ve gayri tabii standartların üzerinde durmaya gerek yoktur.

24. Arz-ı hâllerini Allah'a sunacak hiçbir şefâatçinin olmadığını söylemenin en güzel yolu budur. Çünkü "herhangi bir şey" Allah'ın ilminde değilse, bu demektir ki o zaten yoktur; zira göklerde ve yerde varolan her şey Allah'ın ilmi dahilindedir.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

- 19 İnsanlar, tek bir ümmetten başka değillerdi; sonra anlaşmazlığa düştüler.²⁵ Eğer Rabbinden geçmiş (verilmiş) bir söz olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şey konusunda mutlaka aralarında hüküm verilmiş olurdu.²⁶

AÇIKLAMA

25. Lütfen (Bkz. Bakara. an: 230 ve En'am. an: 24)

26. Allah katında önceden belirlenmiş "kelime" şuydu: "Hakikat", insânî duyu alanına gizlenmiştir; ta ki insanın, sağduyusunu, aklını, şuurunu ve sezgisini kullanarak hakikatı kavrayıp kavramayacağı sınavsın. Eğer bunu yapmazsa, kendisine seçtiği yanlış yolda yürümesi için izin verilecek. İnsanoğlunun Hakikat konusundaki ihtilâflarının bugün de çözülememesinin nedeni budur.

Bunun zikredilmesinin nedeni de, dünyadaki dinlerin farklılığı konusundaki yanlış anlamaları bertaraf etmektir.

O zamanlar, insanların kafasında bu farklılıkla ilgili bir karışıklık vardı; bugün de vardır. Diyorlardı ki: "Farklı insanlar, farklı dinlere uyarlar ve her dinin takipçileri yalnızca kendi dinlerinin hakikat olduğunu savunur. Peki, o zaman bir hakikat arayıcısı, hangi dinin Hak din olduğuna nasıl karar verecek?" Cevap şudur: "Başlangıçta tüm insanlığın tek bir dini vardı ve bu din Hak dindi. Sonra insanlar bu dinden yüz çevirdiler ve kendilerinininkinden farklı inançlara kapıldılar. İmdi, eğer Allah isteseydi, Hakikat'ı ortaya çıkarır ve hak dini seçmeye sizi muktedir kılar. Şunu iyi bilmelisiniz ki, böyle bir şey bu dünyada asla gerçekleşmeyecektir; zira akıl ve sağduyunuzu kullanarak, kendi kararınızı kendiniz vermek durumundasınız. Bu dünya hayatı bir imtihandır. Bakalım akıl ve sağduyunuzu kullanarak Hakikat'ı bulacak mısınız, bulamayacak mısınız?"

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ

عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ
الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءَ مَسَّتْهُمْ
إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا
تَمْكُرُونَ ﴿٦١﴾

- 20 Bir de derler ki: “Rabbinden üzerine bir ayet (mucize) indirilse ya!...”²⁷ De ki: “Gayb yalnızca Allah’ındır, siz bekleyedurun; ben de sizlerle birlikte bekleyenlerdenim.”²⁸
- 21 İnsanlara, şiddetli bir sıkıntı dokunduktan sonra, bir rahmet dokundurduğumuz zaman, ayetlerimiz konusunda hileli bir düzen kurmak²⁹ (bir entrika geliştirmek), onlar için (bir alışkanlık ve kötü bir edinin)dir. De ki: “Düzen kurmada (karşılık vermede) Allah daha hızlıdır. Şüphesiz, bizim elçilerimiz, sizin ‘geliştirmekte olduğunuz düzenleri’ yazmaktadırlar.”³⁰

AÇIKLAMA

27. “Her ne kadar onlar, Hz. Muhammed’in (s.a.) gerçek bir peygamber olduğuna ve hakikî vahyi bildirdiğine dair delil olsun diye bir ayet talebinde bulunuyorlarsa da, bu onların Hakikat’i kavrama ve kabul etme endişelerinden kaynaklanmıyor; bilakis, vahyi reddetmek için bir önyargı niteliği taşıyordu. Çünkü onların, alışkanlıklarını, ahlâk sistemlerini, sosyal sistemlerini kısaca hayatlarının her yönünü islâh edip, Hz. Rasûl’un (s.a.) mesajına göre biçimlendirmeye hiç niyetleri yoktu. Bir kere, inanmaya niyetleri yoktu. İnanmaya niyetleri olmayınca, mucizelerle karşılaşsalar bile, kendilerine mucize falan gösterilmediğini söyleyeceklerdi. Kendilerini mutlak ahlâk ilkelerine bağlayan gaybı (yani tevhîd ve âhiret inancını) kabul etmeyip, arzu ve şehvetlerini tatmin ettikleri “özgürlük” fikrinden vazgeçmeyecekleri apaçıktı.

28. Yani “Allah bana neyi vahyediyorsa, ben size onu söylüyorum. Fakat Allah’ın vahyetmediği şey, hem benim hem de sizin için ‘gayb’dır.

Ve onu ifşâ etmek ya da etmemek, bütünüyle Allah’a kalmış bir şeydir. Şimdi, Allah’ın göndermediği vahye, O göndermeksizin inanmıyacaksınız. Beklemelisiniz. Ben de bekleyeceğim ve ısrarla talep ettiğiniz şeyin (mucize) karşılanıp karşılanmayacağını göreceğim.”

29. Onlar, kendilerine ceza olsun diye maruz bırakıldıkları “kıtlık ayeti” ardından dolaplar çevirmeye başladılar. Bu ayet de, 11. ve 12. ayetlerde belirtilen şeyin benzerini ima etmektedir: “Tekrar aynı ayetle karşılaşmayı nasıl istersiniz?” Oysa daha geçenlerde sizlere “kıtlık ayeti” gösterilmemiş miydi? O zaman tanrılarınızdan yardım istemiştiniz de boşa çıkmıştı. Güya onları Allah’la aranızda şefâatçi bellemiştiniz ve onların sahte kudsiyetlerine (!) yönelttiğiniz dilekler, güya kıtlığın üzerinizden kalkmasını sağlayacaktı. Fakat daha ilk tecrübenizde, ilâh diye isimlendirilenlerin kesinlikle hiçbir güce sahip olmadığını bizzat öğrendiniz. Bu yüzden, tüm kudretin Allah’ın elinde olduğuna ikna olunca O’na döndünüz ve O’ndan yardım istediniz. Bu tecrübe, Hz. Muhammed’in (s.a.) mesajının Hak olduğuna sizi inandırmaya yetmeliydi; zira (Rasûl’ün) öğrettiği temel gerçek zaten buydu. Bu ayetten ders çıkararak yerde, kıtlık atlatılır atlatılmaz ve gökten bereketli yağmurlar iner inmez, gerçeği saptırmak için düzenler kurmaya başladınız. Kıtlığın sebebiyle ilgili türlü düzme açıklamalar getirmeye yeltendiniz ve bu düzmeler, sonunda Tevhîd Öğretisi’nden “kaçıp” şirkinize yapışmanızla neticelendi.

Bu ayet, kıtlık gibi büyük bir işaretten ders almayan bir topluluğu, hiçbir işaretin (ayet) ikna edemeyeceği anlamını içerir. Bu yüzden onlara herhangi bir ayet (işaret, mucize) göstermenin bir yararı yoktur.

30. “Allah düzen (plan, mekr) kurmada sizden daha hızlıdır...” şu demektir: “Kıtlık ayetinin delâlet ettiği anlamı, bu ayeti teslim etmenin ihtivâ ettiği gerçeklerden yakayı kurtarmak niyetiyle belli istisnalar bulabilmek ve isyancı tavırlarınızı sürdürmek için saptırmaya çalışırsanız, Allah düzenbaz yöntemlerini devre dışı bırakmak üzere kendi planını (mekr) devreye sokmada çok daha hızlıdır. Sizi kendi dalâletinizde serbest bırakacak; hatta size dünyevî bir refah da sunacak; bu refah, genişlik sizleri aldatacak ve size pek yanınızda bekleyen âkıbeti unutturacak ve böylece de kaygısız bir bağışıklıkla günahlar işleyeceksiniz ve kalblerinizde bulunan şeyler sizi hoşnud edecek. Fakat O’nun melekleri amellerinizi, (ölümünüzden sonra dava edilmek üzere önünüze konacak amellerinizi) kayıt ve muhâfaza etmeye devam edecekler. Sonunda ise sizlere ölüm gelir ve hesap vermek üzere Allah’ın huzuruna sürülürsünüz.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ
 فِي الْفُلِكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ
 عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ
 دَعَاؤُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنُكُونَنَّ
 مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٧﴾ فَلَمَّا أَنْجَيْنَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَّعَ الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّمَا
 مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ
 الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ
 زُخْرُفَهَا وَازَيَّنَّتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا أَتْنَاهَا أَمْرًا لَيْلًا
 أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ ﴿١٩﴾ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ
 الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي
 مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١﴾

- 22 Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur. Öyle ki siz gemide bulunduğunuz zaman, onlar da güzel bir rüzgârla onu yüzdürürlerken ve (tam) bununla sevinmekteyken, ona çalgınca bir rüzgâr gelip çatar ve her yandan dalgalar onları kuşatır; onlar artık bu (dalgalarla) gerçekten kuşatıldıklarını sanmışlarken, dinde O'na 'gönülden katıksız bağlılar (muhtlisler)' olarak Allah'a dua etmeye başlarlar:

“And olsun, eğer bundan bizi kurtaracak olursan, muhakkak sana şükredenlerden olacağız.”³¹

- 23 Ama (Allah) onları kurtarınca, onlar hemen haksız yere, yeryüzünde taşkınlığa koyulurlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız, ancak kendi nefisleriniz aleyhinedir; (bu) dünya hayatının geçici metaıdır. Sonra sizin dönüşünüz bizedir, biz de yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz.
- 24 Dünya hayatının örneği, ancak gökten indirdiğimiz, onunla insanların ve hayvanların yediği yeryüzünün bitkisi karışmış olan bir su gibidir. Öyle ki yer, güzelliğini takınıp süslendiği ve ahâlisi de gerçekten ona güç yetirdiklerini sanmışlarken, (işte tam bu sırada) gece veya gündüz ona emrimiz gelmiştir de, dün sanki hiçbir zenginliği yokmuş gibi, onu kökünden biçilip atılmış bir durumda kılmışız.^{31/a} Düşünen bir topluluk için biz ayetleri böyle birer birer açıklarız.
- 25 Allah barış yurduna³² çağırır ve kimi dilerse dosdoğru yola yönelip iletir.

AÇIKLAMA

31. Gerçekten, her şeyin yolunda gittiği zamanlarda Allah'ı unutan en iflâh olmaz müşrikler, en sıkı ateistler bile, her taraftan belayla kuşatıldıklarında ve başka herhangi bir imdat umudunu bulamadıklarında Allah'tan imdat istemeye başlarlar. Bu, kâinatta varolan her şeyi kontrolü altında bulunduran Kadir-i Mutlak'ın Allah olduğuna apaçık şekilde delâlet eder. (Bkz. En'am. an: 29)

31/a. Bu mesel, bu dünyadaki görünürde “başarılar”ına bakıp, âhireti bütünüyle unutanlara bir uyarı anlamı taşır. Bu tipler, ekinlerinin olgun ve bereketli olduğunu, onu biçebileceklerini ve hasat sonu mutlu olacaklarını zanneden toprak sahiplerine benzetilmiştir. Bu toprak sahipleri olgun ürünlerinin yakında tadına bakabileceklerinden emin biçimde, Allah'ın ürünlerini ve büyük umutlarını tahrib edici emrinin farkında değildirler. Tıpkı bunun gibi, âhiret hayatı için hazırlık yapmayanlar, bu dünya lezzetleri uğruna irtikab ettiklerinin karşılığını öte dünyada bir felâket olarak bulacaklardır. Tıpkı hasâdından emin olunan olgun ürünün âniden bir felâkete dūçar oluvermesi gibi...

32. Yani, Allah, âhiretteki selâm yurduna götüren yola çağırır. “Selâm yurdu” burada Cennet demektir. İçinde herhangi bir kaybin, felâketin, üzüntünün, acı ve sıkıntının bulunmadığı Cennet Yurdu.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا
 السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ
 عَاصِمٍ ۚ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ أُولَٰئِكَ
 أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا
 ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاءُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ
 وَقَالَ شُرَكَاءُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ ﴿٣٥﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا
 وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٣٦﴾ هُنَالِكَ تَبْلَوْنَ كُلُّ نَفْسٍ
 مَّا أَسْلَفَتْ ۚ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ ۚ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا
 يَفْتَرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ
 السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
 مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٨﴾

- 26 Güzellik yapanlara daha güzeli ve fazlası vardı.³³ Onların yüzlerini ne bir karartı sarar, ne bir zillet. İşte onlar cennetin halkıdır; onda ebedî olarak kalacaklardır.
- 27 Kötülükler kazanmış olanlar ise; her bir kötülüğün karşılığı, kendi misliyledir.³⁴ Bunları bir zillet sarıp kaplar. Onları Allah'tan (kurtaracak) hiçbir koruyucu da yok. Onların yüzleri, sanki bir karanlık gecenin parçalarına bürünmüş gibidir.³⁵ İşte bunlar ateşin halkıdır; onda ebedî olarak kalacaklardır.
- 28 O gün, onların tümünü bir arada toplayacağız, sonra şirk katanla-

ra: “Yerinizden ayrılmayınız; siz de, şirk koştuklarınız da” diyeceğiz. Artık onların arasını açmışızdır.³⁶ Şirk koştukları derler ki: “Siz bize ibâdet ediyor değildiniz.”

- 29 “Bizim ile sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. Gerçekten biz, sizin ibâdetinizden habersizlerdik.”³⁷
- 30 İşte orada, her nefs önceden yaptıklarıyla imtihana çekilmiş olacak ve onlar asıl-gerçek mevlâları olan Allah’a döndürülecekler. Yalan yere uydurdukları da, kendilerinden kaybolup uzaklaşacaklar.
- 31 De ki: “Göklerden ve yerden sizlere rızık veren kimdir? Kulaklara ve gözlere mâlik olan kimdir? Diriyi ölüden çıkaran ve ölüyü diriden çıkaran kimdir? Ve işleri evirip çeviren kimdir? Onlar: “Allah” diyeceklerdir. Öyleyse de ki: “Peki, siz yine de korkup sakınmayacak mısınız?”

AÇIKLAMA

33. Yani, Allah lütfuyla sâlih amel işleyenleri fazlasıyla ödüllendirecektir.

34. Yani, iyilere fazla fazla karşılık verilmesinin aksine, kötü amellerde bulunanlar yalnızca işlediği suçun karşılığı oranında cezalandırılacaklar (Daha fazla açıklama için bkz. Neml. an: 109/a)

35. Suçlular yakalandıklarında yüzlerini bir karaltı kaplar da tüm kurtuluş umutlarını yitirirler ya; işte öyle olacak.

36. Bazı müfessirler “فَرَلْنَا بِهِمُ” ibaresinin asıl anlamı hakkında şu görüşü ileri sürerler: “Biz, kendi aralarında herhangi bir ilişkinin varolduğunu gösteremesinler diye aralarındaki her türlü bağlantı ve münâsebeti keseceğiz.” Oysa bu, ibarenin Arapça’daki şu anlamına zıttır: ‘Onları birbirinden ayıracağız’ yahut şu anlamına: ‘Aralarına bir mesafe koyacağız’. İbareyi, ‘Aralarındaki uzaklık ve yabancılığı kaldıracğız’ biçiminde çevirmemizin nedeni budur. Yani, “müşrikler ve ilâhları birbirini önünde karşılıklı duracak ve böylece birbirlerine olan karşılıklı nisbetin mahiyetini anlayacaklar.” Müşrikler taptıkları şeyler hakkındaki tüm gerçeği böylece bilmiş olacaklar ve ilâhları da kendilerine tapanlar hakkındaki her şeyi (karşılıklı görerek) öğrenecekler.

37. Yani, “Onların melekler, cinler, ruhlar, atalar, nebîler, azîzler, şehîdler vs. gibi Allah’a şirk koştukları ve yalnızca Allah’ın olan hakları kendilerine devrettikleri ilâhlar, tutup kendilerine tapanlardan ayrılacak, şöyle diyecekler: “Sizin bize taptığınızdan haberimiz bile yoktu. Çünkü sizin bize yönelttiğiniz ta’zîm, saygı, tebçîl, hayranlık, dikkat, perestîş, sadâkatten hiçbirisi; bize sunduğunuz ibâdet, başvuru, rica, dilek ve adaktan hiçbirisi; adınıza yaptığınız secde, rûkû‘, zikir, dinî hizmet, dinî tören, toplantılardan hiçbirisi bize ulaşmadı.”

فَذَلِّكُمْ اللَّهُ

رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾
 كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
 قُلِ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ
 شُرَكَائِكُمْ مَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن
 يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَن يُهْدَىٰ فَمَا
 لَكُم كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعِ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا
 يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هَذَا
 الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
 وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾

- 32 İşte bu, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır.³⁸ Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var? Peki, nasıl hâlâ çevriliyorsunuz?³⁹
- 33 Böylece Rabbinin sözü, o fıska sapanlar üzerinde (şöyle) gerçekleşmiştir ki: "Onlar gerçekten iman etmezler."⁴⁰
- 34 De ki: "Sizin şirk koştuklarınızdan ilk kez yaratacak, sonra onu iade edecek olan var mı?"⁴¹ De ki: "Allah yaratmayı (ilkini) başlatır, sonra onu iade eder. Öyleyse nasıl çevriliyorsunuz?"⁴²
- 35 De ki: "Sizin şirk koştuklarınızdan Hakk'a ulaştırabilecek var mıdır?"⁴³ De ki: "Hakk'a ulaştıracak Allah'tır. Öyleyse, Hakk'a ulaştırılan mı uyulmaya daha hak sahibidir; yoksa doğru yola ulaştırılmadıkça kendisi hidâyete ulaşmayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"

- 36 Onların çoğunluğu zandan⁴⁴ başkasına uymaz. Gerçekten zan ise, Hak'tan hiçbir şeyi sağlayamaz. Şüphesiz Allah, onların işlemekte olduklarını bilendir.
- 37 Bu Kur'ân, Allah'tandır; başkası tarafından yalan olarak uydurulmuş değildir. Ancak o, önündekileri doğrulayan ve kitabı ayrıntılı olarak açıklayandır.⁴⁵ Bunda hiç şüphe yoktur, âlemlerin Rabbindendir.

AÇIKLAMA

38. Yani, “Bizzat kendiniz, gerçek Rezzâk'ınız, Melik'iniz ve Rabbinizin Allah olduğunu; gerçek İlâhınızın O olduğunu ve kulluğunuzu, ibâdetinizi O'na nisbet ettiğinizi teslim ediyorsunuz. Şu halde nasıl oluyor da O'na ortaklar koşuyorsunuz.”

39. Şu akıldan çıkarılmamalıdır ki, ortaya sürülen sorular genel kitleye hitâb etmektedir. Bu yüzden “Niye o zaman dönüyorsunuz?” diye sorulmamakta, “Peki nasıl döndürülüyorsunuz?” biçiminde sorulmaktadır. Bu edilgen biçim açıkça gösteriyor ki, halkı doğru yönden yanlış yola çeviren bir kimse (ya da kimseler) vardır. Halka böyle bir uyarıda bulunulmasının nedeni budur: “Niçin körü körüne sizi yanlış yola sevk edenlere tâbi oluyorsunuz? Niye kullanmıyorsunuz sağduyunuzu? Allah hakkındaki gerçeği bizzat teslim ettiğinizde ne diye döndürüldüğünüz, yoldan çevrildiğiniz gerçeği üzerinde de kafa yormuyorsunuz?”

Bu soru, Kur'ân'ın birçok yerinde gerçeği halkın önüne koymak için sorulmaktadır. Fakat her seferinde de edilgen şekil kullanılmakta ve geri planda kalan birtakım sapırtıcılar vurgulanmaktadır. Böylece onların peşinden gidenlerin meseleyi serinkanlı ve âfâkî biçimde değerlendirmeleri sağlanmaktadır. Bu usûl aynı zamanda bir propagandaya alet olmuş kimseler için değerli bir nasihat biçimidir de. Sapırtıcıların isimlerini devreden çıkarmak sûretiyle Kur'ân, onların ellerindeki oldukça güçlü bir silâhı da almış olmaktadır. Böylece takipçi çoğunluk, hürmet ettikleri liderlerin bir tahrif ve eleştiri hedefi haline getirilmesi için teşvik edilmektedir.

40. Yani, “Rabbinin kelimesi gerçekleşmiş oldu ki, kafalarına hiçbir şekilde inanmayacaklarını koymuş olanlar, hakikat önlerine ayan beyan delillerle konmuş olsa da inanmazlar.”

41. Şu belirtilmeli ki, buradaki ve müteakib ayetlerdeki mukabil cevaplar, daha önceki ayetlerdeki mukabil cevapların aksine, Peygamber'in ağzından verilmektedir. Çünkü müşrikler, yaradılışın Allah tarafından başlatıldığına ve ilâhlarının bunda hiçbir dahli bulunmadığına inanıyorlar ve bu yüzden inkâr edemiyorlardı. Onların teslim etmedikleri şey, yaradılışın iadesi (yani tekrarı) idi. Çünkü ölümden sonrdaki hayatı başka

türlü reddedemezlerdi. Oysa yaradılışı başlatan Allah'ın, onu tekrar iade edip yeniden başlatabileceği gerçeği apaçık ortadaydı ve yaradılışı başlatamayanlar, onu iade de edemezlerdi. İşte Hz. Rasûl'ün (s.a.) ağzından Allah'ın yaradılışı başlattığı ve tekrar iade edebileceği şeklinde apaçık ve meydan okuyan bir cevabın verilmesinin nedeni budur.

42. Bu mesele, onlara şirk öğretisinin ne kadar budalaca olduğunu göstermek üzere ortaya konmuştur. Delil şudur: "Allah başlattı ve yeniden başlatmaya da kadirdir. De ki: Sizin şirk koştuğunuz ilâhlar arasında bunu yapabilecek olan var mı? Biraz düşünseniz anlayacaksınız ki, tapmışınız, kulluk ettiğiniz ve ta'zim gösterdiğiniz ilâhlar için herhangi bir iddiada bulunmak üzere hiçbir açık kapı bulunmamaktadır."

43. Bu, şirk doktrininin reddedip tevhîdi ikame etmek üzere ortaya atılmış bir dizi sorudan biridir. Bu soru bir adım daha atarak, insanın en büyük ihtiyaçlarından biri olan hakikat kılavuzluğunun önemi üzerine çeker dikkatleri. Çünkü şu apaçıktır ki, insan ihtiyaçları yiyecek, giyecek ve bu gibi maddî ihtiyaçlarla, ya da bunların kayıp ve felâketlerden korunmasıyla sınırlandırılmaz. İnsan ihtiyaçlarından biri, hatta en büyüğü de bütünüyle felâha erişeceği bir hayat yolu edinmekle, bunun bilgisine erişmektir. Besbelli ki insan hayatta iflâh olabilmek için başvurabileceği sahih bir bilgiye, kendi maddî, zihnî ve rûhî güçlerini, yeteneklerini ve tabîî kaynaklarını devreye sokabileceği bir usûle sahip olmalıdır. Ayrıca farklı düzeylerde ilişki içinde bulunduğu insanlarla ve bir bütün olarak kâinât nizamı karşısında nasıl davranışlar içinde bulunması gerektiğini de bilmelidir. Kur'ân doğru yolu "Hakk" olarak isimlendirir ve yolu gösterene de "Hakk'ı gösterici", "Hakk'a götürücü" der.

Şimdi ayette öne sürülen soruya dönelim. Kur'ân müşriklere ve Rasûlullah'ın (s.a.) talim ettiklerini reddedenlere soruyor:

"Allah'a karşı ortak koştuğunuz tanrılar arasında, sizi doğruya ileten ya da iletebilecek olan biri var mı? Apaçık ki, buna verilecek cevap olumsuz olacaktır. Zira onların tanrılarından hiçbiri bunu yapamaz. Bir kere bu tanrı ve tanrıçaları, ilâh edindikleri diri ya da ölü insanları bir düşünelim. Halk onlara ihtiyaçlarını karşılansın yahut birtakım doğaüstü yollarla onları felâketten korusun diye yönelir; fakat onların Hakk'a kılavuzluk ettiği görülmüş müdür? Gönderdikleri bir hakikat olmadığı gibi, bağluları bile onların kendilerine ahlâkî prensipleri, sosyolojik, kültürel, ekonomik, politik, hukukî veya adâlete dair şeyler öğrettiklerini iddia etmezler."

Fakat bir mesele var: Başkalarının ittiba edip izledikleri kurallar ve düzenlemeler getirenlerin, kanun koyucuların durumu?! Şu gerçek ki böyleleri önder olarak gerçekten izlenmektedir. O zaman da şu soruları sormak anlamlı olacaktır. Peki, bunlar gerçek Hakikat kılavuzları mı, ya-

hut insanı doğru yola sokmaya güçleri yeter mi? İnsan hayatını doğru yönlendirmek üzere doğru ilkelerin formüllendirilmesi için gerekli olan tüm gerçekleri kapsayan küllî bilgiye sahip midir onlardan biri? İçlerinde, insan problemlerinin yayıldığı geniş alanı kuşatacak ufka sahip biri bulunmakta mıdır? Zaaftan, önyargılardan, böyle kanunların formüllendirilmesine engel teşkil eden şahsî ve ictimâî etkilerden mutlak anlamda bağımsız olanı var mı içlerinde? Eğer bu sorulara verilecek cevaplar olumsuz ise (zaten bu sorulara hiç kimse olumlu cevap veremez) böyle sınırlarla mahdud olan insanlardan Hakk'a kılavuzluk nasıl umulabilir?

Yukarıdaki sorular ışığında Kur'ân'da serdedilen sorunun anlam ve önemini kavrayabiliriz: "Allah'a ortak koştuklarınız arasında sizi Hakk'a ulaştırabilecek herhangi biri var mı?"

Sonuç olarak bu gösterir ki, insanın çeşitli kategorilere ayrılmış olan tüm ihtiyaç ve gereklerini karşılamaya yalnızca Allah Kadirdir. Evvela, insan ilâhî inâyete, bir koruyucuya, dualarını işitecek ve kabul edecek bir varlığa, kısaca, diğer tüm desteklerden umut kesildiğinde yönelebileceği sürekli bir dayanağa ihtiyacı vardır. Yukarıdaki soru kaçınılmaz olarak bu ihtiyaçların Allah'tan başka hiçbir kimse tarafından karşılanamayacağı sonucuna götürür. Öteki insan ihtiyaç ve talepleri de, tam bir itimat ve gönül huzuruyla teslim olunabilecek ve insan hayatını bütünüyle yönlendirebilecek belli prensipler koyan bir kılavuzun var olmasını gerektirir. 35. ayetteki soruda ortaya konan mesele, böyle bir "Varlık"ın Allah'tan başkası olamayacağını ihtivâ eder. Bu yüzden bir kimsenin, inatla diretmesi dışında, şirk yahut sekülerizm üzerine temellendirilmiş politik, ah-lâkî ve kültürel prensiplere dayanması için hiçbir dayanağı delil kalmaz.

44. Yani (sahte) din koyucular, filozoflar kanun yapıcılar görüşlerini ilim üzerine değil, yalnızca tahmin ve zan üzerine dayandırırılar. Aynı şekilde bu dinî ve dünyevî liderlerin peşinden gidenler de, onların büyük insanlar olduklarını ve bu yüzden doğru söylediklerini varsayarlar. Zira ataları ve cümle ahali onları izlemiştir; zanlarının nedeni budur.

45. 37. ayette ileri sürülen delil şöyle ele alınabilir:

a) Kur'ân kendisinden önce aynı şeyin vahyedildiğini te'yid eder ve Hz. Muhammed'den (s.a.) önceki peygamberler tarafından ta'lim edilmiş temel ilke ve öğretilerin aynısını ileri sürer. Eğer Hz. Rasûl (s.a.), Kur'ân'ı kendisi icâd etmiş olsaydı, önceki kitapların temel öğretilerinden (hâşâ) kendisinininkinin daha câzib görülmesini sağlayacak eklemeler yapardı.

b) Kur'ân, "Kitab"da, yani daha önceki peygamberlerin getirdiği yazılarda ihtivâ edilen temel ilke ve öğretileri daha tafsilatlı ve bâriz şekilde açıklar; daha rahat anlaşılсын ve kolay uygulansın diye daha fazla delil ve açıklamalar getirir.

أَمْ يَقُولُونَ

أَفْتَرَنَاهُ قُلُوبًا فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا
 يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّالِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
 عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ
 بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

- 38 Yoksa, “Bunu kendisi yalan olarak uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Bunun benzeri olan bir sûre getirin ve eğer gerçekten doğru sözlüler iseniz, Allah’tan başka çağırabildiklerinizi çağırın.”⁴⁶
- 39 Hayır, onlar ilmini kuşatamadıkları ve kendilerine de henüz yorumu gelmemiş bir şeyi yalanladılar.⁴⁷ Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zulme sapanların nasıl bir sonuca uğradıklarına bir bak.
- 40 Onlardan ona inananlar vardır ve onlardan ona inanmayanlar da vardır. Rabbin fesâd çıkaranları⁴⁸ daha iyi bilir.

AÇIKLAMA

46. Kur’ân’da geçen -bırakın Kitab’ı- onun bir sûresinin bile benzerinin oluşturulamayacağı yolundaki meydan okuyuşun, Kur’ân’ın fesâhat ve belâğatıyla ilgili olduğu konusunda yaygın bir yanlış anlama vardır. Bu durum Kur’ân’ın mucizevî vasfının isbâtı için girilen gayretkeşliklerin tabîî bir sonucudur. Oysa Kur’ân böyle bir sınırlandırmanın ötesindedir. Kur’ân’ın iddiası, yalnızca mükemmel bir ifade yapısına sahip olmasından gelen eşsizlik ve benzersizlikten ibaret değildir. Ayrıca bunun böyle olduğuna da kuşku yok. Fakat Kur’ân’ın asıl iddiası, gerek öğretisi ve gerekse ele aldığı meseleler açısından bir benzerinin hiçbir insan

beyni tarafından üretilemeyeceğidir. Kur'ân, Allah'tan geldiğini vurgulamak ve kendisinin insan icâdı olduğu iddiasını çürütmek için çeşitli bölümlerde bu meydan okuyuşa yer verir. Bu durum yeri geldikçe daha önce de açıklanmıştı ve müteakib sayfalarda tekrar açıklanacak. (İlerideki açıklamalar için bkz. Tur. an: 26-27)

47. Kur'ân'ın sahte olduğunu iddia edebilmeleri için dayanacakları iki şey vardı; ancak her ikisi de bătıldı: Birincisi, Kitab'ın Allah katından inmediği, aksine biri tarafından (hâşâ) uydurulduğu; ikincisi de, Kitab'da serdedilen hakikatlerin ve verilen bilgilerin yanlış olduğu iddiası. Ne var ki gerçek bilgiye dayanan hiç kimse sahidten uydurulmuş olduğunu ve sonra Allah'a izâfe edildiğini söyleyemezdi. Hiç kimse de, Hz. Rasûl'ün (s.a.) gayb perdeleri arasında gizlice gözetlemede bulunup sonra (Kitap'ta bildirildiğinin aksine) tek bir Allah'ın değil, semalarda birçok tanrının bulunduğunu keşfediverdiğini iddia edemezdi. Yine hiç kimse, ama gerçek bilgiye dayanan hiç kimse, meleklerin olmadığını, vahyin gerçek dışı olduğunu ve Allah'ın olmadığını ileri süremezdi. Bunlar olsa olsa birtakım doğurgan muhayyile sahiplerince uydurulmuş kurgular olabilir. Ayrıca hiç kimse "âhîret"e gidip görmek sûretiyle şahid olmamıştı ki, mükâfât ve ceza konusunda bildirilenlerin yanlış olduğunu iddia edebilsin. Aksine, bu bildirilenleri çürütecek karşı delillere sahip olmamak yanı sıra, söz konusu iddia sahipleri, Kur'ân'ın eşsizliği hakkında tam bir güven duygusuyla ve meydan okuyucu tarzda dile getirilen gerçeklikle karşı karşıyaydılar.

48. Kur'ân'a inanmayanlar "müfsid" olarak isimlendirilmektedir. Çünkü onların inkârları herhangi bir anlamlı sebebe değil, önyargıya ve nefsâniyete dayanmaktadır.

Bu halleriyle başkalarının inanmasına da engel olmaya çalışırlar. "Ve Allah müfsidler en iyi bilendir." Çünkü O'ndan hiçbir şey gizli kalmaz. Onlar Kur'ân'ı, bir türlü Allah'ın Kitabı olduğuna ikna edilemedikleri için inkâr ettiklerine insanları inandırıp, onları aldatabilirler; fakat iyi niyetle davrandıkları yolunda Allah'ı kandıramazlar. Çünkü Allah, onların müfsid (bozguncu) olduklarını bilir. Onlar düzenbazdırlar ve kalblerinin ve bilinçlerinin sesini bastırmaktadırlar. Bile bile gerçeğe kulak ve zihinlerini kapamakta; dünya menfaatlerini, zevk u sefâlarını, şehvetlerini ve arzularını gerçeğe tercih etmektedirler. Onların "ma-sûm" günahkârlar değil de, düpedüz "bozguncu-müfsid" olmalarının nedeni budur.

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي
وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيثُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَسْمِعُ الْأَصْمَ وَلَوْ
كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى
وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ
النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

- 41 Eğer seni yalanlarlarsa, onlara de ki: “Benim yaptıklarım benim, sizin de yaptıklarınız sizindir. Siz benim yaptıklarımın uzaksınız ve ben de sizin yaptıklarınızdan uzağım.”⁴⁹
- 42 Onlardan seni dinleyecekler vardır. Ama hiç duymayan sağırlara - üstelik hiç akılları ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?⁵⁰
- 43 Ve onlardan sana bakacak olanlar vardır. Ama kör olanları -üstelik basiretleri de yoksa- sen mi doğru yola ulaştıracaksın?⁵¹
- 44 Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şeyle zulmetmez. Ancak insanlar, kendilerine kendileri zulmediyorlar.⁵²

ACIKLAMA

49. Yani “Sizinle yararsız tartışmalara girmek ve sizinle bu minval üzere cedelleşmek istemiyorum. Ben bir sahtekârsam, bunun sonuçlarına katlanacak benim; ve eğer sizler gerçeği inkâr ederseniz, bundan bana değil, sizlere bir zarar dokunur.

50. Her ne kadar bu ve benzeri müteakib ayetler Rasûlullah'ı (s.a.) muhâtab alıyorsa da, aslında anlamları, mesaja dikkat etmeyen kimse-ri paylama amacı taşır. Zira onlar, kendilerine söylenen sözlerin yalnızca seslerini işitiyorlar, tıpkı hayvanlar gibi kelimelerin seslerini duyuyorlar; fakat kendilerine söylenene kulak kabartmıyor, dikkat etmiyorlardı. Bunun nedeni, onların Hz. Rasûl (s.a.) hakkında önyargılı olmaları ve eğer atalarından tevârûs ettiklerine; arzu, şehvet ve çıkarlarına karşıysa, makul bile olsa, herhangi bir sözü kabul etmemeye karar vermeleri idi.

İşte böyle hayvanlar gibi yaşayan bu insanlar, kelimelerin seslerini işitiyorlar, fakat anlamlarına dikkat etmiyorlardı. Çünkü “yemek, içmek ve çiftleşmek” dışında ilgilendikleri bir şey yoktu. Şehvetlerinin tatminiyle öylesine mest, öylesine meşgul oluyorlardı ki, yaptıklarının doğru mu yanlış mı olduğunu düşünmek bile istemiyorlardı. Şehvetine ait şeylere kulak kesilen böyleleri, mesaja gelince sağır kesilmişlerdi.

51. Burada da aynı hayvan emsâline başvurulabilir. Onların gözleri vardır; fakat yüzeydeki görüntünün ötesini algılayamazlar. Böyleleri Rasûlullah'ı (s.a.) ve ashâbını görüp duruyordu; fakat onların saf yaşayışlarının anlamını idrâk edemiyordu. Çünkü kulak verip mesajı kabul edenlerin hayatlarında meydana gelen garip değişimi idrâk edecek basîretten yoksundurlar.

50 nolu açıklamada da belirtildiği gibi, Rasûlullah'ı (s.a.) muhâtâb alan bu ayetler gerçekte gayet zarif bir yolla, uyuşuk bir durumda olan görme ve işitme melekelerini uyandırınlar ve onları aklî ve fıtrata uygun olan mesajın idrâkine açınlar diye müşrikleri paylama ve uyarma amacı taşıyordu. Bu dolaylı yoldan uyarma yöntemini kavramak için, iki sâdik dostu örnek olarak alalım: Bunlar müfsid bir toplumda yaşıyor olunsunlar ve içlerinden biri hak olan mesajı hem kavramada hem de uygulamaya geçirir tam bir intikal gücüne sahip olsun. Bu adam, toplumun önünde karakter ve ahlâkî davranış konusunda tam bir model teşkil etmektedir. Ayrıca halkına gayet içten ve bir zarif yolla kendi ahlâkî konumlarını düşünmeye çağırmakta ve insanları yine aynı zarif yolla, bu bozuk ahlâkî durumlarından dolayı uyarmakta ve onlara doğru yaşama biçimini benimsemelerini tavsiye yetmektedir. Fakat içlerinden hiçbiri, ne onun uyarılarına kulak asmakta, ne de onun örnek ve saf hayatından bir ders çıkarmaktadır. İşte bunlar olurken, kendisini destekleyen diğer dostu oraya gelip şunları söylemektedir: “Niye bu sağır insanlara öğüt veriyor ve körlere yol göstermeye çalışıyorsun? Çünkü ne güzel şeyleri işitecek kulakları var onların, ne de doğru yolu görecek gözleri...” Apaçık ki onun bu sözleri, arkadaşını ıslâh hareketinden caydırma anlamına gelmeyecek; aksine (ayetteki) aynı zarif ve dolaylı yolla müfsid insanların uyuşuk melekelerini uyandırmaya yönelik olacaktır.

52. “Allah insanlara hiçbir şey (ya da yolla) zulmetmez” Zira O, onlara işitecek kulaklar, görecek gözler, hissedip, akledecek kalbler vermiştir; hak ile bâtılın, doğru ile yanlışın arasını ayırmalarını sağlayacak her şeyi... Aksine onlar doğru davranmayı ve melekelerini gerektiği şekilde kullanmayı reddetmek ve şehvetlerini, dünya lezzetlerini izlemek suretiyle “kendi kendilerine zulmederler”. Tabiatıyla bu davranışları, onların gözlerini kör, kulaklarını sağır eylemiş ve kalblerini öldürmüştür. Öylesine ki, artık doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasını ayırt edemez olmuşlardır; zira şuuruları da artık ölüdür.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا
 سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ
 اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِنَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ
 نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾
 وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
 لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾
 قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ
 إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَعْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾

- 45 Gündüzün bir saatinden⁵³ başka sanki hiç ömür sürmemişler gibi onları bir arada toplayacağı gün, onlar birbirlerini tanımış olacaklar. Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır.⁵⁴ Onlar hidâyete ermiş de değildi.
- 46 Onlara va'dettiğimiz (azabın) bir kısmını sana gösteririz veya senin hayatına son veririz (de görmek âhirete kalır.) Onların dönüşleri bizdedir; sonra Allah işlemekte olduklarına şahiddir.
- 47 Her ümmetin bir peygamberi vardır.⁵⁵ Onlara peygamberleri geldiği zaman, aralarında adâletle hüküm verilir ve onlar zulme uğratılmazlar.⁵⁶
- 48 Derler ki: "Eğer doğru sözlüler iseniz, bu belirttiğiniz süre (va'd) ne zamanmış?"
- 49 De ki: "Allah'ın dilemesi dışında, kendim için zarardan ve yarardan (hiçbir şeye) mâlik değilim; her şey Allah'ın iradesine bağlıdır.⁵⁷ Her ümmetin bir eceli vardır. Onların ecelleri gelince, artık ne bir saat ertelenebilirler, ne de öne alınabilirler."⁵⁸

AÇIKLAMA

53. Yani, "Âhiret hayatıyla tanışacakları ve bu dünyada geçirdikleri

fânî hayatın orada ebedî hayata zıt düştüğünü görecekleri zaman anlayacaklar ki, geçmiş hayatları, âhiret hayatının ebediliğine nisbetle bir hiç mesâbesindedir. İşte o zaman dünya hayatının geçici zevkleri ve değersiz kazançları pahasına ebedî bir hayatı yağma etmenin ne büyük aptallık olduğunu anlayacaklardır.”

54. Hüsrana uğramışlardır; çünkü Allah'ın huzuruna çıkacakları ve inkârlarının sonucu olarak işlediklerinin hesabını verecekleri günü unutmuslardır.

55. Buradaki ümmet kelimesi, yalnızca bir kavim ve topluluk anlamına gelmez; aralarında yaşamıyor olsa bile, kendilerine gönderilmiş bir peygamberin mesajını almış tüm insanları kapsar. Bundan da öte, bir peygamberin mesajı tahrife uğramadan kaldığı ve insanlar içinde o mesajın hakikî anlamını bilenler bulunduğu sürece, o toplum o peygamberin ümmeti olarak sayılacak ve 47. ayetin gereğince, aralarında adâletle hükmedilecektir. Bu mi'yâra göre, tüm dünya halkları Hz. Muhammed'in (s.a.) ümmetidir. Ve Kur'ân, bugün olduğu gibi orijinal ve tam şekliyle neşre dildiği sürece bu böyle olmaya devam edecektir. Ayetin anlamını, “Her ümmet için kendi içinden çıkmış bir peygamber vardır” değil de, “Her ümmetin bir peygamberi vardır” biçiminde belirlememiz, bu yüzdendi.

56. Yani, bir peygamberin mesajı bir kavme ulaştığında şunu öncelikle bilmeliler ki, artık mes'uldürler ve bilmemek gibi bir mazeretleri olamaz. Bu hüküm onların üzerlerine tam bir adâletle verilecektir. Mesajı kabul edip de hayatlarını ona ayarlayanlar, Allah'ın rahmetine mazhar olacak; inkâr edenlerse, hem bu dünyada hem de öbür dünyada, yahut yalnızca âhirette uğrayacakları bir azaba dâ'îr olacaklardır.

57. Yani, “Ben size, hakkınızdaki hükmü ben vereceğim ve bana inanmayanları azaba uğratacağım demedim ki! Dolayısıyla va'din ne zaman gerçekleşeceğini size söyleme makamında değilim. Va'd Allah tarafından gerçekleştirileceğine göre, hakkınızdaki hükmü dilediği zaman ve dilediği şekilde verecektir. Çünkü her şey O'nun iradesine bağlıdır.”

58. Yani, “Allah, kendi tayin ettiği ecelin gelmesinden sonra birey ve toplumlar üzerinde hükümünü icra edecektir. Ve ecelin bir topluluk (ümmet) için ne zaman geleceğini yalnızca O bilir. Allah ceza ve mükâfât vermede acele etmez. Mesajını bildirmek üzere peygamberlerini gönderdiğinde her birey ve topluluğa, mesajı anlaması, üzerinde düşünmesi ve yaşama tarzını ona uydurması için mühlet verir; ta ki tayin ettiği ecel gelinceye kadar... Bu süre bir topluluk için asırlar boyu da bitmeyebilir ve ne kadar devam edeceğini en iyi Allah bilir. Adâlet üzere temellenmiş olan bu vade dolduğu zaman, ne birey ne de toplulukların artık nedâmet getiremeyecekleri ecel gelir ve Allah hükmünü icra eder. Yargı vakti geldiğinde de, artık ne bir saat öne alınır, ne de bir saat ertelenirler.”

قُلْ

أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيِّنَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ
 الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٥﴾ أَأَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ ءَامَنْتُمْ بِهِ ؕ ءَالْقَلَنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ
 تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٦﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ
 تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٧﴾ وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ
 إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقُّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ
 ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ ؕ وَأَسْرِوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا
 الْعَذَابَ وَفُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا
 فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ؕ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٦١﴾ يَتَأَيَّهَا النَّاسُ
 قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى
 وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ ؕ فَبِذَلِكَ

فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٦٣﴾

- 50 De ki: “Düşündünüz mü hiç? Eğer O’nun azabı size gece veya gündüz geliverirse, suçlu-günahkâr olanlar, bunu ne diye erkene almak istiyorlar?”
- 51 Gerçekleştikten sonra mı O’na iman edeceksiniz? Hemen şimdi mi? Oysa siz, onun erkence gelmesini istiyordunuz.
- 52 Sonra o zulmetmekte olanlara, “Sürekli azabı tadın” denilecek; “kazanmakta olduklarınız dışında, bir başka şeyle mi cezalandırılacaksınız?”
- 53 “Bu bir gerçek mi?” diye senden haber soracaklar. De ki: “Evet, Rabbime and olsun ki, şüphesiz gerçektir ve sizler aciz bırakacak olanlar da değilsiniz.”
- 54 Zulmeden her nefis, yeryüzündekilerin tümüne sahip olsa, bunu (azaba karşılık) mutlaka fidye olarak verirdi. Onlar azabı görünce pişmanlıklarını gizlerler;⁵⁹ oysa onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında adâletle hükmedilmiştir.
- 55 Haberin olsun; göktekilerin ve yerdekilerin tümü gerçekten Allah’ındır. Haberin olsun; şüphesiz Allah’ın va’di haktır; ancak onların çoğu bilmezler.
- 56 O, diriltir ve öldürür. Ve O’na döndürüleceksiniz.
- 57 Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana bir şifâ ve mü’minler için bir hidâyet ve rahmet geldi.
- 58 De ki: “Allah’ın bol ihsânıyla (fazlıyla) ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinisinler. Bu, onların toplayıp yığmakta olduklarından hayırlıdır.”

AÇIKLAMA

59. Hep böyle fücûrluklar yapabileceklerini sanarak, hayatları boyunca inkâr ettikleri azapla o gün aniden burun buruna geldiklerinde “pişman olacaklar”. Pişman olmakla kalmayacaklar, aynı zamanda peygamberleri inkâr edip, kendilerini uyaran bu kutlu insanlara olmadık suçlamalarda bulundukları için üzüntüden kahrolacaklar. Bu yüzden tüm zanlarına karşılık azaba şâhid olduklarında, toprağın ayakları altından kaydığını görecekle; günahlarını hatırlamaları ve vicdan azabı duygularından ötürü suçlulukları altında ezilecek ve kendilerini yarımsız, imdatsız hissedeceklerdir. Kısacası, onların durumu iyi niyetli kimselerin uyarılarına kulak asmayıp tüm parasını kumara yatırıp iflâs eden kumarbazın durumu gibidir. Böyle biri, bu acıklı sonu yüzünden hiç kimseyi suçlayamaz; suçlu yalnızca kendisidir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا
وَحَلَالًا قُلْ ءَآلَهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ
يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾

- 59 De ki: “Allah’ın sizin için indirdiği, sizin bir kısmını haram ve helâl kıldığı rızaktan,⁶⁰ haber var mı? Söyler misiniz?” De ki: “Allah mı size izin verdi,⁶¹ yoksa Allah hakkında yalan uydurup iftira mı ediyorsunuz?”⁶²
- 60 Allah hakkında yalan uydurup iftira edenlerin kıyamet günü zanları nedir? Şüphesiz Allah, insanlara karşı büyük ihsân (fazl) sahibidir;⁶³ ancak onların çoğu şükretmezler.

AÇIKLAMA

60. Arapça “rızık” kelimesini, “erzak” (*provisions*) olarak tercüme etmekten kasıtlı olarak kaçınılmıştır. Çünkü o zaman ayetin son derece yanlış biçimde anlaşılması mümkündür. Zira bu anlamda “rızık” yalnızca gıda ve yiyeceklerle sınırlandırılmış olacaktır. Oysa bu kelimenin anlamı oldukça geniştir ve Allah’ın insana ihsân ettiği yiyecek, çocuk, bilgi, kanun vs.’yi kapsar. Bunu destekleyecek örnekler Kur’ân ve hadislerden çıkarılabilir. Şu halde, bu ayete göre apaçık anlaşılmıştır ki, Allah nazarında, yiyecek maddeleri de dahil olmak üzere, her türlü rızık karşısında omuz silker bir tavrı benimsemek yanlış ve günahtır.

Böylece rızık yanlış anlaşılmasından doğan sonuçların oldukça kapsamlı oldukları da anlaşılmış bulunmaktadır. Rızık’ın böyle sınırlı anlamıyla kavranması sonucu, yalnızca haram olan yiyecekleri haram saymak günah olacaktır ve tersi de doğru; fakat bir toplumun sosyal, ekonomik, siyasî ve uluslararası meselelerde kendisini teşrî (yasama) makamında görmesi günah sayılmayacaktır. Nitekim birtakım Müslüman fıkıh bilginleri, sırf bu yanlış anlamadan ötürü, toplumun yiyecekten gayri meselelerde “ilâhî kanunu” rehber edinmemesini hiç de günah saymamaktadırlar. Oysa bu ayette Allah, kendilerinde haram ve helâl belirleme yetkisi gören insanları yalnızca yiyecek meselesinde değil, “ilâhî kanun” tarafından haram ya da helâl olarak belirlenmiş herhangi bir şey hakkında da ikaz etmektedir. Alimler, fakihler, müfessirler ve muhaddis-

ler dahi nedense bu ayrıntıya dikkat etmemişlerdir.

61. Bu soru, suçlarının ne denli dehşetli, ne denli asice olduğunu vurgulamak için sorulmaktadır. Adeta şöyle sorulmaktadır: “Sizler Allah’ın birer yaratığı iken, Allah’ın size indirdiği bu şeylerin (rızkıların) hilâfına kendi kafanıza göre düzenlemelerde bulunmaya ne selâhiyetiniz var? Efendisinin kendi hesabına güvence altına aldığı şeylerle ilgili kendince belli sınırlar getirme hakkını kendinde gören ve ona danışma ihtiyacı hissetmeyen köle hakkında ne düşündünüz? Size ait tüm şeyleri kafasına göre sarf etme ve kullanma yetkisinin tümüyle kendisinde olduğunu iddia eden bir köleniz olsaydı ne yapardınız? Bir efendisi bulunduğunu, yahut kendisinin bir köle olduğunu ve elinin altındaki mülkün kendisine değil, bir başkasına ait olduğunu kabul etmeyen köle meselesini bir kenara bırakalım. Çünkü söz konusu mesele böyle bir suistimalciyle ilgili değildir. Soru, kendisini bir efendinin kölesi olarak gören ve elinin altındaki mülkün kendisine değil, efendisine ait olduğunu teslim eden köleye (kula) ilişkindir. Böyle bir kölenin tutup, kural ve düzenlemeler getirmek, elinin altındakini dilediğince kullanmak hakkına sahip bulunduğunu iddia ederek, bu hususta efendisine danışma ihtiyacı duymadığını düşünün.

62. Bu soru, efendisine (rabbına) ait şeyleri kullanmakla ilgili kural ve düzenlemeler getirme hakkını kendilerinde görenleri köşeye sıkıştırmak için sorulmuştur ve yasal herhangi bir yetkiye sahip olmaksızın düzenlemelere giden kimselerin, nisbetleri ortadan kaldırıcı bir tavır takınmalarına dikkat çekme anlamı taşır. Eğer efendi (rabb) bizzat kendisi, kendilerine sunduğu rızıklara diledikleri gibi tasarruf etme hakkını kullarına bahşetseydi, iddiaları o zaman geçerli olurdu. Efendilerinden böyle bir yetki almışlar mıdır, yoksa herhangi bir vekâlet olmaksızın bu tür hakları kendilerinin mi varsayıyorlar, söz konusu soru budur. Böyle bir yetkileri varsa göstermeliler; aksi halde hem isyan hem de sahtekârlıktan sorumlu olacaklardır.

63. Kulların (kölelerin) çoğu Rabblarının (efendilerinin) kendileri için sunduğu nimetlere karşı nankörlük eder. Bu nimetler onlara Rabb’in yurdunda nasıl yaşayacaklarını ve bu nimetleri nasıl tasarruf edip nerelere harcayacaklarını öğreten kurallar çerçevesinde bahşedilmiştir ki bu, Rabb’in rahmetidir. Rabb bu fiilî durumla adeta şunu demek ister: “Dünyada benim koyduğum kurallara göre yaşarsanız, rızamı kazanır ve en güzel mükâfâtlara lâyık olursunuz; yok eğer bir asi gibi yaşarsanız, gazabıma maruz kalır ve acıklı bir azaba müstehak olursunuz.” Ne yazık ki, kulların çoğu bu nimetlere şükredecekleri yerde nankörlük edip şöyle düşünmektedir: “Rabb (efendi) bizi bu dünyada başımıza buyruk niye bırakmaz sanki? Bıraksın da, gizlice gözlesin bizi; hangimiz O’nun koyduğu ilkeye isyan ediyorsak, suçluları cezalandırsın!” Fakat onlar şu gerçeği anlamaz görünüyorlar; Allah onları böyle çetin bir imtihana soksaydı, hiçbirisi cezadan kurtulamazlardı.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا
تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا
يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا
أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ
اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

- 61 Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur'ân'dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) daldığınızda, biz sizin üzerinizde şahidler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığına hiçbir şey Rabbinden uzakta (saklı) kalmaz. Bunun daha küçüğü de, daha büyüğü de yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın.⁶⁴
- 62 Haberiniz olsun; Allah'ın velîleri, onlar için korku yoktur, onlar mahzun olacak değildirler.
- 63 Onlar iman edenler ve (Allah'tan) korkup sakınanlardır.

AÇIKLAMA

64. Burada söylenenler, Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetle zikredilmekte ve O'nun düşmanları uyarılmaktadır. Asıl amaç, O'nun endişelerini gidermek ve kendisini ma'nen te'yîd etmektir. Şu denmek istenir: "Biz büyük bir sabır ve dirençle Hakikat mesajını iletme ve insanları ıslâh etmek için yaptıklarının hepsini görmekteyiz. Şundan emin ol ki, görevini icra ederken nasıl çabaladığını, düşmanlarının sana karşı neler yaptıklarını yakinen biliyoruz." Öte yandan da Elçi'nin düşmanlarının uyarılması amaçlanır: "Zannetmeyin ki, Hak Nebî'ye, insanlık kurtarıcısına karşı yaptıklarınızı bilmiyoruz. Kurduğunuz bütün düzenleri, onun önüne koyduğunuz bütün engelleri görmekteyiz. Üstelik bu yaptıklarınızı da ayrıntılı ve sağlam biçimde kayda geçiriyoruz. Bu yüzden dikkatli olun; bu yaptıklarınızın hesabının sizden sorulmayacağı zehâbına kapılmayın."

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا
تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنكَ
قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ اللَّهَ مِنْ
فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنْ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ
هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ
سُلْطَانٍ بِهَٰذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

- 64 Müjde, dünya hayatında ve âhirette onlarındır. Allah'ın sözleri için değişiklik yoktur. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.
- 65 Onların sözleri seni üzmesin. Şüphesiz 'izzet ve gücün' tümü Allah'ındır. O, işitendir, bilendir.
- 66 Haberinizi olsun; şüphesiz göklerde kim var, yerde kim var, tümü Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar bile, şirk koştukları varlıklara ve güçlere (gerçekte) uymazlar. Onlar yalnızca bir zanna uyarlar ve onlar ancak 'zan ve tahminde bulunarak yalan söylemektedirler.'
- 67 O, dinlenmeniz için geceyi, gündüzü de aydınlatıcı (mubsîr) olarak

sizin için yaratmıştır. Şüphesiz işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten ayetler vardır.⁶⁵

- 68 “Allah, çocuk edindi” dediler.⁶⁶ O, (bundan) yücedir; O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır.⁶⁷ Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur.⁶⁸ Kendinizde buna ilişkin isbâtlayıcı bir delil de yoktur. Allah’a karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

AÇIKLAMA

65. Bu çok önemli bir konunun kısaca anlatılmasıdır ve ayrıntılı bir açıklama gerektirir. Kur’ân birkaç kelimeyle şunu bildirmiştir ki, vahyedilmiş olanın dışındaki tüm dinler bâtıldır. Çünkü kâinâtın menşei, mebd-i, sebebinin yalnızca felsefî akılla araştırılması üzerine temellenmektedirler. Felsefî araştırma ise, zann üzerine temellenir ve tabiatı gereği Hakikat’a ulaşmaya güç yetiremez. Hakikate ulaşmanın doğru yolu, rasûllerin getirdiği vahyin anlaşılmasından geçer. Hakikatı keşfetmenin tek yolu budur: Aksi takdirde, yanlış yollar izleyen kimse daima yanlış sonuçlara ulaşacaktır. Şimdi çeşitli kesimlerden insanların bu bilgiye ulaşmak için izledikleri yolları gözden geçirelim:

Müşrikler, araştırmalarını bütünüyle ve yalnızca hurâfe üzerinde temellendirirler.

Münzevî ve zâhidler bu bilgiye müşâhede ve tefekkürle ulaşacaklarını ve gerçeği sırları aralamak sûretiyle görebileceklerini iddia ederler. Fakat aslında gerçeği göremezler; gördükleri sadece muhayyilelerinin bir marifetidir (oyunudur). Onlar zihnî bir hayâlî tasavvur edip, sonra onun üzerinde zihinlerini yoğunlaştırırlar ve böylece bu tasavvur “gerçek”in sûreti olur.

Filozof denen kimseler, araştırmalarını akılcılık (rasyonalizm) üzerine temellendirdiklerini ileri sürerler; fakat gerçekte her ne kadar “mantık” deliller ve “yeter” sebeplerle destekleseler bile, dayandıkları yalnızca zan ve şüphe-dir.

Şu halde bu gruplar, hiç değişiklik arz etmeden önyargılarına dayanıyorlar ve kendilerinden farklı bakış açılarına sahip kimseleri anlamaya yanaşmıyorlar. Bu yüzden de kendi teorilerine bağlanıp kalıyorlar.

66. ve 67. ayetlerin metninde Kur’ân, bilginin bu türlü araştırılmasının temelde yanlış olduğunu anlatmak istemektedir: “Sizin sapmanızın gerçek sebebi, araştırmalarınızı zan ve şüphe üzerine dayandırmanızdır. Ve bu türlü önyargılarınız yüzünden en makul şeylere bile kulak vermek

istemiyorsunuz. Sonuçta yalnızca hakikate ulaşamamakla kalmıyor, aynı zamanda nebîler tarafından bildirilmiş semâvî dinleri doğru değerlendiremiyorunuz.”

Yukarıdaki araştırma yollarının aksine, Kur’ân kendi yolunu bildirir ve hakikate ulaşmanın yegâne sahih, aklî ve ilmî yolunun o yol olduğunu ileri sürer. Hakikati araştırmanın yolu şudur: Araştırmaya başlamadan önce daha evvel edindiğiniz önyargılarınızdan vazgeçmeli ve hakikat hakkındaki haberlerinin zan, şüphe, düşünce müşâhede ve soyut çıkarımlar üzerine değil, doğrudan doğruya “vahy” üzerine temellendiğini ileri süren kimselerin mesajına kulak vermelisiniz. Sonra Kur’ân’ın dikkate çağırdığı kâinât ayetleri üzerinde derin derin düşünmelisiniz. Eğer bu ayetler, nebîlerin ifşâ ettiklerini söyledikleri Hakikat’e delâlet ediyorsa, o zaman onların öğrettiği Hakikat’ı reddetmeniz için hiçbir mazeretiniz kalmıyor demektir. İslâm felsefesinin temeli budur. Ne yazık ki Müslüman filozoflar bile bu yolu izlememiş, Eflâtun ve Aristo’yu izlemişlerdir.

Kur’ân bu yöntemi birçok yerde zikreder ve birer Hakikat delili olarak birçok tezâhürü tekrar tekrar gözler önüne serer. Böylece insanlara Hakikat’ı idrâk etme yolunda doğru sonuçlara nasıl ulaşacağını öğretir. Nitekim, 67. ayette gece ve gündüz birer ayet olarak zikredilmekte ve insanlar bu ayetler üzerinde derin derin düşünmeye çağrılmaktadır. Gece ve gündüzün dönüşümleri olağanüstü birer ayettir ve Musavvir olan, her şeye Kadir bulunan Allah’a delâlet etmektedir. Zira bu dönüşüm, arzın matematiksel bir kesinlikle kendi eksenini ve güneş etrafında dönmesi ile oluşur. Bu art arda geliş, Musavvir olan Allah’ın yüce hikmetine mebnîdir ve arkasında büyük bir gaye yatmaktadır. Nitekim bu dönüşümün arz üzerinde bulunan tüm varlıklara sayısız faydalar sağladığı ortadadır. Bu aynı zamanda, Yaratıcının arz üzerindeki nimetine işaret eder ve sonuç olarak yaratıkları için ne mükemmel düzenlemelerde bulunduğunu gösterir. Dahası, bu dönüşüm evrensel Musavvir’in tek olduğunu, oyun oynamadığını; aksine âlemi bir gaye ve hikmete göre yarattığına delâlet eder. Ayrıca şu büyük Hakikat’e delâlet eder ki, tapınılmaya en lâyık olan, Velî ve Rabb olarak Allah’tır, başkası değil. Zira, O’nun dışında olan her varlık, gece ile gündüzün art arda gelişleriyle ihtiyaçlarını giderir. Bu ihtiyaçları başka hiç kimse gideremez, bu yüzden bu muhtaç varlıklardan hiçbiri Rabb ve Velî olamaz. Bu ayetlerin ışığında, yalnızca şüphe ve zan üzerinde temellenen diğer dinlerin, böyle apaçık ayetlere dayanan semâvî dinle karşılaştırıldıklarında hakikî din oldukları nasıl düşünülebilir?

66. Daha önceki bölümlerde insanlar, yalnızca şüphe ve zan üzerine bâtıl dinler bina ettiklerinden dolayı muâheze edilmişlerdi ya; bu bölüm-

de de Hıristiyanlar ve diğerleri -yani Allah'ın bir erkek çocuk edindiği- ne inananlar- kuru zandan başka hiçbir delile dayanmayan bu küfürle- rinden dolayı hesaba çekilmektedirler.

67. Arapça “مسيحان الله” ibaresi, izâhı gayri kabil bir durum karşısın- da şaşkınlığı ifade etmek üzere kullanılır. Fakat bu ibarenin lugâvî mana- sı şudur: “Allah mutlak anlamda münezzehtir; her türlü eksik, kusur ve lekeden azâdedir.” Böylece iki anlamdan her ikisi de tazammun edilmiş olur. Hem onların Allah’a oğul isnâd ederek düştükleri küfrün karşısın- da duyulan şaşkınlığı ifade eder; hem de bu acayip kâfirliği, “Her bakı- mdan mükemmel ve münezzehten olan Allah’ın oğul edinmeye ihtiyacı yok- tur” anlamıyla reddeder.

68. Onların bu kâfirliklerini reddetmek üzere, üç şey sürülür öne: a) Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir, b) Allah ganîdir, müstağnî- dir. c) Allah yerde ve göklerde olan her şeyin sahibidir. Şimdi bu üç şe- yin söz konusu küfrü nasıl merdud kıldığını kısaca açıklayalım:

Besbelli ki, bir oğula ya evlilikle ya da evlat edinmeyle sahip olunur. Birinci durumda Allah kavramı şuraya varır: O, diğer varlıklar gibi ölümlüdür; bu yüzden, diğer varlıklar gibi zürriyetini sürdürmek için bir zevceye ihtiyacı vardır. İkinci durumda da, Allah’ın mülkünü mirâs bıra- kacağı bir oğula muhtaç olduğu varsayılır. Güya böylece çocuksuz olma- nın getirdiği noksanlık büyük ölçüde izale edilmiş olacaktır (Hâşâ). Ya- hut da Allah, insan soyu gibi pederâne sevgi duymaktadır ve bu yüzden milyonlarca kulundan birini evlat edinmiştir.

Durum ne olursa olsun, şu apaçık ki böyle bir küfür ister istemez Al- lah’ın türlü eksiklik, zayıflık, ihtiyaç ve isteklerle muallel olduğu varsa- yımı üzerinde dayanır. Kur’ân, “O, münezzehtir ve bu yüzden her türlü eksiklikten berîdir. Ve de, ganîdir, müstağnîdir” diyerek böylesi müşrik- çe itikadları reddeder; Allah’ın ölümlüleri çocuk sahibi olmaya iten zaaf ve isteklerden berî olduğunu bildirir. Son olarak, şunu açıkça ifade eder ki, göklerde ve yerde olan her şey O’nundur ve bu şeylerden hiçbirinin O’nun oğlu, “biricik oğlu” ya da mirasçısı olmak gibi bir nisbeti yoktur. Gerçi Allah’ın kullarından kimilerini, kemâlleri yüzünden diğerlerinden daha fazla sevdiği doğrudur; fakat bu demek değildir ki, Allah birtakım kullarını kendi ulûhiyetine ortak etmektedir. Nitekim Allah’ın yüksek paye bağışladığı kimseler, O’nun velîleridir: “Onlar Allah’a iman edip de O’ndan sakınırlar. Bu yüzden onlar için ne bir korku, ne de üzüntü söz konusudur. Dünya ve âhiret hayatlarında onlara müjde vardır” (62-63. ayetler).

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ

يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَّعْتُ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ
إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ * وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَتَقَوْمِ إِن
كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ
فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ
أَقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِن
أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلْفَيْهِ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾

- 69 De ki: “Allah hakkında yalan uydurup iftira edenler, kurtuluşa ermezler.”
- 70 (Onlar için) dünyada geçici bir meta (vardır). Sonra dönüşleri bize-
dir; sonra da küfre sapışları dolayısıyla onlara şiddetli azabı tattı-
racağız.”
- 71 Onlara Nûh’un haberini oku.⁶⁹ Hani kavmine demişti ki: “Ey kav-
mim! Benim makamum ve Allah’ın ayetleriyle hatırlatmalarım eğer
size ağır geliyorsa; ben, şüphesiz Allah’a tevekkül etmişim. Artık siz
ortaklarınızla toplanıp yapacağınız işi karara bağlayın da işiniz ör-

tülü kalmasın (veya tasa konusu olmasın); sonra hakkımdaki hükümünüzü -bana süre tanımaksızın- verin.⁷⁰

- 72 Eğer yüz çevirecek olursanız, ben sizden bir karşılık istemedim. Benim ecrim, yalnızca Allah'a aittir. Ve ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.
- 73 Fakat onu yalanladılar; biz de O'nu ve gemide O'nunla birlikte olanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Uyarılıp korkutulanların nasıl bir sonuca uğratıldıklarına bir bak.

AÇIKLAMA

69. Hz. Nûh'un (a.s.) kıssası burada Hz. Muhammed'in (s.a.) mesajını rededenlere bir uyarı olsun diye zikredilmiştir. Bu şekilde, onların önüne itikadlarının, düşüncelerinin ve yollarının yanlış olduğunu göstermek üzere deliller konmakta ve onlara doğru yolu benimsetebilmek için vurucu hitâblarda bulunmaktadır. Böylece onlar rasûllerine karşı takındıkları tavrın sonuçları hakkında uyarılmış olmakta ve dolaylı yoldan peygamberlerine Kureys gibi davranan Nûh kavminin âkıbetinden ders almaları öğütlenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) son derece uygun bir yolla onlara hata ve sapıklıklarını göstermekte ve bu yanlışlıkları düzeltmeye çalışmaktadır. Fakat onlar bunun üzerinde tekrar tekrar düşünecekleri yerde, onun ölümcül düşmanları haline gelmişler; Hz Peygamber (s.a.) bu görevi yüzünden onlardan hiçbir ücret talep etmediği, mesajını yalnızca kendi hayırlarına yaymak istediği halde, onlar muhâtablarının delillerine küfürle, vahşetle ve taşla karşılık vermişlerdi. O kadar ki, artık Rasûlullah (s.a.) onlar için katlanılmaz bir şahıs haline gelmişti. Bu onların Sırât-ı Müstakîm karşısındaki önyargıları yüzündendi ve bu mesnedsiz yargılar onları o denli körleştirmişti ki, Sırât-ı Müstakîm'i izleyen birinin varlığına bile tahammülleri kalmamıştı. İşte burada Allah, Rasûlü'nden, onlara Hz. Nûh'un (a.s.) kıssasını anlatmasını istemişti. Bununla kendisine karşı takındıkları olumsuz tavra bir anlam verebilmeleri gayesi güdülmüştü.

70. Bu, mealen şöyle bir meydan okumaydı: "Görevimden asla vazgeçmeyeceğim; bana ne yaparsanız yapın vazgeçmem. Zira ben, bütünüyle Allah'ı vekil edinmişim." (Bu anlamın bir mukabili için bkz. Hûd: 55).

ثُمَّ بَعَثْنَا

مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٢﴾

- 74 Sonra O'nun ardından kendi kavimlerine (başka) peygamberler gönderdik; onlara apaçık belgeler getirmişlerdi. Ama daha önce O'nu yalanlamaları nedeniyle inanmadılar. İşte biz, haddi aşanların kalblerini böyle damgalarız.⁷¹
- 75 Sonra bunların ardından Firavun'a ve onun önde gelen çevresine Mûsâ'yı ve Hârûn'u ayetlerimizle gönderdik.⁷² Fakat onlar büyüklendiler.⁷³ Onlar suçlu-günahkâr bir kavimdi.

AÇIKLAMA

71. Kalbleri mühürlenene haddi aşmış kimseler inatçı ve dik kafalı kimselerdir. Daha önce zihinlerinde biçimlendirdikleri bâtil görüşe, kör-rü körüne ve sıkı sıkıya bağlanırlar. Bu yüzden öğüt ve tavsiyelere kulaklarını tıkırlar ve Allah da üzerlerine lanetini indirir. Artık doğru yolu bulmaktan bütünüyle mahrumdurlar.

72. Firavun ve Hz. Mûsâ (a.s.) hakkındaki açıklamalar için, A'râf Sûresi'nin 100. âyetinden 171. âyetine kadar olan bölüme ve ilgili açıklama notlarına bakınız.

73. Servet, iktidar, debdebe ve tantanaları yüzünden "büyüklendiler" ve kendilerini mesajın muhâtabı saymadılar. Mesajın hakikatına teslim olup itâat edecekleri yerde kibirlilik tasladılar.

فَلَمَّا

جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ
مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ
السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾

- 76 Onlara katımızdan hak geldiği zaman, dediler ki: “Bu, kuşkusuz apaçık bir büyüdür.”⁷⁴
- 77 Mûsâ: “Size hak geldiğinde (böyle) mi söylersiniz? Bu bir büyü müdür? Oysa büyücüler, kurtuluşa ermezler” dedi.⁷⁵

AÇIKLAMA

74. Mûsâ (a.s.) ve Firavun kıssası aynı zamanda, Hz. Muhammed'e (s.a.), Firavun'un Hz. Mûsâ'ya (a.s.) davrandığı gibi davranan Kureyş'e bir ders olsun diye zikredilmiştir. Çünkü Kureyş'in ilâhî vahye karşı gösterdiği mukabele, Firavun kavminin benzeriydi (Lütfen bu sûrenin 2. ayetine başvurun).

Bu bağlamda zikre şâyân bir şey daha vardır; Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn'un (a.s.) görevi bazı kimselerin sandığı gibi, yalnızca İsrâiloğullarını Firavun'un kölesi olmaktan kurtarmak değildi. Kıssanın bağlamına dikkat ettiğimizde açıkça görülecektir ki, onlar da Hz. Nûh'tan Hz. Muhammed'e (s.a.) kadar tüm rasûllere verilmiş görevin aynısını yerine getirmek üzere tayin edilmişlerdi. Bu sûrenin teması başlangıcında şöyledir: “Rabb ve ilâh olarak yalnızca Allah'ı bilin; zira O, tüm kâinâtın Rabbidir. Allah'ın huzuruna getirilip, bu dünyada yaptıklarınızın hesabını vereceğiniz âhirete yakinen inanın”. Dahası bu sûre, mesajı reddedenlere şunu açık şekilde göstermektedir ki, tarih bu mesajı kabul eden insanlığın, hemen sonra büyük başarılar kaydettiğine tanıklık etmektedir. Bu yüzden onlara şunu tavsiye eder: “Rasûller tarafından kesintisiz olarak vazedilmiş bulunan mesajı sizler de kabul etmelisiniz. Ve hayatınızı bütünüyle bu itikad esaslarına göre düzenlemelisiniz. Zira mesajı reddedenler, sonunda hüsrana uğradılar.”

Kıssalarının vukubulduğu bağlamdan çıkan sonuç, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un (a.s.) yerine getirdiği görevin temel tezinin, diğer rasûllerin-

kiyle aynı olduğuna delâlet etmektedir. Bu iki elçinin görevleri arasında, (Müslüman bir cemâat olan) İsrâîloğulları'nı inançsızlığında inad eden kâfir bir topluluğun egemenliğinden kurtarmak da vardı; fakat bu hedef, onların görevlerinde tâli bir yer tutmaktaydı, merkezî bir yer değil... Gerçek hedef Nâziât Sûresi'nin 17-19. ayetlerinde açıkça belirlenmekteydi. Bu ayetlerde Rabbi Hz. Mûsâ'ya (a.s.) Firavun'a gitmesini, çünkü onun azmış bir kimse olduğunu ve ona şöyle demesini emretti: "Seni Rabbine yöneltmem halinde nefsini ıslâha ve Rabbinden korkmaya yanaşır mısın?"

Bu iki elçinin, İsrâîloğulları'nı Firavun'un kölecî idaresinden kurtarmak sûretiyle oynadığı rol, tarihte çok önemli olmuştu. Zira Firavun ve bağlıları mesajı reddedince bu iki elçi, kavimlerini onların egemenliğinden kurtarmak zorunda kalmışlardı. Bu yüzden Kur'an da, tarihin vurgulamadan geçemediği bu olaya aynı önemi atfetmiştir. Eğer bir kimse Kur'an'ın ayrıntı bölümlerini O'nun temel ilkelerinden yalıtmaz da, onları bu ilkelerin ışığında incelemeye tabi tutarsa, bir elçinin risâletine ait asıl hedefin, yalnızca cemâati özgürlüğe kavuşturmak olduğu ve yalnızca tâli bir hedef olarak görüldüğü şeklinde bir yanlış anlamaya düşmeyecektir. (Daha fazla açıklama için, bkz. Taha: 44-52, Zuhruf: 55-56, Müzzemmil: 15-16).

75. "... Büyücüler asla felâh bulmaz, asla hakikî bir başarıya ulaşamaz". Bu sözler, "Bu apaçık bir büyüdür" itirazına cevap teşkil etmesi bakımından çok anlamlıdır. Denmek istenen şudur: "Siz (ilgisiz) bir benzerlikten hareketle Mûsâ'nın ayetlerine (mucizesine) 'Büyü bu' dediniz. Oysa nebîlerle büyücüler arasındaki apaçık nitelik farkını hesaba katmıyorsunuz. Aksi halde böyle saçma bir iddiada bulunmaya cesaret edemezsiniz. Hiç, siz bir büyücünün Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yaptığı gibi bir zorbanın huzuruna çıkıp, onunla korkusuzca ve cesaretle konuştuğunu; bu sapıklıktan vazgeçmesi yolunda tavsiyede bulunduğunu ve onu Allah'a ibâdete, nefsi temizlemeye davet ettiğini gördünüz mü? Siz de biliyorsunuz ki, bir büyücü bundan çok farklı davranır."

Büyücü, önce işe, kendisine mumarasını gösterme fırsatı tanımaları için, saray nedimlerine dalkavukluk etmekle başlar. Sonra "majesteleri"nin huzuruna çıkar, dalkavukça bir reverans çeker; numarasını göstermek için yerlere kadar eğilerek yüksek müsaadelerini ister ve mükâfâtı için avuç açar. Şimdi, Hz. Rasûl'un (s.a.) bir büyücü mü yoksa krallardan ve benzeri otoritelerden çok çok yüksek bir şahsiyet mi olduğuna kendiniz karar verebilirsiniz. Bütün bu mevzu, şöyle bir cümleyle özetlenmiştir: "Büyücüler asla felâh bulamazlar".

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتَنَّا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ أَتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
قَالَ لَهُمْ مُوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مَثْقُونٌ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا الْقُوا قَالَ مُوسَى مَا
جِئْتُمْ بِهِ السَّحَرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضْلِعُ عَمَلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

- 78 Onlar: “Siz ikiniz, bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)dan çevirmek ve yeryüzünde büyüklük sizin olsun diye mi bize geldiniz?”⁷⁶ Biz, sizin ikinize inanacak değiliz” dediler.
- 79 Firavun: “Bana bütün bilgin-büyücülerini getirin” dedi.
- 80 Büyücüler geldiğinde Mûsâ onlara: “Atacak olacağınız şeyleri atın” dedi.
- 81 Onlar atınca, Mûsâ dedi ki: “Sizlerin (ortaya) getirdiğiniz büyüdür.”⁷⁷ Doğrusu Allah onu geçersiz kılacaktır. Şüphesiz Allah, bozgunculuk çıkarıcıların işini düzeltmez.”
- 82 Allah, suçlu-günahkârlar istemese de, hakkı (hak olarak) kendi kelimeleriyle gerçekleştirecektir.

AÇIKLAMA

76. Apaşıktır ki, eğer bu istek sadece İsrâilî oğulları'nın özgürlüğü için olsaydı, Firavun'un saltanatına herhangi bir tehdit teşkil etmeyecekti. Tehdit teşkil eden şey, Hakk'ın ikamesini gerektiren mesajın kendisiydi. Zira mesaj, şirk üzerine temellenen ve Firavun'un devlet adamlarının ve din adamlarının hâkimiyetine dayanma sistemine meydan okumaktaydı. (Daha fazla açıklama için bkz. A'râf. an:66 ve Mü'min. an: 43)

77. Yani, “Büyü olan benim gösterdiğim şey değil, sizin gösterdiğiniz şeydir”.

فَمَا ءَامَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي
الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٠﴾

- 83 Sonunda Mûsâ'ya kendi kavminin⁷⁸ bir zürriyetinden (gençlerin-
den)⁷⁹ başka -Firavun ve önde gelen çevresinin kendilerini belâlara
çarptırmaları korkusuyla- iman eden olmadı. Çünkü Firavun, ger-
çekten yeryüzünde büyüklenen bir zorba ve gerçekten ölçüyü taşı-
ranlardandı.⁸⁰

AÇIKLAMA

78. Her ne kadar “ذرية” kelimesi nesil anlamına geliyorsa da, “genç-
ler” olarak tercüme edilmiştir; çünkü Kur’ân, bu kelimeyi burada mese-
lenin özel bir yanına işaret etmek için kullanmaktadır. O da şudur: O
korkunç zulüm dönemi esnasında yalnızca az sayıda genç erkek ve ka-
dın, hakikat peygamberini lideri olarak kabul etme cesaretini gösterebil-
miş; babaları, anaları ve yaşlıları ise, bunun aksine Rasûl’ü izleme, dün-
yevî çıkarlarını ve hatta hayatlarını tahlikeye atma cesareti göstereme-
mişti. Ayrıca onlar kolay ve rahat yolu seçmekle kalmamışlar, gençlerin
de cesaretini kırmaya yeltenmişlerdi. “Mûsâ ile birlikte gitmeyin. Çünkü
o, hem sizi hem de büyüklerinizi (yaşlılarınızı) felâkete götürecektir” (!).
Kur’ân meselenin işte bu özel yanını vurgulamaktadır; Çünkü Rasûlul-
lah Hz. Muhammed de (s.a.) aynı durumla karşı karşıya idi. Davetin baş-
langıç döneminde icâbet edenler yaşlı kimseler değil, birkaç cesur genç-
ti. İslâm uğruna zulme ve baskıya cesaretle göğüs geren ilk Müslüman-
lar, gençlerdi. Mesela, Ali İbn Ebî Tâlib, Ca’fer-i Tayyâr, Zübeyr, Talha,
Sa’d b. Ebî Vakkâs, Mus’ab b. Umeyr, Abdullah bin Mes’ûd ve diğerleri
İslâm ile şereflendiklerinde 20 yaşın altındaydılar. Abdurrahman bin Avf,
Bilâl, Süheyl de öyle... Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh, Zeyd bin Hârise, Os-
man bin Affân ve Ömer Faruk 35’lerinin altındaydılar. Ebû Bekir, İs-
lâm’a girdiğinde 38’den fazla değildi. İlk sahâbiler arasında Rasûllullah
(s.a.) ile yaşıt olan tek sahâbi, Ammâr bin Yâsir, ondan daha yaşlı olan
sahabi ise Ubeyde bin Hâris Muttalib idi.

79. Bazı kimseler “فما امن لموسى” sözlerini yanlış tefsir edip, İsrâiloğul-

ları'nın birkaçı dışında tümünün inkârcılardan olduğunu söylerler. Oysa iman etmek fiili (ایمان) "lam" harfiyle geldiğinde, genellikle itâat ve takip anlamı taşır. Dolayısıyla, metnin asıl anlamı şöyle tercüme edilerek belirlenebilir: "Kavminden bazı gençler Hz. Mûsâ'ya (a.s.) itâat edip, onu izlediler"; yani "tüm İsrâiloğulları içinden yalnızca birkaç genç, Allah Rasûlü Mûsâ'yı liderleri, kılavuzları olarak tasdik ve kabul ederek, Firavun ve adamları ile mücadelesinde yanında yer aldılar". Daha sonra gelen kelimeler açıkça göstermektedir ki, İsrâiloğulları Hz. Mûsâ'nın (a.s.) nübüvvet ve risâletine inanmadıkları için değil, Firavun'un zulmüne dûçâr olmaktan korktukları için çekimser davranmışlardır. Bu korku, onların manevî dejenarasyonlarının bir sonucuydu. Her ne kadar hepsi de gerek ırk olarak, gerekse din olarak İbrâhim, İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf'a (a.s.) mensub ve bu yüzden de Müslüman iseler de, asırlar süren kölelik onları mânen çökertmiş ve onlardaki İslâm ruhunu yok etmiştir. O ruh ki, küfür ve dalâletin egemenliği karşısında insanı İslâm'ın çekilmiş kılıcı haline getirir ve bu engelleri aşırarak kimse yanında saf tutma cesaretiyle doldurur.

Kitab-ı Mukaddes, (Çıkış, 5:20-21)'ta İsrâiloğulları'nın Firavun'la çatışmaya girdiğinde, içinde bulundukları ahlâkî düşüklüğü şöyle tasvir eder: "Onlar, Mûsâ ve Hârûn, Firavun'un huzurundan dönerken yollarına dikilmiş ve şöyle demişlerdi: 'Allah müstehaknızı versin! Sizler, Firavun ve adamlarının (kölelerinin) nefretini üzerimize çektiniz; onların ellerine bizi doğrayacak kılıcı verdiniz?' Talmud da (H. Polano'nun seçkisi, sayfa152) aynısını te'yid eder: "Evet, dedi İsrâil'in mazlum çocukları Mûsâ ve Hârûn'a: İşte şimdi çobanın, kurdun ağzından koparmaya çalıştığı ve böylece ikisinin arasında parçalanan kuzuya döndük. Seninle Firavun arasında kalan tüm bizler öldürüleceğiz."

Kur'ân-ı Kerim'de A'râf: 129'da buna atıfta bulunur:

"Kavmi karşılık verdi: Sen gelmeden önce zulüm altındaydık; sen geldin, şimdi tekrar zulüm görüyoruz."

80. Arapça "مُسْرِفِينَ" kelimesi harfi harfine "haddi, sınırı aşanlar" anlamına gelir. Bu, metindeki gerçek anlamı vermediği için, "herhangi bir sınır tanımayanlar" anlamına gelecek şekilde tercüme edilmiştir. Bu kimseler, hedeflerine varmak için en günahkârca metotlara başvurmadan çekinmeyen, hiçbir vicdan azabı hissetmeksizin zulüm işleyen, ahlâksızlık ve barbarlık eden kimselerdir. Yeter ki amaçlarına hizmet etsin, çıkarlarına uygun düştüğünde tüm sınırları hiçe sayarlar. Kısaca müsrifler öyle kimselerdir ki, kendilerini durduracak hiçbir had, sınır tanımazlar.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَنْقُومُ إِن كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا۟ إِن كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا۟ الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲَهُ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَاةِ ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوٲَا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوٲَا حَتَّىٰ يَرَوْٲَا ٱلْعَذَابَ ٱلْءَلِيمَ ﴿٨٨﴾

- 84 Mûsâ dedi ki: “Ey kavmim! Eğer siz Allah’a iman etmişseniz (ve) Müslüman olmuşsanız⁸¹ artık yalnızca O’na tevekkül edin.”
- 85 Onlar dediler ki:⁸² “Biz Allah’a tevekkül ettik; Rabbimiz, bizi zulme sapan bir kavim için bir fitne (konusu) kılma.”⁸³
- 86 “Ve bizi, kâfirler topluluğundan rahmetinle kurtar.”
- 87 Mûsâ ve kardeşine (şöyle) vahyettik: “Mısır’da kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi namaz⁸⁴ kılınan (ve kibleye dönük) yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri de müjdele.”⁸⁵
- 88 Mûsâ dedi ki:⁸⁶ “Rabbimiz! Şüphesiz Sen, Firavun’a ve önde gelen çevresine dünya hayatında bir çekicilik⁸⁷ (güç, ihtişam) ve mallar⁸⁸ verdin. Rabbimiz, Senin yolundan saptırmaları için (mi?) Rabbimiz, mallarını yerin dibine geçir ve onların kalblerinin üzerini şiddetle bağla; onlar, acıklı azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyecekler.”⁸⁹

AÇIKLAMA

81. Hz. Mûsâ’nın (a.s.), kavmine “Müslümanlar” diye hitâb etmesi, tüm İsrâilîoğulları topluluğunun Müslüman olduğunu gösterir. Aksi halde onlara “eğer Müslüman iseniz...” demez de. “Eğer iddia ettiğiniz gibi gerçek Müslümanlarsanız, Firavun’un gücünden korkmayın; ancak Allah’a tevekkül edin” diyerek onlardan cesur olmalarını istiyordu.

82. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) çağrısına cevap verenler ise O'na itâat edip, O'nu takib eden söz konusu "gençler"di; tüm bir cemâat olarak, İsrâîlîoğulları değil. Metnin bağlamından açıkça anlaşılan budur.

83. "Rabbimiz, bizi zulmeden bir kavim için bir fitne, bir yargılama sebebi kılma" duasının çok kapsamlı bir anlamı vardır. Her ne zaman Hakk'ın öncüleri olanlar, hakikatı hâkim kılmak, hüküm sürmekte olan kötülüğü kökünden kazımak üzere kıyam ederse, çeşitli tip zâlimlerle karşı karşıya gelirler. Bu zâlimler o veya bu sebeple daima onların bir ekşiğini, kusurunu, yanlışını bulmaya çalışırlar.

Birinci tip zâlimler, her türlü gücü hakikat savunucularını alt etmek üzere seferber eden bâtil savunuculardır. Diğer tipler ise, inandığını iddia eden; ancak devrin iktidarıyla çatışmaya girmeye cesaret edemeyen sözde Hakk savunucularıdır. Bu tipler böyle bir şeyin faydasız ve boşuna gayret olduğunu ileri sürerek bâtıl savaşıma konusunda aldıkları yanlış tavrı haklılaştırmak için mazeretler ileri sürerler. Bunu, alçakça tavırları yüzünden duyacakları vicdan azabını bastırmak için yaparlar. Tüm çabaları kendilerini değil, Hak öncülerinin yanlışlık içinde olduğunu isbâta çalışmaktır. Bir başka grup daha vardır ki, taraflar arası çatışmanın sonucunu bekleyerek ister Hak ister bâtil safında olsun, güçlü tarafa geçerek onlarla işbirliği yaparlar. Şimdi hakikat savunucularının bu zâlim insanlar için nasıl bir fitne nedeni olduğunu düşünelim. Eğer Hakk'ın yanındakiler dağlır ya da yenilirse, birinci gruptaki zâlim grup şöyle diyecektir: "Zaten biz haklıydık, bu budalalar değil; aksi olsaydı yenilmezlerdi". İkinci grupsa şöyle der: "Yenilgileri, şartları doğru değerlendiremediklerini yeterince isbâtlamıştır. Büyük güçlerle çatışmaya girmeleri, sonunda değerli hayatlarına mal oldu. Zaten Allah'ın emirlerini, devrin tiranlarından herhangi bir yasaklama olmaksızın en temel dinî vecibelerimizi yerine getirebiliyorken, kendimizi böyle tehlikelere atmamızı isteme bizden."

Sonuncu gruptaki alelâde insanların kendi hakikat ölçüleri şöyledir: "Galip olan haklıdır. Dolayısıyla uğradıkları yenilgi, Hakk davayı savunduklarını söyleyenlerin haksız olduklarını göstermiştir." İşte böyle, hakikat savunucularının işlediği her yanlışlık, her hata, yüz yüze geldikleri beklenmedik durumlar karşısında gösterdiği her zaaf, herhangi bir yenilgi karşısında içine düştükleri moral çöküntü, bâtıla meyyâl olanlar için iyi bir mazeret teşkil eder. Sonuç olarak, Hakk'a "davet", davetçilerin "yenilgi"sinden birkaç yıl sonra rafa kaldırılır.

Bütün bunlar muvâcehesinde, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ashâbının duasının yerinde, zamanında ve anlamlı olduğu açıkça görülmektedir. "Rabbimiz, bizden rahmetini esirgeme de, bu zâlim kimseler için bir fitne, bir yargı nedeni olmayalım. Bizi yanlışlık, yenilgi ve zaaftan koru ve bizi bu dünyada muvaffak kıl ki, yarattıkların için bir hayır nedeni olalım, zâlimler

için bir günah vesilesi değil...”

84. Bu ayetin tefsirinde, müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. Benim görüşüme gelince, bu sözleri ve hangi şartlar altında indirildiğini derin derin düşünüp vardığım sonuca göre, Hz. Mûsâ (a.s.), cemâatle namaz (salât) kılmak için birtakım binalar inşaa etmek ya da evler edinmekle emrolunmuştur. Bu gerekliydi; çünkü cemâatle namaz kılmak şekli, iktidarın zulmü ve itikad zayıflığı yüzünden İsrâiloğulları ve Mısır Müslümanları tarafından terk edilmişti. Bu durum onların dağılmaları ve dinî ruhlarının ölmesi sonucunu doğurduğu için cemâatle namaz kılmayı yeniden tesis etmek asıl olacaktı. Zira bu girişim ruhun dirilişi, dağılmış cemâatın toparlanması ve güçlerini birleştirmesi yolunda en önde gelen bir etkinlik olacaktı.

“Evlerinizi kible(ye dönük mescidler) haline getirin” ifadesi, bence şu anlama gelmektedir: “Bu evleri cemâatla namazın kılındığı ortak mekânlar ve toplantılarınızın yapıldığı merkezî yerler haline getirin.” İfade-nin akabinde “namazı (salât) ikame edin” emrinin gelmesi, namazlarını tek tek değil, cemâatle kılmaları yolundaki imâyâ delâlet eder. Çünkü Kur’ân’daki “*ikâmetü’s-salât*” ifadesi, namazın topluca kılınması anlamında kullanılmıştır.

85. Arapça’daki “بَشِّرْ” kelimesi şu anlama gelir: “Allah’ın lütfuyla ulaşılacak felâhın müjdesini vererek onları umut ve cesaretle donat.” Ümitsizlik, korku ve baskı altında oldukları için buna şiddetle ihtiyaç duymaktalardı çünkü.

86. Bu dua, Hz. Mûsâ (s.a.) tarafından Mısır’daki ikametlerinin son demlerinde edilmiştir. Bu duanın edilişiyle, daha önceki ayetlerde zikredilen risâletin ilk döneminde vuku bulan olaylar arasında uzun bir fâsıla bulunmaktaydı. Bu ara dönemle ilgili ayrıntılar Kur’ân-ı Kerim’in diğer bölümlerinde bulunabilir.

87. Arapça “zînet” kelimesi, onların kültür ve uygarlıklarının, diğer kavimleri taklit insiyâkıyla kendine cezbeden şatafatına, haşmet, büyüklük ve ihtişamına delâlet eder.

88. “Mallar”, Firavun benzeri kimselerin plan ve hilelerini uygulamaya koymak ve hakikat öncülerini görevlerinden alıkoymak için kullandığı araçlar ve kaynaklardır.

89. Daha önce de zikredildiği gibi, Hz. Mûsâ (a.s.) bu duayı, Mısır’daki ikametinin son döneminde yapmıştı. Firavun ve ileri gelenlerine peş peşe mucizeler göstererek onları hak yola çağırdığı zaman, onlar Hakk’a düşmanlıklarında inad edince Hz. Peygamber (a.s.), Rabbinden onların mallarını yerin dibine geçirmesini ve kalblerini sıkıca bağlamasını diledi. Ve Allah’ın emriyle dua gerçekleşti. Böylece onlar ilâhî ikab yasası gereğince bu cezaya müstehak oldular. Allah, ısrarlı inkârlarıyla kendilerini uzak tuttukları iman nurundan hiçbir şekilde pay alamamalarını ferman buyurdu.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا

تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٠﴾ ۞ وَجَلَّوْنَا بَيْنِي وَبَيْنَ إِسْرَائِيلَ
الْبَحْرَ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ
الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَامَنْتُ بِهِ بَنُو
إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾

- 89 (Allah) dedi ki: “İkinizin duası kabul olundu. Öyleyse dosdoğru yolda devam edin ve bilgisizlerin yoluna uymayın.”⁹⁰
- 90 Biz, İsrâiloğulları’nı denizden geçirdik; Firavun ve askerleri azgınlıkla ve düşmanlıkla peşlerine düştü. Sular onu boğacak düzeye erişince (Firavun): “İsrâiloğulları’nın kendisine inandığı (ilâhtan) başka ilâh olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım”⁹¹ dedi.

AÇIKLAMA

90. Bu âyet-i kerimede Allah, Hz. Mûsâ (a.s.) ve takipçilerine, bu tür durumlarda meydana gelebilecek yanlış anlamalara karşı korunmalarını tavsiye etmektedir. Öyle bir şey olur ki, hakikat konusunda hiçbir bilgiye sahip olmayan ve Allah’ın yollarının hikmetini kavramayan kimseler, kıyâmlarının apaçık başarısını Allah’ın kendilerini yeryüzünde egemen kılmayı murad ettiği biçimde yorumlamaya ve buna böylece inanmaya meyledebilirler. Fakat hakikat savunucularının bâtılla mücâdelelerinde, bâtıldan yana olanların şa’saa ve zenginlikleri karşısında içine düştükleri başarısızlıkları gördüklerinde, Allah’ın, bâtılla savaşı içinde Hakk’a yardımcı olmadığını düşünmeye başlarlar. Bu yüzden bazı beyinsizler işi daha da ileri götürerek, bu yanlış varsayımlarından, hakikatı ikame etmek için kıyâm etmenin faydasız olduğu sonucunu çıkarırlar. Böylece artık yapılacak en uygun şeyin, bâtılın egemenliği altında ve inanmayanların izin verdiği ölçüde dar bir dinî hayatla yetinmek olduğunu düşünmeye başlarlar. Allah’ın Hz. Mûsâ (a.s.) ve izleyicilerini böyle yanlış düşünlüşlerden korunmalarını ve kendilerine tevdi edilmiş emanete bu zor şartlar altında sabırla sahip çıkmalarını tavsiye etmesinin nedeni budur.

91. Kitab-ı Mukaddes bu olayı zikretmez. Fakat Talmud, O’nun boğulurken şöyle dediğini açıkça zikreder: “Ey Rabb! Tanrılar arasında sen gibi olan kim?”

ءَالْتَنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ

مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ
 آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَفْلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا
 بَنِي إِسْرَءِيلَ مَبُوءًا صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا
 حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا
 كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ
 فَسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ
 رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
 بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾

- 91 Şimdi, öyle mi? Oysa sen önceleri isyan etmiştin ve fesâd çıkaranlardan dındın.
- 92 Bugün ise, senden sonrakilere bir ayet (tarihî bir belge, ibret) olman için seni yalnızca bedenine⁹² kurtaracağız (herkese cesedini göstereceğiz). Gerçekten insanlardan çoğu, bizim ayetlerimizden habersizdirler.⁹³
- 93 And olsun, biz İsrâiloğulları'nı, hoşlarına gidecek güzel bir yerde⁹⁴ yerleştirdik ve temiz şeylerden kendilerine rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler.⁹⁵ Şüphesiz Rabbin, aralarında, anlaşmazlığa düştükleri şey konusunda kıyamet günü hüküm verecektir.
- 94 Sana indirdiğimizden eğer kuşkudaysan, senden önce kitabı okuyanlara sor. And olsun, Rabbinden sana gerçek gelmiştir; şu halde kuşkuya kapılanlardan olma.
- 95 Ve Allah'ın ayetlerini yalan sayanlardan olma; yoksa hüsrana uğrayanlardan olursun.⁹⁶

AÇIKLAMA

92. Hatta bugün bile, Firavun'un cesedinin yüzerken bulunduğu yer, bölge sakinlerince gösterilir. Bu yer Sina Yarımadası'nın batı kıyısındadır ve şimdi Cebel-i Firavun (Firavun Dağı) olarak bilinir. Bu dağın yakınında da, Hammâm-ı Firavun (Firavun Hamamı) denen sıcak bir kaplıca vardır ki, Firavun'un cesedinin bulunduğu söylenen Ebû Zenîme'den birkaç mil mesafededir.

Eğer boğulan Firavun, Hazreti Mûsâ'nın (a.s.) kendisine gönderildiğinde Mısır'ı yöneten Mineptah ise, mumyalanmış cesedi hâlâ Kahire Müzesi'nde sergilenmektedir. Sir Grafton E. Smith, Firavun'un mumyasından bandajları kaldırdığında cesedi üzerinde bir tuz tabakası bulunmuştu ki, bu onun denizde boğulduğunun apaçık delilidir.

93. Yani, "Biz ayetlerimizi insanlara, birer uyarıcı olsunlar, ders versinler diye tekrar tekrar gösteririz; fakat ne yazık ki Firavun'un cesedi gibi ayetlerden bile ders almazlar."

94. Yani "Mısır'dan çıkıştan sonra Filistin'e".

95. Bu ayet, İsrâiloğulları'nın bir zamanlar ilâhî yol hakkında ve çağrıldıkları yeni din üzerinde giriştikleri tartışmalara atıfta bulunur. Böylece onları kendilerine ilim geldikten sonra bile içine düştükleri ihtilâftan dolayı kınar. Oysa bu bilgi onlara Hakk'la bâtılı ayıracak bil ölçü sağlamaktaydı. Ne var ki ihtilâfa düştüler. Hak Yol'un kendilerine apaçık kılınmasına bu yola ilişkin temel ilkelerin tebliğ edilmesine icab ve içeriğinin ta'lim edilmesine ve hududunun küfür yollarından apaçık sûrette ayrılmasına rağmen kalblerindeki maraz yüzünden böyle yaptılar. Dahası, onlara teslimiyet içinde olmaları, isyana götürücü şartlara karşı direnmeleri ve hayatlarını ilim üzere temellenmiş kural ve düzenlemelere göre tanzim etmeleri öğütlenmişti; zira sonunda bu dünya hayatındaki amelilerinin hesabını vermek zorunda kalacaklardı. Fakat kendilerine verilen tüm bu talimâtlara rağmen, tek bir orijinal dini birbiriyle ilgisiz bölümlere ayırdılar ve Allah'ın koyduğu temeller üzerinde bambaşka yapılar inşa etiler.

96. Her ne kadar bu ifade Hz. Rasûl'e râci ise de, aslında burada onun risâleti hakkında şüphe belirtenler kastedilmektedir. Ehl-i Kitabın durumuna bakarak -ki onlar vahyi bilgiye sahip bulunmaktaydılar- Arap kavmi semâvî kitapların sesine ne de olsa yabancı kalıyordu. Dolayısıyla umulur ki, Ehl-i Kitab'ın dinine bağlı ve hak tanıy âlimleri, vahyin daha önceki rasûllere indirilenin aynısı olduğunu ikrâr etsinler.

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ
 كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا
 الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَنُهَا إِلَّا
 قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا ءَامَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

96 Gerçek şu ki, Rabbinin kelimesi⁹⁷ üzerlerinde hak olanlar, onlar inanmazlar.

97 Onlara her ayet getirilse bile.. Acıklı azabı görünceye kadar.

98 Ama (azab geldiği sırada) iman edip imanı kendisine yarar sağlamış -Yûnus kavminin dışında-⁹⁸ bir ülke olsaydı ya! Onlar iman ettikleri zaman dünya hayatında onlardan aşağılatıcı azabı kaldırdık⁹⁹ ve onları belli bir zamana kadar yararlandırdık.¹⁰⁰

ACIKLAMA

97. Allah'ın kendileri üzerinde tahakkuk ettirdiği kelimesi şuydu: Allah hakikatı kabul etmeyenlerin, inatçılık ve dikkafalık ederek önyargıyla Hakk'a karşı duranların, bu dünyanın sarhoşluğu içinde âhiret dururluğunu kaybedenlerin imanını garanti etmez.

98. Her ne kadar Hz. Yûnus (a.s.) (M.Ö. 860-784) bir İsrâil peygamberiyse de, Asurlulara yol göstermek üzere Irak'a gönderilmişti. Bu yüzden "Yûnus kavmi" olarak anılan topluluk Asurlulardı. Aynı zamanda Ninova, bu çok eski ve ünlü kent, onların başkentiydi. Dicle'nin batı kıyısında olup geniş sınırları şimdiki Musul kentine kadar varmaktadır. Yörenin tepelerinden biri hâlâ "Yûnus Nebî" adını taşır. Kent halkının nasıl müreffeh bir hayat yaşadığını kestirebilmek için Ninova çevresinin 60 mil dolaylarında olduğunu söylemek yeterlidir.

99. Burada, ilâhî ilkeye bir istisna olarak, konulmuş olan azabın Yûnus kavmi üzerinden neden kaldırıldığı meselesine dikkat çekilir. “Azap gerçekleştiğinde, bir kavmin iman etmesi kendisine fayda vermez” kuralının bir istisnası olan hâdisе hakkında Kur’ân’da ayrıntılı bilgi verilmez. Ancak bu kıssa hakkında üç yerde (Bkz. Enbiyâ: 87-88, Saffâr: 139-148, Kalem: 48-50) değinmede bulunulur. Her ne kadar (Kitâb-ı Mukaddes’in) Yûnus Kitabı’nda (The Book of Jonah) birtakım ayrıntılar zikredilmekteyse de bunlara dayanılamaz. Zira ne Yûnus Nebî tarafından düzenlenmiştir, ne de vahiy kitabıdır; bilinmeyen bir kimse tarafından yazılmış ve Kitab-ı Mukaddes’e sokulmuştur. Bunun da ötesinde, bu kitap gerçek olarak kabul edilmesi mümkün olmayan, açıkça saçma şeyleri ihtivâ etmektedir. Bununla birlikte bu konuyu Kur’ân’ın imaları ve Yûnus Kitabı’nın ayrıntıları ışığında derinlemesine mütalaa edersek, muhtelif müfessirlerin getirdiği açıklamaların doğru olduğunu görürüz. Hz. Yûnus (a.s.), kavmini azab ile korkuttuktan sonra ilâhî izin olmaksızın görev yerini terk etmişti. Bu yüzden Allah, gelmekte olan azabın belirtilerini görüp tövbe eden Asurluları bağışlamıştı. Bu olay, Kur’ân’da belirtildiği gibi yine ilâhî yasalarla ilgi içindedir. Allah mesajı bütünüyle ikmâl edinceye kadar bir kavmi azaba dûcâr etmez. Hz. Yûnus (a.s.), belirlenen süre boyunca tebliğе devam etmediğinden ve kendi kafasından görev yerini terk ettiğinden dolayı, Allah’ın adâleti cezayı gerektirmedi; çünkü bu kavim için geçerli olacak kanunî şartlar olgunlaşmamıştı. Bu yüzden ceza infâz edilmedi. (Daha fazla açıklama için bkz. Saffât, an: 85).

100. Asurlular vahye inandıklarında yepyeni bir hayat tarzı edindiler. Fakat bir süre sonra düşünce ve davranışta bâtil yollar benimsediler. Nebî Nahum (M.Ö. 720-698) onları inzâr etti, tebliğde bulundu; fakat hiçbir etkisi olmadı. Sonra Nebî Zefanya (Zephaniah) onlara son bir uyarıda bulunmaya çalıştı: “Allah... Asurya’yı helâk edecek ve Ninova’yı harâbe haline getirecek”. Fakat bu da boşunaydı. Sonunda yani M.Ö. 612 dolaylarında Allah, Medleri onlar üzerine hükümrân kıldı.

Med kralı, Babillerin de yardımıyla Asur ülkesini işgal etti, ordularını yenilgiye uğrattı ve Ninova surlarını kuşattı. Asurlular bir süre sıkı direndiler, fakat Dicle’deki taşmalar sonucu kentin surları çöktü; işgalciler içeriye dalarak her tarafı kül yığını haline getirdiler. Bu arada Asur kralı da sarayını ateşe verip yanarak can verdi. Böylece Asur İmparatorluğu ve kültürü tamamen tarihe karıştı. Son arkeolojik kazılar, bu yangının yaygın izlerini açığa çıkarmaktadır.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي
 الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا
 مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ
 الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

- 99 Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin tümü, topluca iman ederdi.¹⁰¹ Öyleyse, onlar mü'min oluncaya kadar insanları sen mi zorlayacaksın?¹⁰²
- 100 Allah'ın izni olmaksızın, hiç kimse için iman etme (imkânı) yoktur.¹⁰³ O, akıl erdiremeyenlerin üzerine iğrenç bir pislik kılar.¹⁰⁴
- 101 De ki: "Göklerde ve yerde ne var? Bir bakıverin." İman etmeyen bir topluluğa apaçık ayetler ve uyarıp korkutmalar bir şey sağlamaz.¹⁰⁵

AÇIKLAMA

101. Burada, Allah'ın insanoğluna bahşettiği kendisine inanıp inanmama özgürlüğüne atf vardır. Yoksa, tüm insanların mü'min ve itâatkâr kullar olarak yaratması ve yeryüzünde hiçbir âsî ya da kâfir kul bırakmaması işten bile değildi. Yahut da, Allah kolayca kullarını iman ve itâata çevirirdi. Fakat o zaman insanoğlunun yaratılmasının altında yatan hikmet geçersiz hâle gelirdi.

102. Bu demek değildir ki, Hz. Rasûl (s.a.) insanları inanmaları için zorluyor; Allah ondan bunu men etmiştir. Aslında Kur'an, burada diğer birçok yerinde benimsediği tebliğ tavsiye yöntemini benimsemiştir; şöyle ki her ne kadar kelimeler Hz. Rasûl'ün (s.a.) şahsına râci ise de, gerçekte insanlarla ilgilidir. Denmek istenen şudur: "Ey insanlar! Elçimiz hidâyet ile dalâlet arasındaki ayrımı kanıtlarıyla beyan etti. Öyleyse, sim-

di ister iman edin, ister etmeyin. Eğer diyorsanız ki, birileri sizi Hakk yola girmeniz için zorluyor, şunu bilmelisiniz ki, biz elçimize böyle bir görev vermedik. Allah dileseydi bunu bizzat yapardı, o zaman da size peygamber göndermeye gerek kalmazdı.”

103. Bu, tüm bu lütufların ancak Allah'ın kudretinde olduğunu vurgulamak içindir. Bu yüzden hiç kimse Allah'ın izni olmaksızın herhangi birine herhangi bir lütufta bulunamaz veya böyle bir lütfı eremez. İman ve hidâyet de birer lütuf olduğuna göre, onlara da yalnızca Allah'ın izniyle ulaşılabilir. Hiç kimse Allah'ın izni olmaksızın bu lütfı eremez. Ayrıca bizzat yapmak istese de, başkasını bu lütfı erdiremez. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) gizliden gizliye halkı imana zorlasaydı bile bunu başaramazdı; çünkü iman Allah'ın izni ve yardımıyla edinilecek bir şeydir.

104. Bu ayet, açık bir sûrette yukarıdaki kuralın (hâşâ) körü körüne ve akıl dışı biçimde uygulanmadığına işaret etmektedir. Şöyle ki, imanın lütfedilmesi ya da bu lütfun herhangi biri üzerinden kaldırılması sebep-siz yere tahakkuk etmez; aksine, hikmet üzere temellenmiş bir sisteme göre meydana gelir. Allah bu lütfı, hakkı araştırma yolunda akl-ı selîmini doğru biçimde kullananlara bahşeder. Zira Allah, böyle bir kimseye ihlâsı ve gayreti oranında hakikata ulaştırıcı vesileler tayin eder ve ona imana götürecek sahih bilgiyi bahşeder. Ancak cehâlet, dalâlet, bâtil düşünce ve davranışın pisliliğini hakikatı aramayan, onda sebat etmeyen, önyargıları yüzünden akl-ı selîmini gereğince kullanamayan yahut aklını hakikatı arama cihetine yönlendirmeyen kimse üzerine bulaştırır. Böylelerin müstehakkı budur.

105. Bu ayet, eğer kendilerine bir mucize (ayet) gösterilirse, kendisinin hak peygamber olduğuna inananların durumuna bir cevap teşkil eder. Hazreti Rasûl'den onlara şöyle demesi istenmiştir: “Gökte ve yerde size verdiğim mesajı teyid eden, bu mesaja şehâdet eden sayısız ayet vardır. Açık göz ve açık yürekle gözleyip üzerinde düşünseniz, onları kolaylıkla kavrayarsınız. Eğer hakikat uğruna göstermeniz gereken ısrar ve ıstıyaktan geri durursanız, onu tasdik ve ikrar etmezsiniz. Ancak hârikulâde, mucizevî ve tabiatüstü bir ayet olmalı ki, belki inanasınız. Belki; çünkü olur ki, Firavun ve avanesi gibi ayetin (mucize) bir çeşit büyü olduğunu ileri sürebilirsiniz. Bu illere dâcâr olan insanlar hakikatı, tıpkı Firavun'un boğulurken iman etmesi gibi, yalnızca azabın kendilerini tüm dehşetiyle alverdiği zaman inanırlar. Ancak siz de çok iyi bilirsiniz ki son pişmanlık fayda vermez.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ
قُلْ فَاَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَاجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ قُلْ يَتَّيِّهَا
النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّنُكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ
فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٥﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ
فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ
بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٦﴾ قُلْ يَتَّيِّهَا
النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي
لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾
وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٨﴾

- 102 Kendilerinden önce gelip geçmişlerin (başlarından geçen) günlerin bir benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Bekleye durun. Şüphesiz ben de sizlerle birlikte bekleyenlerdenim."
- 103 Sonra biz, peygamberlerimizi ve iman edenleri böyle kurtarız; mü'minleri kurtarmamız da bizim üzerimizde bir haktır.
- 104 De ki:¹⁰⁶ "Ey insanlar! Eğer benim dinimden yana bir kuşku içindeyseniz, ben, sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmiyorum; ancak ben, sizin hayatınıza son verecek olan Allah'a ibâdet ederim."¹⁰⁷ Ben, mü'minlerden olmakla emrolundum."
- 105 Ve "Bir muvahhid (hanîf) olarak yüzünü dine doğru yönelt¹⁰⁸ ve sakın müşriklerden olma."¹⁰⁹
- 106 "Sana yararı da, zararı da olmayan Allah'tan başkalarına tapma. Eğer sen (bu emirlerin tersini) yapacak olursan, bu durumda muhakkak sen zulme sapanlardan olursun" (diye de emrolundum).
- 107 Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O'ndan başka bunu senden kaldıracak yoktur. Ve eğer sana bir hayır isterse, O'nun bol fazlını geri çevirecek de yoktur. Kullarından dilediğine bundan isabet ettir. O, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 108 De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden hak gelmiştir. Kim hidâyete ulaşırsa, o, ancak kendi nefsi için hidâyete ulaşmıştır. Kim de saparsa, o da, kendi aleyhine sapmıştır. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim."
- 109 Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

ACIKLAMA

106. Bu sonuç bölümünde sûrenin başlangıcında dile getirilen şeyin aynısı tekrarlanmıştır. Bu yüzden giriş bölümüne bir göz atılması faydalı olacaktır (Ayetler 1-10).

107. Arapça "يُوتِنُكُمْ" kelimesinin harfiyyen anlamı "sizi öldüren"dir. Fakat metnin bağlamına uygun bir anlam verilebilmesi için kasıtlı "ölümünüze neden olma kudretinde olan" biçiminde tercüme edilmiştir. Bu biçimle şu anlamı tazammun eder: "Ben yalnızca hayatınız üzerinde mutlak kudrete sahip olan tek Allah'a ibâdet ederim. Sizi istediği süreye kadar yaşatma ve istediği anda öldürme kudretine bütünüyle O sahiptir; buna yalnızca O yetkilidir. Yalnızca O'na itâat, yalnızca O'na ibâdet ve hizmet ederek, O'na teslim olmam gerektiğine inanmamın nedeni budur işte."

Şimdi diğer sıfatları dururken, niye Allah'ın bu sıfatının özellikle anıldığını düşünelim: Bu, Mekkeli müşrikleri şirk öğretisinin mutlak anlamıyla bâtil olduğuna ikna etmek amacı taşıyordu. Çünkü ölümün bütününü âlemlerin Rabbi olan Allah'ın elinde olduğuna, başka bir gücün söz konusu olmadığına müşrikler de inanmaktaydı. Tüm müşrikler buna daima inanmışlardır. O kadar ki, Allah'a ortak koştukları şeylere, O'nun diğer güç ve sıfatlarını yakıştırmışlar; fakat ne yapsalar ölümü başlarından savamamışlardır. İşte Allah'ın bu niteliğinin zikredilmesi, tevhid öğretisine bir delil olması cümlesindendir. Şöyle ki: “Ben yalnızca O'na kulluk ederim; çünkü ölüm ve hayat üzerine yegâne hükümran O'dur. Öyleyse, bırakın başkalarınınkini, kendi hayatları ve ölümleri üzerinde bile bir dahli olmayan diğer sahte ilâhlara niye tapayım?” İbarenin gücü ve belâğatı, “Bana hayat veren ve öldüren” yerine “Size hayat veren ve sizi öldüren” demek sûretiyle yükseltilmiştir. Çünkü bu ifadeyle doktrinin özü, delili ve daveti, bu üç şey tek bir kısa cümlede özetlenmiştir. “Beni öldüren, bana ölüm veren Allah'a kulluk ederim” denmiş olsaydı, kapsanılan anlam “Yalnızca Allah'a kulluk ederim” biçiminde olurdu. Fakat “Sizi öldüren, size ölüm veren” denince, tazammun edilen anlam daha da zenginleşmiştir. “O'na kulluk eden yalnızca ben değilim. Siz de O'na kulluk ediyorsunuz”. Çünkü bu kudretin yegâne sahibi olan Allah'tan başkasına tapmak mutlak anlamda yanlıştır.”

108. “اقم وجهك للدين حنيفاً” yani, (kendini ihlâsla, münhasıran ve sebatla bu imana vakfet) ifadesindeki Arapça kelimelerin vurgu gücü üzerinde durmaya değer. “Bu imanı benimse” ya da “Bu imanı izle” gibi kelimelerin kullanılmasıyla da maksat hâsıl olurdu. Fakat Allah, metinde tazammun edilen gerçek amaç için bu tür ifadeleri yetersiz ve zayıf bulmuştur. Nitekim “Akim vecheke” ifadesinin harfiyyen anlamı, “yüzünü ısrarla (öyle) tut”tur ki, “yüzünü sağa, sola ya da geriye bakmaksızın tek bir yöne çevir ve aynı yönde yürümeye devam et” anlamını ihtivâ eder. Her ne kadar bu kelimeler ifadede yeterli iseler de, “hanîfen” kelimesinin eklenmesiyle ifadenin gücü daha da artmış olmaktadır. Çünkü hanîf, başka yollardan yüz çevirip münhasıran tek bir yöne dönen kimsedir. Böylece Allah'ın muradı şu olmaktadır: “Bu imanı, bu Allah'a ibâdet yolunu, bu hayat biçimini öyle bir tarzda benimse ki, ibâdetin, itâatin, teslimiyetin, kulluğun ve boyun eğişin yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah'a inhisar etsin. Bu yola girdikten sonra en küçük bir dalâlet ihtimalinin bulunmaması için, seni bu yoldan alıkoyacak, saptıracak hiçbir şey yapmamalısın; günahkâr insanların izlediği kirli yollara göz bile atmamalısın.”

109. Şirkten men etmenin bu selbî biçimi amaçlı olarak benimsenmiştir. İfadeyle şu denmek istenir: “Şu kimselerden olma ki veya bu şe-

kilde kendi nefslerini, bir başkasını ya da bir grubu, yahut bir kısım ruhlar, cin ya da melekleri veya bazı maddî ve hayâlî nesneleri, her ne ise, ilâh kabul ettikleri şeyleri zâtında, sıfatlarında, hukukunda ve kudretinde Allah'a ortak koşarlar." Tevhîd'in çağrısı ise hem "Dinde... mustakîm ol" biçiminde icabî, hem de "Başka şeyleri... Allah'a ortak koşma" biçiminde selbî biçimindedir. Böylece tevhîd, şirki hem itikadda hem amelde, hem de bireysel ve toplumsal hayatta, ibâdethanelerde, eğitim kurumlarında, mahkemelerde, yasama meclislerinde, siyasî ve ekonomik etkinliklerde yasaklamış olmaktadır. Bu yüzden tevhîd inancı, kendisini kabul edeni, Allah'a ibâdeti, tanrıtanıma ibâdet biçimleriyle karıştıranların hayat tarzlarından her yönüyle ayrı bir yol izlemeye çağırır. Zira yalnızca Allah'a ibâdet eden kimse, şirk uygulaması içinde olanla asla yol arkadaşlığı edemez.

Böylece ayet, hem celf (açık) hem de haft (gizli) biçimiyle şirkin köklerini açıkça kazımaktadır. İkinci (yani gizli) biçimiyle şirk, aslında çok daha tehlikelidir ve ondan titizlikle kaçınmak gerekir. Bu uyarı gereklidir; çünkü bazı akılsızlar şirkin gizli olması durumunda zararsız olduğu kanısındadırlar. Doğrusu, açık şirk açıkça saldıran, kendisini açıkça belli eden düşman gibidir. Oysa gizli şirk, dost görüntüsü altında bir düşmandır.

Yahut şöyle de söylenebilir: Birincisi belirtileri apaçık olan bir hastalık gibidir; ikincisiyse, insan sağlığını yavaş yavaş öldüren gizli bir hastalık gibidir. Şu halde besbellidir ki, "açık" şirk, tevhîd inancıyla çatışmaya girdiğinde çareler bulunabilir. Fakat gizli şirke maruz kalan birisi, karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi anlamaz ve tedricen ona yenilir. Kurban tehlikenin farkında olmadığı için, imanı bu ölümcül gizli düşman tarafından mahvedilecektir.

YÛNUS SÛRESİ'NİN SONU

HÛD SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını, 50-60. ayetlerde kıssası zikredilen Hz. Hûd'un (a.s.) isminden almıştır.

Nüzûl Zamanı: Sûrenin konusu üzerinde derinlemesine düşündüğü-müzde, onun Yûnus Sûresi'yle aynı dönemde ve büyük bir ihtimalle he-men onun ardından nâzil olduğu sonucuna varırız.

Sûre, Yûnus Sûresi'yle aynı konuyu işler: mesaja davet, tavsiye ve in-zâr. Bir farkla ki bu sûredeki inzâr (uyarı) daha şiddetlidir. Bu durum bir hadisle de desteklenmiştir.

Rivayet edilir ki, bu sûrenin nüzûlünden sonra, bir gün Hz. Ebû Be-kir (r.a.) Rasûlullah'a (s.a.) şöyle dedi: "Son zamanlarda senin daha hız-lı yaşlanıyor olduğunu görmekteyim. Bunun sebebi nedir?" Rasûlullah (s.a.) cevapladı: "Hûd Sûresi ve benzeri sûreler beni ihtiyarlattı." Bu gös-terir ki, zaman Rasûlullah (s.a.) için çok çetin zamandı ve İslâm'ın dave-tini baltalamak için elinden geleni yapan Kureyş'in azaba uğratılmasın-dan duyduğu endişelerine, bu sert uyarılar da eklenmiş bulunmaktaydı. Çünkü artık Rasûlullah (s.a.) için Allah tarafından tanınan mühletin son sınırına giderek yaklaşıldığı ayan beyandı. Mühletin son demlerini yaşa-dığından ve kavminin azaba uğratılacağından korkmaktaydı.

Konu: Sûrenin daveti şudur: Allah Rasûlü'ne itâat edin. Şirki terk edin ve yalnızca Allah'a ibâdet edin; tüm hayat sisteminizi âhirette hesap vereceğiniz inanç üstüne kurun.

Tavsiyesi şu: Hatırlayın o insanları ki, imanlarını bu dünya hayatının zâhirî parlaklığına feda edip, peygamberlerin mesajını inkâr ettiler de, korkunç âkıbetlerle karşılaştılar. Dolayısıyla sizlerde tarihin mahvolmağa götürdüğünü isbât ettiği yolun aynısını izleyip izlemediğinizi ciddi ciddi araştırın.

Uyarısı da şu: Azabın geciktiriliyor olması sizi aldatmasın. Bu, “Allah’ın yollarınızı düzeltin” diye size lütfuyla tanıdığı mühletten ibarettir. Bu fırsatı değerlendirmezseniz, iman edenler dışında helâk edecek olan kaçınılmaz cezaya çarptırılacaksınız.

Kur’ân insanlara doğrudan hitâb etme yerine, yukarıdaki hedefleri gerçekleştirmek için, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb ve Firavun kavimlerine ait kıssaları kullanmıştır. Bu kıssalarda vurgulanan en önemli şey şudur: Allah’ın hükmü bir kavim üzerinde gerçekleştiği zaman, her ne olursa olsun, isterse devrin peygamberinin en yakın akrabası olsun Allah hiç kimseyi kayırmaz. Bundan âzâde olanlar yalnızca peygamberlere iman edenlerdir: inanmayanlar, isterse onun karısı ve çocuğu olsunlar, bu hükmün içindedirler.

Dahası var: İman her bir mü’minden, hüküm geldiğinde akrabalarını tümüyle unutmasını ve yalnızca iman kardeşliğini esas almasını gerektirir. Zira kan ve ırk yakınlığını dikkate almak, bu tür durumlarda İslâm’ın ruhuna zıttır. Ve Müslümanlar bu öğretiyi Hûd Sûresi’nin nüzûlünden dört yıl sonra Bedir Savaşı’da pratik olarak göstermişlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّكِتَبُ أَحْكَمَتْ أَيْتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾
 أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْ نَّذِيرٍ وَبَشِيرٍ ﴿٢﴾ وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا
 رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَلَعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
 وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
 عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ﴿٤﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

- 1 Elif, Lâm, Râ. (Bu,) âyetleri sağlamlaştırmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi olan ve her şeyden haberdâr bulunan (Allah) tarafından birer birer (bölüm bölüm) açıklanmış bir Kitap¹tır (ki):²
- 2 Öyle ki, Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Gerçekten ben, sizi onun tarafından uyarıp korkutan ve müjdeleyenim;
- 3 Ve Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin. O da sizi, adı konulmuş bir vakte kadar güzel bir meta ile metalandırsın³ ve her ihsân sahibine kendi ihsânını versin.⁴ Eğer yüz çevirirseniz, gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım.
- 4 Sizin dönüşünüz Allah'adır. O, her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

1. Arapça “kitab” kelimesi, metnin bağlamı gereği “emir-ferman” anlamına alındı. Çünkü bu kelimenin anlamı yalnızca “kitab” ya da “yazılı metin” karşılıklarıyla sınırlandırılmaz; aynı zamanda “emir” ve “yüce ferman” anlamını da içerir. Nitekim “kitab” kelimesi, Kur’ân’ın başka yerlerinde de aynı anlamda kullanılmıştır.

2. Bu “ferman”, muhtevâsı sabit, sağlam ve değişmezdir. Tüm esasları birbiriyle uyumlu ve dengelidir: İçine ne bir söz kalabalığı, ne tefer-

ruât, ne cerbeze, ne şiişel hayâl ve ne de hitâbî aşırılık karışmıştır. Hakikat net biçimde zikredilmiştir ve hakikatten ne bir fazla, ne bir eksik bir şey vardır. Ötesi, bu muhtevâ ayrıntılarıyla verilmiş ve her şey öylesine açık ve net hâle getirilmiştir ki, herhangi karışıklık, karmaşıklık ve muğlaklığa rastlanmaz.

3. “Allah size güzel geçim vâsıtaları sağlayacak” şeklindeki güvence, Şeytan’ın bu dünyaya tapan akılsızların kalbine fısıldadığı, “Dindarlık, gerçi insanı âhirette felâha ulaştırır, ama dünya hayatını harap eder” şeklindeki bâtil fikri bertaraf etmek için verilmiştir. Allah mü’minleri temin etmektedir ki, rahmet ve bereketini, kendisinden korkan insanlar üzerinde tecelli ettirecek, onları mutluluk ve barış içinde yaşatacak, onurlandıracak ve her yerde saygın kılacaktır. Aynı şey Nahl: 97’de de biraz farklı biçimde zikredilmiştir: “Erkek olsun, kadın olsun, mü’min olarak kim sâlih bir amelde bulunursa, hiç şüphesiz biz onu güzel bir hayatla yaşatırız ve onların karşılıklarını yaptıklarının en güzeliyle muhakkak veririz.” Böylece Allah, şeytan ve bağlularının, dindarlığın hakkı ve doğruluğunu seçenleri kaçınılmaz olarak ızdıraba, belaya ve zorluklara sürüklediği yolundaki teorisini kesin biçimde reddetmektedir. Ve temin etmektedir ki, O kendisine inanıp doğru yaşayanların hayatını hem bu dünyada hem de âhirette felâha ulaştıracaktır. Bilinen bir tecrübedir: gerçek ruh huzurunu tadanlar, onurlu ve saygın bir hayat yaşayanlar; yalnızca Allah’tan korkanlar, nefisini temizleyenler, iş ve ilişkilerinde dürüst ve cömert olanlar, günahlardan uzak bulunanlardır.

Kur’ân-ı Kerim’e göre, hayat ve geçim vâsıtaları ya iyi olur ya da aldatıcı.

Burada Allah’a yönelecekler için va’dedilen geçim vâsıtaları aldatıcı olanlar değil, iyi olanlardır. Eğer bir meta’ Allah’a daha yakın kılıyorsa ve Allah’ın hukuku, insanoğlunun hakları ve bizzat nefsin hakları uğruna kullanılıyorsa “iyi”dir. Bu tür “iyi geçim” kişinin hayatını bu dünyada da öbür dünyada da felâha ulaştırır. Bunun aksine, eğer bir meta’ tüketim ayartısı haline gelir de insanı bir dünyaperest yaparsa “aldatıcı”dır. “Aldatıcı geçim vâsıtaları” her ne kadar zâhirde mutluluk kaynağı ve “lütuf”muş gibi görünüyorsa da, aslında bir kötülük, şer ve gelecek olan azabın hazırlayıcısıdır.

4. Bu ayet temel bir ilâhî ilkeyi dile getirmektedir. Karakter ve davranışta daha üstün olan kişi, Allah katında da daha üstün bir mevkiye sahiptir. Bu, şu anlama gelir ki, Allah hiç kimsenin amelinin zâyî olmasına izin vermez. Herkese kazandıklarının karşılığı verilecektir.

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ
 يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
 الصُّدُورِ ﴿٦﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا
 وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧﴾ وَهُوَ الَّذِي
 خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ
 لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّا نَكُفِّرُ بَعْدَ
 الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٨﴾

- 5 Haberiniz olsun; gerçekten onlar, ondan gizlenmek için göğüslerini bükerek (Hak'tan kaçınıp yan çizerek)ler.⁵ (Yine) Haberiniz olsun; onlar, örtülerine büründükleri zaman O, gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bilmektedir. Çünkü O, sinelerin özünde saklı duranı bilendir.
- 6 Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızık Allah'a ait olmasın. Onun karar (yerleşik) yerini de ve geçici bulunduğu yeri de⁶ bilir. (Bunların) tümü apaçık bir kitaptır.
- 7 O'nun arşı su üzerinde iken⁷ amel bakımından hanginizin daha iyi olduğunu denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur.⁸ And olsun onlara: "Gerçekten siz, ölümden sonra yine diriltileceksiniz" dersin, küfre sapanlar mutlaka "Bu, açıkça bir büyüdür; başkası değildir" derler.⁹

AÇIKLAMA

5. Sözü edilenler, Rasûlullah'ın (s.a.) risâletine karşı aktif bir düşmanlık göstermeseler de, muhâlefetten geri durmayan Mekke halkıdır. Bu durumlarından dolayı, ne onun mesajını işitmek isterler ve ne de Rasûl'le yüz yüze gelmek; tek yapabildikleri uzak durmak olmuştur. Eğer, aksine Hz. Rasûl'ü (s.a.) herhangi bir yerde oturur ya da halkla konuşur

halde gördülerse, hemencecik topukları üzerinde dönerek ona arkalarını çevirmişlerdir ya da onun kendilerine doğru yaklaştığını gördülerse, hemen sıvışıp kendilerine seğırtip mesajını sunar korkusuyla yüzlerini kapatmışlardır. Hakikatle karşı karşıya gelmekten korktukları için, başlarını deve kuşu misali gömmüşler; eğer gizlenirlerse, hakikatın kendilerinden uzak olacağına kendilerini inandırmışlardır; oysa hakikatten saklanmak için giriştikleri maskaralıklar ortadadır.

6. Yani, “Sizlerin Alîm olan Allah’tan saklanmaya çalışmak sûretiyle cezadan kurtulabileceğinizi sanarak kendinizi kandırmanız akılsızlıktır. O, küçücük bir serçenin yaşadığı yuvayı, minnacık sineğin bulunduğu deliği bilir ve her nerede yaşıyorlarsa onların rızıklarını tedarik eder. Her yaratığın devindiği ve ikamet ettiği yerleri bilir ve onları belirli bir vakte kadar yaşatır, sonra öldürür. Rasûl’den (s.a.) yüzünüzü saklamakla, onu size gönderen Alîm Allah’tan kendinizi gizleyebileceğinizi nasıl düşünürsünüz? Allah’ın, peygamberinin sizlere mesajını ulaştırmak için nasıl didindiğini ve sizlerin O’na sağır kesilmeye çalıştığınızı görmediğini nasıl düşünürsünüz?”

7. Bu muhtemelen, “Gökler ve yer altı günde yaratıldığına göre, yaradılıştan önce ne vardı?” şeklindeki bir soruya cevap olsun diye ifade edilmiş, parantez kabilinden bir cümledir. Cevap şudur: Su vardı. Burada suyla, ne tür bir suyun kastedildiğini söylememiz mümkün değildir. Herkesin bu isimle tanıdığı sıvı kastediliyor olmalıdır. Yahut belki de “su” kelimesi, maddenin şimdiki haline dönüşmeden önceki akışkan durumunu simgeliyor olabilir. Şu halde “Arşî su üzerindeydi” ifadesi, benim görüşüme göre şu anlama gelmektedir: “Onun mülkü su üzerindeydi”.

8. Bu ifade yaradılışın amacını açıklar: Allah gökleri ve yeri insanı yaratmak için yarattı. Ve insanı da, hilâfet yetkileriyle donatarak, bu yetkilerin kullanımından onu sorumlu tutarak imtihan edebilmek için yarattı. Böylece, yaradılışın tüm amacının insanın imtihan edilmesi, kendisine devredilmiş yetkileri iyiye mi kötüye mi kullandığının muhasebesi ve karşılığında da mükâfât ve mücâzâtının verilmesi olduğu vurgulanmış olmaktadır. Çünkü bu temel amaç olmaksızın tüm yaradılış eylemi anlamsız ve boşuna olmaktadır.

9. Yani, “Kâfirler akılsız bir şekilde yaradılıştan amacın, kendileri de yalnızca bir oyuncak olan şeyler içinde vakit geçirmekten başka bir şey olmadığını düşündüler. Bu aptalca kavrayışları içlerinde öylesine yer etmişti ki, Rasûlullah (s.a.) yaradılışın gerçek amacının ve içinde oynamaya daldıkları şeyin ne olduğunu kendilerine anlattığında, “Senin mesajın bir tür büyüdür ve kavrayışımızın ötesindedir” diyerek onunla alay etmişlerdi.

وَلَيْنَ أَخْرَجَنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۖ
 أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾ وَلَيْنَ أَذْقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ
 إِنَّهُ لَكَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَيْنَ أَذْقْنَاهُ نَعْمَاءً بَعْدَ ضَرَاءٍ مَّسْتَةٍ
 لَّيَقُولُنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ
 صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾
 فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ
 يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۖ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ
 وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

- 8 And olsun, onlardan azabı sayılı bir topluluğa (veya belirli bir süreye) kadar ertelersek, mutlaka: “Onu akılkoyan nedir?” derler. Haberinizi olsun; onlara bunun geleceği gün, onlardan geri çevrilecek değildir ve alaya almakta oldukları şey de kendilerini çepeçevre kuşatacaktır.
- 9 And olsun, biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırıp sonra bunu kendisinden çekip alsak, kuşkusuz o, (artık) umudunu kesmiş bir nankördür.
- 10 Ve and olsun, kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet taddırırsak, kuşkusuz: “Kötülükler benden gidiverdi” der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir.¹⁰
- 11 Sabredenler¹¹ ve sâlih amellerde bulunanlar başka. İşte, bağışlanma ve büyük ecir bunlarındır.¹²
- 12 Şimdi onların: “Ona bir hazine indirilmeli veya onunla birlikte bir melek gelmeli değil miydi?” demeleri dolayısıyla göğsün daralıp sana vahyolunanlardan bir kısmını mı terk edeceksin? Sen yalnızca

bir uyarıcı, korkutucusun. Allah her şeye vekildir.¹³

AÇIKLAMA

10. İnsanın bu sefil nitelikleri, burada kâfirlerin de aynı durumda olduklarını sergilemek için zikredilmiştir. Rasûlullah (s.a.) onları Allah'a isyanlarının sonuçlarına karşı uyarınca, onunla şu mealde alay etmişlerdi: "Deli misin sen? Bizim kudret ve refahımızı görmüyor musun? Hayatın bütün nimetlerini tatmaktayız ve çevremizdeki her şeye ve herkese hükmetmekteyiz! Nasıl oluyor da bize gelecek bir azaptan haber verebiliyorsun? Hangi gerekçeyle?"

Yukarıda zikredilen böbürlü davranış, bu ayette sözü edilen sefil insan karakteriyle ilgilidir. Bu karakter şudur: İnsan, tabiatı gereği sathî, sun'î bir yapıya sahiptir ve derin düşünceden çekinir. Bu yüzden refaha erip kudret sahibi olduğunda zevkine düşkün, kibirli ve böbürlü bir hal alır. O kadar ki, herhangi bir ihtimalin bu mutlu şartları sona erdirebileceğini hayâl etmek bile istemez. İşler bir gün tersine döndüğünde de, umutsuzluğun heykelleşmiş biçimi haline gelir ve orada, burada, her yerde kötü tâlihinden şikâyete başlar. Hatta Allah'ı suçlamaktan, O'nun ulûhiyetine hakaret etmekten bile geri durmaz. Fakat talihi tekrar döndüğü zaman uzak görüşlülüğü ile, bilgi ve başarıyla övünmeye başlar. Kâfirlerin, Rasûlullah'a (s.a.) cevap yetiştirmeye çalışırken böyle sathî ve sun'î bir karakter sergilemelerinin nedeni budur. Allah'ın cezalarını te'cîl ettiğini unuturlar. Oysa Allah, bu mühleti onlara içinde bulundukları saçmalık üzerinde düşünebilmek, kendilerine tanınan bu süre içinde yollarını belirleyebilmek ve kendilerini, refahlarının derin temelleri olduğunu ve bundan sonra da hep olacağını sanıp aldatmasınlar diye vermiştir.

11. Burada "sabır" (tahammül) kelimesi, daha önceki ayetlerde zikredilen sathîlik vs. gibi nitelemelerin zıddı olacak şekilde "sebat" anlamını da içermektedir. "Sabır/sebat gösterenler", hayatın dalgalanışlarına rağmen amaçlarında sabit kadem olanlardır. Onlar şartların değişmesinden etkilenmezler; aksine benimsedikleri haklı, ma'kul ve doğru tavırlara sıkı sıkıya yapışır. Güç, refah ve isim kazandıklarında kendilerine bir hava vermezler, sarhoş olmazlar, şımarıp kibirlenmezler. Buna karşılık işler tersine dönüp şartlar olumsuzlaştığında da, şartlara yenilmezler, onların altında ezilmezler. Kısacası, her iki durumda da sabır/sebat gösterip bu ilâhî imtihandan alınlarının akıyla çıkarlar.

12. Bu, Allah'ın böylelerine gösterdiği lütfudur. Onların kusurlarını bağışlar ve onlara iyi amellerinden ötürü mükâfât verir.

13. Bu ayette, Allah, Rasûlu'nü teselli edip rahatlatmakta ve ondan, en ufak bir tereddüde kapılmaksızın mesajını yaymasını, cevap yetireme-

yeceği yahut halka alay konusu olacağı korkusuyla duraklamamasını istemektedir. O mesajını bütünüyle iletmeli ve gerisini Allah'a bırakmalıdır; zira Allah'ın her şeye gücü yeter. Bunun önemini tam anlamıyla kavramak için konuyla ilgili durumları göz önüne almak gerekir.

Bu ayetlerin nâzil olduğu sırada Kureyş, tüm kabilelerin en güçlüsü ve en etkin olanıydı. Arabistan'ın dinî merkezi Kâ'be'nin (Mekke) bekçileri olarak Kureyşliler, tüm Arabistan üzerinde dinî, ekonomik ve siyasî bir üstünlük sağlamışlardı. Dolayısıyla, "Sizin öncüsü olduğunuz din bâtıldır; yolundan gittiğiniz hayat tarzı, içinden çürümüştür. Mesajı reddettiğiniz için Allah'ın azabı sizi bekliyor. Bu azabdan kurtulmanın tek çaresi, doğru yolu kabul etmeniz, Allah'tan gelen doğru hayat tarzını benimsemenizdir" çağrısında bulunan bir mesaja karşı çıkmaları, öfkelenmeleri doğaldı. Besbelli ki bu mesaj, onların "üstünlük"leri üzerinde sert rüzgârlar estirecekti ve bu yüzden daha başında ona karşı çıkmışlardı.

Mesajı kabul etmemelerinin ikinci sebebi, Rasûl'ün (s.a.) saf karakteri yanı sıra, aklî ve ma'kul mesajı dışında risâletini kanıtlayacak olağanüstü bir şeye sahip olmayışydı. Ayrıca Kureyş için kendi dinleri, ahlâkları ve kültürlerinin çürük yapısı dışında azabı çağırان hiçbir motif bulunmaktaydı. Kaldı ki, onları aldatan bir "refah"a sahiptiler. Güya bu "refah", Allah'ın, O'na ortak koştukları "ilâh" ve "ilâhe"lerinin lütfunun apaçık bir göstergesiydi. Bu gösterge onların "doğru yol"da olduklarını yeterince gösteriyor, kanıtlıyordu zanlarınca. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak bu insanların, yalnızca kalb ve akılları duyarlı küçük bir azınlığı mesajı kabul etti; büyük çoğunluk ise ona düşmanca tavır takındı. Hatta kimileri eziyet ve işkencelerle mesajın yankısını bastırmak istedi; kimisi saçma itirazlar ve haksız suçlamalarla mesajın anlamını küçük düşürme küstahlığında bulundu; kimileri de mesajın etkinlik ve direncini kırmak için planlı bir afarozu çare sandı. Bir diğerleri de vardı ki, mesajın ışığını engellemek için kaba istihzâya, çirkin alaya ve maskaralığa başvuru-yordu.

Yukarıdaki durum yıllar yılı devam etti ve bu hâliyle bir kimseyi rahatça umutsuzluğa ve dirençsizliğe itebilirdi. Bu yüzden Kadir-i Mutlak, Elçisine şu meyanda teminât verdi: "Meraklanma! Bu kaba saba ve düşük insan gürûhunu; bu, önyargıları, boykotları, alayları, maskaralıkları ve hakaretleriyle seni görevinden alıkoymak isteyen sefilleri hiçbir şekilde tasvib etmiyoruz. Sen doğru yoluna sebat ve cesaretle devam et. Sana vahyedilen hakikatı hiçbir tereddüt geçirmeden tebliğe devam et. Alay ederler, boykot edilirim korkusuyla mesajı yaymaktan asla çekinme. İster kabul etsinler ister reddetsinler, vahyi bütünüyle (asla taviz vermeden) bildir; zira her şey O'nun yed-i kudretindedir ve uygun gördüklerine hidâyet ihsân edecek olan yalnızca O'dur."

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَأَدْعُوا مَن
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤﴾ فَإِلَّام يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ
 فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿١٥﴾

- 13 Yoksa “Onu kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Haydi siz, yalan üzere uydurulmuş olarak onun benzeri on sûre getirin ve eğer doğru sözlüler iseniz, Allah’tan başka güç çağırabildiklerinizi çağırın.”
- 14 Eğer buna rağmen size cevap vermezlerse, artık biliniz ki o, gerçekten Allah’ın ilmiyle indirilmiştir ve O’ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse artık, siz müslüman mısınız?¹⁴

AÇIKLAMA

14. Burada da aynı delil iki şeyi kanıtlamak için öne sürülmektedir. Bu iki şeyden birincisi, Kur’ân’ın Allah tarafından inzâl edildiği; ikincisi ise tevhîd öğretisinin doğruluğudur. Şöyle özetleyelim:

1) “Siz diyorsunuz ki Kur’ân, Allah tarafından vahyedilmedi; aksine benim tarafımdan uydurulup icad edildi ve sonra Allah’a izâfe edildi. Sizin iddianızın aslı astarı olsaydı, sizlere tekrar tekrar meydan okumama bir karşılık olarak, sizin de buna benzer bir kitap icad etmeye gücünüz yeterdi. Tüm kaynak ve güçlerinizi birleştirmenize rağmen bunu başaramadığınıza göre, Kur’ân’ın Allah’ın vahyi olduğuna dair iddiam kesin olarak, tamamen ve bütünüyle kanıtlanmış oluyor.”

2) Kur’ân sizin tanrılarınıza iki koldan meydan okudu, fakat onlardan hiç ses seda çıkmadı. Onlar, Kur’ân gibi bir kitabı üretmek konusunda size yardıma çağrıldılar; ama yardıma gelen olmadı. Bu da gösterir ki, onların ne bir güçleri, ne de ulûhiyette bir ortaklıkları vardır. Onların bu imtihanı başaramadıklarını; aksine, kendilerini kitaptaki açık saldırılara karşı savunmakta bile âciz kaldıklarını kendiniz gördünüz; Kitap, onlara tapmamalarını istemiştir insanlardan; çünkü onların ulûhiyete herhangi bir iştirâkleri yoktur. Tüm bunlar, bu tanrılarda ilâhî hiçbir özelliğin bulunmadığını ve sizlerin onları akılsızca ilâh ittihâz ettiğinizi kanıtlar.”

Bu ayet göstermektedir ki, Hûd Sûresi, Yûnus Sûresi’nden önce nâzil olmuştur. Çünkü, müşriklere ilkin bu sûreyle, Kur’ân sûreleri gibi on sûre getirmeleri yolunda meydan okunmuştu; fakat onlar bunu başaramadılar. Sonra Yûnus Sûresi’nin 38. ayetinde, Kur’ân’ın benzeri tek bir sûre getirmeleri yolunda kendilerine meydan okunmuştur. (Bkz. Yûnus: 38 ve an: 46).

مَنْ كَانَ يُرِيدُ

الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا تُوفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا
يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ
وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطُلَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ كَانَ
عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبُ مُوسَىٰ
إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِّنَ الْأَحْزَابِ
فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِّن رَّبِّكَ وَلَكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ
كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾

- 15 Kim dünya hayatını ve onun çekiciliğini isterse,¹⁵ onlara yapıp ettiklerini onda tastamam öderiz ve onlar bunda hiçbir eksikliğe de uğratılmazlar.
- 16 İşte bunların, âhirette kendileri için ateşten¹⁶ başkası yoktur. Onların onda (dünyada) bütün işledikleri boşa çıkmıştır ve yapmakta oldukları şeyler de geçersiz olmuştur.
- 17 Rabbinden apaçık bir delil¹⁷ üzerinde bulunan, onu yine ondan bir şahid¹⁸ izleyen ve ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı (kendisini doğrulamakta) bulunan kimse, (artık onlar) gibi midir?¹⁹ İşte onlar, buna (Kur'an'a) inanırlar. Gruplardan biri onu inkâr ederse, ateş ona va'dedilen yerdir. Öyleyse, bundan kuşku olma; çünkü o, Rabbinden olan bir haktır. Ancak insanların

çoğunluğu inanmazlar.

- 18 Allah hakkında yalan uydurup iftira edenden daha zâlim kimdir?²⁰ İşte bunlar, Rablerine sunulacaklar ve şâhidler: “Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır” diyecekler. Haberinizi olsun; Allah'ın laneti zâlimlerin²¹ üzerinedir.²²

AÇIKLAMA

15. Bu genel ifade, daha önceki ayetlerde dile gelen temanın bir devamı olacak şekilde ve kâfirlerin Kur'ânî mesajı reddetmelerinin mazreti olarak ileri sürdükleri bâtil gerekçelere karşı söylenmiştir. Bu ayet, Kur'ân'ı reddetmiş (ve şimdi de reddetmekte) olanların, genelde bu dünyaya ve zevklerine tapanlar olduğunu vurgulamaktadır. Redlerinin temelinde yatan (ve yatmakta bulunan) sebep, bu dünyanın zevklerinden ve dünya metaindan öte hiçbir şeyin olmadığı ve onların elde edilmesinden (Kur'ân'da ortaya konmuş olanlar gibi) birtakım sınırlamalar bulunmadığı şeklindeki bâtil itikattı. Onlar ilkin bu seçimi yaptılar; kendi zihinlerini ve başkalarının zihnini tatmin etmeye çalışan (Kur'ân'da benzerleri dile getirilmiş) deliller arkadan geldi.

16. Bu, dünyaperestlere yapılmış apaçık bir uyarıdır. Dünyaya tapanlar bilmelidir ki, dünyevî kazançları elde etmek için (her ne olursa olsun) yaptıklarının karşılığını tam olarak alacaklardır; fakat şunu asla unutmamalılar ki, öte dünyada alacakları hiçbir karşılık yoktur. Bu dünya menfaati için gayretlerini birleştirirken, öte dünyanın menfaati için hiçbir şey yapmayanlar, bu dünyaya ait maddî kazançlar için işledikleri ameller karşılığında hiçbir şey umamazlar. Bunu tasvir etmek için, bu dünyada kendisi için bir saray inşa etmek isteyen ve böyle bir sarayı inşa edebilmek için her türlü aracı, ölçüyü ve vesileyi mubah sayan kimse'nin durumunu örnek alalım. Kuşkusuz ki bu adam büyük bir saray inşa edebilecektir sonunda; zira bir kâfir olması dolayısıyla saraya koyacağı hiçbir tuğlanın muhasebesini yapmayacak, hiçbir tuğlayı geri çevirmeyecektir. Fakat kuşku götürmeyen bir şey daha var ki bu adam o büyük sarayı ve içindeki mefruşâtı, son nefesini verir vermez bu dünyada bırakacaktır. Sarayı (ya da başka bir şeyi) bu dünya için inşa etmiş olduğundan, eğer öte dünyada kendisine bir köşk edinmek için hiçbir şey yapmamışsa, dünya sarayı kendisine öte dünya için hiçbir kredi sağlamayacaktır. Çünkü yalnızca, ilâhî yasaya uygun olarak âhirette bir saray edinmeye çalışanların öte dünyada bir sarayı olabilir

Şimdi, tersine davranan kimsenin öte dünyada bir saray edinemeyeceği delilinin mantikî sonucu olan bir soru ortaya çıkmaktadır: “Peki, bir

saray edinemeyebilir; fakat niye cehennem ateşine atılması gerekiyor ki?" Buna verilecek (ve Kur'ân'ın da başka yerlerde verdiği) cevap şudur: Âhireti hiçbir şekilde hesaba katmadan yalnızca bu dünyada bir saray edinmek için çabalayan kimse, doğallık ve kaçınılmazlıkla Cehennem'de kendisi için ateş hazırlanmasına yol açan ölçü ve vesilelerin de göbeğinde demektir. (Bkz. Yûnus. an: 12)

17. Kendi nefsinden, göklerin ve yerin yapısından kâinâtın nizamından çıkardığı apaçık delil üzere bulunan kimse inanır ki, yalnızca tek bir Allah, tek bir yaratıcı, tek bir Melik, Latîf, Kadîr olmalıdır; dünyanın tek bir müdebbiri... Şu halde kalbiyle tasdik edilen tüm bu şeyler, tabiatıyla kendisini bu dünyadaki hayatından sonra başka bir hayata inanmaya götürmelidir; bu dünyada yaptıklarının hesabını Rabb önünde vereceği, sonunda ceza ya da mükâfât göreceği bir öte dünyaya...

18. Bu şâhid, o kimsenin enfüs ve âfâkında gözlemlediği alâmetlere hem tabii hem de aklî olarak şehâdet eden Kur'ân'dır.

19. Daha önceki ayetler (12-16), Kur'ân'ın mesajını reddeden dünyaperestlerle ilgiliydi. Bu ayette ise, kendi öz varlığında ve tüm kâinât nizamında Allah'ın birliğine ve âhirete dair apaçık deliller gören ve gerek Kur'ân'da gerekse kendisinden önce gönderilmiş Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kitabında aynı delile şehâdet edildiğini gören kimse, dünyaperestlerin karışına konmaktadır.

Bu ayet kendi anlam akışı içinde, Rasûlullah'ın (s.a.) Kur'ân vahyedilmeden önce tabii hâdiseleri gözlemleyip tefekkür etmek sûretiyle tıpkı Hz. İbrâhim (a.s.) gibi ilim elde ettiği ve "gayb"e bu sûretle inandığını açıklıkla ifade etmiş oluyor. Şu halde Kur'ân-ı Kerim de yalnızca bu alâmetlere tanıklık edip te'yid etmekle kalmıyor, aynı zamanda hakikatın bilgisini Hz. Peygamber'e tebliğ etmiş oluyor.

20. Zâlimlerin Allah'a haksız yere iftira ettikleri şeyler şunlardı: "Ulûhiyetinde, hukukunda ve ma'bûdiyetinde Allah'a ortak ilâhlar (!) vardır. Yahut Allah'ın hidâyet etmede ve dalâlete düşürmede bir dahli yoktur; O kullarının hidâyetini sağlamak için ne nebî gönderir, ne rasûl ne de kitap; insanları, istedikleri hayat tarzını seçmeleri konusunda özgür bırakır... Yahut Allah, insanoğlunu yalnızca eğlence için yaratmıştır ve onları bu dünyada yaptıklarından ötürü hesaba çekmeyecektir... Yahut âhirette ne mükâfât söz konusudur, ne de ceza..."

21. Bu âhirette vukubulacaktır.

22. Bu ifade, zâlimleri meş'um ve mendebur kılan niteliklerin bazılarını vurgulayan bir parantez cümlesidir.

الَّذِينَ

يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ
 كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ
 لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا
 يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ
 فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخَسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ * مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمِ وَالْبَصِيرِ
 وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا
 إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي
 أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَمِّ ﴿٢٦﴾

- 19 Bunlar, Allah'ın yolundan engelleyenler ve onda çarpıklık arayanlardır.²³ Onlar, âhireti de tanımayanlardır.
- 20 Bunlar, yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakacak değildir²⁴ ve bunların Allah'tan başka velileri de yoktur. Azab onlar için kat kat arttırılır.²⁵ Bunlar (haklı) işitmeye güç yetirmezlerdi ve görmezlerdi de.
- 21 İşte bunlar, kendilerini hüsrana uğratanlardır ve yalan olarak uydurmakta oldukları (düzme tanrılar da) onlardan uzaklaşıp kaybolmuşlardır.²⁶
- 22 Hiç şüphesiz bunlar, âhirette en çok hüsrana uğrayanlardır.

- 23 İman edip sâlih amellerde bulunanlar ve ‘Rablerine kalbleri tatmin bulmuş olarak bağlananlar’, işte bunlar da cennetin halkıdır. Onda temelli olarak kalacaklardır.²⁷
- 24 Bu iki grubun örneği; kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir. Örnekçe bunlar eşit olur mu?²⁸ Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz?
- 25 And olsun, biz Nûh’u kavmine gönderdik.²⁹ (Onlara:) “Ben sizin için ancak apaçık bir uyarı korkutucuyum.”
- 26 “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ben size (gelecek olan) acıklı bir günün azabından korkmaktayım”³⁰ (dedi).

AÇIKLAMA

23. Yani, “Onlar dosdoğru yolu izlemek istemezler, istedikleri o yolun kendi arzu, şehvet, vehim, hurâfe ve kaprislerine uygun olarak dolambaçlı hale getirilmesidir.”

24. Burada, âhiret hakkında yeniden açıklamada bulunulmuştur.

25. Onlara çift katlı azap verilecek; zira kendilerinin yoldan sapması yetmiyormuş gibi başkalarını da saptırdılar ve gelecek kuşaklar için bir dalâlet mirası bıraktılar. (Bkz. A’râf an: 30)

26. Temelsiz olduğunu alenen gördükleri şeyler, onların Allah, kâinât kendi hayatları hakkındaki teorileri yalancı ilâhlarına, sahte sığınaklarına, hayâlî şefâatçilerine, karşılıksız teminatlarına karşı besledikleri güven ve âhiret konusunda ileri sürdükleri zanlardı. Bunların hepsinin bâtil olduğu böylece anlaşıldı.

27. 20. ayette başlayan açıklama burada sona eriyor.

28. Bu soruya verilecek cevap, sorunun kendisinde kapalı bir şekilde mevcuttur. Apaçaktır ki ne gideceği yolu gören, ne de kendisine yol göstereni işitebilen kimse, kesinlikle bir taş yahut engeli aşarken devrilecek veya korkunç bir kazaya uğrayacaktır. Öte yandan yolu gören ve yolu bilen kılavuzluğundan da yararlanabilen kimse, tam bir güven içinde hedefine ulaşacaktır. Alemdeki hakikatın ayetlerini keskin biçimde gözlemleyip, Allah tarafından gönderilen peygamberlere kulak verenler ile, ne Allah’ın ayetlerini gözlemleyen ne de peygamberlere kulak veren kimse arasındaki bıçak sırtı ayrımı budur. Besbellidir ki bu ikisinin ne seçme davranışları birbirine benzeyecek, ne de âkubetleri bir ve aynı olacaktır.

29. A’râf Sûresi 47-50. açıklama notları göz önüne alınmalıdır.

30. Bu sözler 2-3. ayetlerde Hz. Muhammed’in (s.a.) dilinden zikredilenlerle aynıdır.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

قَوْمِهِ مَا نَرْنِكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرْنِكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ
أَرَادُوا لَنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ
كَذِبِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ يَلْقَومِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي
وَأَتَانِي رَحْمَةٌ مِنْ عِنْدِهِ فَعَمِيتَ عَلَيْكُمْ أَنْزَلِمُكُمْ مَوْهَا وَأَنْتُمْ
لَهَا كَرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَلْقَومِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى
اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلَقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي
أَرْنَكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَلْقَومِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ
طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾

- 27 Kavminden, ileri gelen inkârcılar: “Biz seni yalnızca bizim gibi bir beşerden başkası görmüyoruz;³¹ sana, sığ görüşlü olan en aşağılık-larımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz³² ve sizin bize bir üst-tünlüğünüzü de görmüyoruz.³³ Aksine biz sizi yalancılar sanıyo-ruz” dedi.
- 28 Dedi ki: “Ey kavmim! Görüşünüz nedir, söyleyin. Eğer ben Rab-bimden apaçık bir belge üzerinde isim ve Rabbim bana kendi ka-tından bir rahmet vermiş³⁴ de (bu), sizin gözlerinizden saklı tutul-muşsa? Siz bunu istemiyorken, biz sizi buna zorlayacak mıyız?
- 29 “Ey kavmim! Ben sizden buna karşılık bir mal istemiyorum.³⁵ Be-nim ecrim, yalnızca Allah’a aittir. Ben iman edenleri kovacak de ği-lim. Onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklar.³⁶ Ancak ben sizi, câ-hillik etmekte olan bir kavim görüyorum.
- 30 “Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah’tan (gelecek azaba karşı) bana kim yardım edecek? Hiç düşünmez misiniz?”

AÇIKLAMA

31. Aynı aptalca itiraz Rasûlullah'a (s.a.) Mekke müşrikleri tarafından yapılmıştı. Şöyle diyorlardı: "Sen de bizim gibi insansın; yiyor, içiyor, yürüyor, uyuyorsun; bizler gibi evleniyorsun; Allah tarafından gönderildiğine dair hiçbir alâmet yok ki sende!" (Bkz. Yâsîn, an: 11]

32. Mekke'nin "ileri gelenler"i de, Rasûlullah'ın ashâbı hakkında aynı değerlendirmede bulunmuşlardı. Onunla şu şekilde alay ettiler: "Senin takipçilerin yalnızca ya toy çocuklar, ya köleler, yahut da bu toplumun sefilleri... Kısaca öyleleri izliyor ki seni, ne itibarları var, ne sağduyuları, ne de bilgileri." (Bkz. En'am, an: 34-37, Yûnus, an:78)

33. Bu, şu demektir: "İddianıza göre, sizler Allah'ın sevgili kulları-sınız; Allah size lütfediyor da yolunuzdan gitmeyenlere azab ediyor. Fakat gerçek, bunun tam tersi. Çünkü servet, köle ve iktidarla taltif edilen bizleriz; sizinse bu tür hiçbir şeyiniz yok. Haydi, bize bizden üstün olduğunuz bir yanınızı söyleyin."

34. Bu sözler, 17. ayette Hz. Peygamber'in (s.a.) ağzından dile getirilenlerle aynıdır. Şöyle: "İlkin ben Allah'ın enfüs ve âfâkındaki ayetlerini gözlemlemek sûretiyle tevhîdin gerçekliğini kesin biçimde kavradım. Sonra aynı gerçeklik vahiyle bana tey'id edildi." Bu, tüm peygamberlerin "gayb"ın bilgisine müşâhade ve tefekkürle ulaştığını göstermektedir. Bu bilgiye ulaştılar ve sonra Allah onları, rasûl tayin ederek aynı zamanda fiilî bilgiyle de lütuflandırdı.

35. Bu sözler, onların görevlerini yerine getirirken hiçbir nefsi (şahsî) saikle hareket etmediklerini, şu mealde ifade etmekteydi: "Ben size tebliğde bulunuyorum ya; dünya kazancı olarak, hiçbir talebim isteğim ve beklentim yok. Aksine, beklediğim hiçbir çıkarın bulunmadığını belki sonunda anlarsınız umuduyla bunca işkenceye katlanıyorum. Risâlet görevimi yürütürken herhangi bir şahsî çıkar yahut nefsi istek sahibi olduğuma dair bir alâmet gösteremezsiniz." (Bkz. Mü'minûn, an: 70, Yâsîn, an: 17 ve Şûrâ, an: 41).

36. Yani, "Onların gerçek değerleri, ancak Rabblerine mulâki oldukları zaman anlaşılacaktır. Bu yüzden sizin, onları bu dünyada zillet içindeymiş gibi değerlendirmenizin anlamı yok. Ola ki onlar -bunu yalnız Rabbleri bilir- kıymetli mücevherdirler ve siz onları yalnızca kıymetsiz taşlar olarak değerlendiriyorsunuz." (Bkz. En'am: 52, Kehf: 28).

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا
 أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
 أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا
 لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَنْتُوحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا فَأْتِنَا
 بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾

- 31 “Ben size, Allah’ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum. Melek olduğumu söylemiyorum³⁷ ve gözlerinizin aşağılık gördüklerine, Allah kesin olarak onlara bir hayır vermez de demiyorum. Nefislerinde olanı Allah daha iyi bilir. Bu durumda (bunun aksini yaparsam), gerçekten o zaman zâlimlerdenim (demek)dir.”
- 32 Dediler ki: “Ey Nûh! Bizimle çekişip durdun, bu çekişmede ileri de gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bize va’dettiğini getir (görelim).”

AÇIKLAMA

37. Bu, Rasûl’ün de (s.a.) kendileri gibi bir insan olduğu şeklindeki itirazlarına verilmiş cevaptır. Hz. Nûh (a.s.) şunu söylüyordu: “Aslında ben de sizin gibi bir insanım, bundan öte bir iddiaya asla sahip değilim. Benim tek iddiam, Allah’ın bana ilim ve amelin doğru yolunu gösterdiği ve sizler, bu gerçeği istediğiniz gibi tahkik etmekte serbestsiniz. Fakat siz böyle yapacak yerde bana “gayb” a ait sorular soruyorsunuz. Oysa ben gaybı bildiğime dair bir iddiada bulunmadım. Siz benden öyle şeyler istiyorsunuz ki, ancak Allah’ın hazinelerine sahip olan kimse tarafından meydana getirilebilir. Oysa ben bu hazinelere sahip olduğumu hiç iddia etmedim. Yine siz, benim fizikî hayatımın diğer insanlar gibi olmasına itiraz ediyorsunuz; oysa ben bir melek olduğumu yahut da insan olmadığımı iddia etmedim ki! İddialarımı gerçekten tahkik etmek istiyorsanız, benden kültür ve maneviyâtın gerçek ilkelerini, itikadî dayanaklarını sormalısınız, gelecekteki olaylarla ilgili saçma şeyleri değil; zira ben, bunları bildiğimi asla iddia etmiş değilim.” (Bkz. En’am: 31-32)

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ

إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَأَصْنَعِ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا وَلَا تَخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعِ الْفُلَكَ وَكَلَّمَا مَرْءًا عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

- 33 Dedi ki: “Eğer dilerse, onu size Allah getirir ve siz (O’nu) aciz bırakacak değilsiniz.”
- 34 “Eğer Allah sizi azdırmayı dilemişse, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdümün size yararı olmaz.³⁸ O sizin Rabbinizdir ve O’na döndürüleceksiniz.”
- 35 Onlar, “Bunu kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer onu ben uydurduysam, günahım bana aittir. Ama ben, sizlerin suç olarak işlemekte olduklarınızdan uzayım.”³⁹
- 36 Nûh’a vahyedildi: “Gerçekten iman edenlerin dışında, kesin olarak kimse inanmayacak. Şu halde onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme.”

- 37 “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimizle gemiyi imal et. Zulme sanpanlar konusunda da bana hitâbda bulunma. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.”⁴⁰
- 38 Gemiyi yapmaktaydı. Kavminin ileri gelenleri kendisine her uğradığında onunla alay ediyordu. O, “Eğer bizimle alay ederseniz, alay ettiğiniz gibi biz de sizlerle alay edeceğiz” dedi.
- 39 “Artık siz, ileride bileceksiniz. Aşağılatıcı azab kime gelecek ve sürekli azab kimin üstüne çökecek.”⁴¹

AÇIKLAMA

38. Yani, “Eğer, iyiliklere ilginizin yokluğu ve kötülükte ısrarınızın devamı yüzünden Allah sizleri doğru yoldan alıkoymaya karar vermişse bir kez, benim sizin için yapacağım hiçbir şey işe yaramayacaktır. Çünkü Allah, insanları kendilerinin seçtikleri yolda bırakır ki, diledikleri gibi gitsinler.”

39. Bu ayette geçen sözcüklerden anlaşıldığına göre, Hz. Nûh’un (a.s.) kıssasının tilâveti esnasında Hz. Muhammed’in (s.a.) düşmanları herhalde Rasûl’ün (s.a.) bu hikâyeyi kendilerine dolaylı yoldan sıkı bir darbe indirmek için uydurduğunu düşünmüş ve bu yüzden, “Sen böyle masalları bizi fark ettirmeden hırpalamak için uyduruyorsun” diye sözünü kesmiş olmalıydılar ki kıssanın anlamında mezkûr suçlamaya cevap vermek üzere böyle bir kesinti meydana gelmişti.

Ve şu bir vâkıdır ki adi insanlar hep böyle davranırlar. Hayra meyâl olmadıkları için, her şeyi tersinden, karanlık tarafından ele alırlar. Biri tutup onlara hikmetli bir öğütte bulunsaydı yahut onlara faydalı bir ders verse veya bir hataya karşı uyarsa bile, ne bunlardan bir fayda sağlarlar, ne de yollarını değiştirirler. Bunları yapmak bir yana, tutup meselelerin öyle bir yanını kurcalamaya kalkışsınlar ki, ne bir hikmetle ne de bir öğüt ile ilgisi vardır; amaç yalnızca tebliğciyi suçlamak, güç durumunda bırakmaktır. Herkes bilir ki bu yolla en güzel öğüt, en güçlü tebliğ bile yanksız ve etkisiz kılınabilir. Eğer dinleyici tebliğe, “arkadan vurmak” tabir edip çamur atıyorsa ve onu kendisine bir hakaret sayıyorsa alınacak sonuç budur. Dahası bu tür adamların düşünceleri, daima kuşku ve güvensizlik üzerine temellenmiştir. Ortada gerçek olduğu besbelli olan bir kıssa vardır. İmdi, akıllı kişi bu kıssayı bir vâkıa olarak ele alacak, sonunda kendi durumunu ve hatasını ele veriyor olsa bile ondan bir ders çıkaracaktır. Bunun aksine olarak, şüpheli ve ard niyetli kişi delil, isbat demeden, hemencecik bu kıssanın kendisini güç ve muallak bir durumda bırakmak için tümüyle uydurulduğu sonucuna varacaktır.

Aynı şey Rasûlullah'ı (s.a.) suçlayanlar için de geçerliydi; onlar da Rasûl'ün (s.a.), kıssaları kendisinin uydurduğunu ve daha etkili hale getirmek için de onları Allah'a nisbet ettiğini ileri sürmüşlerdi. Allah da Rasûlüne şöyle demesini emretti: "Kıssayı ben uyduruyorsam âkıbetine ben katlanacağım; fakat bu durum, yalnızca kendinizin sorumlu olduğu suçlarınızın cezalarını eksiltmez ki!"

40. Bu ayet bir ilâhî yasa olan mühletin (ihmal) sınırlarını ortaya koymaktadır. Rasûl'ün (s.a.) mesajı halka iletiildiği ve reddedildiği zaman, içlerinden bir kısmının mesajı kabul edilebileceği kadar bir süre daha ceza geciktirilir. Ama bazılarının hidâyete gelme imkânı tamamen ortadan kalktığında ve aralarında kötülük unsurundan başka bir şey kalmadığında, Allah bu mühleti daha fazla uzatmaz. Ve bu, Allah'ın lütfunun bir tezâhürüdür; tıpkı iyi meyvenin çürüğünden ayıklanması ve emniyete alınması gibi. Bunun aksine olarak, eğer bu iflâh olmaz günahkâr insanlara merhamet edilirse, böylesi bir durum, sâlihler ve gelecek kuşaklar için bir acımasızlık olacaktır.

41. Bu, eşyaya yalnızca yüzeyden bakanlarla, gerçeğini bilenlerin başkış açılarını sergileyen vurucu bir örnektir. Öyle görünüyordu ki, Hz. Nûh'un (a.s.) karada gemiyi inşa ediyor olduğu sırada kendisine inanmayan beyinsizlere bu aptalca bir şey geliyordu. Nitekim onunla şöyle alay etmişlerdi: "Bakın hele şu çılgın bunağa! Karada gemi yüzdürmeye çalışıyor." Çünkü birkaç gün sonra geminin gerçekten burada yüzeceğini bilmiyorlardı. Bu yüzden Hz. Nûh'un (s.a.) yaptıklarını, çılgınlığının apaçık göstergesi olarak görüyorlardı. Muhtemelen parmaklarıyla Nûh'un inşâ etmekte olduğu gemiyi göstererek birbirlerine şöyle diyorlardı: "Daha önce vardysa da, şimdi hiç kuşumuz kalmadı değil mi? Bu adam gerçekten çılgın! Karada, su falan olmadan yüzdüreceği bir gemi inşa ediyor." Fakat içlerinden meseleyi ve yakın gelecekte bu geminin gerçekten işe yarayacağını bilen Rasûl, onların câhilliklerine, işin aslını bilmemelerine ve kibirlerine gülüyor ve şöyle diyor olmalıydı: "Nasıl da akılsızlık ediyorlar! Felâket başlarının tepesinde; onlarsa kendilerinden kibirli biçimde emin olmakla kalmadıkları gibi, kendilerini felâkete karşı uyarın ve onları bu felâkete karşı hazırlıklı kılmaya çalışan bana, çılgın diyorlar." İşte genelde bu iki yol var olmuştur hep; akıl sahiplerinin ve akılsızların yolu.

Biri derinliğine düşünürken, diğeri meseleye yalnızca yüzeyinden bakar ve bunun bir çılgınlık olduğunu düşünür. Aynı şekilde o, bunun bir çılgınlık ve aptallık olduğunu düşünürken, diğeri meselenin gerçek hüviyetine vâkıf olduğundan, olayın hikmet ve basîret üzere temellendiğini bilir. İşte size aynı şartlar altında oluşmuş iki ayrı tavır...

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا
 أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
 الْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ وَمَا ءَامَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ أَرْكَبُوا
 فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَمُرْسِلَهَا إِنَّا رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ
 تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ
 يَبْنَىٰ أَرْكَبَ مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَتَأَوِي إِلَيَّ
 جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ
 رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

- 40 Sonunda emrimiz geldiğinde ve tandır⁴² feverân ettiği zaman, dedik ki: “Her birinden ikişer çift (hayvan) ile aleyhlerinde söz geçmiş olanlar dışında, aileni⁴³ ve iman edenleri⁴⁴ ona yükle.” Zaten onunla birlikte çok azından başkası iman etmemiştir.
- 41 Dedi ki: “Ona binin. Onun yüzmesi de, demir atması (durması) da Allah’ın adıyladır. Şüphe yok, benim Rabbim bağışlayandır, esirgeyendir.”⁴⁵
- 42 (Gemi) onlarla dağlar gibi dalga(lar) içinde yüzmektedirken Nûh, bir kenara çekilmiş olan oğluna seslendi: “Ey oğlum! Bizimle birlikte bin ve kâfirlerle birlikte olma.”
- 43 (Oğlu) dedi ki: “Ben bir dağa sığınacağım, o beni sudan korur.” Dedi ki: “Bugün Allah’ın emrinden, esirgeyen olan (Allah)dan başka bir koruyucu yoktur.” Ve ikisinin arasına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu.

ACIKLAMA

42. Bu ayet hakkında farklı tefsirler yapılmıştır; fakat biz doğru ola-

nın, metinde geçen kelimelerle yoğunlaşan tefsir olduğu kanısındayız. Tufan, suyu kaynatmaya başlayan özel fırının, ayetin metninde geçen adıyla Tennûr'un fevranıyla başladı. Aynı vakitlerde sağanak yağmurlar yağmaya ve su arzın her tarafını kaplamaya başladı. Bu durum Kamer Sûresi'nin 11. ve 12. âyetlerinde ayrıntılarıyla anlatılır: “Biz de müthiş ve sürekli bir sağanak halinde başlayan yağmurla göğün kapılarını açtık. Yeri de açtık; coşkun kaynaklar halinde sular fışkırdı ve bu iki su takdir edilen âkıbeti gerçekleştirmek üzere birleşti.”

Bu bağlamda şu belirtilmelidir ki, “التور”dan önce gelen harf-i tarif (elif-lam takısı), fırının, tufanı başlatmak üzere modeli Allah tarafından belirlenmiş özel bir fırın olduğunu göstermektedir. Nitekim emir gelir gelmez, “تور”, suyu kaynatmaya başlamıştır.

Mü'minûn Sûresi'nin 27. ayetinde Tennûr'un modelinin daha önceden belirlendiği açıkça zikredilir.

43. Yani, aileden kâfir olarak belirlenmişleri gemiye alma; çünkü onlar esirgeyişimize lâayk değiller. Büyük bir ihtimalle gemiye alınmayanlar iki kişiydi: Biri boğulan oğlu (ayet: 43), diğeri de karısı (Tahrim: 10). Muhtemelen başkaları da vardı; ama Kur'ân'da bu ikisinin dışında başka isim geçmemektedir.

44. Bu ayet tüm insan ırkını Hz. Nûh'un üç oğlundan başlatan tarihçi ve geneologların teorilerini reddetmektedir. Bu yanlış teorisinin geçerlilik kazanması, Kitab-ı Mukaddes'te geçen kıssada, tufandan kurtulanlar arasında Hz. Nûh (a.s.), karısı ve üç oğlu dışında kimsenin zikredilmemesiydi (Tekvîn 6: 18, 7: 7, 9 ve 9: 19). Fakat Kur'ân, Hz. Nûh'un ailesi dışında, sayıları az da olsa diğer mü'minlerin varlığını da birçok yerinde zikrederek, bununla çelişir. Dahası, Kur'ân, Hz. Nûh'un (a.s.), sonraki kuşakların, O'nun ve tufandan kurtulanların halefleri olduğunu beyan eder: “Nûh ile birlikte taşıdıklarımızdan (olan insan kuşağı)...” (İsrâ: 3). “İşte bunlar kendilerine Allah'ın nimet verdiği peygamberlerdendir. Âdem'in soyundan, Nûh ile birlikte taşıdıklarımızdan...” (Meryem: 58).

45. Hz. Nûh'un (a.s.), tufandan kurtuluşun kendi planları, aygıtları ve çabalarıyla olmadığını, yalnızca çok bağışlayıcı olan Rabbinin rahmetiyle gerçekleştiğini söyleyerek gösterdiği tevazu, bir mü'minin gerçek bir karakteristiğidir. Allah'ın kulu, bir dünyalı olarak gereken araçların tümünü itihâz edebilir; fakat hiçbir şekilde bu araçlara bel bağlamaz (sonucu yalnızca onlardan olmaz). O başarısı için yalnızca Rabbine güvenir; çünkü bilir ki, O'nun tasdiki olmaksızın hiçbir araç benimsenemez. Allah'ın rahmet ve lütfunun yardımı olmaksızın hiçbir alet kullanılamaz ve hedefe varılamaz.

وَقِيلَ

يَتَّارِضْ أَبْلَعِي مَاءَكَ وَيَسْمَأْ أَقْلَعِي وَغَبِضْ أَلْمَاءَ وَقَضِيَ
 الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾
 وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ
 وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَكَمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَنْتُوخُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ
 إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي
 أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

- 44 Denildi ki: “Ey yer, suyunu yut ve ey gök, sen de tut.” Su çekildi, iş bitiriliverdi, (gemi de) Cûdi⁴⁶ (dağı) üstünde durdu ve zâlimler topluluğuna da “Uzak olsunlar” denildi.
- 45 Nûh, Rabbine seslendi. Dedi ki: “Rabbim! Şüphesiz benim oğlum ailemdendir ve senin va’din de doğrusu haktır.”⁴⁷ Sen hâkimlerin hâkimisin.”⁴⁸
- 46 Dedi ki: “Ey Nûh! Kesinlikle o senin aileden değildir. Çünkü o, sâlih olmayan bir iş⁴⁹ (yapmıştır). Öyleyse hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Gerçekten ben, câhillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.”⁵⁰

AÇIKLAMA

46. Kur’ân’a göre gemi, Doğu Anadolu’da, (eskiden) Cezîre-i İbn Ömer olarak anılan bölgenin kuzeydoğusunda bulunan Cudi Dağı’nın üzerine oturmuştur. (*) Fakat Kitab-ı Mukaddes’e göre, geminin oturduğu yer Ararat (Ağrı) Dağı’dır. Kadîm tarihler de geminin oturduğu yerin Cudi Dağı olduğunu teyid etmektedirler. Söz gelimi M.Ö. 250 yılların-

(*) Söz konusu dağ, Şırnak iline bağlı Cizre ilçesi sınırları içerisinde olup kadim zamanlardan beri “Cudi” olarak bilinmektedir.

da yaşamış olan Babil kentinin dinî lideri Berasus, Keldânîlerle ilgili tarihinde, Hz. Nûh'un gemisinin Cudi Dağı üzerine oturduğunu söylemektedir. Aristo'nun öğrencisi Abydenus ise aynı rivayeti te'yid etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi çağındaki birçok Iraklının geminin parçalarına sahip olduklarını, bu parçaları batırdıkları suları da hastalara şifalı su olarak içirdiklerini yazar.

Şimdi meseleyi yeniden mütalaa edelim: Burada zikredilen tufan, tüm yeryüzünü kapladı mı yoksa yalnızca Hz. Nûh'un (a.s.) bölgesini mi içine aldı? Bu, şimdiye dek halledilmemiş bir sorudur. Kitab-ı Mukaddes'e ve İsrâiliyata bakarsanız, tufan arz çapında olmuştu (Tekvîn 7: 18-24). Fakat Kur'ân, bu konuda sükût etmektedir. Gerçi tufandan arta kalanları tüm insanlığın selefleri olarak zikretmektedir, ama bu illâ da tufanın dünya çapında olduğunu düşünmemizi gerektirmez. Bu meseleye şöyle bir açıklama getirilebilir: Tarihin o döneminde yeryüzünün yerleşim bölgesi yalnızca Hz. Nûh'un (a.s.) yaşadığı bölgeydi ve tufandan arta kalan kuşaklar, tedricî olarak yeryüzünün diğer bölgelerine yayıldılar. Bu teoriyi iki şey desteklemektedir. Birinci olarak, Dicle ve Fırat bölgesinde büyük bir tufanın meydana geldiği yolunda tarihî geleneklerin, arkeolojik buluntuların ve jeolojik kanıtların te'yid ettiği kesin deliller söz konusudur. Buna karşılık, yeryüzünün diğer bölgelerinde tufanın dünya çapında olduğunu kanıtlayacak herhangi bir delil söz konusu değildir. İkinci olarak, Amerika ve Avustralya gibi birbirinden çok uzak yerlerde kiler dahil hemen tüm yeryüzü sakinlerinin geleneklerinde bir zamanlar yeryüzünde büyük bir tufanın koptuğu yolunda rivayetler vardır. Bunlardan çıkarılacak sonuç, insanlığın atalarının bir zamanlar yeryüzünün belli bir yöresinde yaşıyor olduklarıdır. Demek ki, bu olaydan sonra yeryüzünün çeşitli yerlerine dağılmışlar ve tufana dair rivayetlerini de beraberlerinde götürmüşlerdir (Bkz. A'râf, an: 47).

47. Yani, "Ey Rabbim! Sen ailemin tüm üyelerini bu felâketten kurtaracağına söz verdin, öyleyse oğlumu da kurtar; çünkü o da benim ailemin bir üyesidir."

48. Yani, "Sen hâkimlerin en büyüğüsün, bu yüzden senin kararın (hükmün) son karardır ve ona karşı çıkacak kimse yoktur." Ve "Sen hükmedenlerin en iyisisin, bu yüzden senin kararların (hükümlerin) tam bir bilgi ve mutlak adâlet üzeredir."

49. Allah, Hz. Nûh'un (a.s.) inkârcı oğlunu, "sâlih olmayan bir iş" (hedefini bulmamış bir eylem) olarak isimlendirmiştir. Çünkü çocuklar, kendilerini büyütebilsin, birer "sâlih kişi" olarak eğitebilsin ve Allah'ın

insanı yaratmadaki gayesine ulaştırılabilsinler diye yaratıcı tarafından ailelerinin himâyesine tevdi edilmiştir. Eğer bir baba bu yetiştirme “süre-i”nde elinden geleni yapar, çocuğu sâlih bir kişi olmaya yöneltir, fakat bu çabaları boşa çıkarsa; babanın ellerinde bir hammadde mesabesinde olan çocuk, o zaman “gayesine ulaşmamış bir iş”e (Kur’ân’daki tabiriyle amel-i gayr-i sâlih) benzemiş olacaktır. Apaçıktır ki Hz. Nûh’un münkir oğlu bir “amel-i gayr-i sâlih”ti; çünkü babasının onda görmek istediği “sâlih amel”lerden hiçbirisi kendisinde bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu anlamda o, Hz. Nûh’un (a.s.) ailesinden değildi. O Nûh ki, önce kendi kanından ve canından olanları gelmek üzere tüm kavmini “sâlih amel”in potasına dökmek üzere yaratıcı tarafından gönderilmişti. Bu yüzden bu inatçı ve münkir oğul, Hz. Nûh’la (a.s.) kan bağından gelen tüm haklarını kaybetmişti ve iş “tufan” azabına kalmıştı artık.

Şimdi diğer bir soruyu mütalaa edelim: Hz. Nûh (a.s.) kendi canından, kanından olan çocuğuna niye şefâat edemiyordu? Cevap şudur: Eğer insan vücudunun bir parçası çürümüş, kangren olmuşsa; cerrah, vücudun kalan kısmının selâmeti uğruna o parçayı kesme kararı vermek durumundadır. Muhâtabı kesmemesi için ricada bulunuyor diye, kesme-mezlik edemez; aksine şunu söyler: “Bu organ artık senin vücuduna ait değil, çünkü çürümüş.” Tabii bu söz, çürümüş organ fiilen o vücuda ait değil anlamına gelmez; ancak şunu içerir. “Bu organ, vücudun bir parçası olarak artık fonksiyonunu icra edemiyor. Görevlerini yerine getiren sağlıklı organlara bakarak, çürümüş organın artık bu vücuda ait olduğu söylenemez.” İşte aynı şekilde Hz. Nûh’a (a.s.), “O senin ehlinden değil” dendiğinde, oğlunun kendi öz sulbünden olmadığı söylenmek istenmiştir. “Bozuk ahlâk ve muâmelâtı yüzünden artık senin sâlih ehlinden sayılamaz.” Küfür ve iman çatışmasında kâfirlerin safında yer alanları cezalandırmak üzere tufan geldiğinde, senin oğlun mü’minlerle beraber kurtulmayı reddetti. Bu, senin zürriyetinle kâfirler arasında bir çatışma olsaydı, durum farklı olurdu; fakat bu sâlihlerle sâlih olmayanlar arasındaki bir çatışmadır ve tufandan sâlihler kurtulacaktır. İşte kastedilen şey budur.

“Amel-i gayr-i sâlih” ibaresinin Nûh’un oğlu için özellikle kullanılmış olması çok manidardır. Bu kullanış, ailelerin çocuklarını yetiştirirken gözönünde bulundurmaları gereken hedeflere atıfta bulunmaktadır. Meseleye yalnızca yüzeyinden bakan aileler çocuklarını, sâlih bir insan olarak yetişip yetişmediklerine bakmaksızın sırf kendi zürriyet ve rahminden oldukları için büyütmektedirler. Fakat ayette geçen ibare,

mü'minlerden çocuklarına “bir iş”, “bir amel” gözüyle bakmalarını istemektedir. Çocuklar ailelerine, Allah'ın insan için öngördüğü gayeye ulaşacak şekilde potaya dökülsünler, bu gayeye hazırlansınlar diye hazır bir fitratla emanet edilmişlerdir. Bu yüzden bir aile çocuklarını, Allah'ın insan için öngördüğü hedefler doğrultusunda yetiştirmek için verdiği tüm çaba boşa gider de, çocuk daha sonra Allah'ın değil, şeytanın kulu-kölesi olursa, ebeveyn tüm bu çabalarına “boşa çıkmış gayretler” (Kur'ân'daki tabiriyle “amel-i gayr-i sâlih”) gözüyle bakmak durumundadır artık. Bu durumda ebeveynin “boşa gitmiş emekler” üzerinde daha fazla durmaması gerekir.

Yukarıda vardığımız sonuca bakarak, aynı kuralı bir mü'minin diğer ilişkilerine de uygulayabiliriz. Bir mü'min belli akidelere inanan ve belli amellerle yükümlü bulunan bir kişi olduğuna göre, başkalarıyla olan tüm ilişkilerini bu inanç ve amel manzûmesine göre belirleyecektir. Eğer mü'minin kan hısımları, bir mü'minin taşıması gereken niteliklere sahipse, kurulan ilişki çift kat güçlü olacaktır. Fakat onlar bir mü'minin niteliklerini taşımıyorlarsa, mü'min onlarla ilişkilerini yalnızca kan hısımlığı düzeyinde sürdürecektir ve onlarla hiçbir manevî ilişkiye girmeyecektir. Ve eğer sonuçta bu ilişki iman ve küfür savaşında karşı karşıya gelecek biçimde tezâhür ederse, mü'min onlarla tıpkı diğer kâfirlerle savaştığı gibi savaşmak zorundadır.

50. Rabbinden gelen bu uyarı, Hz. Nûh'un (a.s.) bir iman zaafına dûcâr olduğu yahut da Hz. Nûh'un (a.s.) câhilî inançlara sahip olduğu anlamına gelmez. Zaten kendisinin bu uyarıya verdiği karşılık, onun yüksek manevî seviyesinin bir göstergesidir. Hz. Nûh da tıpkı diğer peygamberler gibi bir insan olarak, çocuk sevgisi gibi insânî hassasiyetlere sahipti. Nitekim, tufandan kurtulması için Rabbine yalvarmıştı. Allah da kendisine, “Sen yüksek seviyeli bir peygambersin; kendi kanın ve canın için bile olsa böyle isteklerde bulunma” şeklinde bir tavsiyede bulundu. İşte kendisine uyarı gelir gelmez, peygamberliğin yüce makamında, sırf insan psikolojisinin kritik durumu yüzünden, yalnızca sıradan bir baba pozisyonuna düştüğünü anlamasının nedeni budur. Nitekim uyarıdan hemen sonra bu zaafından dolayı tevbe etmiş ve tufandan boğulan sanki oğlu değilmiş gibi davranmıştı. Dolayısıyla sergilediği karakter, onun gerçek bir peygamber olduğunun açık göstergesidir. Çünkü aynı yüksek seviyeye yeniden dönmüş ve büyük bir yumuşaklıkla Rabbinden, Hakk'ı reddedip, batılı seçen oğluna meylettiği için kendisini bağışlamasını istemişti.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ
 أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ
 الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يٰنُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ
 أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

- 47 Dedi ki: “Rabbim, bilgin olmayan şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Ve eğer beni bağışlamaz ve beni esirgemezsen, hüsrana uğrayanlardan olurum.”⁵¹
- 48 “Ey Nûh!” denildi. “Sana ve seninle birlikte olan ümmetler üzerine bizden selâm ve bereketlerle (gemiden) in.”⁵² (Sizden türeyecek diğer kâfir) ümmetleri de yararlandıracağız; sonra onlara bizden acıklı bir azab dokunacaktır.”

AÇIKLAMA

51. Kur’ân Hz. Nûh’un (a.s.) oğlunun boğulması kıssasını, Allah’ın emrinin mutlak anlamda kesin ve nihâî olduğunu insanlara hatırlatmak için anlatmaktadır.

Bu, aynı zamanda Hz. İbrâhim’in (a.s.) halefleri oldukları, şefâatçı olarak birçok ilâh ve ilâhelere sahip bulundukları için Allah’ın azabına karşı bağışıklı olduklarını düşünen Kureyş’e de bir uyarı mesabesindedir. Aynı şekilde bu uyarı böyle inançları beslemiş ve hâlâ da beslemekte bulunan Yahudi ve Hristiyanlar, hatta hatta, aziz atalarının ve kudsî merbelere sahip kimselerin kendilerini ilâhî adâletin sonuçlarından koruyacağına akılsızca inanan birtakım müslümanlar için de vâddir. Zira burada ortaya konan trajik manzara, kategorik olarak bu tür umut ve inançları reddetmektedir: “Ey akılsızlar! Niye böyle bâtil itikatlar beslemektesiniz? Elçimiz Nûh, gözleri önünde boğulan oğlunu kurtaramadığına, oğlu için ettiği dua reddedildiğine ve hatta bu duasından dolayı azarlandığına göre, siz nasıl oluyor da Rasûl’den çok daha aşağı seviyede olan birilerinin, sizleri ilâhî adâletten kurtarabileceğini bekleyebiliyorsunuz?”

52. Yani, “... Geminin oturduğu dağdan aşağı inin.”

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا
 أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَذَابَ لِلْمُتَمَيِّنِينَ ﴿٤٩﴾
 وَإِلَى عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَنْقُومِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ
 غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَنْقُومِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ
 أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَنْقُومِ اسْتَغْفِرُوا
 رَبَّكُمْ ثُمَّ ثَابِعُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً
 إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

- 49 Bunlar, Sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bunları sen ve kavmin bundan önce bilmiyordun. Şu halde sabret. Şüphesiz (güzel olan) sonuç takvâ sahiplerininindir.⁵³
- 50 Âd (halkına da) kardeşleri Hûd'u⁵⁴ (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Siz yalan olarak (tanrılar) düzenlerden başkası değilsiniz."⁵⁵
- 51 Ey kavmim! Ben bunun karşılığında sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Akıl erdirmeyecek misiniz?⁵⁶
- 52 Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin. Üstünüze gökten sağanak (yağmurlar, bol nimetler) yağdırsın ve gücünüze güç katsın.⁵⁷ Suçlu-günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."

AÇIKLAMA

53. Yani, "Sen ve ashâbın bu çatışmadan, tıpkı Hz. Nûh (a.s.) ve izleyicilerinin çıktığı gibi, başarıyla çıkacaksın. Zira Hakk'a teslimiyet ve Allah korkusuyla yanlış yollardan sakınanlar, Hakk düşmanlarıyla olan mücâdelelerinde ilk elde başarısızlığa uğrasalar bile, sonunda mutlaka zafere ulaşacaklardır: Bu ilâhî bir kanundur. Bu yüzden sizler maruz kaldığınız sıkıntılara sabırla göğüs germeli; yolunuzda karşılaştığınız engellere sebatla direnmeli; düşmanınızın geçici başarıları yüzünden asla di-

rencinizi yitirmemelisiniz. Eğer muttakî olur, sağlam durursanız, tıpkı Hz. Nûh (a.s.) ve izleyicileri gibi kesinlikle felâha erersiniz.”

54. Bkz. A'râf. an: 51-56.

55. Yani, “Sizler Allah’tan gayri taptığınız ilâhlar hakkında yalanlar düzdünüz. Çünkü gerçekte o ilâhlarda ne bir güç, ne de ulûhiyete dair nitelikler var. Onlarda ibâdet ve kulluk konusu olabilecek hiçbir şey bulunmamasına rağmen, siz tuttunuz kendi hevâ ve hevesinize uygun bâtil umutlar yakıştırdınız onlara.”

56. Bu kısa ibare çok güçlü bir delili ihtivâ etmektedir: “Şu bir gerçektir ki, sizlerin benim mesajımı yüzeyden değerlendirmeniz, gerekli yoğunluk ve derinliğe dalmadan reddedivermeniz, aklınızı kullanmadığınızın apaçık delilidir. Eğer anlamağa çalışsaydınız, mütalaa etmeniz gereken çok şey bulacaktınız. Ve anlayacaktınız ki, benim kesin olarak hiçbir şahsî çıkarım söz konusu değildir; aksine, mesajı iletmek için olmadık zorluklara göğüs germekteyim ki, mesajımın ne bana, ne de ailemin bir ferdine (maddî) bir çıkar sağlaması söz konusu değildir. Dünya zevklerinden ve rahatından yüz çevirmiş; asırlardır yerleşmiş bulunan törelere, göreneklere ve hayat tarzına savaş açmışım da tüm dünyanın hışmını üzerime çekmişim; bütün bunlar imanımın, bana bu gücü veren çok sağlam temellere sahip olduğunu açıkça isbât ediyor. Bütün bunların üzerinde derin derin düşünmek gerekmez mi? Niye o zaman hemencecik redetmeden önce sağduyunuzu kullanmıyorsunuz?”

57. Bu ibare, 3. ayette Rasûlullah’ın diliyle ifade edilen şeylerle aynıdır. Ayet, manevî değerlerin yalnızca öbür dünyada mahsub edilmeyeceğinin, aynı zamanda bu dünyada da toplumların düşüş ve yükselişleri belirleyeceğinin açık bir delilidir. Böyledir; çünkü Allah, âlem üzerinde yalnızca kendi koyduğu tabiat kanunları uyarınca değil, aynı zamanda manevî ilkeler uyarınca da hükmünü icra eder. Nitekim Kur’ân’ın birçok yerinde bir toplumun âkibetini, elçilerinin aracılığıyla gönderdiği Mesaj’a bağlı olduğunu zikretmektedir. Eğer toplum mesajı kabul ederse, O’nun rahmet ve bereketinin kapıları kendilerine açılacak; yok eğer reddederse, helâk edileceklerdir.

Kısaca bu ayet, Allah’ın insanla ilgisi içinde koyduğu manevî kanunun bir fırkasıdır. Buna karşılık aynı kanunun diğer bir fırkası da, dünya nimetleriyle şımarıp günah ve şer yollarına sapanların vakti gelince helâk edileceğini vurgular. Fakat eğer felâkete doğru bu dörtnala yarış esnasında toplum ferdleri bâtilin içinde olduklarını anlar, itaatsizlikten vazgeçer ve Allah’a tevbe ederse, kötü âkibeti değiştirilir, vuku bulacak cezadan vazgeçilir, lütuf ve rahmet edilip bir süre için daha o topluma mühlet tanınır.

قَالُوا يَهُودُ مَا جِئْنَا بِبَيِّنَةٍ

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٦﴾
 إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرْنَاكَ بِعُضِّ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ
 وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٧﴾ مِنْ دُونِهِ فَاكِدْ وَنِي
 جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونَ ﴿٥٨﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا
 مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَّتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ
 مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ
 وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ ﴿٦٠﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا
 مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٦١﴾

- 53 “Ey Hûd!” dediler. “Sen bize apaçık bir belge (mucize)⁵⁸ ile gelmiş değilsin ve biz de senin sözünle ilâhlarımızı terk etmeyiz. Sana iman edecek de değiliz.”
- 54 “Biz, ‘Bazı ilâhlarımız seni çok kötü çarpmıştır’ (demekten) başka bir şey söylemeyiz.”⁵⁹ Dedi ki: “Allah’ı şahid tutarım,⁶⁰ siz de şahidler olun ki, gerçekten ben, sizin şirk katmakta olduğunuzdan uzağım;”
- 55 “O’nun dışındaki (tanrılardan).⁶¹ Artık siz bana, toplu olarak dilediğiniz tuzağı kurun, sonra bana süre de tanımayın.”⁶²
- 56 “Ben gerçekten, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a tevekkül ettim. O’nun, alnından yakalayıp denetlemediği hiçbir canlı yoktur. Muhakkak benim Rabbim, dosdoğru bir yol üzerindedir⁶³ (dosdoğru yolda olanı korumaktadır.)”

- 57 “Buna rağmen yüz çevirirsiniz, artık size kendisiyle gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim de sizden başka bir kavmi yerinize geçirir. Siz O’na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz.”⁶⁴ Doğrusu benim Rabbim, her şeyi gözetleyip koruyandır.”
- 58 Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmet ile Hûd’u ve onunla birlikte iman edenleri kurtardık. Onları şiddetli-ağır bir azabtan kurtardık.

AÇIKLAMA

58. Yani, “Sen bize, Allah tarafından gönderildiğini ve sunduğun mesajın hak olduğunu kesin olarak isbâtlayacak apaçık bir beyyine getirmediğin”.

59. Yani, “Öyle görünüyor ki sen bir ilâha yahut ilâheye veyahut da bir azîze edepsizlik etmişsin. Bu yüzden olacak onların hışmına uğrayarak çıldırmış, daha önce şeref ve onurla dolaştığın aynı caddede kötülenmiş, alçaltılmış ve taşlanmış bir vaziyettesin.”

60. Bu, Hz. Hûd’un (a.s.) kendilerine apaçık bir beyyine getirmediği yolundaki itirazlarına bir cevaptır: “Sizin iddianıza bakılırsa, benim Allah tarafından gönderildiğime dair hiçbir delilim yok. O Allah ki, yarattığı kâinâtında ne olup bitiyorsa her şeye tanıklık etmekte (haberdâr olmakta) ve size bildirdiğim hakikatlerin mutlak olarak doğru olduğunu göstermek üzere alemde olup biten şeyleri birer ayet biçiminde önünüze sunmaktadır. Tüm bu kevnî ayetler, sizin tanrılarınız hakkında iddia ettiğiniz şeylerin tümüyle bâtil olduğunun ve hiçbir hakikat belirtisine sahip bulunmadığının kesin kanıtıdır.

61. Bu, onların “Biz senin sözünle tanrılarımızdan vazgeçecek değiliz...” şeklindeki diretmelerine karşı Hz. Hûd’un (a.s.) verdiği cevaptır ve şunu içerir: “Şunu iyi bilin ki ben de sizin Allah’a karşı edindiğiniz ilâhlarınızdan nefret ediyorum”.

62. Bu da “tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış...” şeklindeki iddialarına Rasûl’ün verdiği cevaptır. (Yûnus: 71’le karşılaştırın.)

63. Yani, Rabbim ne eylerse hep doğru eyler, güzel eyler. Çünkü O’nun işleri doğrudur, adildir; verdiği hükümler bütünüyle hak ve adâlet üzeredir. Dolayısıyla benimle olan çatışmanızda asla başarılı olamayacaksınız. Çünkü siz hak yoldan sapmışsınız ve kötülükte boğulmuşsunuz; oysa ben hak yoldayım.

64. “... Ne de sana inanmaya niyetimiz var” şeklindeki inatçı direnişe karşı Rasûl’ün cevabıdır.

وَتِلْكَ عَادٌ

جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ
عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا
كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ
صَالِحًا قَالَ يَتَقَوَّمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ
مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوَبُّوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي

قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾

- 59 İşte Âd (halkı): Rablerinin ayetlerini tanımayıp reddettiler. O'nun peygamberlerine isyan ettiler⁶⁵ ve her inatçı zorbanın emri ardınca yürüdüler.
- 60 Ve bu dünyada da, kıyamet gününde de lanete tabi tutuldular. Haberinizi olsun; gerçekten Âd (halkı), Rablerine (karşı) küfrettiler. Haberinizi olsun; Hûd kavmi Âd'a (Allah'ın rahmetinden) uzaklık (verildi).
- 61 Semûd (halkına da) kardeşleri Sâlih'i⁶⁶ (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı ve onda sizi ömür geçirenler kıldı.⁶⁷ Öyleyse O'ndan bağışlanma dileyin,⁶⁸ sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz benim Rabbim, yakın olandır, (duaları) kabul edendir."⁶⁹

AÇIKLAMA

65. Her ne kadar onlara yalnızca bir peygamber gelmişse de, her çağda, her topluma gelen elçilerce tebliğ edilen mesajın aynısı gelmişti onlara da... Dolayısıyla bir rasûlü tanımamak, tümünü tanımamak anlamına geliyordu.

66. Lütfen A'râf Sûresi'nin 57-62. açıklama notlarını göz önünde bulundurun.

67. Bu ifade, "Sizin Allah'tan başka ilâhınız yoktur" beyanına bir delil teşkil etmektedir. Delil, müşriklerin bir yaratıcı Allah inancını teslim etmeleri üzerinde temellenmektedir. Dolayısıyla Hz. Sâlih'in (a.s.) tebliğ ettiği şey şu anlama geliyordu: "Siz de kabul edersiniz ki, ölü topraktan şu harika bedeninizi yaratan ve şu yeryüzünü yaşamanıza uygun bir yer haline getiren Allah'tır. Şu halde Allah'tan başka ulûhiyet ve ubûdiyete lâyık başka bir tanrı nasıl olabilir?"

68. Yani, "daha önce başka ilâhlara tapmanızdan ötürü bağışlanma dileyin."

69. Bu kısa ibarede Kur'ân, her devirde insanları yanlış yollara sevk etmiş olan müşriklerin bir yanlış anlamasına karşı çıkmaktadır. Onlar Allah'ın kendilerinden çok uzaklarda ve bu yüzden de onu dünya kralları gibi yaklaşılmaz olduğunu sanıyorlardı. Krallara yaklaşmanın tek yolu, onların huzuruna çıkabilen ve arzıhal sahiplerinin dileklerini sunabilen ve aldığı cevabı geri iletebilen araçlardı. Dolayısıyla zanlarınca Allah'a ettikleri duayı iletecek ve kabul olup olmadığını bildirecek araçlar gerekiyordu. Bunun açıkça bâtıl olduğu ortadadır. Bu inancı teşvik edip haklılaştıranlar, kendileri olmaksızın Allah'a ulaşmanın, dualara karşılık almanın mümkün olmadığını ileri süren birtakım uyanık tiplerdi. Dolayısıyla sıradan insanlar, Allah'a ulaşmak için böylesi kutsal varlıkların peşine düşmeliydi. Böylece, çeşitli hediyeler sunarak Yüce Makam'a iletmek üzere isteklerini bildirdikleri ve arzıhallerini iletmede oldukça hünerli olan kimselerin emrine girmeye başladılar. Bu yanlış anlama sonucu bir araçlar gürûhu oluşup, ruhbanlık düzeninin kurulmasına yol açtı. Bu sistem câhili müşrik inanç izleyicilerini öylesine ablukaya almıştı ki, doğumdan ölüme kadar herhangi bir dinî töreni bizzat icra edemez duruma gelmişlerdi.

Şimdi Hz. Sâlih'in (a.s.), müşriklerin bâtıl inancını geçersiz kılan kısa cevabı üzerinde duralım. Cevap şudur: "Allah yakındır (karîb). Bu yüzden O'nun yardımını herhangi bir aracının yardımını olmaksızın doğrudan isteyin. Evet; O yüceler yücesidir; ama her biriniz O'nu, isteklerinizi fısıltıyla bile ileteceğiniz yakınlıkta bilmelisiniz kendinize. Hatta isteklerinizi gizlice bildirebileceğiniz gibi, açıkça da bildirebilirsiniz O'na. Dolayısıyla araçlar edinme, onları bu işe ortak koşma aptallığından vazgeçin ve dualarınızı, sizin en yakınınızda olan ve isteklerinize karşılık verecek olan Allah'a edin. (Bkz. Bakara. an: 188)

قَالُوا يَصْلِحْ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا
 أَتَنْهَنَّا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ
 مُرِيبٌ ﴿١١﴾ قَالَ يَلْقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي
 وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا
 تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿١٢﴾

- 62 Dediler ki: “Ey Sâlih! Bundan önce sen içimizde kendisinden (iyilikler ve yararlılıklar) umulan biriydin.⁷⁰ Atalarımızın taptığı şeylere tapmamızdan sen bizi engelleyecek misin?⁷¹ Doğrusu biz, senin bizi davet ettiğin şeyden kuşku verici bir tereddüt içindeyiz.”⁷²
- 63 Dedi ki: “Ey kavmim! Görüşünüz nedir, söyler misiniz? Eğer ben Rabbimden apaçık bir belge üzerindeysem ve bana tarafından bir rahmet vermişse, bu durumda da O’na isyan edecek olursam, Allah’a karşı bana kim yardım edecektir? Şu halde kaybımı arttırmaktan başka bana (hiçbir yarar) sağlamayacaksınız.”⁷³

AÇIKLAMA

70. Yani, “Biz senin bilgeliğine, aklına, ileri görüşüne, ciddiyetine ve muteber kişiliğine bakarak büyük ve refah içinde bir insan olacağını ummaktaydık. Büyük bir başarı kazanacağını ve bu sayede bizim de diğer şube ve kabileler üzerinde egemen olmamızı sağlayacak imkânları ele geçireceğimiz günleri bekliyorduk. Oysa sen, bizleri mahvedecek bir inancı, tevhîd ve âhiret üzerine temellenmiş bir inancı benimseyerek tüm hayallerimizi yıktın.”

Burada belirtilmesi gereken bir şey var: Hz. Muhammed’in (s.a.) kavmi de onun hakkında büyük umutlar beslemekteydi. Onlar da rasûl tayin edilmeden önce, onun kabiliyet ve becerileri hakkında böyle yüceltici şeyler düşünüyorlardı. Zira, onun büyük bir lider olacağını ve basîretinin kendilerine büyük faydalar sağlayacağını umuyorlardı. Fakat bu beklentilerin aksine Rasûl, onları tevhîd ve âhiret inancına çağırmaya ve yüksek ahlâkî ilkeleri vazetmeye başlayınca, yalnız umutlarını yitirmek-

le kalmadılar; müdahale etmeye, karşı görüşler geliştirmeye de başladılar. Şöyle diyorlardı: “Ne kadar yazık! Şimdiye dek bunca iyi şeylere sahip bu adam, bir büyüünün etkisiyle, sırf kendi kariyerini sarsmakla kalmıyor, aynı zamanda umutlarımızı da berhevâ ediyor.”

71. Bu onların, kendi ilâhlara tapma gerekçesiydi. Babaları taptı diye bu ilâhlara taptıklarını söylemekteydiler. Hz. Sâlih (a.s.) ise, şunu ileri sürmekteydi: “Allah’a tapın. Sizi topraktan yarattı ve arzı sizin için yaşanacak bir yer eyledi”. Bu cevaba karşılık şunu ileri sürdüler: “Bu ilâhlar da tapmaya lâyük! Onlardan asla vazgeçmeyiz. Çünkü atalarımız uzun bir süreden beri onlara tapmaktaydılar.” İşte bu, Müslümanlarla “câhili”ler arasındaki mücâdelede başvuru karşılıklı delillerin tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Birinciler delillerini sağlam bir akıl yürütmeye dayandırırken, ikinciler delillerini kör taklit üzerinde temellendirmektedirler.

72. Kur’ân bu şüphe ve “tereddüt”lerin mahiyeti hakkında bir açıklama yapmamaktadır. Çünkü bu tür duyguların tümü başka şahıslarda başka biçimde tezâhür eder. Zaten mesajın karakteristik özelliklerinden biri de, hitâb ettiği insanların zihni atâletini söküp atmaktır. Her ne kadar geçirilen tereddütler çeşit çeşitse de, herkes onlardan bir pay alır. Mesajın gelişinden önce herkesin tek tek sapma eğrisini izlemesinin imkânsız olması yüzünden böyledir bu. Bu (çeşitlilik) herkesi “Acaba doğru yolda mıyım, yoksa câhilî yollardan birini mi izlemekteyim?” şeklinde düşünmeye sevk eder. Böylece hiç kimse “câhilî” yolların yanlışlığı üzerine olan yaygın ve etkili eleştirilere karşı kimsenin gözünü kapatmaya, kulağını tıkamaya fırsat bulamayacak; Hak yolun aklî ve güçlü delillerine karşı çıkmak için genel bir ortamı hazır bulamayacaktır. Dahası Rasûl’ün yüce manevî karakteri, azmi, alçakgönüllülüğü, asil davranışları, samimiyeti, haktanırılığı ve vakarı, en inatçı, en önyargılı muhâliflerinin izlenimlerini bile yanlış çıkaracak; mesaj, toplumun en kaliteli şahsiyetlerini kendine çekerek onları mükemmellik örneği şahsiyetler haline getirmek sûretiyle en inkılâbî değişimleri meydana getirecektir. Tabiatıyla tüm bunlar, hakikatın artık gelmesine rağmen “câhilî” yolların açık olmasını arzulayanların zihninde şaşkınlık ve tereddütler hâsıl etmek üzere birleşeceklerdir.

73. Bu daha önceki soruya bir cevaptır: “Ben sizin hatırıma, Allah’tan aldığım hidâyeti terk ederek asi olursam, O’na karşı beni savunamaz, koruyamazsınız. Böyle olduğu gibi, O’na karşı isyanımın günahına günah eklemiş olacaksınız. Dolayısıyla, tebliğ etmek üzere gönderildiğim doğru yolu size göstermek yerine, sizin yolunuza uyarsam ilâve bir ceza ya çarptırılacaktır.”

وَيَقَوْمٍ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ

فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيارِهِمْ جَلْثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا آلَ إِنَّا نَمُودُ أَكْفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّئِشْمُودٍ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيزٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآهُمُ أَن يَدِيهِمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَحْفَ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

- 64 “Ey kavmim! Size işte bir ayet olarak Allah’ın devesi; onu serbest bırakın, Allah’ın arzında yesin. Ona kötülük (vermek niyetiyle) dokunmayın. Yoksa sizi yakın bir azab sarıverir.”
- 65 Fakat onu öldürdüler. (Sâlih) dedi ki: “Yurdunuzda üç gün daha yararlanın. Bu, yalanlanmayacak bir vaaddir.”
- 66 Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmetle Sâlih’i ve onunla birlikte iman edenleri o günün aşağılatıcı azabından kurtardık.⁷⁴ Doğrusu senin Rabbin, güçlü olandır, aziz olandır.
- 67 O zulme sapanları dayanılmaz bir ses sarıverdi de kendi yurtlarında dizüstü çökmüş olarak sabahladılar.
- 68 Sanki orada hiç refah içinde yaşamamışlar gibi. Haberinizi olsun;

Semûd (halkı) gerçekten Rablerine (karşı) küfretmişlerdi. Haberinizi olsun; Semûd (halkına Allah'ın rahmetinden) uzaklık (verildi).

- 69 And olsun, elçilerimiz İbrâhim'e müjde ile geldikleri zaman "Selam" dediler. O da "Selam" dedi (ve) hemen gecikmeden kızartılmış bir buzağı⁷⁵ getirdi.
- 70 Ellerin onlara uzanmadığını görünce (İbrâhim durumdan) hoşlanmadı ve içine bir tür korku⁷⁶ düştü. Dediler ki: "Korkma! Biz Lût kavmine gönderdik."⁷⁷

AÇIKLAMA

74. Sina Yarımadası'nda hâlâ dolaşan rivayetlere göre, Allah onları azaptan kurtarmış ve buraya sevk etmiştir. Nitekim Cebel-i Mûsâ yanında, Hz. Sâlih'in (a.s.) adıyla anılan bir dağ vardır ki, söylendiğine göre, Peygamber, kavminin helâk edilmesinden sonra burayı sığınak edinmiştir.

75. Bu olay Hz. İbrâhim'e (a.s.) gelen meleklerin insan kılığında geldiklerini ve kimliklerini gizlediklerini göstermektedir. Bu yüzden Hz. İbrâhim (a.s.) onları yabancı misafir olarak değerlendirdi ve ağırlamak için de önlerine kızartılmış dana eti koydu.

76. Bazı müfessirlere göre, Hz. İbrâhim'in (a.s.) korkusu, onların ete elini uzatmamalarından kaynaklanmaktadır. Onlara göre, Hz. İbrâhim (a.s.) misafirlerin et yemediklerini görünce, kötü bir niyetle geldikleri sonucuna varmıştır. Çünkü Arap geleneğine göre; eğer bir yabancı, ağırlanmaya reddediyorsa, bu misafir olarak değil, yağmacı olarak geldiği anlamı taşırdı. Fakat bu görüş müteakib ayetle desteklenmemektedir.

77. Cevaplarından anlaşıldığına göre, Hz. İbrâhim (a.s.), yemeği reddetmelerinden onların melek olduklarını anlamıştı. Korkusu ziyaretlerindendi. Çünkü meleklerin insan kılığında gelmesi hayra âlâmet değildi; bunu biliyordu. Korkmuştu; çünkü melekler ailesinden yahut hemşehrilerinden birinin veyahut da bizzat kendisinin işlediği bir kusurun hesabını sormaya gelmiş olabilirlerdi. Eğer mesele söz konusu müfessirlerin zannettiği gibi olsaydı, meleklerin cevabı şöyle olurdu: "Bizden korkma! Çünkü biz Rabbinden gelen melekleriz". Ancak korkusunu gidermek için verdikleri cevabın, "Herhangi bir korkuya kapılma! Biz (sana değil) Lût kavmine gönderildik" şeklinde olması, Hz. İbrâhim'in (a.s.) onların melek olduklarını anladığını, fakat insan şeklindeki ziyaretlerinin onu korkuya sevk ettiğini göstermektedir. Zira melekler ya bir kimseyi sert bir şekilde hesaba çekmek yahut da bir suçtan ötürü şiddetle cezalandırmak için geldiklerinde, insan kılığında gelirlerdi.

وَأَمْرَاتُهُ قَايِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا
بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَتُوبَلَنِي أَأَلِدُ وَأَنَا
عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾

- 71 Karısı da ayaktaydı, bunun üzerine güldü.⁷⁸ Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın arkasından da Ya'kûb'u müjdeledik.⁷⁹
72 "Vay bana" dedi⁸⁰ (kadın). "Ben kocamış bir kadın iken ve şu kocam da bir ihtiyar iken doğuracak mıyım?"⁸¹ Gerçekten bu, şaşırtıcı bir şey!.."

AÇIKLAMA

78. Buradan anlaşıldığına göre, meleklerin insan kılığındaki ziyareti haberini aldığı anda ev halkı tedirgin olmuş, bu yüzden Hz. İbrâhim'in (a.s.) eşi de meselenin ne olduğunu öğrenmek amacıyla oraya gelmişti. Meleklerin, kendi kavmini değil, Hz. Lût'un kavmini cezalandırmak üzere geldiklerini öğrenince rahatlıyarak memnun oldu.

79. Melekler Hz. İbrâhim (a.s.) yerine Hz. Sâre'ye verdiler bir oğlan çocuğu müjdesini; çünkü Hz. İbrâhim'in (a.s.) eşi Hacer'den olma bir oğlu vardı: Hz. İsmâil. Fakat Sâre'nin oğlu yoktu. Hüznünü dağıtmak için ona oğlu Hz. İshâk'ı müjdelediler: Hz. İshâk'ı ve oğlu Hz. Ya'kûb'u. Her ikisi de Allah'ın büyük peygamberlerinden olacaklardı.

80. Bu sözcükler, onun tarafından bir üzüntü ve şikâyet belirtecek şekilde sözlük anlamında kullanılmamıştır. Kendisi, haber karşısında duyduğu şaşkınlığı ifade etmek istemiştir yalnızca.

81. Kitab-ı Mukaddes'e göre, o sırada Hz. İbrâhim (a.s.) 100, Hz. Sâre ise 90 yaşındaydı.

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ
 الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ
 الْبُشْرَى يُجْدِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ
 مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَبْرَأُ إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ
 وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا
 سِئَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ
 قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَتَقَوَّمُ
 هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنِ فِي صَیْفِي
 أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾

- 73 Dediler ki: “Allah’ın emrine mi şaşırıyorsun?⁸² Allah’ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir, ey ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyık olandır, Mecîd’dir.”
- 74 İbrâhim’den korku gittiği ve ona müjde geldiği zaman, Lût kavmi konusunda bizimle çekişip tartışmalara giriyor(du).⁸³
- 75 Doğrusu İbrâhim, yumuşak huylu, duygulu ve gönülden (Allah’a) yönelen biriydi.
- 76 “Ey İbrâhim, bundan vazgeç! Çünkü gerçek şu ki, Rabbinin emri gelmiştir ve gerçekten onlara geri çevrilmeyecek bir azab gelmiştir.”⁸⁴
- 77 Elçilerimiz Lût’a geldiği zaman,⁸⁵ onlardan dolayı kaygılandı, göğsünü bir sıkıntı bastı ve “Bu, zorlu bir gün” dedi.⁸⁶
- 78 Kavmi ona doğru koşarak geldi; onlar daha önceden kötülükler işlemekteydiler. “Ey kavmim!” dedi. “İşte benim kızlarım! Bunlar sizler için daha temizdir.”⁸⁷ Artık Allah’tan korkun ve beni misafirim önünde küçük düşürmeyin. İçinizde hiç akli başında olan (reşid) bir adam da yok mu?”

AÇIKLAMA

82. Soru kendisine, her ne kadar yaşlıların çocuğu olmazsa da, bunu sağlamanın Allah'ın kudretinin ötesinde olmadığını hatırlatmak için sorulmuştu. Onun gibi gerçek bir mü'mine hanımın, bu müjde karşısında şaşırıp kalmaması gerekirdi. (Kendisine bu hatırlatıldı).

83. "... Bizimle tartışmaya koyuldu.." ifadesi, meveddet ve muhabbet dolu bir ifadedir. Ve Hz. İbrâhim'in (a.s.) Rabbiyle olan yakın ilişkisini gösterir. Bu ilişkiyi anlamak kulun, Lût kavminin âkıbetiyle ilgili nasıl istihdamda bulunabildiğini kavramaya yardım edecektir. Hz. İbrâhim (a.s.) durmadan, "Rabbim! Yaklaşan azabı Lût kavmi üzerinden çevir" diye yalvarmaktaydı. Rabb cevapladı: "Bu kavim, içlerinde hiçbir hayır unsuru kalmayacak denli ahlâken çöktü; günahları hiçbir merhamet duygusuna lâayık olmayacak denli tiksindirici bir hal aldı". Fakat kul diretiyordu: "Rabbim! Biraz daha mühlet ver onlara. Evet belki içlerinde hayır adına pek az bir şey kaldı, fakat belki de bu hayır çiçeklenir, meyve verir". Bu muhâvere Kitâb-ı Mukaddes'te daha ayrıntılı anlatılmıştır; fakat Kur'ân'daki kısa anlatım çok daha anlamlıdır. (Karşılaştırma için bkz. Tekvîn 18: 23-32)

84. Hz. İbrâhim'in (a.s.) hayatı hakkındaki bu pasaja sathî biçimde bakan biri, bu durumun uygunsuz olduğunu; özellikle Lût kavmine yaklaşmakta olan azaba bir başlangıç olarak konu dışı olduğunu düşünebilir. Ne var ki konuyla ilgili tarihî olaylar ışığında meseleye bakan biri, burada zikredilenlerin makul olduğu sonucuna varacaktır. Bu uygunluğu anlamak için iki şeyi göz önünde bulundurmak gerekir:

a) Bu tarihî olaylar, burada Kureyş'e uyarı olması için zikredilmiştir. Zira Kureyş, Kur'ân'ın kendilerini geleceğinden korkuttuğu azaba karşı gayet aldırılmaz ve kendinden emin bir yanlış tavrı içindeydi. Ne de olsa onların Hz. İbrâhim'e (a.s.) akrabalığı vardı; Kâ'be'nin bekçileriydiler; Arabistan'ın dinî, iktisâdî ve siyasî önderiydiler. Düşüncelerine göre, ataları Hz. İbrâhim (a.s.), Allah'ın sevgili bir kulu olarak onlara şefâatçı olabilir ve onları Allah'tan gelecek bir azaba karşı savunabilirdi. Hz. Nûh'un (a.s.) oğlunun ölümü de aynı şekilde, onun gibi büyük bir peygamberin oğlunu azaptan kurtaramayacağını göstermek için resmedilmişti. Üstelik duası kabul edilmemekle kalmamış, aynı zamanda inkârcı oğlu adına istihdamda bulunduğu için hesaba çekilmişti. Demek ki, Hz. İbrâhim'in (a.s.) hayatından verilen bu örnek olay, Allah'ın peygamberine karşı tüm dostluğuna rağmen, O'nun Lût kavmi hakkındaki istihâmını reddettiğini göstermek için zikredilmiştir. Zira Hz. İbrâhim (a.s.),

adâletin gereğine rağmen inkârcı bir topluma şefâat etmeye çalışmıştı.

b) Hz. İbrâhim'in (a.s.) hayatından alınan bu olay ile, Lût kavminin helâki başka bir şeyi vurgulamak için de zikredilmiştir: Kureys, ilâhî adâlet kanununun sürekli ve düzenli olarak geçerlikte olduğunu ve çevrelerinde buna dair birçok açık delilin bulunduğunu unutmuştu. Bir tarafta İbrâhim peygamberin durumu vardı; yurdunu Hak ve doğruluk uğruna terk etmiş ve neresini uygun bulduysa orada yaşamıştı. Ayrıca kendisini destekleyecek hiçbir zâhirî güç de yoktu. Fakat ilâhî adâlet, doğruluğundan ötürü kendisini İshâk gibi bir oğul, Ya'kûb gibi bir torunla (aleyhimüsselam) ödüllendirdi. İsrâiloğulları'nın bu ataları asırlarca, Hz. İbrâhim'in (a.s.) bir mülteci olarak yaşadığı Filistin'de egemen olmuşlardı.

Öte yandan Lût kavminin durumu vardı: Bu toplum büyük bir refah içinde yaşıyordu. Ancak bu refah onları o denli sarhoş etmişti ki apaçık bir küfür içinde yaşamaya başlamışlar, Allah'tan gelen cezayla alaşağı edileceklerini unutmuşlardı. Artık Hz. Lût'un (a.s.) tebliğine kulak asan kalmamıştı. Fakat ilâhî adâlet, Hz. İbrâhim'e (a.s.) müjdenin verildiği ve günahkâr Lût kavminin yeryüzünden silinme emrinin çıktığı zamanla aynı zamanda gerçekleşti. Bunun sonucu olarak yeryüzünde onlardan geriye hiç kimse kalmadı. Bu olay tüm zamanların inkârcılarına bir ders olmalıdır.

85. Lütfen A'râf Sûresi'nin 63-68. açıklama notlarını göz önünde bulundurunuz.

86. Kıssayla ilgili olarak Kur'ân'ın çeşitli bölümlerinde zikredilmiş olan ayrıntılar, meleklerin Hz. Lût'a (a.s.) yakışıklı gençler biçiminde geldiklerini ve Hz. Lût'un (a.s.) onların melekler olduklarını fark etmediğini sarih biçimde göstermektedir. Kavminin nasıl arsız, nasıl mücrim olduğunu bildiğinden dolayı endişeye kapılmasının, sıkıntı duymasının nedeni budur.

87. "Kızlarım" ifadesiyle Lût aleyhisselam iki şeyden birini kastetmiş olmalıdır: İlkin "kızlarım" sözüyle, topluluğun içinde yaşayan kızları kastetmiş olabilir; çünkü bir peygamberin kavmine nisbeti, bir babanın çocuklarına nisbeti gibidir. Fakat doğrudan kendi kızlarını da kastetmiş olması mümkündür. Ancak herhangi bir sûrette zinâ teklifinde bulunmuş olması muhaldir; zira bu ifadeyi takip eden "Bunlar sizin için daha temizdir" ifadesi, bu türden bir yanlış anlamaya mahal bırakmamaktadır. Hz. Lût'un (a.s.) bu tür ifade tarzıyla, onların cinsel arzularını gayri tabii yollar yerine, şer'î yollardan tatmin etmek üzere kadınlara yönelmeleri gereğini işaret ettiği besbellidir.

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ

مِنْ حَقِّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٦﴾ قَالَ لَوْ أَن لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ
ءَاوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُؤْسُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا
إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا
أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ
الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٧٨﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَىٰهَا سَافِلَهَا
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنْضُودٍ ﴿٧٩﴾ مُّسَوِّمَةً عِنْدَ
رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٠﴾

- 79 Dediler ki: “And olsun, senin kızlarında bizim haktan bir şeyimiz (ilgimiz ve arzumuz) olmadığını sen de bilmişsindir.⁸⁸ Bizim ne istemekte olduğumuzu gerçekte sen biliyorsun.”
- 80 Dedi ki: “Size yetecek gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınabilseydim.”
- 81 (Elçiler) dediler ki: “Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kesin olarak ulaşamazlar. Gecenin bir parçasında ailenle birlikte yürü (yola çık). Sakın, hiçbiriniz dönüp arkasına bakmasın;⁸⁹ fakat senin karın başka. Çünkü onlara isabet edecek olan ona da isabet edecektir.⁹⁰ Onlara va’dolunan (azab) sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?”
- 82 Böylece emrimiz geldiği zaman, üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan⁹¹ pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık;
- 83 Rabbinin katında ‘belli bir biçime sokulmuş, damgalanmış’⁹² olarak. Bunlar zâlimlerden uzak değildir.⁹³

AÇIKLAMA

88. Lût kavminin bu cevabı, onların, ahlâksızlığın gayyâsına nasıl düşüklerini; nasıl arsız bir suratla, dişiler yerine erkekleri isteyebildiklerini açıkça göstermektedir. Bu durum, onların temizliğin doğal yolunu bırakıp pisliğin doğal olmayan yolunu seçmekle kalmayıp, tatminin doğal yoluyla tüm ilgilerini kestiklerinin deliliydi. Bu tür bir ahlâk sefâleti, manevî çöküşün belirtisidir; zira geride iyi adına hiçbir şey bırakmamıştır. Şer’î olmayan davranışların mübtelâsı olmuş, fakat aynı zamanda yaptıklarının çekinilmesi gereken yanlış davranışlar olduğunu bilen bir kimse düşünün. Hakkında “Bu adam ahlâksızdır” dedirtecek denli iflâh olmaz biri olsa, bu kimsenin her şeye rağmen ıslâh olma umudu vardır. Diğer taraftan şer’î hükümlerle hiçbir ilgisi olmayan ve bu yüzden kendini gayr-i şer’î davranışlara bütünüyle kaptırmış olan murdar kimselerin ise insan sayılmaya bile liyâkatları yoktur ve dolayısıyla kökleri kazınmalıdır. Nitekim Allah, Lût kavminin yeryüzünden bütünüyle silinmesini ferman buyurmuştur.

89. Bu ayet azap mahallini terk etsinler ve bir daha ne olup bittiğini görmek için arkalarını dönmesinler diye onlara durumun vehâmet ve âciliyetini vurgulamaktadır. Bu sûretle patlamalardan oluşan müthiş gü-rültüyü ve insanların çılgınlıklarını duymasınlar da helâkına hükmedilmiş ve defteri dürülmüş olan yurtları yüzünden ayakları sürçüp geri kalmasınlar diye uyarılmış olmaktadır.

90. Hz. Lût’un (a.s.) karısının helâki, bu sûrede geçen, hiçbir akra-balığın günahların sonucundan kişiyi kurtarmadığı temasıyla ilgili üçüncü olaydır.

91. Muhtemelen azap, yerin altını üstüne getiren korkunç bir deprem ve taş yağdıran bir volkan patlaması biçiminde geldi.

“Pişirilmiş balçıktan taşlar”, büyük bir ihtimalle volkanik bölgelerde sıcaklık ve lavlarla yerin altında teşekkül etmiş taşlara işaret etmektedir. Bu teşekkülün belirtilerine, bugün bile Lût Gölü yakınlarında rastlanmaktadır.

92. Yani “her taş belli bir tahrip görevini yerine getirmesi, belli bir mücrimi helâk etmesi için işaretlenmişti.”

93. Bu ifade, günahlarında ısrar eden zâlimleri uyarma anlamına geliyordu. Şöyle: “Kendinizi, sanki o sizden uzakmış gibi azaptan uzakta sanmayın. Azap, Lût kavmine gelmişse, size de gelebilir. Ne Lût kavmi kendilerini Allah’a karşı savunabildi, ne de sizler savunabilirsiniz!”

❦ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ

شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَنْقُومِ ٱللهُ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنْفُضُوا ٱلْمِكْيَالَ ۚ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّي ٱرْسَلْتُكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي ٱخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَنْقُومِ أَوْفُوا ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخُسُوا ٱلنَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيتُ ٱللَّهُ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿٨٦﴾

- 84 Medyen (halkına da) kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik).⁹⁴ Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a ibâdet edin; sizin O’ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın; gerçekten ben, sizi bir ‘bolluk ve refah (hayır)’ içinde görüyorum. Doğrusu ben, sizi çepeçevre kuşatacak olan bir günün azabından korkuyorum.”
- 85 “Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı -adâleti gözeterek- tam tutun ve insanların eşyasını değerden düşürüp eksiltmeyin ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın.”
- 86 “Eğer mü’minseniz, Allah’ın bıraktığı (helâl işlerden olan kazanç) sizin için daha hayırlıdır. Ben, sizin üzerinizde bir gözetleyici değilim.”⁹⁵

AÇIKLAMA

94. Lütfen A’râf Sûresi’nin 69-76. açıklama notlarını gözden geçirin.

95. Yani, “Benim sizin üzerinizde hiçbir gücüm yok. Size yapsam yapsam, iyi niyetli bir kişi olarak tavsiyede bulunabilirim; tebliğimi kabul ya reddetmek size kalmış bir şey! Nasılsa bana değil, Allah’a hesap vereceksiniz; dolayısıyla Allah’tan korkun ve gerçekten mü’min iseniz fesatçılıktan vazgeçin!”

قَالُوا يَشْعَيْبُ أَصْلَوْتِكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ
 نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشْتَوُا إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ
 يَلْقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا
 حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفْكُمْ إِلَى مَا أَنْهَيْكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا
 الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ
 أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَلْقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا
 أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ
 بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾

- 87 Dediler ki: “Ey Şuayb! Senin namazın mı⁹⁶ atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı ya da mallarımız konusunda dilediğimiz gibi⁹⁷ davranmaktan vazgeçmemizi emretmektedir. Çünkü sen, gerçekte yumuşak huylu, akli başında (reşid bir adam)sın.”
- 88 Dedi ki: “Ey kavmim! Görüşünüz nedir, söyler misiniz? Ya ben Rabbimden apaçık bir belge üzerinde isem ve O da beni kendisinden güzel bir rızık ile⁹⁸ rızıklandırmışsa? Ben, size yasakladığım şeylere (kendim sahiplenmek sûretiyle) size aykırı düşmek istemiyorum.⁹⁹ Benim istediğim, gücüm oranında yalnızca ıslâh etmektir. Benim başarım ancak Allah ile; O’na tevekkül ettim ve O’na içten yönelip dönerim.”
- 89 “Ey kavmim! Bana karşı gelişiniz, sakın Nûh kavminin ya da Hûd kavminin veya Sâlih kavminin başlarına gelenlerin bir benzerini size de isabet ettirmesin. Üstelik Lût kavmi size pek uzak değil.¹⁰⁰

AÇIKLAMA

96. Bu sıkıştırıcı soru Allah'tan gafil topluluğun, Hz. Şuayb (a.s.) ve diğer Allah'tan sakınan insanların ibâdet törenlerine karşı beslediği nefret hislerinin bir ifadesiydi. Köşeye sıkıştıracakları hedef olarak namazı seçmelerinin nedeni, onun gerçek dinin ilk ve önde gelen zâhirî (göze çarpan) ibâdet şekli olmasıydı ve bu şekliyle tanıtanımız inkârcıların nefretini çekmesi doğaldı. Bu nefret bugün bile, isteyerek inkâr yollarını izleme dileğinde olanlar arasında geçerli olabilmektedir. Çünkü onlar da (namaz gibi) dinî ibâdetleri kendi şerîr yolları için en büyük tehdit kabul etmektedirler. Namazı yaklaşan felâketin (!) göstergesi olarak değerlendirdikleri için, namazı ikame edenleri köşeye sıkıştırmaya başladılar. Çünkü onlar bilirler ki "dindarlık illeti"nin kurbanları yalnızca kendi ıslâhiyla yetinmeyecekler, başkalarını da ıslâh etmek için ellerinden geleni yapacaklardır.

Korkarlar; zira bu illete yakalanan kimse kendilerine dine bağlılığı hak yolları tebliğ edecek ve kendilerinin Allah'a kayıtsız, maneviyât yoksunu yollarını eleştirecektir.

İşte namaz bu yüzden inkârcıların hedefi haline gelmektedir. Ve bir kimse, namazı gerçekten kılıyorsa, hakikatleri tebliğe başlar ve onların kötü yollarını eleştirir. Nitekim korktukları budur ve bu yüzden sanki tüm belaların nedeni namazmış gibi onu giderek artan bir şiddetle yuhalarlar.

97. Bu iki şey gayet açık bir şekilde İslâmî yolla "câhilî" yolu birbirinden ayırmaktadır. "Câhilî" yol bir kimsenin atalarının yolunu izlemesi gerektiği varsayımına dayanır; bu düşünüşe göre bir şeyin atalardan tevârüs edilmesi (kabulü için) yeter sebeptir. (Câhilî yolu izleyenlerin dayandığı) ikinci varsayım, bir kimsenin inanç ve dininin yalnızca ibâdet törenlerine ilişkin olduğu; dünya hayatıyla hiçbir ilişkisinin bulunmadığı ve bu hayatta herkesin canının istediğini yapabileceği yolundadır. Buna karşılık, mü'min, Allah'a teslimiyeti esas almayan herhangi bir yolu ve yöntemi bâtil ve dolayısıyla izlenemez bir yol olarak görür. Zira O'nun yolu dışındaki hiçbir yol, gerçek olduğunu kanıtlayacak, ne akıldan, ne ilimden ve ne de vahiyden bir delil bulabilir. Ötesi, İslâm yalnızca ibâdet törenleriyle sınırlandırılmaz; kendi bütünlüğü içinde hayatın kültürel, sosyal ve ekonomik tüm yönlerini kapsar. İnsanın sahip olduğu her ne varsa, gerçekte Allah'ın olması ve dolayısıyla sahip olduğu şeylerde keyfince tasarruf hakkının bulunmaması yüzünden böyledir bu.

Buradan anlaşıldığına göre, Hz. 'Şuayb'ın (a.s.) kavminin sahip olduğu şeyleri keyfince tasarruf edebilme talebi, hayatın dinî ve dünyevî şeklinde iki ayrı bölmeye ayrılması teorisine yeni bir şey eklenmediğini gös-

termektedir. Aşağı-yukarı 3.500 sene önce Şuayb kavmi, bugün batılının ve batılılaşmış toplulukların ısrar ettikleri bölünmede (din-dünya) ısrar etmişlerdi. Dolayısıyla batılı(laşmış)ların bu tür bir ayrımı, evrimsel bir sürecin sonucu olarak insan tarafından gerçekleştirilmiş “zihnî ilerleme” fikriyle, insanlığın “aydınlanma”sının bir sonucu olarak görmeleri yanlıştır, bâtildir. Çünkü ortada aydınlanma yok, karanlık vardır; bugünün karanlığı da yine binlerce yıl öncesinin karanlığı kadar yoğundur ve İslâm geçmiş devirlerde olduğu gibi şimdi de bu karanlığın karşısındadır.

98. Burada “rızk” iki anlamı içerir. Allah’ın hakikat bilgisinden bahsettiği rızk ve hayatın ihtiyaçlarından bahsettiği rızk. Birinci anlamıyla, bu sûrede Hz. Muhammed (s.a.), Hz. Nûh (a.s.) ve Hz. Sâlih (a.s.) tarafından tebliğ edilenle aynıdır: “Allah bana vahyederek hakikatın bilgisini bahsetti. Nitekim âfâk ve enfüs ayetleri üzerindeki derin müşâhedeler de beni aynı bilgiye ulaştırmıştı. Bu yüzden artık sizin bâtil inançlarınıza, gayri meşrû uygulamalarınıza ortak olamam.” İkinci anlamıyla alındığında da (rızk kelimesinin kullanılışı) onların şu şekildeki sıkıştırılmalarına bir cevap teşkil eder: Gerçekten sen ülkede bulunan yegâne halîm (yumuşak huylu) ve reşîd (aklı başında, olgun) kişisin”. Ve dolayısıyla şu anlama gelir: “Mademki Allah, beni hem hakikatın bilgisiyle, hem de dünya nimetleriyle rızıklandırdı; sizin bu çabalarınız bu nimeti külfete döndüremez. Dolayısıyla dalâletinizi hidâyet, gayri meşrû davranışınızı, meşrû göstermek gibi bir nankörlüğe asla düşmeyeceğim demektir.”

99. Yani, “Size neyi tebliğ ediyorsam bizzat uyguluyor olmam, iddiamın hakikat olduğuna bir delildir. Sözelimi, ben size tanrı ve tanrıçalarınıza ait kutsal(!) yerlere ziyaretinizi yasaklasaydım da kendim böyle bir tapınağın muhâfızı olsaydım; bana karşı ileri sürdüğünüz, benim tevhîd inancını yalnızca kendi ticaretime yer açmak ve başkalarının “işleri”ni baltalamak için tebliğ ettiğim şeklinde suçlamanızda haklı olabilirsiniz. Aynı şekilde, eğer size gayri meşrû vâsıtaların kullanımını yasaklasaydım da, aynı vâsıtaları kendi ticaretim (çıkarım) doğrultusunda kullansaydım; bana karşı yönelttiğiniz, benim sizlere doğruluğu yalnızca kendi çıkarımın idâmesi yolunda itibar kazanmak için emrettiğim şeklindeki itirazınızda haklı olurdunuz. Fakat sizler de şahidsiniz ki size yasakladığım şeyden kendim de sakınıyorum; sizi arındırmak istediğim pisliklerden kendimi de muhâfaza ediyorum; kısaca sizi davet ettiğim yolu bizzat kendim izliyorum. Tüm bunlar, size ilettiğim mesajın hak olduğuna kendimin de inandığını gösteren apaçık birer delildir.

100. Yani, “Ülkeniz, helâk edilmiş olan Lût kavminin ülkesinden hiç de uzakta değil, aksine çok yakın ve henüz aradan çok uzun süre de (600 sene) geçmişi değil.”

وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ
 وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَشْعِيبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَنكَ فِينَا
 ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْمُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ
 يَلْقَوْمِ اأَرْهَطِي أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا إِنَّ
 رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

- 90 “Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O’na tevbe edin. Gerçekten benim Rabbim, esirgeyendir, sevendir.”¹⁰¹
- 91 “Ey Şuayb!” dediler. “Senin söylediklerinin çoğunu biz ‘kavrayıp anlamıyoruz’.¹⁰² Doğrusu biz seni içimizde zayıf da görüyoruz. Eğer yakın çevren olmasaydı, gerçekten biz seni taş a tutar öldürürdük. Sen bize karşı güçlü ve üstün değilsin.”¹⁰³
- 92 Dedi ki: “Ey kavmim! Sizce benim yakın çevrem, Allah’tan daha mı üstündür ki, O’nu arkanızda unutuluvermiş (önemsiz) bir şey edindiniz. Şüphesiz benim Rabbim, yapmakta olduklarınızı sarıp kuşatandır.”

AÇIKLAMA

101. Hz. Şuayb (a.s.) Allah’ın yaratıklarına olan sevgisini sergilerken, sözü özellikle kavminin ümitsizlikten vazgeçip kötü amellerinden ötürü Allah’tan bağışlama dilemesine getirmek istemektedir: “Allah katı kalbli ve zâlim değildir. Yaratıklarına karşı hiçbir düşmanlık duygusu beslemez. Adeta azab etmekten zevk alıyormuşçasına (hâşâ) onları illâ da cezalandırmak istemez. Yalnızca onlar sınırları aştığında, (o da insanlığın hayrı için) cezalandırır. Dolayısıyla günahlarınızdan utandığınız ve tövbekâr olduğunuzda, Allah’ın nasıl “mühlet verici” olduğunu göreceksiniz. Zira o yaratıklarını pek çok sever.”

Hazreti Rasûl (s.a.) aynı şeyi bir darb-ı meselle açıklamıştır. Şöyle buyurdu: “Susuz bir çölde seyahat ederken, tüm yol erzakının üzerinde yüklü olduğu devesini kaybeden bir adam düşünün. Devesini her yerde aramış fakat bulamamıştır. Sonra o adam büyük bir yeis içinde bir ağacın dibine çöker. Bir de bakar, deve üzerindeki tüm erzakla karşısında aniden beliri-

vermiş. Nasıl mutlu olduğunu bir düşünün. Allah, günahkâr bir kul kendisine tevbe edip döndüğünde bundan daha çok sevinir.” Hazreti Ömer’den (r.a.) rivayet edilen başka bir çarpıcı olay vardır: “Bir keresinde savaş esirleri, Rasûlullah’ın (s.a.) huzuruna getirilmişti. İçlerinden bir ana, çocuğunu kaybetmişti. Bu durum onu çılgına çevirmişti ve hangi çocuğu yakalasa göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. Rasûlullah (s.a.) kadını görünce yanındakilere şöyle sordu: ‘Bu kadının çocuğunu ateşe atabileceği aklınızdan geçer mi?’ Biz cevapladık: ‘Asla! Ateşe atmak ne demek, ateşe düşmemesi için elinden geleni yapar.’ Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi: ‘İşte Allah, kullarına bu kadının çocuğuna düşkünlüğünden daha çok merhametlidir.’ ”

Şimdi aynı şeyi başka bir açıdan değerlendirelim. Allah, anne babasının kalbinde çocuklarına karşı sevgi yaratmıştır. Bu ebeveyn sevgisi olmaksızın anne-babalar çocuklarını ne gözetirler, ne de onlar için fedâkârlığa katlanırlar. Hatta bazen çocuğun getirdiği zahmet ve sıkıntı yüzünden ona düşman bile olabilirler. Dolayısıyla anne baba da çocuk sevgisini yaratan Allah’ın, kullarına karşı kendi beslediği sevgi, ebeveyn sevgisinden tabii ki kat kat fazla olacaktır.

102. Onlar güya, Hz. Şuayb’ın (a.s.) söylediklerini yabancı bir dille konuştuğu için değil, tebliğe konu edilen şeylerin kendilerine kavranması zor ve karmaşık geldiği için anlamamışlardı. Oysa Hz. Şuayb (a.s.) onlarla kendi dilleriyle konuşmuştu ve konu gayet basit ve açıktı. İşin aslı, onlar, anlamak istemedikleri için anlamamışlardı. Karışmış kafaları Hz. Şuayb’ın (a.s.) söylediklerini anlamak için ne arzu bırakmıştı onlarda, ne de yetenek...

Şu bir gerçektir ki, böyle taassub sahibi ve nefslerinin kölesi olan insanlar, önceden edindikleri kavramların karşısı olan herhangi bir şeyi kabul etmeye güç yetiremezler. Çünkü bu şeyler kendilerine söylenmiyormuş, yahut kendilerinin böyle şeylerle ilgisi yokmuş gibi davranıp ne dinlemeye yanaşırlar, ne de anlamaya çalışırlar.

103. Hz. Şuayb (a.s.) kıssasının bu bölümünü araştırırken, bu kıssanın vahyedildiği Mekke’de hüküm süren şartları göz önüne almak gerekecektir. Kureyş, tıpkı Hz. Şuayb’ın (a.s.) hayatına kastetmek isteyen Medyen halkı gibi, Rasûlullah’ın (s.a.) kanına susamış biçimde O’nu öldürmek istiyordu. Yine tıpkı Medyen halkının sırf ailesinden korktuğu için Hz. Şuayb’ı (a.s.) öldürmekten çekinmesine benzer şekilde, Kureyş de Hâşimoğulları’ndan çekiniyor ve bu cürmü işlemekten doğacak riski göze alamıyordu. İşte bu kıssa, Hz. Şuayb’ın (a.s.) cevabından bir ders çıkarmaları için Kureyş’e yöneltilmiş bir uyarı niteliğindeydi (Ayet, 92-93). Yani söylenmek istenen şuydu: “Ey Kureyş! Hz. Muhammed’in (s.a.) cevabı da Hz. Şuayb’inkinden (a.s.) farklı değil.”

وَيَقَوْمٍ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي
 عَمِلٌ^ط سَوْفَ نَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَن هُوَ كَذِبٌ^ط
 وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ^{٩٣} وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا
 وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ
 فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جِثْمِينَ^{٩٤} كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا^ط أَلَا بُعْدًا
 لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ^{٩٥} وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا
 وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ^{٩٦} إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا
 أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ^{٩٧} يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ^ط
 وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ^{٩٨} وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ^{٩٩}
 بِئْسَ الْوَرْدُ الْمَرْفُودُ^{١٠٠} ذَلِكَ مِّنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ^ط
 مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ^{١٠١}

93 “Ey kavmim! Bütün yapabileceğinizi yapın; kuşku yok, ben de yapacağım. Kime aşağılatıcı azab gelecek ve yalancı kimdir, yakında bileceksiniz. Siz gözetleyip durun, ben de sizlerle birlikte gözetleyeceğim.”

94 Emrimiz geldiği zaman, tarafımızdan bir rahmetle Şuayb'ı ve O'nunla birlikte iman edenleri kurtardık; o zulme sapanları dayanılmaz bir ses sarıverdi de kendi yurtlarında dizüstü çıkmış olarak sabahladılar.

- 95 Sanki orada hiç refah içinde yaşamamışlar gibi, haberiniz olsun; Semûd (halkına) nasıl bir uzaklık verildiyse, Medyen (halkına da Allah'ın rahmetinden öyle) bir uzaklık (verildi).
- 96 And olsun, Mûsâ'yı ayetlerimizle ve apaçık olan isbâtlayıcı bir delille gönderdik;
- 97 Firavun'a ve onun önde gelen çevresine. Onlar Firavun'un emrine uymuşlardı. Oysa Firavun'un emri doğruya götürücü (irşâd edici) değildi.
- 98 O, kıyamet günü kavminin önderliğine geçer, böylece onları ateşe götürmüş olur.¹⁰⁴ Sonunda vardıkları yer, ne kötü bir yerdir!
- 99 Onlar, burada da, kıyamet gününde de lanete tabi tutuldular. (Bu verilen bağış, ne kötü bir bağıştır.
- 100 Bunlar, sana doğru haber (kıssa) olarak aktardığımız (geçmişteki) kuşakların haberleridir. Onlardan kimi ayakta kalmış, (hâlâ izleri var, kimi de) biçilmiş ekin (gibi yerle bir edilmiş, kalıntısı silinmiş)dir.

AÇIKLAMA

104. Bu ayetten, Kur'ân'da diğer bazı anlatılanlardan anlaşıldığına göre, bir topluluğun bu dünyadaki önde gelenleri, kıyamet gününde de o topluluğun liderleri olacaklardır. Eğer liderler bu dünyada toplumu hakka, adâlete ve doğruluğa sevk etmişse, onu izleyenler de kıyamet günü liderin sancağı altında toplanacaklar ve Cennet'e onun öncülüğünde gireceklerdir. Yok, eğer halkı dalâlete, ahlâksızlığa ve zulme çağırmışlarsa, bu çağrıya uyanlar da onun liderliğinde Cehennem'e yürüyeceklerdir. Rasûlullah (s.a.) bir hadisinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Kıyamet günü 'câhilî' şairlerin sancağı, İmru'l-Kays'ın elinde olacak ve topyekûn onun öncülüğünde cehenneme yürüyecekler."

Şimdi bu iki yürüyüş kolunun durumunu resmetmeye çalışalım. Apaçıktır ki birinci yürüyüş kolu, kendilerini cennete götüren, buna vesile olan liderlerini överek, ona dualar ederek gayet mutlu ve neşeli biçimde yürüyecektir. Diğer taraftan şerîr liderleri izleyenler, kendilerini liderlerinin düşürdüğü sefil açmazın içinde bulacaklar ve tabiatıyla onlar hakkında tariflerin ötesinde bir öfkeye kapılacaklardır. Bunlar liderlerine lanetler yağdırarak, kendilerini azabın korkunç ateşine iten bu mel'unlara beddualar ederek, Cehennem'e doğru yürümektedirler artık.

وَمَا ظَلَمْتَهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا
 أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا
 جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ
 إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي
 ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَهُ
 النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾
 يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا
 الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا
 مَا دَامَتِ السَّمَكُوتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ
 لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ ﴿١٠٨﴾

101 Biz onlara zulmetmedik; ancak onlar kendi nefslerine zulmettiler. Böylece Rabbinin emri geldiği zaman, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları, onlara hiçbir şey sağlayamadı; 'helâk ve kayıplarını' arttırmaktan başka bir işe yaramadı.

102 Onlar, zulüm işlemektedirken, -ülkeleri (veya kuşakları) yakaladığı zaman- Rabbinin yakalayivermesi işte böyledir. Gerçekten O'nun yakalayivermesi pek acıklı, pek şiddetlidir.

103 Âhîret azabından korkan için, bunda kesin ayetler vardır.¹⁰⁵ O, bütün insanların kendisinde toplanacağı bir gündür ve o, gözlemlenebilen bir gündür.

104 Biz onu sayılı bir sürenin (ecelin) dışında ertelemeyiz.

- 105 (Kıyametin) geleceği günde, O'nun izni olmaksızın hiç kimse söz söyleyemez.¹⁰⁶ Artık onlardan kimi 'bedbaht ve mutsuz', (kimide) mutlu ve bahtiyardır.
- 106 Mutsuz olanlar ateştedirler; onlar için orada (kahırla ve acıyla) nefes alıp vermeler vardır.
- 107 Onlar, Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe,¹⁰⁷ orada temelli kalacaklardır. Çünkü Rabbin, gerçekten dilediğini yapandır.¹⁰⁸

AÇIKLAMA

105. Yani, "bu tarihi olaylarda, peygamberler tarafından haber verilip uyarılmış olan âhiret azabının kaçınılmazlığı üzerine derin derin düşünenlere açık seçik görünecek bir ayet vardır. İnsan bu azabın ne kadar korkunç olduğunu rahatça düşünebilir. Bu tasavvur onu öyle bir korkuya iter ki, Sırât-ı Mustakîm üzere olur."

Şimdi meseleyi düşünelim: Bu tarihî olaylar, âhiret ve âhiret azabı hakkında nasıl birer ayet olabiliyorlar? Yalnızca bir olaylar koleksiyonu olarak değil de, üretken mantıkî sonuçlara varmanın vâsıtaları olarak tarihe bakıp onun üzerinde derin ve eleştirel araştırmalar yapan bir kimse, topluluk ve ulusların yükseliş ve çöküşlerinde düzenli bir ardışıklık (tevâlî) bulacaktır. Dahası bu kimse, bu yükseliş ve çöküşlerin olağanüstü bir biçimde işleyen manevî yasalara göre vukubulduğunu da anlayacaktır. Görecektir ki, Allah Zü'l-Celâl, belli bir asgarî standardın üzerindeki manevî (ahlâkî) sınırları gözetin toplumları yükseltmiş, bu standardın altına düşenlerin seviyesini düşürmüştür. İkincilere yollarını belki değiştirirler diye mühlet vermiş; fakat buna rağmen sapık yollarına devam etmişler ve tüm bir helâki gerektirecek denli aşağı derecelere düşmüşlerse, diğerlerine ders olsun diye onları yok etmiştir. Düzenli safhalar halinde oluşan bu hâdiseler, ödül ve cezanın ilâhî yasanın sürekli bir parçası olduğu konusunda hiçbir kuşkuyla mahal bırakmamaktadır.

Farklı topluluklara uygulanmış cezaları daha yakından incelemek şunu açıkça gösterecektir ki, bu cezalar her ne kadar belli bir ölçüde adâletin gereği olarak infaz edilmiş idiyse de, adâletin tam anlamıyla icra edilebilmesi için hâlâ bir şey eksik kalmış görünüyordu; zira suçlular yalnızca bizzat işlediklerinin ceremesini çekmişlerdi. Peki, kendilerinden sonraki haleflerine bıraktıkları kötü örneğin karşılığı ne olacaktı?

Tarih araştırmalarının açıkça gösterdiği şey, “mücâzât kanunu”nun hükümünü ve adâletin gereğini yerine getirmek zorunda olduğudur. Böyle olmalı ki topluluklar, kendilerinden sonraki izleyicilerine bıraktıkları kötülük mirası yüzünden cezalandırılabilirler. Akl-ı selim ve adâlet, bu dünyadaki hayatların söz konusu “mücâzât kanunu”nu tam anlamıyla uygulamak üzere bütünüyle tekerrürünü gerektirmektedir. Dolayısıyla Kadir-i Mutlak, tüm toplumları bu amaçla var edecek ve onları neye lâyıksalar onunla ödüllendirecek/cezalandıracaktır. (Bkz. Yûnus. an: 10, A'râf. an: 30)

106. Bu, şefâatçıların (aracılarının) kendilerini O günün azabından koruyacaklarına inanan akılsızlara bir uyarıdır. Bu kimseler, “Şefâatçılarımız bizi kurtarır; onlar kendi günahkâr izleyicilerini bağışlatmak üzere Allah'tan izin koparabileceklerine göre, bizi azaptan korurlar” zannıyla kötü ameller işlemekten sakınmaları için uyarılmaktadırlar böylece. Bu uyarının nedeni; onların, ne pahasına olursa olsun Allah'ın üzmemek istemeyeceği sevgili gözdelelerine inanıp güvenmeleri, onları başlı başına bir güvence saymalarıdır. Herhangi bir etki uyandırmak için değil, tamamen hakikatı ifade etmek üzere, kendilerine, O'nun izni olmaksızın şu gözdelelerin herhangi bir dahli olamayacağı söylenmektedir. Hiçbir velî, hiçbir melek, gücü ya da etkisi ne kadar yüksek olursa olsun, O'nun izni olmaksızın o yüce mahkemede tek kelime edemez. Bu yüzden Allah'tan gayrisine bel bağlayıp bu tür şefâatçılar (yahut aracılar) edinerek, onların kendilerini âhiret gününün azabından koruyacakları umuduyla bu dünyada rahat rahat günah işleyenler, ne kadar akılsızca davrandıklarını anlayacakları için nihayetle hayâl kırıklığına uğrayacaklardır.

107. 105 ve 106. ayetlerde geçen “gökler ve yer devam ettiği sürece” ifadesi, söz konusu kimselerin uğrayacakları azabın sürekliliğini belirtmek veya âhirette yeni bir yeryüzünün, yeni göklerin yaratılacağına işaret etmek için zikredilmektedir. Yer ve gökler iki sebepten dolayı varolmaya devam edemez: Birincisi, Kur'ân'a göre gökler ve yerin kıyamet gününde değiştirileceği gerçeğidir; ikincisiyse, bu ayetlerde zikredilen olaylar âhirette meydana gelecektir.

108. Bu ifade, onları ebedî azaptan kurtaracak hiçbir gücün bulunmadığını vurgulamak için zikredilmiştir. Kuşkusuz Allah dilediği kimseyi affeder, ayrıca istediği kimsenin azap süresini de değiştirebilir; zira bu yasaları kendisi için koymuştur ve O'nun yasası üzerinde, O'nun gücünü sınırlayacak herhangi bir yasa mevcut değildir.

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا
 دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرُ
 مَجْدُودٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا
 كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤَهُمْ مِّن قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوفُونَ نَصِيبُهُمْ غَيْرُ
 مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

108 Mutlu olanlar da, artık onlar cennettedirler. Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer sürüp gittikçe, orada temelli kalacaklardır.¹⁰⁹ (Bu) kesintisi olmayan bir ihsandır.

109 Artık onların tapmakta oldukları şeyler konusunda, sakın kuşku da olma. Daha önceleri, ataları nasıl tapıyor idiyse, bunlar da ancak böyle tapıyorlar.¹¹⁰ Kuşkusuz biz, onların paylarını eksiltmeksizin onlara ödeyecek olanlarız.

AÇIKLAMA

109. Yani, “Onlar ne Cennet’e sevk edilecekler, ne de orada kalabileceklerdir. Bunu sağlayacak ve Allah’ı bu tür şeylere mecbur edecek istisnâ yasalar kesinlikle söz konusu değildir. Eğer Cennet’te kalacaklarsa, bu ancak Allah’ın lütfuyla mümkün olabilir. Onlar hakkındaki herhangi bir değişikliği eğer dilerse, gerçekleştirmeye tam anlamıyla O kadirdir.

110. Bu ifade, Rasûlullah’ın (s.a.) onların ilâhları hakkında herhangi bir şüpheye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Her ne kadar kelimeler Rasûlullah’a (s.a.) izâfe ediliyorsa da, aslında ifade herkesi içine almaktadır. Yani ifadenin taşıdığı anlam şudur: “Akı başında olan hiç kimse kuşku duymaz ki, ilâhlara ibâdet eden insanlar, onların mucizevî güçlerine inandırılmalıdırlar; aksi takdirde ne onlara ibâdet eder, ne kurbanlar bağışlar ve ne de onlardan yardım isteğinde bulunurlar.” Aslında onların ibâdetleri, kurban ve duaları ne gerçek bir deneye, ne gözleme ve ne de bir bilgiye dayanmakta; aksine yalnızca atalarının körü körüne taklidini temel almaktadırlar. Dalâletlerinin isbâtı da, taptıkları ilâhların, kendilerini her zaman ve tümüyle helâk etmiş olan ilâhî azap karşısında hiçbir şey yapamamış olmalarıdır.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَآخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا
 كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِّنْهُ
 مُرِيبٌ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوقِنَنَّ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا
 يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا
 إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
 فَتَمَسَّكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا
 تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ
 الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَأَصْبِرْ
 فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ
 قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ
 أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا
 مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

110 And olsun, Mûsâ'ya kitabı verdik, onda anlaşmazlığa düşüldü.¹¹¹ Eğer Rabbinden bir söz geçmiş (verilmiş) olmasaydı, mutlaka aralarında hüküm verilmiş olacaktı.¹¹² Gerçekten onlar, bundan (Kur'ân'dan) yana kuşku verici bir tereddüt içindedirler.

111 Şüphesiz Rabbin, onlardan tümüne yapıp ettiklerini(n karşılığını) onlara tastamam ödeyecektir. Çünkü O, yapıp ettiklerinden haberdar olandır.

- 112 Seninle birlikte tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru davran. Ve azıtmayın; çünkü O, yapmakta olduklarınızı görendir.
- 113 Zulmedenlere eğilim göstermeyin; yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım da göremezsiniz.
- 114 Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namazı kıl.¹¹³ Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlara bir öğüttür.¹¹⁴
- 115 Ve sabret. Gerçekten Allah, iyilik yapanların ecirini kaybetmez.
- 116 Sizden önceki kuşaklardan, onlardan kurtardığımızdan pek azı dışında yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek fazilet sahibi kişiler bulunmalı değil miydi? Zulmedenler ise, içinde bulundukları refahın peşine düştüler. Onlar, suçlu-günahkârlardı.

AÇIKLAMA

111. Bu, şu demektir: Kur'ân'a karşı farklı grupların aldıkları tavırlarda yeni hiçbir şey yoktur. Hz. Mûsâ'ya (s.a.) verilen kitaba karşı onlar da aynı tepkiyi göstermişlerdi. "Bu yüzden Ey Muhammed! Öğretisinin tüm açık ve seçikliğine rağmen Kur'ân'ı reddedişleri moralini bozmasın!"

112. Bu ifade, Rasûlullah'ın (s.a.) ve mü'minlerin morallerini, inkârcıların Kur'ân'a karşı takındıkları reddedici tavrın sonuçlarını sabırla beklesinler diye takviye etmektedir. Fakat bu sonuçların ne zaman gerçekleşeceğine Allah karar verecektir; zira her ne kadar insanlar acele ediyorsa da, Allah hükmü icra etmede aceleci davranmaz.

113. Bu ayet namazın üç vakitte yani sabah, akşam ve yatsı vakitlerinde ikamesini öngörüyordu. Bu da gösterir ki, ayet namazın mi'râc esnasında beş vakit olarak emrolunmasından önce nâzil olmuştur. (Açıklama için bkz. İsrâ, an: 95, Taha, an: 111, Rûm, an: 124)

114. Kötülüğü dünyadan kazımanın yoludur bu: "Sâlih ameller işleyin ve onlarla kötülüğü yenin. Faziletli olmanın en iyi yolu namazı ikame etmektir. Namaz size tekrar tekrar Allah'ı hatırlatacak, hakikatın tebliğine karşı teşkil edilmiş, birleşik ve sistemli kötülük cephesine karşı başarıyla savaşmanız için gerekli nitelikleri size kazandıracaktır. Ayrıca size hayr ve ıslâh sistemine işlerlik kazandırma gücü verecektir. (Bkz. Ankebût, an: 77-79)

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا
 مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا
 يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ
 كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا
 نَقْصُصْ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي
 هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوا إِنَّا
 مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ
 كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

- 117 Halkı, islâh eden kimseler iken, senin Rabbin o ülkeleri zulm ile helâk edecek değildi.¹¹⁵
- 118 Eğer Rabbin dileseydi, insanların elbette tek bir ümmet kıları. Oysa onlar, anlaşmazlığı sürdürmektedirler:
- 119 Rabbinin rahmet ettikleri dışında onları bunun için yarattı.¹¹⁶ Böylece Rabbinin (şu) sözü tamamlanıp gerçekleşmiştir: “And olsun, cehennemci cinlerden ve insanlardan, onların tümünden dolduracağım.”
- 120 Sana peygamberlerin haberlerinden -kalbini kendisiyle sağlamlaştıracak- doğru haberler aktarıyoruz. Bunda da sana hak ve mü’minlere bir öğüt ve uyarı gelmiştir.
- 121 İman etmeyenlere de ki: “Yapabileceğinizi yapın; kuşkusuz biz de yapacağız.”
- 122 Ve gözleyip durun; gerçekten biz de gözleyip durmaktayız.”
- 123 Göklerin ve yerin gaybı Allah’ındır; bütün işler O’na döndürülür; öyleyse O’na kulluk edin ve O’na tevekkül edin. Senin Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.¹¹⁷

AÇIKLAMA

115. Bu ibarede, 25-99. ayetlerde sözü edilen toplumların çöküşlerindeki gerçek sebebe, gayet öğretici bir tarzda işaret edilmektedir. Bu toplumların tarihlerini gözler önüne seren Allah, yalnızca onların değil, daha önceki kavimlerin de çöküş sebebi olarak aynı şeyi gösterir:

Allah onlara lütfunu bağışlar da, onlar bunu kötüye kullanır ve ülkelerinde fesat çıkaracak denli refahlarıyla sarhoş olurlar. Bu şekilde maşerî vicdanları da öylesine fesâda uğrar ki, içlerinde kötülükten men edecek hiç kimse kalmaz. Belki birkaç doğru insan kalmış olsa da sesleri çok zayıftır ve onları kötülükten alıkoyamaz. Bunun sonucu olarak kötülük öylesine şedîd bir hal alır ki, artık azabın gelmemesi için hiçbir sebep kalmamıştır. Yoksa Allah, kullarına düşmanlık beslemez; sâlih ameller işleyip duruyorlarken, sebepsiz yere zulmetmez onlara.

Bunlar üç şeyi vurgulamak için zikredilmektedir.

a) İnsanları kötülükten sakındıracak, iyiliği tavsiye edecek birtakım kimselerin bulunması gerekmektedir. Zira Allah yalnızca iyiliğe razıdır; kötülüğü ise ancak iyiliğin egemen olduğu veya belli bir potansiyele sahip olduğu sürece müsâmahe eder. Fakat içinde hiç iyi insan kalmadığı, yalnızca mücrimlerin yaşadığı, veyahut iyilerin bulunduğu; fakat etkinliklerinin son derece az olduğu, hiç kimsenin bunlara kulak vermediği, kısaca manevî çöküntüye doğru atbaşı giden bir topluluk o kaçınılmaz âkabeti, yani Allah'ın azâbını çağırmış demektir.

b) Kendileri sâlih ameller işlemeye çalışan birkaç kişi dışında herkeşe ve her şeye müsâmahe eden bir toplum kendi fermanını imzalamış ve helâkını davet etmiş demektir.

c) Bu pasajdan anlaşıldığına göre, bir toplumun kaderi, o toplum içindeki sâlihlerin etkinliğine bağlıdır. Eğer bir topluluk içinde kötülüğü ve bâtılı defedip hakkı ve adâleti tesis etmeye gücü yetecek sayıda sâlih kişi bulunuyorsa genel azap, bir ıslâh fırsatı tanımak için o topluluktan kaldırılır. Diğer taraftan, eğer sâlih kişiler böyle bir ıslâh girişimi için yeterli sayıda değilseler, topluluk onlara müsâmahe etmiyor ve ıslâh girişimlerine izin vermiyorsa, o zaman topluluk kendi helâkini hazırlamış demektir. Çünkü artık değersiz bir topluluk olduğunu bizzat kanıtlamıştır ve varolması için hiçbir haklı sebebi kalmamıştır. (Daha fazla açıklama için bkz. Zâriyât, an: 34).

116. Bu ifade, önceki ayette geçen inkârcı toplumların yok edilmesi kuralının takdire aykırı olduğu itirazına bir cevap teşkil etmektedir. İtiraz şudur: "Niye bu topluluklar içlerinde yeterli sayıda sâlih kimse yok diye cezalandırılınsınlar? Niye Allah o toplum için yeterli sayıda sâlih insan yarat-

mıyor?” Allah bu itirazı şu şekilde cevaplandırmaktadır: Allah, insanoğlunu, nebâtî ve hayvânî hayatta olduğu gibi sabit bir döngüyle sınırlamak istemez. Eğer istemiş olsaydı, insanoğlunu imana çağırmak için kitaplar ve peygamberler göndermesine gerek kalmazdı. Bu durumda herkes mü'min ve müslüman doğar; ne bir kâfir, ne bir asi kalırdı. Fakat Allah, istediği yolu seçip izlesin diye insanoğluna seçme özgürlüğü tanımayı murad etmiştir.

Onun iki yolu da, hem Cennet hem Cehennem yolunu da açık bırakmasının ve hem bireye, her topluma, bu iki yoldan birini seçme ve izleme fırsatı tanımasının nedeni budur. Bu seçimi tam bir özgürlük içinde yapacak ve seçtiği yolda sarf ettiği sa'y ve gayretin karşılığını bulacaktır. Allah'ın koyduğu bu çerçeve, meselenin irade özgürlüğü, iman/küfür tercihi üstünde temellendiğini açıkça göstermektedir. İşte bu yüzden Allah, illâ da sapık yollarda yürüyeceğim diyen bir toplumu hidâyete zorlamaz. Yani Allah'ın koyduğu şema, böyle bir toplumun tasarı ve uygulamalarına müdahale etmez. Eğer toplum potasında mücrim, zâlim ve fâsik bir halk oluşturmaya karar vermiş ve düzenlemelerini bu karara göre gerçekleştireyorsa, Allah doğumlardan, o toplum için gerekli bir “sâlih kimseler tahsisâtı” ayırmaz. Her toplum kendini iyi ve kötü insanlardan teşekkül ettirmede özgürdür. Ve eğer bir toplum, topluca sapık yolu izlemeye karar vermiş, bünyesinde de hakikatı yükseltmek isteyecek sâlih kimselerin yetişmesi için daracık bir gölge bırakmışsa, Allah o toplumu illâ da hak yolu takip edeceksin diye zorlamaz; istediği yolu, sonuçlarına katlanmak şartıyla istediği gibi seçip, istediği şekilde izlemesini ister. Buna karşılık Allah, uğrunda yeterli sayıda hakikat davetçisi yetişen ve kolektif sistemi içinde bunların ıslâh ve tezkiye gayretlerine imkân tanıyan toplumlardan rahmetini esirgemez. (Daha fazla açıklama için, bkz. En'am. an: 24)

117. Sûrenin sonunda Allah, küfrün savunucularını uyarmakta ve mü'minleri yüreklendirmektedir: “Allah, İslâm ile küfr arasındaki çatışmada her iki grubu da yakından izlemektedir. Kadir-i Mutlak, kendi mülkünde ne olup bittiğinin tamamen farkındadır. O her şeyi tam bir hikmetle izlemekte ve murâkabe etmektedir. İslah çalışmalarında bulunanları keremiyle ödüllendirecek, sa'y ve gayretlerini asla zayi etmeyecektir. Ve her ne kadar fesâd çıkararlara, müsâmaha ediyor, onlara mühlet veriyorsa da, onları mutlaka muâheze edecek, yargılayacaktır. Çünkü onlar hakikat erlerine zâlimce eziyet ediyorlar, yeryüzünde fesat çıkarıyorlar ve ıslâh çabası içinde olanların önüne ellerinden gelen engeli koyuyorlar. Tüm bunları Allah biliyor; günahkârlar yaptıklarının bedelini mutlaka ödeyecekler, gerçek mü'minlerse eninde sonunda felâha ulaşacaklardır.”

YÛSUF SÛRESİ

GİRİŞ

Ne Zaman ve Niçin Nâzil Oldu?

İçinde söz konusu edilen olaylar gösteriyor ki, bu sûre Rasûlullah'ın (s.a.) Mekke'deki son dönemi esnasında, yani Kureyş'in kendisini öldürme, sürme veya hapsetme planları tasarladığı sırada nâzil olmuştur. O dönemde birtakım kâfirler (muhtemelen tahrikçi Yahudiler) bir soru atmışlardı ortaya: "İsrâiloğulları niçin Mısır'a gitti?" Bu sorunun ortaya atılma nedeni, Yahudilerin bu hikâyeden haberdar olmamaları, geleneklerinde böyle bir rivayetten söz edilmiyor olması ve Rasûlullah'ın da (s.a.) daha önce bu hikâyeden ima yollu da olsa hiç söz etmemiş olmasıydı. Dolayısıyla bu soruya tatmin edici bir cevap veremeyeceğini yahut kaçamak karşılıklar vereceğini ve ardından cevabı birtakım Yahudilerden soruşturacağını ummuşlardı. Böylece güya tüm foyası meydana çıkmış olacaktı. Fakat tüm umutlarının aksine, işler tersine döndü ve Allah, Hz. Yûsuf'un (a.s.) tüm kıssasını elçisine vahyetti ve o da kıssayı oracıkta irşâd etti. Bu durum Kureyş'i müthiş biçimde şaşırtmıştı; çünkü yalnız kafalarındaki şemalar alt üst olmakla kalmıyor, aynı zamanda şu uyarıya maruz kalıyorlardı: "Eğer sizler de bu Rasûl'e, Yûsuf'a kardeşlerinin davrandığı gibi davranırsanız, sonunuz onlarınki gibi olur."

Vahyediliş Amacı:

Yukarıda söylenenlerden, bu sûrenin iki amaç için vahyedildiği ortaya çıkıyor:

Birinci amaç: Hz. Muhammed'in (s.a.) risâletine delil getirmekti. Üstelik bu delil bizzat muhâlifleri tarafından istenmekteydi. Ve böylece onun bilgisinin kulaktan dolma değil, vahiyile edinilmiş bilgi olduğu ortaya konmuş olacaktı. Zaten bu durum giriş ayetlerinde açıkça zikredilmekte ve sonuç bölümünde de yeterince açıklanmaktadır.

İkinci amaç, sûrenin muhtevasını Kureyş'in durumuna uygulamak ve Rasûlullah'la (s.a.) aralarındaki savaşı eninde sonunda kaybedecekleri konusunda onları uyarmaktı. Çünkü onlar da, tıpkı kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a (a.s.) yaptıkları gibi kardeşleri Rasûlullah'a (s.a.) eziyet ediyorlardı. Böylece Kureyş'e dolaylı yoldan işledikleri kötü fiillerinin, tıpkı Hz. Yûsuf (a.s.) meselesinde kardeşlerinin -O'nu kuyuya attıktan sonra bile- başarısızlığa uğraması gibi hüsrânla sonuçlanacağı anlatılmış oluyordu. Bu böyledir; çünkü Allah'ın iradesinin önüne geçecek hiçbir güç yoktur. Nitekim, tıpkı Hz. Yûsuf'un (a.s.) önünde kardeşlerinin boyun bükmesi gibi onlar da bir gün helâk etmeye çalıştıkları kardeşlerinden af dileyebileceklerdir. Bu 7. ayette açıkça belirtilmiştir. "And olsun Yûsuf ve kardeşlerinin kıssasında, Kureyş arasından soranlar için ayetler vardır."

Bu kıssayı mevcut çatışmaya uygulamak sûretiyle Kur'ân, daha sonraki on yıl içinde cereyan edecek olayları da açık seçik haber vermiş oluyordu. Bu sûrenin nüzûlünden henüz iki yıl geçmişti ki Kureyş, Hz. Yûsuf'un kardeşleri gibi Rasûlullah'ı (s.a.) öldürmeye azmetti ve bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) yine Hz. Yûsuf'un (a.s.) Mısır'a gidip orada bir güç kazanması gibi, Mekke'den Medîne'ye göç etmek zorunda kaldı ve benzer bir güç kazandı. Yine, sonuçta Kureyş, tıpkı kardeşlerinin Hz. Yûsuf'un (a.s.) huzurunda boyun bükmeleri gibi Rasûlullah'ın (s.a.) önünde boyunlarını bükmüşlerdi. Kardeşleri Yûsuf'a: "Bize lütfet; zira, Allah bağışta bulunanları cömertçe ödüllendirir" (ayet, 88) dediklerinde, Hz. Yûsuf (a.s.), onları bağışlamış -ve her ne kadar onlardan intikam alabilecek güçteyse de- onlara şöyle demişti: "... Bugün sizin için bir yargılama yoktur. Sizi Allah affetsin. O merhametlilerin en merhametlisidir." (Ayet, 92). Aynı olay Mekke'nin fethinden sonra Hz. Muhammed (s.a.) ile O'nun huzurunda bîçâre duran Kureyş arasında cereyan etmişti. Rasûlullah (s.a.) da intikam almak için gerekli güce sahipken bunu yapmadı. Onlara: "Size şimdi ne yapacağımı sanıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Sen kerim bir kardeşsin; kerim bir kardeşin oğlusun" deyince, onları şu sözlerle bağışladı: "İstirhâmınıza, Yûsuf'un kardeşlerine verdiği karşılığın aynısını veriyorum. Bugün sizin için bir yargılama yoktur, bağışlandınız".

Konusu ve Konuyu Ele Alış Biçimi:

Dahası, Kur'ân-ı Kerim bu kıssayı yalnızca bir anlatı olarak sunmakla kalmayıp, onu aşağıdaki şekillerde bir tebliğ aracı olarak da kullanmıştır.

Anlattıkları boyunca Kur'ân, İbrâhim, İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf'un (a.s.) inandığı dinin Hz. Muhammed'inkiyle (s.a.) aynı olduğunu ve hepsinin çağırdığı mesajın Hz. Muhammed'inkiyle (s.a.) aynı mesaj olduğunu açıklığa kavuşturmuştur.

Sonra, Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf (a.s.) karakterleri, Yûsuf'un kardeşleri, ticaret kervanındakiler, devlet ricâli, Mısır azizi, onun zevcesi, Mısır'ın "sosyetik bayanları"yla çalışmakta idi. Bu durum okuyucunun önüne kendiliğinden şu meseleyi getirmektedir: "Allah'a ibâdete ve âhîret hesabına dayalı İslâm'ın şekillendirdiği ilk karakterlerle; dünyaya tapmaya, Allah'ı ve âhireti hiçe saymaya dayalı küfrün ve 'cehâlet'in şekillendirdiği ikinci karakterleri karşılaştırın ve hangisini tercih edeceğinize kendiniz karar verin."

Kur'ân bu kıssayı, bir başka gerçeği daha gündeme getirmek için kullanmaktadır: Allah ne dilerse o olur; insan hiçbir karşı-planla O'nun stratejisini (mekr) altedemez; olmasını engelleyecek yahut oluşumunu değiştirecek herhangi bir önlem alamaz. Aksine, hep olan odur ki, insan kendi amacı için devreye soktuğu ve kendi amacına hizmet edeceğine inandığı birçok vâsitanın sonunda kendi amacı aleyhine işlediğini, ilâhî amaca hizmet ettiğini anlayıverir. Hz. Yûsuf'un kardeşleri onu kuyuya attıkları zaman, alınabilecek en köklü tedbiri aldıklarını düşünüyorlardı. Oysa aslında Hz. Yûsuf'u (a.s.) Mısır'a yönetici yapacak olan ilâhî planın yolunu döşemekteydiler ve sonunda onun huzurunda boyun bükceklerdi. Aynı şekilde Azîz'in karısı da intikam almak düşüncesiyle Hz. Yûsuf'u (a.s.) zindana göndermişti; fakat aslında ona, Mısır'ın yöneticisi olma fırsatını sağlamış olmaktaydı ve sonunda kendi apaçık günahını itiraf etmenin utancını yaşayacaktı.

Ve bunlar, Allah'ın yüceltmek istediği kimseyi düşürmek için, tüm dünyanın birleşse de başarılı olamayacağını isbatlayan münferid örnekler değildir. Yine, Hz. Yûsuf'u (a.s.) "halletmek" için kardeşlerinin baş vurduğu "güvenilir ve etkili" vâsıtalara, Allah tarafından Hz. Yûsuf'un (a.s.) başarısı, kardeşlerininse zillete düşmesi yolunda kullanılmışlardı. Buna karşılık, eğer Allah birinin düşmesini dilemişse, ne kadar etkili olursa olsun hiçbir vâsıta bu dileğe karşı duramaz; hatta onun düşüş ve çöküşüne, bu vâsıtalara kullananların zelil oluşuna katkıda bulunurlar.

Ötesi, bu kıssada Allah yolunu izlemek isteyenler için de çeşitli dersler ihtivâ etmektedir. Kıssanın öğrettiği ilk ders, ilâhî yasanın çizdiği sınırlar

içinde kalan bir kimsenin amaç, hedef ve vâsıtalarıyla başarılı olması ya da olmamasının tümüyle Allah'a kalmış bir şey olduğudur. Dolayısıyla temiz amaçları öngörmüş, meşrû vâsıtalara başvurmuş, fakat başarılı olamamış bir kimse, en azından rezâlet ve zilletten korunmuş olacaktır. Oysa aşağılık bir amacı öngörmüş ve amaca ulaşmak için de gayri meşrû vâsıtalara başvurmuş bir kimse, yalnızca âhirette rezil rûsvay olmakla kalmayacak, aynı zamanda bu dünyada da rezil ve zelil olmanın riskini göze alacaktır.

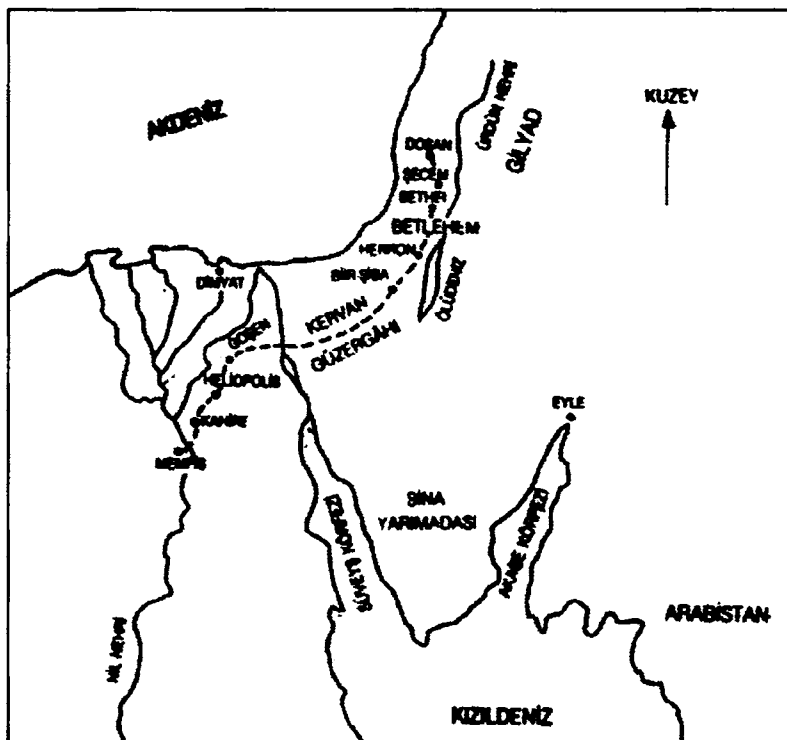
Kıssanın öğrettiği ikinci ders şudur: Hakikat ve adâlet adına gayret gösterenler, Allah'a güvenenler ve tüm işlerinde O'nu vekil bilenler, O'ndan yardım ve teselli alırlar. Bu, kendilerine, düşmanları karşısında cesaret ve güven sağlar; güçlü düşmanların korkunç vâsıtalarıyla burun buruna geldikleri zaman moralleri bozulmaz. Görevlerini korkusuzca yerine getirirler ve sonucu Allah'a havâle ederler.

Fakat bu kıssanın öğrettiği en büyük ders, bir mü'minin gerçek İslâmî niteliklerle bezenmesi ve hikmetle donanması halinde, sırf bu niteliklerin gücüyle tüm bir beldeyi fethedebileceğidir. Hz. Yûsuf (a.s.), bunun şahika bir örneğini teşkil edecek şekilde saf ve yüksek karakterli bir kimsenin en olumsuz şartlar altında bile başarılı olabileceğini bizzat göstermiştir. Hz. Yûsuf (a.s.) Mısır'a gittiği zaman, sadece on yedi yaşında bir delikanlıydı; yalnız ve garibdi; ayrıca hiçbir tedârîki yoktu. Olmadığı gibi burada bir köle olarak satılmıştı. -Ve ayrıca bu dönemdeki kölelerin içinde bulunduğu korkunç şartları her tarih öğrencisi bilir-. Dahası sonra bir iftiraya uğrayıp süresiz zindana atılmıştı. Fakat bu zorlu dönemi boyunca bir kez olsun, sonunda kendisini ülkenin en üst düzey yetkilisi yapacak olan ahlâkî ve imânî niteliklerinden asla vazgeçmedi.

Tarihî ve Coğrafi Arka Plan

Şu tarihî ve coğrafi ayrıntılar kıssayı anlamamıza yardım edecektir: Hz. Yûsuf (a.s.), Hz. Ya'kûb'un (a.s.) oğlu Hz. İshâk'ın (a.s.) torunu, Hz. İbrâhim'in (a.s.) de büyük torunudur. Kitab-ı Mukaddes'e göre (Kur'ân'da zikredilenler de bu rivayeti teyid eder), Hz. Ya'kûb'un (a.s.) dört hanımından olma on iki oğlu vardı. Hz. Yûsuf (a.s.) ve küçük kardeşi Bünyamin bir karısından, kalan on oğlu da diğer hanımlarından olmaydı. Hz. Ya'kûb (a.s.), babası Hz. İshâk'ın, ondan evvel de Hz. İbrâhim'in (a.s.) yaşadığı ve Shechem(*) denen yerde kendine bir arazi parçası edindiği Hebron (yani el-Halil)'da yerleşmişti.

(*) Filistin'in Nablus şehrinin 2 km. doğusunda yer alan ve günümüzde Balâte'l-Beled (Tell Balatan) diye bilinen antik bir şehir.)

HARİTA - VIII

Yûsuf (a.s)'un kıssası ile ilgili harita.

Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarına göre Yûsuf (a.s.) yaklaşık M. Ö. 1906'da doğmuştu ve kendisi ile ilgili kıssanın başlangıcı M.Ö. 1890 dolaylarında vukubulmuştu. Yani rüyayı gördüğünde ve kuyuya atıldığında on yedi yaşındaydı. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a dayalı rivayetlere göre kuyu, Shechem'in kuzeyindeki Dothan yakınındaydı ve onu kuyudan çıkaran kervan, (öte Ürdün'deki) Gilead (Cel'âd)'dan gelip Mısır'a gitmekteydi.

Mısır'ı yöneten 15. hânedân tarihte Hyksos kralları olarak bilinir. Hyksos'lar Arap ırkındandı ve M.Ö. 2000 yıllarında Suriye-Filistin'den göç edip Mısır'a gelmişler ve ülkeyi ele geçirmişlerdi.

Arap tarihçileri ve Kur'ân yorumcuları, onlara Amalik adını vermişlerdir ve bu, Mısır bilimciler (egyptologist) tarafından yapılan yakın tarihli araştırmalarla da teyid edilmiştir. Hyksos'lar ülkede hüküm süren iç kargaşayı fırsat bilip kendi krallıklarını kurmuş istilâcılardı. Hz. Yûsuf'un (a.s.) iktidara gelişi ve ardından İsrâiloğulları'nın Mısır'ın en münbit bölgesine yerleşmeleri konusunda hiçbir zanna mahal olmayışının nedeni budur; elde ettikleri güç ve etkinlik, onların Mısır'ı istilâ eden yabancılarla aynı ırktan oluşuyla ilgiliydi.

Hyksos'lar M. Ö. 15. yy.'ın sonuna dek Mısır'da hüküm sürdü ve uygulamada tüm güçler İsrâiloğulları'nın elinde kaldı. Kur'ân bu olaya Mâide Sûresi'nin 20. ayetinde atıfta bulunur: "Allah içinizden peygamberler çıkardı ve sizi yöneticiler eyledi". Sonra bu hânedânı alaşağı eden büyük bir ulusalcı ayaklanma başgösterdi ve yaklaşık 250.000 Amalikalı ülkeden sürüldü. Bunun sonucu olarak, oldukça mutaassıb bir Kıptî hânedânı iktidarı ele geçirdi ve Amalikalılarla ilgili her şeyi kökünden kazıdı. Daha sonra da Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kıssasında zikredilen İsrâiloğulları'na toplu zulüm hâdisesi başladı.

Ayrıca Mısır tarihinden, Hyksos krallarının Mısır'ın geleneksel tanrılarını kabul etmediğini ve bu yüzden de dinlerini Mısır'da yaymak için Suriye'den kendi ilâhlarını ithâl ettiklerini öğreniyoruz. Kur'ân'ın, Hz. Yûsuf'un çağdaşı olan kralı "firavun" diye anmasının nedeni budur. Zira bu unvan, Mısır'ın kendi özgün dinleriyle bağlantılı bir ünvandı ve Hyksoslar da bu dine inanmıyorlardı. Fakat Kitab-ı Mukaddes, bu krala yanlış bir tesmiye ile "Firavun" demektedir. Öyle görünüyor ki, Kitab-ı Mukaddes yazarları tüm Mısır krallarının "firavun" olduklarını sanmaktaydılar.

Karşılaştırmalı Kitab-ı Mukaddes ve Mısır tarihi üzerine çalışan modern araştırmacılar, Hyksos Kralı Apophis (Apep)'in, Hz. Yûsuf'un (a.s.) çağdaşı olan kral olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.

O devirde Memphis, Mısır'ın başkentiydi. Bu kente ait kalıntılara Kahire'nin güneyinde, 14 mil mesafedeki Nil kıyısında rastlanmaktadır. Hz. Yûsuf (a.s.) buraya getirildiğinde 17-18 yaşlarındaydı.

Azîz'in yanında iki-üç yıl, zindandaysa sekiz-dokuz yıl kaldı; Mısır'a yönetici olduğunda otuz yaşındaydı ve iktidarda seksen yıl tek başına kaldı. İktidarının dokuzuncu ve onuncu yılında, babası Ya'kûb'a (a.s.) kendisi ve tüm aile fertlerinin Filistin'den Mısır'a gelmeleri için haber yolladı. Kitab-ı Mukaddes'e göre, onları Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yaşadığı Goshen bölgesine yerleştirmiştir. Yine Kitab-ı Mukaddes'e göre, Hz. Yûsuf (a.s.) ölmeden önce akrabalarından şu yemini almıştı: "Bu ülkeden atalarınızın ülkesine döndüğünüzde, kemiklerimi alıp beraberinizde götüreceksiniz." Sonra öldü. Öldüğünde yüz on yaşındaydı. Akrabaları da kendisini mumyaladılar.

Her ne kadar Kur'ân'da anlatılan Yûsuf kıssası, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'la ayrıntılara indikçe farklılaşıyorsa da, üçü de temel öğelerde ittifak halindedirler. Biz de bu farklılıkları gerektiği yer ve zamanda açıklayıcı notlarımızla izaha çalışacağız.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
 لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا
 أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ
 الْغَفْلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ
 كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَبْنَىٰ لَا
 تَقْضُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ
 لِلْإِنْسَنِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâm, Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir.
- 2 Gerçekten biz, Arapça bir Kur'ân¹ olarak indirdik, O'na akıl erdirir-siniz² diye.
- 3 Biz bu Kur'ân'ı sana vahyetmemizle, en güzel kıssaları gerçek bir ha-ber (kıssa) olarak sana aktarmaktayız; oysa sen, daha önce bundan haberi olmayanlardandın.³
- 4 Hani Yûsuf babasına: “Babacığım! Gerçekten ben (rüyamda) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde etmekteilerken gör-düm” demişti.
- 5 (Babası) demişti ki: “Oğlum! Rüyanı kardeşlerine anlatma; yoksa onlar sana bir tuzak düzenlerler.⁴ Çünkü şeytan, insan için apaçık bir düşmandır.”

AÇIKLAMA

1. Arapça “قرآن” (okumak) kelimesi “قرأ” fiilinin masdar şeklidir.

Arapça'da bir fiilin masdar şekli, bir şeyin ya da şahsın ismi olarak kullanılırsa, o fiile ait en mükemmel nitelik ve anlamların o şeye (ya da şahsa) hamledildiğine delâlet eder. Bu kitab da "Kur'ân" olarak isimlendirilmiştir; böylece kelime delâlet ettiği Kitab'a ilişkin çok ve tekrar tekrar okunduğu anlamını verir.

2. Bu, Kitabın yalnızca Araplara indirildiği anlamına gelmez. Anlatmak istediği sadece şudur: "Ey Arap topluluğu! Kur'ân'ın mükemmelliğini anlamalısınız; bu mükemmellik O'nun ilâhî vahiy olduğunun apaçık delilidir; sizin dilinizle indirildi ve artık anlamadığınızda, yabancı bir dille indirildiğine dair hiçbir mazeret ileri süremezsiniz."

Bazı kimseler yanlış bir şekilde bu ayete, kitabın Arap olmayanlara değil, yalnızca Arap çölüne indirildiği yolunda bir anlam verirler. Dolayısıyla Kur'ân'ın tüm insanlığa bir hidâyet (kılavuz) olarak gönderilmediğini ileri sürerler. Fakat bu, Kur'ân'ı gerçek anlamıyla kavramayanların temelsiz bir iddiasıdır ancak. Gayet açıktır ki, bir kitap evrensel bir kılavuz olması durumunda bile, belli bir dilin kelimelerini kullanmak durumundadır. Böyle olmalı ki, o dili konuşan insanlar kitabın öğretilerini anlayabilsinler ve mesajı diğer insanlara iletebilsinler. Bir harekete dair mesajın evrensel ölçüde yaygınlaşmasının tek doğal biçimi budur.

3. Bu ayet, dolaylı biçimde Mekke kâfirlerine seslenmekte ve Rasûl'ün Mısır'da İsrâîloğulları'nın yerleşmesine dair bir kıssa hakkında hiçbir şey bilmediğini; ancak bunun hakkında Allah'tan gelen vahiyle haberdar olduğunu vurgulamaktadır. Böyle bir görüş kaçınılmazdı; zira, bu sürenin önsözünde de zikredildiği gibi, kâfirler bu meseleyi aniden ortaya atarak, Hazreti Muhammed'i (s.a.) imtihandan geçirmek ve (güya) "gerçek yüzünü teşhir etmek" istiyorlardı. Bu girişim bu ayetlerle karşılandı: "Ey Muhammed! Onlara de ki: Bundan önce İsrâîloğulları'nın Mısır'a yerleşmesi hakkında hiçbir malûmâtınız yoktu ve şimdi bu olayla ilgili bizden indirilmiş vahyî bir bilgi karşısındasınız."

4. Rüyanın anlamı gayet açıkken, Hz. Ya'kûb (a.s.) rüyayı işittiklerinde on üvey kardeşinin Hz. Yûsuf'a kıskançlıklarından ötürü daha da hasmâne tavır alacaklarından korkmuştu; bu yüzden Hz. Yûsuf'a rüyasını diğer kardeşlerine anlatmamasını tenbihledi. Çünkü biliyordu ki, kardeşleri bir peygamberin oğullarına yakışmayacak karakterdeydiler ve bu yüzden Hz. Yûsuf'a karşı her türlü kötülüğü rahatça yapabilirlerdi. Rüyada geçen "güneş", Hz. Ya'kûb'du; "ay" eşiydi (yani Yûsuf aleyhis-selamın üvey annesi); "on bir yıldız" da on bir kardeşiydi.

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ
قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾ لَقَدْ كَانَ فِي
يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ ءَايَاتٍ لِّلْسَائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالَ لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ
أَحِبُّ إِلَيَّ أَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾

- 6 “Böylece Rabbin seni seçkin kılacak,⁵ sözlerin yorumundan (kaynaklanan bir bilgiyi)⁶ sana öğretecek ve daha önce ataların İbrâhim ve İshâk’a (nimetini) tamamladığı gibi, senin ve Ya’kûb ailesinin üzerindeki nimetini tamamlayacaktır. Hiç şüphe yok, senin Rabbin, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁷
- 7 And olsun, Yûsuf ve kardeşlerinde soranlar için ayetler (ibretler) vardır.
- 8 Onlar şöyle demişti: “Yûsuf ve kardeşi⁸ babamıza bizden daha sevgilidir; oysaki biz, birbirini pekiştiren bir topluluğuz. Gerçekte babamız, açıkça bir şaşkınlık içindedir.”⁹

AÇIKLAMA

5. Yani “onu peygamberlikle lütuflandıracak”.

6. Metinde geçen Arapça “تأويل الاحاديث”, genellikle anlaşıldığı gibi yalnızca “rüyaların yorumu” demek değildir; daha kapsamlı bir anlama sahiptir: “Allah sana hayatın problemlerini anlama ve onlara çözüm bulma yeteneği bahşedecek; sana her şeyin hakikatına ulaştırıcı bir görüş ih-sân edecek.”

7. Burada şunu belirtmeden geçemeyiz ki, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’a göre, Hz. Ya’kûb’un (a.s.), Hz. Yûsuf’un (a.s.) rüyasını yorumlaması bundan çok farklıdır: “Sonra onu (rüyasını) babasına ve kardeşlerine anlattı. Ve babası O’nu azarladı ve şöyle dedi: Bu gördüğün ne biçim rüya? Ne yani! Ben, annen ve kardeşlerin bu dünyada sana secde mi edeceğiz gerçekten?” (Tekvîn: 37, 10). Azıcık bir düşünme bile bir kimseyi şu sonuca ulaştırmaya yeter: Hz. Ya’kûb’un (a.s.) Kur’ân’da zikredilen tepkisi, kendisinin yüksek bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir

ve bu karaktere Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da rastlamak mümkün değildir. Kaldı ki, Hz. Yûsuf (a.s.) herhangi bir şahsî hırsa kapılmamış, yalnızca rüyasını anlatmıştı. Eğer rüya sâdık idiyse, şüphesiz ki Hz. Ya'kûb (a.s.) onu sâdık olduğuna inanarak yorumlayacaktı. Dolayısıyla oğlunu azarlaması için hiçbir sebep yoktu. Zira besbelli ki rüya, oğlunun bir gün gelip yükseleceği yolundaki bir tutkusunu değil, Allah'ın isteğini dile getiriyordu. Bu durumda bırakalım bir peygamberi, aklı başında herhangi bir adamdan, bu tür bir durumdan gocunup da böyle bir rüya gördü diye bir kimseyi azarlaması beklenir mi? Ve böylesine asil bir "baba", tutup da kendisine gelecekteki büyüklüğünü haber veren öz oğlundan sâdık bir rüya anlatmasının "günah"ını, acılı ve iğneleyici sözlerle çıkarır mı?

8. Bu kardeş Bünyamin'di. Bünyamin, Hz. Yûsuf'un (a.s.) küçük öz kardeşiydi ve yaşı Hz. Yûsuf'tan oldukça küçüktü. Anneleri Bünyamin'i doğururken ölmüştü. Hz. Ya'kûb'un (a.s.), bu iki küçük anasız evlâdına özel bir ilgi göstermesinin nedeni buydu. Bunun da ötesinde Yûsuf, doğruluk ve kabiliyette tüm kardeşleri içinde biricikti. Dolayısıyla, Hz. Yûsuf (a.s.) rüyasını kendisine anlattığı zaman, onun gelecekteki büyüklüğünden fazlasıyla emindi; fakat kafasını karıştıran, kardeşlerinin ona karşı besledikleri kıskançlığın, rüyayı öğrendikleri ve kendilerince yorumladıkları zaman nereye varacağı endişesiydi. Zira Hz. Ya'kûb (a.s.), diğer on oğlunun doğru bir karaktere sahip olmadığını biliyordu ve bu durum müteaddid olayda kendini göstermişti. Tabiatıyla onlardan razı değildi. Ancak işin tuhafı şu ki, Kitab-ı Mukaddes kardeşlerinin Yûsuf'a besledikleri kıskançlığa sebep olarak bambaşka şeyler göstermektedir: Güya kardeşleri Yûsuf'a dış biliyorlardı; çünkü "Yûsuf, babasına yanlış bilgi vermekteydi" onlar hakkında.

9. On oğlun kendilerini "ihmal ediyor" gerekçesiyle babalarına karşı belirttikleri "sitemkârâne" tavrın anlamını tamamen kavrayabilmek için, kabile hayatının şartlarını göz önüne almamız gerekir. Kurulu bir devlet düzeni olmadığı için her kabile, diğer kabilelerle yan yana kendi bağımsızlığını sürdürürdü. Apaçık ki, kabile reisinin iktidarı, bütünüyle oğullarının, torunlarının, kardeşlerinin ve yeğenlerinin çokluğuna dayanırdı. Bunlar ailenin mülkünü, şerefini ve hayatını korurlardı ne de olsa. Dolayısıyla kabilenin başını çeken kimse, ailesinin küçük çocuk ve kadınlarından çok, yetişmiş oğullarına eğilim duyardı. Hz. Ya'kûb'da (a.s.) kabilenin başındaydı ve oğulları bu konudaki tercihini kendilerinden yana yapacağı ümidindeydiler. Ne var ki Rasûl (a.s.) başka türlü düşünüyordu. Sitemleri bu yüzdendi. "Öyle görünüyor ki babamız akli dengesini gerçekten yitirmiş. İki küçük kardeşimizi bizden daha çok seviyor. Oysa biz genç ve güçlüyüz ve onun yerini zamanın gerektirdiği en iyi şekilde doldurabiliriz. Bu iki küçük kardeş ise, kendilerini korumaktan acizler."

أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ

أَرْضًا يَخُلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْه فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا يَتَّابَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لِيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

- 9 “Öldürün Yûsuf’u veya onu bir yere atıp bırakın ki babanızın yüzü yalnızca size (dönük) kalsın. Ondan sonra da sâlih bir topluluk olursunuz.”¹⁰
- 10 Onlardan bir sözcü dedi ki: “Eğer (mutlaka bir şey) yapacaksanız, öldürmeyin Yûsuf’u; onu kuyunun derinliklerine bırakıverin de bir yolcu kafilesi onu alsın.”
- 11 (Bu karara vardıktan sonra) “Ey babamız!” dediler. “Sana ne oluyor? Yûsuf’a karşı bize güvenmiyorsun. Oysa gerçekte biz, onun iyiliğini isteyenleriz.”
- 12 “Sen O’nu yarın bizimle gönder; gönlünce gezsin, oynasın. Kuşkusuz biz O’nu koruyup gözetiriz.”¹¹
- 13 Dedi ki: “Sizin O’nu götürmeniz gerçekten beni üzer ve siz O’ndan habersiz iken, O’nu kurdun yemesinden korkuyorum.”
- 14 Dediler ki: “And olsun, biz, birbirini kollayan bir topluluk iken

kurt onu yerse, bu durumda şüphesiz kayba uğrayan (aciz kimseler) oluruz.”

- 15 Nitekim O’nu götürdükleri ve onu kuyunun derinliklerine atmaya topluca davrandıkları zaman, biz de ona (şöyle) vahyettik: “And olsun; sen onlara, kendileri farkında değilken bu yaptıklarını haber vereceksin.”¹²

AÇIKLAMA

10. Bu ibare, hevâlarına kapılan ve fakat bu arada da dinden, itikat-tan bütünüyle kopmak istemeyenlerin psikolojilerini pek güzel yansıtmaktadır. Bu tip insanların nasıl davrandığı belirtilmektedir burada. Böyleleri, bir günaha kıskırtıldıkları zaman ilkin bu fiili işlemeye karar verir ve bir an için itikadının gereklerini bir kenara koyar. Eğer vicdanı kendisini rahatsız ederse, şöyle düşünerek susturur vicdanının sesini: “Aman canım, birazcık sesini kes! Önce yolunda bir engel gibi duran şu günahı bir işleyeyim, sonra tevbe eder, beni görmek istediğin gibi iyi bir insan olurum.” Yûsuf’un kardeşleri de işte bu tip insanlardı. Vicdanlarının sesini susturup şöyle düşünmüşlerdi: “Yolumuzun üstündeki şu Yûsuf engelini hele bir kaldıralım, sonra tekrar iyi insanlardan oluruz.”

11. Kur’ân, bu konuda da Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’dan ayrılır. Bu kitaplara göre, kardeşleri Yûsuf’u kendileriyle birlikte göndermesi için Hz. Ya’kûb’a (a.s.) ricada bulunmamışlar; bizzat Hz. Ya’kûb (a.s.) onlardan kardeşleri Yûsuf’u, babalarının sürülerini otlattıkları yer olan Shechem’e götürmelerini istemişti. Apaçaktır ki, hâdisenin Kur’ânî versiyonu tamamen gerçektir. Zira Hz. Ya’kûb (a.s.), sevgili oğlunu onlarla göndermeyi hiç-bir şekilde düşünmezdi. Ağabeylerinin Yûsuf hakkında iyi duygular beslemediğini çok iyi biliyordu ve onu göz göre göre ölüme atamazdı.

12. Arapça “onlar anlamazlar” ibaresi yaklaşık olarak üç anlama gelebilir:

a) Biz Yûsuf’a ihsânda bulunuyorduk, fakat kardeşleri ona vahyedilmekte olduğunu anlamıyorlardı.

b) Bilesin ki, onlar bu günahı, senin bir gün böyle bir duruma ulaşabileceğini hayâllerinden bile geçirmediikleri için işlediler.

c) Bugün günahı işliyorlar, ama yarın başlarına neyin geleceğini bilmiyorlar. Bu meşakkat döneminde Yûsuf’a (a.s.) vahyedildiğine dair Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’da herhangi bir zikre rastlanmıyor. Aksine Talmud’a göre, Yûsuf kuyuya atıldığı zaman bağırmış, ağlamış ve ağabeylerini imdada çağırmıştır. Güya çölden kurtulmanın daha emin yolları yokmuş gibi kuyuya atıldı diye ağlamış, bağırmıştır. Fakat Kur’ân’ın bize çizdiği tablo, Yûsuf aleyhisselâmı, şahsiyetiyle tarihte çok önemli bir rol oynayan kişi olarak resmetmektedir.

وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءَ يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَتَّابَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ
وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتْلَعِنَا فَأكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ
كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ
سَوَّلَتْ لَكُمُ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ
يَبْشُرِي هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّهُ بِضْعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
وَشَرُّهُ بِشَمْنٍ بَخِيسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

- 16 Akşamüstü babalarına ağlar vaziyette geldiler.
- 17 Dediler ki: “Ey babamız! Gerçek şu ki biz gittik; yarışıyorduk. Yûsuf’u da yiyeceklerimizin (veya eşyamızın) yanında bırakmıştık. Fakat onu kurt yemiş. Ama biz doğruyu söyleyenler olsak bile, sen bize inanacak değilsin.”
- 18 Ve üzerine yalandan kan (sürülmüş) olan gömleğini getirdiler. “Hayır!” dedi. “Nefsiniz, sizi yanıltıp (böyle) bir işe sürüklemiş; bundan sonra (bana düşen) güzel bir sabırdır.¹³ Sizin bu düzüp uydurduklarınıza karşı (kendisinden) yardım istenecek olan Allah’tır.”¹⁴
- 19 Bir yolcu kaflesi geldi, sucularını (kuyuya su almak için) gönderdiler. O da kovaşını sarkıttı. “Hey, müjde!.. Bu bir çocuk!” dedi. Ve onu (kuyudan çıkarıp) “ticaret konusu bir mal” olarak sakladılar. Oysa Allah, yapmakta olduklarını bilendi.
- 20 Onu ucuz bir fiyata,¹⁵ sayısı belli (birkaç) dirheme sattılar. Onlar onu pek önemsemediler.

AÇIKLAMA

13. “Sabrun cemîlun” ibaresinin kelime anlamı “güzel sabır”dır. Bu şekil sabır, kişiye, tüm felâket ve meşakkatleri sükûnetle, kendine hâkim biçimde, ağlanıp sızlanmadan yüce ruhlu insanlara yakışır biçimde gö-

güsleme gücü verir.

14. Hz. Ya'kûb'un (a.s.), Hz. Yûsuf'un (a.s.) ölüm haberine gösterdiği tepki de Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da zikredilenden farklıdır. Bu kitaplara göre Hz. Ya'kûb (a.s.), söz konusu kötü haber karşısında alt üst olmuş ve sıradan bir baba gibi davranmıştır. Kitab-ı Mukaddes şöyle diyor: "Ve Ya'kûb elbisesini parçaladı ve çulunu beline doladı. Ve oğlu için yıllarca ağladı." (Tekvîn, 37:34). Talmud ise, acıklı haberi aldıktan sonra kendini kederin kucığına koyverdiğini ve yüzünü yerlere çaldığını söyleyerek Hz. Ya'kûb'un işin aslından haberdar oluşunu reddeder. Güya Ya'kûb: "Vahşi bir hayvan Yûsuf'u parçaladı ve bir daha onu asla göremeyeceğim" diyerek haykırmış ve "Yıllarca Yûsuf için ağlamıştır". (*The Talmud*, H. Polano, sh. 78, 79).

Bu tabloyu Kur'ân'da zikredilenle karşı karşıya getirdiğimizde, Kur'ânî tabloda metanetli ve büyük bir şahsiyetin sergilendiğini görürüz: Hz. Ya'kûb (a.s.), sevgili oğlunun acıklı haberi kendisine ulaşınca, en azından kendini kaybedecek denli alt üst olmamış; ânında meselenin kühüne vararak düşman ağabeylere şöyle demiştir: "Hikâyeniz yalan ve uydurma". Ve bir Rasûl'ün Allah'a duyması gereken emniyet hissi içinde "güzel sabır" örneği sergilemiştir.

15. Her ne kadar Hz. Yûsuf'un (a.s.) kardeşleri tarafından terk edilmesi basit bir mesele idiye de Kitab-ı Mukaddes hikâyeyi iyice dolambaçlı hale getirmiştir. Kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u kuyuya atarak uzaklaşıp gittikleri ortadadır. Daha sonra oraya bir kervan gelmiş, Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkarmış ve onu Mısır'a götürerek satmıştır. Fakat Kitab-ı Mukaddes'e göre ağabeyleri onu bir çukura atmış, sonra İsmâiloğulları'ndan bir grup oraya gelip Hz. Yûsuf'u kendilerine satması için ağabeylerini ikna etmişti (Tekvîn, 37:25-28). Ne var ki Kitab-ı Mukaddes yazarları bu satış anlaşmasını unutmüş; ileride, 36. ayette Hz. Yûsuf'un (a.s.) 28. ayette olduğu gibi İsmâiloğulları tarafından değil, Mısır'da Medyenliler tarafından satıldığını söylemişlerdi. Fakat hâdisenin Talmud versiyonu bundan biraz farklıdır. Talmud der ki: "Medyenliler Yûsuf'u hendekten çıkarıp beraberlerinde götürdüler. Geçip giderlerken, Ya'kûb'un oğulları Yûsuf'u onlarla gördü ve onları kölelerini çalmakla suçladı. Bunun üzerine aralarında öfkeli bir tartışma çıktı. Neredeyse tartışma kanlı bir çarpışmaya dönüşecekti. Sonunda anlaşma sağlandı ve Ya'kûb'un oğulları, kardeşleri Yûsuf'u yirmi gümüş paraya Medyenlilere sattılar. İsmâiloğulları kendisini Mısır'a götürdü ve orada sattı". İşe bakın ki Yûsuf'un kardeşleri tarafından satıldığına dair zikredilen Talmud rivayeti, Müslümanlar arasında hadis mesabesine yükselmiştir. Fakat bu rivayetin, Kur'ân tarafından teyid edilmediğini belirtmek gerekir.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَا مَرْآتِي أَكْرَمِي
 مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ
 فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ
 أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَءَاتَيْنَاهُ
 حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٧﴾

- 21 Onu satın alan bir Mısırlı (aziz,) ¹⁶ karısına: ¹⁷ “Onun yerini üstün tut (ona güzel bak). Umulur ki bize bir yararı dokunur ya da onu evlat ediniriz.” ¹⁸ dedi. Böylelikle biz, Yûsuf’u yeryüzünde (Mısır’da) yerleşik kıldık. Ona sözlerin yorumundan (olan bir bilgiyi) öğrettik. ¹⁹ Allah, emrinde galib olandır; ancak insanların çoğu bilmezler.
- 22 Erginlik çağına erişince, kendisine hüküm ve ilim verdik. ²⁰ İşte biz, iyilik yapanları böyle ödüllendiririz.

AÇIKLAMA

16. Kitab-ı Mukaddes’e göre bu şahsın adı Potifar’dı. Fakat Kur’ân onu yalnızca “el-Azîz” ünvanıyla zikreder. Kur’ân’ın aynı ünvanı, mevkii yükseldiği zaman Hz. Yûsuf (a.s.) için de kullandığına bakılırsa, bu ünvanın Mısır’da oldukça yüksek bir resmî makama delâlet ettiği ortaya çıkar. Zira “azîz” kelimesi, karşı çıkılamayan, itâatsizliğin mümkün olmadığı mukihtir şahıslar için kullanılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’un zikrettiğine bakılırsa, “Azîz”in, Firavun’un özel muhafızı ve nühafız subayı olması gerekir. İbn Cerîr’in zikrettiği Hz. İbn Abbâs hadisi-ne göre Azîz, kralliyet hazine memuruydu.

17. Talmud’a göre, zevcesinin ismi “Zuleikha” (Züleyha)’ydı ve bu kadın Müslüman geleneğinde de aynı isimle tanınır. Müslümanlar arasında dolaşan bazı rivayetlere göre, Hz. Yûsuf (a.s.) onunla daha sonra evlenmiştir; lakin bu rivayetin ne Kur’ânî, ne de İsrâîlî bir temeli yoktur. Aslına bakarsanız, karakteri konusunda kötü bir izlenime sahip olduğu bir kadınla peygamberin evlenmesi onun izzetini zedeler. Bu fikir Kur’ân’daki şu genel hükümle te’yid edilmektedir: “Kötü karakterli ka-

dınlar öyle erkeklere, kötü karakterli erkekler öyle kadınlara. Temiz karakterli kadınlar öyle erkeklere, temiz karakterli erkekler öyle kadınlara..." (Nûr: 26).

18. Potifar'ın, işin başından beri Hz. Yûsuf (a.s.) hakkında çok olumlu bir kanâat beslediğini Talmud ve Kitab-ı Mukaddes de te'yid eder. Talmud'un zikrettiğine göre, o sıralarda Yûsuf on sekiz yaşındaydı ve Potifar onun tahammül ve gösterişinden çok etkilenmişti. Bu yüzden onun asil bir aileye mensub olduğu ve sonra zorla köleleştirildiği sonucuna vardı. Nitekim Medyenliler, onu huzuruna getirdiklerinde şunları söylemişti: "Bu hiç de köleye benzemiyor. Korkarım, bu çocuk memleketinden, yurdundan çalınmış olsun." Potifar'ın Yûsuf'a bir köle gibi davranmayıp aileden biri gibi saymasının nedeni bu olmalıdır. Aynı şekilde Kitab-ı Mukaddes'de şunları zikrediyor: "Ve her işini Yûsuf'un eline teslim etti. Biliyordu ki o bu işin altından kalkar, yediği ekmeği muhâfaza eder." (Tekvîn, 39:6)

19. Bu ayet, Hz. Yûsuf'un (a.s.) üstlendiği resmî makama ait icraatlar için bir süre özel eğitimden geçirildiğini ima etmektedir. O vakte kadar Hz. Yûsuf (a.s.), bir çoban gibi yarı göçebe bir çevre içinde çöl hayatı yaşamıştı. Kuzey Arabistan ve Ken'an'da ne bir yerleşim merkezi vardı, ne de kültür ve medeniyette kayda değer bir ilerleme. Zira buraları yerleşik hükûmete sahip olmayan türlü türlü bağımsız kabileler tarafından mesken edinilmişti. Demek ki Hz. Yûsuf (a.s.), göçebe hayatında kazanılan bu temiz karakteri Ken'an'da edinmiş; üstelik bu karakter İbrâhimî gelenek içindeki iman ve ahlâkla da donanmış olmalıydı. Fakat bu nitelikler, Mısır'ın hükûmet işleri için doğrudan yetmezdi. Çünkü Mısır, dönemin dünyaca tanınmış en kültürlü ve medenî ülkesiydi; bu yüzden böyle bir ülkenin işlerini yönetmek için apayrı bir tecrübe ve eğitimden geçmek gerekiyordu. Her şeye Kadir olan Allah, bu eğitim için gerekli düzenlemeleri yaparak onu Mısır'ın yüksek kademelerinde görevli bir devlet adamının evine gönderdi ve bu devlet adamı (el-Azîz), gerek evi, gerekse mülkü konusunda kendisine tam yetki verdi. Bu durum kendisine kaderini icra etmek için ihtiyaç duyduğu kabiliyetleri geliştirme imkânı verdi ve Mısır Krallığı'nın işlerini yıllar boyu güçlü bir şekilde idare edebilmesi için gerekli tecrübeyi kazandırdı.

20. "O'na hüküm ve ilim verdik" gibi sözlerle Kur'an, ekseriya "Biz O'na peygamberliği ihsân ettik" demek ister. Çünkü Arapça'da "hüküm" kelimesi hem "yargı" hem "otorite" anlamına; "ilim" kelimesi de Allah'ın peygamberlerine doğrudan indirdiği bilgi anlamına kullanılmıştır. Bu durumda metin şu anlama gelir: "Biz ona, halkın işlerinde adâletle hükümlerini diye kudret, iktidar ve bilgi verdik."

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ

فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ
 مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾
 وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنَّ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ
 لَتَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾
 وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ
 قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

- 23 Onun evinde kalmakta olduğu kadın, ondan murad almak istedi ve kapıları sımsıkı kapatarak: “Arzularım senin içindir, gelsene” dedi. Dedi ki: “Allah’a sığınırım. Çünkü o benim efendimdir, yerimi güzel tutmuştur. Gerçek şu ki, zâlimler kurtuluşa ermez.”²¹
- 24 And olsun kadın onu arzulamıştı,²² -eğer Rabbinin (zinayı yasaklayan) kesin kanıt (burhân)ını görmeseydi- O da onu arzulamıştı. Böylelikle biz ondan kötülüğü ve fuhşu geri çevirmek için (O’na delil gönderdik).²³ Çünkü O, muhlis kullarımızdandı.
- 25 Kapıya doğru ikisi de koştular. Kadın onun gömleğini arkadan çekip yırttı. (Tam) kapının yanında, kadının efendisiyle karşılaştılar. Kadın dedi ki: “Ailene kötülük isteyen, zindana atılmaktan veya acıklı bir azabdan başka cezası ne olabilir?”

AÇIKLAMA

21. Mütercim ve müfessirlerin genel görüşü, Hz. Yûsuf'un (a.s.), "rabbî: efendim" sözcüğünü evin efendisi için kullandığı yolundadır. Böyle anlayınca ayet şu anlama gelir: "Efendim bana pek cömert davrandı; evde çok hoş tuttu beni. Bu durumda onun hanımıyla zinâ etmek gibi yakışsız ve hayâsız bir işi nasıl işler, nasıl nankörlük yaparım?" Ne var ki ben, bu ayetin bu şekilde tercüme ve tefsirine şiddetle karşıyım. Her ne kadar Arapça'da "rabb" kelimesinin bu anlamda kullanılışı câri ise de, iki yeter sebepten dolayı burada başka anlamda kullanılmış olmalıdır. Birincisi; Allah'tan başkasını dikkate alarak günah-tan çekinmesi, bir peygamberin izzetine yakışmaz. İkincisi; bir peygamberin Allah'tan başka biri için "rabbim" kelimesini kullanması hakkında Kur'ân'da tek bir örnek yoktur. Hz. Yûsuf'un (a.s.) ilerideki 41., 42. ve 50. ayetlerde Rabbinin Allah olduğunu söyleyerek mesajını saflaştırdığını ve kendi itikadıyla Mısırlılarınkini birbirinden ayırdığını görüyoruz. Diğer insanlar onların rabbleri olabiliyor iken, Hz. Yûsuf'un Rabbi yalnızca Allah'tı. Dolayısıyla ayete başka bir zaviyeden bakmak gerekir. "Rabbî" kelimesi, aynı zamanda "Rabbim" demek olduğuna göre, Hz. Yûsuf (a.s.) "Allah"ı kastetmiş olmalıdır. Hem sonra, neden itikadına ters bir anlamı ihtivâ edecek şekilde "efendim" demek istemiş olsun?

22. "Rabbinin burhânı" demek, Allah'tan gelen ilhâm demektir ki bu ilhâm kendisini, bir kadının tahrikine kapılmanın hiçbir kâr getiremeyeceği şuuruna erdirmiştir. "Bu burhân neydi?" sorusunun karşılığı da, daha önceki ayette zaten geçmektedir: "Rabbim bana karşı bunca ihsânda bulundu. Şu halde ben niye böyle yanlış bir iş yapayım? Zalimler asla felâh bulmaz". Şu halde, gençliğine rağmen Hz. Yûsuf'u (a.s.) bu büyük tahrikten koruyan "ilâhî burhân" anlaşılmış olmalıdır.

"Rabbinin burhânını görmeseydi, Yûsuf da ona meyledecekti" ifadesinin anlamı şudur: Hz. Yûsuf (a.s.) gibi bir peygamber bile, eğer Allah burhânıyla kendisine doğru yolu göstermezse günah-tan korunamayabilir. Şu var ki bu ayet peygamberlerin günaha karşı "bağışıklı" tabiatlarını da açığa çıkarmaktadır. Bu demek değildir ki, peygamberler yanılmaz, hatalı iş yapmaz, günah işlemez, yanlış düşmez. Burada kastedilen şudur: Diğer insanlar gibi peygamber de tutkulara, duygulara ve cinsî isteklere sahip olmasına ve ayrıca günah işleme kabiliyetine sahip bulunmasına rağmen; Hz. Yûsuf (a.s.) öylesine erdemliydi, öylesine Allah'tan

korkmaktaydı ki, kast-ı mahsusla böyle kötü bir niyet asla besleyemezdi; zira kendisine Rabbinden gelen burhân, behimî şehvetinin şuurundan gelen sese galip gelmesini mümkün kılmamıştır. Ve eğer insanî zaafının hilâfına davranmaya güç yetiremeseydi, Allah hemen kendisine vahiy indirir ve O'nu doğru yola sokardı. Çünkü bu hatasının sonuçları yalnızca şahsını bağlamaz, tüm ümmete yansır; zira O'nun önemsiz bir hatası bile başkalarını en korkunç günahlara sevk edebilirdi.

23. “Kendisinden kötülük ve fuhşu uzaklaştıralım diye” ifadesi iki şeyi tazammun eder. Birincisi şudur: “Lütfumuzun nedeni, burhânımızı idrâk etsin ve kendisini gûnahtan sakındırsın diye idi. Çünkü biz kötülük ve fuhşu bu seçilmiş kulunuzdan uzaklaştırmak istedik.” İkinci anlamı daha da derindir; zira bu olay, rûhî eğitimine bir temel hazırlaması bakımından Yûsuf’un hayatında önemli bir yere sahiptir: “Kötülük ve fuhşa karşı bağışıklık kazansın diye onu böyle bir imtihandan geçirmeyi biz istedik. Çünkü bu kışkırtma karşısında, takvâsının kazandırdığı tüm güçleri kullanarak böyle şeylerin gelecekte kendisine hiçbir kazanç getirmeyeceğini anlayacak ve bu bilinç onda güçlü bir karakter oluşturacaktı.” Böyle sıkı bir imtihanın önem ve gerekliliği, o dönem Mısır toplumunun manevî-ahlâkî şartları göz önünde bulundurulursa, apaçık ortaya çıkmaktadır. 30. ayetten 32. ayete şöyle bir göz atınca görürüz ki, genelde kadınlar ve özelde yüksek sosyete “bayanlar”ı, bugün “medenî” Batı’da ve batılılaşmış Doğu’da olduğu gibi, hemen hemen aynı cinsel özgürlüğün sefâsını sürmekteydiler. Allah, Hz. Yûsuf’a (a.s.), efendisinin evinde böyle özel bir eğitimden geçirmenin düzenini kurdu; çünkü, Hz. Yûsuf (a.s.) baştan çıkmış bir toplumda ilâhî misyonunu yerine getirmek, üstelik sıradan bir adam olarak değil, bir yönetici olarak görev yapmak durumundaydı. Yüksek sosyete “bayanları”nın davranışlarından anlaşıldığına göre, bu genç ve yakışıklı köleyi kendilerine çekmek için yapamayacakları şey yoktu. Genç kölenin güzelliği karşısında duydukları hayranlığı açıkça utanç duymaksızın belli etmeleri, evin “hanım”ının da onu tahrik için elinden geleni yaptığını ve yapmaya da devam edeceğini çekinmeden utanmadan itiraf etmesi, sosyete bayanlarının durumunu yeterince sergilemektedir. Böylece Allah, O’nu böyle sıkı bir imtihandan geçirmek sûretiyle gelecekteki bu tür tahriklere karşı direncini artırmakla kalmadı; aynı zamanda, söz konusu bayanların bu konuda herhangi bir başarı kazanma umutlarını da kırmış oldu. Yani bir köleyi baştan çıkaramayanlar, bir yöneticiyi nasıl baştan çıkarabilirler?

قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ
 كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِنْ
 كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا
 رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ
 عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ
 كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾ ۝ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ
 الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي
 ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ
 لَهُنَّ مُتَّكِنًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ
 عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا
 هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

26 (Yûsuf) dedi ki: “Onun kendisi benden murad almak istedi.” Kadının yakınlarından bir şahid şahidlik etti:²⁴ “Eğer O’nun gömleği ön taraftan yırtılmışsa, bu durumda kadın doğruyu söylemiştir; kendisi ise yalan söyleyenlerdendir.

27 Yok eğer O’nun gömleği arkadan çekilip yırtılmışsa, bu durumda kadın yalan söylemiştir ve kendisi doğruyu söyleyenlerdendir.”²⁵

28 Onun gömleğinin arkadan çekilip yırtıldığını gördüğü zaman (kocası): “Doğrusu bu, sizin düzeninizden (biri)dir. Gerçekten sizin düzeniniz büyüktür” dedi.

- 29 “Yûsuf, sen bundan yüz çevir. Sende (kadın) günahın dolayısıyla bağışlanma dile. Doğrusu sen günahkârlardan oldun.”^{25/a}
- 30 Şehirde (birtakım) kadınlar: “Azîz’in karısı kendi uşağının nefsin-den murad almak istiyormuş. Öyle ki sevgi onun bağrına sinmiş. Biz doğrusu onu açıkça bir sapıklık içinde görmekteyiz.” dedi.
- 31 (Kadın) onların düzenlerini işitince, onlara (bir davetçi) yolladı; oturup dayanacakları yerler²⁶ hazırladı ve her birinin eline (önle-rindeki meyveleri soymaları için) bıçak verdi. (Yûsuf’a da:) “Çık, onlara (görün)” dedi. Böylece onlar, O’nu (olağanüstü güzelliikte) görünce, (insanüstü bir varlıkmiş gibi gözlerinde) büyüttüler, (şaş-kınlıklarından) ellerini kestiler ve “Allah’ı tenzih ederiz; bu bir be-şer değildir. Bu, ancak üstün bir melektir” dediler.

AÇIKLAMA

24. Öyle görünüyor ki, evin efendisi manzarayla karşı karşıya geldiğinde, eşinin ev halkından biri kendisine eşlik etmekteydi ve olayı dinlediğinde şu teklifi yapmıştı. “İkisi de birbirini suçluyor ve aralarında ne geçtiğini gören bir şahid de yok. Bu durumda etraftan bir ipucu bularak karar vermeliyiz, Yûsuf’un gömleği olayı aydınlatmak için iyi bir ipucudur.” Açıktır ki, bu, mesele hakkında hükmedebilmek için zekice bir yol-du ve bu yüzden mucizeye de gerek kalmamıştı. Bazı rivayetlere göre bu şahid, beşikte yatan bir çocuktü ve Allah, olayın gerçeğine tanıklık edebilsin, bir delil getirsin diye ona konuşma gücü vermişti (Bkz. Talmud’dan iktibas, Paul Isaac Hersheon, Londra, 1880, sh: 256). Fakat bu rivayet, herhangi bir huccet tarafından te’yid edilmemiştir. Bilakis bu rivayet, israiliyâta dayanmaktadır. Apaçık, sarîh ve makul olan dururken, sahih dururken, sahih olmayan rivayetlere dayalı mucizevî bir yoruma gitmek için hiçbir sebep yoktur; şahid, kadının aile efradından akıllı, tecrübeli biriydi. Öyle ki görür görmez olayın gerçeğini hemen kavramıştır. Kendisinin yargıç olma ihtimali söz konusudur.

25. Öne sürülen delilde şu tazammun ediliyor: “Eğer Yûsuf’un gömleği önden yırtılmışsa, saldırgan olan Yûsuf’tur ve kadın namusunu korumak için mücâdele vermiştir. Yok eğer gömlek arkadan yırtılmışsa, çok açıktır ki, Yûsuf kadından kaçmaya çalışmış ve kadın onun arkasından kuvvetlice çekmiştir.” Bu ipucu başka bir şeyi daha tazammun etmektedir. Şahid, efendisinin dikkatini yalnızca Hz. Yûsuf’un (a.s.) gömleğine çekerken, kadının bedeninde ve elbisesinde şiddet kullanıldığına dair herhangi bir emarenin bulunmadığını da göstermek istemiştir. Öyle ya;

saldıran Hz. Yûsuf olsaydı, kadının bedeninde de, elbisesinde de birtakım işaretler bulunması gerekmez miydi?

25/a. Olayın Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da zikredilişini karşılaştırmalı olarak göstermek faydalı olacaktır.

Kitab-ı Mukaddes şöyle der: “Ve kadın, ‘Benimle gel!’ diyerek O’nun elbisesinden tuttu. (Yûsuf) giysisini kadının elinde bırakarak kaçtı, dışarı çıktı. Kadın O’nun giysisini elinde bırakıp kaçtığını görünce, evin hizmetkârlarını çağırarak ‘Bakın’ dedi, ‘kocam bizi eğlendirsın diye bir İbrânî getirmişti ya bize; benimle yatmayı teklif etti ve ben ağlayıp çığlık atmaya başladım. Sonra bağırıp ağladığımı görünce, giysisini ben de bırakarak kaçıp gitti’. Ve kadın kocası gelinceye dek (Yûsuf’un) giysisini elinde alıyordu. Daha sonra efendi, karısının ‘Senin kölen bana şunları şunları yaptı’ diye anlattıklarını dinledi ve kanı beynine sıçradı. Ve Yûsuf’un efendisi onu alıp kralın mahkûmlarının bulunduğu zindana tıktırdı.” (Tekvîn, 39: 12-16, 19-20)

Yukarıdaki rivayetin beceriksizce düzenlendiği ortadadır. Bu rivayete göre, Hz. Yûsuf’un (a.s.) öyle bir elbisesi varmış ki, asılınca hepsi kadının elinde kalıvermiş. Sonra Hz. Yûsuf (a.s.) elbisesini kadında bırakarak çırılçıplak kaçmış olmalı (!); âdeta kendi cürmüne apaçık delil teşkil etsin diye, elbisesini kadının ellerinde bırakarak(!).

Şimdi de Talmud’a dönelim. Şöyle diyor Talmud: “... suçlamaları dinleyen Potifar, hemen delikanlının şiddetli şekilde kamçılanmasını emretti. Muhâkeme etmeden Yûsuf’a yükledi suçu... Yırtık elbisenin kendisine getirilmesini emrettiler ve yaptıkları tahkikat sonunda Yûsuf’u ‘suçsuz’ ilan ettiler”. (*The Talmud Selections*, H. Polano, sh: 81-82). Besbelli ki bu rivayet de hatalıdır. Çünkü böyle yüksek mevkideki bir kimsenin tutup da kölesinin, karısına tecâvüz edip etmediği davasını mahkemeye getirmesi düşünülemez. Görülüyor ki, hikâyenin Kur’ânî versiyonu onun, sözde oryantalistlerin ileri sürdüğü gibi İsrâîlî bir kaynaktan alınmadığının; aksine, bu muharref rivayetleri tashih edip dünyaya işin hakikatini anlattığının apaçık bir delilidir.

26. Eski Mısırlılar bu tür şölenlerde misafirlerin yaslanması için yastık ve minderler kullanırlardı. Mısır’da ele geçen arkeolojik bulgular buna teyid etmektedir.

Bu şölenlerden, Kitab-ı Mukaddes’te hiç söz edilmez; fakat Talmud’da Kur’ân’dakinden az bir farkla zikredilmiştir. Kur’ân’da anlatılanın tabii, hayata uygun ve ahlâkî dersler veren yönünü ayrıca belirtmeye, Talmud’da ise, bu özelliklerin bulunmadığını söylemeye gerek yok.

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي

لَمُتُّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ ۖ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَّمْ يَفْعَلْ
مَآءَمْرُهُ لَيُسْجَنَ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّغِيرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ
أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ
إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ
كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

- 32 Kadın dedi ki: “Beni hakkında kınadığınız işte budur. And olsun O’nun nefisinden ben murad istedim; O ise, (kendini) korudu. Ve and olsun, eğer O kendisine emrettiğimi yapmayacak olursa, mutlaka zindana atılacak ve mutlaka küçük düşürülenlerden olacak.”²⁷
- 33 (Yûsuf) dedi ki: “Rabbim! Zindan, bunların beni kendisine çağırdıkları şeyden bana daha sevimlidir. Onların kurdukları düzeni benden uzaklaştırmazsan, onlara (korkarım) eğilim gösterir, (böylece) câhillerden olurum.”²⁸
- 34 Böylece Rabbi, O’nun duasını kabul etti ve onların hileli düzenlerini kendisinden uzaklaştırdı.²⁹ Çünkü O, işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

27. Kadının, ihtirasını ilan edip, gayri ahlâkî niyetlerini rahatça açığa vurması, Mısır yüksek sosyete sınıfının ahlâken en aşağı derekeye düştüğünü gösterir. Besbelli ki kadının davet ettiği bayanlar da sosyetenin üst mevkilerine mensub olmalıdır. Aşkına mübtelâ olduğu kimsenin ne kadar genç ve yakışıklı olduğunu göstermek amacıyla, sevgilisini hiç çekinmeden misafirlerinin huzuruna çıkarması, bu gösteride iştirâk edilmeyen hiçbir şeyin olmadığını gösterir. Hoş, davetli bayanlar kadını tekdır etmemişlerdir; fakat öyle görünüyor ki kadının yerine kendileri de olsa aynı şeyi yapacaklarmış. Hepsinden öte, ev sahibesinin açıkça: “Kuşkusuz O’nu kendime râm etmek istedim; ama O benden kurtulmayı başardı. Fakat O’ndan vazgeçecek değilim. Eğer kendisinden istediğim şeyi yapmazsa, O’nu zindana atacağım ve küçük düşenlerden olacak” sözlerinin hayâsızlık ifade ettiğini his-

setmemişlerdi bile. Ayrıca bu, modern Batı toplumunun ve onun batılılaşmış doğulu takipçilerinin kadına “özgürlük” vermekle övünmelerini de haksız çıkarmaktadır. Çünkü bu “ilerleme” yeni bir hâdise değildir. Çünkü bu moda, bundan binlerce yıl önce Mısır’da tüm haşmetiyle yürürlükteydi.

28. Hz. Yûsuf’un (a.s.) bu duasının anlamını tamamıyla kavrayabilmek için, içinde yaşadığı dönemin şartlarını veren zihnî bir tablo çizmemiz gerekecektir. Bu pasajın ışığında, tablonun şöyle bir şey olması gerekiyor: Çiçeği burnunda, yirmi yaşında yakışıklı bir genç var. Zorla köleleştirilip sürülmek sûretiyle Mısır’a getirilmiş. Çöl hayatının kendisine kazandırdığı sağlık ve dinçlikle mücehhez... Talih kendisini, döneminde dünyanın en medenî ülkesinin başkentinde üst tabakadan bir bürokratin evine yerleştiriyor. Gece gündüz içinde yaşamak zorunda olduğu evin hanımı, kendisine âşık oluyor ve O’nu tahrik edip baştan çıkarmaya çalışıyor. Yakışıklılığı kentte dillere destan oluyor ve kentin diğer kadınları da kendisine meylediyorlar. Şimdi, can alıcı durum işte tam buradadır. Her tarafı, kendisini ansızın kuskaca alıp yakalayacak yüzlerce câzib tuzakla çevrilidir. İnsânî duygularını galeyâna getirip, cezbedecek tüm vâsıtalar devreye sokulmuştur. Her gittiği yerde tüm câzibe ve büyüyle bir pusu ve pusunun altında yatan günahla karşı karşıyadır. Tüm pusular O’nu gaflete düşürüp kendi içlerine çekmek için fırsat kollamaktadırlar. Şartlar O’nu günaha teşvik etmektedir hep. Fakat bu muttakî genç adam, başarıyla bu imtihandan geçer; zikre şayân bir nefis murâkabesiyle Şeytan’ın iğvâsından kurtulur. Fakat zikre şayân olan daha önemli bir durum vardır ki, böylesi kışkırtıcı şartlar altında gösterebildiği takvâ örneği, O’nda hiçbir gurur hissi uyandırmaz. Diğer taraftan, Rabbine, kendisini günah tuzaklarından koruması için tam bir teslimiyetle yakarır. Çünkü insanoğlunun bu konudaki ortak zaafını bilmektedir: “Rabbim ben zayıfım; sonunda bu tahriklerin dayanma gücümü aşmasından korkarım. Beni tuzağına çeken bu tür bir günahı işlemektense, zindana girmeyi tercih ederim.”

Aslında bu, Hz. Yûsuf’un (a.s.) eğitimi için oldukça kritik ve önemli bir dönemdi; bu sıkı imtihan o zamana dek kendisinin bile farkında olmadığı bilkuvve (potansiyel) hâlindeki erdemleri bilfiil hale getirmişti. Bütün bunlardan sonra anladı ki, Allah kendisine tevâzuun, sadâkatın, takvânın, izzetin, adâletin, murâkabenin ve rûhî dengenin en mükemmel niteliklerini bahşetmiştir ve O da bu niteliklerini Mısır’da iktidarı ele geçirdiğinde tam tekmil kullanmıştır.

29. Allah, kendisine pusu kuran tüm vâsıtaları etkisiz hale getirmek sûretiyle, Hz. Yûsuf’u (a.s.) onların tuzaklarından uzaklaştırdı. Bu ayetin ihtivâ ettiği bir şey daha vardır: Allah onların tuzak ve tahriklerinden Hz. Yûsuf’u (a.s.) korumak için O’na zindan kapılarını açtı.

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنْدُهُ
 حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي
 أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا
 تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۚ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

- 35 Sonra onlara (Yûsuf'un iffetine ilişkin) delilleri³⁰ görmelerinin ardından, O'nu belli bir vakte kadar kaçınılmaz olarak zindana atmak (görüşü) belirdi.
- 36 O'nunla birlikte iki³¹ genç de zindana girmişti.³² Onlardan biri: "Ben (rüyamda) kendimi şarap sıkıyorken gördüm." dedi. Öbürü de: "Ben de kendimi başımın üstünde ekmek taşıyorken gördüm; kuş da ondan yemekteydi" dedi. "Bunun yorumundan bize haber ver. Doğrusu biz, seni iyilik yapanlardan görmekteyiz."³³

AÇIKLAMA

30. Hz. Yûsuf'un (a.s.) masûmiyeti ve kadınların suçluluğunu açık seçik gördükten sonra, bu skandalın ülke çapında yayılmaması için tek alternatifin kaldığı görüşündeydiler: "Bozuntuya vermemek" için Hz. Yûsuf'u (a.s.) hapsedmek... Fakat sandıkları gibi olmadı; bu hapis gerçekte Yûsuf'un manevî zaferi, Mısır'ın yönetici ve ekâbiri için manevî yenilgi olmuştu. Zamanın geçmesine rağmen Hz. Yûsuf (a.s.) unutulmadı; takvâsı, yakışıklılığı ve sosyete kadınlarının ona âşık oluşu dilden dile dolaştı durdu. Bu yüzden o "çok bilmiş" saraylılar, "hanım"larının yaptıklarını örtbas etmek için Hz. Yûsuf'u (a.s.) hapsedme planlarını uygulamaya koydular ama, kamuoyu varması gerektiği sonuca varmıştı bir kere; çünkü Hz. Yûsuf'un (a.s.) temiz, güçlü ve yüksek bir karaktere sahip olduğunu bilmekteydiler. O'nun zindanı hak ettirecek bir "suç" işlemiği besbelliydi. Hapsedilmişti; çünkü Mısır yöneticileri için hanımlarını kontrol altında tutmanın en kestirme yolu buydu.

Buradan anlaşılıyor ki, hukuka, mahkemeye başvurmadan masûm insanları hapsedmek "medeniyet" kadar eskidir. Günümüzün bazı haysiyetsiz yöneticilerinin de, binlerce yıl önceki Mısır'ın şerîr yöneticilerinden pek bir farkı yoktur. Aralarındaki tek fark, eskilerin halkı "çeşitli slogan-

lar” adına değil, herhangi bir kanûnî dayanağa başvurmada hapsedile-riydi. Buna mukabil onların modern halefleri, bir zulüm işleyecekleri zaman yapmacık dürüstlüğün olmadık biçimlerini sergilemekte-ler. Kendi kanûnî olmayan uygulamalarını haklı göstermek ve kurbanlarını kanûnî şekilde hapsedmek için gayri kanûnî kanunları yürürlüğe koymaktalar. Açıkçasını söylemek gerekirse, Mısırlı yöneticiler namussuzluklarında da- ha namusluydu; hiç değilse halkı, toplumun değil, kendilerinin çıkarlarını gözetmek için hapsedtiklerini gizlemiyorlardı. Fakat şeytanın bu modern havarileri, kendilerinden gelebilecek “tehlike”den çekindikleri için masûm halkı zindana tıkıyor; dünya kamuoyuna da, kurbanlarının ülke ve toplum için tehlike arz ettiğini duyuruyorlar. Kısacası, eskiler yalnızca tirandı; fakat şimdiki bazıları, aynı zamanda utanmaz yalancısıdır da.

31. Hz. Yûsuf (a.s.) zindana gönderildiği zaman muhtemelen yirmi yaşlarındaydı. Bu Kur’ân ve Talmud’daki iki cümleden çıkarılmaktadır. Kur’ân (ayet, 42’de): “Orada yaklaşık on yıl kadar kaldı” demektedir: (*) Talmud ise şöyle der: “Yûsuf o izzet ve sadâkat makamına yükseltildiğin- de otuz yaşındaydı.”

32. Kitab-ı Mukaddes’e göre, iki mahkûmdan biri Mısır hükümdarının aşçıbaşı, diğeri ise fırıncıbaşı idi. Talmud’a göre, bir şölen esnasında ek- mekte taş, şarapta sinek bulunduğu gerekçesiyle mahkûm edilmişlerdi.

33. İki mahkûmun Hz. Yûsuf’un (a.s.) doğruluğunu tasdik etmesi, Hz. Yûsuf’un (a.s.) zindanda yüksek bir saygınlık kazandığını gösterir. Böyle olmasaydı, iki mahkûmun rüyalarını yalnızca kendisine yorumlatmak ve O’na biat etmek istemeleri için hiçbir neden olamazdı: “Biz senin muhsin-lerden olduğun görüşündeyiz” demeleri, bunu göstermektedir. Demek ki daha önceki ayetlerde anlatılan olaylar her tarafta duyulmuş; zindanın dışındaki ve içindeki insanlar, Hz. Yûsuf’un (a.s.) herhangi bir suç yahut günah işlemediğini öğrenmişlerdi. Öte yandan, o çetin takvâ imtihanını başarıyla geçerek ne kadar asil bir ruh taşıdığını da kanıtlamış durumdaydı. Benzeri bir takvâya bütün Mısır’da yaşayan kendi dinî liderleri arasında bile rastlamak mümkün değildi. Yalnız mahkûmların değil, subay ve gardiyanların bile kendisine izzetli ve emin bir kişi nazarıyla bakmalarının nede- ni buydu. Kitab-ı Mukaddes de bunu te’yid eder: “Ve gardiyan zindanda daha önce tutuklu bulunan tüm mahkûmları Yûsuf’un eline teslim etti. Böylece ne yaptılarsa, onu Yûsuf yapmış oldu. Gardiyanın izlediği hiçbir şey yoktu ki Yûsuf’un eli altından çıkmış olmasın.” (Tekvîn, 39: 22-23).

(*) Ayette “*bîd’a sinîn*” şeklinde geçen sıfat tamlaması, Mevdûdî tarafından “on yıl kadar” şeklinde tercüme edilmiştir. (Çeviren)

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا
 بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ
 مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ
 مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ
 بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنْ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَصْلَحِجِي السِّجْنِ أَزْيَابٌ
 مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ
 إِلَّا أَصْنَافٌ مِمَّا سَمِيتُمُوهُآ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مِمَّا أُنْزِلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ
 سُلْطَانٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَٰلِكَ الدِّينُ
 الْقَيِّمُ وَلَٰكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَصْلَحِجِي السِّجْنِ أَمَّا
 أَحَدُكُمَا فَيَسْقَى رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ
 مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾

- 37 Dedi ki: "Size rızıklanacağınız bir yemek gelecek olsa, ben mutlaka size daha gelmeden önce onun ne olduğunu haber veririm. Bu, rabbinin bana öğrettiklerindendir. Doğrusu ben, Allah'a iman etme-

yen, âhireti de tanımayanların ta kendileri olan bir topluluğun dinini terk ettim.”

- 38 “Atalarım İbrâhim’in, İshâk’ın ve Ya’kûb’un dinine uydum. Allah’a hiçbir şeyle şirk koşmamız bizim için olacak şey değil. Bu, bize ve insanlara Allah’ın lütuf ve ihsânındandır; ancak insanlardan çoğu şükretmezler.”
- 39 “Ey zindan arkadaşlarım! Birbirinden ayrı (bir sürü) rabler mi daha hayırlıdır, yoksa Kahhâr (kahredici) olan bir tek Allah mı?”
- 40 “Sizin Allah’tan başka taptıklarınız, Allah’ın kendileri hakkında hiçbir isbatlayıcı delil indirmedigi, sizin ve atalarınızın ad olarak adlandırdıklarınızdan başkası değildir. Hüküm, yalnızca Allah’ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Doğru olan din işte budur; ancak insanların çoğu bilmezler.”
- 41 “Ey zindan arkadaşlarım! İkinizden biri efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak, kuş onun başından yiyecek. İşte hakkında fetvâ istemekte olduğunuz iş (artık) olup bitmiştir.”³⁴

AÇIKLAMA

34. Kıssanın ruhunu teşkil eden ve bizzat Kur’ân’da tevhîdin en belirli biçimde ifadesini bulduğu bu konuşma, ne Kitab-ı Mukaddes’te ne de Talmud’da hiçbir şekilde yer almaz. Bu kitaplara bağlı olanların, Hz. Yûsuf’a (a.s.) bir peygamber olarak değil, yalnızca hakîm ve muttakî bir kişi nazarıyla bakmalarının nedeni budur. İşte bu yüzden, bu ayetlerle ilgili olarak, Papaz Rodwell, Hz. Muhammed’e (s.a.), kendi düşünce ve kanâatlerini Hz. Yûsuf’un (a.s.) ağzıyla ifade etmek ithâmında bulunur. Fakat Kur’ân, Hz. Yûsuf’un hayatının bu iki yönünü açık bir şekilde gözler önüne sermekle kalmaz; ayrıca kendisini, mesajını hapisteyken bile tebliğ eden bir peygamber olarak bize tanıtır.

Bu konuşmanın telkin ettiği birkaç önemli hususu tek tek ele almak, faydadan hâlî olmayacaktır.

1) Bu, Hz. Yûsuf’u (a.s.) Hakk’ı tebliğ başlanmış gösteren ilk vesiledir. Bundan önce Kur’ân, Peygamber’i hayatının çeşitli dönemlerinde anarken, O’nu manevî derecesi yüksek biri olarak takdim etmiş; fakat mesajı tebliğ ettiğini gösteren hiçbir imada bulunmamıştı. Bundan apaçık çıkan sonuca göre, bu dönemler birer hazırlama dönemiymi ve nübüvvet kendisine zindanda verilmişti; dolayısıyla söz konusu konuşma,

bir peygamber sıfatıyla yaptığı ilk konuşmaydı.

2) İlâveten bu konuşma, Hz. Yûsuf'un (a.s.) kimliğini başkalarına ifşâ ettiği ilk vesiledir. Bundan önce kendisini, başına gelenlere sessizce sabredip Hz. İbrâhim (a.s.) ve diğer peygamberlerle olan münâsebetini ifşâ etmeyen biri olarak görmekteyiz. Kervana köle olarak katılıp Mısır'a gittiğinde; el-Azîz'in kendisini satın alıp sonra zindana gönderdiğinde hep sessiz kalmıştır. Oysa Hz. İbrâhim, Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb'un (a.s.) adları çok meşhurdur ve onları itibar kazanmak için kullanabilirdi.

İsmâîlî ve Medyenli olan kervancılar, ailesine çok yakın idiler. Mısırlılar içinse "İbrâhim" adı, oldukça bilinen bir addi. Hatta Hz. Yûsuf'un (a.s.) bu konuşma içinde adlarını zikrediş biçimi gösteriyor ki, babasının, büyükbabasının ve sonraki atasının şöhreti Mısır'a kadar ulaşmıştı. Fakat bu avantajlara rağmen Hz. Yûsuf (a.s.), "Kendimi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarayım" deyip de herhangi bir buhranlı anda onların adlarını zikretmedi. Şu halde Hz. Yûsuf (a.s.), başına bu gelenlerin kaçınılmaz olduğunu ve Allah tarafından seçilmiş olduğu için görev öncesi eğitilmekte bulunduğunu muhtemelen biliyordu. Şimdi artık kendisi için zarûrî olan şeyi yapmalı, görevi uğruna bu gerçeği ifşâ etmeli ve bunu da yeni bir din getirmediğini; Hz. İbrâhim, Hz. İshâk ve Hz. Ya'kûb'un (a.s.) talim ettiği dini haber verdiğini göstermek için yapmalıydı. Böyle yapmak zorundaydı; çünkü mesaj yeni, sonradan zuhûr etmiş ve bid'atmış (türedi) gibi sunulamazdı. Mesajın özü buna mani idi; çünkü aynı evrensel ve ebedî hakikat daha öncekiler tarafından da daima aynı şekilde intikal ettirilmişti.

3) Bu konuşma bize, bir insanın, tıpkı Yûsuf peygamber gibi eğer hâlis niyete ve gerekli bilgiğe sahipse, mesajı tebliğ etmek üzere durumun gerektirdiği bir metodu izleyebileceğini gösterir. İki adam ona itimâd ederek kendisinden rüyalarını yorumlamalarını isterler. Buna verdiği cevapta şöyle der: "Rüyalarınızı yorumlayacağım; fakat ilkin size, bana rüyaları yorumlama gücü veren bilgimin kaynağını haber vereyim." Bu sûretle onların taleplerini avantaj olarak kullanarak kendi itikadını onlara vazeder. Bundan öğrendiğimiz şudur: Eğer hakikate kalben râm olmuş bir kişi, bu hakikati tebliğ etmekte güçlü bir istek duyuyorsa, konuşmasının seyrini, nakletmek istediği mesajın yönüne doğru kolaylıkla çekebilir. Buna mukabil bir kişi, eğer mesajını nakletmek için güçlü bir arzu duymuyorsa, amacına ulaşmasını sağlayacak yüzlerce fırsatla bile karşılaşsa, değerlendirecek tek bir fırsat bile "bulamaz". Yalnız insan, mesajı, isteksiz muhâtabının kulağına zorla, tika basa sokmaya çalışan ve bu ka-

ba sunuş tarzından dolayı da sadece dinleyenin zihninde bir tiksinti ve nefret yaratan bilgisiz ve budalaların acemice telkinlerinden; bu işi bir hikmetli kişinin, hakkıyla ve edebine uygun bir şekilde yerine getirişi arasındaki farkı ayırabilmek dikkatinde olması gerekir.

4) Bu konuşma bize, mesajı sunarken takip edilmesi gereken doğru usûlü de öğretir. Hz. Yûsuf (a.s.), hemen işin başında imana ilişkin ayrıntıları ve itikadî düzenlemeleri sunmamış; iman edenle etmeyen, yani “tevhîd” ile “şirk”i birbirinden ayıran en temel esas üzerinde durmuştur. Daha sonra sağduyu sahibi bir kişiyi iknada başarısızlığa uğramamak için de mesajı gayet aklî bir tarzda sunmuş ve ortaya sürdüğü deliller, bu iki kölenin zihninde derin tesirler uyandırmıştır. “Hangisi daha iyi? Çeşit çeşit tanrılar mı, yoksa bir tek Kadir-i Mutlak Allah mı?” Köleler, kendi şahsî tecrübelerinden bir tek efendiye hizmet etmenin, birçoğuna birden hizmet etmekten daha iyi olduğunu bilmekteydi. Dolayısıyla âlemlerin Rabbına hizmet etmek dururken, O’nun kullarına hizmet daha iyi olamazdı. Dahası Hz. Yûsuf (a.s.), onları doğrudan imanı kabule ve itikadlarını redde davet etmemiş; oldukça hikmetli bir yol tutarak önce şuna dikkatlerini çekmişti: “Bizi ve tüm insanlığı kendisinden başkasına köle etmemesi, Allah’ın bir lütfudur. Ancak insanların çoğu O’na şükretmez. Yalnızca O’na kulluk etmek yerine, kendilerine tanrılar icad ederek onlara taparlar.” Zikre şâyân bir şey daha vardır ki, teklif ettiği imanın mi’yârı, hikmeti esas almaktadır; herhangi bir zorlama söz konusu değildir. “Sizin servet tanrısı, sağlık tanrısı, bolluk tanrısı, yağmur tanrısı vs. diye isimlendirdiğiniz tanrılar, hiçbir gerçekliğe tekabül etmeyen isimlerden ibarettir sadece. Her şeyin gerçek sahibi, sizin tüm kâinâtın Rabbi ve yaratıcısı olarak kabul etmeniz gereken Yüce Allah’tır. Allah hiçbir şeye, hiç kimseye ulûhiyet adına ne bir yetki vermiş, ne de böyle bir şeyi tasdik etmiştir. Aksine, tüm kudretleri, tüm hak ve yetkileri kendine hasretmiş ve emretmiştir: “Yalnız bana kulluk ve itâat edin”.

5) Bu konuşmadan çıkarılabilecek bir şey daha var: Hz. Yûsuf (a.s.) mesajı tebliğ için bu on yıl “fırsat”ını çok iyi değerlendirmiş olmalıdır. Bazıları Hz. Yûsuf’un (a.s.) mesaja davet için değerlendirdiği zamanın yalnızca o dönem olduğunu düşünür: Oysa bu iki sebepten ötürü yanlıştır. Birincisi; bir peygamberin uzun bir süre görevini ihmal etmesi düşünülemez. İkincisi; iki kişi rüyalarını yorumlatmak üzere kendisine yaklaştığı zaman bu fırsatı değerlendirebilecek durumda olan bir peygamberin, Rabbi tarafından kendisine emanet edilmiş olan mesajdan hiç söz etmeksizin zindanda bir on yıl geçirebileceği düşünülemez.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ

أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا أَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ
 فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ
 بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ
 يَابِسَاتٍ يَتَأْتِيهَا أَمْلَأُ افْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا
 تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا أَضْغَتْ أَحْلَمَ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ
 بِعَلَمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ
 بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

- 42 İkisinden, kurtulacağını sandığı kişiye dedi ki: “Efendinin katında beni hatırla.” Fakat şeytan, efendisine hatırlatmayı ona unutturdu, böylece daha nice yıllar (Yûsuf) zindanda kaldı.³⁵
- 43 Hükümdar³⁶ “Ben (rüyamda) yedi besili inek görüyorum; onları yedi zayıf inek yiyor; bir de yedi yeşil başak ve diğerleri ise kupkuru. Ey önde gelen (kâhin-bilginler!) Eğer rüya yorumluyorsanız benim bu rüyamı çözünüz”³⁷ dedi.
- 44 Dediler ki: “(Bunlar) karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenler değiliz.”
- 45 O iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zaman sonra hatırladı ve: “Ben bunun yorumunu size haber veririm; hemen beni (zindana)³⁸ gönderin” dedi.

AÇIKLAMA

35. Bazı müfessirler bu ayeti şöyle yorumlar: “Şeytan, Hz. Yûsuf’a (a.s.) Rabbini (Allah’ı) unutturdu. Allah’tan daha çok, bir insana güvendi. Köleden efendisine kendisini serbest bırakması için hakkında söz etmesini istedi. Bu yüzden Allah onu, bir süre daha zindanda tutarak cezalandırmış oldu.” Aslında böyle bir yorum tümüyle hatalıdır. Allâme İbn Kesîr, ilk müfessirlerden olan Mücâhid, Muhammed İbn İshâk ve birtakım müfessirlerin dediklerine göre, âyette geçen “ona” (hu) zamiri (Yûsuf’a (a.s.) değil), serbest kalacak olan adama râcidir. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olacaktır: “Şeytan onu (yani serbest kalacak adamı) öylesine ihmale daldırdı ki adam ondan (yani Hz. Yûsuf’tan (a.s.)) rabbine (yani efendisi olan krala) bahsetmeyi unuttu.” İlk görüşte olan müfessirler, bu türlü yorumlarını te’yid etmek için bir de hadise başvururlar. Bu hadise göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Eğer Yûsuf peygamber söylediğini söylememiş olsaydı, daha yıllarca zindanda kalmayacaktı.” Ne var ki Allâme İbn Kesîr şöyle demektedir: “Bu hadis kabul edilemez; çünkü rivayet zinciri zayıftır. Dahası, râvilerden ikisi, Sufyân bin Vâkı’ ile İbrâhim bin Yezîd, güvenilir kişiler değildir”. Bırakalım rivayetin teknik temelindeki zayıflığı, hadis sağduyuya da aykırıdır. Haksızlığa uğramış böyle bir kimse, kurtulmak için birtakım yollara başvuruyorsa, bu onun Allah’ı unutması, O’na dayanmaktan vazgeçmesi demek değildir.

36. Hapis yıllarındaki olayların değerlendirilmesi bırakılarak kısas, tekrar Hz. Yûsuf’un (a.s.) dünyevî mertebesini yükseltmeye başladığı zamandan başlatılıyor.

37. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’a göre, kral gördüğü rüyalarından ötürü oldukça ürkmüş ve kafası karışmıştı. Bu yüzden ülkesi çapında bir ferman çıkararak tüm bilgin, kâhin ve sihirbazları bu rüyaları yorumlamaya çağırıyordu.

38. Kur’ân, aşçıbaşının ricasını çok öz olarak anlatmakta, fakat Kitab-ı Mukaddes ve Talmud ayrıntılarıyla vermektedir. Bu iki kitaba göre (ki böyle olması bir nedene dayanmaktadır) aşçıbaşı, Hz. Yûsuf’un (a.s.) hapisteki yaşantısını ve rüyalarını nasıl isabetli biçimde yorumladığını anlatmış ve kendisinden Hz. Yûsuf’un (a.s.) bu amaçla zindandan çıkarılması için niyâzda bulunmuştu. Böylece hapse gidip, Hz. Yûsuf’tan (a.s.) rüyanın tabirini sormak için müsaade istemişti.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ
 بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ
 يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ قَالَ
 تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا
 قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ
 مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصِنُونَ ﴿١٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ
 ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعَصِرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ
 أَتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ أَرْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْأَلْهُ مَا
 بَالِ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٢٠﴾

- 46 (Zindana gidip:) “Yûsuf, ey doğru (sözlü insan!)”³⁹ Yedi besili ineği yedi zayıf (ineğin) yediği ve yedi yeşil başakla diğerleri kuru olan (rüya) konusunda bize fetvâ ver. Umarım ki insanlara da (senin söylediklerinle) dönerim, belki onlar (bunun anlamını) öğrenmiş olurlar.”⁴⁰
- 47 Dedi ki: “Siz yedi yıl, önceleri (ektiğiniz) gibi ekin ekin; yediğinizin az bir kısmı dışında (kalanını) biçtiklerinizi başağında bırakın.”
- 48 Sonra bunun arkasından (kuraklığı) zorlu yedi yıl gelecektir; sakladığınız az bir miktar dışında, daha önce biriktirdiğinizi yiyip bitirecektir.”
- 49 Sonra bunun arkasından bir yıl gelecektir ki, insanlar onda bol bol yağmura kavuşturulacak ve onda sıkıp sağacaklar.”⁴¹
- 50 Hükümdar dedi ki: “Onu bana getirin.” Ona elçi geldiğinde (Yûsuf:)⁴² “Efendine (Rabbine) dön de ona soruver: “Ellerini kesen o

kadınların durumu neydi? Doğrusu benim Rabbim, onların hileli düzenlerini gerçekten bilendir.”⁴³

AÇIKLAMA

39. Arapça’da “sıddık” kelimesi, doğruluk ve gerçeğin kendisinde tecessüm ettiği kimse için kulanılır. Demek ki hizmetkâr (aşçıbaşı) Hz. Yûsuf’un (a.s.) saf karakterinden öylesine derinden etkilenmiş ki yıllar bu izlenimi kalbinden silmeye güç yetirememiş, (Ayetin daha doyurucu anlamı için Nisâ Sûresi’nin 99. açıklama notuna başvurunuz.)

40. Yani, “Seni haksız yere zindanda bırakmaları konusunda kendi hatalarını kabul edip senin haklı olduğunu anlayabilirler belki ve bakarsın, ben de sana zindanda verdiğim sözünü yerine getirme fırsatı bulmuş olurum.”

41. “يعصرون” ifadesinin anlamı “sıklarlar” demektir. Burada yağmurlar ve Nil taşmaları nedeniyle kıtlık yılları ardından gelen bolluk dönemi anlatılmak istenmektedir. Çünkü ülke yağmurlarla sulandığında yağ sıkmak için bol tohum, meyve sıkmak için bol meyve, davarlardan süt sağlamak (sıkmak) için bol yem yetişecektir. Şu da belirtilmelidir ki Hz. Yûsuf (a.s.) yalnız kralın rüyasını yorumlamakla kalmamış, aynı zamanda yedi bolluk yılı ardından gelen yedi kıtlık yılında tahıl depolamak gerektiğini söyleyerek yol da göstermiştir. Dahası yedi kıtlık yılı ardından yine bolluk döneminin başlayacağını müjdelemiştir; halbuki kralın rüyasında buna dair hiçbir ima yoktur.

42. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud, kıssanın bu en önemli bölümünü zikretmezler. Hz. Yûsuf (a.s.) hapse maruz kalmış, fakat bu, karakterini değiştirmemiştir. Öte yandan Kitab-ı Mukaddes’e göre “Firavun adam gönderip Yûsuf’u çağırtmış ve adamlar onu apar topar zindandan çıkarmışlar, Yûsuf da tıraş olmuş, üstünü başını düzeltmiş ve Firavun’un huzuruna çıkmış”tır. Talmud ise olayı daha adi seviyeden zikreder: “Kral, Yûsuf’un huzuruna getirilmesini emretti. Fakat korkar da rüyayı doğru biçimde yorumlayamaz diye, subaylarına delikanlıyı tıraş etmelerini emretti, ürkütmemeleri için emir verdi. Ve kralın kölesi, Yûsuf’u zindandan aldı, sonra onu tıraş etti, yeni elbiseler giydirdi ve kralın huzuruna çıkardı. Kral tahtında oturuyordu. Tahtı süsleyen mücevherlerin parıltıları Yûsuf’un gözlerini kamaştırmaktaydı. Kralın tahtı ile (Hz. Yûsuf (a.s.) arasındaki mesafe) yedi adım tutmaktaydı ve prenslerin yahut kral-

la samimiyeti olanların tahta altı adım yaklaşması gibi bir gelenek vardı Mısır'da. Eğer ülkenin önde gelen yahut özel bir yurttaşı huzuruna çağrılmışsa, kral üç adım mesafeye kadar tenezzül eder, onunla oradan konuşurdu." (*Talmud*, H. Polano, sh. 87-88).

Talmud'da çizilen bu seviyesi düşük tip ile Kur'ân'da resmedilen o kendinden emin, yüksek ruhlu ve asil tip arasında yapılacak bir mukayese, bütün tarafsız münekkidleri, Kur'ân'da zikredilen şahsın tam bir peygamber olduğu fikrine yöneltecektir. Kaldı ki Talmud'daki tasvir oldukça itiraz götürür bir niteliktedir. Eğer Hz. Yûsuf (a.s.), önünde yerlere kadar eğildiği tahtın mücevherleriyle gözleri kamaşan korkak ve yılışık bir delikanlı gibi davranmışsa, kral ve maiyyeti Hz. Yûsuf'tan (a.s.) nasıl ve neden dolayı etkilendiler de şunları söylediler: "Bu İbrânî, bilgelik ve maharetini kanıtladı. Dahası, ondaki bilgiyle ülkemiz ktlığın sancılarında kurtulacak." Nasıl oldu da kral, onu hiç çekinmeden "yalnızca kendisi bakımından ikinci adam" olacak şekilde ülkenin "vali"si tayin edebildi? Tüm bunlar göstermektedir ki bu zaman zarfında Hz. Yûsuf (a.s.) aklı ve ahlâkî meziyetini isbâtlamış, haksız yere hapiste yatmasını protesto ederek bu meziyetini daha da yüceltmıştır. Aksi takdirde onlar, Mısır gibi ileri ve medenî bir ülkede kendisini en yüksek makama yükseltmezlerdi.

43. Hz. Yûsuf (a.s.) bu meselenin araştırılmasını, kendi masûmiyetinden herhangi bir şüphe duymasından ötürü istiyor değildi. Çünkü bundan kesinlikle emindi: "Rabbim benim tamamıyla masûm olduğumu biliyor... onların tuzaklarını da... Fakat sizin rabbiniz (efendiniz) beni niye zindana gönderdiğini araştırmak zorundadır. Zira artık halkın önüne herhangi bir suçlama veya kötü şöhretle çıkmak istemiyorum. Dolayısıyla genel bir soruşturma, benim, zulmün masûm bir kurbanı olduğumu isbât edecektir. Bu zulmü işleyenler kendi hanımlarının işlediği günahı örtbas etmek için beni hapse tıkan soylular ve liderlerdir."

Bu isteğin dile geldiği kelimeler açıkça göstermektedir ki kral, el-Azîz'in karısının verdiği şölende neler olup bittiğini bütün ayrıntılarıyla bilmekteydi. Yalnızca tek bir hatırlatmanın yeterli olmasının nedeni buydu.

Bu istekteki zikre değer olan diğer şey, Hz. Yûsuf'un (a.s.) olayda büyük rolü olan el-Azîz'in hanımıyla ilgili hiçbir imada bulunmamasıdır. Velînimetinin karısını, kendisine kötülük etmiş olmasına rağmen bu işe hiç bulaştırmaması, O'nun asil karakterinin bir diğer delilidir. O sadece parmaklarını kesen kadınları topluca zikretmekle yetinmiştir.

قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَأَوْتُمْ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا
 عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْكُنْ حَصْحَصَ
 الْحَقِّ أَنَا رَأَوْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ
 لَعَلَّمَ أَنَىٰ لَمَ أَخْنَهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰٓئِنِیْنَ ﴿٥٢﴾

- 51 (Hükümdar topladığı o kadınlara:) “Yûsuf’un nefsinden murad almak istediğinizde sizin durumunuz neydi?” dedi.⁴⁴ Onlar: “Allah için, hâşâ!” dediler. “Biz ondan hiçbir kötülük görmedik.” Azîz’in de karısı dedi ki: “İşte şu anda gerçek orta yere çıktı; O’nun nefsinden ben murad almak istemiştim. O ise gerçekten doğruyu söyleyenlerdendir.”⁴⁵
- 52 (Yûsuf aracıya şunu söyledi:)⁴⁶ “Bu (itiraf, Azîz’in) yokluğunda gerçekten kendisine ihânet etmediğimi ve gerçekten Allah’ın ihânet edenlerin hileli düzenlerini başarıya ulaştırmadığını kendisinin de bilip öğrenmesi içindi.”

AÇIKLAMA

44. Soruşturmanın yürütülüş biçimine bakarak, kralın, kadınları huzuruna çağırarak sarayındaki güvenilir kimseleri şahid getirmelerini istemiş olduğu söylenebilir.

45. Soruşturma ve delillerin ortaya çıkışı, özellikle soruşturma talebinin Hz. Yûsuf’tan (a.s.) gelmesi, halkın dikkatini O’nun üzerine yoğunlaştırmış; bu da Hz. Yûsuf’un (a.s.) ülke çapında isim yapmasına yol açmıştır.

Tüm bilgilerin, kâhinlerin ve sihirbazların başarısızlığa uğradığı, aciz kaldığı bir zamanda kralın rüyasını yorumlamıştır. Kralın bizzat kendi huzuruna getirilmesini emretmesine rağmen (yani bu denli ciddi bir durumda) hapse atılmasını protesto etmiş ve hapse atılmasına neden olan hâdisenin soruşturulmasını istemiştir. Tabiatıyla bu istek halkı merakla boğmuş ve öfkeyle soruşturmanın sonucunu beklemeye sevk etmiştir. Böyle bir durumda tahkik ve araştırma sonuçlarının, Hz. Yûsuf’un (a.s.) itibarını nasıl yükselttiği tahmin edilebilir. Öylesine ki, kral ve maiyyeti Hz. Yûsuf’u (a.s.) yaklaştırmakta olan felâketten ülkeyi kurtaran yegâne şahıs olarak ilan etmiştir. Hz. Yûsuf’un (a.s.) artık ülkenin tüm kay-

naklarının kendi ellerine, kendi tasarrufuna bırakılması gerektiğini önermesinde ve kralın bu teklifin acilen yürürlüğe konmasını kabul etmesinde şaşılacak bir taraf olmayacaktır. Çünkü, eğer rüyanın yorumu meselesinde vazgeçilmeyecek kişi olmasaydı, Hz. Yûsuf'un (a.s.) koparabileceği en iyi karşılık biraz ödül ve serbest bırakılmaktan öte gitmeyecekti. Aksi takdirde "ülke kaynaklarının tasarrufunu bana devredin" diyemeyecek ve kral bu öneriyi hemen kabul edip iktidarı Hz. Yûsuf'a (a.s.) vermeyecekti. Nitekim 55. ve 56. ayetlerde bu husus geçecektir. Bu durum değerlendirmesini, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud da teyid etmektedir.

46. Hz. Yûsuf (a.s.) bu sözleri zindanda, soruşturma sonucunu öğrendikten sonra söylemiş olmalıdır. Fakat İbn Teymiyye ve İbn Kesîr gibi büyük alimler de dahil olmak üzere bazı müfessirler, bu cümlelerin el-Azîz'in hanımının bir önceki konuşmasının devamı olduğu görüşündedirler. İddialarına göre, bu cümle bir öncekiyle bitişiktir; çünkü Azîz'in hanımının "Yûsuf kesinlikle haklı" mealindeki sözleriyle hanımının konuşmasının bittiğini ve ardından Hz. Yûsuf'un (a.s.) konuşmasının başladığını gösteren bir temyiz kelimesi yoktur. Dolayısıyla eğer her iki konuşma da iki ayrı şahıs tarafından yapılmış olsaydı, iki cümlelerin belirli bir kelime ile ayrılması yahut iki cümlelerin ayrı olduğunu gösteren bir ipucunun bulunması gerektiği görüşünde mütefakkirlere. Her ikisi de olmadığina göre, 52. ayetteki sözcükler 51. ayetteki konuşmanın bir devamından başka bir şey değildir. Ancak ben İbn Teymiyye gibi bir âlimin gözünden nasıl olup da bu püf noktasının kaçtığına doğrusu şaşırdım. Çünkü söz konusu ipucu, konuşmanın içinde açık biçimde geçmektedir. Hanımın 51. ayetteki itirafı, onun düşük karakterini yansıtmakta, buna karşılık 52. ayetteki asil ve ağırbaşlı konuşma, hanımı düştüğü seviyeden çıkarmak isteyen bir havadadır. Bu ise yalnızca Hz. Yûsuf'un (a.s.) asil karakterini yansıtmaktadır. Apaçıktır ki bu sözler doğru, kerem sahibi, mütevâzi ve Allah'tan korkan birinin sözleridir; yoksa "Bana gel", "Hanımına karşı kötü niyetler besleyen birinin hangi ceza hakkından gelir?" ve "...eğer isteğimi kabullenmezse hapse atılacak" gibi sözler sarf eden bir ağızdan çıkmaz. Öte yandan böyle saf bir konuşma; "Allah beni korusun! Rabbim bana bunca ihsânda bulunmuştur. Şimdi nasıl böyle bir kötülüğü işlerim?" ve "Rabbim! Zindanı onun beni çağırdığı şeye tercih ederim; eğer onun şeytânî vâsıtalarını benden uzaklaştırmazsan, onların tuzağına kapılıp gideceğim" diyen birine ait olmalıydı. Bu yüzden bir kimse böyle saf bir konuşmayı tevbe edip imana geldiğine ve yolunu değiştirdiğine dair açık bir ipucu olmaksızın Azîz'in hanımına atfedemez; kaldı ki böyle bir ipucu yoktur. Bu halde konuşmanın Hz. Yûsuf (a.s.) tarafından yapılmış olduğu gerçeği açıklık kazanmaktadır.

﴿ وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ ٥٧ وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٨﴾ قَالَ أَجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

- 53 “(Yine de) Ben nefsimi temize çıkaramam. Çünkü gerçekten nefis, -Rabbimin kendisini esirgediği dışında- var gücüyle kötülüğü emrendir. Şüphesiz, benim Rabbim, başıslayandır, esirgeyendir.”
- 54 Hükümdar dedi ki: “O’nu bana getirin, O’nu kendime bağlı kılalım.” Onunla konuştuğunda da (şöyle) dedi: “Sen bugün bizim yanımızda (artık) önemli bir yer sahibisin, güvenilir (bir danışman-yönetici)sin.”⁴⁷
- 55 (Yûsuf) dedi ki: “Beni (bu) yerin (ülkenin) hazineleri üzerinde (bir yönetici) kıl. Çünkü ben, (bunları iyi) bir koruyucuyum, (yönetim işlerini de) bilenim.”^{47/a}

AÇIKLAMA

47. Şu demek isteniyor: “Hakkında öyle yüksek bir kanâate sahip olduk ki, memleketin en yüksek sorumluluk isteyen memuriyetini sana çekinmeden tevdi edebiliriz.”

47/a. Bu ayette birtakım önemli sorular gündeme gelmektedir. Şimdi bunları birer birer tartışalım:

İlk soru şudur: Hz. Yûsuf’un (a.s.) krala yaptığı teklif bir memuriyet için miydi? Daha önceki açıklama notlarının ışığında vuzûha kavuşmuş olmalıdır ki, mesele hedefine varmasını sağlayacak bir fırsat ânını kollayan hırslı bir kişinin başvurusu yahut bir ricası olmadığı gibi, kralın kendi huzurunda dile getirilen bu teklifi kabul edişi de, (meselenin öncesi yokmuş gibi) âniden olmamıştır. Zira Talmud’a göre, “İbrânî kendisini bilge ve uzman bir kimse olarak isbat etmişti”; ayrıca Talmud, Hz. Yûsuf’un (a.s.) şöyle dediğini nakleder: “Şu kesin ki, benden daha temayüz etmiş biri daha yok: Nihayet ben, Allah’ın tüm bilgileri öğrettiği biriyim”. Azîz, nedimleri, şehzâdeleri, subayları ve bürokratları, Hz. Yûsuf (a.s.) huzurdayken artık onun gerçek değerini öğrenmiş durumdaydılar ve başından son on

yılda geçen değişiklikler esnasında sergilediği yüksek karakteri bizzat müşâhede etmişlerdi. Böylece Hz. Yûsuf (a.s.) tevâzuda, doğrulukta, önsüzde, kendini kontrolde, güvenilirlikte, cömertlikte, zekâ ve anlayışta eşsiz olduğunu kanıtlamıştı. Bu özellikler karşısında muhâtabları bildi ve anladı ki, ülke kaynaklarının nasıl korunacağını, onların nasıl tasarruf edileceğini en iyi bilen, kaynakları geleceğin teminâtı olarak mahfuz tutabilecek yegâne kişi O'dur. Bu yüzden Hz. Yûsuf (a.s.) isteğini belirtir belirtmez, bütün kalbleriyle kendisine güvendiler. Hz. Yûsuf (a.s.) hakkında kralın beslediği olumlu kanâat, Kitab-ı Mukaddes'te te'yid edilir: Ayrıca Talmud'da da belirtildiği gibi, sadece kral değil, etrafında bulunan diğer yöneticiler de Hz. Yûsuf'un (a.s.) yönetime geçmesini ittifakla kabul etmişlerdir.

Şimdi ikinci soruyu ele alalım: "Hz. Yûsuf'a (a.s.) güven duyulmasını sağlayan gücün mahiyeti neydi?" Bu önemlidir, çünkü Kur'ân'ı kavramada tecrübesi olmayan kimseleri bu ayette geçen "خزائن الارض" deymi ve daha sonra geçen tahıl dağıtım işi yanıltmış; bu yanılgıyla söz konusu memuriyetin bugünün "Hazine Müsteşarı", "Kıtlık Dönemi Danışmanı" yahut "Maliye Bakanı" türünden bir memuriyet olduğu sonucuna varmışlardır. Aslında memuriyeti bunlardan hiçbirisi değildi; zira Kur'ân, Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'a göre, Hz. Yûsuf'a (a.s.) tüm iktidar tevdi edilmiş ve bir yöneticinin tüm imtiyazı verilmiştir. Tahta oturmasının (ayet, 100) ve kendisine melik denmesinin (ayet, 72) sebebi budur. Bizzat Hz. Yûsuf (a.s.), Allah'a, kendisine melikliği bahsettiği için şükretmiştir (ayet, 100). Her şeyden öte, bizzat Allah bu olaya tanıktır; mealen: "Böylece Yûsuf'a ülkede iktidar verdik. Artık ülkenin her yanına istediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olmuştu" (ayet, 56). Kitab-ı Mukaddes'e baktığımızda şunları okuyoruz: "Ve Firavun Yûsuf'a dedi: 'Evimi mekânın bileceksin ve halkın senin emrinle yönetilecek. Ben yalnız tahtta senden büyük olacağım. Bak, tüm Mısır ülkesini yönetmeye seni tayin ediyorum. Senden habersiz Mısır ülkesinde hiç kimse ne parmağını kıpırdatabilecek, ne de adım atabilecektir. Ve Yûsuf'a *Zaphnath-paaneah* (Dünya Koruyucusu) adını verdi." (Tekvîn, 41: 40-45). Talmud'a göre ise olay şöyledir: "Ağabeyleri, Mısır'dan babaları Hz. Ya'kûb'a (a.s.) döndüğünde, Hz. Yûsuf (a.s.) hakkında kendisine şunları söylediler: 'Mısır meliki, halkı üzerinde öylesine egemen ki ondan üstünü yok. Herkes onun emriyle giriyor, onun emriyle çıkıyor ülkeye. Yöneten onun emirleri... Efendisi Firavun'un nefesini harcamasına gerek bile yok.' "

Meseleyle ilgili bir diğer soru da şu: Hz. Yûsuf'un (a.s.) ülkedeki tüm iktidarın kendisine teslimi için yaptığı teklifin hedefi neydi? Hizmetlerini kâfir bir devletin kanunlarına güç katmak için mi gerçekleştirdi? Yoksa elinde bulundurduğu hükûmetin güçleriyle İslâm'ın kültürel, ahlâkî ve siyasî sistemlerini mi tesis etmek niyetindeydi? Bu sorulara en iyi cevap Allâme Zemahşeri'nin *Keşşâf* tefsirinde 55. ayete getirdiği yorumda ve-

rilmıştır. Şöyle diyor: “Yûsuf Aleyhisselam, ‘Ülkenin kaynaklarını benim tasarrufuma verin’ şeklindeki teklifinde bulunduğu zaman niyeti, Allah’ın hükümlerini yürürlükte kılmak, hak ve adâleti tesis etmek ve tüm rasûller gibi görevini icra etmek üzere iktidar fırsatı kollamaktı. Yoksa tahta geçmeyi, saltanat sevdası için yahut dünyevî arzularını ve hırslarını tatmin için istememişti. Böylece bir talepte bulundu; çünkü bu işi icra edebilecek bir başkasının bulunmadığını gayet iyi biliyordu.”

İşin açıkçası, yukarıdaki soru en önemli ve temel meseleye götürmektedir: Yûsuf, Allah Rasûlü müydü, değil miydi? Eğer öyle idiyse, Kur’ân nasıl oluyor da tâgûtî prensiplerle işleyen bir küfür düzenine hizmet edebilen (sözde Hz. Yûsuf (a.s.) böyle yapmıştır!) bir peygamber tipinden söz ediyor? Hatta daha da önemli bir soruya varıyoruz: O sâdık bir kimse miydi, değil miydi? Eğer öyleyse, nasıl oluyor da hâkimiyetin Allah’a değil de, krala ait olduğu teorisini (güya) pratikte uygulayabiliyor; oysa zindandayken “hükümün yalnızca Allah’a ait olduğunu” (ayet, 40) söylememiş miydi? Ve eğer kimilerinin sandığı gibi O, krala hizmet için başvurmuşsa, bu demektir ki hapisteyken şu söylediklerine ilkece aykırı bir iş yapmış demektir: “Hangisi daha hayırlı? Çeşit çeşit tanrıları mı, yoksa tek bir Kadir-i Mutlak Allah mı?” Mademki Mısır Kralı halkın ittihâz ettiği “tanrılar”dan bir tanrıdır; o halde İslâmî bir hukukla yönetilen gayri İslâmî bir düzenin yönetim işini üstlenmeyi, bu konuda hizmet vermeyi teklif etmesi, Hz. Yûsuf (a.s.) için Rabbiyle kralı müsâvî tutmak olmuyor muydu? Böyle bir durumda söz konusu yorumcuların Yûsuf’a biçtiği yer ne olacaktır?

Doğrusu bu ayeti böyle yorumlayan Müslümanların, Hz. Yûsuf’un (a.s.) manevî şahsını olmayacak derekelere düşürmeleri tam bir saçmalıktır. Bu durumlarıyla kendileri, bozulma dönemlerinde Yahudilerin geliştirdikleri zihniyetin bir benzerine saplanmış olmaktadırlar. Ahlâk ve maneviyâtları çökmeye başladığında Yahudiler, kendi düşük karakterlerini haklı göstermek ve daha da alçalmaya mazeret kotarmak için nebî ve velîlerini düşük karakterli insanlar olarak resmetmeye başlamışlardı. Aynı şekilde gayri müslim hükûmetlerin yönetimi altına giren kimi Müslümanlar, bu yönetime hizmet etmek istemişler; fakat İslâm’ın talimâtı ve Müslüman atalarının sergilediği örnekler önlerine dikilmiş ve utanmışlardı. Bu yüzden, şuurlarını pasif hale getirmek sûretiyle, bu ayetin hakikî anlamından sarf-ı nazar ettiler ve Peygamber’in gayri İslâmî kanunlarla yönetilen bir ülkenin gayri müslim yöneticisine hizmet etmek azmiyle memuriyet peşine düştüğü şeklinde saptırdılar. Oysa peygamberin kendi kıssası bize öyle bir hisse vermede ki, tek bir müslümanın bile yalnız başına, İslâmî safvetiyle imanı, aklı ve hikmetiyle tüm bir ülkede İslâmî bir inkılâb oluşturabileceğini; gerçek bir mü’minin, ahlâkî seciyesini gerektiği gibi kullanarak, bütün bir ülkeyi ordu-suz, cephanesiz ve donanmasız fethedebileceğini öğretmektedir.

وَكَذَٰلِكَ

مَكَّنَّا يُونُسَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ
بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا جُرْ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ وَجَاءَ إِخْوَةُ يُونُسَ
فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُم
بِجَهَّازِهِمْ قَالَ أَتُنُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْفَى
الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾

- 56 İşte böylece biz yeryüzünde Yûsuf'a güç ve imkân verdik. Öyle ki, onda (Mısır'da) dilediği yerde konakladı.⁴⁸ Biz kime dilersek rahmetimizi nasib ederiz ve iyilik yapanların ecirini kayba uğratmayız.
- 57 Âhiretin karşılığı ise, iman edenler ve takvâda bulunanlar için daha hayırlıdır.⁴⁹
- 58 (Kuraklık başlayınca) Yûsuf'un kardeşleri gelip yanına girdiler;⁵⁰ onlar onu tanımadıkları halde kendisi onları hemen tanıdı.⁵¹
- 59 Onların erzak yüklerini hazırlayınca dedi ki: "Bana babanızdan olan kardeşinizi getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçüyü tam tutarım ve ben konukseverlerin de en hayırlısıyım."

AÇIKLAMA

48. Bu ayette zikredilenler, tüm ülkenin tamamıyla O'nun kontrolüne girdiğini göstermek içindir. Yani ülke O'na aitti; herhangi bir bölgesi üzerinde dilediği gibi tasarruf edebilirdi ve avucunun içinde olmayan

hiçbir bölge mevcut değildi. İlk müfessirler de bu ayeti şöyle manalandırıyorlar: “Biz Yûsuf’u Mısır’daki her şeyin sahibi yaptık. Dünyanın bu bölgesinde dilediğini dilediği yerde yapabiliirdi. Zira bu ülkede bütün yetki kendisine verilmişti. Hatta kralı bile devirebilecek bir güce sahipti.” Taberî, en âlim müfessirlerden addedilen Mücâhid’den de bir nakilde bulunarak Mısır Kralı’nın, Hz. Yûsuf (a.s.) aracılığıyla müslüman olduğunu da ekliyor.

49. Bu zikredilenler, önceki ayetten, saltanat ve iktidarın, doğruluk ve faziletin nihâi mükâfâtı olduğu sonucuna varanların yanlış yorumuna karşı bir uyarıdır. Çünkü bir mü’minin arzulayabileceği ve ulaşmak için çabalayabileceği yegâne mükâfât, Allah’ın âhirette mü’minler üzerine ih-sânı ve nimeti olabilir.

50. Hz. Yûsuf’un (a.s.) iktidara gelmesinden sonraki birkaç yıl içindeki olaylar, sözü uzatmamak için zikredilmemiş ve kısca, Peygamber’in kardeşlerinin Mısır’a gelip, İsrâîloğulları’nın bu ülkede yerleşmelerine zemin hazırlamaya çalışmalarıyla başlatılmıştır. Ancak bu olaylara ışık tutmak, zikre şayân olacaktır. Yûsuf iktidarının ilk yedi yılında, ülkede büyük bir tahıl bolluğu vardı; her şey tıpkı Hz. Yûsuf’un (a.s.) rüyayı yorumladığı gibi olmuştu. Dalayısıyla Yûsuf, bolluk yılları için öngörülecek tüm tedbirleri aldı ve krala bildirdi. Sonra yedi kıtlık yılı başladı ve yalnızca Mısır’ı değil, bütün komşu ülkeleri de etkisi altına aldı. Suriye, Filistin, Ürdün-ötesi ve Kuzey Arabistan yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Kıtlığa rağmen, yalnızca Mısır’da sıkıntı yoktu; zira Hz. Yûsuf’un (a.s.) attığı akıllıca adımlar Mısır’ı emniyete almıştı. Hz. Yûsuf’un kardeşlerinin, tıpkı diğer komşu ülkeler ahâlisi gibi Mısır’a gitmek zorunda kalıp huzuruna çıkmalarına neden olan şartlar bunlardı. Anlaşıldığına göre, Hz. Yûsuf (a.s.) her şeyi öyle ayarlamıştı ki hiçbir yabancı kendisinden özel izin almadan tahıl satın alamıyordu. Dolayısıyla kardeşleri Mısır’a ulaştığında, bu darlık ekonomisinde sabit bir miktar satın almak için belirlenmiş özel izni alabilmek üzere Hz. Yûsuf’un (a.s.) huzuruna çıkmak zorunda kalmış olmalıydılar.

51. Kardeşlerinin Hz. Yûsuf’u tanımamalarına şaşacak bir şey yoktur; zira kendisini kuyuya attıkları zaman Hz. Yûsuf (a.s.) topu topu on yedi yaşında bir delikanlıydı. Ve şimdi karşılarında otuz sekiz yaşında yetişkin bir kimse duruyordu. Tabiatıyla bunca yıldır değişmiş olmalıydı. Dahası, kuyuya attıkları kardeşlerinin bir gün gelip Mısır hükümdarı olacağını akıllarının uçundan bile geçiremezlerdi.

فَإِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ

عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾
وَقَالَ لِفَتَىٰهِ أَجْعَلُوا بِضَعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا
أُنْقَلِبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ
قَالُوا يَتَّابَانَا مَنِ الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانًا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ
لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ
مِنْ قَبْلُ فَأَلَّهٗ خَيْرٌ حَلِيفًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا
مَتَنَّهُمْ وَجَدُوا بِضَعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَتَّابَانَا مَا نَبْغِي
هَٰذِهِ بِضَعَتْنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَعْمِِرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانًا وَنَزْدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

- 60 “Eğer onu bana getirmeyecek olursanız, artık benim katımda sizin için bir ölçek (erzak) yoktur ve bana da yaklaşmayın.”⁵²
- 61 Dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız ve her halde biz bunu yapabileceğiz.”
- 62 Yardımcılarına da dedi ki: “Sermayelerini (erzak bedellerini) yüklerinin içine koyun. İhtimal ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri dönerler.”
- 63 Böylelikle babalarına döndükleri zaman, dediler ki: “Ey babamız!

Ölçek bizden engellendi. Bu durumda kardeşimizi bizimle gönder de erzakı alalım. Onu mutlaka biz koruyacağız.”

- 64 Dedi ki: “Daha önce kardeşi konusunda size güvendiğimden başka (bir şekilde) onun hakkında size güvenir miyim? Allah en hayırlı koruyucudur ve O, esirgeyenlerin esirgecisidir.”
- 65 Erzak yüklerini açıp da sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüklerinde, dediler ki: “Ey babamız! Daha neyi arıyorsunuz? İşte sermayemiz bize geri verilmiş; (bununla yine) ailemize erzak getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükünü de ilâve ederiz. Bu (aldığımız) az bir ölçektir.”

AÇIKLAMA

52. Kur’ân’ın birtakım ayrıntıları atlaması yüzünden bir kimse şaşkınlığa düşerek, Hz. Yûsuf’un (a.s.) ağabeyleriyle konuşurken nasıl olup da sözü Bünyamin’e getirdiğini ve beraberlerinde onu da getirmeleri için niye ısrar ettiğini; üstelik kimliğini kendilerinden gizlediği bir zamanda neden böyle davrandığını bilmek isteyebilir. Çünkü söz konusu mesele- nin vahiyle aydınlatılması gereği apaçık(mış gibi görünmektedir). Fakat azıcık düşünen biri görür ki, Hz. Yûsuf (a.s.) hiç de onların dikkatini çekmeden yapmıştır bu işi; sözü kolayca ve doğal bir akış içinde Bünyamin’e getirivermiştir. Tahıl satın alımında pek sıkı kurallar cârî olduğu için herkes yalnızca sabit bir miktar buğday satın alabilirdi. Çok büyük bir ihtimalle on kardeş, babaları ve on birinci kardeşleri için de tahıl mü- râcâtında bulunmuşlardı. İşte bu esnada Hz. Yûsuf (a.s.), babalarını ve kardeşlerini niye getirmediğini sormuş olmalıydı. Sonra babalarının ihtiyar ve gözleri görmez oluşunu bir mazeret olarak kabul etmiş; fakat kardeşleri hakkında beyan ettikleri, onun üvey kardeşleri olduğu ve ba- balarının onu kendileriyle göndermek istemediği şeklindeki mazeret ko- nusunda kuşku belirtmiş olmalıydı: “Peki şimdi istediğiniz miktarı bu se- ferlik vereceğiz; fakat bir dahaki sefere üvey kardeşinizi de getirmelisi- niz. Aksı takdirde yanlış beyanınız yüzünden hiç tahıl alamazsınız.” Bu tehditle Hz. Yûsuf, hem cömert, hem de rahat bir tavır sergileyerek on- ları kazanmak istemişti. Çünkü küçük kardeşini çok özlemişti ve yoklu- gunda ailesinin ne hale geldiği konusunda endişeliydi.

Meselenin basit ve doğal açıklaması yukarıdaki gibidir. Kitab-ı Mu- kaddes’te ise kıssanın bu bölümü (Tekvîn, 42 ve 43. bölümler) münâse- betsiz, abartılı, gerçek dışı ve itibara uygun değildir.

قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُتَوَّنَ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَلْبَنَىٰ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ إِلْحَاكُمْ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

- 66 “Bana etrafınızın çepeçevre kuşatılması dışında, onu ne olursa olsun mutlaka bana getireceğinize dair Allah adına kesin bir söz verinceye kadar, onu sizinle asla gönderemem.” dedi. Böylelikle onlar, O’na kesin bir söz verince dedi ki: “Allah, söylediklerimize karşı vekildir.”
- 67 Ve dedi ki: “Ey çocuklarım! Tek bir kapıdan girmeyin,⁵³ ayrı ayrı kapılardan girin. Ben size Allah’tan hiçbir şeyi sağlayamam (gidere-mem). Hüküm yalnızca Allah’ındır. Ben O’na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnızca O’na tevekkül etmelidirler.”
- 68 Babalarının kendilerine emrettiği yerden (Mısır’a) girdiklerinde, (bu,) -Ya’kûb’un nefsindeki dileği açığa çıkarması dışında- onlara Allah’tan gelecek olan hiçbir şeyi (gidermeyi) sağlamadı. Gerçekte O, kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibiydi. Ancak insanların çoğu bilmezler.⁵⁴

AÇIKLAMA

53. Hz. Ya'kûb'un (a.s.), oğullarının bu seyahatiyle yakından ilgilenişi, en küçük oğlu Bünyamin'in de onlarla birlikte gitmesi yüzündendi. Onun güvenliğinden endişe duyuyordu; zira daha önce oğlu Yûsuf hakkında acı bir tecrübe geçirmişti. Tabiatıyla yüreği, sevgili oğlunu bir daha hiç göremeyeceği kuşkusuyla doluydu. Evet, Allah'a güveni sonsuzdu; O'nun iradesine sabırla teslim olurdu; ne ki bir beşer olarak oğullarına bazı ihtiyat tedbirleri almalarını tavsiye etmek durumundaydı. Kente ayrı ayrı kapılardan girmek gibi bir ihtiyat tedbirinin anlamını kavramak için, o dönemin siyasî şartlarına bir göz atmamız gerekecek. İsrâiloğulları bağımsız kabileler olarak Mısır'ın doğu sınırında yaşamaktaydılar ve sınır yakınındaki diğer kabileler gibi göz altında idiler. Bu yüzden Hz. Ya'kûb (a.s.), eğer kente grup halinde girerlerse, kuşku çeken bir çete olarak değerlendirilebileceklerinden korktu. Hele hele bir kıtlık döneminde cezbedilecek kuşku rahatça tahmin edilebilirdi. Zaten Mısır'da birkaç hâdisenin oluşturduğu bir tedirginlik vardı; tutup onları da bir soyguncu çete olarak niçin değerlendirmesinlerdi?

54. "İnsanların çoğu bilmezler...". Bilmedikleri, Hz. Ya'kûb Aleyhisselam'ın "Allah'a tevekkül" ile "ihtiyat tedbiri" arasında nasıl bir denge kurduğudur. Böyledir; çünkü Allah kendisine gerçek bilgiyi bahşetmiştir. Sağduyunun gerektirdiği bütün tedbirleri alması bundandır; sağduyunun, derin düşünüş ve tecrübenin gerektirdiği tedbirleri... Böylece Yûsuf hakkında aldıkları kötü puanı onlara hatırlatmış, Bünyamin konusunda da aynı hatayı tekrarlamamalarını sağlamak istemiştir. Bu yüzdendir ki, onlardan Allah'ın adıyla sağlam bir taahhüt aldı: Üvey kardeşlerinin emniyeti için ellerinden geleni yapacaklardı. Sonra onları tehlike arz eden siyasî duruma karşı uyardı ve herhangi bir şüphe çekmemeleri için ayrı ayrı kapılardan girmelerini salık verdi. Kısaca, beşerin takatınca karşılaşılabilecek her türlü tehlikeye karşı alabileceği tedbirlerin tümünü aldı. Fakat öte taraftan hiçbir beşerî tedbirin Allah'ın iradesini sektirmeye güç yetiremeyeceğini ve gerçek himayenin Allah'ın himayesi olduğunu aklından çıkarmıyordu (ve bunu ifade de etmişti). Yani insan, ancak Allah'ın lütfuyla ihtiyat tedbirlerini hesaba katabilirdi. İşte sözleri ve fiilleri arasında böyle bir denge kura-bilen kişi gerçek bilgiye ulaşabilir; dünyevî problemlerini halletsin diye Allah'ın insana bahşettiği beşerî yeteneklerin gereklerini yerine getirmesini bilen ve fakat başarı yahut başarısızlığın yalnızca Allah'tan olduğunu kavramış Hz. Ya'kûb (a.s.) gibi kimselerdir sadece. İşte bu yüzden "insanların çoğu bilmezler..." Bir kısmı kendi gayret ve tedbirlerine güvenip Allah'a tevekkülü terk eder; diğer bir kısım da, yalnızca "Allah'a tevekkül" edip problemlerini çözmek için herhangi bir pratik çareye başvurmazlar.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ ءَاوَىٰ إِلَىٰ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَذَّابِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَّالِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾

- 69 Yûsuf'un yanına girdikleri zaman, o, kardeşini bağrına bastı: "Ben" dedi, "Senin gerçekten kardeşinim. Artık onların yaptıklarına üzülme."⁵⁵
- 70 Onların erzak yüklerini kendilerine hazırlayınca da, su kabını kardeşinin yükü içine bıraktı;⁵⁶ sonra bir münâdî (şöyle) seslendi: "Ey kafil! Sizler gerçekten hırsızsiniz."⁵⁷
- 71 Onlara doğru yönelerek "Neyi kaybettiniz?" dediler.
- 72 Dediler ki: "Hükümdarın su tasını kaybettik; kim onu (bulup) getirirse, (ona armağan olarak) bir deve yükü vardır. Ben de buna kefilim."
- 73 "Allah adına, hayret!" dediler. "Siz de bilmişsiniz ki, biz (bu) yere bozgunculuk çıkarmak amacıyla gelmedik ve biz hırsız değiliz."
- 74 "Öyleyse" dediler. "Eğer yalan söylüyorsanız (bunun) cezası ne-

dir?”

- 75 Dediler ki: “Bunun cezası, (su taşı) yükünde bulunanın kendisidir. İşte biz zulmedenleri böyle cezalandırırız.”⁵⁸

AÇIKLAMA

55. Yirmi yıl aradan sonra tekrar bir araya gelmelerinin bütün hikâyesi bu kısa cümlede özetlenmektedir. Çok büyük bir ihtimalle Hz. Yûsuf (a.s.) kardeşine, sonuç olarak kendisini bu mevkiye getiren olayları anlatmış olmalıdır. Buna karşılık Bünyamin’in de, kalbsiz üvey ağabeylerinin yaptığı şirretliklerin hikâyesini anlatmış olması gerek. Daha sonra Hz. Yûsuf (a.s.) kardeşine, kendisini yanında alıkoyacağına, onlarla göndermeyeceğine dair teminat vermişti. Şu da mümkün görünüyordu ki, Bünyamin’in Mısır’da kalmasıyla ilgili plan, Hz. Yûsuf’un (a.s.) kimliğini kardeşine açtıktan sonra düşünülmüş ve kararlaştırılmış olmalıdır.

56. Çok büyük bir ihtimalle Hz. Yûsuf (a.s.), kardeşinin yüküne o kabı, kardeşinin bilgisi dahilinde, anlaşmalı olarak koymuştu. Nitekim bu, bir önceki ayetten çıkarılabilir. Hz. Yûsuf (a.z) kardeşini zâlim üvey kardeşlerinin baskısından kurtarmaya karar vermişti, bu açıktır; ayrıca kardeşi de onlarla dönmek konusunda gönülsüzdü. Fakat bu doğrudan, Hz. Yûsuf’un (a.s.) kimliğini açığa vurması yoluyla yapılamazdı; mevcut şartlar altında bu hiç de uygun olmazdı. Bu yüzden iki kardeş, diğer kardeşlerini bir süre hırsızlık suçlamasıyla sıkıntıya düşürmek pahasına böyle bir plan tasarlamak durumundaydılar. Ancak bu planı benimsediler; zira nasılsa, ikisi de sırası gelince meselenin aslını rahatça açıklayabileceklerdi.

57. Bu ve sonraki ayetlerde Hz. Yûsuf’un (a.s.) memurlarını bu planla ilgili olarak ayarlayıp, “Onlara şöyle şöyle suçlamada bulunun” şeklinde bir emir verdiğine dair hiçbir işaret yoktur. Olayın basit yorumu budur. Kap, sessizce ve gizlice yük denginin içine konmuş olmalıdır. Akabinde hizmetçiler kabı yerinde bulamayınca, zorunlu olarak onun orada bulunan yabancılar tarafından çalınmış olabileceği sonucuna varmış olmalıydılar.

58. Kervan topluluğunun, Hz. İbrâhim’in (a.s.) soyundan olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Dolayısıyla hırsızlarla ilgili yasayı söylemişlerdi: Bir hırsız, malını çaldığı kimsenin kölesi yapılır.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ
وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ
الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي
عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ ۞ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ
فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

- 76 Böylece (Yûsuf), kardeşinin kabından önce onların kablarnı (yoklamaya) başladı; sonra da onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yûsuf için böyle bir plan düzenledik.⁵⁹ (Yoksa) hükümdarın dininde (yürürlükteki kanuna göre) kardeşini (yanında) alıkoymazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka.⁶⁰ Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve her bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.
- 77 Dediler ki: "Şayet çalmış bulunuyorsa, bundan önce onun kardeşi de çalmıştı."⁶¹ Yûsuf bunu kendi içinde saklı tuttu ve bunu onlara açıklamadı (ve içinden): "Siz daha kötü bir konumdasınız" dedi. "Sizin düzmekte olduklarınızı Allah daha iyi bilir."

ACIKLAMA

59. Şimdi şu soruyu düşünelim: Allah, planıyla (*keyd*) Hz. Yûsuf'u (a.s.) doğrudan nasıl destekledi? Oysa biliyor ki Bünjamin'in yükündeki kap planı bizzat Hz. Yûsuf (a.s.) tarafından tasarlanmıştı. Ayrıca memurların yükleri aramalarında olağanüstü bir şey yoktu; böyle bir durumda yapmaları gerekeni yapmışlardı. Bu ibarede, Allah tarafından mucizevî bir desteğin olduğuna dair, memurların biraderlere, Hz. İbrâhim'in (a.s.) şeriatında hırsızın cezasının ne olduğunu sormaları ve onların da "köleleştirilmesi gerekir" şeklindeki cevapları dışında olağanüstü bir alâmet yoktur. Böylece Hz. Yûsuf, hem kardeşini alıkoymayı başarmış, hem de onun hapsedilmesini engellemiştir. Dolayısıyla Hz. İbrâhim'in şeriatını uygulamıştır.

Bunu takip eden cümle de bu yorumu te'yid etmektedir.

60. Allah dileseydi, Hz. Yûsuf'un (a.s.) planındaki boşluğu gidermezdi. Plandaki zayıf nokta şuydu: Yûsuf, planına göre kardeşlerini yalnızca melikin yasasına göre alıkoyabilirdi. Fakat bir Allah Rasûlü'ne, kendi şahsî meselesi için gayri İslâmî bir yönetimin yasasına başvurmak yakışmazdı. Zira O, siyasî iktidarı, tedricî olarak İslâmî yasayı yürürlüğe koymak için uhdesine almıştı; yoksa melikin yasasını takviye edip yürürlükte kalmasını sağlamak için değil. Allah dileseydi, Hz. Yûsuf'a (a.s.) gayri İslâmî bir yasaya başvurmaktan başka çıkar yol koymazdı. Fakat bunu dilemedi; zira Rasûlü'nün temiz isminin bu şekilde lekelenmesini istemedi. Bu yüzden Hz. Yûsuf (a.s.) memurlarına emir vererek (alışıl-madık) bir şeyi öğrenmelerini istedi: Onlar hırsızları nasıl cezalandırı-yorlardı? Biraderler de Hz. İbrâhim'in (a.s.) yasasını söylediler. Bu, plan-daki boşluğu gidermekle kalmadı, aynı zamanda biraderlerin de Mısırlı olmadıkları dolayısıyla bu ülkenin yasalarıyla yargılanamayacakları şek-linde herhangi bir itiraz beyan etmelerine de mahal bırakmamış oldu.

Daha önce de işaret edildiği gibi, bu Allah'ın bir yardımındı; peş peşe iki ayette O'nun lûtfunun bir âlâmeti, yüce ilminin bir işareti olarak zikredilen yardımı...

Hz. Yûsuf'u (a.s.), kendi şahsî meselesi için Mısır Meliki'nin gayr-i İslâmî yasasına başvurmaktan koruyan Allah'ın lûtfuydu. Çünkü insanî zaafın baskısı altına bunu yapmaya yeltenebilirdi. Ve Allah'ın, bizzat bir kimsenin ahlâkî mertebesini korumak üzere düzenlemelerde bulunması kadar, o kimse için büyük bir lûtf olamaz.

Ancak şu da belirtilmeli ki, yalnızca sıkı imtihanlardan “alının akıy-la” çıkarlar bu yüksek nişanla taltif edilir.

Hz. Yûsuf'un (a.s.) planındaki boşluğu gidermek sûretiyle Allah, il-minin, kendisine ilim verilmiş olan (Hz. Yûsuf gibi) kimselerin ilminden üstün olduğunu göstermiştir.

Bu bağlamda mütâlaa edilmesi gereken bazı meseleler vardır. Onla-ra kısaca değinelim.

1) Genellikle “ما كان ليأخذ اخاه في دين الملك” ifadesi şöyle çevrilmektedir: “(Yûsuf) kardeşini Melik'in yasasına göre alıkoyamazdı.” Yahut: “(Yûsuf) kardeşini Melik'in yasasına göre alıkoymaya yetkili değildi.” Diğer bir deyişle çeviri şu anlama gelmektedir: “Bunu yapamazdı; zira Melik'in ya-sasında buna izin yoktu.” Fakat Arap dilinde ve Kur'an'da “mâ kâne” bu şekilde kullanılmamıştır. Nitekim bunun örneklerini Kur'an'da fazlasıyla bulabiliriz; “mâ kâne limü'minin en yaktule mü'minen” (Bir mü'min bir mü'mini öldüremez, “öldürmesi yakışık almaz”). “Mâ kâne Allâhu en yet-tehize min veled” (Allah bir çocuk edinemez “edinmesi yakışık almaz”). Dolayısıyla Hz. Yûsuf hakkında kullanılan “buna gücü yoktu”, “bunu ya-

pamazdı", "buna hakkı yoktu" şeklindeki ifadeler anlamsızdır. Çünkü Hz. Yûsuf'un (a.s.), kardeşini "bir hırsızdır" diye Melik'in yasasına göre alıkoymaya güç yetirememesi için bir neden yoktu. Bir hırsıza ceza vermek için bir yasaya sahip olmayan bir yönetim düşünülebilir mi? İfade-nin gerçek karşılığı şu şekilde olmalıdır: "Kardeşini Melik'in yasasına göre alıkoymazdı. Çünkü böyle davranmak bir peygambere yakışmazdı".

2) Kur'ân'ın kullandığı "dini'l-Melik" (Melikin dini) tabirini "Melik'in yasası" şeklinde anlarsak, bu, tartışmalı ifadeyi anlamamıza yardım eder. Çünkü çok açık ki, peygamber Allah'ın dininin (nizamının) ikamesi için gönderilmişti; Melik'in gayri İslâmî sistemini (dinini) yürürlükte kılmak için değil. Bu zaman zarfında Hz. Peygamber (a.s.) görevini bir ölçüde başarmıştı; ama yönetim tam anlamıyla Allah'ın dinine göre teşekkül ettirilememişti. Dolayısıyla artık bir peygamberin kendi şahsî bir meselesi için "Kralın sistemini" benimsemesi uygun olmaz, yakışık almazdı. Yani, "Kardeşini Melik'in yasasına göre alıkoymak Yûsuf'a yakışmazdı".

3) Dahası, "Melik'in dini" ibaresini "ülke yasaları" anlamında kullanmak sûretiyle Allah, "din" kelimesinin geniş kapsamına işaret etmiş; risâletin sahasını yalnızca Allah'ın birliğine inanmakla sınırlandırıp, onu kültürel, siyâsî, sosyal, hukukî ve hayatın diğer dünyevî cephelerinin dışarda bıraktığına inanan kimselerin din kavramını kökünden kesmektedir. Veyahut böyle tipler, dinin saydığımız vehelerle bir ölçüde ilgili olduğunu kabul ederler; ama onlara göre bunlar, yapılsa da yapılmasa da olur kabilinden tavsiyelerdir. Güya din, inananları, bunları yahut insan yapısı yasaları benimsemekte serbest bırakmıştır; zira düşüncelerine göre, ikincisini benimsemelerinde bir beis yoktur. Din'in uzun bir süredir müslümanlar arasında yürürlükte olan bu yanlış kavranışı, İslâmî hayat tarzını hâkim kılmak için gerekeni yapmaları yolunda kendilerini ihmalkâr hâle getirmiştir ve bu yüzden mes'ul tutulacaklardır. Dinin bu yanlış kavranışının sonucu olarak Müslümanlar, İslâmî olmayan hayat tarzıyla uzlaşır hale gelmişlerdir. Hatta bu yanlış kavrayış yüzünden, Hz. Yûsuf'u (a.s.) güya örnek ittihâz ederek bu sistemlerin destekçisi ve uşağı haline gelebilmişlerdir. Oysa bu ayet, ifade biçimi olarak bu yanlış kavramayı reddetmekte; "ülke yasaları"nın tıpkı namaz, hacc, oruç ve zekât gibi dinin bir parçası olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla Âl-i İmrân Sûresi'nin 19. ve 85. ayetlerindeki "ed-Dîn" in kabulü gereği, yasalar da namaz ve diğer farzlar gibi bu kavramın kapsamına girer. Bu yüzden, dinin bu bölümünün herhangi bir sistemden ihrâcı Allah'ın gazabını celb edecektir.

4) Bunlarla birlikte, yukarıdaki yorum, bir itiraza mahal bırakmamaktadır. Hiçbir şey olmasa, bu satırların yazarının bile katıldığı bir gerçek vardır ki, Hz. Yûsuf (a.s.) ülkenin en yüksek mevkiindeyken, Mısır'da gayri İslâmî bir düzen yürürlükte bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum bizzat Pey-

gamber'in, Melik'in gayri İslâmî yasalarını uygulamak zorunda olduğunun bir delilidir. Şu halde, Hz. Yûsuf'un (a.s.) kendi özel meselesinde, Hz. İbrâhîm'in (a.s.) şeriatı yerine, uygulamak zorunda kaldığı Melik'in şer'î sistemine göre amel etse ne fark ederdi? Kesinlikle fark ederdi; zira mesele Hz. Yûsuf'un bir peygamber oluşuyla ilgilidir. Çünkü O, İslâmî hayat nizâmını tesis etmeye çalışmaktaydı ve bu, tedricî olarak başarılabilecek bir işti. Dolayısıyla bu süre içinde Melik'in yasası kaçınılmaz olarak yürürlükte kalacaktı. Aynı şey, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medîne'de olduğu sırada Arabistan'da vuku bulmuştu. İslâmî sistemi bütünüyle ikame etmek dokuz yılı almış ve bu dönemde birtakım gayri İslâmî yasalar yürürlükte kalmıştı. Söz gelişi içki, faiz, gayri İslâmî miras ve evlilik geleneği, bâtil ticaret şekilleri vs. bir süre daha yürürlükte kalmak durumundaydı. Aynı şekilde İslâm'ın medenî ve ceza hukukunun bütün olarak yürürlüğe girmesi de, belli bir süreyi gerektirmişti. Dolayısıyla Hz. Yûsuf'un (a.s.) hükümrânlığının ilk dokuz yılında Melik dininin (yasal düzeninin) yürürlükte kalmasında hiçbir tuhaflik bulunmamaktadır. Şu var ki geçiş dönemi esnasında gayri İslâmî Melik yasasının devam etmesi, Allah Rasûlü'nün Allah'ın dinini ikame için değil, Melik'in dinini izlemek için gönderildiğine delil teşkil etmez. Melik'in yasasına kendi şahsî davası için başvurmasının Hz. Yûsuf'a (a.s.) yakışmayacağı meselesine en iyi karşılık, yine Rasûlullah'ın (s.a.) uygulamasında bulunmaktadır. Geçiş dönemi esnasında yani câhilî yasaların henüz İslâmî yasalarla yer değiştirmede olduğu dönemde, kimi Müslümanlar daha önce yaptıkları gibi şarap içmeye, faiz yemeye devam ediyorlardı. Ancak Rasûlullah (s.a.) bu gibi fiilleri asla işlemiyordu. Yine iki kız kardeşle birden evlenmek, mut'a gibi yasalar uygulanmaktaydı; fakat Rasûlullah (s.a.) asla böyle bir uygulamada bulunmadı. Böylece açıklığa kavuştu ki, İslâmî yasaların evrimi döneminde, kimi gayri İslâmî yasaların yürürlükte bırakılmasıyla onların bizzat uygulanması arasında fark vardır. Eğer Hz. Yûsuf (a.s.), Melik'in yasasını kendi şahsî davası için uygulasaydı, bu O'nun yaptırım gücünü bu yasaya hamlettiği, bu yasayı tasdik ettiği anlamına gelirdi. Oysa bütün câhilî şeriatleri ortadan kaldırmak üzere gönderilmiş bir peygamberin, başkalarına ruhsat verilmiş olsa bile bu yasaları izleyemeyeceği açıktır.

61. Yalnızca, kardeşlerinin yükünden kabin çıkarılışıyla içine düştükleri durumu kurtarmak için bu suçlamada bulunmuşlardı. Kap ortaya çıkmış, kendilerinin hırsız olmadıkları anlaşılmıştı; ama ânında durumlarını sağlama almak isteyerek Bün-yamin'den kopmuşlar ve onu da kardeşi Hz. Yûsuf (a.s.) gibi hırsız ilan etmişlerdi. Besbelli ki bu, cin fikirli kardeşlerin oracıkta uydurdukları bir yalan, hatta kardeşlerin iki üvey kardeşlerine karşı besledikleri garazı açığa vurdukları bir ruh haliydi. Onların bu halleri, aynı zamanda Hz. Yûsuf'un (a.s.) kardeşini niye yanında alıkoymak istediğinin karşılığıydı.

قَالُوا يَتَّيِّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَمْرَأَا شَيْخَا
كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ
اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَّعْنَا عَنْهُوَ إِنَّا إِذَا لَطَلِمُونَ ﴿٧٩﴾

- 78 Dediler ki: “Ey Azîz!⁶² Gerçek şu ki, bunun yaşlı (ve) büyük bir babası var; onun yerine bizden birisini ahkoy. Doğrusu biz, seni iyilik yapanlardan görmekteyiz.”
- 79 Dedi ki: “Eşyamızı kendisinde bulduğumuzun dışında, birisini alıkoymamızdan Allah’a sığınırız.⁶³ Yoksa bu durumda kuşkusuz biz zâlim oluruz.”

AÇIKLAMA

62. Hz. Yûsuf (a.s.) için bu şekilde “el-Azîz” (izzetli kişi) ünvanının kullanılması, O’nun, Züleyhâ’nın kocasının daha önceki mevkiine geçtiği şeklinde bir karışıklığa meydan vermiştir. Bu yanlış anlama daha sonraları müfessirleri başka türlü yorumlar icad etmeye sevk etmiştir. Bu yorumlara göre Züleyhâ bir mucizeyle yeniden gençleşmiş ve Melik tarafından Hz. Yûsuf (a.s.) ile evlendirilmiştir. Müfessirler bununla da kalmamış; kimileri Hz. Yûsuf (a.s.) ile Züleyhâ’nın gerdek gecesi konuşmalarını bile tesbit edebilmişlerdir. Aslında tüm bunlar kurgudur. Zira daha öncede işaret edildiği gibi, “Azîz” kelimesi, bir Mısır saygı ünvanının Arapça karşılığıydı ve özel bir bürokratik ünvana delâlet etmemektedir. “Azîz” kelimesi sadece “ekselansları” gibi anlamlara gelen ve Mısır’da yüksek mevkilere sahip kimseler için kullanılan bir ünvandı. Sözü edilen evliliğe gelince, bu da Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’da, Hz. Yûsuf’un (a.s.) evliliğiyle ilgili olarak anlatılan hikâye üzerine bina edilmiş bir kurgudur. Bu kitaplara göre Hz. Yûsuf (a.s.), Potipherah’ın kızıyla (Asenat) evlenmişti. Züleyhâ’nın kocasının adı da Potiphar’dı ve bu iki isim birbirine karışmıştı. Bu hikâye İsrâiliyât geleneği içinde o yo-

rumcudan bu yorumcuya el değıştirtince, Potiphar ile Potipherah isimleri, ses benzerliğinden dolayı aynı şahsa delâlet etmeye başladı. Sonuçta, hikâyede geçen (Potipherah'ın) kızı, (Potiphar'ın) "karısı" ile yer değıştirdi. Sonra evliliğin suhûletle tamama ermesi için Potiphar "öldürüldü". Artık geriye tek bir zorluk kalıyordu, yaşların uygunsuzluğu... Bunun için de bir mucizenin yardımına başvuruldu ve ülkenin "yöneticisi"ne lâıyk bir eş haline getirmek için Züleyhâ'nın yaşı tamamen gençleştirildi.

63. "Hırsız" kelimesi yerine "malımızı bulduğumuz kimse" deyiminin kullanılmış olması çok anlamlıdır. Hz. Yûsuf (a.s.), kardeşı hakkında "hırsız" kelimesini kullanmaktan çekinmişti. Çünkü kardeşı gerçekte hırsız değildi. Buna "tevriye" denir. Tévriye bir hakikatı örtmek yahut "gizlemek" demektir. Bu uygulamaya, belli şartlar ve sınırlar içinde İslâmî kurallar izin vermiştir. Fakat şahsî amaçlı bir kazanç için değil, bir kötülükten sakınmak yahut bir zâlimin elinden bir mazlumu kurtarmak için uygulanabilir. Veya gerçek dışı bir şey söylemekten yahut yanıltıcı bir araca başvurmaktan başka çare kalmadığı durumlarda bu yol geçerli olabilir. Apaçıktır ki, benzer bir durumda sâdık bir insan açıkça yalan söylemeyecek ve göz göre göre hileye başvuramayacaktır. Bunları yapmak yerine öyle bir şey söylemek ya da yapmak zorundadır ki, ne tam anlamıyla doğru, ne de tam anlamıyla yanlış olsun. Aynı şekilde söylediği açıkça yalan da değildir; yaptığı yalnızca kötülüğü defetmek için gerçeği gizlemek olmalıdır. Böyle bir uygulama, hem hukuken hem de ahlâken şer'îdir; ancak birtakım şahsî çıkarlar için değil, daha büyük bir kötülüğü çok daha küçüğüyle izale etmek amacı taşımak şartıyla... Demek ki Hz. Yûsuf'un (a.s.) bu durumda söz konusu tüm şartlara haiz olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira, memurlarına, danışıklı olduğu kardeşinin yükünü aramalarını tembihlemiş, fakat arayıp da hırsızlıkla suçlamalarını istememişti. Daha sonra memurlar kardeşlerini birer zanlı olarak huzuruna getirdikleri zaman, hafifçe tahtından kalkarak yüklerini aramaya başlamıştı. Her şey olup bitip kardeşleri, Bünyamin yerine içlerinden birini alıkoymasını kendisinden istirham ettiğinde, Hz. Yûsuf (a.s.) onlara kendi hükümlerine göre mukabelede bulunup, yalnızca kabın bulunduğu şahsı alıkoyacağı, başkasına dokunmayacağı şeklinde karşılık vermişti.

Bu tür uygulama örneklerine, mücâdelesı esnasında Rasûlullah'ın (s.a.) hayatında da rastlanmaktadır. Ve bu uygulamaların herhangi bir hukuk ya da ahlâk kuralına göre itiraz götürür yanı olamaz.

فَلَمَّا اسْتَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ
أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي
يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِيَ أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي
وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٦﴾ أَرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَتَابَعْنَا إِنَّا
أَبْنَاكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ
حَافِظِينَ ﴿٤٧﴾ وَسَأَلَ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا
وَأِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ
جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ
الْحَكِيمُ ﴿٤٩﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَتَّاسَفَى عَلَى يُوسُفَ وَأَبِیضَتْ
عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَوْا تَذْكُرُ يُوسُفَ
حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٥١﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو
بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ يَبْنَی
أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رَّوْحِ اللَّهِ
إِنَّهُ لَا يَأْتِئُسُ مِنْ رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٥٣﴾

- 80 Ondan umutlarını kestikleri zaman, (durumu) kendi aralarında görüşmek üzere bir yana çekildiler. Onların büyükleri dedi ki: “Babanızın size karşı Allah adına kesin bir söz aldığını ve daha önce Yûsuf konusunda yaptığımız aşırılığı (işlediğimiz suçu) bilmiyor musunuz? Artık (bundan böyle) ben, ya babam bana izin verinceye veya Allah bana ilişkin hüküm verinceye kadar (bu) yerden kesin olarak ayrılamam. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”
- 81 “Dönün babanıza ve deyin ki: ‘Ey babamız! Senin oğlun gerçekten hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahidlik etmedik. Biz gaybın kollayıcıları değiliz.’ ”
- 82 “İçinde (yaşamakta) olduğumuz şehre sor, hem kendisinde geldiğimiz kervana da. Biz gerçekten doğruyu söyleyenleriz.”
- 83 (Şehre dönüp durumu babalarına aktarınca O:) “Hayır!” dedi. “Nefsiniz sizi yanıltıp (böyle) bir işe sürüklemiş.⁶⁴ Bundan sonra (bana düşen) güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah (pek yakın bir gelecekte) onların tümünü bana getirir. Çünkü O, bilen, hüküm ve hikmet sahibi olanın kendisidir.”
- 84 Ve onlardan yüz(ünü) çevirdi ve: “Ey Yûsuf’a karşı (artan dayanılmaz) kahrımı” dedi ve gözleri üzüntüsünden (ağardıkça) ağardı. Ki yutkundukça yutkunuyordu.
- 85 “Allah adına, hayret!” dediler. “Hâlâ Yûsuf’u anıp durmaktasın. Sonunda (ya kahrından) hastalanacaksın ya da helâke uğrayanlardan olacaksın.”
- 86 Dedi ki: “Ben, dayanılmaz kahrımı ve üzüntümü yalnızca Allah’a şikâyet ediyorum. Ben Allah’tan (bir bilgi olarak) sizin bilmediğinizi de biliyorum.”
- 87 “Oğullarım, gidin de Yûsuf ile kardeşinden (duyarlı bir araştırmayla) bir haber getirin ve Allah’ın rahmetinden umut kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden umut kesmez.”

AÇIKLAMA

64. Yani, “Sizler, benim asil bir karaktere sahip olduğumu bildiğim oğlumun kabı çaldığına hemencecik inandınız. Onun ağabeyi (Yûsuf) meselesinde de tıpkı böyle davranmış, O’nu uzaklarda elden çıkarıp hiç vicdanınız sızlamadan bir kurda kurban gittiği yalanını söylemişsiniz. Şimdi de gelmiş, aynı rahatlıkla diğer kardeşinizin hırsızlık yaptığını söylörsünüz bana.”

فَلَمَّا دَخَلُوا

عَلَيْهِ قَالُوا يَتَأْتِيهَا الْعَزِيزُ مَسْنًا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضْعةٍ
 مُّزَجَّةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
 الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ
 أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا أَءِنْكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ
 وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا
 يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ ءَاتَاكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ
 كُنَّا لَخَطِيطِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمْ أَيُّومَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ
 وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى
 وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ
 الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

- 88 Böylece O'nun (Yûsuf'un) huzuruna girdikleri zaman, dediler ki: "Ey Azîz! bize ve ailemize şiddetli bir darlık dokundu; önemi olmayan bir sermaye ile geldik. Bize artık (yine) ölçeği tam olarak ver ve bize ilâve bir bağışta bulun."⁶⁵ Şüphesiz Allah, tasaddukta bulunanlara karşılığını verir."

- 89 (Yûsuf) dedi ki: “Sizler, câhillер iken Yûsuf’a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?”
- 90 “Sen gerçekten Yûsuf musun, sensin öyle mi?” dediler. “Ben Yûsuf’um” dedi. “Ve bu da kardeşimdir. Doğrusu Allah bize lûtufta bulundu. Gerçek şu ki, kim sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah, iyilikte bulunanların karşılığını boşa çıkarmaz.”
- 91 Dediler ki: “Allah adına, hayret! Allah seni gerçekten bize karşı tercih edip seçmiştir ve biz de gerçekten hataya düşenler idik.”
- 92 Dedi ki: “Bugün size karşı sorgulama, kınama yoktur. Sizi Allah bağışlasın. O, merhametlilerin (en) merhametlisidir.”
- 93 “Bu gömleğimle gidin de, babamın yüzüne sürün. Gözü (yine) görür hale gelir. Bütün ailenizi de bana getirin.”
- 94 Kafіle (Mısır’dan) ayrılmaya başladığı zaman, babaları dedi ki: “Eğer beni bunamış saymıyorsanız, inanın Yûsuf’un kokusunu⁶⁶ (burnumda tüter) buluyorum.”

AÇIKLAMA

65. Yani, “Eğer bize ihtiyacımızı karşılayacak tahıl verirsiniz, bu sizin tasaddukunuz olacak; zira tahıl karşılığı elimizde olan para, ihtiyacımız olan tahıl karşılamamaktadır.”

66. Bu peygamberlerin sahip oldukları olağanüstü güçlerin bir örneğidir. Hz. Ya’kûb (a.s.), kervan Mısır’dan henüz yola çıkmışken, Ken’an’a o kadar mesafeden Hz. Yûsuf’un (a.s.) gömleğinin kokusunu almıştı. Bu, aynı zamanda peygamberlere ait güçlerin doğuştan getirilen şahsî nitelikler olmadığını; aksine Allah’ın muradıyla, O’nun tarafından kendilerine bağışlandığını da gösterir. Hz. Ya’kûb’un (a.s.) Mısır’da o kadar kaldığı süre içinde Hz. Yûsuf’un (a.s.) elbiselerinin kokusunu alamayıp da, Allah’ın dilemesiyle (belli bir zamanda) almasının nedeni budur.

Bu bağlamda Hz. Ya’kûb’u (a.s.) bu kadar uzak mesafeden koku alabilen büyük bir peygamber olarak sunan Kur’ân’a karşılık Kitab-ı Mukaddes’in onu câhil, sıradan bir baba olarak sunduğunu da belirtmek gerekir. Tekvîn (45: 26-27)’e göre, kendisine oğulları tarafından “Yûsuf hâlâ yaşıyor; şimdi tüm Mısır ülkesinin hâkimi” haberi verildiğinde, onlara inanmadığından ötürü Ya’kûb’un (a.s.) kalbini bayıltıcı bir keder kapladı... Ve ne zaman ki Yûsuf’u kendisine getiren kervanı gördü; babaları Ya’kûb’un ruhu yeniden canlandı.”

Ya'kûb'un (a.s.) ailesine mensub olmayan gelinler hariçte bırakılırsa, yetmiş idi. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te verilen nüfus sayımı rakamlarına göre, Mısır ülkesini terk etmelerinin ikinci yılında Sina Çölü'nde sayıldıkları zaman sayıları iki milyon idi. Şimdi problem şudur: Nasıl oluyor da bu kadar ev halkı, 500-600 yılda iki milyon nüfus oluşturabiliyor?

Apaçık ki hiçbir aile 500 yılda yalnızca üreyerek böyle büyük bir sayıya ulaşamaz. Şu halde, geriye rakamın bu kadar artmasının tek diğer yolu olan din değiştirme kalıyordu. Ayrıca bunun böyle olduğuna inanmamız için birçok sebep vardır. İsrâiloğulları peygamber soyuydular. Mısır'a göçmüşlerdi; çünkü Hz. Yûsuf'un (a.s.) iktidarı bir avantajdı. Ayrıca daha önce görmüştük ki, Hz. Yûsuf (a.s.) risâlet görevinin gereğini yerine getirmek için her fırsatı tam bir şekilde değerlendirmişti. Dolayısıyla İsrâiloğulları'nın, Mısır'daki beş asırlık iktidarlara esnasında Mısırlıları İslâm'a döndürmek için ellerinden geleni yaptıklarını düşünmek akla yatkın olacaktır. Bunun sonucu olarak Mısırlılar Müslüman oldular ve yalnızca dinlerini değiştirmekle kalmayıp kendilerini Mısırlılardan farklılaştırıp, İsrâiloğulları'na benzetecek derecede kültürlerini de değiştirdiler. Tabiatıyla Müslüman olmayan Mısırlılar onları yabancı ilan ettiler; tıpkı bugün, Hinduların Hindli Müslümanlara yaptıkları gibi... Böylece Müslüman Mısırlılar kendilerini bu duruma alıştırdılar ve İsrâiloğulları'nın birer üyesi oldular. Akabinde Mısırlı milliyetçiler yabancı İsrâiloğulları'na zulmetmeye başladıklarında, Müslüman Mısırlılar da bu zulmün hedefi haline geldi. Dolayısıyla İsrâiloğulları Mısır'dan çıktığı zaman, onlar da birlikte ülkelerini terk etti ve İsrâiloğulları'ndan sayıldı.

Yukarıdaki açıklamayı Kitab-ı Mukaddes de te'yid etmektedir. Söz gelişi Kitab-ı Mukaddes, Mısır'ı terk ettikleri zamanı şöyle dile getirir: "İsrâiloğulları Ramses'ten Sukkot'a seyretti... ve kendilerine karışmış bir topluluk da onlarla gitti. " (Çıkış, 12: 37-38); "aralarında karışmış, şevk içinde olan bir topluluk" (Sayılar, 11: 4). Giderek Müslüman olan bu Mısırlılar "yabancı" olarak adlandırılmaya başlandı: "Hem topluluğunuz, hem de sizinle yolculuk eden yabancı(lar) için bir kanun olacak; sonraki tüm nesilleriniz için bir kanun. Sizler gibi yabancı(lar) da Rabbin huzurunda olacak; sizin için ve sizinle seyahat eden yabancı (topluluk) için tek bir kanun, tek bir düzen olacak". (Sayılar, 15: 15-16) "Ve ben o zamanda, 'kardeşleriniz arasındaki unsurları dinleyin ve her kimse ile kardeşi arasında ve dahi onlarla bulunan yabancı(lar) arasında adâletle hükmedin' diyerek ahkâmınızı vazettim". (Tesniye, 1: 16).

Müslüman olan Mısırlılar için orijinal Kutsal Metinler'de kullanılan ve daha sonra mütercimler tarafından "yabancı" olarak çevrilen terimi, şimdi tam olarak bulmak kolay bir iş değildir.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ

وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَتَابَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ
جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ
بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ
رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ
آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي
مُسْلِمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ
إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾

100 Babasını ve annesini tahta çıkarıp oturttu;⁶⁹ onun için secdeye kapandılar.⁷⁰ Dedi ki: “Ey babam! Bu, daha önceki rüyamın yorumudur. Doğrusu Rabbim onu gerçek kıldı. Bana iyilik etti; çünkü beni zindandan çıkardı. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra, (O,) çölden sizi getirdi. Şüphesiz benim Rabbim, dilediğini pek ince düzenleyip tedbir edendir. Gerçekten bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan O’dur.”

101 “Rabbim! Sen bana mülkten (bir pay ve onu yönetme imkânını) verdin; sözlerin yorumundan da (bir bilgi) öğrettin. Göklerin ve yerin yaratıcısı, dünyada da, âhirette de benim velim Sensin. Müslüman olarak benim hayatıma son ver ve beni sâlih olanların arasına kat.”⁷¹

- 102 Bu, sana (ey Muhammed) vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar, (Yûsuf'un kardeşleri) o hileli düzeni kurarlarken, yapacakları işe topluca karar verdikleri zaman sen yanlarında değildin.

AÇIKLAMA

69. Talmud'a göre, "Yûsuf babasının yolda olduğunu öğrenince, dostlarını, subaylarını ve göz alıcı elbiselerle donatılmış ülke askerlerini bir araya topladı... Ya'kûb peygamberi yolda karşılamak ve Mısır'a kadar eşlik etmek için büyük bir topluluk teşekkül ettirdi. Müzik ve mutluluk her yanı kaplamıştı; herkes, kadınlar ve çocuklar bu muhteşem gösteriyi izlemek üzere evlerin çatılarına çıkmıştı." (H. Polano, sh. 111).

70. Bu ayetin tefsirinde ilâhî hidâyetin temellerine karşı olan birtakım ciddi hatalara düşülmüştür. Öylesine ki, bazı kimseler bir saygı nişânesi olarak melik ve azizler huzurunda yerlere kapanmayı şer'î kabul edecek denli ifrâda kaçmışlardır. Bir kısmıysa, biraz daha sofuca davranıp bu konuda şöyle bir açıklama getirmiştir: "Önceki şeriatlarda, Allah'tan başkasının önünde sadece ibâdet secdesi yapmak yasaklanmıştı. İbâdet maksadıyla yapılmazsa, buna izin verilmişti. Ama şimdi Hz. Muhammed'e (s.a.) indirilen şeriatla bu da kesinlikle haram kılınmıştır."

Böyle yanlış anlamalar, bu ayette secde etmek anlamına gelen "*succeden*" kelimesinin, hâlihazır İslâm fıkıhındaki "elleri, dizleri ve alnı zemine değdirerek yere kapanmak" biçiminde dile getirilen teknik (ıstılâhî) anlamıyla ele alınışı sonucu oluşmuştur. Oysa "*succeden*" kelimesi *secud*'un lugat anlamında yani "baş eğerek selamlama" (Batı dillerindeki reverans -Çev.) anlamında kullanılmıştır. Hz. Yûsuf'un (a.s.) ebeveyni ve kardeşleri, o devrin insanları arasında yaygın olan eski bir adet uyarınca (ki bu adet hâlâ bazı toplumlarda yaşamaktadır), huzurda eğilerek selam vermişlerdi. O devrin insanları saygılarını sunmak, nezâket göstermek veya sadece selamlamak istedikleri kimselerin karşısında ellerini göğüsleri üzerine koyarak eğilmek alışkanlığına sahiptiler. Bu durum Kitab-ı Mukaddes'in birçok yerinde zikredilir: "... ve o (Hz. İbrâhim) onların (söz konusu üç adamın) kendisine doğru geldiklerini görünce, çadırın kapısından çıkarak onları karşılamaya koştu ve yere doğru eğilerek onları selamladı." (Lütfen Kitab-ı Mukaddes'in Arapça tercümesine müracaat ediniz. Tekvîn 18: 32). Kitab-ı Mukaddes, Heth'in oğulları kendisine bir arazi ve Sâre'yi defnetmek için bir mezar verdiğinde, Hz. İbrâhim'in (a.s.) onlara

çok müteşekkîr olduğunu ve “dikilip, Heth’in oğulları dahil, belde halkına eğilerek selam verdiğini” zikreder (Tekvîn, 23: 7) ve başka bir yerde de (Tekvîn, 23:12) aynı türden davranışa değinir. Her iki durumda da “eğilip selam vermek” biçimindeki davranış, Kitab-ı Mukaddes’in Arapça’sında “*secede*” (secde etti) kelimesiyle karşılanmıştır.

Kitab-ı Mukaddes’te zikredilen bu ve benzeri durumlar, 100. ayette geçen hâdiseye ilgili olarak Kur’ân’ın “*secde*” kelimesini ıstılâhî anlamda değil, lugat anlamında kullandığının kesin delilidir.

Öte yandan, Allah’tan başkası huzurunda saygı göstermek amacıyla yapılan, şimdiki İslâmî anlamıyla secde hareketine önceki şeriatlarca izin verildiğini ileri süren müfessirler yanlışlardır. Bu anlamda secde, tüm şeriatlerde daima yasak olmuştur. Söz gelişi İsrâiloğulları’nın, Babillilerin egemenliği altında bulunduğu esnada Kral Ahasuerus, Haman’ı tüm prenslerin üstündeki mevkiye çıkarmış ve kölelerine secde edip onu selamlamalarını istemişti. Fakat Yahudiler arasında sıdkı ve velâyetiyle tanınan Mordecai ne secde etmiş, ne de başını eğmişti (Esther, 3: 1-2). Talmud’un aynı konuda söyledikleri gerçekten zikre şâyândır:

Kralın köleleri Mordecai’ye şöyle dediler: “Haman’ın huzurunda secde etmeyi, kralın emrini hiçe sayarak niye reddediyorsun ki? Kralın huzurunda eğilip selam durmaz mıyız?” “Aptallar!” diye cevapladı Mordecai, “Bir de sebep istiyorsunuz ha! Dinleyin beni! Toprak olacak birini mi ululayayım? Bir kadından doğma, günleri sayılı birinin önünde mi secde edeyim? Küçük bir çocukken ağlayıp sızlıyan, yaşlanınca ah vah edip duran; günleri öfke ve kızgınlıkla dolu geçen ve sonunda da toprağa dönecek olan böyle bir adama secde etmek, öyle mi? Asla! Ben Ezeli ve Ebedî olan, hiç ölmeyen Allah’ın huzurunda secde ederim. Yalnızca O yüce yaratıcıya, O büyük Melik’e... Başkasına asla!...” (*Talmud’dan Seçmeler*, Polano, sh. 172).

Kur’ân’ın vahyedilişinden bin yıl önce, İsrailoğulları’ndan bir mü’minin yaptığı bu konuşma, meseleyi sonuçlandırmaktadır. Demek ki, Allah’tan başkası huzurunda “*secde*”de bulunmak için hiçbir açık kapı yoktur.

71. Hz. Yûsuf’un (a.s) dudaklarından, en mutlu ânında dökülen bu cümleler, gerçek bir mü’minin faziletlerini en takdire şâyân bir örnek halinde seyretmeye imkân vermektedir. Bir zamanlar kardeşlerinin kıskançlık yüzünden kendisini öldürmeye teşebbüs ettikleri, çölden gelme bir adam... Birçok hâdisenin ardından şimdi tahtta oturmakta... Ailesi-

nin tüm üyeleri kıtlık nedeniyle mecbur kalmış, yardım için huzurunda durmaktadır. Eğer O'nun yerinde dünya iktidarını ele geçirmeyi başarmış bir başkası olsaydı; bunu, gücüyle övünmek, başarısıyla büyüklük taslamak, öfkesini çıkarmak, mağlub ettiği düşmanlarını kaba alaylarına maruz bırakmak için bir fırsat olarak kullanacaktır. Bunun tam aksine, gerçek Allah eri tamamıyla farklı biçimde davranır. Aynı şekilde Hz. Yûsuf (a.s), büyüklük taslayacağı ve kasılacağı yerde, kendini böyle iktidar sandalyesine kadar yükselterek ve uzun süredir ayrı kaldığı insanlarla bir araya getirerek lütuf ve inâyetini esirgemeyen Rabbine şükretmiştir. Kardeşlerinden intikam almak, onların bu boyun bükmüş halleriyle alay etmek yerine, olanları hatırlatacak tek bir kelime etmemiş; hatta tüm suç, kendisiyle kardeşleri arasını bozan Şeytan'a yükleyerek onları savunmuştur. Hatta bunu gizli bir rahmet olarak bile değerlendirmiştir. Allah'ın kendisini tahta dek yükselttiği takdirinin sırlı vesilelerinden biri olarak... Bunları birkaç kısa cümleyle ifade ettikten sonra, kendisini zindanda çürütüp bırakmak yerine, hüküm ve mülk bağışlayan Rabbine şükranla yönelmiş ve yaşadığı sürece kendisini mü'min ve müslüman bir kul olarak bırakmasını ve öldükten sonra da sâlihler zümresine katmasını niyâz etmiştir. Ne saf ve yüce bir ahlâk örneği!

Tuhaftır ki, Hz. Yûsuf'un (a.s) bu konuşması ne Talmud'da, ne de Kitab-ı Mukaddes'te yer almaktadır. Bu kitaplar, Hz. Yûsuf'un (a.s.) kıssasıyla diğerleri hakkında tutarsız ve önemsiz ayrıntılarla doludur gerçi; ama yine de bu kitapların, manevî değerleri ta'lim eden ve peygamberlerin gerçek ahlâkı ve görevleri üzerine ışık tutan böyle şeyleri ihtivâ etmemesi gerçekten gariptir.

Böylece kıssanın sonuna gelindiğinde, okuyucuya Kur'ân'daki Hz. Yûsuf (a.s) kıssasının Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da anlatılardan kesin farklarla ayrıldığı tekrar hatırlatılmış olmaktadır. Bu kitaplar üzerine yapılacak mukayeseli bir araştırma gösterecektir ki, Kur'ân'daki kıssa, diğer iki kitapta anlatılardan birçok önemli bölümde ayrılmaktadır.(*). Kur'ân bazı durumlarda ilâve olaylardan haber vermekte; bazı durumlarda birtakım olayları kasten atlamakta veya Kitab-ı Mukaddes ve Talmud'da anlatılan bazı bölümleri nefyetmektedir. Bu yüzden Rasûlullah'ın (s.a.) bu kıssayı yalnızca Yahudilerden işittiği şekliyle aktardığını iddia etmek için kimseye açık kapı kalmamaktadır.

(*) Böyle bir mukayese için, okuyucu Mâlik bin Nebî'nini *Kur'ân-ı Kerim Mucizesi* (Boğaziçi Yayınları, İstanbul) adlı eserine başvurabilir.)

وَمَا

أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ
أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ
أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾

- 103 Sen şiddetle arzu⁷² etsen bile, insanların çoğu iman edecek değildir.
104 Oysaki sen buna karşı onlardan bir ücret de istemiyorsun. O, âlemler için yalnızca bir 'öğüt ve hatırlatmadır'.⁷³
105 Göklerde⁷⁴ ve yerde nice ayetler vardır ki, üzerinden geçerler de, onlar ona sırtlarını çevirip giderler.⁷⁵
106 Onların çoğu Allah'a iman etmezler de; ancak şirk katıp durmak-talar⁷⁶ onlar.

AÇIKLAMA

72. Bu ayetteki uyarının önemini tam anlamıyla kavrayabilmek için, bu sûre için yazılan girişte zikredilen arka planı gözönünde bulundurmanız gerekir. Kureyş gerçek bir peygamber olup olmadığını güya sınamak için Rasûlullah'ı bir toplantıya çağırmişti. Rasûlullah (s.a.) oraya vardığında, bir ön açıklama getirmeden şu soruyu ortaya attılar: "İsrâîloğulları Mısır'a niçin gitti?" Buna cevaben Rasûlullah (s.a.) da bu sûreyi okudu. Kureyş mademki bu sorunun çok âni olacağını ve cevap vermek için hazırlık yapılamayacağını biliyordu; bu durumda verilen cevap karşısında onun Allah Rasûlü olduğuna inanması beklenirdi. Fakat o kadar inatçıydılar ki, buna rağmen inanmadılar. Allah onların niyetlerini bildiğinden, mealen şöyle diyerek elçisini uyarıyordu: "Her ne kadar seni bizzat tâbi tuttukları imtihanı başardıysan da, çoğu inanmayacak; zira hakikatı bulma endişelerinde samimi değiller. Bu sûrenin vahyedilişi, Kur'ân'ın senin uydurman değil, Allah'ın mesajı olduğunu sonunda isbatlasa bile yine inanmayacaklar. Çünkü gerçek kasıt ve niyetleri öyle ve ya böyle, senin risâletini reddetmektir. Şimdi küfürleri için başka maze-

retler icad edecekler.”

73. Bu uyarı, Rasûlullah'ın (s.a.) dâcâr olduğu bir hatayı düzeltmek amacıyla değil, yalnızca soru soranlara, Allah'ın gerçek niyetlerini bildiğine dair dolaylı bir uyarıdır. Şöyle: “Ey inatçılar güruhu! Bu sûre sizlere bir ayna olsun diye önünüze kondu. Rasûlümüzden, Kur'an'ı uydurmadığına dair delil istiyorsunuz. Eğer siz makul ve samimi insanlar olsaydınız, bizzat kendi sınamanızın sonucuna binaen hakikatı kabul ederdiniz. Fakat sizler inatçı insanlarsınız ve hâlâ Kur'an'ı inkâr ediyorsunuz?”

74. Hz. Yûsuf (a.s.) kıssasının sona ermiş bulunduğu esnada Kur'an, bu fırsatı değerlendiriyor ve temel mesajı iletiyor; zira bu kitapta kıssalar sırf hikâye anlatmış olmak için zikredilmemektedir. Böylece Rasûlullah'ı (s.a.) bizzat davet eden ve kıssayı dikkatle dinleyen müşriklere mesajın özü birkaç kısa cümleyle iletilmiş olmaktadır. (105-111. ayetler).

75. Bu, Allah'ın tüm yeri ve gökleri kaplayan ayetlerini göz ardı edip görmezlikten gelenlerin kayıtsızlığına karşı bir uyarıdır ve böylelerine sağlam gözlemler yaparak hakikatı araştırmayı tavsiye etmektedir. Zira eşya (nesneler) yalnızca birer “şey” değil, Hakk'a işarette bulunan birer ayettir de; şu halde araştırmacı, bu ayetlere hayvanlardan farklı biçimde bakmalıdır. Böyle olmalıdır; çünkü ağacı, dağı, suyu... bir hayvan da görmektedir; fakat onlar için sadece ağaç, dağ ve su olmaktan ibarettir ve duyuları aracılığıyla onlardan ihtiyaçları yolunda faydalanır. Fakat Allah insana eşya (nesneler) üzerinde derin derin düşünebilsin ve bu ayetleri aracılığıyla hakikatı araştırsın diye, onların maddî ve fizikî görünümünün ötesini kavrayabilmesini sağlayacak bir akıl ihsân etmiştir. İnsanların hakikatı keşfedememesinin ve dalâlete düşmesinin nedeni, eşyayı “ayetler” olarak mütâlaa etmemeleri ve eşyanın bu vechesinden yüz çevirmeleridir. Eğer onlar, peygamberlerin mesajına bile zihinlerini kapamasalardı, bu mesajı kavramaları, onu kendilerine rehber edinmeleri hiç de zor olmayacaktı.

76. Başka ilâhları Allah'a eş koşmalarının nedeni, Allah'ın Sırât-ı Müstakîm'e giden yolu gösteren işaret levhaları mesabesindeki ayetlerinden yüz çevirmeleridir. Böylece yoldan sapmakta ve dikenli çalılar arasında yitip gitmektedirler. Gerçi çoğu, hakikatı bütünüyle gözden kaçırmamıştır ve Allah'ı bir yaratıcı, bir rabb olarak inkâr etmemekte; ancak O'na şirk koşmaktadır. Yani, Allah'ın varlığını inkâr etmemekte; fakat O'nun zâtına, sıfatlarına, kudret ve haklarına ortak olan başka ilâhlara da inanmaktadır. Eğer gökler ve yerdeki ayetleri bu bakış açısıyla müşâhede etselerdi hiçbir zaman şirke düşmezlerdi; zira her yer ve şeydeki bu ayetlerin, Allah'ın birliğinin birer delili olduğunu keşfedeceklerdi.

أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَشِيَةٌ مِّنْ
 عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٧٧﴾ قُلْ
 هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي
 وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا
 رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
 فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ
 لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٩﴾

- 107 Şimdi bunlar, kendilerine Allah'ın azabından kapsamlı bir bürümenin gelivermesinden veya onların hiç haberleri yokken, kıyame-tin onlara apansız gelmesinden kendilerini güvende mi buldular?⁷⁷
- 108 De ki: “Bu, benim yolumdur. Bir basiret üzere Allah’a davet ederim; ben ve bana uyanlar da. Ve Allah’ı tenzih ederim,⁷⁸ ben müş-riklerden değilim.”
- 109 Biz senden önce, şehirler halkına kendilerine vahyettiğimiz kimse-ler dışında (başkalarını elçi olarak) göndermedik. Hiç yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğra-dıklarını görmüş olsunlar? Korkup sakınanlar için âhiret yurdu el-bette daha hayırlıdır. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?⁷⁹

AÇIKLAMA

77. Bu soru, hayat karşısında tavır almada, tehlikelere karşı geçici bir güven hissi ve uzun bir ömür sürüleceği düşüncesiyle oluşan kayıtsızlık-tan insanları sakındırmak için ortaya konmuştur. Böyle düşünenlere gö-

re problemler pekâlâ uzak bir “geleceğe” ertelenebilir. Besbelli ki bu yanlış bir tavidir; çünkü hiçbir insanın belli bir zamana kadar yaşama garantisi olmadığı gibi, hiç kimse ne zaman, nerede ve ne şekilde öleceğini bilmez. Bu yüzden soru şunu demek istemektedir: “Günlük tecrübeleriniz size bir dakika sonrasında bile ne olacağını söylemezken, geleceğiniz size nasıl gizli olmaz? Dolayısıyla hikmet şunu gerektirir ki, geleceğiniz için şimdi hazırlık yapmalısınız ve bulunduğunuz yolun “doğru yol” olup olmadığını enine boyuna düşünmelisiniz. Gittiğiniz yolun “doğru yol” olduğunu gösterecek herhangi bir sağlam deliliniz var mı? Yerde ve göklerde seçiminizi destekleyecek herhangi bir sağlam deliliniz bulunmakta mı? Sizden önce bulunduğunuz yola koyulmuş insanlar, hedeflerine güven içinde ulaşabilmişler mi? Kısaca, bu yolu izlemekle kendi döneminiz ve kültürünüzde ulaştığınız sonuçlar doğru yolda olduğunuzu ispatlamakta mı?”

78. Yani, “Allah onların kendisine izâfe ettikleri şeylerden kesinlikle münezzehtir. Şirke düşmüşlerin kendisine atfettiği her türlü zaaf ve noksanlıktan, sırf sahip oldukları Tanrı tasavvurunun mantıkî sonucu olarak kendisine atfettikleri her türlü kusur, hata ve kötülükten münezzehtir.”

79. Çok kapsamlı olan bir konu, burada birkaç cümleye sığdırılmıştır. Bu ifadeyi şöyle açıklamak mümkündür: “Ey Muhammed! Bu insanlar seni dinlemez; çünkü sana bir Allah rasûlü olarak inanmaları onlar için pek kolay bir şey değil; zira sen, onların kentinde doğmuş ve aralarında başkaları gibi yaşamış bir beşersin yalnızca. Oysa bunda garipsecek hiçbir şey yoktur. Bu ilk kez vukubulmuyor ki? Senden önce gönderilen bütün peygamberler de beşer idiler ve gönderildiği insanlarla aynı ortamı paylaşmışlardı. Bir kente bir yabancıнын gelip şöyle dediği duyulmamıştı: “Ben size peygamber olarak gönderildim. Her ne kadar - Mûsâ, İsâ, İbrâhim, Nûh (aleyhimüsselam) gibi- kavimlerini ıslâha memur peygamberler, kendi beldelerinde doğmuş ve kavimleriyle aynı ortamı paylaşmışlarsa da...” Şu halde mezkûr ifade müşriklere doğrudan şunu anlatmak istemektedir: “Şimdi Rasûl’ü kabul mü edeceğinize yoksa böyle mesnedsiz telakkilerle red mi edeceğinize karar vermeli, yolunuzu seçmelisiniz. Seyahat edip durmada ve peygamberleri yalanlayıp hevâlarına uyanların âkibetini hep görmektesiniz. İşte, Âd, Semûd, Medyen, Lût ve diğer kavimlerin harabeleri yolunuz üzerinde! Size, âhrette onların ne tür acıklı azaba dûçâr olduklarını, muttakîlerin ise nasıl mutlu bir hayat süreçlerini hatırlatmalarına rağmen bunlardan hiç mi ibret alıyorsunuz?”

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِيَ مَن نَّشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

- 110 Öyleki peygamberler, umutlarını kesip de, artık onların gerçekten yalanladıklarını sandıkları bir sırada onlara yardımımız gelmiştir; biz kimi dilersek o kurtulmuştur. Suçlu-günahkârlar topluluğundan zorlu-azabımız kesin olarak geri çevrilmeyecektir.
- 111 And olsun, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kur'ân) düzüp uydurulacak bir söz değildir; ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, her şeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması'⁸⁰ ve iman edecek bir topluluk için bir hidâyet ve rahmettir.

AÇIKLAMA

80. Yani, "İnsanın doğru yolu bulması için gerekli şeyleri tüm ayrıntılarıyla vermektedir." Bazıları "her şeyin ayrıntısı" sözünü, dünyada var olan her şeyin ayrıntısı anlamına alıyorlar. Dolayısıyla Kur'ân'da matematik, fizik, tıp vs.'ye ait ayrıntıları bulamayınca tereddüde kapılıyorlar. Oysa Kur'ân yalnızca "hidayet" konusunda gerekli tüm ayrıntıları verdiğini söylemektedir. Çünkü hidâyet için gönderilmiştir ve hidâyeti asıl itibariyle ilgilendiren her şeyin ayrıntılarını ihtivâ etmektedir

YÛSUF SÛRESİ'NİN SONU

RA'D SÜRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 13. ayette geçen “er-Ra’d” (Gökgürültüsü) kelimesinden alır. Bu kelime, sûrenin yalnızca sembolik bir adıdır ve sûre, gökgürültüsüyle ilgili bilimsel meseleleri hiçbir sûrette söz konusu etmez.

Nüzûl zamanı: 27-31. ile 34-48. ayetler bizzat göstermektedir ki, bu sûre Rasûlullah’ın (s.a.) Mekke’deki görevinin son döneminde, Yûnus ve Hûd sûrelerinin nâzil olduğu aynı dönemde vahyedilmiştir. Ayetlerin zikrediliş tarzı, Rasûlullah’ın (s.a.) mesajı iletmeye başlamasından o yana uzun bir zamanın geçtiğini göstermektedir. Bir yandan düşmanları O’nu ve risâletini yenilgiye uğratmak için farklı araçlara başvururken, öbür yandan O’na inananlar, müşrikleri doğru yola getirebilecek bir mucizenin gösterilmesini istemektedir.

Allah, cevap olarak inananlara şu gerçeği vurgular: O’nun insanlara hidâyet etme yolu bu değildir. Bu yüzden inananlar morallerini bozmayalıdır. Zira Allah’ın inanmayanlara uzatacağı ip, kendilerini asmaya yetecek denli uzun olacaktır. Yoksa Allah, ölüleri mezarlarından çıkarıp konuşturacağı mucizeler gösterebilir (ayet, 31). Ne var ki, inatçı insanlar yine bir mazeret getirip meseleyi geçiştirmek isterler. İşte bu çok açık delil, sûrenin, Rasûlullah’ın (s.a.) Mekke’deki son döneminde vahyedildiğini açıkça isbat etmektedir.

Ana Fikir:

İlk ayet, bu sûrenin ana fikrini belirtmektedir: “Hz. Muhammed’in (s.a.) ilettiği mesaj Hakk’tır. Fakat insanların çoğu onu inkâr ediyorlar.” İşte bütün sûrenin etrafında döndüğü mihver budur.

Mesajın temel unsurları olan tevhîd, âhiret ve nübüvvetin hak olduğu tezi, işte bu yüzden sûrede tekrar tekrar vurgulanır. Dolayısıyla bunlara samimiyetle inanmaları kendi ahlâkî ve manevî menfaatlerine olacaktır. İnkâr etmeleri halinde kendi nefislerine zarar verecekleri, zira küfrün bizâtihi ahlaklılık ve cehâlet olduğu konusunda uyarılar ihtivâ eden sûre, bunun da ötesinde yalnızca zihinleri tatmin etmekle yetinmemekte, iman etmeleri için kalblere de hitâb etmektedir. Bu yüzden insanların bâtil kavrayışlarına karşı yahut mesajın gerçekliğini isbâtlamak amacıyla yalnızca mantikî deliller ileri sürmekle yetinmemekte, uygun fâsılalarla sempatik ve gönül çelici bir üslûba başvurarak, küfrün sonuçlarına karşı uyarılarda bulunmak ve imanın mutluluk veren ödülleri zikretmek sûretiyle kalblerini kazanmaya ve onları inatlarından vazgeçirmeye çalışmaktadır.

Bunun ötesinde, düşmanların itirazları da, kendileri zikredilmeksizin bir bir cevaplanmakta; mesajın yolunu tıkamak için Hakk’ın düşmanları tarafından üretilen bu kuşkular izale edilmektedir. Aynı zamanda, uzun ve yorucu bir imtihandan geçmiş bulunan, bunun sonucu bitkin düşen ve endişe içinde Allah’ın yardımını bekleyen mü’minler teselli edilmekte; yaratılıştaki, umut ve cesaretle donatılmaktadırlar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْمَرْ تِلْكَ ءَايَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ
 تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي
 لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدِيرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ۝

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitab'ın ayetleridir. Ve sana Rabbinden indirilen haktır. Ancak insanların çoğu iman etmezler.¹
- 2 Allah O'dur ki, gökleri dayanak olmaksızın yükseltti; onları görmektesiniz.² Sonra arşa istivâ etti³ ve güneş ile aya boyun eğdirdi,⁴ her biri adı konulmuş bir süreye kadar akıp gitmektedirler.⁵ Her işi evirip düzenler, ayetleri birer birer açıklar.⁶ Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza kesin bilgiyle inanırsınız.⁷

AÇIKLAMA

1. Sürenin başlangıcı mahiyetinde olan bu ayet, birkaç kelime içinde tüm sürenin maksat ve hedefini beyan etmektedir. Allah bu hakikati, Rasûlü'ne (s.a.) izâfeti içinde dile getirmektedir: "Ey Rasûl! İnsanların çoğu Kur'ân'ın talimâtını şu veya bu sebeble (mazeretle) inkâr ediyorlar; fakat şu bir gerçek ki, bizim sana indirdiğimiz ayetler insanlar inansın ya da inanmasın Hakk'tır."

Bu kısa girişten sonra hitâb, sürenin üç temel unsurunu içine alan ana fikrine temas etmektedir. Bu temel unsurların birincisi şudur: "Tüm kâinât Allah'ındır; O'nun dışında hiçbir şey ve kimse, kulluğa ve tapınmaya lâyık değildir." İkincisi de şudur: "Bu hayattan sonra başka bir hayat var. Tüm yaptıklarınızın hesabını vereceğiniz bir yer orası." Üçüncüsü ise şu: "Ben Allah'ın bir elçisiyim. Dolayısıyla size ilettiğim her ne varsa kendimden değil, Allah'tandır." İnsanlar inkâr ettikleri için, Kur'ân, bu üç temel esası, inkârcıların zihninden kuşku ve itirazları izale etmek üzere çeşitli şekillerde ve tekrar tekrar vurgulamaktadır.

2. Yani "Allah, uzaydaki sayısız gök cismini, görülür ve algılanır herhangi bir destek olmaksızın tutmaktadır." Her ne kadar zâhiren bu cisimleri destekleyen hiçbir şey yokmuş gibi görünüyorsa da, Allah'ın al-

gılanamayan mutlak kudreti vardır. Bu kudret üzerinde bulunduğumuz yeryüzü de dahil olmak üzere, tüm gök cisimlerini ve felekleri kendileri için tayin edilmiş mekânda tutmakta kalmaz, aynı zamanda aralarında herhangi bir çarpışmanın vukuuna da meydan vermez.

3. "Bizzat mülkünün Taht'ına oturmuştur." ayeti hakkında daha fazla ayrıntı için lütfen A'râf Sûresi'nin 41. açıklama notuna müracaat ediniz. Burada, bir mananın kavranma gayesi güdülmektedir. Bu hakikat, Kur'an'ın birçok yerinde, Allah'ın yeryüzünü sadece yaratmakla kalmadığı, aynı zamanda mülkünü idare de ettiği; yarattığı âlemin bazı câhil-lerin sandığı gibi birçok tanrı tarafından yönetilmediği; aksine yaratıcısı tarafından işletilen ve yönetilen düzenli bir sistem olduğu hakikatini açıklığa kavuşturmak için zikredilmektedir.

4. Şunu belirtmek gerekir ki, bu ayette ileri sürülen tüm tezlerin gerçek olduğunu bizzat ayetin muhâtabları da kabul etmekteydi. Bu yüzden Allah'ın göğü direksiz yükseltmesi ve güneşle ay'ı değişmez bir nizamın kanunlarına tâbi kılması gereğini isbâtlamak için ayrıca delile ihtiyaç yoktu. Bu konular sadece, Allah'ın tek hâkim ve kâinâtın tek yöneticisi olduğunu isbât etmek için zikredilmektedir.

Şimdi şu soruyu düşünelim: Böyle bir delil, Allah'ın varlığına hiçbir şekilde inanmayan yahut O'nun, kâinâtın yaratıcısı ve kâinât işlerinin yöneticisi olduğunu kabul etmeyen kimseleri nasıl ikna edebilir? Buna verilecek cevap şudur: Kur'an'da tevhid doktrinini desteklemek üzere ileri sürülen deliller, aynı şekilde Allah'ın varlığını kabul etmeyen ateistlere karşı O'nun varlığını isbât için de uygulanabilir. Şöyle: Tüm kâinât -yeryüzü, ay, güneş ve diğer sayısız gök cisimleri- aynı güçlü yasanın egemenliği altında işleyen mükemmel bir sistem teşkil eder. Bu, böyle bir sistemin (nizamın) Hakîm ve Alîm olan Kadir-i Mutlak bir Hükmedici tarafından düzenlendiğinin delilidir. Bu da sonuç olarak hiçbir dengi, eşi ve ortağı olmayan bir Allah'ın varlığını gerektirir. Zira yöneticisi olmayan hiçbir düzen, vazedicisi olmayan hiçbir yasa, hâkimi olmayan hiçbir hikmet, bileni olmayan hiçbir bilgi yoktur. Şu halde inatçılar ve kendisinde duyarlık adına bir şey kalmamış olanlar dışında hiç kimse, hâlîki olmayan bir mahlûk düşünemez.

5. Bu nizam (sistem), yalnızca kendisini tedbir eden, yöneten Kadir-i Mutlak bir Hükümdar'ın varlığını değil; aynı zamanda, kendi altında yatan büyük bir Hikmet'in de varlığını isbât etmekte ve kâinâtta hiçbir şeyin sonsuza dek sürmediğine şehâdet etmektedir. Kâinâtta her şey belli, sabit bir zamana kadar varlığını sürdürmekte ve o süre dolunca sona ermektedir. Bu, nizamın tümü için geçerli olduğu gibi, her bölümü için de ayrı ayrı geçerlidir. Kâinâtın maddî (fizikî) yapısı sonsuz ve ölümsüz hiçbir şeyin bulunmadığını gösteren açık bir delildir. Bir bütün olarak kâinât düzeninin belli bir sonu, bir eceli olmalıdır ve bu son geldiğinde kâinât ecelini yaşar. Şu halde bir öte dünya da olmalıdır. Dolayısıyla Kur'an'da zik-

redildiği gibi bir dirilişin (ba's) gerçekleşmesi gerekir. Gerekir değil, bu kaçınılmaz biçimde olacaktır; hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde...

6. Allah, Hz. Rasûl'ün (s.a.) kendilerine ilettiği hakikati ortaya koyma bu ayetleri tafsil etmekte, onlara açıklık kazandırmaktadır. Bu ayetler tüm kâinata yayılmıştır ve gözlerini açarak bakan herkes bu ayetlerin tanıklık ettiği Kur'ânî hakikatleri tasdik edecektir.

7. Önceki ayetler iki şeyi isbât etmek üzere zikredilmişlerdir: a) Alemin tek bir Hâlıkı, tek bir Müdebbiri vardır. b) Herkesin ilâhî mahkemesinde yargılanacağı, mükâfât ve mücâzât göreceği bir âhiret hayatı olacaktır. Birincisi gayet açıktır; zaten kevnî ayetler fazla düşünülme ihtiyacı hissettirmeksizin bu sonuca götürdüğünden burada zikredilmiştir. Oysa ikincisi yani âhiret hayatı burada hassaten zikredilmiştir. Çünkü bu hayat müşâhede edilmenin ötesindedir. Bu yüzden şu özellikle vurgulanmıştır ki, bu ayetler "Âhirette Rabbinize mülâki olacağınıza ve bu dünyada yaptıklarınızın hesabını vereceğinize yakinen kanâat edersiniz belki" diye tafsil edilmiş ve bir bir açıklanmışlardır.

Şimdi bu kevnî ayetlerin âhiret hayatını nasıl isbât ettiğini mütâlaa edelim. Bunlar iki şekilde konuya delil oluşturlar:

1) Güneş gibi, ay gibi büyük gök cisimlerinin tamamıyla Allah'ın iradesine nasıl boyun eğdiklerini düşündükçe kalplerimiz; bunları yaratan, hareketlerini düzenleyerek yörüngelerine oturtan Allah'ın, kuşkusuz ki tüm insanlığı öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunu yakînî biçimde kavrayacaktır.

2) Yeryüzündeki nizam da yaratıcısının hikmet sahibi olduğunu isbâtlamaktadır. Bu yüzdendir ki, hikmet sahibi bir yaratıcının insanı yaratıp, onu akıl ve hikmetle donatıp, güç ve kuvvet bahşedip, sonra onu hiçbir sorumluluk taşımadan, iyi ya da kötü yaptıklarının hesabını vermeden istediğini yapmakta serbest bırakacağı düşünülemez. Çünkü insanın bu dünyada işlediği tüm iş ve amellerin hesabını kesinlikle görecektir olması, yine O'nun hikmetinin bir gereğidir. Bu ise, O'nun azgınlık edenlere haddini bildirip gadre uğramışların kaybını tazmin etmesini, iyi amellerde bulunanlara mükâfât, kötü amellerde bulunanlara ceza verilmesini icab ettirir. Kısaca O'nun hikmeti icabı, herkes hesap vermek üzere huzura çağrılacak ve kendisine şöyle denecektir: "Çeşitli yeryüzü kaynakları ve harika yetenekler ve bu mükemmel vücudun taşıdığı sen; ellerine verilmiş olan emaneti nasıl kullandın?"

Kafasız ve zâlim bir dünya yöneticisinin memleket işlerini adamlarına emanet edip sonra hesap sormayı unutmaması düşünülebilir. Fakat böyle bir şey Hakîm ve Âlîm olan Allah'tan asla beklenemez.

İşte, gök cisimleri üzerinde, bizi âhiret hayatının hem mümkün hem de zarûrî olduğuna ikna edecek şekilde düşünmenin ve müşâhedelerde bulunmanın yolu ve delili budur.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ
 فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
 يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَفِي
 الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَوِّرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ
 صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضِلُ بَعْضَهَا عَلَى
 بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ
 تَعَجَّبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَابًا أَعْنَا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ
 أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ
 وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٢﴾

- 3 Ve O, yeri yayıp uzatan, onda sarsılmaz dağlar ve ırmaklar kılandır. Orada ürünlerin her birinden ikişer çift yaratmıştır; geceyi gündüze bürümektedir.⁸ Şüphesiz bunlarda düşünen bir topluluk için gerçekten ayetler vardır.
- 4 Yeryüzünde birbirine yakın komşu olan kıtalar vardır;⁹ üzüm bağları, ekinler, çatalı ve çatalsız hurmalıklar da vardır ki, bunlar aynı su ile sulanır;¹⁰ ama ürünlerinde (ki verimde ve lezzette) bazısını bazısına üstün kılıyoruz. Şüphesiz, bunlarda aklını kullanan bir topluluk için gerçekten ayetler vardır.¹¹
- 5 Eğer şaşırırsan, asıl şaşkınlık, konusu onların şöyle söylemeleri-dir: "Biz toprak iken mi, gerçekten biz mi yeniden yaratılacağız?" İşte onlar Rablerine karşı küfre sapanlar,¹² işte onlar boyunlarına (ateşten) halkalar geçirenler¹³ ve işte onlar -içinde ebedi kalacakları- ateşin arkadaşları olanlardır.

AÇIKLAMA

8. Tevhîd ve âhiret doktrinini desteklemek için semâ ile ilgili bazı ayetler zikredildikten sonra, aynı amaçla arzla ilgili birkaç ayet zikredilmektedir. Tevhîd, ölümden sonra diriliş ve hesap ile ilgili deliller kısaca şunlardır.

1) Tevhîd: Yeryüzünün, (üzerinde hayatın idâmesine yardımcı olan) semâvî cisimlerle yakın bir münâsebette olduğu ve dağların, ırmakların, hayatın idamesiyle karşılıklı münâsebet içinde bulunduğu gerçeği, mahlûkatın ayrı ve farklı tanrılar tarafından yaratılmadığının; bağımsız güç ve yetkilere sahip tanrılar tarafından yönetilmediğinin apaçık delilidir. Eğer birçok tanrı olsaydı, aralarında böyle bir uyum, âhenk, ittifak ve gaye birliği olmayacağı gibi; olsa bile, aralarındaki münâsebetin uzun süre böyle devam etmesi düşünülemezdi. Zira çok açıktır ki, eğer yalnızca Tek Kâdir-i Mutlak ve Hakîm Allah olmasaydı, ayrı ayrı tanrıların oturuşu da sayısız nesneleri arasında hiçbir çatışma ve uyumsuzluğun olmadığı böyle bir âhenk içinde bir kâinât nizamı geliştiremezlerdi.

2) Ölümden sonra diriliş: Arz, şu harika gezegenin yaratıcısının Kâdir-i Mutlak olduğuna ve dolayısıyla bu Kudret Sahibi'nin istediği zaman ölümleri diriltip haşredeceğine bizzat delil teşkil etmektedir. Çünkü uzayda güneş etrafında yüzmektedir; çünkü üzerinde sabit dağlar vardır; ve çünkü yüzeyinde büyük nehirler akmaktadır; böylece üzerinde sayısız meyve ağaçları bitmekte, şaşmaz bir düzen içinde geceyle gündüzü art arda getirmektedir.

Tüm bu şeyler, yaratıcısının gücüne şehâdet etmektedir. Artık, böyle Kâdir bir Yaratıcı'nın insanoğlunu ölümden sonra dirilteceğinden kuşku duymak açıkça aptallık olmaktadır.

3) Hesab: Tüm harika ve birer gayeye matuf ayetler, yeryüzünün yaratıcısının hikmet sahibi olduğu gerçeğine apaçık bir delil teşkil eder. Dolayısıyla O'nun insanı, bu en asil mahlûkunu hiçbir gaye gütmekten yarattığı düşünülemez. Aynı şekilde O'nun hikmeti; yeryüzünün yapısından, dağları, ağaçları, meyveleri, gecesi ve gündüzünden açıkça tezâhür etmektedir. Bu durum, insanın yeryüzüne gayesizce yerleştirilmediğini ve kendisine ilişkin gayeyi yerine getirmedikçe bir hiç olacağını göstermektedir. Demek ki insanoğlu bu ilâhî gayeyi yerine getirmek konusunda yaratıcısına karşı hesap verecektir.

9. Yani, "Eğer dikkatle müşâhede ederseniz, yeryüzünün yapısındaki çeşitliliğin ilâhî hikmet ve gayeyi nasıl yansıttığını anlarsınız. Yeryüzünde-

ki sayısız bölge (kıt'a) her ne kadar birbirine bitişik ise de, hepsi birbirinden farklı biçimde, renkte, özellikte, verimde, madenî kaynak ve kapasitede farklıdır. Bu çeşitlilik, sayısız hikmet ve faydaya mebnîdir. Bırakın diğer mahlûkatı, eğer insanoğluna sağladığı faydalar açısından kıtaların farklılığı üzerinde düşünmemiz bile, bunun hâkim bir yaratıcısının hikmeti üzerine planlandığını teslim etmemize yetecektir. Çünkü bu çeşitlilik, insan medeniyetinin gelişmesine öylesine katkıda bulunmaktadır ki, bu durumun sadece bir tesadüf olduğunu ancak bir akılsız düşünebilir.

10. Bazı hurma ağaçları tek kökten çıkmış, yalnızca tek gövdeleri varken; bazılarının aynı kökten çift gövdesi bulunmaktadır.

11. Bu ayette zikredilen şeyler tevhîde, Allah'ın her şeyi kuşatan hikmeti ve sınırsız kudretine delâlet eden diğer ayetleri ihtivâ etmektedir. Bunlardan biri üzerine düşelim. Toprak bir ve aynıdır; fakat tüm kıtalar birbirinden büyük ölçüde farklıdır. Sonra, su da bir ve aynıdır; fakat birbirinden farklı türden tahıl ve meyvenin yetişmesini sağlar. Meyve ağaçları da birbirine benzer; fakat hepsinde farklı biçimde, farklı hacimde ve farklı özellikte meyveler yetişir. Dahası, bazan bir, bazan iki olan gövdeleriyle hurmalar biter. Bir kimse, bu çeşitliliğin vecheleri üzerinde biraz kafa yorarsa, insanoğlunun da tek bir tür olmasına rağmen çeşit çeşit huy, karakter ve eğilime, bu yüzden de farklı farklı davranış biçimlerine sahip olduklarını görecektir ve bu çeşitliliğin ilâhî hikmetin bir gereği olduğu sonucuna varacaktır. Ayrıca hiç kimsenin bu çeşitlilikten ürkmeye de gerek yoktur; zira Allah, 31. ayette zikredildiği üzere, eğer dileseydi tüm insanlığı doğuştan birbirinin aynı kılar ve hepsine hidâyet ederdi. Fakat kâinât ve insanın yaradılışındaki hikmet, tek biçimliliği değil, çeşitliliği gerektirmektedir. Aksi takdirde yaradılış anlamsız olurdu.

12. Onlar “Rabblarını inkâr ettiler”. Aslında onlar, âhireti, Allah'ın hikmet ve kudretini inkâr etmişlerdi. Onlar, öldükten sonra tekrar hayata döndürülmelerinin imkânsız olduğunu söylerken, demek istedikleri hâşâ, “Onların Allah'ı yalnız kudretten değil, hikmetten de yoksun olduğu” biçimindeydi.

13. Boyuna geçirilmiş demir tasma mahpusluk alâmeti olduğu için “boyunlarında demir laleler” tabiri burada onların cehâletin, inadin, nefislerinin köleleri olduğunu ve atalarını körü körüne izlediklerini göstermek üzere mecâzen kullanılmıştır. Yani, düşünceleri önyargıları tarafından etkilendiğinde, inanmayı kaçınılmaz kılan ne kadar sebep olursa olsun, âhirete inanmazlar, onu inkâr ederler.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ

بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَتُ وَإِنَّ رَبَّكَ
 لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾
 وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ
 مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا
 تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَلِيمٌ
 الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ الْقَوْلِ
 وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

- 6 Onlar, iyilikten önce kötülüğü çabuklaştırmak istiyorlar;¹⁴ oysaki onlardan önce nice örnekler gelip geçmiştir. Ve şüphesiz, senin Rabbin, zulümlerine karşılık insanlar için bağışlama sahibidir ve şüphesiz senin Rabbin, cezası çok şiddetli olandır.
- 7 Küfre sapanlar derler ki: “Ona Rabbinden bir ayet (mucize) indirilseydi ya.”¹⁵ Sen, yalnızca bir uyarıcısın ve her topluluk için bir hidayet önderisin.¹⁶
- 8 Allah, her şeyin neyi yüklediğini (neye hâmile kaldığını) ve döl yataklarının neyi eksiltip neyi eklediğini bilir.¹⁷ O’nun katında her şey bir miktar (ölçü) ile dir.
- 9 O, gaybı da, müşâhede edileni de bilendir. Pek büyüktür, yücedir.
- 10 Sizden sözü saklı tutan da, onu açığa vuran da, geceleyn gözlenen de ve gündüzün ortalıkta gezen de (O’nun katında bilme bakımından) birdir.

AÇIKLAMA

14. Bu ifade, Kureyş’in Rasûfullah’tan (s.a.) isteğiyle ilgilidir: “Eğer

sen Allah Rasûlü isen, bizi tehdit ettiğin azabı, biz seni yalanlayıp durmaktayken çabuklaştır da görelim!” Bu tavırlarını farklı şekillerde izhâr ettiler. Bazen, hâşâ Allah'ı alaya almaya yeltendiler. “Ey Rabb! Hesabımızı şimdi gör de ceza gününe bir şey kalmasın!” Bazen şunu demeye cüret ettiler: “Rabbimiz! Eğer Muhammed Hakikat'ı söylüyorsa ve Sen'dense, o zaman üzerimize gökten taş yağdır ya da bir azap indir veyahut da üzerimize acıklı bir azab gönder.” İşte bu ayette kâfirlerin bu arsızca soru ve isteklerine karşılık vermektedir. Böyle saçma sapan taleplerden çekinmeleri, kendilerine tanınan mühleti iyi kullanmaları ve yollarını değiştirmeleri konusunda böylece uyarılmaktadırlar; aksi takdirde isyankâr tavrı benimsemeleri yüzünden Allah'ın gazâbına maruz kalacaklardır.

15. Bu onların zihniyetlerini gösterir. Bu kâfirlere göre, Hz. Muhammed'in (s.a.) gerçek bir peygamber olup olmadığını anlamanın yegâne kriteri, onun bir mucize gösterip göstermeyeceği idi. Böyleydi; çünkü O'nun mesajını aklî delillerle bir türlü anlayamıyorlardı. Ne O'nun yüksek karakterinden, ne mesajıyla ashâbı arasında gerçekleştirdiği manevî inkılâbdan bir ders çıkarabiliyordu. Ayrıca Kur'ân'da, câhiliye hurâfelelerinin ve mensub oldukları şirk dininin ne denli bâtıl olduğunu göstermek üzere ortaya konan aklî delilleri dikkatle müzâkere etmeye de niyetleri yoktu.

16. Her ne kadar doğrudan kâfirlere değil de Hz. Peygamber'e (s.a.) hitâb ediyorsa da, bu onların isteklerine verilmiş kısa bir cevaptır. Yani şöyle: “Ey Rasûl! İkna etmek için bu kavme gösterebileceğin birkaç mucize için endişelenip durma. Çünkü bu senin görevinin bir parçası değil. Senin görevin, insanları yüz çevirmelerinden ötürü ve bâtıl yollarının kötü sonuçlarından dolayı uyarmaktır; yalnızca uyarmak... Ve bu amaçla biz, her kavme bir kılavuz göndermişizdir. Şimdi sen de bu görevi ifâ etmelisin. Bu görev onların gözlerini açmak ve mesajının vazettiği hakikatle hükmetmektedir.” Bu veciz cevabı verdikten sonra Allah, onların isteklerine daha değinmiyor; fakat müteakib ayetlerde onları şöyle uyarıyor: Analarınızın karnında olduğunuzdan bu yana hakkınızda vukubulan her şeyi bilen ve yaptığınız her şeyi gözetken Âlîm Allah'tan bir yere kaçamazsınız. Bu yüzden kaderlerinize, neye lâıykasınız onunla hükmedilecektir; göklerde ve yerde olan hiçbir kudret, O'nun son karar ve hükmüne etkide bulunamaz.

17. Bu ayet açıklanırsa, şu anlama gelir: Allah, anasının rahmine yerleşmiş olan çocuğun adım adım tüm gelişimini bilir. Ve organlarında, kabiliyetinde, kuvvet ve kudretinde ne azalmakta, ne çoğalmakta; hepsini yakînen görür.

لَهُ مُعَقِّبَتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ
 مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ
 وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُم مِّنْ دُونِهِ مِن

وَال ۝

- 11 Onun (insanın) önünden ve arkasından izleyenleri vardır;¹⁸ onu Allah'ın emriyle gözetip korumaktadırlar. Gerçekten Allah, kendi nefis(öz)lerinde olanı değiştirip bozuncaya kadar, bir toplulukta olanı değiştirip bozmaz. Allah bir topluluğa kötülük istedi mi, artık onu geri çevirmeye hiçbir (biçimde imkân) yoktur; onlar için O'ndan başka bir velî yoktur.¹⁹

AÇIKLAMA

18. Yani, "Allah yalnızca her şahsın neler yaptığını gözlemekle, yaptığı şeyleri bütünüyle bilmekle kalmaz; aynı zamanda o şahsa her yerde eşlik eren koruyucular (gözetleyiciler, gardiyanlar) tayin ederek amellerinin hepsini kayda geçirir." Bu ayet, istediklerini yapmakta serbest olduklarını ve bu dünyada yaptıklarının hesabını vermeyecekleri vehmiyle yaşayan söz konusu insanlara uyarı olması için zikredilmiştir. Uyarı, bu kavmin kendi cezalarının kendileri tarafından davet edildiğini vurgulamaktadır.

19. Bu ayet, birtakım kutsal şahısların, azizlerin veya meleklerin kendilerini İlâhî cezadan kurtaracak güce sahip olduğunu sananlara bir uyarıdır. Zira, onları Allah'a karşı savunacak hiç kimse yoktur. Onlar istedikleri kadar, Din Günü'nde Allah'ın tayin edeceği cezadan kendilerini kurtarırlar, kendilerine şefâat ederler umuduyla rabb ve hâmi edindikleri kimselere kurbanlar sunsunlar, biatlar etsinler, hiç fark etmez.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ
 الثِّقَالَ ۝ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۖ
 وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ
 وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ۝

- 12 O size şimşeği korku ve umut olarak gösteren, (yağmur yüklü) ağır-
 laşmış bulutları (inşa edip) ortaya çıkarandır.
- 13 Gökğürültüsü O'nu hamd ile,²⁰ melekler de O'na olan korkuların-
 dan tesbih ederler.²¹ O, yıldırımları gönderip bununla dilediğine
 çarpar; onlar ise Allah hakkında çekişip tartışırlar. O, gücü (ve ce-
 zası) pek çetin olandır.²²

AÇIKLAMA

20. Gökğürültüsü, bir şimşek çakmasını izleyen bu yüksek sesin her ne kadar hayvanların da işitebileceği türden bir gürültü olsa da, onun ha-
 kiki anlamını işitecek kulaklar için bir tevhit ilanıdır. Zira bu ses, deniz-
 lerden bulutlar kaldırıp sonra onları dilediği yere taşıyan ve onları yer-
 yüzü sakinleri için gerekli olan yağmurlara döndüren Allah'ın, kelimele-
 rin en mükemmel anlamıyla, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten oldu-
 ğunu; hiçbir bakımdan noksanı ve hiçbir şekilde ortağı bulunmadığını
 haykırmaktadır.

21. Burada meleklerin, Rabblerinin korkusuyla dopdolu olduğu ve
 ettikleri hamdın bu bağlamda özel bir anlamı olduğu zikredilmektedir.
 Aslında bu ayet, meleklerle sürekli ilâhlar olarak tapan ve onların ulûhi-
 yete ortak olduğuna inanan câhili toplumun şirkini nefyetmektedir. Bu
 ayete göre melekler, Allah'ın ortakları değil, aksine O'nun itâatkâr kulla-
 rıdır. Bu yüzden O'ndan korktukları için, O'nu hamd ile tesbih ederler.

22. O'nun öylesine ani, öylesine etkili plan ve mekirleri vardır ki,
 onlardan birini istediği yönden istediği kişiye isabet ettirebilir ve buna
 maruz kalan kimse kat'iyen ne olup bittiğinin farkına varmaz. Bu, Kâ-
 dir-i Mutlak hakkında saçma sapan laflar eden kimselerin kesinlikle an-
 lamsızlık içine yuvarlandıklarına bir delil teşkil eder.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ
 دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبْسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ
 لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَلِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾
 وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ
 بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾

- 14 Hak olan çağrı (dua, ibâdet) yalnızca O'na (olan)dır.²³ Onların Allah'tan başka çağırdıkları ise, onlara hiçbir şeyle cevap vermezler. (Onların durumu) yalnızca, ağzına gelsin diye, iki avucunu suya uzatan (ın boşuna beklemesi) gibidir. Oysa ona gelmez. Küfre sapanların duası, sapıklık içinde olmaktan başkası değildir.
- 15 Göklerde ve yerde her ne varsa -isteyerek de olsa, istemeyerek de olsa- Allah'a secde eder.²⁴ Sabah akşam gölgeleri de (O'na secde eder).²⁵

AÇIKLAMA

23. "Gerçek çağrı O'nunkidir." Çünkü yardımda bulunacak ve zorlukları bertaraf edecek olan güce ve yetkiye sahiptir.

24. "Göklerde ve yerde her ne (her kim) varsa Allah'a secde eder" ibaresi, her mahlûkun, her hâlukârda O'nun fizikî kanunlarına boyun eğip, itâat etmek zorunda oluşu anlamındadır. Bir mü'min ile bir kâfirin teslimiyeti arasındaki yegâne fark, ilkinin kalbi bir şevk ile itâat etmesi, ikincisinin ise bunu arzusu hilâfına zorla yapmasıdır; zira bu kanunlara karşı gelmek gücünü aşmaktadır ne de olsa...

25. "Gölgelerin secde etmesi" de, onların sabahları batıya doğru, akşamları doğuya doğru mütemâdiyen düşüyor olmalarıdır. Bu da onların belli bir kanuna boyun eğdiklerini gösterir.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ
 اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسِهِمْ نَفْعًا
 وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي
 الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَبَّهُ
 الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

- 16 De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah’tır.”²⁶ De ki: “Öyleyse, O’nu bırakıp kendilerine bile yarar da, zarar da sağlamaya güç yetiremeyen birtakım veliler mi (tanrılar) edindiniz?” De ki: “Hiç görmeyen (a’ma) ile gören (basîret sahibi) eşit olabilir mi?”²⁷ Veya karanlıklarla nur eşit olabilir mi?”²⁸ Yoksa Allah’a, O’nun yaratması gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma, kendilerince birbirine mi benzeşti?”²⁹ De ki: “Allah, her şeyin yaratıcısıdır ve O, tektir, kahredici olandır.”³⁰

ACIKLAMA

26. Her ne kadar “Göklerin ve yerin rabbi kimdir?” sorusu müşriklere sorulmuş idiyse de, Allah’ın Rasûlü’nden onu bizzat cevaplamasını ve “Allah’tır” demesini istemesi gerçekten vurgulamaya değer bir husus olacaktır. Böyleydi; çünkü müşrikler o veya bu şekilde mezkûr soruya cevap vermeye çekiniyorlardı. “Allah değildir” diyemezlerdi; çünkü Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğuna kendileri inanıyorlardı. Diğer taraftan böyle bir soruya açık ifadelerle verilecek bir karşılığı kendileri kabul etmezlerdi. Çünkü o zaman tevhid doktrinini kabul etmek ve şirkin lehine hiçbir esas bulunmadığını teslim etmek zorunda kalacaklardı. Bu çıkmaz durumlarını fark edince, tabii ki böyle bir soruya cevap vermek istemeyeceklerdi. İşte Allah’ın müşriklere bu tür sorular sormasını Rasûlü’nden isteme nedeni buydu: “Göklerin ve yerin Rabbi kim? Kâinatın rabbi kim? Hayatınızı idame ettiren şeyleri, rızkı kim sağlıyor size?” Bu sorulara herhangi bir cevap vermedikleri zaman da, Allah, Rasûlü’nden cevaben “Allah” demesini istiyor ve peşinden şu delili getiriyor: “Madem Allah’tır; niye o zaman ilâhlar ittihâz ediyorsunuz?”

27. “Kör,” kâinâtta gözünün önüne saçılmış, yayılmış olmasına rağmen, Allah’ın birliğine delâlet eden sayısız ayetlerin hiçbirini görmeyen kişidir. Öte yandan “gören” kişi, kâinâtın her zerresinde, bir çimende, bir ağaç yaprağında, kendisini yaratanı gösteren ayetleri görendir. Böylece ortaya atılan soru şu anlama gelmiş olur: “Ey inkârcılar! Eğer siz ayetler karşısında körseniz, onları görebilen kişi ne diye bir kör gibi davranırsın, niçin sizler gibi sağa sola toslasın?”

28. Buradaki “nur,” Rasûlullah (s.a.) ve ashâbının sahip oldukları hakikat ilminin nuru anlamındadır. Buna mukabil, müşriklerin sayıklamalarında tezâhür eden cehâletin “zulmet”i söz konusuydu. Bu durumda, söz konusu soru şu anlamda sorulmuş olur: “Nur’a sahip olanlar onu söndürüp de, ne diye sizler gibi karanlık içinde sayıklayıp dursunlar? Peki, anladık; nurun değerini bilmiyorsunuz. Karanlıkta sayıklamayı tercih edip etmemek sizin bileceğiniz bir iş. Fakat nasıl oluyor da nura sahip olmuş, karanlık ile aydınlığın farkını tefrik etmiş ve sanki gün ışığında yürüyormuşcasına doğru yolunu görmekte olan bir kimsenin, aydınlığı bırakıp da karanlıklarda sayıklayabileceğini umabiliyorsunuz?”

29. Bu soru, müşriklerin şirk üzere yaşamalarının hiçbir geçerli sebebi olmadığını vurgulamak için zikredilmektedir. İlâhlarının kâinâtta tek bir zerreyi bile yaratamayacağını ve yaradılışa en küçük, en önemsiz bir katkısı bulunamayacağını bizzat kabul ederlerse, bu konudaki zanlarını besleyecek hiçbir temel kalmayacaktır zira geriye. Peki, neden o halde birer vehimden ibaret olan tanrılarını, Hakikî Yaratıcı’nın kudret ve haklarına ortak ediyorlar?

30. Arapça “Kahhâr” kelimesi, lugatta “Kendi hükmüyle her şeyi hükmeden ve her şeyi tamamen kendi kontrolü altında bulunduran” anlamına gelir.

O’nun “Vâhidü’l-Kahhâr” olduğu gerçeği, daha önce zikredilen “Her şeyin yaratıcısı yalnızca Allah’tır” gerçeğinden tabiatıyla çıkmaktadır ki, bu gerçek müşrikler tarafından da kabul edilmekte ve hiçbir şekilde inkâr edilmemekteydi. Bu böyleydi; çünkü her şeyi yaratanın mantikî olarak tek olması gerekir ve O’ndan mâsivâ (gayri) olan her şey, her varlık, zarûrî olarak O’nun mahlûku olmalıdır. Dolayısıyla hiçbir şey varlığında, sıfatlarında, kudretinde ve haklarında yaratıcıya denk ve ortak olamaz. Demek ki, yaratıcısının mahlûkat üzerinde kesin bir kudrete ve kapsayıcı bir kontrole sahip olması gerekir. Çünkü yaratıcının tamamen kontrol edemediği bir şeyi yaratması düşünülemez. Şu halde, Allah’ı Yaratıcı olarak kabul eden bir kimsenin, yaratıcıdan başka herhangi bir şeye tapınması, zorluklarının halledilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için O’ndan başkasına dua etmesi için hiçbir sebep kalmamaktadır.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا
 رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ
 مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ
 جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ
 اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿٧﴾ لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ الْخُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ
 يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
 لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
 الْمِهَادُ ﴿٨﴾

- 17 (Allah) gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarınca çağlayıp aktı. Sel de yüze vuran bir köpük³¹ yüklendi. Bir süs veya bir meta sağlamak için ateşte üzerine yakıp erittikleri şeyler(madenler)de de bunun gibi bir köpük (artık) vardır.³² İşte Allah, Hak ile bātıla böyle örnekler verir. Köpüğe gelince, o atılır gider; insanlara yarar sağlayacak şey ise, yeryüzünde kalır. İşte Allah örnekleri böyle vermektedir.
- 18 Rablerine icâbet edenlere daha güzeli vardır. O'na icâbet etmeyenler ise, yeryüzündekilerin tümü ve bununla birlikte bir katı daha onların olsa, mutlaka (kurtulmak için) bunu fidye olarak verirlerdi.³³ Sorgulamanın en kötüsü³⁴ onlar içindir. Onların barınma yerleri cehennemdir, ne kötü bir yaratıktır o!..

AÇIKLAMA

31. Bu benzetmede Allah'ın Rasûlü'ne gönderdiği vahy, gökten indilen yağmura; mü'minlerse ırmak ve derelere benzetilmektedir. Yataklarını kapasitelerine göre yağmur suyuyla dolduran ırmaklar nasılsa, Rasûl'den kabiliyetleri kadarıyla bilgi alan mü'minler de öyledir. Öte yandan İslâmî Hareket'in düşmanları tarafından koparılan yaygara, akan su-

yun yüzeyinde dans etmeye başlayan ve kısa bir süre sonra yok olup giden kabarmış köpüğe benzetilmektedir.

32. Nasıl, madenler saflaştırılmak için ocakta eritilirken üzerlerinde bir köpük tabakasının zuhûr etmesi gayet tabii bir hâdise ise; kötü insanlar da aynı şekilde, saflaşmak üzere zulüm ocaklarından geçirilen iyi insanlar işkence çekerken, onlardan ayrılarak yüzeye çıkarlar ve hâricî bir unsur haline gelirler.

33. Bu ayet şunu gösterir: Müşrikler öylesine acıklı bir azap içinde olacaklar ki kurtulmak için her şeylerini vermekten tereddüt etmeyeceklerdir.

34. “İşte hesapları kötü (ağır) olanlar bunlardır”: Onlar kötü amellerinin tüm sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaklardır. Hiçbir günah, hiçbir hata, kısaca hiçbir şey unutulmayacak; hiçbir kötülük cezasız kalmayacaktır.

Kur’ân’dan, Allah’a isyan edenlerin sıkı bir hesaba maruz kalacaklarını öğreniyoruz; buna karşılık inananlar ve Rabblerine itâat edenlerin hesapları “hafif” olacaktır. Sadâkatleri dikkate alınarak, davaları yumuşak bir edayla yürütülecek ve genelde yaptığı iyilikler hesaba katılarak, kusurlarının çoğu affedilecektir. Bu, Rasûlullah’ın (s.a.) bir hadis-i şerifiyle daha da açıklığa kavuşmuştur. Hz. Âişe rivayet ediyor: “Dedim ki: Ey Allah’ın Rasûlü! Kur’ân’da korkutucu bir ayet var: ‘Kim bir kötülük yaparsa cezasını görür.’ (Mâide: 123). Allah Rasûlü cevap verdi: ‘Ey Âişe! Allah’ın mü’min ve itâatkâr kullarının hesabını nasıl kolay göreceğini bilmiyor musun? Bu dünyada başına gelen musibet bir diken batması bile olsa, Allah tarafından günahlarının o veya bu kısmına kefarete olarak kabul edilecektir. Âhirette herhangi bir günahın hesabını vermeğe çağrılan herkes, onun karşılığını görecektir.’ Bunun üzerine Hz. Âişe sordu: ‘Şu halde ‘Amel defteri sağ tarafından verilenler kolay bir hesap verecekler’ (İnşikak: 7-8) ayetindeki kolay hesaptan kasıt bu olmalı.’ Allah Rasûlü şöyle cevap verdi: ‘Bu ayet, yalnızca onların tüm amellerinin yani -iyi ve kötü tüm davranışlarının- Allah’ın huzuruna takdim edileceğine işaret etmektedir; yoksa tüm amellerinin hesabını vermek üzere çağrılan bir kimse, tamamen helâk edilecektir.’ ”

Aynı şey, bu dünyada bile olmaktadır. Bir efendi, kendisine bağlı ve itâatkâr hizmetçisine yumuşak davranır, onun küçük kusurlarını hoş görür ve hatta sadâkatle hizmet etmesini göz önünde bulundurarak onun büyük kusurlarını bile affeder. Buna karşılık eğer bir hizmetçi, hain ve dikkatli ise, yaptıkları hizmetlerin hiçbirini göz önünde bulundurulmaz ve hem küçük, hem de büyük kusurları cezalandırılır.

۞ أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى
 إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ
 الْمِيثَاقَ ۝ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ
 رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ۝ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ
 رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ
 بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ۝

- 19 Peki, sana Rabbinden indirilenin gerçekten hak olduğunu bilen kişi, o görmeyen (a'mâ) gibi midir?³⁵ Ancak temiz akıl sahipleri öğüt alıp düşünebilirler.³⁶
- 20 Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler ve verdikleri kesin sözü (mî-sâkı) bozmazlar.³⁷
- 21 Ve onlar Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi ulaştırırlar,³⁸ Rablerinden içleri saygı ile titrer, kötü hesaptan korkarlar.
- 22 Ve onlar Rablerinin yüzünü (hoşnutluğunu) isteyerek sabrederler,³⁹ namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infâk ederler ve kötülüğü iyilikle savarlar.⁴⁰ İşte onlar, bu yurdun (dünyanın güzel) sonucu (âhiret mutluluğu) onlar içindir.

AÇIKLAMA

35. Yani, ikisinin bu dünyadaki durumları birbirinden nasıl farklı olursa, âhiretteki âkıbetleri de aynı şekilde olacak.

36. Yani, Allah tarafından gönderilen mesajı dinleyen ve O'nun Rasûlünü kabul eden kimseler, gerçek anlamda akıllı olan kişilerdir. Onların bu dünyadaki amelleri, mesajın aydınlığı karşısında körleşen aptallarinkinden kesin şekilde farklıdır. Dolayısıyla onların âhiretteki âkıbeti, müteakip ayetlerdeki gibidir.

37. Bu akit, yaradılışın başlangıcında tüm insanlığın yalnızca kendisine ibâdet edeceklerine dair Allah'a yaptıkları ahdin aynısıdır (Lütfen A'râf Sûresi'nin 134. ve 135. açıklama notlarına müracaat edin). Bütün

insanlarla yapılan bu ahd, insan tabiatına iyice massedilmiştir. Bir insan bu dünyaya geldiği zaman, tabiri caizse, yine aynı ahdi te'yid ediyor demektir; zira yaradılışını daha önce ahidde bulunduğu aynı Allah'a borçludur: O'nun rahmetiyle dünyaya getirilmiş, O'nun Rezzâk oluşu yüzünden beslenmiş, büyümüş ve O'nun lutfettiği güç ve melekeleri kullanmıştır, kullanacaktır. Tüm bunlar, bizzat varlıklarıyla, Rabbi'yle yaptığı anlaşmanın bağlayıcılığı içinde yine O'na bağlanırlar. Şu apaçık bir gerçektir ki akıllı, sâdik ve inanmış kimseler ahde vefâ gösterirler; bilmeden, istemeden bozmak dışında ona aykırı davranmazlar.

38. Yani, bir toplumun salâh ve felâhı, o toplumdaki ilişkilerin dü-rüst bir şekilde kurulmasına bağlıdır.

39. "Sabredenler": Kendilerine hâkimdirler; tüm arzu ve şehvetlerini kontrol ederler; haddi aşmazlar; bir çıkar temin etmek ve arzularını tatmin etmek için Rabblerine itâatsızlık gibi bir dalâlete düşmezler. Allah'a teslim olmanın zorunlu sonucu olan keder ve kayıplara mütevekkil bir cesaret ve metanetle göğüs gererler. Eğer biz bir mü'minin hayatına bu açıdan bakarsak, yaşadığı tüm hayatın sabır ve tahammülle geçen bir hayat olduğunu görürüz. Çünkü o, Rabbinin rızasını kazanmayı ve âhi-retin ebedî nimetlerine ulaşmayı umarak, bu dünyadaki en amansız şart-larda bile kendini kontrol altında bulundurur: Bu yüzden o, her günah kıskırtısına karşı sabırla savaşırlar.

40. Yani "Eğer başkaları onlara kötülük yaparsa, buna karşılık kötü-lük değil iyilik yaparlar: Şirretliğe karşı şirretlikle değil, erdemle mücâ-dele ederler. Bir zâlim kendilerine ne yaparsa yapsın, onlar her hâlükâr-da adâletle davranırlar. Aynı şekilde, kendilerine yalanlar söyleyen ve al-çaklık eden kimselere bile doğru ve dürüst muâmelede bulunurlar."

Aynı konuda Rasûlullah'ın (s.a.) bir hadis-i şerifi vardır: "Başkaları-ya muâmelenizde şöyle diyenler gibi olmayın: Bize iyilik edene iyilik ederiz, kötülük edene kötülük. Bu yanlıştır. Siz şu yolu izleyin: Eğer başka-ları size iyilik yaparsa, siz de onlara iyilik edin. Yok eğer haksız davranır-sa, siz onlara haksızlık etmeyin."

Şöyle bir hadis daha vardır: "Dokuz şeyi(n aksini) yapmayı Rabbin bana yasakladı. Bunlardan dördü şunlar: Hoşnut olayım ya da olmayay-ım herkese âdil davranmak; haklarını çiğneyen kimse için bile hakkı teslim etmek; beni hakkım olan şeyden mahrum etse bile hakkı olanı ödemek; bana haksız davranana affetmek". Aynı konuda vârid olan bir başka hadis de şudur: "Size ihânet eden kimseye bile hâinlik etmeyin." Bir de Hz. Ömer'in aynı espriye sahip bir sözü vardır: "Sizinle muâme-lesinde Allah'tan korkmayan kimseyi cezalandırmanın en iyi yolu, onun-la olan muâmelenizde Allah'tan korkmanızdır."

جَنَّتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ
 وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ
 بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَالَّذِينَ
 يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ
 يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ
 الدَّارِ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ ﴿٢٧﴾

- 23 Onlar, Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve soylarından 'sâlih davranışlarda' bulunanlar da (Adn cennetlerine girer). Melekler onlara her bir kapıdan girip (şöyle derler):
- 24 "Sabrettiğinize karşılık selam size.⁴¹ (Dünya) yurdun(un) sonu ne güzel."
- 25 Allah'a verdikleri sözü, onu kesin olarak onayladıktan sonra bozanlar, Allah'ın ulaştırılmasını emrettiği şeyi kesip koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar; işte onlar, lanet onlar içindir ve yurdun kötü olanı da onlar içindir.
- 26 Allah dilediğine rızık genişletir, yayar ve daraltır da.⁴² Onlar ise dünya hayatına seviniler. Oysaki dünya hayatı, âhirette (ki sınırsız mutluluk yanında geçici) bir metâ'dan başkası değildir.
- 27 Küfre sapanlar: "Ona Rabbinden bir ayet (mucize) indirilseydi ya!" derler.⁴³ De ki: "Şüphesiz Allah, dilediğini şaşırtıp saptırır; kendisine katksızca yöneleni de dosdoğru yola yöneltip iletir."⁴⁴

AÇIKLAMA

41. Bu iki şeyi ihtivâ eder. Melekler her taraftan çok sayıda onlara gelerek şu müjdeyi verecekler: “Şimdi sizler için barış ve selâmet yurdu olan bir yere geldiniz. Burada her türlü keder, felâket, meşakkat, tehlike ve endişeden uzaksınız.” (Fazla ayrıntı için bkz. Hicr, an: 29)

42. Bu ayet, Mekke müşriklerinin (ve tabii dünyanın tüm diğer akılsızlarının), bir kimsenin Allah'ın lütfuna mazhar olup olmaması konusunda başvurdıkları yanlış ölçüyü reddetmektedir. Onların zannınca bir insanın değeri, servet ve mülkiyetle ölçülür; imanı ve sâlih ameliyle değil. Onlara göre hayatın nimetleriyle zevklenen kimse, isterse bâtil inançların sahibi ve kötü amellerin fâili olsun, Allah'ın seçkin kuludur. Buna mukabil, yoksul ve yoksun bir kimse doğru bir insan bile olsa, Allah'ın lanetine uğramış demektir. Kureyş liderlerinin Rasûlullah'ın (s.a.) ashâbına büyüklük taslamalarına neden olan hükümleri budur. Nitekim şöyle demişlerdi: “Allah'ın, Kureyş'in öncülerıyla beraber olduğunu halinize bakarak anlayın işte.”

Bu ayetle Allah, onları, insanların dünyevî durumlarına bakıp da haklarında böylesi bir hüküm vermenin kesinlikle yanlış olduğu konusunda uyar-maktadır. Allah rızkını dilediğine hesapsız, dilediğine de belli bir takdire göre verir. Bunun sebepleri ise, onların sandığından çok farklıdır ve ne zenginlik, ne de yoksulluk insanların değerini ölçmede bir ölçü olamaz. Bir insanın değerini anlamadaki gerçek ölçü, onun inanç ve amelleridir. Doğru inanca ve sâlih amellere sahip bir kimse, yanlış inançlara ve kötü amellere sahip bir kimseden çok çok üstün mevkidedir. Dolayısıyla bir kimsenin kalitesi mülküyle, yoksulluğuyla değil, düşünce ve amelleriyle ölçülür.

43. Bu soruya daha önce cevap verildiğini göz önünde bulundurun. Şimdi de aynı itiraz tekrarlanarak, farklı bir üslupla cevap verilmiştir.

44. Bu onların sorularına cevaptır. Onların dalâlete düşmelerinin mucizeyle hiçbir ilgisi yoktur. Eksik olan mucize değil, doğru yolu bulma arzusudur. Çünkü Allah, hiç kimseyi -eğer sapmışsa- zorla doğru yola sokmaz. Bırakın, dileyen seçtiği bâtil yolda serseriler gibi dolaşıp dursun. O denli ki, böyle kimseler için hakikatı bulmaya vesile olabilecek vâsıtalar bile bir sapıtma vâsıtası olur. İlkine yol gösteren bir meşale, diğerinin gözlerini kamaştırır. İşte Allah'ın bir kimseyi saptırmasından kasıt budur.

Onların mucize taleblerine verilen bu cevap, eşsiz bir belâğat örneğidir: “Ey akılsızlar! Doğru yolu bulmamanızın mucize gösterilip gösterilmemesiyle ilgisi yok; onu bulmak istemeyen sizlersiniz. Etrafınızda her tarafa yayılmış duran sayısız ayetleri görmüyorsunuz; çünkü hidâyete ermek gibi en ufak bir derdiniz yok. Bunca ayet size yol göstermiyorken, nasıl olur da tek bir ayet (mucize) yardım eder? Ancak Allah'a yol arayanlar bu ayetleri görürler ve onların yardımıyla doğru yolu bulurlar.”

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ
 ۞ اللَّهُ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۞ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَتَابٍ ۞ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي
 أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
 وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ
 تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابٍ ۞ وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ
 قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ
 يَأْتِئِسَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنَّ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا
 يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّنْ
 دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۞

- 28 Bunlar, iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle mutmain olanlardır. Haberiniz olsun; kalbler yalnızca Allah'ın zikriyle mutmain olur.
- 29 İman edip sâlih amellerde bulunanlar, ne mutlu onlara! Varılacak yerin güzel olanı (onlarındır).
- 30 Böylece biz seni, kendisinden önce nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete (bu yol üzere⁴⁵ peygamber olarak) gönderdik; sana vahyettiklerimizi onlara okursun diye. Oysa onlar Rahmân'ı tanımazlık etmektedirler.⁴⁶ De ki: "O, benim Rabbimdir, O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve son dönüş O'nadır."

31 Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin parçalandığı veya ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı⁴⁷ (yine bu Kur'an olurdu). Hayır, emrin tümü Allah'ındır.⁴⁸ İman edenler hâlâ anlamadılar mı ki, eğer Allah dilemiş olsaydı, insanların tümünü hidâyete erdirmiş olurdu.⁴⁹ Küfre sapanlar, Allah'ın va'di gelinceye kadar, yaptıkları dolayısıyla ya başlarına çetin bir bela çatacak veya yurtlarının yakınına inecek. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez (veya miadını şaşırmaz.)

AÇIKLAMA

45. Yani, “yine aynı sebepten ötürü istedikleri mucizeyi sana vermiyoruz.”

46. Yani, “Rahmân'a kulluk edecekleri yerde, O'na ibâdeti terk ettiler ve sıfatlarında, kudretinde ve haklarında ona ortaklar koşarak, O'nun lütufları karşılığında başkalarına şükran duyduklar.”

47. Bu ayet müşriklerin taleb ettiği mucizenin bir türlü gösterilmeyişine üzülen mü'minlere izâfe edilmiştir. Onların zannınca böyle bir mucize gösterilse, onlar hemen İslâm'ı kabul edivereceklerdi. Tabiatıyla hiçbir mucize gösterilmeyince, Rasûl'ün peygamberliği hakkında kuşku besleyenlerin talepleri karşılanmadı diye fazlasıyla üzüldüler. Bu ayette zikredilen soru, Müslümanların üzüntüsünü bertaraf etmek içindir. Yani şöyle: “Kur'an'ın bir sûresiyle şöyle şöyle bir mucize gösterilse, hemencecik İslâm'a gireceklerini mi sanıyorsunuz? Sanki onlar İslâm'ı kabule hazır da, iş yalnızca bir mucizenin gösterilmesine mi kaldı? Öyle mi sanıyorsunuz? Kur'an'ın öğretilerinde, kâinâtta hâdiselerde, Rasûl'ün (s.a.) tertemiz hayatında, ashâbında meydana gelen hârikulâde değişmelerde hakikatın ışığını göremeyenlerin; dağların yürütmesinde, arzın yarılmasında ve ölülerin mezarlarından çıkarılıp konuşturulmasında göreceklennini mi düşünüyorsunuz?”

48. “Allah her şeye kâdirdir” ve istediği zaman istediği mucizeyi gösterebilir. İnsana hidâyet etme sünnetine aykırı düşen herhangi bir mucizeyi ise göstermez. Çünkü asıl mesele Rasûl aracılığı ile insana hidâyet etmektir ve Allah hiç kimseyi Rasûl'ün risâletine zorla inandırmak istemez. Onun istediği insanların hidâyeti düşünerek, hikmetle müşâhede ederek bulmalarındır, mucizeler görerek değil.

49. Yani, “eğer mesele tüm insanlara hiçbir şey anlamadıkları, hiçbir şeyi kavramadıkları halde hidâyet etmek olsaydı, Allah isterse hepsini mü'min yapabilirdi.”

وَلَقَدْ

أَسْتَهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَن هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ
وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي
الْأَرْضِ أَمْ بَظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ
وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿٣٣﴾

- 32 And olsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; bunun üzerine Ben de o küfre sapanlara bir süre tanıdım, sonra onları (kısıktırak) yakalayiverdim. İşte nasıldı o sonuçlandırma?
- 33 Her nefsin bütün kazandıkları üzerinde gözetici olana mı⁵⁰⁻⁵¹ (başkaldırılır?) Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunları adlandırın (bakalım). Yoksa siz yeryüzünde bilmeyeceği bir şeyi O'na haber mi veriyorsunuz? Yoksa sözün⁵² zâhirine (veya boş ve süslü olanına) mı (kanıyorsunuz)? Hayır, küfre sapanlara kendi hileli⁵³ düzenleri süslü-çekici gösterilmiştir ve onlar (doğru) yoldan⁵⁴ alıkonmuşlardır. Allah, kimi saptırsa, artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.

AÇIKLAMA

50. Yani, "Onlar öylesine küstaktır ki, herkesin iyi ve kötü bütün amellerini en ince ayrıntılarına kadar bilen ve ilmi her şeyi kuşatmış olan Allah'a ortaklar koştular."

51. Bunlar onların küstahca davranışlarıdır. Allah'a ortak ve denkler izâfe ederler. Yaratıklarının bir kısmının, O'nun Vücudunun bir parçası veya bölümü olduğuna; onların Allah gibi hak ve sıfatları bulunduğuna inanırlar. Mülkünde yaşıyor olmalarına rağmen, yaptıklarından dolayı hesaba çekilmeyeceklerini zannederler.

52. Yani, "Allah'a nisbet ettiğiniz ortaklara boş(una) isimler veriyorsunuz; haklarında gerçek bir bilgiye sahip değilsiniz ki!" Bu bilgiye ulaşmanızın yegâne yolu, şu ihtimalleri yoklamaktır:

a) Allah'ın şöyle şöyle tip insanları kendi kudret, sıfat ve haklarına ortak ettiğine dair sahih bir ilmi edinmiş olduğunuzu kabul edelim. Şu halde, onların isimlerini ve bu konudaki bilginizin kaynağını lütfen biz de bilelim.

b) İkinci ihtimal, Allah'ın birtakım ortakları olduğunu bilmemesidir (hâşâ). Dolayısıyla bundan kendisini haberdar edeceksiniz demektir. Diyelim ki öyle! Bize durumu o şekilde anlatın ki böyle saçma bir iddiaya inanacak aptalların bulunup bulunmadığına karar verilebilsin.

Yukarıdaki iki varsayım da, açıkça saçmadır. Demek ki geriye tek alternatif kalıyor: “Hiçbir ölçü ve sebebi olmaksızın O'na ortaklar koşuyorsunuz; bilgisizce tutup birini O'na akraba yapıyorsunuz; bir diğerini niyâzları iştirici, bir başkasını birtakım ihtiyaçları karşılayıcı ve buna yardım edici; belli bir bölgenin hâkimi vs. vs.” kabul ediyorsunuz.

53. Şirk “tuzak, düzen, hile” (mekr) olarak isimlendirilmiştir. Çünkü meleklerin, ruhların, azizlerin, gök cisimlerinin; kısaca, kendilerine ilâhî sıfatları ve kudreti izâfe ettikleri, ilâhî haklara sahip addettikleri şeylerden hiçbiri bu sıfat ve güçlere sahip olduğunu iddia etmediği gibi, ne bu hakları insanlardan talep etmişler, ne de halka istediklerini yapabileceklerini söylemişlerdir. Buna karşılık onlar tutup onların huzurunda birtakım âyinler icra etmekte. İşin aslı, bazı uyanık kimse-ler kendi desîse ve namussuzluklarını uygulayabilmek maksadıyla, sıradan insanların üzerinde güçlü bir etki uyandırabilmek, onları sömürebilmek ve onları güç bela kazandıkları mallarının bir kısmından yoksun bırakabilmek için bu ilâhları ihdâs etmişlerdir. Böylece halkı, ihdâs ettikleri ilâhların safdil izleyicileri haline getirip kendilerini de, bu hilenin gereği, tanrıların para vs. işlerine bakan temsilciler yerine koymuşlardır.

Şirkin “tuzak, düzen, hile” (mekr) olarak zikredilmesinin ikinci sebebi; dünya ehlinin şirke gerçekten inandığından dolayı değil, bu inanç kendisine şehvet ve hırsla yüklü sorumsuz bir hayatın kapılarını açtığı, önüne birtakım ahlâkî sınırlamalar koymadığından dolayı bağlanmış olmasıdır.

Üçüncü sebep ise, aşağıda, 54. açıklama notunda belirtilmiştir.

54. Şirk, onlara güzel gösterildiği ve böylece onları saptırıp, doğru yola dönmekten alıkoyduğu için de bir “tuzaktır, hiledir”. Şöyle: Müşrikler kendi hayat tarzlarına uygun yolları benimsediği zaman, şuurlarını uyuşturacak ve diğer insanları da bulundukları doğru yoldan döndürecek deliller ihdâs etmek zorunda kalırlar. Tabiatıyla bu hile (mekr) onları sapıklıklarında sabit kılar ve doğru yoldan saptırılmış olurlar.

لَهُمْ

عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ
 مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ أُكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى
 الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ
 إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ
 اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ
 حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَنْ أَتَّبَعَتْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا
 لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ
 وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِبَيِّنَةٍ إِلَّا
 بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

- 34 Dünya hayatında onlar için bir azab vardır; âhiretin azabı ise daha zorludur. Onları Allah'tan (kurtaracak) hiçbir koruyucu da yoktur.
- 35 Takvâ sahiplerine va'dedilen cennet; onun altından ırmaklar akar, yemişleri ve gölgelikleri sürekli. Bu, korkup sakınanların (mutlu) sonudur; küfre sapanların sonu ise ateştir.
- 36 Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilen dolayısıyla sevinirler; fakat (müslümanların aleyhinde birleşen) gruplardan, onun bazısını inkâr edenler vardır. De ki: "Ben, yalnızca Allah'a kulluk et-

mek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim ve son dönüşüm O'nadır.”⁵⁵

- 37 İşte böylece biz onu (Kur'ân'ı), Arapça bir hüküm olarak indirdik. And olsun, sana gelen bu ilimden sonra, onların hevâ (istek ve tutku)larına uyacak olursan, senin için Allah'tan ne bir yardımcı-dost, ne de bir koruyucu vardır.
- 38 And olsun; senden önce de biz peygamberler gönderdik, onlara eşler ve çocuklar verdik.⁵⁶ Allah'ın izni olmaksızın (hiç)bir peygambere herhangi bir ayeti (mucizeyi) getirmek olacak iş değildi.⁵⁷ Her ecel (tesbit edilmiş süre) için bir kitab (yazı, hüküm, son) vardır.

AÇIKLAMA

55. Bu ayet, müşrikler tarafından yükseltilen özel itiraz yaygarasına bir cevaptır. Onlar şöyle demekteydiler: “O, (iddia ettiği gibi) kendisinden önceki peygamberlerin getirdiği mesajın aynısını getirmişse eğer, niye o halde, daha önceki peygamberlerin izinden giden Yahudi ve Hristiyanlar öne atılıp onu teşrif etmiyorlar?” Bu ayet bu yaygaraya cevap veriyor ve diyor ki: Önceki peygamberlerin gerçek izleyicileri, Kur'ân'ın bildirdiklerinden sevinç duyarlar; fakat sahteleri küplere biner. Bu yüzden ayette Rasûlullah'a, bu konudan endişe duymaması söylenmekte: “Ey Rasûl! Onların memnun ya da kızgın olmalarını aklına takma. Onlara sarâhatle, Kur'ân'ın Rabbinden gelen bir hidâyet olduğunu ve ne pa-hasına olursa olsun, onun yolundan gideceğini anlat.”

56. Bu ayet bir başka itiraz sorusuna cevaptır: Müşrikler, kadınları ve çocukları var diye, O'nun Allah rasûlü olamayacağını ileri sürmüşlerdi. Çünkü onlara göre, peygamberlerin bu tür dünyevî arzuları olmazdı.

57. Bu ayet de şöyle bir itiraza cevaptır: “Eğer o gerçek bir peygamber olsaydı, Mûsâ'nın mucizevî asâsı ve parlayan eli gibi bir mucize gösterirdi. Yahut İsâ gibi körlerin gözünü açar ve cüzzamlıları iyi eder, Hz. Sâlih'in dişi devesi gibi bir mucize getirirdi.” Cevap şudur: “Ne daha önceki peygamberlerin bir mucize göstermeye kudreti vardır, ne de bu peygamberin. Allah gerekli olduğunu gördüğü yer ve zamanda bir mucize göstermiştir ve gerekli olduğunu gördüğü yer ve zamanda da gösterecektir. Ve ben kendimde böyle bir kudret olduğunu iddia etmedim ki böyle bir şey benden istensin!”

يَمْنُحُوا اللَّهَ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ

وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا
نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ
لِحُكْمِهِ ۖ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفْرُ
لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى
بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

- 39 Allah, dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır.⁵⁸
- 40 Onlara (azab olarak) va'dettiklerimizden bir kısmını sana göstersek de, senin hayatına son versek de, sana düşen yalnızca tebliğdir ve hesap da bize aittir.⁵⁹
- 41 Onlar görmüyorlar mı ki, gerçekten biz arza geliyor ve onu çevresinden eksiltiyoruz.⁶⁰ Allah hüküm verir. O'nun hükmünün peşine düşecek de yoktur. Ve O, hesabı pek çabuk görendir.
- 42 Onlardan öncekiler de hileli düzenler kurmuşlardı;⁶¹ fakat düzen kuruculuğun (tedbirlerin, karşılık vermelerin) tümü Allah'a aittir. Her bir nefsin ne kazandığını O bilir. Bu yurdun sonu kimindir, küfre sapanlar pek yakında bileceklerdir.
- 43 O küfre sapanlar şöyle derler: "Sen gönderilmiş (Allah'ın bir elçisi) değilsin." De ki: "Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter ve yanlarında kitabın ilmi bulunanlar da (bu gerçeği bilir)."⁶²

AÇIKLAMA

58. Bu ayet, Kur'ân'ın vahyedilişine karşı ileri sürülen bir diğer itiraza cevaptır. Müşrikler şöyle demişti: "Daha önce vahyedilmiş kitaplar dururken, bu yeni kitaba ne gerek vardı? Size göre; önceki kitaplar tahrif edilmiş, bu yüzden Allah onları nesh ve iptal etmiş, ardında da bu yeni kitaba uyulmasını emretmiştir. Takındığınız bu tutum yanlış; çünkü bir kimse nasıl olur da Allah'ın kitabını tahrif eder? Bir kimsenin Allah'ın kitabını tahrif etmeye nasıl gücü yeter? Niçin Allah bu kitapları böyle şeylerden korumadı? Siz diyorsunuz ki, bu kitabın Tevrat ve İncil'i vahyeden aynı Allah tarafından vahyedildi. O halde nasıl oluyor da sizin şeriatınız Tevrat'inkinden farklı oluyor? Sizler Tevrat'ın gayri şer'i addettiği şeyleri şer'i kabul ediyorsunuz vs." Bu itirazî sorulara diğer sûrelerde ayrıntılı cevaplar verilmiştir; ancak bu sûrede onlara yalnızca veciz ve kapsamlı bir cevap verilmektedir.

Arapça "Ümmü'l-kitâb" kelimesi, lugatte "Ana Kitab" (Kitab'ın anası) anlamındadır, yani vahyedilmiş tüm kitapların kaynak ve kökeni...

59. Bu, Rasûlullah'a (s.a.) bir tesellidir. Şöyle: "Ey Rasûl! Müşriklerin hakikati inkâr etmeleri son bulsun diye kendini hırpalamana gerek yok. Sen sana tevdi edilen görevi gönül rahatlığı içinde sürdür ve lâıyk oldukları cezayı vermeyi Biz'e bırak". Bu ifade her ne kadar ayette Rasûlullah'a (s.a.) hitâb ediyorsa da, aslında Rasûlullah'tan uğratılmakla tehdit edildikleri azabı getirmesini isteyen Hakikat düşmanlarına bir uyarı niteliği taşıdığı apaçiktır.

60. "... Biz ülkede ilerlemekteyiz..." Bu ibare çok ince bir üslupla Hakikat düşmanlarını uyarmaktadır: "Mesajımızın Arabistan'da hızla yayılıyor olduğu gerçeği, aslında şu anlama gelir ki, biz sizlere karşı ülkede hızla ilerliyoruz; çünkü biz mesajımızı taşıyanlarla beraberiz."

"... Sınırlarını onlara daraltıyoruz...": "Biz İslâm'ın etkisini ülke içinde hızlandırıyoruz ve böylece İslâm düşmanlarının etki sahası gittikçe daralıyor. Bunlar, kendilerine yaklaşan felâketin yeteri kadar habercisi değil mi?"

61. Yani, "Hakikat mesajını alt etmek için şimdi tertip düzenler, Hakikat'ın sesini boğmak için şirretlik, düzenbazlık ve işkenceyle benzeri tertipler düzenleyen daha önceki kavimlerden pek farklı bir şey yapmaktadırlar."

62. Yani "İlâhî kitapların bilgisine sahip herkes, benim talimatımın daha önceki peygamberlerle getirilenin aynı olduğu gerçeğine şehâdet eder."

İBRÂHİM SÜRESİ

GİRİŞ

Adı: Sûre adını, 35. ayette geçen İbrâhim Peygamber'den (a.s.) alır. Fakat bu, sûrede İbrâhim'in (a.s.) hayat hikâyesinin anlatıldığı anlamına gelmez. Bu isim, diğer sûrelerin yani İbrâhim'den bahsedilen diğer tüm sûrelerin ismi gibi sadece bir sembol niteliğindedir.

Nüzûl zamanı: Sûrenin üslûbundan ve ihtivâ ettiği konulardan, onun Mekke döneminin son zamanlarında indirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin 13. ayet ("Kâfirler peygamberlerine dediler ki: 'Ya sizi kendi toprağımızdan süreceğiz, ya da dinimize geri döneceksiniz!')", sûrenin indirildiği dönemde Müslümanlara yapılan işkencenin çok ağır olduğunu ve Mekkeli-lerin daha önceden gönderilen peygamberleri inkâr eden diğer topluluklar gibi mü'minleri kendi topraklarından sürmek istediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle 14. ayette kâfirler, "Hiç şüphesiz biz, zulme sapanları helâk edeceğiz" denilerek uyarılmakta ve mü'minler de, kendilerinden önce inanan diğerleri gibi, "Ve onlardan sonra sizi o arza yerleştireceğiz" demek sûretiyle teskin edilmektedirler. Aynı şekilde sûrenin son bölümünde (43-52) yer alan şiddetli uyarı da, sûrenin Mekke döneminin son yıllarında nâzil olduğunu göstermektedir.

Ana Fikir ve Amaç:

Bu sûre, Peygamberin (s.a.) davetini reddeden ve onun görevini başarısızlığa uğratmak için birçok hileler kuran kâfirlere bir uyarı ve tavsiye niteliğindedir. Fakat tavsiyede, uyarı, azarlama, kınama ve suçlama hâkimdir. Çünkü daha önceki sûrelerde tavsiyeye çok yer verilmiş; fakat buna rağmen onların düşmanlığı, bağnazlığı, işkence, kin ve nefretleri artmaya devam etmişti.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الرَّكِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
 بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي
 السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ
 شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
 وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ
 بَعِيدٍ ﴿٣﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâm, Râ. Bu bir Kitaptır ki, Rabbinin izniyle insanları karanlıklardan nûra, O güçlü ve övgüye lâyık¹ olanın yoluna çıkarmak için O'nu sana indirdik.²
- 2 O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Şiddetli azab dolayısıyla vay küfre sapanlara!
- 3 Onlar, dünya hayatını âhirete tercih ederler,³ Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu çarpıtmak isterler⁴ (veya onda çarpıklık ararlar). İşte onlar, uzak bir sapıklık içindedirler.

AÇIKLAMA

1. “حميد” kelimesi, “محمود” kelimesinden daha geniş anlamlıdır. Bir kişi, ancak övüldüğü zaman Mahmûd adını alır. Fakat Hamîd olan varlık, başkası tarafından övülse de övülme de, doğal ve sürekli olarak övgüye lâyıktır. Çünkü hamd ve övgü unsuru, O'nun zâtındadır ve O'nun ayrılmaz bir parçasıdır.

2. Bu, Peygamber'in (s.a.) gönderiliş gayesidir. O'na insanları karanlık yollardan (günahkârlıktan), Kur'ân'ın ışığı ile Allah yoluna çıkarma

görevi emanet edilmişti. Çünkü Allah yolunda olmayan herkes, kendisini aydınlanmış ve bilgili sansa da, gerçekte (cehâlet) karanlıklar(ı) içindedir. Diğer taraftan Allah yolunu bulan kişi, okuma-yazma bilmesi de, bilginin aydınlığına ulaşmış demektir.

“Rablerinin izniyle” ifadesi ile de, bir İslâm davetçisinin (Allah’ın rasûlü bile olsa) yapabileceği tek şeyin Hak yolu göstermek olduğu belirtilmek isteniyor. Hiç kimseyi doğru yola zorla yöneltmeye O’nun gücü yetmez; çünkü bu, ancak Allah’ın yardımı ve izni ile olur. İşte bu nedenle, sadece Allah’ın izin verdiği ve yardım ettiği kimse hidâyete ulaşabilir. Aksi takdirde peygamber gibi kâmil bir tebliğci bile olsa, hiç kimseyi hidâyete ulaştıramaz. Allah’ın bir kimseyi hidâyete ulaştırmak için yardım etmesine neden olan ilâhî kanuna gelince, Kur’ân’ın çeşitli bölümlerinden, Allah’ın, sadece kendisi hidâyete ulaşmak isteyen; kendisini önyargı, inatçılık ve dikbaşlılıktan kurtarmış olan; şehvetinin kurbanı ve arzularının kölesi olmayan; açık gözlerle görmeye, açık kulaklarla dinlemeye ve apaçık bir zihinle düşünmeye niyetli olan ve her akla yatkın şeyi kabul etmeye hazır olan kimselerin hidâyete ulaşmasına yardımcı olduğunu öğreniyoruz.

3. Hakk’ı reddedenler, çıkarları bu dünya hayatı ile sınırlı olan ve âhiret hayatının çıkarlarına önem vermeyen kimselerdir. Ki onlar bu dünyadaki zevk, çıkar ve rahatlık için âhirette her tür cezayı üstlenmeye hazırdırlar; diğer taraftan, bu dünyada küçücük bir zevki bile fedâ etmeye dayanamazlar ve âhirette elde edecekleri zevkler karşılığında, bu dünyada hiçbir tehlike ve meseleye katlanmaya ve hiçbir kayba razı olmaya hazır değildirler. Kısacası bunlar, bu dünya hayatının zevklerini âhiret hayatının zevkleri ile soğukkanlılıkla karşılaştıran ve bu dünya lehinde kararını veren kimselerdir: Bu nedenle onlar, ne zaman ikisi arasında bir çatışmaya şahid olsalar, bu dünyaya karşılık âhiret hayatını fedâ ederler.

4. Yani, “Onlar Allah’ın yoluna uymak istemezler. Fakat Allah’ın yolunu, kendi arzularına uydurmak için çaba harcarlar. Bu yol kendisini öyle bir düzenlemeye tabi tutmalıdır ki, onların tüm teorilerini, arzularını kendi içine almalı ve onların yaşama tarzına uymayan tüm inançları dışlamalıdır; onların tüm alışkanlık, adet ve geleneklerini kutsal kabul etmelidir; onlardan istemedikleri hiçbir şey talep etmemelidir; kısacası Allah’ın hidâyeti onlara itâatkâr köleler bulmalı ve onların şeytânî şehvetlerinin istediği yönde hareket etmelidir; aynı zamanda onları ne eleştirmeli, ne de Allah’ın emirlerine uymalarını istemelidir. Onların Allah’ın hidâyetini kabul etmeleri için öne sürdükleri şart işte budur.”

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ
فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِيَ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٠﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ لِقَوْمِهِ أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ
أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَّبِحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿٤٢﴾

- 4 Biz hiçbir peygamberi, kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki, onlara apaçık anlatsın.⁵ Böylece Allah, dilediğini şaşırtıp saptırır, dilediğini hidâyete yöneltip iletir.⁶ O, üstün ve güçlü olanıdır, hüküm ve hikmet sahibidir.⁷
- 5 And olsun biz Mûsâ'yı, "Kavmini karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat"⁸ diye ayetlerimizle göndermiştik. Şüphesiz bunda çokça sabreden ve şükreden⁹ herkes için gerçekten ayetler vardır.¹⁰
- 6 Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani O sizi Firavun ailesinden kurtarmıştı; onlar sizi en dayanılmaz işkencelere uğrattıyor, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı boğazlıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir sınav vardır."

AÇIKLAMA

5. Bu ayet iki noktayı ima eder: Birincisi; insanların daveti anlama-mama gibi bir bahaneleri olmaması için vahy, peygamberin gönderildiği kavmin diliyle indirilmiştir. İkincisi; bu ayet, mucize olsun diye hiçbir peygamberin başka bir dille kavmine gönderilmediğini göstermektedir. Çünkü Allah, insanların meraklarını gidermekten daha çok, davetin anlaşılmasına ve doğru yola ulaşılmasına ihtimam göstermiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için, o kavmin dilini bilen peygamber aracılığıyla vahyi insanlara sunmuştur.

6. Yani, “Peygamberler daveti; o kavmin herkes tarafından anlaşılan ana diliyle sunmuş olmalarına rağmen, yine de herkes doğru yola ulaşmamıştır. Bunun nedeni, daveti anlayan herkesin o daveti kabul etmemesidir. Çünkü daveti ile dilediğini hidâyete ulaştırmak, dilediğini de saptırmak tamamen Allah’ın elindedir.

7. Allah, Azîz ve çok güçlü olduğu için, hiç kimse tek başına doğru yolu bulma veya sapma gücüne sahip değildir. Çünkü hiç kimse sınırsız, bağımsız değil; bilakis Allah’ın kudreti dahilindedir. Fakat Allah hikmet sahibi olduğu için, kudreti, gelişigüzel bir şekilde, hiçbir şeye dayanmaksızın dilediğine hidâyet verip dilediğini saptırmakta kullanmaz. O’ndan hidâyet alan kişi, bu hidâyeti kendi çabası ile kazanmıştır; hidâyetten sapan kimse ise, sapıklığı kendisi seçtiği için doğru yoldan ayrılmıştır.

8. Arapça “آیام” kelimesi ıstılâhta, hatırlanan tarihî olaylar anlamına gelir. Bu nedenle “آیام الله”, geçmişteki büyük şahsiyet ve toplumlara, amellerine göre verilen ceza ve mükâfâtlara değinen insanlık tarihinin önemli olaylarını kasteder.

9. Bu olaylar, şu anlamda birer ayettiler. Bu olaylar akıllıca incelendiğinde, bunların sadece bir tek Allah’ın var olduğunu gösteren birer delil oldukları, cezalandırma kanununun evrensel olduğu ve Hak ile bâtılın, bilgi ile ahlâkî uygulamalarındaki farklılıklara dayandığı ve bu kanunun uygulanabilmesi için bir öte dünyaya (âhiret) ihtiyaç olduğu anlaşılır. Ayrıca bu olaylarda, kişiyi, yanlış inanç ve teoriler üzerine kurulan hayat sistemlerinin kötü sonuçlarına karşı uyaran ve onlardan ders almasını sağlayan ayet ve işaretler vardır.

10. Bu ayetlerin her an göz önünde bulunmasına rağmen, sadece denemeler sırasında sabreden, Allah’ın nimet ve lütuflarını hakkıyla değerlendiren ve O’na şükreden kimseler onlardan ders alabilir. Şükretmeyen insanlar ise, bu olayların önemini kavrasalar bile, onlardan ders alamazlar.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ
 إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي
 الْأَرْضِ جَمِيعًا فَأِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌ حَمِيدٌ ﴿٨﴾

- 7 “Rabbiniz şöyle buyurmuştu: -And olsun, eğer şükrederseniz¹¹ gerçekten size arttırırım ve and olsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz benim azabım pek şiddetlidir.”¹²
- 8 Mûsâ demişti ki: “Eğer siz ve yeryüzündekilerin tümü küfredecek olsanız bile, şüphesiz Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmüştür.”¹³

AÇIKLAMA

11. Yani, “Eğer şükreden kimseler iseniz, bizim nimetlerimize değer verip, onları doğru şekilde kullanır ve emirlerimize isyan etmezsiniz. Bilakis bize karşı olan şükürünüzü göstermek için boyun eğer ve itâat edersiniz.”

12. Kitab-ı Mukaddes’in Tesniye bölümünde, bu konuda uzun ve ayrıntılı bir bölüm vardır. Buna göre Mûsâ (a.s.), ölümün eşiğinde iken İsrâiloğulları’na tarihindeki tüm önemli olayları hatırlatmış ve Allah’ın onlara kendisi aracılığıyla gönderdiği Tevrat’ın bütün emirlerini tekrarlamıştır. Daha sonra onlara, itâat ederlerse, Allah’tan büyük mükâfâtlara mazhar olacaklarını anlatan uzun bir konuşma yapmıştır. Fakat eğer isyanı seçerlerse, onlara acıklı bir azap vardır. Bu konu 4, 6, 8, 10, 11 ve 28-30. bablara serpiştirilmiştir. Bazı pasajlar o denli etkileyici niteliktedir ki bir kısmını buraya aldık:

“Dinle, ey İsrâil! Allah’ımız Rab, bir, olan Rab’dır ve Allah’ın olan Rabbi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün kuvvetinle seveceksin. Ve bugün sana emretmekte olduğum bu sözler senin yüreğinde olacaklar. Ve onları oğullarının zihnine iyice koyacaksın ve evinde oturduğun ve yolda yürüdüğün ve yerde yattığın ve kalktığın zaman bunlar hakkında konuşacaksın.” (Tesniye, 6: 4-7).

“Ve şimdi, ey İsrâil! Allah’ın olan Rab’dan korkmaktan, O’nun bütün yollarında yürümekten ve O’nu sevmekten ve bütün yüreğinle ve bütün canınla Allah’ın Rabb’e hizmet etmekten, bugün iyiliğin için sana emretmekte olduğum Rabbin emirlerini ve kanunlarını tutmaktan başka Allah’ın Rab senden ne istiyor? İşte! Gökler, göklerin gökleri, yer ve onda olan her şey Allah’ın olan Rabbındır”. (Tesniye 10: 12-14).

“Bugün sana emretmekte olduğum, Allah’ın olan Rabb’in bütün emirlerini tutup yapmak için O’nun sözünü iyice dinlersen, Allah’ın

Rab, dünyanın bütün nimetlerine seni üstün kılacaktır. Ve eğer Allah'ın olan Rabb'in sözünü dinlersen, bütün bu bereketler senin üzerine gelecek ve sana erişeceklerdir. Şehirde bereketli olacaksın, kırdı da bereketli olacaksın. Sana karşı ayaklanan düşmanlarını, Rab senin önünde kır-dırarak... Ambarlarında ve elini attığın her yerde Rab senin üzerine bereketi emredecektir... Rab seni kendisi için mukaddes kavim olarak ika-me edecektir... Yerin bütün kavimleri, senin, Rabbinin ismiyle çağırma- ta olduğunu görecekler ve senden korkacaklar... Ve sen çok milletlere ödünç vereceksin ve sen ödünç almayacaksın... Rab seni kuyruk değil, baş edecek ve ancak üstün olacaksın ve alt olmayacaksın." (28: 1-13).

"Fakat vaki olacak ki, bugün sana emretmekte olduğum Allah'ın olan Rabb'in bütün emirlerini ve kanunlarını tutup yapmak üzere O'nun sözünü dinlemezsen, bütün şu lanetler senin üzerine gelecekler ve sana erişeceklerdir. Şehirde lanetli olacaksın ve kırdı lanetli olacaksın... Yap-mak için el attığın her işte Rab senin üzerine lanet, şaşkınlık ve tekdir gönderecektir... Rab sana vebayı bela olarak verecek... Ve başının üzerinde olan gökler tunç ve senin altında olan yer demir olacak... Rab seni düşmanlarının önünde kırılacak, onlara karşı bir yoldan çıkacaksın ve onların önünde yedi yoldan kaçacaksın.. Bir kadınla nişanlanacaksın ve onunla başka bir adam yatacak; ev yapacaksın ve onda oturmayacaksın; bağ diyeceksin ve faydasını görmeyeceksin. Gözünün önünde öküzün boğazlanacak... Rabb'in sana karşı göndereceği düşmanlarına, açlıkta, susuzlukta, çıplaklıkta ve her türlü yoklukta kulluk edeceksin; ve o seni helâk edinceye kadar boynunun üzerine demir bir boyunduruk vuracaktır... Ve Rab sizi yerin bir ucundan yerin öbür ucuna kadar bütün millet- ler arasında dağıtacaktır..." (Tesniye 28: 15-64).

13. Burada Mûsâ (a.s.) ve kavminden bahsedilmesinin nedeni, Mek- kelileri, Allah'ın Hz. Muhammed'i (s.a.) kendi aralarından çıkararak on- lara yaptığı bu büyük lutfı karşı nankörlük yaptıklarında karşılaşacakla- rı kötü sonuçlara karşı uyarmaktadır. Bu, zamanında yapılmış bir uyarı- dı; çünkü o dönemde Mekkeliler, kendilerine iletilen mesajı reddederek bu nimete nankörlük yapmaktaydılar. Bu nedenle Mekkeliler burada, İsrâiloğulları'nın, Allah'ın nimetlerine nankörlük ve isyan etmelerinin so- nucu olan rezil durumlarından ders almaları için uyartılmaktadırlar.

Kureyşliler, İsrâiloğulları'nın isyankâr tutumlarının sonuçlarını göre- bilecekleri için onlara şöyle bir soru yöneltilmektedir: "Size büyük bir nimet olarak gelen mesaja karşı nankörlük gösterip aynı kötü sonu siz de mi yaşamak istiyorsunuz?"

Kureyş'e verilen büyük nimet, tabii ki Hz. Muhammed'in (s.a.) ken- di aralarından çıkmış olmasıdır. O birlikte gönderildiği mesaj konu- sunda onları sürekli temin etmekteydi: "Bu davetimi kabul edin: o zaman bütün Araplar ve Arap olmayanlar size boyun eğip teslim olacaklardır."

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ

مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ
إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَقْوَاهِهِمْ
وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ
مُرِيبٍ ﴿١﴾ • قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ
مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَاتُّونَا بِسُلْطَنِ مُبِينٍ ﴿٢﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ
نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَنِ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا تَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا
سُبُلَنَا وَلَنْصَبِرَ عَلَى مَا أَدَّيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٤﴾

- 9 Sizden öncekilerin, Nûh kavminin, Âd ve Semûd ile onlardan sonra gelenlerin haberi size gelmedi mi?¹⁴ Ki onları, Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi de, ellerini ağızlarına götürüp¹⁵ (öfkelerinden ısırdılar) ve dediler ki: "Tartışmasız, biz sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyleri inkâr ettik ve bizi kendisine çağırmakta olduğunuz şeyden de gerçekten kuşku verici bir tereddüt içindeyiz."¹⁶
- 10 Peygamberleri dedi ki: "Allah hakkında mı şüphe (etmektesiniz)?¹⁷ O, gökleri ve yeri yaratandır; O, sizi, günahlarınızı bağışlamak için davet etmekte ve sizi adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir."¹⁸ Dediler ki: "Siz, bizim benzerimiz olan birer beşerden başkası değilsiniz."¹⁹ Siz bizi, babalarımızın tapmakta olduklarından çevirip engellemek istemektesiniz; öyleyse bize apaçık olan isbâtlayıcı bir delil getirin."²⁰
- 11 Peygamberleri onlara dedi ki: "Doğrusu biz, sizin gibi yalnızca bir beşeriz; ancak Allah kullarından dilediğine lütufta bulunur."²¹ Allah'ın izni olmaksızın size bir delil getirmemiz, bizim için olacak şey değil. Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etmelidirler."
- 12 "Bize ne oluyor ki, Allah'a tevekkül etmeyelim? Bize doğru olan yolları O göstermişti. Ve elbette bize yapmakta olduğunuz işkencelere karşı sabredeceğiz. Tevekkül edenler, Allah'a tevekkül etmelidirler."

AÇIKLAMA

14. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın konuşması 8. ayetle bitmektedir. Bu ayetten itibaren Mekkeli kâfirlere doğrudan hitâb edilmektedir.

15. Buradaki metnin Arapça kelimelerinin anlamı konusunda birçok farklı görüş öne sürülmüş ve her müfessir bunlara değişik anlamlar vermiştir. Biz bu kelimelerin, kâfirlerin İslâm davetine karşı gösterdikleri hoşgörüsüzlük, şaşkınlık ve kızgınlığı ifade ettiği görüşündeyiz. Bu görüş bir sonraki cümle tarafından desteklenmektedir.

16. Onlar İslâmî davet hakkında "kuşkulu bir şüphe" içindeydiler; çünkü bu davet, onların zihinlerindeki huzuru bozmuştu. Mesaja davet her zaman için zihinleri yorar; çünkü onun düşmanları için bile ilk anda onu reddetmek veya gönül rahatlığıyla ona karşı çıkmak imkânsızdır. Onlar, onun hakkındaki şüphelerinde ne kadar ısrar ederlerse etsinler ve onun gerçekliğini ve akla yakın fikirlerini ne kadar reddederlerse etsinler; onun açsözlülüğü, samimiyeti ve ifade tarzı, en azılı düşmanlarının zihninde bile karışıklıklara neden olur. Elçinin saf ve kusursuz karakteri

ve ona uyanlarda görülen göze çarpan iyi değişiklikler, onların zihinlerinde o denli bir birikim etkisi yaratır ki, en azılı düşmanlar bile kendi durumlarından rahatsızlık duyup şüpheye düşerler. Böylece Hakk'ı savunanların vicdan huzurunu bozmak isteyenler kendi iç huzurlarını bozmuş olurlar.

17. Peygamberlerin, daveti reddedenlere bu soruyu sormalarının nedeni; onların, Allah'a karşı takındıkları tavrın saçmalığını göstermek istemeleridir. Çünkü her dönemde müşrikler Allah'ın varlığına, O'nun, göklerin ve yerin yaratıcısı olduğuna inanmalarına rağmen, Allah'tan gelen vahyi, bunun mantıklı bir sonucu olarak da yalnızca O'na ibâdet etmeleri gerektiği gerçeğini reddetmişlerdir. Bu nedenle peygamberler onlara şöyle bir soru yöneltilmiştir: "Siz, Allah'ın varlığı hakkında herhangi bir şüphe içinde misiniz?"

18. Bireyler söz konusu olduğunda, "belirli bir süre" ya kişinin öldüğü zaman, ya da kıyamet günü olabilir. Milletlerin yükseliş ve düşüşleriyle ilgili "belirlenen süre" ise, o toplumdaki kişilerin ortak davranışları ile belirlenir. Örneğin, eğer iyi bir toplum süresi dolmadan bozulmaya uğrarsa, belirlenen süre kısaltılmış ve yürürlükten kaldırılmış olur. Diğer taraftan, eğer bozulmuş bir toplum iyiye doğru yönelip değişirse, süresi uzatılır; öyle ki kıyamete kadar bile yaşayabilir. Bu nokta, Ra'd Sûresi 11. ayette şöyle ifade edilmiştir: *"Gerçekten Allah, kendi özlerinde olanı değiştirip bozuncaya kadar bir toplulukta olanı değiştirip bozmaz..."*

19. Kâfirler şöyle demek istiyorlardı: "Siz de her yönüyle bizim gibi insanlarsınız; bizim gibi yiyor, içiyor ve uyuyorsunuz ve bizim gibi evlenip çocuk sahibi oluyorsunuz. Açlık ve susuzluk hissediyor, bizim gibi sıcaktan, soğuktan, hastalık ve kazalardan etkileniyorsunuz. Kısacası siz de bizim gibi, insan olmanın gerektirdiği bütün sınırlamalara sahipsiniz ve biz sizde, sizi peygamber olarak kabul etmemize, Allah'ın sizinle iletişim kurduğuna ve size meleklerini gönderdiğine inanmamıza neden olacak fevkalâde ve hârikulâde birşey görmüyoruz."

20. Yani, "Eğer hâlâ peygamber olduğunuzu iddia ediyorsanız, bize sizin Allah tarafından gönderildiğinize ve beraberinizde getirdiğiniz davetin gerçekten O'nun katından olduğuna ikna edecek somut bir delil getirin."

21. Yani, "Şüphesiz biz de sizin gibi insanız; fakat Allah dilediğiyle bizi sizin aranızdan seçti ve bize Hak (gerçek) bilgiyi ve kesin bir basireti lutfetti. Bu Allah'ın dileğidir ve O dilediğine dilediği şeyi lutfetmek kudretine sahiptir. Biz O'ndan bu lutfu size veya başkalarına vermesini isteme durumunda değiliz. Bize gösterilen gerçekleri de reddedemeyiz."

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ
 أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ
 خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ
 عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّنْ وَرَآيِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ
 وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ
 وَمِن وَرَآيِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَلُهُمْ
 كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا
 عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

- 13 Küfre sapanlar, peygamberlerine dediler ki: “Hiç tartışmazsınız, sizi kendi toprağımızdan süreceğiz ya da dinimize geri döneceksiniz.”²² Böylelikle Rableri kendilerine vahyetti ki: “Hiç şüphesiz biz, zulmedenleri helâk edeceğiz.”
- 14 “Ve onlardan sonra, sizi o arza mutlaka yerleştireceğiz.”²³ İşte bu, makamımdan korkana, tehdidimden korkana ait (bir ayrıcalıktır).”
- 15 (Peygamberler) fetih istediler, (sonunda) her zorba inatçı bozguna uğrayıp -yok oldu- gitti.²⁴
- 16 (Böylesinin) önünde cehennem vardır ve (orada) irinli sudan içirilecektir.
- 17 Yutkunmaya çabalayacak ve boğazından geçirmeyi başaramayacak; ona her yandan ölüm gelecek; oysa ölmeyecek de. Ardından daha katı bir azab olacak.
- 18 Rablerine küfredenlerin durumu şudur: Onların yaptıkları, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir kül gibidir. Kazandık-

larından hiçbir şeye güç yetiremezler.²⁵ İşte uzak bir sapıklık (içinde olmak) budur.

AÇIKLAMA

22. Bu istekten, peygamberlerin kendilerine ilâhî görev verilmeden önce kavimlerinin dinine uydukları sonucunu çıkarmak yanlıştır. Kavimlerinin böyle düşünmelerinin nedeni, onların daha önceden sessiz bir hayat yaşamaları ve ne yeni bir dine uyduklarını, ne de yürürlükteki dine karşı açıkça karşı çıktıklarını ilan etmemiş olmalarıdır. Bu nedenle kavimleri, onların da atalarının dinine uyduklarını düşünmüşler ve onları dinden dönmekle suçlamışlardır. Gerçekte ise, onlar hiçbir zaman müşrik atalarının dinine uymamışlardır.

23. Burada peygamberler, kavimlerinin onları vatanlarından sürüp çıkarma tehdidine karşı teselli edilmektedirler. Onlara şöyle deniyor: “Onları oradan çıkaracağız; sizi ve size uyanları oraya yerleştireceğiz.”

24. Bu tarihî olayların öneminin kavranabilmesi için, bunların, Mekke müşriklerinin Peygamber’e (s.a.) yönelttikleri itirazlara cevap olarak zikredildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sûrenin indirildiği dönemde Mekke’nin durumu, daha önceki peygamberlerin kavimlerinin durumunun aynısı olduğu için, bu olaylar Kureyslileri ve diğer Arap müşriklerini uyarmak üzere anlatılmaktadır: “Daha önceki kâfirler peygamberlerine karşı çıktılar; helâk oldular ve yerlerine mü’minler geçti. Aynı şekilde sizin geleceğiniz de tamamen Peygamber’in (s.a.) davetine karşı takınacağınız tavra dayanmaktadır. Eğer bu daveti kabul ederseniz, Arabistan topraklarında kalabilirsiniz; eğer reddederseniz oradan çıkarılırsınız.” Bunu takip eden olaylar, bu uyarının on beş yıl sonra gerçekleştiğini göstermektedir; çünkü on beş yıl sonra, tüm Arabistan’da bir tek müşrik kalmamıştı.

25. Yani, “İlâhî davete karşı sadâkatsiz, inançsız ve isyankâr olanlar ile peygamberlerin davet ettikleri yola uymayı kabul etmeyenler, sonunda hayatları boyunca kazandıklarının ve yaptıkları işlerin bir yığın kül kadar değersiz olduğunu göreceklerdir. Uzun yıllar boyunca biriken büyük bir kül tepesi, nasıl fırtınalı bir günde rüzgâr tarafından darmadağın ediliyorsa; aynı şekilde, onların bütün büyük işlerinin, o fırtınalı kıyamet gününde bir yığın külden başka bir şey olmadığı görülecektir. Onların göz kamaştırıcı kültürleri, büyük medeniyetleri, muhteşem krallık ve devletleri, büyük üniversiteleri, bilimleri, edebiyatları ve iki yüzlüce yapılan ibâdetleri, fazilet dedikleri davranışları, dünya hayatında övündükleri yararlı ve ıslâh edici hareketleri, o gün bir yığın kül kadar değersiz olacak ve kıyamet gününün “fırtınası” tarafından etrafa saçılacak. O denli ki o gün, ilâhî teraziye koymaya degecek en ufak bir yararlı iş bile bulamayacaklar.”

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَالِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرِّزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا
فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ
مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَّيْنَا اللَّهَ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرٌ عَلَيْنَا أَمْ صَبْرًا مَا لَنَا مِنْ مَّحِصٍ ﴿٢١﴾

- 19 Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmüyor musunuz?²⁶
Dilerse sizi giderir, yok eder ve yeni bir halk getirir.
- 20 Bu, Allah'a göre güç değildir.²⁷
- 21 Onların tümü toplanıp Allah'ın huzuruna (kıyamette) çıktılar da,²⁸
zayıflar (mustaz'aflar) büyüklük taslayanlara (müstekbirlere) dedi
ki: "Şüphesiz, biz size tâbi idik; şimdi siz, bizden Allah'ın azabın-
dan herhangi bir şeyi önleyebiliyor musunuz?" Dediler ki: "Eğer
Allah bize doğru yolu gösterseydi, biz de sizlere doğru yolu göste-
rirdik. Şimdi yakınsak da, sabretsek de fark etmez, bizim için kaç-
cak hiçbir yer yoktur."²⁹

AÇIKLAMA

26. Bu, kâfirlerin işlerinin küll kadar değersiz olduğunu söyleyen bir önceki cümleyi isbâtlamaktadır. Soru şunları ifade etmektedir: "Neden bundan şüphe duyuyorsunuz? Yerlerin ve göklerin büyük sisteminin, bâtılın değil, Hakk'ın sürekliliğine bağlı olduğunu görmüyor musunuz? Hak ve gerçekliğe değil, gerçek dışı spekülasyon ve tahminlere dayanan her şeyin uzun süre yaşamayacağı gerçeğine her şey şahiddir. O halde işlerini bâtıl dayandıran bir kimsenin düzenleri mutlaka boşa çıkacaktır. Çünkü böyle bir kimsenin, işlerini kum üzerine bina ettiği ve onların uzun sürmesini bekleyemeyeceği açıktır. Aynı şekilde, hakkı ve gerçeği bir yana bırakıp, hayatlarını yanlış teori ve fikirlere dayandıranlar da sürekli bir değere

sahip olabileceklerini beklememelidirler; çünkü onların tüm kazandıkları değersiz kül yığınları gibi dağılmaya mahkûmdur. Bu apaçık bir gerçektir. Buna rağmen, neden, hayat sistemini Allah'tan bağımsız bir şekilde kuran veya (başka tanrı olmadığı halde) bir başkasının ilâhlığına dayandıran bir kimsenin bütün kazandıklarının eninde sonunda boşa çıkacağından şüphe duyuyorsunuz? İnsan bu dünyada ne bağımsızdır, ne de Allah'tan başkasının kuludur. Bu gerçeğe rağmen, neden, hayatlarını bâtıla dayandıran bir kimsenin bütün yaptıklarının rüzgâr tarafından darmadağın edilmiş kül yığınları gibi değersiz olduğunu anlayacağını düşünmüyor musunuz?”

27. Bu bir önceki ayette yer alan cümlelerin isbâtından hemen sonra gelen bir tavsiyedir. Bu, aynı zamanda tehditkâr cümle ile ilgili ortaya çıkan şüpheleri siler. Şu şekilde bir soru yöneltilebilir: “Eğer yaratılış gerçekten Hakk'ın devamlılığına dayanıyorsa, neden bir bâtıla sapan ve yanlış yoldan giden kimse hemen helâk edilmiyor?” Bu sorunun cevabı şöyledir: “Ey anlayışsız adam! Böyle bir kimseyi helâk etmenin Allah için zor olduğunu mu sanıyorsunuz? Ya da, o kimsenin Allah'la yakın bir ilişkisi olduğu için Allah'ın onu helâk etmediğini mi düşünüyorsunuz? Eğer bu doğru değilse -ki sen bunun doğru olmadığını biliyorsun-, bâtıla uyan ve kötü ameller işleyen bir toplumun, her zaman için yerlerine daha iyi bir toplum getirilmek üzere yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını anlamalısın. Eğer bâtıla uyan topluluğa süre tanınmışsa ve yapılan tehdit uygulamada bir şekle bürünmemişse, bu hiçbir tehlikenin var olmadığı anlamına gelmez. Kayıtsız olmak yerine, verilen bu sürenin her dakikasından yararlanmaya çalışmalı ve tâbi olduğunuz bâtıl sistemin sürekli ve dengeli olmadığını anlamalısın. Bu nedenle, hayat sistemini daha dayanıklı ve sürekli temeller üzerinde kurmalısın.”

28. Arapça “بروز” fiili “ortaya çıkmak” ve “tanınmak” anlamlarına gelir. Bu nedenle biz de, “Allah'ın huzuruna toplanıp çıktıklarında” ifadesini kullandık. Gerçekte bütün insanlar her an Allah'ın huzurundadırlar, fakat bunun farkında değildirler. Fakat Hüküm günü “Hâkimler Hâkimi” Allah'ın önünde toplanıklarında, her an O'nun huzurunda bulunduklarını anlayacaklardır. O denli ki onların yaptıkları her şey, düşündükleri ve istedikleri her şey Allah tarafından bilinmektedir.

29. Bu ayet, başkalarını gözü kapalı takip eden veya “Biz zayıfız” diyerek zâlimlere boyun eğip itâat eden herkese bir uyarı niteliğindedir. Böyle kimseler şu şekilde uyarılmaktadırlar: “Sizin bugün körü körüne peşinden gittiğiniz liderler, azizler, yöneticiler ve hâkimler, sizi asla Allah'ın cezasından kurtaramayacaklardır. O halde bugün sizin peşinden gittiğiniz kimselerin nereye gittiklerini ve sizi neye yönl ettiklerini iyi düşünmelisiniz.”

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ
وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ
دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ
قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأَدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ
مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي
السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾

- 22 İş hükme bağlanıp bitince, şeytan der ki: “Doğrusu Allah, size gerçek olan va’di va’detti, ben de size va’dde bulundum; fakat size yalan söyledim.³⁰ Benim size karşı zorlayıcı bir gücüm yoktu; yalnızca sizi çağırdım, siz de bana icâbet ettiniz.³¹ Öyleyse beni kınamayın, siz kendinizi kınayın. Ben sizi kurtaracak değilim, siz de beni kurtaracak değilsiniz. Doğrusu daha önce beni ortak koşmanızı da tanımamıştım.³² Gerçek şu ki, zâlimlere acıklı bir azab vardır.”
- 23 İman edip sâlih amellerde bulunanlar, Rablerinin izniyle altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere konulmuşlardır. Orada birbirlerine olan dirlik temennileri, “Selâm”dır.³³
- 24 Görmedin mi ki, Allah nasıl bir örnek vermiştir:³⁴ Güzel bir söz, güzel bir ağaç gibidir ki, onun kökü sabit, dalı ise göktedir.³⁵

AÇIKLAMA

30. Günahkârlar şeytanı kendilerini saptırmakla suçladıklarında, şeytan suçunu kabul edecek ve şöyle diyecektir: “Siz şimdi, Allah’ın verdiği bütün söz ve vaadlerin gerçek olduğunu ve benim sözlerimin hep boşa çıktığını görüyorsunuz. Ben de size zenginlik hakkında boş vaadlerde bulunduğumu, sizi açgözlülüğe teşvik ettiğimi ve sizi büyük beklentilerle oyaladığımı itiraf ediyorum. Sizi âhiret hayatının olmadığı; eğer varsa bile, şu veya bu ulu kişinin şefâatiyle azaptan kurtulacağınız konusunda sizi temin ettim. Sizin yapmak zorunda olduğunuz tek şey, her şeyi O’nun huzurunda yapmanızdır. Sonra dilediğinizi yapmakta serbestsiniz; çünkü O sizi bütün sonuçlardan muaf tutacaktır. Bütün bunları söylediğimi ve taraftarlarıma da bunları söylemelerini emrettiğimi tekrar ediyorum.”

31. Yani, “Siz doğru yola uymak istediğiniz halde benim sizi yanlış yola saptırdığımı söyleyemez ve bunu isbât edemezsiniz. Siz kendiniz bile bunun böyle olmadığını kabul edersiniz. Ben sizi Hakk’a karşı bâtila davet etmekten ve fazilet yerine rezâlete yöneltmekten başka bir şey yapmadım. Eğer iki yoldan birini seçme özgürlüğüne sahip olduğunuzda doğru yola uymak isteseydiniz, benim sizi yanlış yola uymaya zorlayacak gücüm yoktu. Şimdi ben size yaptığım zavallı çağrının sorumluluğunu yükleniyorum; fakat siz benim davetimi kabul etme sorumluluğunun yükünü üzerinizden atamazsınız; çünkü bunu kendi arzunuzla yaptınız. O halde bütün sonuçlarına da katlanmalısınız.”

32. Bu, imanda şirkten ayrı olarak, amelde işlenen şirke açık bir örnektir. Şeytan kendi takipçilerinden, kendisini Allah’a ortak kabul etmelerini isteyecektir. Fakat iman söz konusu olduğunda, şeytanı ilâhlıkta ve ibâdetle Allah’a ortak kabul eden hiç kimse yoktur; bilakis herkes onu kötü amelleri nedeniyle lanetler. Bununla birlikte insanlar ona boyun eğip itâat ederler ve sanki o “tanrı” imiş gibi onu körü körüne izlerler. İşte buna “şirk” denir.

Şimdi de bunun aksi olan görüşü ele alalım. Bazıları bunun, sadece burada değinilen şeytanın sözüne dayanan bir görüş olduğunu söyleyebilirler. Fakat eğer bu dayanıksız olsaydı, ilk önce Allah bunu kabul etmezdi. Yani sıra bu, Kur’ân’da zikredilen tek şirk örneği değildir. İşte Kur’ân’da zikredilen birkaç şirk örneği:

a) Kur’ân, Yahudi ve Hristiyanları şirkle suçlar; çünkü onlar râhiblerini, din adamlarını, Allah’ın yanı sıra “Rab” olarak kabul etmişlerdir. (Tevbe, 31)

b) Bâtıl gelenek ve inançlara uyanlara da müşrik adı verilmiştir (En'am, 136-139).

c) Arzu ve şehvetlerine uyanlar da kendi "nefslerini" ilâh edinmekle suçlanmışlardır (Furkan, 43).

d) Allah'a isyan edenler "Şeytan"a ibâdet etmekle suçlanmışlardır (Yâsîn, 60).

e) Allah'ın izni olmaksızın insanların hükümlerine uyanlar, gerçekten Allah'ın izni olmaksızın bu kimseleri Allah'a ortak koşmaktadırlar (Şûrâ, 21).

Yukarıdaki örneklerin tümü, şirkin sadece, kişinin ibâdetinde Allah'a bir ortak koşması olayını, imanın bir şartı olarak kabul etmesi ile sınırlı olmadığını göstermektedir. İlâhî bir izin olmaksızın, bilakis ilâhî bir yasaklamaya rağmen kişinin Allah'tan başkasına teslim ve tabi olması da şirktir. Böyle bir kişi, tâbi olduğu ve peşinden gittiği kimseyi lanetlese bile, şirk günahını işlemiş olur. İki tür şirk arasındaki fark, işlenen günahın mahiyetinde değil, derecesindedir (Geniş bilgi için En'am Sûresi'nin 87, 107 açıklama notları ile, Kaf Sûresi'nin 50. açıklama notuna bakınız).

33. Arapça "نعمية" kelimesi, sözlükte "uzun bir ömür dilemek" anlamına gelir. Fakat günlük dilde, iki insanın karşılaştığında birbirini selâmlaması anlamına gelir. O halde "tahiyye" ifadesi şu anlama gelebilir: "Onlar birbirlerini 'selam üzerine' olsun diye karşılarlar veya böyle karşılanırlar". Selâm kelimesinin hem "huzur" için bir dua ve dilek, hem de "huzur" içinde karşılıklı bir tebrikleşme anlamlarını ifade ettine dikkat edilmelidir.

34. "كلمة طيبة" sözlükte "temiz bir söz" anlamına gelmesine rağmen, burada "Doğru bir söz ve sağlam bir inanç" anlamındadır. Kur'an'a göre bu "söz" ve "inanç", tevhîd kabul etmek; peygamberlere, vahye ve âhirete inanmaktır. Çünkü tevhîd bunları belli başlı doğrular olarak ilan eder.

35. Burada "güzel bir söz"ün ne kadar güçlü ve yaygın olduğu gösterilmektedir. Evrendeki tüm sistem, mü'minin şehâdet ettiği bu "güzel söz"deki gerçekliğe dayandığından, yer ve bütün sistemi onunla işbirliği içindedir ve bütün sistemi ile birlikte gökyüzü onun hizmetindedir. Bu nedenle mü'minle tabiat kanunu arasında bir çatışma yoktur; her şey tabiatı gereği ona yardım elini uzatır.

تُوتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ
 الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمِثْلُ كَلِمَةِ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ
 خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللَّهُ
 الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ
 وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى
 الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾
 جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ
 سَبِيلِهِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣١﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ
 الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
 مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالٍ ﴿٣٢﴾

- 25 Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir.³⁶ Allah insanlar için örnekler verir; umulur ki onlar öğüt alır düşünürler.
- 26 Kötü (murdar) söz ise,³⁷ kötü bir ağaç gibidir: Onun kökü, yerin üstünden koparılmış, kararı (yerinde durma, tutunma imkânı) kalmamıştır.³⁸
- 27 Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve âhirette sapasağlam sözle sebat içinde kılar.³⁹ Zalimleri de şaşırtıp saptırır;⁴⁰ Allah dilediğini yapar.
- 28 Allah'ın nimetini küfre değiştirenleri ve kavimlerini 'yıkım ve azab' yurduna konduranları görmedin mi?
- 29 (Ki bu) Cehennem'dir. Ona yaslanırlar. Ne kötü bir karar (yeridir) o!...

- 30 O'nun yolundan saptırmak için Allah'a eşler koştular. De ki: "Yararlanın! Çünkü elbette sizin varışınız ateşedir."
- 31 İman etmiş kullarıma söyle: "Alışverişin ve dostluğun olmadığı o gün gelmezden evvel, dosdoğru namazı kalsınlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden⁴¹ gizli ve açık infâk etsinler."⁴²

AÇIKLAMA

36. "Güzel bir söz" o denli verimlidir ki, hayat sistemini ona dayandıran herkes (veya her toplum) her an ondan meyvasını alır. Çünkü "güzel söz", düşüncede berraklık, sınırlarda denge, karakterde güç, ahlâkta temizlik, ilişkilerde sebat, konuşmada doğruluk, sohbette dolaysız ve doğrudan konuşma, sosyal davranışlarda ölçülü bir tutum, kültürde soyluluk, ekonomide adâlet ve eşitlik, politikada onurluluk, savaşta soyluluk, barışta samimiyet ve verilen sözlerde, yapılan anlaşmalarda güven yaratır. Kısacası o, yerinde kullanıldığında her şeyi altına çeviren bir iksirdir.

37. "Kötü bir söz", "güzel bir söz"ün tam tersidir. Gerçek dışı ve yanlış olan her şey için kullanılabilir; fakat burada ateizm, sapıklık, inançsızlık, şirk, puta tapıcılık veya peygamber tarafından getirilmemiş hangi "izm" olursa olsun, kişinin hayat sistemini dayandığı yanlış inanç ve akîde anlamında kullanılmaktadır.

38. "Kötü bir söz" (yanlış bir inanç) dayanıklı ve sürekli değildir; çünkü tabiat kurallarına terstir. Bu nedenle evrendeki her şey ona karşı çıkar ve onu reddeder. Sanki toprak onun tohumlarını dışarı atmaya hazırdır ve eğer atılan tohumlardan bazıları büyümeyi ve kötü bir ağaç olmayı başarır, o zaman gökyüzü onun dallarına baskı uygular. Gerçekte eğer insana denenmesi için özgürlük ve süre tanınmamış olsa, kötülüğün gelişmesine hiçbir zaman izin verilmezdi. Bu özgürlük nedeniyle, bazı insanların hayatlarını "kötü söz"e dayandırmalarına izin verilmiştir. Onun belli bir dereceye kadar büyümesine müsaade edilir, fakat o kötü sonuçlar doğurmaktan başka bir şey üretmez. Kısa bir süre sonra da onun kökü topraktan sökülüp atılır.

"Güzel bir söz" ile "kötü bir söz" arasındaki ayırım o denli açıktır ki, dünyanın kültürel, ahlâkî, dinî ve entelektüel tarihini eleştirel bir yaklaşımla inceleyen herkes bunu kolayca algılayabilir. Çünkü "güzel söz", tüm insanlık tarihi boyunca bir tek ve aynı kalmıştır ve hiçbir zaman tarihten silinmemiştir. Bunun aksine, tarihte sayılamayacak denli çok "kötü"

tü söz" ortaya çıkmış, fakat bunlardan tarih kitaplarındaki isimleri dışında hiçbir iz kalmamıştır. Hatta bunlardan bazıları o denli saçmadır ki, eğer bugün insanlar bunları duysalar, insanların bu kadar akıl dışı şeylere nasıl inandıklarına şaşırırlar.

İki tür "söz" arasında dikkate değer bir ayrım daha vardır. Ne zaman bir kimse veya toplum, "güzel sözü" hayat sistemi olarak kabul ederse, nimet ve lütuflar sadece o kişi ve toplumla sınırlı kalmaz, her tarafa yayılır. Bunun aksine, ne zaman bir kimse veya toplum, hayatını "kötü söz" üzerine kurarsa, her tarafa kaos ve karışıklık yayılır.

Bu bağlamda, "güzel söz" ve "kötü söz" örneği ile rüzgârın savurduğu bir yığın kül (18. ayet), "sel köpüğü" ve "eritilmiş madenlerin köpüğü" misallerinde (Ra'd; 17) anlatılmak istenenin aynen anlatıldığı da belirtilmelidir.

39. Yani, "Mü'minler bu dünya hayatı boyunca sabrederler; çünkü onun dengeli hayat sistemi 'güzel bir söz' üzerine kuruludur. Çünkü bu, onlara apaçık bir görüş açısı, anlamlı bir düşünce sistemi ve kapsamlı bir hayat öğretisi sağlar ve bütün kilitlere ve problemlere bir anahtar teşkil eder. Onun yardımıyla mü'minler, onların hayatın her zorluğu karşısında sabırlı olmalarını sağlayan güçlü bir karakter ve sağlam bir tavır elde ederler. Bu, aynı zamanda onlara, zihin ve gönül huzuru veren ve onları sapmaktan ve kaprislerden koruyan yaşama ilkelerini de sağlar. Her şeyin ötesinde, bu dünya hayatından sonra âhiret hayatına başladıklarında, hiçbir korku ve tedirginlik duymaksızın soğukkanlı olacaklardır. Çünkü, sanki daha önceden her yönünü biliyorlarmış gibi, orada her şeyi bekledikleri gibi bulacaklardır. Çünkü onlara âhiret hakkında tam bir bilgi verilmiş ve bu şekilde mü'minler oradaki her aşama için hazırlanmışlardır. Bu nedenle onlar, dünya hayatlarını 'kötü bir söz' üzerine kurar, her şeyi beklentilerinin tersi bir şekilde bulan kâfirlerin tersine, her aşamadan tam bir soğukkanlılıkla geçeceklerdir."

40. Yani Allah, "güzel söz"ü bırakıp "kötü söz"e uyan günahkârların zihinlerini karıştırarak ve çabalarını yanlış yolda harcayarak sapıtmalarına izin verir. Onların doğru düşünce ve davranış şeklini bulamamalarının ve rezâlete düşmelerinin nedeni işte budur".

41. Yani, "Mü'minler, kâfirlerin aksine şükür seçmelidirler (29. ayet). Şükürlerinin bürünmesi gereken pratik şekil ise, namazı kılmaları ve mallarını Allah yolunda harcamalarıdır."

42. Yani, "O gün kimse ne fidye, ne de şefâat ile kurtulamayacaktır."

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ
الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ
بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۝۳۲
وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
دَآبِّينَ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۝۳۳

- 32 Allah,⁴³ gökleri ve yeri yatan ve gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü ürünler çıkarandır. Ve O'nun emriyle gemileri, denizde yüzmeleri için size, emre âmâde kılandır. Irmakları da sizin için emre âmâde kılandır.
- 33 Güneşi ve ayı da hareketlerinde sürekli emrinize âmâde kılan, geceyi ve gündüzü de emrinize âmâde kılandır.⁴⁴

AÇIKLAMA

43. Yani, “Verdiği onca nimete rağmen, nimetlerine karşılık olarak nankörlük ve isyan ile cevap verdikleri ve eşler koştukları Allah, yine aynı Allah’tır.”

44. Metindeki “سَخَّرَ لَكُمْ” ifadesi (32-33 ayetler), bunları “size kulluk etsinler” diye çeviren bazı kimseleri yanlış sonuçlara götürmüştür. Hatta bunlardan bazıları bu ayetleri, insan hayatının tek gayesinin, yeri ve gökleri kendi emri altına almak olduğu şeklinde tefsir etmişlerdir. Oysa bunların gerçek anlamı, “Sizin için (kanunlara) tâbidirler” olmalıdır. Allah bütün bunları, insanlara yararlı olacak kanunlara bağlamıştır. Eğer gel-git (med-cezir) belirli fizik kanunlarına bağlı olmasaydı, denizcilik mümkün olmazdı; bir nehir, belli kanunlara bağlı olmasaydı, ondan kanallar açmak imkânsız olurdu; aynı şekilde gök cisimleri (güneş, ay vs.), yeryüzü, gece ve gündüz belirli sabit kurallara bağlı olmasaydı, değil medenî bir hayat, hayatın idâmesi bile söz konusu olamazdı.

وَأَتَيْنُكُمْ مِنْ كُلِّ مَا
 سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ
 كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي
 وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلَلَنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ
 فَمَنْ تَبِعْنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا
 إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ
 رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ
 وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

- 34 Ve size her istediğiniz şeyi verdi.⁴⁵ Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp bitirmeye güç yetiremezsiniz. Gerçek şu ki, insan pek zâlimdir, pek nankördür.
- 35 Hani İbrâhim⁴⁶ şöyle demişti: “Bu şehri⁴⁷ güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara kulluk etmekten uzak tut.”
- 36 “Rabbim! Gerçekten onlar insanlardan birçoğunu şaşırtıp saptırdı.⁴⁸ Bundan böyle kim bana uyarsa, artık o bendendir; kim de bana isyan ederse, kuşkusuz Sen, bağışlayansın, esirgeyensin.”⁴⁹
- 37 “Rabbimiz! Gerçekten ben, çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Dosdoğru namazı kılsınlar diye (öyle yaptım); böylelikle Sen, insanlara bir kısmının kalblerini onlara ilgi duyar kıl ve onları birtakım ürünlerden rızıklandır.⁵⁰ Umulur ki şükrederler.”

AÇIKLAMA

45. “O size bütün istediklerinizi verdi”. O size hayatınızı, hayatınızın gelişmesi ve ilerlemesi için gerekli olan her şeyi sağlamıştır.

46. Bundan önceki ayetlerde (32-35) Kureyş'e bütün insanlara verdiği bunca nimete karşılık Allah'a şükretmeleri için bir çağrı yapılmıştır. Fakat bu pasajda aynı çağrı Kureyşlilere verilen özel nimetler hatırlatılarak tekrarlanmaktadır. Onlara İbrâhim'in atalarının Kâ'be yakınlarına yerleştirdiği, Mekke'yi "emin bir belde" yaptığı ve İbrâhim'in (a.s.) duasına karşılık Allah'ın Kureyşlilere nimet ve lütuflarını bahsettiği hatırlatılmaktadır. Onlardan bu "nimetleri" hatırlamaları ve doğru yola uymaları istenmektedir.

47. Mekke.

48. Bu, putların Allah'ın yolundan sapık yollara döndüren birer araç olduklarını söylemenin mecâzî bir anlatımıdır.

49. Doğru yoldan başka yollara uyanlara karşı gösterilen yumuşaklık, İbrâhim (a.s.)'ın insanlara duyduğu şefkatin bir göstergesidir. İbrâhim (a.s.) onların durumunu, Allah'ın merhamet ve bağışlamasına bırakmıştır; çünkü onları ilâhî azab içinde görmeye dayanamazdı. Sonra onlar için af dilemiş ve rızık konusunda Allah'a şöyle dua etmiştir. "Rabbim! Allah'a ve âhiret gününe inananları ürünlerle rızıklandırır." (Bakara, 126). Âhiret azabı gelince, İbrâhim (a.s.) benim yolumda yürüyemeyenleri cezalandır dememiş ve onlar hakkında "Ya Rabbi! Sen bilirsin, sen affedici ve merhametlisin" demiştir. İbrâhim (a.s.)'ın bu merhamet ve şefkat dileği, sadece kendi evlatları için değil, bütün bir insan topluluğu içindi. Buna benzer bir başka örnek de, Hûd Sûresi'nde yer almaktadır. Melekler Lût kavminin sapık topluluğunu helâk etmek üzere yola çıktıklarında, İbrâhim (a.s.) onlar için dua etmeye başlamıştır. "... İbrâhim, Lût kavmi konusunda bizimle tartışmalara girişti; çünkü o yumuşak huylu ve merhametli biriydi." (Hûd: 74-75). Aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) da çok yumuşak kalpliydi. Hatta Allah ona, kendisine uyanların doğru yoldan saptıklarını gösterdiğinde, yine de onlar için dua edip yalvaracaktır. "Eğer onları azaplandırırsan, kuşkusuz onlar senin kullarıdır; eğer onları bağışlarsan, kuşkusuz Azîz olan, Hakîm olan da sensin". (Mâide: 118)

50. Allah, İbrâhim (a.s.)'ın duasını kabul etti. Bu sûrenin indirildiği dönemde, Arabistan'ın her tarafından birçok insanın hac ve umre için Mekke'ye gitmesinin ve bugün de dünyanın her tarafından insanın orada toplanmasının nedeni bu duadır. Bunun yanı sıra, o bölgenin tamamen kurak olmasına ve hayvanlar için bile hiç bitki yetişmesine rağmen, yılın her mevsiminde çeşit çeşit meyve ve sebzelerle doludur.

رَبَّنَا إِنَّكَ نَعْلَمُ مَا
نُخْفِي وَمَا نُعَلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

- 38 “Rabbimiz! Şüphesiz Sen, bizim saklı tuttuklarımızı da, açığa vurduklarımızı da bilmektesin.⁵¹ Yerde ve gökte hiçbir şey, Allah’a gizli kalmaz.”⁵²
- 39 “Hamd, Allah’a aittir ki O, bana ihtiyarlığa rağmen İsmâil’i ve İshâk’ı armağan etti. Şüphesiz benim Rabbim, gerçekten duayı işitendir.”
- 40 “Rabbim! Beni namazı(nda) sürekli olan kıl, soyumdan olanları da. Rabbimiz! Duamı kabul buyur.”
- 41 “Rabbimiz! Hesabın yapılacağı gün, beni, anne-babamı ve mü’minleri bağışla.”⁵³

AÇIKLAMA

51. Yani, “Rabbim! Sen benim dilimle söylediğimi duyarsın ve şüphesiz bütün düşünce ve duyularımdan da haberdarsın.”

52. Burada bir parentez açılarak Hz. İbrâhim (a.s.)’ın sözü tasdik edilmektedir.

53. Hz. İbrâhim (a.s.), duasında müşrik babasını da anmıştı; çünkü ona, onun için kendi Rabbine dua edeceğine dair söz vermişti (Meryem, 48). Fakat sonraları, onun için dua etmemesi gerektiğinin; çünkü onun bir Allah düşmanı olduğunun farkına vardığında, verdiği sözden vazgeçmiştir (Tevbe: 114).

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَفْلًا عَمَّا

يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾
 مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْتَدَتْهُمْ
 هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نَجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرَّسُولَ ۖ أَوَلَمْ
 تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾

- 42 (Ey Muhammed!) Allah'ı sakın zulmedenlerin yapmakta olduklarından habersiz sanma. Onları yalnızca gözlerin dehşetle belireceği bir güne ertelemektedir.
- 43 Başlarını dikerek koşarlar; gözleri kendilerine dönüp çevrilmez.⁵⁴ Kalbleri de (sanki) bomboştur.
- 44 Azabın kendilerine geleceği gün (ile) insanları uyarıp korkut ki, (o gün) zulmedenler, şöyle diyecekler: “Bizi yakın bir süreye kadar ertele ki, Senin çağrına cevap verelim ve peygamberlere uyalım.” Oysa daha önce, kendiniz için hiç zeval yoktur diye and içenler, sizler değil miydiniz?”

AÇIKLAMA

54. Bu manzara günahkârların hesap günündeki acıklı ve korkunç durumunu göstermektedir. Onlar durumlarının farkına vardıklarında o denli şaşırıp korkacaklardır ki, hiçbir şey görmeksizin öyle bakakalacaklardır.

وَسَكَنْتُمْ فِي

مَسَكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ
وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ
وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ
مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ
الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾
وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ
قَطِرَانٍ وَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا
كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا
بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّ مَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

- 45 Siz, kendi nefislerine zulmedenlerin yerleştikleri yerlerde oturmuş-tunuz. Onlara ne yaptığımız size açıklanmıştı ve size örnekler ver-miştik.
- 46 Gerçek şu ki, onlar hileli düzenler kurdular. Oysa onların düzenle-ri, dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara ha-zırlanmış düzen (kötü bir karşılık) vardır.⁵⁵
- 47 Allah'ı, sakın peygamberlerine verdiği sözden dönen sanma.⁵⁶ Ger-çekten Allah azizdir, intikam sahibidir.
- 48 Yerin başka bir yere, göklerin de (başka göklere) dönüştürüldüğü gün,⁵⁷ onlar tek olan, Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıka(rıla)cak-lardır.
- 49 O gün suçlu-günahkârların (sıkı) bukağılara vurulduklarını görür-sün.

- 50 Giyimleri katrandandır,⁵⁸ yüzlerini de ateş bürümektedir.
- 51 (Bu azab,) Allah'ın her nefsi kendi kazandığıyla cezalandırması içindir. Hiç şüphesiz Allah, hesabı pek çabuk görendir.
- 52 İşte bu (Kur'ân) uyarılıp korkutulsunlar, gerçekten O'nun yalnızca bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve temiz akıl sahipleri iyice öğüt alıp düşünsünler diye bir bildirip duyurma (bir belâğ)dır.

AÇIKLAMA

55. Yani, "Allah'ın kanunlarını bozan ve vahye karşı çıkanların, zulümlerinin sonucunu değiştirmek için büyük planlar yaptıklarını ve tuzaklar kurduklarını; fakat Allah'ın onları bir tek "karşı tuzak" ile helâk ettiğini gördünüz. Sizden önceki kavimlerin planları boşa çıktığı halde siz, "güçlü" hesaplamalarınız ve planlarınızla başarıya ulaşacağınızı ümit ederek, Hakk'a davet eden mesaja karşı giriştiğiniz tuzaklardan vazgeçmiyorsunuz."

56. Bu hitâb Peygamber (s.a.)'e yöneltilmiş olmasına rağmen, gerçekle düşmanları kastedilmektedir. Onlar, cezalarının geciktirmesi nedeniyle boş ümitlere kapılmamaları için uyarılmaktadırlar. Allah'ın daha önceki peygamberlere verdiği sözleri tuttuğunu ve onların düşmanlarını helâk ettiğini unutmamalıdır. Allah, muhakkak Hz. Muhammed'e (s.a.) verdiği sözleri de yerine getirecektir.

57. Bu ayetten ve Kur'ân'daki diğer bazı işaretlerden, kıyamette yeryüzünün ve göklerin tamamen helâk olmayacağı; fakat "birinci sûr"a üflendiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra, "birinci" ve "sonuncu sûr"a üfle-niş arasında (bu ikisi arasında ne kadar süre olduğunu ancak Allah bilir), yeryüzünün ve göklerin bugünkü şekli ve durumu değişecek ve yeni fizikî kanunlara dayanan yepyeni bir fizikî sistem meydana gelecektir. İşte bu âhiret olacaktır. "Son sûr"a üflendiğinde, Âdem'den (a.s.), "ilk sûr" üflenmeden önce doğanlara kadar bütün insanlar diriltilecek ve Allah'ın huzuruna getirilecektir. Kur'ân, buna "toplamak, bir araya getirmek" anlamına gelen "haşr" adını verir. Kur'ân'da kullanılan kelimelerden ve hadislerde yer alan bazı açık cümlelerden, bu olayın yeryüzünde meydana geleceği açığa çıkmaktadır. "Hüküm yeri" ve "mizân" (terazi) yeryüzünde kurulacak ve kararlar burada verilecektir. Kur'ân ve hadislerden, âhiret hayatının sadece rûhî hayatın olacağı ve her bireyin cezasını veya mü-kâfâtını, bu dünyada yaşadığı "şahsiyet" içinde alacağı anlaşılmaktadır.

58. Bazı müfessirler “katran”ın “kükürt” veya “eritilmiş bakır” yerine kullanıldığı görüşündedirler; fakat gerçekte “قطران” ve benzerlerini kastetmektedir.

İBRÂHİM SÛRESİ'NİN SONU

HİCR SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 80. ayetten alır.

Nüzûl Zamanı: Sûrenin değindiği konulardan ve üslûbundan, İbrâhim Sûresi ile aynı dönemde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü arka planında belirgin iki öge vardır. Birincisi, sûrede arka arkaya tekrarlanan uyarılardan, Peygamber'in (s.a.) yıllardan beri tebliğ etmesine rağmen, kavminin kabule yanaşmadığı açığa çıkmaktadır. Hatta onlar, küfürde, düşmanlıkta ve yeni dinle alay etmede zaman geçtikçe daha da ileri gidip inatlaşmışlardır. İkincisi, o zaman peygamber artık kendisini küfrü ortadan kaldırmak için sarf ettiği çabalardan ve kavminin düşmanlıklarından yorgun ve bezgin hissetmeye başlamıştır. Bu nedenle Allah, ona tekrar tekrar cesaret vererek teselli edip rahatlatmaktadır.

Konular ve Ana Fikir

Sûre şu ana konulardan oluşmaktadır:

- a) Peygamber'in davetini reddeden, O'na karşı çıkan ve Peygamber'le (s.a.) alay edenlerin uyarılması,
- b) Peygamber'in (s.a.) teselli edilmesi ve O'na cesaret verilmesi. Fakat bu sûrede, başka hiçbir emir ve tavsiyenin bulunmadığı anlamına gelmez. Aslında Kur'ân, hiçbir zaman sadece uyarı, azarlama ve tenkit ile yetinmez; bilakis her uygun olan yerde gerekli emir ve tavsiyelere yer verir. Buna uygun olarak, bu sûrede de bir tarafta tevhidle ilgili apaçık deliller, diğer tarafta Âdem ve Şeytan'ın hikâyesiyle ilgili uyarılar yer almaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ❶ الرُّبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ❷ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ❸ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ❹ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَعِجِرُونَ ❺ وَقَالُوا يَنْتَظِرُهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ❻ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ❼ مَا نُنْزِلُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنْظَرِينَ ❽

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâ, Râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'ân'ın ayetleridir.¹
- 2 O küfredenler Müslüman olmayı nice kereler dileyeceler.
- 3 Onları bırak; yesinler, yararlansınlar ve onları (boş) emel oyalayadursun. İleride bileceklerdir.
- 4 Biz, kendisi için bilinen (takdir edilmiş) bir kitap olmaksızın hiçbir ülkeyi yıkıma uğratmadık.²
- 5 Hiçbir ümmet, kendi ecelini ne öne alabilir, ne de onlar ertelenebilirler.
- 6 Onlar: "Ey kendisine kitap³ indirilen (Muhammed!). Gerçekten sen cinlenmiş (bir deli)sin" dediler.
- 7 "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen, bizlere melekleri getirmeli değil miydin?"
- 8 Hak olmaksızın biz melekleri indirmeyiz.⁴ O zaman da onlara göz açtırılmaz.⁵

AÇIKLAMA

1. Bu ayet, sûreye kısa bir giriş niteliğindedir ve hemen ardından sûrenin konusu başlar.

“Bunlar apaçık Kur’ân’ın ayetleridir”: Bunlar, anlamı apaçık ve anlaşılır olan Kur’ân’ın ayetleridir.

2. Burada, kâfirlerin kendilerine bir azap gelmemesi nedeniyle, Hz. Muhammed’in (s.a.) gerçek bir peygamber olmadığı şeklinde yanlış fikirleri reddedilmektedir. “Biz, hiçbir topluluğu küfrü işlediklerinde hemen cezalandırmayız. Biz, her topluluğa daveti duyup anlamaları ve hallerini düzeltmeleri için bir süre veriz. O süreye kadar günahlarına ve kötü hareketlerine müsâmaha gösteririz; dilediğini yapma özgürlüğü veriz ve o süre bitinceye dek bekleriz. Onların alaylarına ve küfürlerine müsâmaha göstermemizin nedeni işte budur.” (Daha geniş bilgi için bkz. not 18, İbrâhim Sûresi).

3. (Zıkr) kelimesi sözlükte “hatırlatmak” “uyarmak” ve “tavsiye etmek” anlamlarına gelir. Fakat Kur’ân, bunu teknik bir terim olarak uyarı niteliğinde bir “öğüt” anlamına kullanır. O halde bütün peygamberlere gönderilen tüm kitaplar birer zıkr idi ve Kur’ân’da bir zikirdir.

4. Bu, kâfirlerin öne sürdükleri alaylı bir iddia idi; çünkü onlar “zıkr”ın Peygamber’e (s.a.) indirildiğine inanmıyorlardı; aksi takdirde O’na “cinlenmiş” demezlerdi. Bununla asıl söylemek istedikleri şeydu: “Zikrin kendine geldiğini iddia eden sen, deli birisin.” Buna benzer bir iftira, Firavun tarafından Hz. Mûsâ’ya (s.a.) da atılmıştı. Sarayındakilere hitâb ederek şöyle demişti: “Size gönderilen elçi gerçekten bir delidir.” (Şuarâ’, 27).

5. “Biz melekleri bu şekilde indirmeyiz”. Biz melekleri, insanlar istediği için sadece iş olsun diye indirmeyiz. Onlar kâfirlere, peygamberin kendilerine davet ettiği tüm görünmez şeyleri göstermek ve bütün gerçeği gözler önüne sermek için de gönderilmezler. Melekler ancak günahkâr bir topluluk hakkında hüküm verileceği zaman inerler. O zaman, insanlara daveti kabul etmeleri söylenmeksizin hüküm uygulanır; çünkü “gerçek”, onların gözü önüne serilir serilmez onların süresi bitmiştir.

“... Onlar hak ile inerler”: “Onlar beraberlerinde hakkı getirirler.” Yani onlar hakkı ikame edip, bâtılın kökünü kazımak için gelirler. Yani başka bir deyişle: “Onlar Allah’ın hükmünü uygulamak üzere inerler.”

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ

لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا
يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ
فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ
الْأَوَّلِينَ ﴿١٤﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ
يَعْرُجُونَ ﴿١٥﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ
مَسْحُورُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا
لِلنَّازِطِينَ ﴿١٧﴾

- 9 Hiç şüphesiz, Zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz.⁶
- 10 And olsun, senden önce geçmiş topluluklara da elçiler gönderdik.
- 11 Onlara herhangi bir peygamber gelmeye görsün, mutlaka onunla alay ederlerdi.
- 12 Böylece biz onu (alayı), suçlu-günahkârların kalblerine sokarız.⁷
- 13 Onlar ona (indirilen Kitaba) inanmazlar; oysaki evvelkilerin sünneti geçmiştir.
- 14 Onların üzerlerine gökyüzünden bir kapı açsak da oradan yukarı yükselseler de,
- 15 Mutlaka: "Gözlerimiz döndürüldü, belki biz büyülenmiş bir topluluğuz" diyeceklerdir.
- 16 And olsun, biz gökte burçlar⁸ kıldık ve onu gözleyenler için süsledik.⁹

AÇIKLAMA

6. Yani, "O zikri biz indirdik. O halde sizin 'deli' dediğiniz elçimiz değil; bilakis bu alaylı ithâmınız bizedir. Bunun yanı sıra, onun 'Bizim

zikrimiz' olduğunu ve onu bizim koruduğumuzu bilmelisiniz. Bu nedenle ona hiçbir zarar veremezsiniz; alaylarınız, iğneli sözleriniz ve düşmanlığınız da onun değerini düşüremez. Ona karşı ne yaparsanız yapın, onun gelişmesini engelleyemezsiniz. Hiç kimse de onu değiştirmeye veya bozmaya güç yetiremeyecektir."

7. Müfessir ve mütercimlerin çoğunluğu, 12. ayetteki "onu kableri-ne soktuk" cümlesindeki "onu" zamirinin, 11. ayette geçen "alay" olduğu görüşündedirler. Onlara göre 13. ayetteki "Ona inanmazlar"daki zamir ise, 9. ayette geçen "zıkrı"dir. O zaman 12. ve 13. ayetler şöyle anlaşılır: "Biz o alayı onların kalblerine sokarız ve böylece bu zikre inanmazlar". Gramer bakımından bu görüşte bir yanlışlık olmamasına rağmen, bizim tefsirimiz grametik bakımdan da daha uygun olacaktır. Buna göre 12. ayetin anlamı şöyledir: "Zikr, inananların kalblerine girince onlara huzur verir. Fakat aynı şey, günahkârların kalbine girince, sanki kızgın bir çubuk olur ve onların kalblerini ve zihinlerini yakar."

8. Bundan önceki ayetlerde (14-15.) kâfirlerin, Kur'ân'a karşı, göğe yükselip O'ndaki ayetleri görseler bile yine de O'na inanmayacak denli sert bir tutumları olduğu bildirilmişti. 16-22. ayetlerde ise, Kur'ân'ın hak olduğu konusunda onları ikna etmek için bazı ayetler zikredilmektedir.

"Burçlar" (*burûc*) Allah'ın ayetleridir; çünkü her uzay küresi görünmez sınırlarla çevrildiği için, bir gökküreden diğerine geçmek imkânsızdır. Bu bağlamda Arapça burç kelimesinin, "etrafı surlarla örülmüş bir yer" anlamına geldiği belirtilmelidir. Fakat astronomide teknik bir terim olan burç, güneşin göklerde yaptığı yolculuğun geçiş noktalarını belirten burçlar kuşağının on iki konağından birini kastetmek için kullanılır. Bu, bazı müfessirleri, bu ayette de burcun astronomideki anlamıyla kullanıldığını düşünmeye yöneltmiştir. Bazıları da bununla "gezegenler" in kastedildiği görüşündedirler. Fakat eğer bu kelimeyi 19. ayetin kapsamı içinde ele alırsak, "küreler" anlamına geldiği sonucuna varırız.

9. "Biz burçları bakanlar için süsledik." "Bu kürelerden her birine parlak bir yıldız veya gezegen yerleştirdik ve onların güzel görünmelerini sağladık." Başka bir deyişle: "Biz sınırsız olan evreni, sönük, viran ve korkunç yapmadık; bilakis herkes onda hayret verici bir düzen ve âhenk bulur. Ondaki görüntüler o denli çarpıcıdır ki, hepsi gönülleri ve zihinleri büyüler. Evrenin bu mükemmel yapısı, onun yaratıcısının sadece büyük ve hikmet sahibi olduğunun değil, aynı zamanda büyük bir sanatkâr olduğunun da göstergesi ve delilidir." Kur'ân'da yaratıcının bu yönü Secde Sûresi ayet 7'de belirtilmektedir: " (O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel yapandır."

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنْ
 اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا
 وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾
 وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

17 Ve onu her kovulan şeytandan koruduk.¹⁰

18 Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa,¹¹ onu da parlak bir ateş izler.¹²

19 Yere (gelince), onu döşeyip yaydık; onda sarsılmaz dağlar bıraktık ve onda her şeyden ölçüsü belirlenmiş ürünler bitirdik.¹³

20 Ve orada sizler için ve kendisine rızık vericiler olmadığınız kimseler (varlıklar ve canlılar) için geçimlikler kıldık.

AÇIKLAMA

10. Yani, "Bu küreler o denli korunmuşlardır ki hiçbir şeytan onlara ulaşamaz. Çünkü cinleri de içeren tüm şeytanlar dünyanın içinde bulunduğu küre ile sınırlıdır. Onların, bu kürede yaşayanların, ayrıca diğer kürelere geçme kabiliyetleri yoktur. Bu, çok yaygın olan bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak üzere zikredilmiştir. Sıradan insanlar, eskiden olduğu gibi bugün de şeytan ve arkadaşlarının evrende her yere gidebileceğine inanmaktadırlar. Bunun tam tersine Kur'ân, şeytanların belirli bir sınırı aşamayacaklarını ve sınırsız bir güce sahip olmadıklarını bildirmektedir.

11. Bu, gökten haber aldıklarını söyleyen kâhinler, büyücüler, münzevîler ve sihirbazların boş iddialarına bir cevap niteliğindedir. Kur'ân onların görünmeyen şeyler (gayb) hakkında hiçbir bilgi almaya muktedir olmadıklarını söyler. Şeytanlar yine de kulak hırsızlığı yapmaya çalışırlar. Çünkü onlar, yapı itibarıyla meleklerle insanlardan daha yakındırlar.

Fakat gerçekte çok az bir bilgi elde edebilirler.

12. Arapça'da (*şihâb-ı mübîn*) kelimesi, sözlükte “parlak bir ateş şûlesi” anlamına gelir. Aynı şey Saffât Sûresi, 10. ayette (*şihâb-ı sâkıb*) “karanlığı delip geçen alev” olarak adlandırılmıştır. Bu bir “meteor” olabilir de olmayabilir de. Çünkü bunun, “kozmetik ışın” gibi herhangi bir ışın veya henüz keşfedilmemiş daha kuvvetli bir ışın türü olabilir. Her ne ise, eğer şeytanları kovalayan “parlak ateş şûlesi”ni meteor olarak kabul edersek, sayısız deneye kadar çok miktarda, evrende bizim bulunduğumuz kürenin etrafında koruyucu bir duvar oluşturmaktadır. Teleskop yardımıyla yapılan bilimsel gözlemler, uzaydan yerin atmosferine “yağmur” gibi milyarlarca meteorun düştüğünü göstermektedir. Böyle bir manzara, Kuzey Amerika'nın doğu bölgelerinde 13 Kasım 1833'de gözlenmiştir. Bu o denli güçlü bir koruyucu duvar teşkil etmektedir ki, şeytanların başka bir küreye geçmesi imkânsızlaşmaktadır. (Bakınız. *Encyclopedia Britannica*, 1946, c. XV, s. 337-339)

Yukarıda anlatılanlar yardımıyla, “burçlar”ın hayâlî bir resmi göz önüne getirilebilir. Her ne kadar bir küreyi diğerinden ayıran gözle görülür “duvarlar” yoksa da, Allah her küreyi, birini diğerinden ayıran görünmez “duvarlar”la korumaktadır. Meteor yağmurlarına rağmen “gezegenimizin” hâlâ güvenlikte olmasının nedeni işte budur. Çünkü meteorlar, bizim küremizin koruyucu duvarını aşar aşmaz küle dönüşmektedirler. Fakat bazen uzaydan gelen bir meteor, yaratıcının kudretini yeryüzündekilere hatırlatmak üzere dünyaya düşmektedir. Örneğin, bunların en büyüklerinden birinin ağırlığı 645 pound (292,830 kg.)dır. Eğer yeryüzü “burçlar”la korunuyor olmasaydı, bu kayan yıldızlar (meteorlar) nedeniyle uzun yıllar önce helâk olurdu. Kur'ân'ın “burûc” dediği, işte bu koruyucu duvarlar (burçlar)dır.

13. Her bitkinin belli bir dereceye kadar büyümesi, Allah'ın kudret ve hikmetini gösteren başka bir ayettir. Çünkü her bitkinin büyüme gücü o kadar büyüktür ki, eğer serbestçe büyümesine izin verilse, bir tek çeşit bitki bile bütün dünyanın yüzeyini kaplayabilir. Fakat hikmet sahibi ve her şeye gücü yeten yaratıcı, her tür bitkinin dengeli bir miktarda üremesini ve çoğalmasını düzenlemiştir. Bitkisel hayatın başka bir yönü daha vardır. Her tür bitki ancak belirli bir ölçü, boy ve kalınlıkta büyüyebilir. Bu da her bitkinin sayısınca, yapı, yükseklik, genişlik ve şeklinin, yapraklarının ve dallarının bizzat yaratıcı tarafından belirlendiğinin bir isbâtıdır. Hiçbir bitki bu belirli sınırların ötesini aşamaz.

وَإِنْ مِّنْ

شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا
الرِّيْحَ لَوَافِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ
بِخَزَائِنِ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾
وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَ خَلَقْنَاهُ مِنْ
قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

- 21 Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın; ancak Biz onu belirlenmiş bir miktar olarak indiririz.¹⁴
- 22 Ve aşılایıcılar olarak rüzgârları gönderdik; böylece gökten su indirdik de sizleri suladık. Oysa siz O'nun hazine koruyucuları değilsiniz.
- 23 Şüphesiz Biz; gerçekten Biz yaşatır ve öldürürüz ve vâris olanlar Biziz.¹⁵
- 24 And olsun, sizden öne (veya önceden) geçenleri bilmişsinizdir; ve (yine) and olsun, geride kalanları da bilmişsinizdir.
- 25 Ve şüphesiz senin Rabbin, O, onları haşredecektir. Gerçekten O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, bilendir.¹⁶
- 26 And olsun, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.¹⁷
- 27 Ve Cânn'ı da daha önce 'nüfûz eden kavurucu' ateşten yaratmış-tık.¹⁸

AÇIKLAMA

14. Bu, büyümesi için belirli bir sınır konulan yaratığın sadece bitkiler olmadığını hatırlatmak için burada zikredilmiştir. Aynı şey, hava, su, ışık ısı, maden, bitki, hayvan, güç ve enerji ne olursa olsun, var olan her şey için geçerlidir. Kısacası var olan her şey, ne artan ne de azalan belirli bir miktarda, sayıda vs. bulunur. İşte bu her şeyde var olan “belirlilik”, tüm evrende denge ve düzeni sağlar. Her şey o denli düzenli ve dengelidir ki, insan kendini tüm bunların bir tek hikmet sahibi yaratıcı tarafından yaratıldığı düşüncesinden kendisini alamaz. Çünkü eğer evren sadece tesadüfen meydana gelmiş veya birçok tanrı tarafından yaratılmış olsaydı, her şeyde bu denli denge ve uyumluluk bulmak imkânsız olurdu.

15. Burada vurgulanmak istenen nokta şudur: “Dünya hayatınız ve sahip olduğunuz her şey geçici ve fânîdir. Kalıcı ve bâkî olan sadece Allah’tır. Er geç sonunuz gelecek ve siz her şeyi geride, bu dünyada bırakacaksınız. Onlar sonunda tekrar bizim hazinemize geçecek.”

16. “O hüküm ve hikmet sahibidir.” Bu nedenle hikmeti, bütün insanları toplayıp onlara amellerine göre ceza veya mükâfât vermesini gerektirir. Ve “O Âlîm’dir”: Bu nedenle hiç kimse, kim ve ne olursa olsun, O’ndan kaçamaz. Herkesin her şeyini bildiği için, o herkesi âhirette tekrar diriltme kudretine sahiptir. O halde âhiret hayatını inkâr eden bir kimse, Allah’ın hüküm ve hikmetinden câhildir. Her tarafa yayılan insan vücudunun parçalarının, tekrar canlı bir şekilde bir araya getirilebileceğine inanmayan kimse ise, Allah’ın her şeyi kaplayan ilminden ve kudretinden habersizdir.

17. Arapça “*salsal*” kelimesi, “seramik” gibi ses çıkaran kurutulmuş çamur anlamına gelir.

“*Heme*”, “mayalanmış denebilecek kadar çürümüş siyah balçıktır.”

“*Mesnûn*”un iki anlamı vardır: a) “Yağlı hale gelmiş çürümüş balçık.” b) “Bir şekle sokulmuş, süretlenmiş bir balçık.” Metnin aslından, insanın ilk sûretinin çürümüş topraktan yapıldığı ve kuruduktan sonra ona ruh üflendiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde Kur’ân, insanın bir dizi genetik adaptasyonlardan geçtiğini iddia eden Darwin’in Evrim Teorisi’ni reddetmektedir. Bu nedenle, bazı çağdaşlaşmış tefsircilerin yaptığı gibi, bu teoriyi Kur’ân’a dayandırmak saçma olacaktır.

18. “*Semûm*” rüzgâr olmadığına göre, “*nâr-ı semûm*” “çok sıcak bir alev”dir, “ateş” değil. Bu cinlerin ateşten yaratıldığını bildiren pasajların açıklamasıdır (Bakınız, Rahmân Sûresi, 14, 15, 16. notlar).

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّیْ خَلَقْتُ

بَشَرًا مِّنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ
مِنْ رُّوحِیْ فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِیْنَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِیْسَ أَبٰی أَن یَّکُونَ مَعَ السَّاجِدِیْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ
یٰٓإِبْلِیْسُ مَا لَکَ أَلَّا تَکُونَ مَعَ السَّاجِدِیْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَکُنْ
لَا سَاجِدًا لِّبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ
فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّکَ رَجِیْمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَیْکَ اللَّعْنَةَ إِلَى یَوْمِ
الدِّیْنِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِیْ إِلَى یَوْمِ یُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّکَ مِنَ
الْمُنْظَرِیْنَ ﴿٣٧﴾ إِلَى یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا
أَغْوَيْتَنِیْ لَآزِیْنًا لَهُمْ فِی الْأَرْضِ وَلَاغْوِیْنَهُمْ أَجْمَعِیْنَ ﴿٣٩﴾

- 28 Hani Rabbin meleklere demişti: “Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım.”
- 29 “Ona bir biçim verdiğimde ve ona ruhumdan üfürdüğümde¹⁹ hemen ona secde ederek kapanın.”
- 30 Böylece meleklerin tümü, topluca secde etti;
- 31 Ancak İblis, secde edenlerle birlikte olmaktan kaçınıp dayattı.²⁰
- 32 Dedi ki: “Ey İblis! Sana ne oluyor? Secde edenlerle birlikte olmadın.”
- 33 Dedi ki: “Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın beşere secde etmek için var değilim.”
- 34 Dedi ki: “Öyleyse ondan (cennetten) çık, çünkü sen kovulmuş bulunmaktasın.”
- 35 “Ve şüphesiz, din gününe kadar lanet senin üzerinedir.”²¹
- 36 Dedi ki: “Rabbim! Öyleyse onların dirileceği güne kadar bana süre tanı.”

- 37 Dedi ki: “Öyleyse, sen (kendisine) süre tanınanlardansın.”
 38 “Bilinen günün vaktine kadar.”
 39 Dedi ki: “Rabbim! Beni kıskırttığın şeye karşılık, and olsun, ben de yeryüzünde onlara (sana başkaldırmayı ve dünya tutkularını) süsleyip çekici göstereceğim²² ve onların tümünü mutlaka kıskırtıp sapıtacağım.”

AÇIKLAMA

19. “... Ona Rûhumdan üflediğim (zaman)....”

“... Ona ilâhî özelliklerimin bir yansımasını verdiğim (zaman)...” Bu, insan ruhunun hayat, bilgi, kudret, istek, basîret ve ortalama tüm diğer insânî özelliklere sahip olduğunu gösterir. Bunlar gerçekte, kurutulmuş balçıktan yaratılan insana ilâhî özelliklerin hafif bir yansımasıdır. İnsanı, Allah’ın halifesi olma konumuna yükselten ve onu meleklerin ve bütün dünyevî varlıkların secde edeceği bir yüceliğe erıştiren, işte Allah’ın ruhunu insana üflemesi olayıdır.

Her özellik, gerçekte ilâhî sıfatların şu veya bu şekilde bir yansımasıdır: Bir hadiste Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Allah, merhameti yüz parçaya böldü. Doksan dokuz parçasını kendisine ayırdı. Geriye kalan bir parçayı da yeryüzüne gönderdi. İşte bu parça nedeniyle yaratıklar birbirlerine merhamet gösteriyorlar. O kadar ki hayvanların yavrularını tepmemelerinin nedeni de bu merhamettir.”

Bu bağlamda, ilâhî özelliklerden bazılarının sahip olmanın, ilâhlığın bir kısmına da sahip olmak anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. Çünkü ilâhlık mutlak olarak bütün yaratıklar için erişilmesi söz konusu olmayan bir makamdır.

20. Bu pasajı (30-43. ayetler), Bakara: 30-39, Nisâ: 117-120 ve A’râf: 11-25 ile ve bu ayetlerle ilgili notlarla karşılaştırınız.

21. Yani, “Kıyamet gününe kadar lanetli olarak kalacaksın. Sonra Hüküm gününde isyanından dolayı cezalandırılacaksın.”

22. Yani, “Sen benden aşağı olan birine secde etmemi isteyerek beni saptırdın. Benim böyle bir emre uymayacağım malumdu. Bu nedenle ben de onları saptıracağım ve Sana isyan edeceğim”. Başka bir deyişle İblis şöyle demek istiyordu: “Dünya hayatını, onun zevklerini ve geçici faydalarını insanlara o kadar süslü göstereceğim ki, sonunda o Allah’ın halifesi olmasının gerektirdiği sorumlulukları unutacak ve âhirette karşılığını alacak. Onlar seni ya unutacaklar, ya da seni hatırladıklarını söyledikleri halde sana isyan edecekler.”

إِلَّا

عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَىٰ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤١﴾
 إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ
 الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ
 أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

40 “Ancak onlardan muhlis olan kulların müstesna.”

41 (Allah) dedi ki: “İşte bu, bana göre dosdoğru olan yoldur.”²³

42 “Şüphesiz, kışkırtılıp saptırılmışlardan sana uyanlar dışında, senin benim kullarım üzerinde zorlayıcı hiçbir gücün yoktur.”²⁴

43 “Ve hiç şüphe yok, onların tümünün buluşma yeri cehennemdir.”²⁵

44 Onun yedi kapısı vardır; onlardan her bir kapı için bir grup ayrılmıştır.”²⁶

AÇIKLAMA

23. Bu ayet (41) başka bir anlama da gelebilir: “İşte bu doğru yoldur: Ben de bunu koruyacağım.”

24. Bu ayet (42) başka bir anlama da gelebilir: “Sen benim kullarımı (sıradan insanlar) bana isyana zorlayacak bir güce sahip değilsin. Bununla birlikte, isteyerek ve seçerek sana tabi olanlara seçme özgürlüğü vereceğiz ve onları eğer sana uymak isterlerse, zorla yollarından döndüremeyeceğiz.”

İlk yapılan tefsire göre bu ayetler şu anlama gelir: “Benim hâlis kullarımın gittiği yol bana ulaşan tek yoldur. Şeytan bu yola uyanlar üzerinde hiçbir güce sahip değildir. Çünkü ben onları kullarım olarak seçtim.” Şeytan kendisi de onları zorla yoldan çeviremeyeceğini itiraf etmiştir. Bunun tam tersine şeytan, sadece kendileri isyan yolunu seçmiş olanları saptırabilir. Bundan sonra artık onlar şeytanın aldatmaları ile daha da fazla saptırırlar.

İkinci tefsire göre, pasaj şu anlama gelir: “Şeytan dünya hayatını güzel göstererek insanları Allah’ın yolundan saptıracağını söylediğinde Allah, onun bu isteğini kabul etti. Fakat ona, insanları sadece (safсата ve mugalatalarla) kandırarak saptırabileceğini; onları hak yoldan döndürmeye zorlayamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Şeytan, Allah’ın kendisine seçtiği kulları kandırıp saptıramayacağını itiraf etmiştir. Bu istisnanın yanlış anlamaya -Allah’ın bazı kullarını Şeytan’ın saptırmasından korumak için kendisine ayırması fikrine- neden olmaması için, Allah bu meseleyi şöyle açıklamıştır: “Ancak kendisi hak yoldan sapan bir kimse sana tabi olacaktır.” Bunun tam tersine: “Hak yoldan sapmayan kimse sana uymayacak ve böylece hâlis (kendimiz için seçtiğimiz bir) kulumuz olacaktır.”

25. Âdem (a.s.) ile Şeytan’ın hikâyesinin burada anlatılış gayesini anlayabilmemiz için, hikâyenin ele alındığı çerçeveyi göz önünde bulundurmalıyız. Buraya kadar geçen ayetlerde (1-25) kâfirlerin kendilerini felâkete sürükleyecek sapık yollara tabi oldukları söylenmişti. Bu hikâye, onlara uydukları yolun, en büyük düşmanları Şeytan’ın saptırması olduğunu hatırlatmak için ele alınmıştır: “Sizi kandıran kıskançlık ve düşmanlığı nedeniyle sizi alçaklığın en kötüsüne yönelten Şeytan’a tabi olmanın sonuçlarını düşünmemiz gerekir. Bunun tam tersine, bizim peygamberimiz sizi sapıklıktan kurtarmak ve başarının yüceliklerine ulaştırmak için tüm gücüyle çalışıyor. Fakat ne yazık ki siz düşmanınızı (Şeytan) dost, dostunuzu da (Peygamber) düşman olarak kabul ediyorsunuz.”

İkincisi, bu hikâye şu noktayı da açıklığa kavuşturmaktadır: “Kurtuluşa ermenin bir tek yolu vardır; o da Allah’a itâat etmektir. Eğer bu yolu terk ederseniz, gittiğiniz tüm diğer yollar, sizi doğruca Cehennem’e götürecek olan Şeytan’ın yollarıdır.”

Bu hikâye, onlara şu gerçeği hatırlatmak üzere de şurada anlatılmıştır: “Siz yaptığınız hatalardan kendiniz sorumlusunuz, Şeytan değil. Çünkü onun yapabileceği tek şey, sizi Allah’a itâatten vazgeçirmeye çalışmak ve sizi kandırmaktır. Bu nedenle Şeytan’ın aldatmalarına kapılıp kapılmama sorumluluğu size aittir.” (Geniş bilgi için İbrâhim Sûresi 22. ayet ile Hâşîye Sûresi 31. ayete bakınız.)

26. Günahkârlar, işledikleri suça göre, Cehennem’in kapılarından girmek üzere çeşitli grublara ayrılacaklardır. Örneğin ateistler Cehennem’e kendileri için ayrılan kapıdan gireceklerdir. Aynı şekilde münâfıklar, müşrikler, nefse tapanlar, zâlimler, gösterişliler, küfrün liderleri... vs. hepsi kendileri için ayrılan kapıdan Cehennem’e gireceklerdir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ

وَعُيُونٍ ۝۴۵ أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ءَامِنِينَ ۝۴۶ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ
 مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ۝۴۷ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ
 وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ۝۴۸ * نَبَتْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ
 الرَّحِيمُ ۝۴۹ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝۵۰ وَنَبَتْهُمْ عَنْ
 ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ۝۵۱ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ
 وَجِلُونَ ۝۵۲ قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ۝۵۳ قَالَ
 أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِ نُبَشِّرُونَ ۝۵۴ قَالُوا
 بَشَّرْنَكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِنَ الْفَٰئِطِينَ ۝۵۵ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ
 رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ۝۵۶

45 Gerçekten takvâ sahibi olanlar,²⁷ cennetlerde ve pınar başlarındadır.

46 Oraya esenlikle ve güvencikle girin.

47 Onların göğüslerinde kinden (ne varsa tümünü) sıyrıp çıktık,²⁸ kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıyadırlar.

48 Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak değildirler.²⁹

49 Haber ver kullarıma; şüphesiz ben, ben bağışlayanım, esirgeyenim.

50 Ve şüphesiz azabım; o acıklı bir azaptır.

51 Onlara İbrâhim'in konuklarından da haber ver.³⁰

52 Yanına girdiklerinde "Selâm" demişlerdi. O da: "Biz sizden korkmaktayız" demişti.³¹

- 53 Dediler ki: “Korkma! Biz sana bilgin bir çocuk müjdelemekteyiz.”
- 54 Dedi ki: “Bana ihtiyarlık gelip çökmüşken mi müjdeliyorsunuz? Beni ne ile müjdelemektesiniz?”³²
- 55 Dediler ki: “Seni gerçekte müjdeledik; öyleyse umut kesenlerden olma.”
- 56 Dedi ki: “Sapıklar dışında Rabbinin rahmetinden kim umut keser?”

AÇIKLAMA

27. Korunanlar (muttakîler), Şeytan’a uymayan ve Allah’tan korkup, ömrünü O’na itâatle geçiren kimselerdir.

28. Yani, “Eğer muttakî insanlar arasındaki yanlış anlamalar nedeniyle bu dünyada kalplerinde bir üzüntü veya kin belirmişse, Cennet’e girerlerken bu onların kalbinden silinecek ve onlar birbirlerine karşı hiçbir kötülük duymayacaklardır.” (Bkz. el-Ârâf, an: 32)

29. Bu ayet aşağıdaki hadis tarafından açıklanmaktadır: “Cennetliklere şöyle seslenilir: Hep sağlıklı ve zinde olacaksınız, hiç hastalanmayacaksınız; şimdi sonsuz bir hayata başlayıp hiç ölmeyeceksiniz; hep genç kalacak ve oradan çıkmak zorunda kalmayacaksınız.” Cennet’teki hayatı daha da ayrıntılı açıklayan birçok hadisler vardır: “Cennetlikler hayatları ve mâîşetleri için gerekli olan şeyleri kazanayım diye çalışmak zorunda kalmayacaklar. Her şeyi çalışmadan elde edecekler.”

30. İbrâhim (a.s.) ve Lût (a.s.) peygamberlerin kıssasının anlatılmasının nedeni, Mekkeli müşriklere meleklerin nasıl hak ile geldiklerini göstermektir. Bu onların isteğine bir cevap niteliğindedir. “Eğer doğrularsansan, neden bize melekleri getirmiyorsun?” (7. ayet). Bu soruya verilen cevap çok kısadır: “Biz melekleri bir şekilde göndermeyiz. Onlar indikleri zaman hak ile inerler.” (8. ayet). Burada meleklerin geliş sebebi olan iki somut olay anlatılmakta ve sanki kâfirlere geliş sebebi olan bu “Hak”tan hangisini istedikleri sorulmaktadır: “Meleklerin hangi tür ‘Hakk’ı getirmelerini istediğinize karar verin. İbrâhim’e (a.s.) gönderilen ‘Hakk’a lâîyk olmadığınız meydanda olduğuna göre, meleklerin Lût kavmine getirdiği ‘Hakk’ı mı istiyorsunuz?”

31. İbrâhim (a.s.) hakkındaki bu kıssa ile Hûd Sûresi 69-76’da anlatılan kıssayı karşılaştırınız.

32. “... Bilgin bir oğul”: İshâk peygamber, İshâk’ın (a.s.) adı, bu olayla ilgili müjdenin anlatıldığı Hûd Sûresi 71. ayette geçmektedir.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا

الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا ءَالَ
لُوطٍ إِنَّا لَمُنْجُوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا أَمْرَاتَهُ قَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ ءَالَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ
مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ
بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ
أَذْيَرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾
وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَتُولَاءِ مُّقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

57 Dedi ki: “Ey elçiler! (Bunun dışında, diğer) işiniz ne?”³³

58 Dediler ki: “Gerçekten biz, suçlu-günahkâr olan bir topluluğa³⁴ gönderildik.”

59 “Ancak Lût ailesi hariçtir; biz onların tümünü muhakkak kurtaracağız.”

60 “Ama karısını (kurtaracaklarımız) dışında tuttuk, o, geride kalanlardandır.”

61 Böylelikle elçiler Lût ailesine geldiklerinde,³⁵

62 (Lût) dedi ki: “Sizler gerçekten tanınmamış bir topluluksunuz.”³⁶

63 “Hayır” dediler, “Biz sana onların hakkında kuşkuya kapıldıkları şeyle geldik.”

- 64 “Sana gerçeği getirdik; biz şüphesiz doğru söyleyenleriz.”
- 65 “Hemen aileni gecenin bir bölümünde yola çıkar; sen de onların ardından git³⁷ ve sizden hiç kimse arkasına bakmasın;³⁸ emrolundunuz yere gidin.”
- 66 Ve onlara şu emri verdik: “Sabaha çıkarlarken onların arkası mutlaka kesilecekti.”

AÇIKLAMA

33. İbrâhim’in (a.s.) sorusundan, meleklerin sadece olağanüstü ve çok önemli olaylarda insan şeklinde geldikleri açığa çıkmaktadır.

34. Meleklerin Lût kavminin adını anlatmayıp onlardan sadece “günahkâr bir topluluk” diye bahsetmeleri, bu insanların, çevresindeki tüm toplulukların durumunu bilen İbrâhim (a.s.)’in önünde isimlerinin anılmasına gerek olmayacak kadar kötü şöhrete sahip olduklarını gösterir.

35. Bu bölümü A’râf 80-84 ve Hûd: 77-83 ile karşılaştırınız.

36. Bu kıssaya, burada çok kısa bir şekilde değinilmektedir. Fakat Hûd Sûresi 77-83’den Lût (a.s.)’in meleklerin ziyaretine çok üzüldüğünü öğrenmekteyiz. Lût (a.s.) kendi kendisine: “Bu oldukça zorlu bir gün” demiştir. Onun bu denli kaygılanmasının nedeni, Kur’ân’da kapalı bir dille, hadislerde ise açıkça anlatıldığına göre, meleklerin güzel ve genç delikanlılar şeklinde gelmesidir. O, kavminin ne denli sapık ve günahkâr olduğunu biliyordu. Misafiri oldukları için onları gönderemezdi; fakat onları bu günahkârlardan nasıl koruyacağını da bilmiyordu.

37. Yani, “Sen geride kalan olup olmadığına bakmak için en arkadan gitmelisin.”

38. Bu, Kitab-ı Mukaddes’te ele alındığı gibi, “Sakin arkana bakma; yoksa helâk olursun” anlamına gelmez. Bu sadece onları uyarmak amacıyla anılmıştır: “Hiçbiriniz geride ne olup bittiğini anlamak için dönüp bakmasın. Helâk olan insanların çığlıklarını duyup seyretmemeniz için. Çünkü şimdi ne geriye bakıp “eğlenmek”, ne de üzüntü gözyaşları dökmek zamanıdır. Helâk olan topluluğun bulunduğu bölgede bir dakika bile durursanız, gökten düşen taşlar size de isabet edebilir.”

وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوَلَمْ نَنهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

- 67 Şehir halkı birbirlerine müjdeler vererek geldi.³⁹
- 68 (Lût onlara:) “Bunlar benim konuğumdur, beni utandırıp dillere düşürmeyin” dedi.
- 69 “Allah’tan korkup sakının ve beni küçük düşürmeyin.”
- 70 Dediler ki: “Biz seni ‘herkes(in işin)e karışmaktan’ alıkoymamış mıydık?”
- 71 Dedi ki: “Eğer yapmak istiyorsanız, işte bunlar, benim kızlarım.”⁴⁰
- 72 Ömrüne and olsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde kör sersemdiler.
- 73 Derken, tan yerinin ağarma vaktine girdiklerinde, onları (o korkunç ve dayanılmaz) çılgılık yakalayıverdi.
- 74 Anında (yurtlarının) üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık.⁴¹
- 75 Elbette bunda ‘derin bir kavrayışa sahip olanlar’ için gerçekten ayetler vardır.
- 76 O (şehir de) gerçekten bir yol üstünde (hâlâ) durmaktadır.⁴²
- 77 Elbette, bunda iman edenler için gerçekten ayetler vardır.

AÇIKLAMA

39. Bu, o topluluğun, ahlâksızlığın en aşırısına saptıklarını göstermektedir. Onlar yakışıklı yabancıların şehre geldiklerini duyar duymaz, sevinçle Lût'un (a.s.) evine toplandılar ve ondan zevklerini tatmin etmek için misafirlerini vermesini istediler. Ne yazık ki onların içinden bu ahlâksızca işe ve bu büyük günaha karşı çıkan hiç kimse olmadı. Bu onların, toplum olarak, bütün namus duygularını yitirdiklerini ve böyle ahlâksızca bir isteği açıktan söylemekten hiçbir utanç duymadıklarını göstermektedir. Böyle ahlâksız bir isteği, hiç utanmaksızın Allah'tan korkan ve dindar bir adam olan Lût'a teklif edebilmeleri, bu büyük bir günahın onlar arasında hiç kimseyi ayırt etmeyecek denli yaygın olduğunu göstermektedir.

Talmud, Lût kavminin ahlâkî bozulması ile ilgili birçok örnekler zikretmektedir. Bir keresinde bir yabancı, onların şehrinden geçerken karanlık çökmesi nedeniyle Sodom'da sabahlamak zorunda kalır. Yanında gerekli erzâkı bulunduğu için, hiç kimseye ihtiyaç duymaksızın geceyi geçirmek üzere bir ağacın dibine yatar. Fakat bir Sodomlu onu evine davet eder. Geceleyin yabancıнын eşeğini ve eşyalarını alıp kaçır. Yabancı, sabahleyin yardım istediğinde, şehirdekiler oraya gelirler; fakat yardım etmek için değil, geri kalan eşyalarını çalmak için.

Bir keresinde Hz. Sara, Lût (a.s.) ailesi hakkında haber almak üzere kölesini Sodom'a gönderir. Köle şehre girdiğinde, bir Sodomlunun başka bir yabancıyı dövdüğünü görür. Doğal olarak Hz. Sara'nın kölesi, Sodomlunun ahlâkî duygularını canlandırmağa çalışır: "Böyle bir zavallı yabancıya neden kötü davranıyorsun?" der. Fakat bu soruya karşılık topluluk içinde başı yarılr.

Bir seferinde de fakir bir adam Sodom'a uğrar; fakat hiç kimse ona yiyecek vermez. Açlıktan ölmek üzere iken yere düşer. Lût (a.s.)'ın kızlarından biri, onu görür ve yemek gönderir. Bunun üzerine Sodomlular Lût (a.s.) ve kızını, böyle "davranış"lardan vazgeçmezlerse şehirden kovmakla tehdit ederler.

Buna benzer birçok olay anlattıktan sonra Talmud, bu topluluğun çok vahşi, merhametsiz ve şerefsiz olduklarını ve hiçbir yolcunun güven içinde onların şehirlerinden geçemediğini ve hiçbir fakirin onlardan yardım veya yiyecek ummadığını bildirir. Böyle bir durumda onlar, ölünün elbiselerini soyarlar ve onu çıplak gömerlerdi. Eğer bir yabancı onların şehrine uğrama gafletini göstermişse, onu topluluk içinde soyarlar ve ya-

bancı eğer adâletle davranmalarını isterse, onunla alaya ederlerdi. Orada yetiştirdikleri bahçeler içinde utanmazca açıktan günah işlerlerdi ve onları Lût (a.s.) dışında bu günahlara karşı uyarın başka kimse yoktu. Kur'ân, onların bütün günahkâr hayatlarını iki anlamlı cümlede toplamıştır: 1) "... Onlar daha önceden çok büyük günahlar işlemekteydiler". (Hûd: 78) 2) "Siz erkeklere yaklaşıyor, yolcuları soyuyor ve topluluk içinde büyük günahlar işliyorsunuz".

40. Hûd Sûresi 87. notta, Lût (a.s.)'in bununla neyi kastettiği açıklanmıştır. Onun gibi takvâ sahibi bir insan, bu tip sözleri ancak en son mertebede, artık bütün öneri ve uyarılarının, günahkâr insanları misafirlerine kötülük etmekten alıkoymağa yetmediği bir anda söyleyebilir.

Lût (a.s.)'in Hûd Sûresi'nde (78. ayet) söylediği sözlerin önemini, burada tekrar açıklamak yararlı olacaktır. O günahkâr topluluğa "İşte kızlarım!..." diyerek misafirlerine kötülük etmekten alıkoymaya çalıştığında, misafirlerinin yakışıklı delikanlı kılığında melekler olduğundan haberi yoktu. Melekler, ancak, söz konusu sapıklar üzerlerine gelip kötülük yapmak istediklerinde ve Lût (a.s.): "Sizi doğru yola sokacak gücüm olsaydı ya da sağlam bir yere sığınabilseydim" diye lanet okuduğunda insan kılığından çıkmışlardır. O zaman melekler, "Biz Rabbinin gönderdiği elçileriz..." demişlerdi. Olaylar dizisi, Lût (a.s.)'in ancak çok çaresiz durumda kaldığında bu "istek"te bulunduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bunu göz önünde bulundurmak gereklidir; çünkü bu sûredeki olayların sırası ile Hûd Sûresi'ndeki dizilişi aynı değildir. Bazıları, Lût (a.s.)'in konuklarının melek olduğunu ve onların günahkâr topluluğa karşı kendilerini savunabileceklerini bildiği halde, neden beddua ettiği gibi yanlış bir izlenime kapılabilirler.

Olayların iki farklı dizilişi ise, vurgu farkı nedeniyle meydana gelmiştir. Bu sûrede vurgulanmak istenen meleklerin hak ile gelmiş olmalarıdır. Bu nedenle olayın bu bölümü (61-66) daha önce ele alınmıştır.

41. Bu "pişmiş çamurdan taşlar", meteorlar veya onların üzerine akan volkanik lavlar olabilir; ya da bunlar güçlü bir rüzgâr tarafından üzerlerine yağıdırılan taşlar olabilir.

42. Yani, "O şehrin harâbeleri, Hicaz'dan (Arabistan) Suriye ve Mısır'a giden yol üzerindedir". Yolcular, Ölü Deniz (Lût Gölü)'in güneydoğusunda bu harâbelerin işaretlerini görebilirler. Coğrafyacılar, yeryüzünde bu bölge, özellikle bölgenin güneyi kadar ayrı ve ıssız bir bölge olmadığı görüşündedirler.

وَإِنْ كَانَ أَصْحَبُ

الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مِّنَ
وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجَرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٩﴾ وَءَاتَيْنَاهُمْ ءَايَاتِنَا
فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨٠﴾ وَكَانُوا يُنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا
ءَامِنِينَ ﴿٨١﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُضْحِكِينَ ﴿٨٢﴾

78 Eyke halkı⁴³ da gerçekten zâlim kimselerdi.

79 Bundan dolayı onlardan intikam aldık; her ikisi de açıkça (gözler) ön(ün)dedir.⁴⁴

80 And olsun, Hicr halkı⁴⁵ da peygamberleri yalanlamışlardı.

81 Onlara ayetlerimizi vermiştik de ondan yüz çevirmişlerdi.

82 Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı.

83 Derken, onları, sabah vaktine girdiklerinde, o dayanılmaz çığlık yalalayiverdi.

AÇIKLAMA

43. Eyke halkı, Şuayb (a.s.)'ın kavmidir ve başkentleri nedeniyle Medyenliler adını almışlardır. El-Eyke, Tebûk'un eski adı idi ve sözlükte "sık orman" anlamına gelir.

44. Medyen, Hicaz'dan, Filistin ve Suriye'ye giden yol üzerindedir.

45. El-Hicr, Semûd kavminin başkentiydi. Kentin harâbeleri, Medîne'den Tebûk'a giden yol üzerinde, Medîne'nin kuzeybatısında yer alan el-Ula şehri yakınlarında bulunmaktadır. Kervanlar, yolculukları sırasında orada kalmayı yasaklamıştır.

İbn Battuta, hicrî sekizinci yüzyılda Mekke'ye giderken oraya uğradığında: "Kızıl dağlara oyulmuş Semûd evlerini gördüm. Resimler o denli parlaktı ki sanki kısa bir süre önce boyanmıştı... Onların içinde bugün bile hâlâ çürümüş insan kemikleri bulunmaktadır" demiştir. (Bkz. not 57, A'râf).

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا

كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٤٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٤٧﴾ إِنَّ
رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي
وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٤٩﴾

- 84 Buna rağmen kazandıkları şeyler, (uğrayacakları sondan kurtarmaya) onlara yetmedi.⁴⁶
- 85 Biz, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakileri, hakkın dışında (herhangi bir amaçla) yaratmadık.⁴⁷ Hiç şüphesiz o saat de yaklaşarak gelmektedir; öyleyse (onlara karşı) güzel davranışlarla davran.
- 86 Çünkü Rabbin, yaratan ve bilenin ta kendisidir.⁴⁸
- 87 And olsun, sana çiftlerden yediyi⁴⁹ ve büyük Kur'ân'ı verdik.⁵⁰

AÇIKLAMA

46. Onlar, dağların içinde, dağları keserek yaptıkları evleri de kurtaramamışlardı.

47. Burada, Peygamber (s.a.), Hakk'ı tebliğ ettiği ve bütün evren de hak üzere kurulduğu için muhakkak başarıya ulaşacağı konusunda temin edilmektedir. O dönemde böyle bir destek gerekiyordu; çünkü bâtıl zaferi kazanmış gibi görünüyordu. Burada şöyle denilmek isteniyor: “Ey peygamber! Bâtılın bugünkü kazandığı zafere üzülme, çünkü bu geçicidir. Aynı şekilde, hak yoldaki engeller, zorluklar ve sorunlar da sürekli değildir. Cesur ol ve Hakk'a güven; bâtıla karşı zafer kazanacaksın. Çünkü tüm evren sistem olarak Hakk'a yakın, bâtıla düşmandır. Bu nedenle Hak kalıcı, bâtıl yok olucudur.” (Bkz. İbrâhim Sûresi, 25, 26, ve 35-39. notlar).

48. Allah'ın bu sıfatları, Peygamber'i (s.a.) teskin etmek için anılmıştır: “Allah Yaratıcı olduğu için, yaratıkların tümü üzerinde kudret sahibi-

dir ve hiç kimse O'nun cezasından kurtulamaz. Bunun yanı sıra O, her şeyi bilendir: O senin insanları ıslâh etmek için tüm çabanla çalıştığını bilmektedir ve sana karşı kurulan tuzaklardan da haberdardır. Bu nedenle, bu meseleye üzülmemen gerekir. Sabırla ve bir gün mutlaka onlara adâletle davranılacağına inanarak beklemelisin.”

49. Her farz namazda tekrar tekrar okunan bu yedi ayet, FÂTİHA'nın ayetleridir. Bazıları “el-Mesânî”nin, iki yüz veya daha fazla ayete sahip yedi sûreyi, yani Bakara-A'râf ve (Enfâl-Tevbe) veya Yûnus gibi sûreleri kastettiği görüşündedirler. Fakat ilk devir müfessirlerinin çoğunluğu, bunun FÂTİHA olduğunda birleşmişlerdir. İmam Buhârî de, bunun el-Fâtiha olduğunu destekler nitelikte iki sahih hadis rivayet etmiştir.

50. Kur'ân'ın büyük bir nimet olarak verildiğinin belirtilmesi, Peygamber (s.a.) ve O'na uyanlara, kâfirlerin dünyevî mallarına özenmemeleri gerektiğini; zira Kur'ân gibi büyük bir nimetin yanında, onların varlıklarının hiçbir değeri olmadığını hatırlatmak içindir. Bunun önemini tam anlamıyla kavrayabilmek için, o dönemde Peygamber (s.a.) ve O'na uyanların fakirlikten kıvrandıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Peygamber (s.a.) tebliğ başladıığında, ticârî etkinlikleri hemen hemen sona ermişti. Bunun yanı sıra, Hz. Hatice'nin (r.a) bütün malını da harcamıştı. Sahâbenin çoğu ise, evlerinden ayrılan ve fakirleşen gençlerdi. Ekonomik boykot, ticaretle uğraşanların işlerini olumsuz yönde etkilemişti. Bunlardan başka, Kureyslilerin kölesi veya mevlâsı olan ve hiçbir ekonomik pozisyonu olmayan mü'minler vardı. Bu ekonomik dertlerin yanı sıra, bütün Müslümanlar, Peygamber'le (s.a.) birlikte, Mekke ve çevresindekilerden işkence görüyorlardı. Kısacası o kadar çok işkence çekmiş, alay edilmiş ve horlanmışlardı ki, neredeyse hiçbiri maddî veya manevî işkenceden ma'sun kalamamıştı. Diğer tarafta, onlara işkence eden düşmanları olan Kureys, bu dünyadaki bütün iyi şeyleri alıyor ve lüks içinde bir hayat sürüyorlardı. İşte mü'minlere yapılan tesellinin arka planı budur: “Neden bu konuda cesaretinizi yitiriyorsunuz? Biz size her türlü zenginliğin ötesinde bir ‘servet’ verdik. O halde düşmanlarınız sizin bilginizi ve yüce ahlâkınızı kıskanmalıdır; siz onların kötü yoldan kazanılmış servetlerini ve günah dolu zevklerini kıskanmamalısınız. Çünkü onlar Rableri katına vardıklarında, orada değeri olan hiçbir servet kazanmadıklarını göreceklerdir.”

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا
 مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ
 إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾
 الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَّيَكَ لِنَسْتَلْنَهُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَأُصْدِعْ بِمَا تُمُورُ وَأَعْرِضْ
 عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
 مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ
 صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ
 السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

- 88 Sakın onlardan bazılarını yararlandığımız şeylere gözünü dikme, onlara karşı hüznle kapılma,⁵¹ mü'minler için de (şefkat) kanatlarını ger.
- 89 Ve de ki: "Şüphe yok, ben apaçık bir uyarıcıyım."
- 90 Parça ayırıcılarına indirdiğimiz gibi,
- 91 Ki onlar Kur'an'ı parça parça kıldılar.⁵²
- 92 Rabbine and olsun, onların tümüne (bunu) soracağız.
- 93 Yapmakta oldukları şeyleri.
- 94 Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklere aldırış etme.
- 95 Şüphesiz o alay edenlere (karşı) biz sana yeteriz.
- 96 Ki onlar, Allah ile beraber başka ilâhları (ortak) kılmaktadırlar; onlar yakında bilip öğreneceklerdir.
- 97 And olsun, onların söylemekte olduklarına karşı senin göğsünün daraldığını biliyoruz.

98 Sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol.

99 Ve yakîn sana gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.⁵³

AÇIKLAMA

51. Yani, “Siz onlar hakkında iyi şeyler dilediğiniz halde, onların sizi düşman kabul etmesine üzülmeyin. Yaptıkları kötülükleri fazilet olarak kabul etmelerine, sadece kendilerini değil başkalarını da sonu felâket olan yola sürüklemelerine üzülmeyin: Hayır; onlar kendilerine barış yolunu gösteren kimsenin ıslâh edici davranışlarına nasıl da karşı çıkıyorlar!”

52. Bölücüler, dinlerini birçok bölüme ayıran ve onda ayrııcılık yapan Yahudilerdi. Onlar, dinin bir bölümüne inanıyor, bir bölümünü reddediyor, dine bazı şeyleri ekliyor, bazı şeyleri de dinden çıkarıyorlardı. Bu şekilde hepsi birbirine düşman birçok gruplara ayrılmışlardı.

Onların Kur’ân’dan muradı Tevrat’tır. Onlara Tevrat nâzil olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.)’in ümmetine nâzil olan Kur’ân gibi.

“Onlar Kur’ân’larını çeşitli bölümlere ayırdılar.” “Onlar kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmına inanmazlar.” Aynı şey Bakara Sûresi, 85. ayette de ele alınmıştır: “Siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?”

“Bu, bizim bölücülere (Yahudiler) gönderdiğimiz uyarının aynısıdır.” Burada mü’minler Allah tarafından yapılan uyarıyı dikkate almayan ve işledikleri günahı ısrar eden Yahudilerin durumundan ders almaları için uyarılmaktadırlar: “Yahudilerin düştüğü rezâleti görmektesiniz. Bu uyarıyı dikkate almayarak aynı sonla karşılaşmak ister misiniz?”

53. Yani, “Salât (namaz) ve Rabbinize ibâdet etmek, sizde hakkı tebliğ ve insanlığı ıslâh etme sırasında karşılaşacağınız zorluk ve engellere karşı gerekli olan dayanıklılık gücünü yaratacaktır. Bu, sizi rahatlatacak, size cesaret verecek ve engeller, alaylar ve zorluklarla dolu ilâhî tebliğ görevinizi yerine getirmenizi sağlayacaktır.”

HİCR SÜRESİ’NİN SONU

ÜÇÜNCÜ CİLTTE YER ALAN SÛRELER

- 16 / Nahl Sûresi**
- 17 / İsrâ Sûresi**
- 18 / Kehf Sûresi**
- 19 / Meryem Sûresi**
- 20 / Taha Sûresi**
- 21 / Enbiyâ Sûresi**
- 22 / Hacc Sûresi**
- 23 / Mü'minûn Sûresi**
- 24 / Nûr Sûresi**
- 25 / Furkân Sûresi**